ئابدۇرېشىت ھاجى كېرىمى

قاراجۇلدىكى جەڭ

مۇستەقىللىق يولىدا كۈرەش

خەلقئارا قەلەمكەشلىرى ئۇيغۇر مەركىزي

يېڭى تۈزىتىلگەن نۇسخىسى

مۇشۇ بويۇنچە ئىشلەنسە، دېگەن تەكلىينى

بېرىمەن!

ئەمما. ئاخۇنوپنىڭ رەسمىي كىتابنىڭ مۇقاۋىسىدا داۋاملىق ساقلىنىپ قىلىۋېرىدۇ.

رەھمەت!

ھۆرمەت بىلەن: ئابدۇرېشىت ھاجى كېرىمى

2013 - يىلى25 - ئاپرىل

شۇڭپىسىيە - ستوكھولم

ئاپتور: ئابدۇرېشىت ھاجى كېرىمى
2013ـيىل 20ـ ئاپرېل
شۋېتسىيە ـ ستوكھولم

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى، قەشقەر بىيۈروسىنىڭ باش سېكرېتارى مەرھۇم قوماندان ئاخۇنوپ ۋە شېھىت بولغان ۋە رىيازەت چەككەن بارلىق سەپداشلىرىمىنىڭ ئەزىز خاتىرىسىگە بېغىشلايمەن.

«ۋەتىنىم مېنى سۆيمىسە، مەن ۋەتىنىمنى سۆيمەن، خەلقىم مېنى تونۇمىسا، مەن خەلقىمنى تونۇيمەن.»

ـ ئاپتوردىن

قارا جۈلدىكى جەڭ

مۇستەقىللىق يولىدا كۈرەش

ئاپتورى: ئابدۇرېشىت ھاجى كېرىمى
مەسئۇل مۇھەررىرى: كۈرەش ئاتاخان
ئۇيغۇر قەلەمكەشلىرى مەركىزى نەشر قىلدى
2012 ـ 12ـ ئاي

مۇھەررىردىن

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەنلەر، 40ـ يىللاردىكى مىللىي ئىنقىلابنىڭ داۋامى سۈپىتىدە تىللاردا داستان بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ، خىتاي تاجاۋۇزچىلىرىنىڭ چېكىدىن ئاشقان ئاق تېررورلۇقى سەۋەبىدىن ھازىرغىچە تارىخچىلىرىمىز تەرىپىدىن تولۇق خاتىرىلىنىش پۇرسىتىگە ئېرىشەلمەي كەلگەن50ـ ، ۋە 60ـ يىللاردىكى مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىمىز ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان كۈرەشلەر ئەكس ئەتتۈرۈلگەن «قاراجۇلدىكى جەڭ» دېگەن كىتابنىڭ ئىككىنچى قېتىملىق نەشرى سىز بىلەن يۈز كۆرۈشۈش ئالدىدا تۇرۇۋاتىمدۇ.

بۇ كىتاب شۇ يىللاردىكى مىللىي ئىنقىلابنىڭ ئاكتىپ ئىشتىراكچىلىرىدىن بىرى، 10 يىللاپ خىتاي زىندانلىرىدا ئىزتىراپ چەككەن مىللىي ئىنقىلابچىلىرىمىزنىڭ بىرى، پېشقەدەم ئۇستازىمىز ئابدۇرېشىت ھاجى كېرىمى ئەپەندى تەرىپىدىن قەلەمگە ئېلىنغان بولۇپ، 2006ـ يىلى نويابىردا تۈركىيەدىكى تەكلىماكان ئۇيغۇر نەشرىياتى تەرىپىدىن بىرىنچى قېتىم نەشر قىلىنىپ، ۋەتەن ئىچى ۋە سىرتىدا خەلقىمىزنىڭ قىزغىنلىق بىلەن ئوقۇشىغا سازاۋەر بولغانىدى.

كىتاب تۈركىيەـ ئىستانبۇلدا نەشر قىلىنىپ كىتابنىڭ مەزكۇر

يېڭى نۇسخىسى نەشرگە ھازىرلانغىچە بولغان ئارىلىقتا، كىتابنى نەشر قىلغان ئورۇن ۋە كىتابنىڭ مۇئەللىپى كەڭ ئوقۇرمەنلەردىن بىر تەرەپتىن كىتاب ھەققىدە نۇرغۇن ئىجابىي ئىنكاسلارنى تاپشۇرۇپ ئالغان بولسا يەنە بىر تەرەپتىن كىتابنى تولۇقلاپ يېزىش ۋە ئايرىم تۇزىتىشلەر ئېلىپ بېرىش ھەققىدە ئاز بولمىغان پىكىر-تەلەپلەرنى تاپشۇرۇۋالدى.

كىتابنىڭ مۇئەللىپى ئابدۇرىشىت ھاجى كېرىمى ئەپەندى ئوتتۇرىغا چۇشكەن ھەر تۇرلۇك پىكىر-تەكلىپلەرنى نەزەردە تۇرۇپ، ئۇشبۇ كىتابنى تولۇقلاپ يېزىپ چىقتى ۋە ئىككىنچى قېتىم نەشرگە ھازىرلىدى.

بۇ كىتاب شەرقىي تۇركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى ھەققىدە ئومۇمىي بايان؛ ئاتالمىش مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي شەرقىي تۇركىستاندا؛ قەلەم بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، ئەلەم بىلەن قوغدىنىش؛ شەرقىي تۇركىستاندا ئومۇمىي يۈزلۈك قوراللىق قوزغىلاڭغا ھازىرلىنىش؛ شەرقىي تۇركىستاندا قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ باشلىنىشى؛ تاجاۋۇزچى خىتاي زىندانلىرىدا؛ سەپداشلىرىمنى ھەسرەت بىلەن ئەسلەيمەن قاتارلىق يەتتە بابتىن باشقا، ئاپتور ئابدۇرىشىت ھاجى كېرىمى ئەپەندىنىڭ ئۇزاق يىللىق ئىنقىلاب جەريانىدىكى جان-جىگەر سەپدىشى، دوستى يۇنۇس ھاجىم قەشقىرىنىڭ شۇ يىللاردىكى ئىنقىلاب ھەققىدە يازغان

شەرقي تۈركىستاندا 60 ـ يىللاردىكى قورالىق قوزغىلاڭنىڭ تەشكىللىنىشى ۋە مەغلۇپ بولۇشى ھەققىدىكى تارىخي ئەسلىمىسى ؛ داڭلىق يازغۇچى ئۈمىد يىلتىزىنىڭ كىتابىنىڭ قايتا نەشرىگە يازغان كىرىش سۆزى، قاتارلىقلار،

ئۇنىڭدىن باشقا تاجاۋۇزچى خىتاي مەنبەلىرىدىكى شۇ قېتىمقى ئىنقىلاب ھەققىدىكى مۇھىم ھۆججەتلىك ماتېرىيال ھېسابلىنىدىغان«شىنجاڭدا مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۈرۈش كۈرەش تارىخى» دېگەن ماقالە قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپتى.

بۇ كىتابتا ئىككىنچى جۈمھۇرىيىتىمىز دەۋرىدە مىللەتپەرۋەر ۋە ۋەتەنپەرۋەر ئىنقىلابچىلار تەرىپىدىن قۇرۇلۇپ، ۋەتەننىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن غايەت زور تۆھپىلەرنى قوشقان، مىللىي مۇناپىقلارنىڭ ساتقۇنلۇقى، خەلقئارا جاھانگىر كۈچلەرنىڭ تىل بىرىكتۈرۈپ زىيانكەشلىك قىلىشى نەتىجىسىدە ۋەتەن مۇنقەرز قىلىنغاندىن كېيىن يەر ئاستى پائالىيەت قىلىشقا مەجبۇرلانغان شەرقي تۈركىستانىنىڭ مۇنەۋۋەر ئوغلى، مىللىي قەھرىمان مەمتىمىن ئىمىنوف لېدىرلىكىدە ۋەتەننىڭ مۇستەقىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا تىللاردا داستان بولىدىغان تارىخ سەھىپىلىرىنى قالدۇرۇپ كەتكەن «شەرقي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابي پارتىيىسى» نىڭ تەڭرىتېغىنىڭ جەنۇبىنى مەركەز قىلىپ ئېلىپ بارغان خىتاي

تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى ئۇنتۇلۇپ كېتىش گىردابىغا بېرىپ قالغان بىر قاتار پائالىيەتلىرى خېلى ئەتراپلىق يورۇتۇپ بېرىلگەن.

«قاراجۇلدىكى جەڭ» ناملىق بۇ كىتاب 50 ـ ۋە 60 ـ يىللاردا پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان مىقياسىدا يۈز بەرگەن بۈيۈك ئىنقىلاب ھەققىدە ۋەتەن سىرتىدا يېزىلغان تۇنجى ئەسەر بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئۇنتۇلۇپ كېتىش خەۋپىگە دۇچ كەلگەن شۇ يىللاردىكى ۋەقەلەرنى قايتىدىن جانلاندۇرۇپ، بىر پۈتۈن تارىخىمىزنى يورۇتۇپ بېرىشتە تارىخچىلار ئۈچۈن بىرىنچى قول ماتېرىيال بولۇپ قالدى.

«قاراجۇلدىكى جەڭ» ناملىق بۇ كىتاب مەشھۇر قوماندان ئاخۇنوپ، مىللىي قەھرىمان مىجىت ساقى، ئارسلان يۈرەك مۇھەممەد ئىمىن قادىر قاتارلىق مىللىي ئىنقىلابچىلىرىمىز ۋە ئۇلارنىڭ سەپداشلىرى بېسىپ ئۆتكەن شانلىق كەچۈرمىش ۋە شۇ دەۋردىكى ئاجايىپ ۋەقەلەر ئارقىلىق، خەلقىمىزنىڭ بولۇپمۇ ياش ئەۋلادلىرىمىزنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە مىللەتپەرۋەرلىك ئىدىيىسىنى كۈچلەندۇرۇپ، ئۇلارنىڭ مىللىي ئىپتىخارلىق تۇيغۇسى ۋە جاسارەت بىلەن مۇستەقىللىق ھەربىتىمىزگە قەدەم تەشرىپ قىلىشى ئۈچۈن پايدىلىق بولغان مۇھىم ئوقۇشلۇقلارنىڭ بىرى بولالايدۇ.

«قاراجۇلدىكى جەڭ» ناملىق بۇ كىتاب ئارقىلىق شۇنى كۆرەلەيمىزكى، ئىككىنچى جۇمھۇرىيىتىمىز خىتاي تاجاۋۇزچىلىرى تەرىپىدىن 60 يىل ئىلگىرى مۇنقەرز قىلىنغان بولسىمۇ،

مىللىتىمىزنىڭ ھۆر ياشاش ئىرادىسىنى سۈندۈرالمىدى.30ـ، 40ـ، 50ـ ۋە 60ـ يىللاردىكى ئىنقىلاب مەشئىلىنى كۆتۈرگەنلەر ۋە ئۇلارنىڭ نۆۋەتتىكى ئىز باسارلىرى خىتايلارغا تەسلىم بولمىغانلىقىنى، تەسلىم بولمايدىغانلىقىنى دۇنياغا جاكارلاۋاتىدۇ. بۇ كىتاب كۈندىن-كۈنگە كۈچىيىپ بېرىۋاتقان مىللىي ھەرىكىتىمىزنى ۋەتەن ئىچى ۋە سىرتىدا قانداق قىلىپ قانات يايدۇرۇش، قانداق شەكىلده تەشكىلاتلىنىش، تەشكىلاتلارنى قانداق قىلىپ بىر ئىزدا توختاپ قالمايدىغان سەۋىيىگە كۆتۈرۈش، كىملەر بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، كىملەرگە قارشى كۈرەش قىلىش ۋە ئەجدادلىرىمىزدىن قالغان ئىنقىلاب مەشئىلىنى كېلەچەك ئەۋلادلارغا قانداق يەتكۈزۈش قاتارلىق جەھەتلەردە داۋا قوشىنىمىزدىكىلەرگە ئىجابىي دەرسلىك بولۇپ قالسا ئەجەبئەمەس.

(ك. ئاتاخان)

2012-يىل 12-نويابىر گېرمانىيە

.

كىتابنىڭ قايتا نەشرگە كىرىش سۆزى

ئۇمىد يىلتىز

ۋەتەن ھالىڭنى ياد ئەتسەم، كۆيەر دىل دەردۇ-ئارماندىن،
شىكايەت ئەيلىبان ئۆتتۇڭ، بۇچەرخى كاج دەۋراندىن.
سېنىڭ بەختىڭ ئۇچۇن كەچتى ئوغۇل- قىزلار ئەزىز جاندىن.
سۇغۇرۇلدى قارا تۇپراق، تۆكۈلگەن لالىرەڭ قاندىن،
خازان بولدى يېشىل گۈلباغ، بىۋاخ يەتكەن زىمىستاندىن

غېرىبى - "ۋەتەن"

« قارا جۇلدىكى جەڭ» ناملىق كىتابنىڭ تولۇقلانغان نۇسخىسى خەلقىمىز بىلەن تەكرار يۈز كۆرۈشۈش ئالدىدا تۇرۇۋاتىدۇ. مەن بۇ ئەسەرنى يەنە بىر قېتىم زور قىزىقىش ۋە ھاياجان ئىچىدە ئوقۇپ چىقتىم.

مەن، ئۇ مەزگىللەردە يۈزبەرگەن ۋەقەلەرنىڭ بىۋاستە، ئاكتىپ ئىشتىراكچىلىرىدىن بولمىساممۇ، گۇۋاھچىسى بولغۇنۇم، ئەسەردە ئىسمى زىكىر قىلىنغان كىشىلەرنىڭ بىر قىسمىنى ئۇزاقتىن، يېقىندىن تونۇغانلىقىم، بەزىلىرى بىلەن دوست، ھەمسۆھبەتتە بولغانلىقىم، ئىش ۋە باشقا ئىجتىمائىي ئالاقە مۇناسىۋەتلەردە

ۋاستىلىك ياكى بىۋاستە ئالاقىدار ۋە ئۇلارنىڭ كېيىنكى ئەھۋالىنىڭ بىر قىسمىدىن خەۋەردار بىر كىشى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئەسەرنى ئوقۇۋېتىپ يەنە خاتىرىلەر قايىنىمىغا چۆكۈپ كەتتىم.....

ئۇ ۋەقە ـ ھادىسىلەر، ئادەملەر ... ئۇلارنىڭ ھەربىرىت پائالىيىتى، گەپ ـ سۆزلىرى، تەققى تۇرقى، تەقدىرى ـ ئاقىۋىتى، ھەممە، ھەممىسى خۇددى كىنو لېنتىسىدەك كۆز ئالدىمدىن بىر ـ بىرلەپ ئۆتتى. مانا ھەش ـ پەش دېگۈچە قىرىق نەچچە يىل بوپتۇ. ئەمما، ئادەمگە تۇنۇگۈندەكلا تۇيۇلىدۇ. ئۇلارنى ئۇنۇتقىلى بولامدۇ؟

ۋەتىنىم شەرقي تۈركىستان، جۇملىدىن قەشقەر رايونىدىكى ئاتالمىش «پرولېتارىيات مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» (ئەمەلىيەتتە ۋە خەلق ئاغزىدىكى تەبىر بويۇنچە ئېيتقاندا «بەتنىيەت ئىنقىلابى») جەريانى، ئارقىسىدىن ئېچىنىشلىق ئاقىۋەت بىلەن تامامىلانغان، ئەمما، خەلق قەلبىدە مەڭگۈ ئۇنتۇلماس مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىنىڭ، قىسقىچە قانلىق تارىخىنى بايان قىلغان بۇ ئەسەرنىڭ، ئۆز تۇيغۇمىزدا ئەمەس، ۋەتەندىن نەچچە مىڭ كىلومېتىر ئۇزاقتىكى شۇېتسىيە نىڭ ستوكھولم شەھىرىدە قەلەمگە ئېلىنىپ نەشر قىلىنىشى، تەسەۋۋۇرىمىزغا سىغماس ئىدى. بۇ ھەقتە بەلكى ۋەتەندە يېزىلغان ئەسەرلەر، خاتىرىلەر، ھۆججەتلەر ھۆكۈمەت ئارخىپلىرىدا بۆلىشى مۇمكىن. مۇنداق بىر

ربئال ھەقىقەتنى ھازىرقى شارائىتتا ئۇلارنىڭ نەشر قىلىشى، خەلق بىلەن يۈز كۆرۈشتۇرۇشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بۇ ئەسەرنى پەقەت ئابدۇرېشىت ھاجى كېرىمى يېزىپ بىزلەرگە تەقدىم ئېتىۋاتىدۇ.

بۇ تارىخى ۋەقەلەرنىڭ ئىشتىراكچىلىرى، ھەقىقىي شاھىتلىرى ئالەمدىن ئۆتكەندە ئەۋلادلىرىمىزغا، ئۇندىن ـ بۇندىن ئاڭلىغان يېرىم ـ ياتا ھېكايىلەر، رىۋايەت بولۇپ ئېغىز دىن ـ ئېغىزغا، قۇلاقتىن ـ قۇلاققا ئاڭلىنىپ تارىخى مىراس شەكلىدە، ئەسلى ئۆزگەرگەن ھالدا ساقلىنىپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى.

ئابدۇرېشىت ھاجى كېرىمى يازغان بۇ ئەسەرنىڭ نەشر قىلىنىشى، يۇقىرىقى ئېھتىمالغا، قىسمەن بولسىمۇ خاتىمە بېرىدۇ، دېگەن ئۈمىدتىمەن.

چۈنكى، بۇ كىتابنىڭ ھەرخىل يول ۋە ۋاستىلار بىلەن ۋەتەنداشلىرىمىزغا ئۇلۇشۇپ، ئوقۇرمەنلەرنىڭ خەۋەردار بولىدىغانلىقىغا ئىشەنچىم كامىل!

« كۆز يېشى بىلەن نەملەنگەن زېمىن»، «تىنچىماس ئۇيغۇر دىيارى» ۋە باشقا سۈپەتلەر بىلەن تەرىپلەنگەن ئانا ۋەتىنىمىز شەرقي تۈركىستان ئىسمىنىڭ ئالدىغا « ھەق ـ ھوقۇق دەپسەندە قىلىنىۋاتقان يېگانە ماكان»، «قان سىڭگەن تۇپراقلار»، « ئالتۇن تاۋاقلىق دۈانە يۇرت»، « ئۈستى ئوچۇق تۇرما»... دېگەندەك بىر

مۇنچه ئىبارىلەرنى ئىلاۋە قىلساق ھېچ مۇبالىغە قىلغان بولمايمىز. ئەجەبا، بۇ سۈپەتلەرنىڭ ھەر بىرىنى تارىخى، بۈگۈنى، ئىجتىمائىي، قانۇنى، سىياسىي، ئىقتىسادى ھوقۇق، مەدەنىيەت جەھەتلەردىن ئايرىم- ئايرىم ئىزاھلىساق قانچە توم كىتاب بولار؟ شۇنداقلا ئۇنىڭ رېئال ئۆتمۈشى، كۈنىمىزدىكى جەريانى، سەۋەب ئامىللىرىنى ئىنچىكىلەپ تەتقىق قىلغان تەقدىردە، ئىنسانىنىڭ يۈرىكىنى ئېچىشتۇرىدىغان پۈشايمانلىقلار، ئاھ - ۋاھلار، ئىستىلەر، ئەپسۇسلار ۋە كاشكى ... لارنى قوشۇمچە قىلسىڭىزچۇ؟[i]

«ھۇببۇل ۋەتىنى مىنەل ئىمان» (ۋەتەن سۆيۈش ئىمان جۈملىسىدىندۇر. ھەدىس شېرىپ) ۋە «تۇغقان ئىلىڭ ئامان بولسا، رەڭگى رويۇڭ سامان بولماس» دېگەن ئۇيغۇر خەلق ماقالىلىرىنىڭ مەنىۋى ئەھمىيىتىنىڭ نەقەدەر ئۇلۇغ، شۇنداقلا بىر مىللەتنىڭ مەۋجۇدىيىتىدە نەقەدەر ھاياتى كۈچكە ئىگە ئىكەنلىكىنى تارىخ ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ!

ۋەتەن ۋە مىللەتنى سۆيمەك ئەھلى ئىسلام شانىدۇر،

بۇ ھەقىقەت، بۇ ئادالەت، تەڭرىنىڭ پەرمانىدۇر.

(ئابدۇل ئەزىز مەخسۇم شېئىرلىرىدىن)

ۋەتەن - ئىنسانلار ياشىغان، ياشاۋاتقان، ئۇزاق تارىخى ئۆتمۈشى، كېلەچەك ئۈمىدلىرى، ئارزۇ - ئارمانلىرى، خۇشاللىق، قايغۇ -

ھەسرەتلىرى، مېھنىتى ـ تۆھپىسى، ئەجدادلىرىنىڭ تارىخى مەدەنىي ـ مىراسلىرى، ئەقىل ـ تەپەككۇر خەزىنىسىنى باغرىدا ساقلىغان، بېيىتقان، ئاسرىغان ۋە ئۆزىدىن كېيىنكى نەسىللەرگە ئامانەت قىلغان ئەۋلادلارنىڭ ماكانىدۇر.

بۇ ماكان ـ بۇ زېمىن پارچىسىنىڭ بىر مىللەتنىڭ ئەبەدىي ۋەتىنى بولۇپ مەۋجۇت ۋە مەزمۇت تۇرۇشى ـ ئۇنىڭ ئۇچۇن جانلىرىنى پىدا قىلغان قەھرىمان ئوغلانلىرىنىڭ ھىممەت، جاسارىتى، تۆكۈلگەن قانلىرىنىڭ بەدىلىگە باغلىقتۇر.

قەلبىدە ۋەتەن، مىللەت سۆيگۈسى بولغان ھەربىر ئىنسان بۇنى ھېچبىر زامان ئۇنتۇماسلىقى لازىم.

چۇنكى، ۋەتەن ـ جان ھەم قاندۇر، روھتۇر. مىللەتنىڭ ئەبەدىيەت مەۋجۇتلۇقىنىڭ ـ كاپالىتى، مىللەتنىڭ غەمگۇزار ـ ئانىسىدۇر.

بۇ قۇرلارنى يېزىۋېتىپ 1933 ـ يىلى قۇرۇلغان جۇمھۇرىيەت زامانىدا نەشر قىلىنغان«ئىستىقلال» گېزىتىگە بېسىلغان مىر سالىھ مەخدۇمنىڭ « ۋەتەن سۆيگۈسى» قەسىدىسىدىن بىر كۇپلېت قىستۇرۇپ ئۆتۈشنى مۇۋاپىق كۆردۈم:

ۋەتەن جەننەت، ۋەتەن راھەت، ۋەتەن ئەيشۇ ۋەتەن ئىشرەت،
ۋەتەن باغۇ، ۋەتەن گۈلشەن، ۋەتەن غەيرەت ۋەتەن دۆلەت.
ۋەتەن شانۇ ـ شەرەپ ئىنسان ئۇچۇن ئۇ كەلتۈرەر ئىززەت.
ۋەتەنسىز قايسى مىللەتتە تېپىلغاي قېنى باق قىممەت.

جانىمىز تەندىلا بولسا، ۋەتەن دىلدىن ئورۇن ئالغان،
ۋەتەن سۆيمەك بولۇر دىندىن كى، بىزدە بار ئىشەنچ ئىمان.

ئاھ، ۋەتەن! سەندىن ئايرىلىپ، دۇنيانىڭ ھەر تەرىپىگە تارقالغان باغرى قان پەرزەنتلىرىڭنىڭ پەقەت سېنىڭ ھەسرىتىڭ بىلەن كۆيۈپ يانغان يۈرەكلىرىدە، پەقەت ساڭا تەئەللۇق مۇھەببەت، سۆيگۈسى باردۇر. بۇ مۇھەببەت ۋە سۆيگۈ ـ ئۇلارنىڭ سېغىنىش ھېسسىي بىلەن تولغان قەلبىنى ئىسسىتىپ كەلمەكتە. بۇ بىزنىڭ غۇرۇرىمىز ۋە شۇرىمىزدۇر.

ۋەتىنىمىزنىڭ يېقىنقى زامان تارىخىغا نەزەر سالساق، بۇران ـ چاپقۇنلۇق، قانلىق كۈرەشلەر، ئىككى جۇمھۇرىيەتنىڭ قۇرۇلۇشى، يوق قىلىنىشى ۋە پەردە ئارقىسىدا چوڭ دۆلەتلەرنىڭ ئويۇنلىرى قارا كۆلەڭگىلەر، ساتقۇنلىقلار، خائىنلىقلار، ھىيلە ـ مىكىرلەر... بىر تەرەپتە ئەجدىھا، بىر تەرەپتە سېرىق يولۋاس، بوز ئېيىق، ئوتتۇرىدا چارىسىز تەمتىرەپ ئاخىرى يەم قىلىنغان بەختسىز ئۇيغۇرلار... بۇنى ئۇنۇتقىلى بولارمۇ؟!

تۆكۈلگەن قانلار، ھاياتىنىڭ باھارىدا شېھىت بولغان نەۋقىران ياشلار، خىتاينىڭ ئۆلۈم قۇسقان تۇرمىلىرىدە قىيىن قىستاق، تاياق ـ توقماق، ئېلېكترلىك شوك، ئىنسانىنىڭ ئەقلىگە كەلمەيدىغان قىيناق ئىسكەنجىلەر بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن گۆدەك

ياشتىكى بالىلار، قىزلار، قېرىلار... بۇنى ئۇنۇتقىلى بولارمۇ؟!
بىر شائىرنىڭ تۆۋەندىكى بىر كۆپلېت شېئىرى، يۇقىرىقى تارىخى رېئاللىقنى ئىخچام، ئەمما قىسمەن ئەكس ئەتتۈرگەن.
قان تۆكۈپ قىلدۇق جىهاد، بەردۇق شېھىت جەڭلەر ئارا،
ئاھ، نادامەت! « ۋا دەرىخا! ئوقنى تەگكۈزدۇق چالا».
« سودىگەر» لەر ئارىسىدا مىسلى مالدەك سېتىلىپ،
هالىمىز بۇ « هەممىدىن يامان ئىكەن سۈلهى ـ سالا».

(مەمتىلى زۇنۇن شېئىرلىرىدىن)

«قاراجۇلدىكى جەڭ» نى ئوقۇۋاتىمەن. كۆزۈمنى يۇمدۇم، خىيالىمدا هەممە خاتىرىلەر جانلاندى: ئەنە، ئەمدىلا ئون يەتتە ياشقا كىرگەن، ۋەهشىي دۈشمەننىڭ ئوقىدا شېھىت بولغان بالا ـ نىزامىدىنىڭ ئوچۇق كۆزلىرى.

ياريسىدىن بۇلدۇقلاپ ئاققان قىزىل قان، ئەنە يۇلغۇنلۇق تۇپراقتا ئۇزالغان مەريەمنىڭ جانسىز بەدىنى، ئەنە قوماندان ئاخۇنوپ، ئوسمانجان، خەيرۇللانىڭ بىر ـ بىرىگە گۆرە سالغان هالدا ئۆزلىرىگە قورال تەڭلەپ يېقىنلىشىۋاتقان خىتاي ئەسكەرلىرىگە نەپرەت، ئۆچمەنلىك، قىساس ئوتلىرى يانغان كۆزلىرى بىلەن بېقىشلىرى ۋە ئارقىدىن ئوسمانجاننىڭ قولىدىكى بومبىنىڭ پارتلىغان ئاۋازى... بۇ ئاۋاز قۇلاقلىرىمدا يەنە بىر قېتىم گۈمبۈرلىدى....

ئەنە « ئەييا!» دەپ يەر چىشلىگەن دۇشمەن ئەسكەرلىرى ۋە غولى ھەربىلەنگەن مەزمۇت قارىغايدەك يىقىلغان ئۇچ ئەزىمەت گەۋدە. . . .

ئەنە مۇھىم ئىشلاردا جەسۇر ۋە كەسكىن قارار ئالالايدىغان، گەپتىن كۆپرەك ئەمەلىي ھەرىكىتى بىلەن خەلقنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولغان مىجىت سېپىلىڭ، شىددەتلىك جەڭلەردە باتۇرلۇقنى نامايان قىلغان، ئۆلۈم ئالدىدا كۆكرىكىنى كېرىپ، بېشىنى ئەگمىگەن، ھاياتىنىڭ باھاردا (تېخى 24 ياشقا توشمىغان ئىدى) ئۆزىنىڭ ۋەتەن ئازادلىقىدىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار غايىسى ئۈچۈن شېھىت بولغان مۇھەممەد ئىمىن قادىر، قىيىن قىستاق، تۇرما ئازابىنى كۆپ چەككەن ۋە ئاخىرى زالىم خىتايلار تەرىپىدىن شېھىت قىلىنغان روزى ھېكىم. . .

ئەنە، ئون گۈلىنىڭ بىرى ئېچىلمىغان جەسۇر جەڭچى، ئەمدىلا يىگىرمە ياشقا كىرگەن يۈسۈپ قادىر داۋۇتىنىڭ جانسىز گەۋدىسى، شېھىت قىلىنغاندىن كېيىن« ۋاي ئاكام» دەپ ئۆزىنى جەسەتنىڭ ئۈستىگە ئاتقان 16 ياشلىق سىڭلىسى بىلەن يانمۇ ـ يان دەپنە قىلىنغان چاغدىكى ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇغتۇغقانلارنىڭ يۈرىكىنى ئەزگەن يىغا زارى. . .

ئەنە، تۇرمىلەرنىڭ ئىدارىسىنى قولغا ئالغان بىگتۈەننىڭ ۋەھشي قاتىل خىتايلىرىنىڭ قولىدا « ئاۋازىڭنى چىقىرىپ گەپ قىلدىڭ»، دېگەن باھانە بىلەن ھەم باشقا مەھبۇسلارنىڭ كۆزىنى

قورقۇتۇش ئۇچۇن توكلۇق رېزىنكە كالتەك، مىلتىقنىڭ پاينىكى، كەمەر، مۇش ـ پەشۋا بىلەن تۇرما كاربىدورىدا ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلگەن يىگىرمە بەش ياشلىق ۋاسكېتبولچى، قەددى قامىتى كېلىشكەن يىگىت ئىمىن توختىنىڭ ئېچىنىشلىق ئۆلۈمى، (هوشسىز هالدا كامېرغا تاشلاپ قويۇپ، كېچىچە جان ئۇزۇپ كەتكەن ۋە ئارسلانخان مازارلىقىغا جەسىتىنى كۆمۈۋەتكەن)، ئۇنىڭ ئىز دېرىكىنى ئىلىش ئۇچۇن مەكتىتىن كېلىپ، يوللاردا سەرسان بولۇپ، قەشقەردە ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلاپ يىغا ـ زارى بىلەن بىهوش قايتقان مەرھۇمنىڭ ۋەدىلەشكەن قىزى هۆرىگۈلنىڭ يامغۇرەك كۆز ياشلىرى... ئەخمەتجان مۇنىر، سىدىق توختى، هاۋۇت پاۋان، يەنە قانچە ـ قانچىلىرى، بۇ ۋەتەن، بۇ تۇپراقلار ئۇچۇن، هەممىدىن ئۇستۇن كۆرىدىغان ئەزىز مىللىتى ئۇچۇن، پەقەت ئەركىنلىك، هۆرلۈك ئۇچۇن جانلىرىنى پىدا قىلدى...

بۇلارنى ئۇنتۇپ كېتىش مۇمكىنمۇ؟

ئۇلارنىڭمۇ ئائىلىسى بار ئىدى. ئەتراپىدا پەرۋانىدەك ئايلىنىپ، ئاغرىپ قالسا ئۇخلىماي بېشىدا تۇنىگەن شەپقەتلىك پىداكار ئانىلىرى، مېهرىبان ئاتىلىرى، شېكەر تىللىق ئوماق بالىلىرى، ۋاپادار ئاياللىرى،« سەن ئۇچۇن جېنىمىز پىدا» دەيدىغان قېرىنداشلىرى، تۇغقانلىرى، دوستلىرى، ئەهلى ـ مەهەللىسى بار ئىدى. يەيدىغان ئېشى، خەجلەيدىغان پۇلى، قىلىدىغان ئىش ـ

ھەربىرىدە بارلىق ـ ھوشى جايىدا ئىدى. ئۇلار ئۆچۈن مۇھىم بولغىنى ئۆزىنىڭ كىچىك ئائىلىسى ئەمەس، شۇ ئائىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تېخىمۇ چوڭ بىر ئائىلىنىڭ بارلىقىنى بىلىش ۋە بۇ ئائىلىنىڭ مەسئۇلىيىتىنى ئۆز زىممىسىدە ھېس قىلىش، «ۋەتەن» دەپ ئاتالغان بۇ چوڭ ئائىلىنى قوغداش، قۇتقۇزۇش، ئۇنى ئۆزىدىن كېيىنكى ئەۋلادلارغا مۇستەقىل، باي، ئاۋات، ياشىيالىغۇدەك شەرت ـ شارائىتى بىلەن ئامانەت قىلىش، گېزى كەلسە بۇيولدا ھاياتىنى قۇربان قىلىش كېرەكلىكىنى چۈشەنگەن، شۇ دەۋرنىڭ ئوت يۈرەك ياشلىرى، جەسۇر ئىنسانلىرى ئىدى.

ئەرك ئۆچۈن ئۆلگەن شېھىتنىڭ قېنى يەردە قالمىغاي،

نامى تارىخ بەتلىرىگە يېزىلىپ ئۇنتۇلمىغاي.

« يەتمىگەي جانانغا جاندىن كەچمىسەك» ھىممەت بىلەن،

قىلمىساڭ جۈرئەت ئۆزۈڭ، ھېچكىم كېلىپ قۇتقازمىغاي.

(« مەرسىيەدىن يازچە»)

دىن، ۋەتەن، مىللەت، نوموس ئۆچۈن جانلىرىنى پىدا قىلغان شېھىتلارنىڭ جايى جەننەت ئىكەنلىكى، جەننەتتە ئۇلارنىڭ ئاللاھ تەرەپتىن رىزىقلاندۇرۇلىدىغانلىقى، ئۆلۈمسىزلىكى قۇرئان ئايەتلىرى بىلەن سابىتتۇر. پانى دۇنيادا بىز ئۆچۈن شېھىتلار جان بەرگەندە

ئەمەس، ئۇنتۇلغاندا ئۆلىدۇ. ئۇلارنى ھېچبىر زامانداا ئۇنتۇماسلىق، ھەر دائىم ئەسلەش، ئەۋلادلارغا ھەم ئۇنۇتتۇرماسلىق، ئۇلار ھاياتىنى بېغىشلىغان ئۇلۇغۋار غايىگە ۋارىسلىق قىلىش، ئۇلارنىڭ كۆچلۈك ئىرادىسى ئېتىقادىدىن ئۆرنەك ئىلىشىمىز، ئۇلارنىڭ روھىغا دۇئا قىلىشىمىز ھەممىمىزنىڭ ۋىجدانى بۇرچىمىزدۇر.

ئىنسان، ئۆزىگە، ئۆزى مەنسۇپ بولغان مىللەتكە ۋە بۇ مىللەت ياشاۋاتقان ۋەتىنىگە پايدىلىق، مەنپەئەتلىك بولغان ھەرقانداق بىر شەيئى ئۈچۈن كۈرەش قىلىشى، مۇجادىلە قىلىشى لازىم. ئەكسىچە بولغاندا ئۆمۈر بويى پۇشايماندا قالىدۇ. بۇنىڭدا ئەڭ مۇھىم نەرسە ۋەتەننىڭ مۇستەقىللىقىدۇر. بۇ كۈرەشتە خۇددى دانىشمەنلەر ئېيتقاندەك «ئون نەرسە لازىم، بىرى ئەسكەر، قالغان توققۇزى مىللەتسۆيەرلىك، ۋەتەنپەرۋەرلىكتۇر».

شۇنىڭ ئۈچۈن ۋەتەن سۆيگۈسى ھەققىدە كۆپرەك توختالدىم. شىبھەتلىرىمىز شۇ ۋەتەن يولىدا مىللەت ئۈچۈن قىممەتلىك ھاياتىنى بېغىشلىمىدىمۇ!؟

تۈركىيەدە دۆلەت ئەركانلىرى ۋە خەلق ئارىسىدا پات- پات تەكرارلىنىپ تۇرىدىغان ئاتا سۆزى ئورنىدا قوللىنىدىغان بىر جۈملە سۆز بار:

« گەپنىڭ ماۋزۇسى ۋەتەن ئىكەن، قالغىنى قۇرۇق لاپتۇر».

شۇنداق بىر كىچىك ھېكايە ئوقۇغان ئىدىم. 19- ئەسىرنىڭ

كېيىنكى يېرىمىدا يۈزبەرگەن سېۋاستىپول ئۇرۇشىدا (رۇسلارىلەن ئوسمانلى ئارمىيىسى) تۇرك ئەسكەرلىرىدىن خېلىل چاۋۇش ئون بېشى ئېغىر يارىدار بولىدۇ، دوختۇر ئوپېراتسىيە قىلىپ كۆكرىكىدىن بىر تال ئوقنى چىقىرىدۇ. خېلىل چاۋۇش هوشىغا كېلىپلا كارىۋىتىنىڭ بېشىدا كۆز يېشى قىلىپ يىغلاۋاتقان بىر يۈرتلۇقى ئىبراهىم چاۋۇشقا كۆڭلىكىنىڭ يانچۇقىنى شەرەت قىلىدۇ، ئۇيانچۇقىدىن لاتىغا ئورالغان بىر تال ئوق چىقىدۇ، خېلىل چاۋۇش ئۇنى ئۆزىنىڭ كۆكسىدىن چىقىرىلغان قان يۇقى ئوق بىلەن بىللە قوشۇپ ئىبراهىم چاۋۇشقا بېرىپ « بۇ بىرتال ئوق بىلەن دادام شېهىت بولغان ئىكەن بۇنى دادام ماڭا ساقلاش ئۈچۈن ئەۋەتكەن ئىكەن، مانا ئەمدى بۇ ئوق ئىككى تال بولدى، سەن بۇنى مېنىڭ ئوغلۇمغا بەر، بۇ ئىككى تال ئوق ئۈچ تال بولسۇنكى دۈشمەن بىزنىڭ جەننەت ماكان ۋەتىنىمىزگە ئاياغ باسقۇچى بولمىسۇن!» ـ دەپ جان ئۈزگەن ئىكەن.

بۇ بىر ناخشا تېكىستى بولۇپ هازىرغىچە ئاناتولىيىنىڭ «زەيبەك هاۋاسى» دا ئوقۇلۇپ كەلمەكتە. مانا بۇ ۋەتەن سۆيگۈسى! مانا بۇ ۋەتەنگە بولغان مۇھەببەت.....

بىزنىڭ تۇغۇلغان ۋەتىنىمىز زالىم خىتاينىڭ تۆمۈر تاپىنى ئاستىدا مەھكۇم، ۋەتەندىن ئۇزاق دۇنيانىڭ هەر تەرىپىگە تارقىلىپ مۇساپىرچىلىق، دۆلەتسىزلىكنىڭ دەردىنى تارتىۋاتقان يۈزمىڭلارچە

ۋەتەن ئەۋلادى، ھېچبىر زامان ۋەتىنىنى ئۇنتۇپ قالمىدى ۋە ئۇنتۇپ قالمايدۇ. چۈنكى، بىز ئۇنداق مىللەتلەردىن ئەمەسمىز! كۆزىمىز، قۇلىقىمىز ۋەتەندە، ئۇ يەردە بولۇپ ئۆتكەن كىچىككىنە ئىشمۇ بىزنىڭ نەزەر دائىرىمىزدە تەسىر كۈچىنى كۆرسىتىدۇ.

ئاھ! گۈزەل يار ئويىنىغان قەشقەر، كۈچار، يەكەن، خوتەن، نېمىلەر بولدىكىن، ئىپلاس ئاياقتا پاك ۋەتەن...

(نەشىپەت شېئىرلىرىدىن)

خەلقىمىز ئۆز ۋەتىنىدە ۋەتەنسىز، ئەسىر مۇئامىلىسىگە ئۇچرىماقتا. خىتايلار خەلقىمىزنى دىن ۋە تىل ئەنئەنىسىدىن، مىللىي كىملىكىدىن ئۇزاقلاشتۇرۇپ، شان ـ شەرەپلىك تارىخى بار بىر مىللەتنى دۇنيا سەھنىسىدىن سۈپۈرۈۋېتىشكە ئۇرۇنماقتا. ئەمما، بۇ ئۇنچىلىك ئاسان ئىش ئەمەس. دۇنيا ئۇنتۇماسلىقى كېرەككى، « تۈلكىنىڭ سورىقىغا، خورازنىڭ جاۋابى بار»، «ھەمىشە ئۈمىد بىلەن ياشاش، ھېچقاچان چۈشكۈنلۈككە بېرىلمەسلىك، ھەقىقىي مەرد ئادەمنىڭ پەزىلىتىدۇر» ـ ، دەيدۇ لۇتس پىلۇر.

ئەي دىلىم قايغۇرمىغىن كۆپ، كەلگۈسىڭ پارلاق بولۇر،
نىسپىي ئاي قاراڭغۇ بولسا، نىسپىي روشەن ئاق بولۇر.

(نەشىپەت شېئىرلىرىدىن)

بىز ئەنە شۇ ئۇمىدۋار، مەرد ئەجدادلارنىڭ ئەۋلادىمىز. گەرچە بۇگۈنىمىز ئەپسۇس ھەسرەت بىلەن ئۆتسىمۇ، ئەتىمىز ئۇچۇن، ئۇمىد ئارزۇلارغا تولغان ساپ سەمىمىي قەلبىمىز بار!

ۋەتەن ئوتى چوغ ئىكەن ئۆچمەيدىغان،
يىلتىزى بەكمۇ چوڭقۇر كۆچمەيدىغان.
ۋەتەن تۇپرىقى ئالتۇن، بېغى بوستان،
ياتلار چەيلەپ يۇرسىمۇ ئۆڭمەيدىغان.

(ئىسمەت نۇردىنوۋ شېئىرلىرىدىن)

تارىخ ـ پەقەت ئۆتمۈشنى ئەسلەش ئەمەس، بەلكى كېلەچەك ئىستىقبالىنىڭ ھۇلىنى ھازىرلاشنىڭ دەستۇرىدۇر. ھەرقانداق بىر مىللەت ئۆز تارىخىدىن ئۇزاقلاشسا، ئۆزىنىڭ ھەقىقىي تارىخى بىلەن يۇزلەشمىسە، ئۆز تارىخىنى ئۆز قەلىمى بىلەن يازمىسا، ئۇنۇتسا، باشقىلارنىڭ ئويدۇرما ۋە بۇرمىلانغان ھالدا يېزىپ بەرگەن تارىخى بىلەن قانائەت قىلسا، دۇنيادا ئۆزىنىڭ بارلىقىنى ساقلاپ قىلىشى ۋە قەد كۆتۈرۈشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس.

مەشھۇر ئەرەب تارىخچىسى ئىبنى خالدۇن تارىخ ھەققىدە شۇنداق دەيدۇ: « تارىخ ـ كۆپ كىشىلەرنى ئۆتكەن ۋەقەلەردىن ۋاقىپ قىلىدۇ، ئايرىم كىشىلەرنى يوشۇرۇن سىرلاردىن خەۋەردار قىلىدۇ، تارىخ ماۋزۇسىدا ئالدىنىپ قىلىشنىڭ ئالدىنى ئىلىش

كېرەك ».

ھەقىقەتەن تارىخ ـ ئەجدادلارنىڭ ئەۋلادلارغا قالدۇرغان مىراسى، تۆھپىسى، ئىبرەت ئەينىكى، يول خەرىتىسى، تەجرىبە ساۋاق قامۇسىدۇر.

مەھكۇمىيەتكە بويۇن ئەگكەن، زۇلۇمغا، ھەقسىزلىق، ھوقۇقسىزلىققا سۈكۈت قىلىپ رازى بولغان، مىللىي كىملىكىنى يوقاتقان، مەنسۇبىيىتى خاراب، نادان مىللەتنىڭ ـ دۇنيا تارىخ سەھنىسىدىن يوقىلىشى مۇقەررەردۇر!

گېرمانىيەلىك پەيلاسوپ شوپېنخائۇئىر « غالىبلار تارىخنى، مەغلۇپلارنىڭ دۇمبىسىگە يازىدۇ» ـ دېگەن ئىكەن.

بىزنىڭ ياش ئەدىبلىرىمىزدىن بىرى « دۇمبىسىنى تۇتۇپ بەرمىگەنلەر مەغلۇپ سانالمايدۇ» ـ دەپ يازغان ئىدى.

ھەقىقەتەن خىتايلار بىزنىڭ تارىخىمىزنى « ئەزەلدىن» دەپ باشلىغان مۇقەددىمىدىن « ئازادلىق تىن كېيىن ...» دەيدىغان خاتىمىسىگە قەدەر ئويدۇرما، ساختا پاكىتلار بىلەن تولدۇرۇپ دۇمبىمىزگە ئەمەس، بەلكى پېشانىمىزگە ئۆچمەس قارا سىياھ بىلەن يېزىشقا ئۇرۇنۇپ كەلمەكتە.

ئەمما، ئۇيغۇر خەلقى تارىخىدىن بۇيان خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ قەلىمگە نە دۇمبىسىنى، نە پېشانىسىنى تۇتۇپ بەرگەن ئەمەس. بېشىغا نېمە پالاكەت كەلسە كەلسۇن،

ئەجدادلىرىنىڭ قىزىل قانلىرى سىڭگەن، ئاپئاق سۆڭەكلىرى كۆمۈلگەن بۇ تۇپراقلاردا ئۆز مەۋجۇدىيىتىنى ساقلاپ، تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ، تىرەجەپ يېقىلماي تىك تۇرۇپ كەلمەكتە!

دېمەك، تارىخنى ئۇنىڭ ھەقىقىي قەھرىمانلىرى بولغان خەلق ئۆزى يازغاندىلا ئۆزىنى ئەجدادلىرىنى نېمە ئۈچۈن كۆرەشكە ئاتلانغانلىقىنى، غايىسىنى، سەۋەب نەتىجىلىرىنى دۇنياغا تونۇتۇش بىلەنلا قالماي ھۆرلۈك ـ ئەركىنلىك ئۈچۈن جان پىدا قىلغان ئەزىمەتلىرىنى، غازى، شېھىتلىرىنى ئۇلارنىڭ مۇبارەك نام ـ شەرپلىرىنى ھۆرمەت ئېھتىرام بىلەن ياد ئېتىپ ئۇلارنىڭ ئۇنتۇلماسلىقى، ئۇنتىتۇرۇلماسلىقى ئۈچۈن خەلق قەلبىدە گۈزەل ۋە يېقىلماس بىر ئابىدە تىكلەيدۇ. مانا بۇ ھەقىقىي مىللىي تارىخنىڭ رولى.

« قاراجۇلدىكى جەڭ» ـ يېقىنقى زامان تارىخىمىزدا يۈزبەرگەن بىر قېتىملىق قوراللىق كۆرەشنىڭ رايون خاراكتېرلىك بىر تراگېدىك كارتىنىسى بولۇپ، شۇ مەزگىلدە يۈز بەرگەن ۋەقەلەرنىڭ جەريانى، ئاقىۋىتى، ئەسلى ماھىيىتى ھەققىدە كېلەچەك ئەۋلادلارغا مۇھىم بىر تارىخ دەرسى بېرىدۇ.

شۇنداقلا يېقىنقى زامان تارىخىمىزدا مۇھىم سىياسىي رول ئوينىغان«شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى» نىڭ قىسمەن پائالىيەتلىرى تار دائىرىدە تىلغا ئىلىنغان بولسىمۇ، بۇ

ھەقتە خەلقىمىزنىڭ ئەسلى چۈشەنچىسىگە يېڭى چۈشەنچىلەر قاتىدۇ.

بۇ كىتاب، چوڭقۇر، ئەتراپلىق تەتقىقات، ئىنچىكە مۇلاھىزىلەر بىلەن يېزىلغان تارىخى ئەسەر ياكى تارىخى رومان ئەمەس ياكى بەدئىي ئۇسلۇب بىلەن قۇراشتۇرۇلۇپ، ئوبرازلاشتۇرۇلغان قەھرىمانلار ھېكايىسىمۇ ئەمەس. ئاپتورنىڭ ئېيتقىنىدەك، پەقەت يېقىن ئۆتمۈشتىكى ئۆزى شەخسەن قاتناشقان ياكى شاھىت بولغان ياكى ۋەقە ئىشتىراكچىلىرىنىڭ ئۆز ئاغزىدىن بىۋاستە ئاڭلىغان تارىخى ۋەقەنىڭ سەرگۈزەشتى ۋە بۇ ۋەقەلەردە رول ئوينىغان شەخسلەرنىڭ پائالىيەت جەريانىنى رېئال ئەكس ئەتتۈرگەن بىئوگرافىك شەجەرە خاراكتېرلىك تارىخى ئەسلىمىدۇر.

شەرقىي تۈركىستان ۋە ئۇيغۇر تارىخ ھەققىدە ئىزدىنىپ، ساناقسىز « نېمىشقا؟»، « نېمە ئۈچۈن؟» لەرگە جاۋاب تېپىشقا قىزىققان تارىخ ھەۋەسكار ياشلىرىمىزغا 60 ـ ۋە 70 ـ يىللاردىكى ھادىسىلەر ھەققىدە بىرىنچى قول يازما ماتېرىيال سۈپىتىدە سۈنۈلغان بۇ ئەسەرنى پۈتۈن ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ تولۇق ئوقۇپ چېقىشىنى تەۋسىيە قىلىمەن.

بىر كىتاب يېزىپ ئوقۇرمەنلەرنىڭ ھۆزۈرىغا سۇنۇش، ئۇلارنىڭ تەقدىرىنى قازىنىش، ئۇلارنىڭ كۆڭلىدە قايىللىق ھېسسىنى ئويغىتىش، تەپەككۇرىنى ئېچىپ ئاڭ تۇيغۇلىرىغا خىتاب قىلىش

ئوڭاي ئىش ئەمەستۇر.

شۇنىڭ ئۈچۈن « بىر كىتابنى قانچە كۆندە ئوقۇپ بولۇشنى ئەمەس، قانچە يىلدا يېزىلغانلىقىنى چۈشىنىشىمىز لازىم» ـ دېگەن پىكىر ھەقىقەتەن توغرا.

يېشىنىڭ چوڭىيىپ قېلىشىغا قارىماي، تىرىشىپ، غەيرەت قىلىپ، مۇھاجىرەت ئالىمىدە بۇ كىتابنى يېزىپ مىللەت ھۆرۈرىغا سۇنغانلىقى ئۈچۈن ئابدۇرېشىت ھاجى كېرىمگە ئالاھىدە تەشەككۈر ئېيتىمەن. ئاللاھ ئۇزۇن ئۆمۈر ئاتاقىلسۇن، ئامىن!

ئاخىرىدا دېمەكچى بولغانلىرىمنى «ۋەتەن» نامىلىق مۇخەممەسنىڭ ئاخىرقى كۇپلېتى بىلەن ئاياغلاشتۇراي.

پاراغەت ئەتمەسمۇ بۇ مىللەت، زۇلۇم پەريادى كۆز ياشتىن،
« نى باشلار كەتتى سەۋادىن، بۇ سەۋدا كەتمىدى باشتىن»
ئۇمىد ئۇزمە كېلەچەكتىن، لەپىلدەر كۆكتە كۆك بايراق
« جاپانى كىم تولا چەكسە، گۆھەرنى شۇ ئالۇر تاشتىن».
شېھىتلار روھى شادلانغاي، ئۇكۇنكى توي، زەپەر ـ شاندىن،

(خەلق ناخشىلىرىدىن)

2011ـ يىلى. تۇركىيە

بىرىنچى باب

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ پائالىيەتلىرى

ھەققىدە ئومۇمىي بايان

ئەسسالامۇئەلەيكۈم ئەلەيكۈم:

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەن، ئەزىز قېرىنداشلىرىم!

سىز ئوقۇۋاتقان « قارا جۈلدىكى جەڭ» ناملىق بۇ كىتاب، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى، قەشقەر بىيۈروسىنىڭ باش سېكرېتارى ئاخۇنوپ ۋە سەپداشلىرىمنىڭ خىتاي تاجاۋۇزچى گۇرۇھىغا قارشى مىللەتنىڭ ئازادلىقى، ۋەتەننىڭ مۇستەقىللىقى ئۈچۈن ئېلىپ بارغان قوراللىق قوزغىلىڭنىڭ جەريانى ۋە ئالدى ـ كەينىدىكى ھادىسىلەر ھەققىدىكى ئەسلىمە بولۇپ، ۋەقەنىڭ نېگىزى 1969 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى، ھازىرقى قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى ئاتۇش ناھىيىسىنىڭ

قاراجۇل يېزىسىدا يۈز بەرگەن.

مەن شۇ ۋەقەنىڭ ھاياتتا قالغان بىۋاستە ئىشتىراكچىلىرىدىن بىرى ۋە شاھىتى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئەينى زامانىدا كەڭ جامائەتچىلىككە مەلۇم بولغان ۋە خىتاي دائىرىلىرى تەرىپىدىن دېلولاشتۇرۇلغان بۇ ۋەقەلىكنى بىرىنچى قول ھۆججەتلىك ماتېرىياللار ئاساسىدا رەتلەپ كىتاب قىلىپ يېزىپ چىقىپ 2005ـ يىلى تۈركىيە ئىستانبۇلدىكى « تەكلىماكان ئۇيغۇر نەشرىياتى» دا نەشر قىلدۇرۇپ ئېلان قىلغانىدىم.

كىتاب نەشرىدىن چىققاندىن كېيىن ۋەتەن ئىچىدىكى ئاز بولمىغان سەپداشلىرىم ئىچىدە مۇنازىرە غۇلغۇلا پەيدا بولۇپ كىتابتا ۋەقەنىڭ ئەسلى ئاكتىيۇرلىرىدىن بەزى شەخسلەرنىڭ ئىسىملىرى، پائالىيەتلىرى، قەھرىمانلىق ئىش ئىزلىرىنىڭ تىلغا ئېلىنمىغانلىقىنى، بەزى ھادىسىلەر ھەققىدە قانائەتلىنەرلىك ئىسپات ـ دەلىللەرنىڭ يېتەرسىزلىكى، ئەتراپلىق يورۇتۇپ بېرىلمىگەنلىكى شۇنىڭ ئۈچۈن كىتابنىڭ قايتا تولۇقلاپ نەشر قىلىنىشىنىڭ لازىملىقى ھەققىدە بەزى تەۋسىيىلەر، پىكىرلەر كەلدى. شۇنداقلا بىر قىسىم ئەسلىمە خاراكتېرلىك يازما ماتېرىياللارنى ۋە بىر قانچە پارچە رەسىم ـ فوتوگرافلارنى تاپشۇرۇپ ئالدىم.

بۇ قېتىم ئاشۇ ماتېرىيال ۋە رەسىملەرنى كىتابقا كىرگۈزۈپ

قايتا تولۇقلاپ چىقىپ كىتابنىڭ تولۇقلانغان ئىككىنچى نەشرىنى هوزورۇڭىزلارغا سۇنىدۇم.

مەن ۋەتەندە شۇ قېتىم بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى، يۇز بەرگەن تارىخى ۋەقەلىكلەرنى، مىللىي قەھرىمانلىرىمىزنىڭ باتۇرلۇق ئىش ـ ئىزلىرىنى، ۋەتەن سۆيەر ئەزىمەتلىرىمىزنى، چېلەكتىن ئالغان بىر تامچە سۇ سۈپىتىدە ئەسلەپ ئۆتتۈم.

مەن بۇ ئىشلارنىڭ بىردىنبىر شاهىتى ئىدىم. كۆپ ئىشلارغا مەن ئۆزۈم قاتناشقان ۋە بىلگەن ياكى مېنىڭ هايات قالغان سەپداشلىرىمدىن ئاڭلىغان ئىشلار ئىدى. مەن تارىخى چىنلىققا هۆرمەت قىلىش ۋە ئاشكارىلاشقا بولمايدىغان مىللىي مەخپىيەتلىكىمىزنى قوغداش يۈزىسىدىن شىر يۈرەك ئەزىمەتلىرىمىزنىڭ تىللاردا داستان بولغان تالاي ئىش ـ ئىزلىرىدىن پەقەت خىتاي دائىرىلىرى تەرىپىدىن پاش بولۇپ دېلو قىلىنىپ تۈرغۇزۇلغان قىسمىنلا خەلقىمگە تونۇشتۇرۇش مەقسىتىدە بۇ كىتابنى يېزىپ قالدۇردۇم.

خۇددى بىر كىتابدا يېزىلغاندەك:

«ئىنسانىڭ يازغىنى غەلەتسىز بولماس،

تەقدىرگە يازمىشتىن غەلەت تېپىلماس».

سەۋىيەم تۆۋەن، قەلەم قۇۋۇتتىم ئاجىز، يېشىم چوڭىيىپ، ئەستە تۇتۇش ئىقتىدارىم كۇندىن ـ كۈنگە زەئىپلىشىۋاتقان بىر

ھالدا قۇدرىتىمىنىڭ يېتىشىچە غەيرەت قىلىپ بىۋاستە باشتىن كەچۈرگەن سەرگۈزەشت ۋە ئۆزۈمگە مەلۇملۇق ۋەقە ـ ھادىسىلەرنى بايان قىلىشقا تىرىشتىم.

ۋەقەلەرنىڭ بىۋاستە ئىشتىراكچىلىرى، شاھىتلىرىدىن ھايات ياشاۋاتقانلار يازغانلىرىمىنىڭ كامكوسا ۋە مۇڭاپىق بولمىغان تەرەپلىرى بولسا قوشۇمچە قىلىپ تولۇقلىسا مەننەتدارلىقىمنى بىلدۈرىمەن.

مېنىڭ يازغانلىرىم بىر دەۋرده يۈزبەرگەن تارىخى ھادىسىلەرنىڭ پەقەت بىر پارچىسى خالاس. ئەسلىدە ۋەتىنىمىزنىڭ ھەرقايسى ۋىلايەت، شەھەر، ناھىيە، يېزىلىرىدا ئۆچمەس ئىز قالدۇرغان بۇنىڭدىنمۇ قالتىس ۋەقەلەرنىڭ بولۇپ ئۆتكىنى شۈبھىسىز.

باشقىلارنىڭمۇ قىممەتلىك پىكىرلىرى، خاتىرىلىرى، تەۋسىيە ـ تەكلىپلىرى سايىسىدا تېخىمۇ مۇكەممەل تارىخى ئەسەرلەر مەيدانغا چىقسا ۋە كەلگۈسى ئەۋلادلارنىڭ ۋاقىپلىنىش، دەرس ئىلىشى، تەجرىبە ـ ساۋاقلارنى يەكۈنلەپ، توغرا يول يېڭى ئۇپۇقلارنىڭ ئېچىلىشىغا تۈرتكە بولسا، ئەينى زاماندىكى تارىخى ۋەقەلەرنىڭ ۋاستىلىك، بىۋاستە قاتناشقۇچىلىرى، شاھىتلىرى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن سەرگۈزەشتىلىرىنى، جەريان ۋە يەكۈنىنى ئۆز قەلىمى بىلەن يېزىپ قالدۇرسا، يازالمايدىغانلار ئۆزى ئىشەنگەن قەلەم قابىلىيىتى بار، زېھنى ئۆتكۈر ياشلارغا يازدۇرسا، ياكى ئۆز

ئەۋلادلىرىغا سۆزلەپ بەرسە، ئۇلار قەلەم تەۋرىتىپ يېزىپ چىقسا، ھازىر ئىمكان بولمىسا (ئېلان قىلالمىسا) مۇڭاپىق شەرت ـ شارائىت ھازىرلانغاندا كەڭ خەلق ئاممىسى بىلەن يۈز كۆرۈشتۈرسە نېمە دېگەن ياخشى بولاتتى، دەپمۇ ئويلايمەن.

شۇئاندا مەرھۇم شائىر ۋە يازغۇچى ئابدۇللا تالىپنىڭ بىر كۇپلېت رۇبائىيسى ئېسىمگە كېلىپ قالدى.

چىنلىققا كۆزيۇمۇپ كۆزۈم بار دېمە،
ھەق سۆزنى قىلالماي، سۆزۈم بار دېمە.
ئەلگە بىر ياخشىلىق قىلالماي ياشاپ،
تارىخنىڭ ئالدىدا يۈزۈم بار دېمە.

مەن ۋەتىنىم، خەلقىم ئۈچۈن ھېچ ئىش قىلىپ بېرەلمىدىم. ئەپسۇسكى ئۇلۇغۋار غايە، كۆڭۈل ئارزۇلىرىم ئەمەلگە ئاشمىدى. مانا يېشىم 70 دىن ئاشتى. چاچ ساقاللىرىم ئاقىرىپ، قېرىلىقىم ۋايىغا يەتتى. پۈت قوللىرىمدا مادار قالمىدى. ھەممىدىن يامىنى تۇغۇلغان ۋەتەندىن ئۇزاق، يات دۆلەتتىكى مۇساپىرچىلىق، يالغۇزلۇق، تولىمۇ ئېغىر تۇيۇلماقتا.

مەن بۇ ئەسلىمىنى يېزىۋاتقىنىمدا قەلبىمنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن ئۇرغۇپ چىقىۋاتقان دەردلىك ئاھلىرىم، قەلبىمدىن يېزىق بولۇپ تۆكۈلۈپ، ئاق قەغەز بېتىگە سۆز ـ جۈملە شەكىلدە نەقىش بولۇپ ئۇيۇماقتا. بۇلاق سۈيىدەك بۇلدۇقلاپ تۆكۈلگەن

ھەسرەتلىك كۆز يېشىم، قەلبىمنىڭ سىياسىيغا قوشۇلۇپ باشقا بىر تەبىئىي رەڭ ھاسىل قىلماقتا ئىدى...

ئۇ قانلىق جەڭدە شېھىت بولغان سەپداشلىرىمنىڭ جان ئۈزۈش ۋاقتىدىكى ھالىتى كۆزئالدىمغا كېلىۋېلىپ، مېنى ھۈركۈرتۈپ يىغلاتماقتا. يۈرىكىم ئېزىلمەكتە ئىدى. ئۇلار شېھىت بولدى، مەن ھايات قالدىم. بۇنى ئاللاھنىڭ تەقدىرىگە باغلىماستىن باشقا يەنە نېمە چارە ئىمكان بولسۇن؟

كىم بىلىدۇ؟ بەلكى، ئۇ ھادىسىلەرنى كېلەچەك نەسىللەرنى خەۋەردار قىلىش، ھەقىقەتنى بىلدۈرۈش، يالغان ـ ياۋىداق ئەپسانىلەر، بۇرمىلاشلار، قەستەن ئويدۇرمىلار، ھاقارەت، پىتنە ـ ئىغۋالارغا رەددىيە بېرىش، ئىشنىڭ ئەسلىنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن، قاراڭغۇ، جاپالىق تۇرما، قىيىن ـ قىستاق،«ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش»، دەپ ئاتالغان جازا لاگېرىدىكى ئېغىر ئەمگەك، ئاچلىق ئازابى، روھى بىسىملاردا ئۆلمەي ھايات قالغانلىقىم بىر تەقدىرى ـ ئىلاھى قىسمەتتۇر.

تارىخى تەجرىبىلەردىن خۇلاسە چىقارغىنىمىزدا، ئېيتقان غايە، ھۆرلۈككە ئىنتىلىش ۋە مىللىي شوئار، بىر مىللەتنىڭ قېنىدا مەۋجۇت ئىكەن، ئۇنىڭغا قارشى چىققان، ئۇنى يوق قىلىشقا ئۇرۇنغان ھەرقانداق بۇيۇك كۈچمۇ ئامالسىز قالىدۇ ۋە ئاخىرى مەغلۇپ بولىدۇ.

«قاراجۇلدىكى جەڭ» ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ۋاقتى كەلگەندە دۇشمەنگە قارشى، ئۆلۈمدىن قورقمايدىغان روھى ۋە جاسارەت بىلەن شىردەك ئىلىشالايدىغان مىللەت ئىكەنلىكىنى يەنە بىر قېتىم ئىسپاتلىدى.

مۇشۇ دەۋرگە قەدەر خەلقىمىزنىڭ مۇستەملىكىچى خىتاي باسقۇنچىلىرىغا قارشى كۆرۈشى، ھەجمىنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكىدىن قەتئىي نەزەر ھېچ توختاپ قالمىدى ۋە توختىمايدۇ.

ئاتاتۈرك مۇستاپا كامالنىڭ « تۈرك بالىسى، ئەجدادىنى تونۇغاندا، تېخىمۇ بۇيۇك ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن ئۆزىدە قۇۋۋەت تاپالايدۇ»، دېگەن مەشھۇر سۆزى بار.

ۋەتىنىمىز ئۇيغۇرىستان ھازىر خىتاينىڭ مۇستەملىكە ئاسارىتى ئاستىدا ئىڭرىماقتا. مىللىتىمىز ـ دۇنيا تارىخىنىڭ قەھرىمانلىق، مەدەنىيەت سەھىپىلىرىگە ئۆچمەس تامغا ئۇرغان بولسىمۇ، تەقدىرنىڭ قارا بورانلىرى ئىچىدە يوقىلىش گىردابىغا ئىتتىرىلمەكتە.

ئەھۋالىمىز تولىمۇ خەتەرلىك باسقۇچقا كېلىپ قالدى. بۇ ئەھۋالدا مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى بارلىق ئۇيغۇرلار ۋە باشقا قېرىنداشلار بىر دىل، بىر نىيەتتە ئۇيۇلتاشتەك ئىتتىپاقلىشىپ، ۋەتەن، مىللەتنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن قولىمىزدىن كەلگۈچە غەيرەت

قىلىپ كۆچ چىقىرىپ « بۇ سەپتە مەنمۇ بار» دېيىلىشىمىز لازىمكى، دۇشمەنگە، دۇشمەن غالچىلىرى، خائىن جاسۇسلىرىنىڭ ئارىنى بۇزۇش، قۇتراتقۇلۇق قىلىش، بۆلگۈنچىلىك سېلىش ھەربىكەتلىرىگە قەتئىي يول قويماسلىقىمىز، ھوشيارلىقىمىزنى ئۆستۈرۈپ، ھەرزامان سەزگۈر، ئېھتىياتچان، ئەمما، جۈرئەتلىك، مۇشكۈل ۋەزىيەتكە دۇچ كەلگەندە تەدبىرلىك، روھلۇق بۆلىشىمىز لازىم.

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەنلەرنىڭ چۈشەنچىلىرىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىش، ئىزدىنىش، تەتقىق قىلىش مەلۇماتىنى كېڭەيتىش مەقسىتىدە «شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى» نىڭ قۇرۇلۇشى، پائالىيىتى، شۇ چاغدىكى ئومۇمىي ۋەزىيەت ھەققىدە قىسقىچە شەخسى مۇلاھىزەمنى بايان قىلماقچىمەن:

30ـ ۋە 40ـ يىللار، شەرقىي تۈركىستان تارىخىدا بوران چاپقۇنلۇق، ئۆزگىرىشچان، شىددەتلىك ئىنقىلاب ۋە ئىختىلاپ دەۋرى بولدى.

33ـ يىلى قۇرۇلغان « شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» رۇسلار ۋە خىتاي تاجاۋۇزچىلىرىنىڭ تىل بىرىكتۈرۈشى بىلەن يوقىتىلدى. سابىت داموللام قولغا ئىلىندى. خوجا نىياز ھاجىم تۈرمىدە ـ ئۆلتۈرۈلدى. گېنېرال مەخمۇت مۇھىدى چەتئەلگە چىقىپ كەتتى. مىللىي قوشۇن تارقىتىۋېتىلدى. يۈزمىڭلارچە

شېھەت قانۇنى بىلەن بارلىققا كەلگەن مىللىي ھاكىمىيەت قولدىن كەتتى. ۋەتەن مىقياسىدا دەھشەتلىك قەتلىئام يۈرگۈزۈلدى. ئادەملەر كېچە ـ كۈندۈز دەككە ـ دۈككىدە، خاتىرجەم ئىش ـ ھەرىكەت قىلالمايدىغان ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى.

جۇڭگودا ياپونغا قارشى ئۇرۇش داۋام قىلىۋاتقان بولسا، گىتلېر گېرمانىيىسىنىڭ پولشاغا يۈرۈش قىلىشى بىلەن 2ـدۇنيا ئۇرۇشى پارتلىدى.

1942ـ يىلى 6ـ ئايدا گېرمانىيە ئارمىيىسى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھەربىي يۈرۈش قىلغان جىددىي شارائىتتا، ئومۇمىي ئىچكى تاشقى ۋەزىيەتنى توغرا تەھلىل قىلىپ، تارىخى رېئاللىقنى كۆزدە تۇتۇپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى نىجاتلىققا ئېرىشتۈرۈش ئۈچۈن چىقىش يولى ئىزدىگەن بىر قىسىم ئاڭلىق، مىللەتنىڭ ئابرۇيلۇق زىيالىيلىرى، مۆتىۋەرلىرى، بۇ جاپالىق يولدا مىللەتنى يېتەكلىيەلەيدىغان بىر سىياسىي پارتىيىنىڭ قۇرۇلۇشىنىڭ مۇھىملىقىنى تونۇپ يەتكەن ئىدى. شۇ ۋەجىدىن «شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى» قۇرۇلغانىدى.

ئابلىكىم باقى ئىلتەبىرنىڭ «شېھىتلار شەجەرىسى» نامىلىق ئەسىرىدە كۆرسىتىلىشىچە،

«. . . 1942 ـ يىلنىڭ ئاخىرىدا ئۇرۇمچى شەھىرىدە توختى قۇربان، كەنجى قاسىم زۇلىيار، ئەزىز قاسىم، زۇلال، مامۇتوپ قۇربان، ئىمىنجان، ئابدۇرېھىم ئۆمەر قاتارلىقلار « خەلق ئازادلىق تەشكىلاتى» نى قۇردى. 1945 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەركىزى غۇلجا شەھىرىدە شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ شۆبىسى رەسمىي ۋە مەخپىي قۇرۇلدى. . .»، دەپ يازىدۇ.

تۈركىيەدىكى پروفېسسور سۇلتان مەخمۇت قەشقىرىنىڭ «20 ـ ئەسىردە خىتاي سىياسىي پارتىيىلىرى ۋە ھاكىمىيەتلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە قاراتقان سىياسىتى ۋە ئۇنىڭ ئېغىر ئاقىۋەتلىرى» ناملىق ماقالىسىدە:

ـ « 1946 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەركىزى غۇلجا شەھىرىدە ئابدۇكېرىم ئاباسوۋ يېتەكچىلىكىدە ياشلاردىن تەشكىل تاپقان 15 كىشى تەرىپىدىن مەخپىي ھالدا « شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى» (قىسقارتىلغان ئىسمى « خپ») قۇرۇلدى، مەركىزى كومىتېت ئەزالىرى يەتتە كىشىدىن تەركىب تاپتى. ئابدۇكېرىم، ئاباسوۋ (خپ سېكرېتارى)، سەيدۇللا سەيپۇللايوف (مۇئاۋىن سېكرېتارى)، سەيپىدىن ئەزىزى، ئەسئەت ئىسھاقوۋ، مەمتىمىن ئىمىنوف، ئەنۋەرخان بابا، ئابدۇللا زاكىروۋدىن ئىبارەت ئىدى»، دەيدۇ.

پروفېسسور سۇلتان مەخمۇت قەشقىرى يەنە شۇ ماقالىسىدە، سىياسىيون ۋە يازغۇچى قەھرىمان غوجەمبەردىنىڭ «ئۇيغۇرلار» (قەدىمكى زامانىدىن ھازىرغا قەدەر بولغان سىياسىي تارىخ) كىتابىدىن تۆۋەندىكى نەقىلنى كەلتۈرگەن:

ـ ...1962ـ يىلىنىڭ كۈز ئايلىرىدا ئۈرۈمچىدە قاتتىق مەخپىيەتلىك ئىچىدە ئېچىلغان قۇرۇلتايدا، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ لېدىرلىقىغا، 1944ـ يىلى قۇرۇلغان جۇمھۇرىيەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ قوماندانلىرىدىن بىرى، خىتاي خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ گېنېرالى، ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى مەمتىمىن ئىمىنوف سايلاندى. مەركىزي كومىتېت 25 كىشىدىن تەركىب تاپتى، بۇلاردىن بىزگە ئىسمى مەلۇم بولغانلاردىن ئەسئەت ئىسھاقوۋ (تاتار)، پاتخان سۇغۇربايېۋ (قازاق)، ئەنۋەر جاكۇلىن (قازاق)، ئابدۇللا زاكىروۋ، توختى قۇربان (شىنجاڭ گېزىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى)، ئىبراھىم تۇردى، نىياز ئۆمەر، ئەخمەتجان ئاخۇنوپ (مىللىي ئارمىيە ئوفىتسېرلىرىدىن 1950 ـ يىلى مىللىي ئارمىيىنىڭ قەشقەرگە يەرلەشتۈرۈلگەن 13ـ دېۋىزىيىسىنىڭ شتاب باشلىقى بولغان)، ئابدۇرېھىم باقى، ئىمىن ئەيسا، ئابابەكرى ناسىر، ئىمىنجان ئىكرام (ئۆزبېك) قاتارلىقلار بولۇپ،« خىپ» نىڭ ئاساسىي مەقسىتى، شەرقىي تۈركىستاننى خىتاي زۇلۇمى ئىستېلاسىدىن قۇتۇلدۇرۇش،

مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستان دۆلىتىنى بەرپا قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى.« خېپ» نىڭ شۆبە تەشكىلاتلىرى شەرقىي تۈركىستانىنىڭ كۆپ جايلاردىكى ۋىلايەت، ناھىيىلىرىدە مەخپىي قۇرۇلۇپ پائالىيەتلىرىنى داۋام قىلدۇرۇشقا باشلىدى...»

(يۇقىرىقى كىتاب 786-791- بەتلەر، قازاقىستان، ئالمۇتا، 2009-يىل نەشرى)

ئاتالمىش « ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم پارتىيە تارىخى تەتقىقات ئىشخانىسى تەرىپىدىن تۈزۈلگەن» مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى مەزگىلىدە « شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسىنىڭ قەپەستىن چىقىشى ۋە يوقىتىلىشى» ناملىق ماتېرىيالىدا تۆۋەندىكى مەلۇماتلارنى ئۇچرىتىمىز:

« شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى» 1967-يىل 4- ئاينىڭ 10- كۈنى ئۇرۇمچى، قەشقەردە قايتىدىن مەخپىي تەرتىپكە سېلىندى. دەسلەپتە ئۇنىڭ نامى « ئۇيغۇرىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى» بولۇپ ئاتالدى. كېيىن يېڭىدىن تەرتىپكە سېلىنغان ۋاقتىنى 1960-يىلى 11-ئاينىڭ 12- كۈنى، دەپ ئۆزگەرتتى.(شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلغان كۈنىگە توغرىلىدى - ئاپتوردىن) شۇنىڭ بىلەن بىللە پارتىيە نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ « شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى

پارتىيىسى»، دەپ ئاتالدى...« 1968-يىلى 2-ئايدا پارتىيە مەركىزى كومىتېتى تەشكىللەندى»،«...1969-يىلى 1-ئايدىن 4-ئايغىچە، ئۇرۇمچى شۆبىسى، ئالتاي شۆبە بىيۇروسى، ئىلى كومىتېتى، بۆرتالا شۆبە بىيۇروسى، قەشقەرنى مەركەز قىلىپ جەنۇبىي تەڭرىتاغ بىيۇروسى قاتارلىق تارماق ئاپپاراتلارنى قۇردى. 78 ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتىنى قۇرۇپ 12 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرگە ۋە ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى 22 رايون دەرىجىلىك ئورۇنلارغىچە كېڭەيدى...»

يۇقىرىقىلاردىن مەلۇمكى، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى، قايسى تارىختا، كىملەر تەرىپىدىن قايسى ئىسىم بىلەن، قايسى ئۇسۇلدا قۇرۇلغانلىقىدىن قەتئىي نەزەر، ۋەتەننىڭ نامى، پروگراممىسى، نىزامنامىسى، ئاخىرقى مەقسىتى يەنى شەرقىي تۈركىستانىنىڭ مىللىي مۇستەقىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت غايىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ۋە ئۇنىڭ ئۈچۈن كۈرەش قىلىش ئىدى.

ئوخشاشمىغان ئىسىم، ئوخشىمىغان تارىخ، ئوخشىمىغان شەرت شارائىتتا بۇرۇنقىلارنىڭ ئىزىنى كېيىنكىلەر بېسىپ، تەشكىلى قۇرۇلۇشىنى يېڭىلاپ ئەينى مۇددىئا، ئەينى مەقسەت، ئەينى نىشان غايە ئۈچۈن، خېيىم - خەتەردىن، جاپا-مۇشەققەت، قىيىن-

قىستاقتىن، ئۆلۈمدىن قورقماي كۈرەش مەيدانىغا ئېتىلغان، جېنىنى پىدا قىلغان ئۇ ئەزىمەتلەرنى شەرقىي تۈركىستان خەلقى ھېچبىر زامان ئۇنتۇمايدۇ!

ئەمدى، شەرقىي تۈركىستان تارىخىغا ئىسمى ئالتۇن ھەرپ بىلەن يېزىلغان بۇ شەرەپلىك پارتىيە ھەققىدە « شېھىتلار شەجەرىسى» دە بېرىلگەن قىسقىچە مەلۇماتنى ئەينەن ھوزۇرۇڭىزلارغا سۇنىمەن:

«بۇ پارتىيىنىڭ شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ دۆلەت رەھبەرلىرى، ھەربىي قوماندانلار، زىيالىيلار، جەڭچى ـ ئوفىتسېرلار، كادىر، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر، شەھەر ئاھالىلىرى، دېھقان ـ چارۋىچىلاردىن تەركىب تاپقان پارتىيە قوشۇنى، تېزلىكتە كېڭىيىپ، ھاكىمىيەتنىڭ سىياسەت بەلگىلەش ۋە ئىستراتېگىيىلىك پىلان تۈزۈش ئىشلىرىغا تەسىر كۆرسەتكۈدەك يوشۇرۇن كۈچگە ئىگە بولدى.

خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ ئالدىدا، ئىستراتېگىيە جەھەتتە رۇس ۋە خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ ئامبۇردەك قورشاۋىدا قالغان شەرقىي تۈركىستانىنىڭ ھەقىقىي مۇستەقىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ توغرا سىياسىي پروگراممىسىنى تۈزۈپ چىقىشتەك نازۇك ۋە مۇرەككەپ ۋەزىپە تۇراتتى. تاكتىكا جەھەتتە ئۇزاق مۇددەتلىك ياكى ھەل قىلغۇچ قورالىق ئۇرۇشنىڭ تەشكىلى،

ماددي ۋە مەنىۋى ھازىرلىقىنى قىلىشتەك شەرەپلىك ۋە ئۇزۇل ـ كېسىل ئازادلىق نىشانى تۇراتتى. يەنە كېلىپ ئەمدىلا دۇنياغا كەلگەن شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھاكىمىيەت ھوقۇقى ھەر زامان رۇس ۋە خىتاي جاسۇسلىرىنىڭ كونترول تەھدىتى ئاستىدا تۇراتتى. بولۇپمۇ خىتاي گومىنداڭى بىلەن ئاشكارا شەرتنامە تۈزۈپ، خىتاي كومۇنىستلىرىنى يوشۇرۇن قوللاۋاتقان ستالىن رۇس كومۇنىستلىرىنىڭ « يالتا شەرتنامىسى» داۋامىدا شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ جانجان مەنپەئىتىنى ئاشكارا سېتىۋەتكەنلىگىدەك ھەقىقەت ئالدىدا، قىل ئۈستىدە تۇرغان خەلق، مىللەت، ۋەتەن تەقدىرىنى قانداق قىلىپ خەتەردىن قۇتۇلدۇرۇپ قىلىشتەك باش تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيەت ۋە مەجبۇرىيەت شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ زىممىسىگە يۈكلەنگەن ئىدى.

2ـ دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ نەتىجىسى ـ « يالتا شەرتنامىسى» شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ پائالىيىتىنى تېخىمۇ قىيىن ھالغا قىستاپ قويدى. ئىككى يىلدىن كېيىن 1946ـيىلى 1ـ ئايدا موسكۋاـستالىن، 11ـ ئايدا يەنئەن ـ ماۋ زېدۇڭ، دۇڭ بىۋۇلار شەرقىي تۈركىستاندىكى ھاكىمىيەت ۋە ھەربىي قاتلامنىڭ ئىچىدە ئورۇن ئالغان بۇ يوشۇرۇن پارتىيىدىن خەۋەردار قىلىندى. بۇ چاغدا پارتىيە ئەزالىرىنىڭ سانى 4 مىڭدىن ئارتۇق

بولۇپ، ئارمىيە ۋە ھۆكۈمەت ئىچىدە ئاشكارا پائالىيەت قىلىۋاتقان شەرقىي تۈركىستان ياشلار تەشكىلاتى ئۇنىڭ ئاساسىي تايانچ قوشۇنى ئىدى. پارتىيىنىڭ تەشكىلى ئىنتىزامى ناھايىتى چىڭ بولۇپ، رۇسپەرەس ياكى خىتىيايپەرەس دەپ تونۇلغانلارغا قارىتا قەتئىي مەخپىيەتلىك ساقلانغان ئىدى.

11 بىتىمدىن كېيىن، بىرلەشمە ھۆكۈمەت تەركىبىدە ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىپ كەلگەن پارتىيە يېتەكچىلىرى ۋە ئەزالىرى پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان زېمىنلىرىدا پارتىيە تەشكىلى خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. ئەزالىرى 40 مىڭدىن ئېشىپ كەتكەنىدى. بۇ دەۋرده پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى سولغا مايىل بولغان، كومۇنىستىك پىكىرلەر ئارىلاشقان خاتا يۆنىلىش بەلگىلىگەن بولسىمۇ(تاكتىكا بۆلۈشى مۇمكىن)، ئەمما، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى مۇستەقىل قىلىش نىشانى ئېنىق بەلگىلەنگەن ئىدى. ئەينە چاغدا، شەرقىي تۈركىستان زېمىنىنى مۇستەملىكە قىلىپ تۇرغان ۋە شەرقىي تۈركىستاندا بىر نەچچە يۈزمىڭ زامانىۋى ئامېرىكا ئايروپىلانلىرى ۋە قوراللىرى بىلەن قوراللانغان ئەسكىرى بولغان گومىنداڭ تاجاۋۇزچىلىرىنى يوقىتىش ھەمدە رۇس كومۇنىستلىرىنىڭ كونتروللۇقىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۆزىدىن ئاجىز بولغان خىتاي كومۇنىستلىرى بىلەن ۋاقىتلىق ئىتتىپاقلىشىش ئەڭ مۇۋاپىق يول دەپ تاللانغان بۆلۈشى

ئېھتىمالغا يېقىن.

1950 ـ يىلىدىن ئېتىبارەن، خىتاي كومموپۇنىستلىرى بىلەن تىل بىرىكتۈرۈۋالغان رۇس كومموپۇنىستلىرى شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئازادلىق كۆرۈشىنىڭ غەلىبىسىنى تارتىۋالدى ۋە شەرقىي تۈركىستاننى « يالتا شەرتنامىسى» دىكى ۋەدىسىگە بىنائەن خىتاي گومىنداڭغا ئەمەس، ھاكىمىيەتنى ئىلىۋالغان كومموپۇنىستلارنىڭ ئاساريتىگە تۈتۈپ بەردى. مۇستەقىل جۇمھۇرىيىتىمىز يوق قىلىنغان بولسىمۇ، خىتاي كومموپۇنىست قوشۇنلىرى بېيىپ كىرگەندىن كېيىن، مىللىي ئارمىيىمىزنىڭ ھەيۋىسى، خەلقىمىزنىڭ بىسىمىي ئارقىسىدا شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى بىلەن خىتاي كومموپۇنىستىك پارتىيىسى بىرلەشمە ھۆكۈمەتكە قاتناشتى. ستالىن بولسا ئاللىبۇرۇنلا شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ 132 نەپەر غوللۇق ئەزالىرىنىڭ ئىسىملىكىنى ماۋزېدوڭغا يوللىغان ئىدى.

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى ئەسلىدىكى زور ۋە كونا ئىككى دۈشمىنىدىن قۇتۇلغاندىن كېيىن، قىلچە ئىككىلەنمەي، يېڭى دۈشمىنى خىتاي كومموپۇنىستلىرىنىڭ بويۇنتۇرۇقىدىن قۇتۇلۇش، مىللىي مۇستەقىللىقنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا ئالدىنقىلارنىڭ يولىنى كېيىنكىلىرى بېسىپ، 60 نەچچە يىلدىن بىرى 200 قېتىمدىن ئارتۇق قوراللىق،

قورالسىز، ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن كۈرەش قىلىپ كەلدى. خەلقنى تەشكىللەپ كۆپ قېتىم قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ ھاكىمىيەتنى تارتىۋېلىپ مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستان قۇرۇش ئۈچۈن تىرىشتى. شۇنداق قىلىپ بۈگۈنكى كۈندە، خىتاي كومۇنىستلىرىغا قارشى پروگراممىسى ئەڭ ئېنىق بولغان، تەشكىللىك، ئىنتىزامچان ۋە سىستېمىلىق كۈرەش ئېلىپ بارالايدىغان، ئىستېراگىيىلىك پىلانلىرى مۇكەممەل بولغان، ئەزالىرى دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىغىچە تەكشى تارقالغان، مەخپىيەتلىك پرىنسىپى تېخىمۇ چىڭ بولغان ئىككى مىليونغا يېقىن خەلقنى تەشكىللەپ، 78 ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتىدا ئاتمىش مىڭدىن ئارتۇق پېشقەدەم، ئىسسىق سوغۇقنى بېشىدىن كۆچۈرگەن ۋە ئېغىر سىناقلاردىن ئۆتكەن ئەزاسى بولغان، ئامىمۇى ئاساسىي كۈچلۈق، يېتەكچىلىك رولى چوڭ، جەڭگىۋار سىياسىي ۋە تارىخى پارتىيىگە ئايلاندى. بىر قاتار قورالىق ئۇرۇشلار، سىياسىي كۈرەشلەر ۋە مەدەنىيەت تاللاشلىرىغا رەھبەرلىك قىلغان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى، شەرقىي تۈركىستانىنىڭ ئۇزۇل كېسىل ئازادلىقىنى نىشان قىلىپ، خەلقنىڭ ئۈمىد مەشئىلىگە، خىتاي كومۇنىستلىرىنىڭ كۆزىگە قادالغان خەنجەرگە ئايلاندى.

شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ يېرىم ئەسىردىن ئارتۇق كومۇنىست ئىستېلاچىلارغا قارشى كۈرەش تارىخىغا نەزەر

تاشلايدىغان بولساق، خىتاي زالىملىرى خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنى ئۇزلۇكسىز ئالداپ ۋە تەقىب قىلىپ باستۇردى، يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا ئىنكار قىلىپ ئۇنتۇلدۇرۇشقا ئۇرۇندى. ئەڭ ئاخىرىدا ئاشكارا ئېتىراپ قىلىپ تۇرۇپ قانلىق باستۇرۇشقا كىرىشتى. ئەمما، خەلقنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالغان بۇ تەشكىلات بارغانسېرى كېڭىيىپ، كۈچىيىپ ۋە ساغلاملىشىپ ئىلگىرىلىدى».

ئابلىكىم باقى ئىلتەبىر:" شېھىتلار شەجەرىسى " 1ـ6ـ بەت، (شەرقىي تۈركىستان ھەمكارلىق جەمئىيىتى نەشرىياتى) ئىستانبۇل.

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى، داۋاملىق ئىز بېسىپ ئىلگىرىلەش پرىنسىپى بويۇنچە تەجرىبە ساۋاقلارنى يەكۈنلەپ، كەلگۈسى ئۈچۈن ئۇل ھازىرلاش، ئاخىرقى غايە بولغان مۇستەقىللىقنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا، خەلقئارا ۋە ئىچكى ۋەزىيەتنى كۈزۈتۈپ مۇۋاپىق شەرت ـ شارائىت يېتىلگەندە ھەرىكەت قىلىش ئۈچۈن مەخپىي ھازىرلىقلارنى ھېچ توختاتمىدى.

60ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا « خېپ» نىڭ ھاياتتا قالغان بىر قىسىم يېتەكچىلىرى، مىللىي ئازادلىق كۆرۈشىنى قوزغاش، ھەرىكەتكە ئۆتۈش ھەققىدە پىكىرە بىرلىككە كەلدى.

سوۋېت ئىتتىپاقى كومموٴنىست پارتىيەسىنىڭ سېكرېتارى سېرگېيېۋېچ خروشوۋ باشچىلىقىدا ئېچىلغان س س س ر 20-قوٴرولتىيىنىڭ قارارلىرى- خىتاي كومموٴنىست پارتىيەسى ۋە خىتاي دوٴلىتى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتوٴرىسىدىكى سىياسىي، دىپلوماتىك، ئىقتىسادىي، ھەربىي ساھەلەردىكى ئوٴز - ئارا موٴناسىۋەتلىرىنىڭ يامانلىشىشىغا يوٴزلىنىشىنىڭ باشلانغوٴچ نوٴقتىسى بولدى.

1962-يىلى ئىلى- چوٴچەك ۋەقەسى (29-ماي غوٴلجا ۋەقەسى) يوٴز بەردى. شوٴنداقلا، كوٴندىن كوٴنگە يامانلاشقان ئىككى دوٴلەت موٴناسىۋىتى ۋە ئوٴنىڭ ئىچكى ۋەزىيەتتە داۋالغوٴشوٴش پەيدا قىلىشى، شەرقىي تورکىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيەسىنىڭ ھەربىكەت باشلىشىغا تورتكە بولدى.

رەھبەرلىك يادروسى - «خىتاي بىلەن سوۋېت ئوتتوٴرىسىدىكى ئىختىلاپ، بوٴ تەرىقىدە داۋام قىلسا، چوقوٴم قورالىق توقوٴنوٴشقا ئايلىنىدوٴ ۋە بوٴ پوٴرسەت بىزنىڭ چوڭ بىر قېتىملىق ئازادلىق جېڭىگە ئاتلىنىش ئىمكانىيىتىنى يارىتىدوٴ، سوۋېت ئىتتىپاقى بىزگە ياردەم بېرىدوٴ»- دەپ تەخمىن قىلدى.

تارىخنىڭ بەزەن تەكرارلىنىشىدەك ئىلمىي ھەقىقەتنىڭ ماھىيىتىنى ۋاقىتىدا چوٴشىنىپ يېتەلمەسلىك، تارىختىكى ئاغمىچىلىق، مەنپەئەت ئوٴچوٴن ساتقوٴنلوٴق، يېرىم يولدا قوشوٴلغان

ھەمراھلارنىڭ ۋاپاسىزلىقى ۋە خىيانىتى تەكرار ـ تەكرار ئۇنتۇلۇپ كېتىش، تەجربە ـ ساۋاقلاردىن دەرس ئالماسلىق بىزنى تارىختا قانداق ئېغىر، قانلىق بەدەل ئۆتەتكەن بولسا بۇ قېتىمۇ شۇنداق بەدەل ئۆتەيدىغانلىقىمىزنى پەرەز قىلالمىدۇق.

ئەمما، ئاقىۋىتىنى بىلسەكمۇ بىلىپ تۇرۇپ بۇ يولغا تەۋەككۇل قىلىپ كۆردۇق. مەجبۇر ئىدۇقكى، چۈنكى پىچاق سۆڭەككە يەتكەن ئىدى. مەجبۇر ئىدۇق چۈنكى بىزنىڭ تارىخى، جۇغراپىيەۋى، ستېراگېيىلىك ئورنىمىز، شەرت ـ شارائىتىمىز شۇنداق ئىدى...

«ئېتىمنى بەختىيار قويدى، خۇدا بەرمەسمۇ بەختىمنى، خۇدا بەرگەندە بەختىمنى، ئالۋرمەن تاجۇ تەختىمنى»، دېگەندەك بىر تەرەپتىن ئۈمىدۋار بولساق، بىر تەرەپتىن « يېتىپ قالغۇچە، ئېتىپ قال» روھى بىلەن بۇ جەڭگە ئاتلاندۇق. قول قوشتۇرۇپ، نالە قىلىپ، بىتەلەيلىكتىن قاقشاپ ئۆلۈمنى كۈتۈپ ئولتۇرۇش ـ مىللىتىمىزنىڭ شان ـ شەرىپىگە داغ چۈشۈرەتتى...

مانا شۇ روھ ۋە ئىشەنچ بىلەن شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى، ۋەتەننىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا يەر ئاستى پائالىيەتلىرىنى جانلاندۇردى. ئىشەنچلىك مەلۇماتلارغا قارىغاندا، پارتىيىنىڭ قايتا يېڭىدىن تەشكىللىنىشى، پارتىيىنىڭ يېڭى پروگراممىسى، ھەربىكەت پىلان لايىھىسى، مەشھۇر قوماندان

ۋەتەننىڭ قەھرىمان ئەۋلادى مەمتىمىن ئىمىنوپنىڭ باشچىلىقىدا، توختى قۇربان، نىياز ئۆمەر، قاسىم پەرسا، ئىسمائىل ئىبراھىم قاتارلىق ۋەتەنپەرۋەر زىيالىيلارنىڭ بىرلىكتە باش قاتۇرۇپ پىلانلىشى بىلەن مەيدانغا كەلگەن بولۇپ، پارتىيىنىڭ ھەرقايسى جايلاردىكى ئورگانلىرى رەتكە سېلىنىپ قايتا تەشكىللەندى.

1964 ـ يىلى مەركىزى بىيۇرو قەشقەرگە يۆتكەلدى. قەشقەر رايونى ئۇيغۇرلارنىڭ ئەڭ زىچ ئولتۇراقلاشقان، چەتئەللەر بىلەن چېگرىلىنىش يېقىن، ستېراگېيىلىك ئورنى مۇھىم جاي بولۇپ، ئوڭۇشلۇق ۋە ئوڭۇشسىز ھەرقانداق شارائىت ئاستىدا بىر چىقىش يولى تېپىش مۇمكىنچىلىكى بار، دەپ ھېسابلاندى. (خىتاي ھۆكۈمەت دائىرىلىرىنىڭ قارىشىچە «ئوت مەركىزى» قەشقەر ئىدى).

شەرقىي تۈركىستان خەلق پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى، خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندا يۈرگۈزۈۋاتقان ھاكىمىيەت سىستېمىسىدىكى يۈز بېرىش ئېھتىماللىقى بولغان بىر قاتار قالايمىقانچىلىقىدىن پايدىلىنىپ، ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ دەرھال مەخپىي ھالدا تەشۋىق ـ تەرغىبات، ئەزا تەرەققىي قىلدۇرۇش خىزمىتىنى باشلىۋەتتى. بۇ ئىنتايىن ئاقىلانە بىر قارار ئىدى.«ئىتتىپاق» ژۇرنىلى،« ئىستىقلال» گېزىتى قاتارلىق شىپگراپ بىلەن بېسىلىپ، كۆپەيتىلىپ يوشۇرۇن تارقىتىلدى.

ئۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە دەسلەپكى قەدەمدە 10 مىڭ كىشىلىك نامايىش ئۇيۇشتۇرۇش، يۇزنەچچە ئورۇندىكى بېنزىن ئىسكىلاتلىرىغا ئوت قويۇۋېتىپ، پەيلومەيدانىدىكى مەھبۇسلارنى قۇتقۇزۇپ قوراللاندۇرۇشۇش ئومۇمىي قوزغىلاڭغا تەييارلىق ئىشلىرى باشلاندى ۋە بۇ ئىشلارغا قەشقەرنى مەركەز قىلغان جەنۇبىي تەڭرىتاغ بىيۇروسىنىڭ باشلىقى قادىر ساۋۇت مەسئۇل قىلىندى.

1965ـيىلى 8ـئايدا قادىر ساۋۇتنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى بىلەن پالتا مەتىمىننىڭ پەيلو مەيداندىكى مەسئۇل خىزمەتىدىن پايدىلىنىپ يوشۇرۇن يۆتكەپ كېلىنگەن قوراللار « بوران پارتىيىسى» (ئەسلى خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ بىر تارمىقى بولۇپ مەخپىيەتلىكنى ساقلاش ئېھتىياجىدىن ۋاقىتلىق بۇ ئىسىم قوللىنىلغان) ئەزالىرىغا تارقىتىلدى ۋە قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە مەيدان (ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانى) خىتاي ئەسكەرلىرىدىن تازىلاندى.

ئەمما، سىرتتىن كېلىدىغان ياردەم ۋە قوراللار يېتىپ كېلەلمىدى. ئۇ ئارىلىقتا يۇزلەرچە ماشىنا بىلەن قەشقەر تەرەپتىن كەلگەن خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ قاتمۇ قات قورشاۋىغا چۈشۈپ قالغان مۇجاھىدلار تۆت سائەتكىچە زەمبىرەك تانكىلارغا قارشى بەرداشلىق بەردى. 37 مۇجاھىد شېھىت بولدى. (ياتقان جايلىرى جەننەتتىن بولسۇن. ئامىن!) يۇزلەرچە خىتاي ئەسكىرى يەر چىشلىدى ۋە

ياردار بولدى.

تەشكىلاتچىلاردىن قادىر ساۋۇت تۇرمىدە قىينىاپ ئۆلتۈرۈلدى. قالغان مۇجاھىد پارتىيە ئەزالىرى جازا تېخىمۇ ئېغىرلاشتۇرۇلۇپ ئۆلۈم جازاسىغا، مۇددەتلىك ۋە مۇددەتسىز قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىندى. قەشقەر ۋىلايىتى تەۋەسىدە بىر قانچە ئايغىچە ھۆكۈم سۈرگەن دۆلەت تېررورى، تۈتقۇن قىلىشلار ھەممە كىشىنى جېنىمدىن جاق تويغۇزۇۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن«خپ» نىڭ خىزمىتى تېخىمۇ مەخپىي ھالەتكە كۆچتى.

1966 ـ يىلى 5ـ ئايدا ماۋزېدۇڭنىڭ بىۋاستە قول تىقىشى بىلەن ئاتالمىش « پرولېتارىيات مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلاندى.

« بۇرژۇئا ئىلىم نوپۇزلۇقلىرىنى پىپەن قىلىش» دىن باشلاپ « تۆت كونىنى يوقىتىش»،« كاپىتالىزم يولىغا قاراپ ماڭغان ھوقۇقلاردارلارنى پىپەن قىلىش»، تارتىپ چىقىرىشىغچە بولغان مەزگىلدە جاللات ۋاڭ ئىنماۋ شەرقىي تۈركىستاندا، بۇ ھەربىكەتنىڭ تىغ ئۇچىنى مىللىي كادىرلارغا، بىلىملىك زىيالىيلارغا، دىنىي ئۆلىمالارغا قاراتتى.

«ئوڭچى»، «يەرلىك مىللەتچى»، «پانتۈركىست»، «پان ئىسلامىست»، «ئەكسىلئىنقىلابچى»،« بۇزۇق ئۇنسۇر»، «كونىلىق تەرەپدارلىرى ئۇنسۇر»،« قاراڭغۇ بازارچى» ۋەھاكازا دېگەن قالپاقلارنى

كىيدۇرۇپ، قاتتىق قوللۇقلۇق بىلەن جازالىدى. كېيىن ۋاڭ ئىنماۋنىڭ ئۆزىمۇ « كاپىتالىزم يولىغا قاراپ ماڭغان ھوقۇقدار» دەپ ئاتىلىپ يوقىتىش ئوبىكتىۋىغا ئايلاندۇرۇلدى...

شەرقىي تۈركىستان تەۋەسىدە مىڭلارچە ئاممىۋى تەشكىلاتلار قۇرۇلدى، ھەرخىل دەبدەبىلىك، مەنالىق ئىسىملار بىلەن ئاتالغان بۇ تەشكىلاتلار ۋاڭ ئىنماۋنى قوغدىغۇچىلار(بۇلارنىڭ شوئارى، ئاپتونوم رايوننىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى ۋۇگۇاڭ، لۈي جەنرىن، جاڭ جۇڭخەن، بۇرھان شەھىدى ۋە ئىممىنوپلارنى يوقىتايلى، دېگەندىن ئىبارەت ئىدى) بۇ تەرەپتىكىلەر ۋاڭ ئىنماۋ ياخشى يولداش! دەپ جارسالاتتى.

يەنە بىر تەرەپ بولسا ۋاڭ ئىنماۋنى يوقىتايلى! دەپ ئوتتۇرىغا چىققان ئىدى.

يەنە بىر گۇرۇھ بولۇپ بۇلار ھەرئىكىلى كۆز قاراشقا قارشى تۇرۇپ بى تەرەپ ھالدا تۇرۇشاتتى. شەرقىي تۈركىستاندا شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە 3 چوڭ خىتاي تەشكىلاتى بارئىدى. خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى ئەزالىرى بۇ ئۇچ خىتاي تەشكىلاتىغا تەكشى تارقالغان بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئىستراتېگىيىسى ئۈچۈن مەخپىي ھەرىكەت قىلىۋاتاتتى. كۆرۈنۈشتە ئۇلار بىر بىرى بىلەن رەقىبلەردىن ئىدى.

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ ئىچكى

جەھەتتىن ماسلىشىپ ھەربىر قىلىشى نەتىجىسىدە ۋەتەنىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا خىتاينىڭ دۆلەت ئاپپاراتى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ، ھۆكۈمەتسىزلىك ئانارخىزم تازا ئەۋج ئالغانىدى.

بولۇپمۇ 1967 ـ يىلىنىڭ بېشىدا ماۋنىڭ ئايالى جاڭ چىڭنىڭ ـ « قەلەم بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، ئەلەم بىلەن قوغدىنىڭلار»، ـ دېگەن چاقىرىقى چىقىشى بىلەن، پۈتۈن ئاممىۋى تەشكىلاتلار ئۆز ئالدىغا قوراللىنىپ بىر ـ بىرى بىلەن رەسمىي قوراللىق ئىلىشىشقا باشلىدى.

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى بۇ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، ھەرقايسى تەشكىلاتتىكى ئەزالىرىغا قوشۇننى تېزلىكتە كېڭەيتىش، قورال ـ ياراق، ئوق ـ دورا توپلاشقا سەپەرۋەر قىلدى. رەھبەرلەر ئازادلىق كۈرەشكە پۈختا تەييارلىق قىلىش ئۈچۈن تەشكىلى قۇرۇلۇشنى رەتكە سېلىپ ھەرخىل پىلان ـ لايىھىلەرنى تۈزۈپ چىقىشتى...

شەھەر ئاھالىسى، مەكتەپلەردىكى زىيالىي ئوقۇتقۇچى، كادىرلار، ئىشچىلار، يېزىلاردىكى دېھقانلارنى قوزغاپ تەشكىلاتنى كېڭەيتىش، كەڭ كۆلەمدە ئەزا قوبۇل قىلىش، قورال توپلاشقا جىددىي تۈتۈش قىلىش، ئومۇمىييۈزلۈك قوزغىلىشقا تەييار بولۇپ تۇرۇش توغرىسىدا جىددىي خىزمەتلەر ئىشلەندى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇزۇن

يىللىق تارىخقا ئىگە ۋە ئالتۇن تامغىسى، بايرىقى، ھۆكۈمەت تەرەپتىن مۇسادىرە قىلىنغان، ئەزالىرى ھەرخىل جازا ئۇسۇللىرى بىلەن باستۇرۇۋېتىلگەن« شەرقىي تۈركىستان ئىسلام پارتىيىسى» ئۆزىنىڭ تەشكىلى ئاپپاراتىنى قايتىدىن تەشكىللىدى.

دىنىي زاتلار تېزلىكتە ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەرنى، يۇرتنى قۇتۇلدۇرۇش، خەلقنى قوغداش ئۈچۈن غازات قىلالايدىغان، شېھىتلىكنى غايە بىلىدىغان، دىنىي ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىدا تەربىيىلەش ئۈچۈن جانپىدالىق بىلەن خىزمەت قىلىشقا باشلىدى. تەشۋىقات ـ تەرغىبات ئىشلىرىنى كەڭ كۆلەمدە راۋاجلاندۇرۇش ئارقىلىق خەلقنى ئويغىتىپ، ئومۇمىيۈزلۈك قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش ئۈچۈن زېمىن ھازىرلىدى. ھەرقايسى جايلاردا قوراللىق جەڭگىۋار گۇرۇپپىلار قۇرۇلدى.

شەرقىي تۈركىستان تەۋەسىدە ئاممىۋى ئاساسىي، خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيىسىدىن نەچچە ھەسسە كۈچلۈك بولغان بۇ پارتىيىنىڭ ئۇرۇمچىدىكى مەركىزىي كومىتېتى، شۆبە بىيۈروسى بىرلىكتە « شەرقىي تۈركىستانىنىڭ تەقدىرى»، «شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ ئومۇمىي پروگراممىسى»،«شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ نىزامنامىسى» قاتارلىق ھاياتى كۈچكە ئىگە ئەھمىيەتلىك ھۆججەتلەرنى تەييارلاپ ھەرقايسى جايلارغا تارقاتتى

شۇنداقلا شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ دۆلەت گىربىي، دۆلەت بايرىقى نۇسخىلىرىنى ھازىرلىدى.

1968 ـ يىلى 2ـ ئايدا شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ مەركىزى ھەيئەت رىياسىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەرتەرەپكە ئادەم يوللاپ، ئالاقە باغلاشقا، تەشكىلاتنى كېڭەيتىپ كۈچەيتىشكە كىرىشتى.

بۇ ئاردا شۇنى ئەستىن چىقارماسلىق لازىمكى، « مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ قالايمىقانچىلىقى ھۆكۈم سۈرگەن شۇ كۈنلەردە « شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى» نى مەركەز قىلغان «قىزىل 3ـ لىەن قوماندانلىق شتابى» قۇرۇلدى.

خىتايچە « خوڭ سان لىەن» دەپ ئاتالغان بۇ تەشكىلات ئالىي مەكتەپ ستۇدېنتلىرىدىن تەركىب تاپقان بولۇپ،« پارتىيە ئىچىدىكى كاپىتالىزم يولىغا قاراپ ماڭغان ھوقۇقدارلارنىڭ ئەدىپىنى بېرىش» نى مەقسەت قىلغان بولۇپ،. شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇر كادىرلارنىڭ چوڭ ـ كىچىك ھەممىسى بىردەك تارتىپ چىقىرىلىپ كۈرەش ـ پىپەنگە تارتىلغان ئىدى.

« ئاپتونوم رايون» نىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، سابىق مىللىي ئارمىيىنىڭ قوماندانلىرىدىن بولغان گېنېرال مەمتىمىن ئىمىنوپ « مەسىلە تاپشۇرۇش»، « كۈرەش قىلىش» باھانىسى بىلەن ئۇنىۋېرسىتېتتا ساقلىنىپ قالغان ئىدى. ئەمەلىيەتتە بۇ زات،

قېزىل 3ـ لىيەن تەشكىلاتى تەرىپىدىن قوغداپ قېلىنغان ئىدى.

قېزىل 3ـ لىيەن ـ ئاساسەن ئۇيغۇر، قازاق ئوقۇغۇچىلىرىدىن تەركىب تاپقان بىر سىياسىي تەشكىلات بولۇپ، ئۇلارنىڭ رەھبەرلىك يادروسى ـ ئابىت، ئايتان، ئالىم غازى قاتارلىق ياشلاردىن تەركىب تاپقان ئىدى.

بۇ ھەرىكەت « ئاپتونوم رايونلۇق ھۆكۈمەت ئىشخانىسى، مۇناسىۋەتلىك ئىدارىلەرنىڭ ئارخىپلىرىدىن قولغا چۈشكەن مۇھىم ماتېرىياللار ئاساسىدا، خىتاي ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنىڭ ئالدى كەينىدىكى ۋەقەلەردىكى ئارقا پىلانلىرى، «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش»، «ئۇچكە قارشى كۈرەش». «بەشكە قارشى كۈرەش» ھەرىكىتى، « ئوڭچى يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش كۆرۈشى» ۋە ئۇنىڭ سەھنە ئارقىسى، 60ـ يىللاردىكى ئاچارچىلىق، باي ناھىيىسىدىكى ئاچارچىلىقتىن ئۆلگەن 10 مىڭدىن ئارتۇق ئادەمنىڭ ئەھۋالى ۋە ئۇنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشى»، تىزما ماقالىلەر بولۇپ يېزىلىپ ۋەتەننىڭ بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىغىچە تارقىتىلدى. شىپگراپتا بېسىلىپ كۆپەيتىلىپ تارقىتىلغان بۇ ماتېرىياللار ئىچىدە:« ۋاڭ ئىنماۋنىڭ مىللىي سىياسەتتىكى تۈتەك پەردىسىنى يىرتىپ تاشلايلى!»، دېگەن ماقالىلەر توپلىمى ئالاھىدە دىققەتكە سازاۋەر ئىگە بولغان ئىدى.

بۇ مەخپىيەتلىكنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشىدا مەرھۇم ئىمىنوپنىڭ

رولى ناھايىتى چوڭ بولغانىدى.

1968 ـ يىلى 3 ـ مارتتا، خىتاينىڭ شەرقىي شىمالى رايونىدا سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن چېگرا سىزىقى بولغان ئامۇر دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى جىنباۋداۋ (رۇسلارنىڭ دامانسكى ئارىلى) دا چېگرا توقۇنۇشى يۈز بەردى.. ئۇزاق ئۆتمەي تارباغاتايىنىڭ تېرەكتى رايونىدا يەنە بىر قېتىملىق قوراللىق توقۇنۇش بولدى.

بۇ ھادىسىلەر ئىككى دۆلەت مۇناسىۋىتىدىكى زىددىيەتلەرنىڭ نەقەدەر يامانلاشقانلىقىنىڭ بىر ئىشارىتى ئىدى.

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ، چوڭ قوزغىلاڭغا تەييارلىق قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. خىتاي دائىرىلىرىنىڭ ئاشكارىلىشىچە، شۇ مەزگىلدە،

« شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى ئىلى شۆبىسى، ئۈرۈمچى شۆبىسى، ئالتاي شۆبە بىيۈروسى ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ 12 قېتىم سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن موڭغۇلىيەگە ئادەم ئەۋەتىپ قورال ـ ياراق، تىلگراپ ئاپپاراتى ھەمدە ھەربىي ئىشلار مەسلىھەتچىسى ئەۋەتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغانىدى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جاسۇسلۇق ئاخبارات ئورگىنى ئۇيغۇرىستانغا 9 تۈركۈمدە خۇپىيانە ھالدا 14 ئادەم قېتىم تېلېگراف ئاپپاراتى، قورال ـ ياراق ۋە ھەربىكەت خىراجىتى كىرگۈزۈپ، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى بىلەن ئالاقىلەشتى»،

« بۆرتالا شۆبىسى چېگرا مۇداپىئە گازارمىسى ئاتلىق ئەسكەرلەر تارماق ئەترىتى ۋە ساقچىخانىنىڭ قورال ـ ياراقلىرىنى بۇلىغاندىن كېيىن قارا تولۇق تېغىنىڭ ئېغىزىدا قورال ـ ياراق بازىسى قۇرۇپ، پارتىزانلىق ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىش قەستىدە بولدى،» دەپ يازىدۇ.

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى بۆرتالا شۆبىسى ھەققىدە سۆز ئېچىلغانىكەن، بۇ ھەقتە بىر ئاز توختىلىپ ئۆتسەك ئارتۇقچە بولماس.

بىيۈرونىڭ رەھبىرى، سابىق مىللىي ئارمىيە ئوفىتسېرلىرىدىن بىرى، مىللەتسۆيەر، ۋەتەنپەرۋەر قەھرىمان شەيخھاجى ئىيسا بولۇپ، 1962ـ يىلىدىن كېيىن خىتاي سوۋېت مۇناسىۋەتلىرى يىرىكلەشكەن ۋە بۇ سەۋەبتىن شەرقىي تۈركىستاندا شەكىللەنگەن يېڭى ۋەزىيەت ئاستىدا خەلق ئىنقىلابى رەھبەرلىرىدىن بىرى، مەشھۇر مىللىي قەھرىمانىمىز نىياز ئۆمەر تەرىپىدىن تەشكىلاتقا قوبۇل قىلىنغان.

ئۇندىن باشقا بۆرتالادىكى ۋەتەنپەرۋەر، ئابرۇيلۇق كىشىلەردىن مەمەت ئىمىن ئىيسا بايېۋ، مۇھەممەد ھاجىيېۋ (مىللىي ئارمىيە ئوفىتسېرلىرىدىن)، غاپپار ھەسەن، ئىسمائىل پالۋان قاتارلىق كىشىلەرمۇ تەشكىلاتقا قوبۇل قىلىنغان.

1968ـ يىلى يازدا، شۆبە مەركىزى كومىتېتىنىڭ يولىورۇقىغا

ئاساسەن پائالىيىتىنى كۈچەيتىپ تەشكىلاتنى كېڭەيتىشكە كىرىشتى. يېڭى ئەزا قوبۇل قىلىش، كەڭ ـ كۆلەمدە تەشۋىقات، تەرغىبات ئېلىپ بېرىش بىلەن شۇغۇللاندى. ئۇرۇمچىدىكى ستۇدېنتلارھەرىكىتىنىڭ باشلامچىلىرى (قىزىل 3ـ روتا) ئەسلى بۆرتالالىق ئابىت ياقۇپ، ئايتان يۈسۈپخانلار بۆرتالاغا كېلىپ، شەيخھاجى بىلەن كۆرۈشۈپ ئالاقىلەشكەنىدى.

1969ـ يىلى 7ـ فېۋرال كۈنى ئېچىلغان مەخپىي يىغىندا، شۆبە بىيۈرونىڭ ئەزالىرى رەسمىي بېكىتىلىپ، شەيخھاجى رەھبەر بولۇپ سايلاندى. ۋەزىپىلەر تەقسىم قىلىندى. پروگراممىلار قارارلاشتۇرۇلدى. ئۇرۇمچىدىكى مەركىزى كومىتېت پېرىزدىيۇمى تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن ئىسمائىل ئىبراھىم، ئابىت ياقۇپ، ئايتان يۈسۈپخان قاتارلىق بەش كىشىنىڭ 1969ـ يىلى 21ـ فېۋرال 5 ئات ۋە يان قوراللار بىلەن جابدۇنۇپ شىمالدىكى بوردا تاغ يولى ئارقىلىق خىتايلار « ئۇچار قاناتمۇ ئۆتەلمەيدىغان پولات قورغان»دەپ داۋراڭ سالغان چېگرااسىدىن ئامان ئېسەن سوۋېت ئىتتىپاقى تەۋەسىگە ئۆتۈپ كېتىشكە شەرت ھازىرلاپ بەرگەنىدى.

خىتاي ساقچى دائىرىلىرى، جاسۇسلۇق ئورگانلىرى ئىتتەك بۇراپ، تىمىسقىلاپ بۇ تەشكىلاتنىڭ پېيىگە چۈشتى.

شەيخھاجى باشچىلىقىدىكى تەشكىلات ئەزالىرى تەشۋىق ۋاراقلىرى تارقىتىش، خەلقنى قوزغاش، لازىملىق قورال ـ ياراق

توپلاش، پەيتى كەلسە مىللىي ئىنقىلابنى بۆرتالادىن باشلاشقا جىددىي تۈتۈش قىلماقتا ئىدى.

1969 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى يۈزبەرگەن جىنباۋداۋ ۋەقەسىدىن كېيىن پۈتۈن دىققەت ئېتىبارىنى چېگرا رايونلارغا قاراتقان خىتاي دائىرىلىرى، بەزى خائىن، تۈراقسىز ئىنسانلارنىڭ پاش قىلىشى بىلەن تەشكىلاتنىڭ بىر قىسىم غوللۇق ئەزالىرى تۈتقۇن قىلىندى.

4 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى تەشكىلات رەھبەرلىرىدىن شەيخهاجى، ئابلىكىم خۇدابەردىلەر قولغا ئىلىندى.

ئەينى زاماندا بەزىلەرنىڭ چەتئەلگە چىقىپ كېتىش تەكلىپىنى رەت قىلغان شەيخهاجى تۇرمىدە، ئىقرار قىلدۇرۇش، باشقىلارنى پاش قىلىش ئۈچۈن قوللانغان ئېغىر ئازاب، قىيىن قىستاقلارغا باتۇرانە بەرداشلىق بەردى. سەپداشلىرىنى ساتمىدى. ھەر كۈنى ۋەھشىيانە تاياق، قىيىن ـ قىستاق ئازابلار ئۈنى باش ئەگدۈرەلمىدى. ھەتتا، كامېرغا ئۆز ئادەملىرىنى كىرگۈزۈپ ئۇردۇردى، خورلىدى. ھېچ نەرسىنى ئىقرار قىلمىدى، ھەقىقىي قەھرىمانلىقنىڭ بۇيۇك ئۇلگىسىنى ياراتتى.

1970 ـ يىلى 21 ـ مارت، خىتايلارمەزكۇر تەشكىلاتنىڭ ئەزالىرىنى جازالاش مەقسىتى بىلەن ئاتالمىش « ھۆكۈم ئېلان قىلىش چوڭ يىغىنى» ئۇيۇشتۇرۇلدى. كوچا ـ كوچىلاردا تانكا،

برونېۋىك، زەمبىرەكلەرنى توختىتىپ ھازىرلا ئۇرۇش بولىدىغاندىكىدەك سۈرلۈك بىر ھالەت شەكىللەندۈرگەنىدى.

بۇنىڭدىن بىر ئاي بۇرۇنلا، پۈتۈن ئىداره ـ جەمئىيەت، يېزا ـ قىشلاقلاردا خەلقنى، سوتلىنىۋاتقان 20 نەپەر ئىنقىلابچىنىڭ ئۆلۈم بىلەن جازالاندۇرۇلۇشى ئۈچۈن جامائەت پىكرى توپلاش ۋە بۇ ئارقىلىق «ئۆلتۈرمىسە خەلقنىڭ غەزىپى بېسىلمايدۇ...» دېگەن گەپنى ھۆكۈمنامىگە كىرگۈزۈش ۋە بۇنىڭ « ئاممىنىڭ رايى» ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن مەجلىس ئۈستىگە مەجلىس، يىغىن ئۈستىگە يىغىن ئېچىپ ئادەم توپلاپ، قامالغانلارنى ئەيىبلەش، ھاقارەت قىلىشقا مەجبۇرلىغان ۋە « ئۆلۈم جازاسى بېرىلسۇن» دېگۈزگەنىدى.

21ـ مارت كۈنى پۈتۈن بۆرتالا ئاھالىسىنى توپلاپ سوغۇق يەردە ئولتۇرۇشقا بۇيرۇق بەردى. ئورنىدىن تۇرۇشقا رۇخسەت قىلىنمىدى. ئاتالمىش « جىنايەتچىلەر» مەيدانغا ئېلىپ كېلىنگەنده بىر قانچه چوڭ ماشىنىدا چىش ـ تىرنىقىغچه قوراللانغان ئەسكەرلەر بىرىنچى دەرىجىلىك ئۇرۇش ھازىرلىقىدا تەق تۇردى.

ئاتالمىش « جىنايەتچىلەر» قوللىرى باغلانغان، پۈتىغا كىشەن سېلىنغان، تىللىرى ئىنچىكه سىم بىلەن باغلانغان، مەيدىسىگه « ئەكسىلئىنقىلابچى» دېگەن تاختا ئېسىلغان ئىدى.

يېرىم سائەت ئىچىدىلا ھۆكۈم ئېلان قىلىنىپ، بۆرتالانىڭ

جەنۇبىدىكى دەريا بويىدا، شەيخاجى ئىيسا، ئابلىكىم خۇدابەردى، مەمتىمىن ئىيسابايېۋلەر ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى. قالغانلارغا 20 يىلدىن 5 يىلغىچە قاماق جازاسى بېرىلدى.(قىيىن ـ قىستاق، ئازاب ـ ئوقۇبەت، تاياق ـ توقماق، ئاچلىق ـ ئۇسسۇزلۇق ئازابىدىن مەرھۇم شەيخاجى ئورۇغلاپ كېچىككىنە بالىغا ئوخشاپ قالغانىدى.)

ھۆكۈم بۆرتالا شۆبە ھەربىي رايون ھەربىي سوت تەرىپىدىن چىقىرىلغان بولۇپ، شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ قوماندانى دۇڭ شاڭ سىڭ شۇنداقلا ئۇرۇمچىدىن مەخسۇس تەكلىپ بىلەن چاقىرىلغان جاللات گېنېرالالار قاتاردا مىللىي مۇناپىق، خىتاي ئارمىيىسىنىڭ گېنېرال مايورى زاھىر ساۋدانوپمۇ يىغىن مۇنبىرىدە ئولتۇرغانىدى.

نۇرغۇن كىشىلەر چاندۇرماي كۆزياشلىرىنى تۆكۈپ، ئۇنسىز ئاھ ئۇردى، «شېھىتلار قەلبىمىزدە مەڭگۈ ھايات!»، دېيىشكەنىدى.

(قىرغىستان " ئىتتىپاق " گېزىتى، " تارىخىمىزدىكى يارقىن سىمالار" دىن ئىلىنىدى.)

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى بۆرتالا شۆبىسىنىڭ ئېغىر تالاپەتكە ئۇچرىشىشى، ئەزالىرى ۋە رەھبىرى خادىملىرىنىڭ قۇربان بۆلىشى، پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۈچۈن زور بىر يوقىتىش بولدى.

خىتاي مۇستەملىكىچى زالىملىرى «بۆلگۈنچىلىك، ۋە

بۆلگۈنچىلەر ئۈستىدىن قازىنىلغان بۇيۇك غەلىبە» دەپ ھۆركىرىدى. خىتاينىڭ ئىچكى ماتېرىياللىرىدا «... شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى بۆلگۈنچىلىك گۈرۈھى 1970ـ يىلى 3ـ ئايدا تارمار قىلىندى...» دەپ جار سالدى. بۆرتالا شۆبىسىنىڭ يوقالغانلىقىنى «پۈتۈن شەرقىي تۈركىستاندىكى خەلق پارتىيىسىنىڭ يوقىتىلغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ» دەپ ۋەتەن ئىچىدىكى بىر قىسىم ئاممىنى ۋاقىتلىق ئالدىدى.

ئەمما، بۇ پارتىيە يوقىتىلمىغان ئىدى، ھېلىمۇ مەۋجۇت ئىدى، ئۇنىڭ خىتاي كوممۇنىستلىرى تەرىپىدىن يوقىتىلىشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى!

خىتاي كوممۇنىست دائىرىلىرى بۇ پارتىيىنىڭ تامامەن يوقىتىلغانلىقىنى خەلق ئاممىسىغا تەكرار ئېيتقان بولسىمۇ، يەنىلا ئۇنىڭ تەشۋىقات ۋاراقچىلىرى،« مەشئەل» گېزىتى. «ئىستىقلال» گېزىتى قاتارلىق گېزىتلىرى ھەر كۈنى دېگۈدەك كوچاـ كوچىلاردا مەخپىي ھالدا كەڭرى تارقىتىلماقتا ئىدى.

ئۇندىن باشقا يەنە، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئالمۇتا، تاشكەنتتىن بېرىلىدىغان ئۇيغۇرچە رادىئو دولقۇن خەۋەرلىرى شۇنداقلا « ۋەتەننى قوتقۇزۇش» رادىئوسىنىڭ خەۋەرلىرىمۇ شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ ھەربىي پائالىيەتلىرىنى ھەركۈنى دېگۈدەك ئاڭلىتىلىپ تۇراتتى.

1969 ـ يىلى، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى «شىمالدىن شەپە بېرىپ، جەنۇبنى تىزگىنلەش» تاكتىكىسىنى قوللىنىپ، ئومۇمىيۈزلۈك قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش قارارىغا كەلدى. 6 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ كۆتۈرۈلۈش كۈنى قىلىپ بېكىتىلدى.

سانجى، قاراماي، شىخەنزە، غۇلجا بۆرتالا، چۆچەك ـ تارباغاتاي ۋىلايىتى، ئالتاي قاتارلىق شىمالدىكى شەھەرلەردە بىرلا ۋاقىتتا پارتلىتىش ۋەقەسى پەيدا قىلىش بىلەن بىرلىكتە تەشۋىقات ۋاراقچىلىرىنى كۆپلەپ تارقىتىپ، دۈشمەننىڭ دىققىتىنى شىمالغا بۇراپ، جەنۇبى تەرەپتىكى قوزغىلاڭچىلار قەشقەر ئەتراپىدىكى ناھىيىلەردە قوراللىق قىسىملارنىڭ قوراللىرىنى تارتىۋېلىپ ئاتۇش تەرەپكە يۈزلىنىپ، ئۇلۇغچاتقا ھۇجۇم قىلىپ، چېگرا مۇداپىئە قىسىملىرىنى قورالسىزلاندۇرۇپ، چېگرىنى ئېچىۋېتىش، ئەسكىرى كۈچنى مەركەزلەشتۈرۈپ قەشقەرگە ھۇجۇم قىلىش، پۈتۈن ناھىيە، يېزىلار تەڭلا قوزغىلىپ قەشقەرنى ئىگىلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قايتىدىن قۇرۇلغانلىقىنى پۈتۈن دۇنياغا ئاڭلاتقاندىن كېيىن ئافغانىستان، پاكىستان، ھىندىستان ئارقىلىق چەتئەللەر بىلەن بولغان دىپلوماتىك مۇناسىۋەتنى باغلاپ جىددىي ۋە تىز سۈرئەتتە قورال ـ ياراق سېتىۋېلىپ ئۇرۇمچىگە قاراپ ھۇجۇم باشلاش، ئاخىرىدا پۈتۈن

شەرقىي تۈركىستان زېمىنىدىن خىتاي تاجاۋۇزچىلىرىنى قوغلاپ چىقىرىپ، ئازاد ـ ھۆر، مۇستەقىل بىر دۆلەت قۇرۇپ چىقىش مەقسىتىگە ئېرىشىش پىلانلانغان ئىدى.

يېپىشىڭ ئەرك ئۈچۈن سىزمۇ قورالغا،
قىساستىن قىسسىلەر قالسۇن زامانغا.
شېھىتلار قىنىدا نەملەنگەن تۈپراق،
ئۇ سېنىڭ ۋەتىنىڭ تارىخىڭغا باق..
....

بۇ ھەربىكەت پىلانلىرىنىڭ ئەملىلىشىدە ئەڭ زور ئۈمىد «چەتئەللىك» يارىمى ئىدى. ۋەدىلەر، كېلىشىملەر ھەتتا قەسەملەرگە كۆرە ئاخىرغىچە بىر سەپتە كۈرەش قىلىش، ھايات ـ ماماتتا بىرگە بولۇش، غەلبىدە ـ مەغلۇبىيەتتە ئورتاق بولۇش پرىنسىپى ئاساسىدا چېگرا بويلىرىدا تايانچى ھەربىي بازا قۇرۇش، ئەسكىرى ئىشلاردا بىر تۈتاش پىلانلاپ بىر مەركەزدىن قوماندانلىق قىلىش، ئارقا سەپ تەمىنات (قورال ـ ياراق، ئوق ـ دورا، يېمەك ـ ئىچمەك، كۆچ تولۇقلاش...) خىزمەتلىرىنى تولۇق ۋە يېتەرلىك دەرىجىدە كاپالەتكە ئىگە قىلىش، تەشۋىقات ـ تەرغىبات ئىشلىرىنى كۈچەيتىپ، خەلقئارادا جامائەت پىكرى توپلاش، ھوقۇقى داۋادا،

شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئۆزىنى ـ ئۆزى ئىداره قىلىش، مۇستەقىل دۆلەت قۇرۇشنىڭ تەبىئىي ھەقىقىي ئىكەنلىكىنى دۇنياغا ئاڭلىتىش باش تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيەت ۋەزىپىسى ئىدى.

شەرقىي تۈركىستان خەلقى بۇ يولدا قانچىلىك ئېغىر بولسىمۇ بەدەل تۆلەشكە رازى ئىدى. پەقەت بىرلا مەقسەت ـ خىتاي تاجاۋۇزچىلىرىنى ۋەتەن تۈپرىقىدىن تەلتۆكۈس قوغلاپ چىقىرىش، مۇستەقىل ئۆز ـ ئۆزىگە خوجا بولغان بىر شەرقىي تۈركىستان دۆلىتىنى قۇرۇپ چىقىش ئىدى.

ئىشلار كۈتكەندەك ئۆز يولىدا بولمىدى. پىلانلار ئاستىن ـ ئۈستۈن بولدى. ئومۇمىي ۋەزىيەتتىن قورقىقان ۋە ئالاقزاده بولغان خىتاي ساقچى ئىدارىلىرى بارلىق كۈچىنى ئىشقا سېلىپ جاسۇسلۇق ئورگانلىرى ئارقىلىق بۇ مەخپىي تەشكىلاتنىڭ پېيىغا چۈشتى...!

خىتاي دائىرىلىرىنىڭ ئىچكى مەخپىي ھۆججەتلىرىنىڭ قەيت قىلىنىشىچە:

ـ « ...1969 ـ يىلى 1 ـ ئايدا ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق جامائەت خەۋپسىزلىك قوغداش بۆلۈملىرى تەرىپىدىن تەشكىللەنگەن

مەخسۇس دېلو تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسىنىڭ ئەتراپلىق تەكشۈرۈپ، رازۇيدكا قىلىش ئارقىلىق، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ ھەربىكەت ئەھۋالىنى ئاساسى جەھەتتىن ئىگىلەپ ھەمدە تولۇق، ئىشەنچلىك پاكىتلارنى قولغا چۈشۈرۈپ بۇنىڭ ئازادلىقتىن بۇيان شىنجاڭدا يۈزبەرگەن ئەڭ چوڭ تەشكىلات، ئىكەنلىكى، بىر يۈرۈش مۇكەممەل پروگراممىسى، ئۇزۇنغا سوزۇلغان ھەربىكەت پىلانى بولغان ئەكسىلئىنقىلابىي بۆلگۈنچىلىك گۇرۇھى دېلوسى ئىكەنلىكىنى بايقىدى..» دېيىلگەن...

بۇ تەشكىلاتنىڭ خاراكتېرى ۋە ئۇنىڭ مۇددىئاسى تولۇق ئىگەللەنگەندىن كېيىن ئۆزۈ ـ ئۆزىگە ئىشەنمەي قالغان خىتاي ھۆكۈمەت دائىرىلىرى ھودۇقۇپ كېتىپ ئەھۋالنى، خىتاي دۆلەت باش مىنىستىرى جۇئىنلەيگە مەلۇم قىلىدۇ. خىتاي دۆلەت ئىشلار كابىنېتى بۇ ئىشنى جۇڭگونىڭ تەقدىرىگە مۇناسىۋەتلىك چوڭ ئىشلار قاتاردا قارار ماقۇللاپ شەرقىي تۈركىستان زېمىنىغا خىتاينىڭ ئىچكى ئۆلكىرىلىرىدن ئەسكىرى كۈچ يۆتكەپ كېلىشكە باشلايدۇ.

خىتاي ئىچكى ئىشلار كابىنېتىنىڭ قارارىدىن ۋاقىپ تاپقان شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ مەسئۇللىرى، دەرھال ھەربىكەتكە كېلىپ ھەرقايسى تەشكىلات پارتىيە ياچېيكىلىرى، ھەر قايسى رايونلاردىكى يەر ئاستى تەشكىلات

باشلىقلىرىغا «مەخپىيەتلىكنى جانتىكىپ قوغداش، ئوڭۇشسىزلىقلارغا بەرداشلىق بېرىش، ئەزا تەرەققىي قىلدۇرۇشنى ۋاقتىنچە توختىتىش، مەلۇم مەزگىل سۈغا چۆكۈۋېلىش»، «ئۆلگەن بولۇپ يېتىۋېلىش» تاكتىكىسىنى قوللىنىپ پائالىيەتلەرنى ۋاقتىنچە توختىتىشقا، ئەھۋالنى كۆزىتىش» ھەققىدە يولىيورۇق بېرىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا سالاھىيىتى ئاشكارىلىنىپ قالغان بىر تۈركۈم كىشىلەر، ھەرخىل يوللار بىلەن چەتكە چىقىرىۋېتىلدى. مەركىزى كومىتېتىنىڭ ئاساسلىق كىشىلىرى بىخەتەر جايلارغا يۆتكىلىپ مۇداپىئەلەندى. پېشقەدەم جۇمھۇرىيەت جەڭچىلىرى ۋە ئاساسى رەھبىرى كۈچلەر ئاستا ـ ئاستا جەنۇبقا يۆتكەلدى...

ھەر دەۋرده بولغاندەك، بۇ قېتىمۇ ئەڭ مۇھىم باسقۇچ، ھالقىلىق پەيتتە، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ھاياتى، جانجان مەنپەئىتىنى تارىختىن بىرى خىتايغا سېتىپ ئادەتلەنگەن «چەتئەل» يەنە ۋەدىسىگە، قەسىمىگە خىلاپلىق قىلىپ خائىن يۈزىنى يەنە بىر قېتىم كۆرسەتتى.

قوزغىلاڭغا ئۈچ كۈن قالغاندا، پۈتۈن پىلان ئاشكارىلىنىپ قالدى...!

1969 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى، خىتاي دۆلەت باش مىنىستىرى جۇئېنلەينىڭ بۇيرۇقى بىلەن

خىتاي دۆلەت ئىچىدىكى ھەرقايسى ھەربىي رايونلارغا قاراشلىق ھەربىي قىسىملىرىدىن چاقماق تېزلىكىدە يۈزمىڭلىغان ھەربىيلەرنى ۋە قوراللىق ساقچى قىسىملىرىنى ۋەتىنىمىز مىقياسىغا يۆتكەپ ئەكېلىپ، يەرلىك بىڭتۈەن قىسىملىرىنىڭ ئىچكى جەھەتتىكى ماسلىشىشى بىلەن بىرلا ۋاقىتتا شىمالدىكى 15 شەھەردە قانلىق باستۇرۇش، تۇتقۇن قىلىش تېررورلۇق ھەرىكىتىنى باشلىدى...

پۈتۈن قاتناش يوللىرى قامال قىلىندى، ناھىيە يېزىلار قورشاۋغا ئىلىندى، ئالدىن قولغا چۈشۈرگەن« قارا تىزىملىك» بويۇنچە يول ئېغىزلىرىدا، ئۆي ـ ئۆيلەردە، مەھەللە ـ مەھەللىلەردە، مەكتەپلەردە، زاۋۇت ـ كان كارخانىلاردا، ئىدارە جەمئىيەتلەردە، نوپۇس تەكشۈرۈش باھانىسى بىلەن ئونمىڭلارچە شەرقىي تۈركىستان ئوغۇل ـ قىز پەرزەنتلىرى بىگۈناھ قارىقويۇق تۇتقۇن قىلىندى. تۈرمىلەر توشۇپ كېتىپ سولايدىغانغا بوش يەر تاپالماي، مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش سىستېمىسى، ئالىي، باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرامەكتەپ شۇنداقلا تېخنىكوملارنىڭ سىنىپ، ياتاق بىنالىرى، كىنوخانا، تىياتىرخانىلار ھەممىسى دېگۈدەك تۈرمىغا ئايلاندۇرۇلدى.

شۇ قېتىمقى تۇتقۇندا، دەسلەپكى مەلۇماتلاردىن ئىگەللىشىمىزچە شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيەسىنىڭ ئەزالىرىدىن

32 مىڭ ئادەم تۇتقۇن قىلىنغاندىن باشقا يەنە 30 مىڭچە بىگۇناھ خەلقمۇ تۇتقۇن قىلىنىپ ئوخشىمىغان دەرىجىدە جازاغا تارتىلغان. بۇ تۇتقۇن قىلىنغانلارنىڭ ئارىسىدا ئىز-دېرەكسىز غايىب بولغانلارنىڭ سانى ھازىرغىچە ئېنىق ئەمەس ئىدى...

گەرچە ئەھۋال شۇ دەرىجىدە ئېغىر بولغان بولسىمۇ، قەشقەرنىڭ ۋەزىيىتى بىر قەدەر ياخشى ئىدى. شىمالدىن جەنۇبقا مەخپىي كەلگەن پارتىيىنىڭ مەسئۇل خادىملىرى، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى قەشقەر بىيۈروسىنىڭ باش سېكرېتارى ئاخۇنوپنىڭ قوماندانلىقىدا يېڭى پىلانلارنى تۈزمەكتە ئىدى.

ئاخۇنوپنىڭ قولىدا زەرەپشان مۇستەقىل پولكىدىن باشقا يەنە ھەرقايسى ناھىيە- يېزىلىرىدا مۇستەھكەم تايانچ پونكىتلىرى، خوتەن، قاراقاش، قاغىلىق، ئاقسۇ، ئاتۇش، ئاقتۇ، تاشقورغان، توققۇزاق، تاشمىلىق، بۇلاقسۇ، ئويتاغ، مۇجى قاتارلىق جايلاردا قوراللىق قىسىملىرى ۋە پارتىزانلىق ئەترەتلىرى بار ئىدى.

بۇ قوشۇنلار كۆرۈنۈشتە «پرولېتارىيات مەدەنىيىت زور ئىنقىلابى» نامىدىكى ۋاڭ ئىنماۋنى يوقىتىدىغان ئاممىۋى تەشكىلاتلار بولۇپ « قەلەم بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، ئەلەم بىلەن قوغدىنىش» نامى بىلەن قوراللانغان تەشكىلاتلار ئىدى.

(بۇ ھەقتە كېيىنكى بابتا تەپسىلىي توختىلىمىز)

«پرولېتارىيات مەدەنىيىتى زور ئىنقىلابى» دەپ ئاتالغان بۇ ئاتالمىش ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىنقىلابتا، پۈتۈن خىتاي مىقياسىدا زور قالايمىقانچىلىق يۈز بەردى. خۇسۇسەن، ماۋزېدۇڭنىڭ ئايالى جاڭ چىڭ مەدەنىيىتى ئىنقىلابى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ مۇدىرلىق ھوقۇقىنى قولغا كىرگۈزۈۋېلىپ ئارقىدىنلا « قەلەم بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، ئەلەم بىلەن قوغدىنىڭلار» دېگەن چاقىرىقنى چىقاردى. شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن ئاممىا تەشكىلاتلارغا ئۇيۇشۇپ ئۆزىنى قوغداش مەقسىتى بىلەن قوراللىنىشقا باشلىدى. ئارمىيە ۋە قوراللىق قىسىملىرى كۆرۈنۈشتە « بى تەرەپ» بولۇۋالغان بىلەن « سولچىلارنى قوللايمىز» دېگەن باھانە بىلەن ئاممىۋى تەشكىلاتلارغا ئاستىرتىن سۇيقەست بەرگەنىدى. ھەر قايسى ئاممىۋى تەشكىلاتلار ئۆزىنى قوغداش شوئارى بىلەن كەلگەن يەردە قورال بۇلاشقا كىرىشتى. ھەتتا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ۋېتنامغا توشۇپ كېتىۋاتقان بىر پويىز قوراللىرىنىمۇ ئاممىۋى تەشكىلاتلار ھەش ـ پەش دېگۈچە بۇلاپ كەتكەن ئىدى...

خىتاينىڭ ئىچكى ئەھۋالى يامانلاشقاندىن كېيىن ۋەزىيەتنى كونترول قىلىشقا كۆزى يەتمىگەن خىتاي مەركىزى ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ئاممىۋى تەشكىلاتلارنىڭ قولىدىكى قوراللارنى دەرھال

يىغىۋېلىش ئۈچۈن جىددىي يىغىن چاقىرىپ، ماۋزېدۇڭنىڭ ئالىي يوليورۇقى، كومپارتىيە سىياسىي بىيۇرونىڭ قارارى، دەپ « 1969 ـ يىلى 23 ـ ئىيۇل بۇيرۇقى» نى چىقاردى. بۇيرۇقتا:

ـ «ھەرقايسى ئاممىۋى تەشكىلاتلار قوراللارنى تاپشۇرۇپ، چوڭ بىرلىشىشنى ئەملگە ئاشۇرۇش لازىم، تەشكىلات ئىچىدىكى بۇزۇق كاتتىۋاشلارنى ئاما ئۆزلىرى ھەربىرىكەتكە كېلىپ تۈتۈپ جامائەت خەۋپسىزلىك ئورگانلىرىغا تاپشۇرۇشى شەرت»، دەپ كەڭ تەشۋىقات ئېلىپ باردى. بۇنى كىشىلەر « 23 ـ ئىيۇل بۇيرۇقى» دەپ ئاتىدى. گەرچە، بۇ بۇيرۇق مەركەزنىڭ ماۋزېدۇڭنىڭ بۇيرۇقى دەپ جاكارلانغان بولسىمۇ، ئاممىۋى تەشكىلاتلار بۇ بۇيرۇقنا ئانچە ئەھمىيەت بېرىپ كەتمىدى. چۈنكى، تەشكىلاتلار ئالدى بىلەن ئۆزىگە قارشى بولغان تەشكىلاتلارنىڭ ئالدىن قورال تاپشۇرۇشى لازىملىقىنى، ئاندىن ئۆزلىرىنىڭمۇ قورال تاپشۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ بىر ـ بىرىگە خىرىس قىلىپ، بەس سېلىشىپ قورال تاپشۇرۇشنى قەستەن رەت قىلىشۋاتاتتى.

خىتاي مەركىزى ھۆكۈمەتنىڭ بۇ خىلدىكى بۇيرۇقى تازا ئۇنۇم بەرمىگەندىن كېيىن، خىتاي ھۆكۈمەت دائىرىلىرى « قۇم ئارىلاشتۇرۇش» سىياسىتىنى قوللىنىشقا باشلىدى.

يۇزمىڭلىغان خىتاي ئارمىيە ئەسكەرلىرىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ ئۇلارنى يەرلىك ئاممىۋى تەشكىلاتلار، ئىدارە ـ جەمئىيەتلەرگە، كان

ـ كارخانىلارغا ئەۋەتىپ مەركەزنىڭ قورال تاپشۇرۇش توغرىسىدىكى بۇيرۇقىنى ئىزچىللاشتۇرۇشقا مەقسەتلىك ئورۇنلاشتۇردى، بۇ ئەسكەرلەر ھەربىي فورمىدىكى كىيىملەرنى كىيگەن بولۇپ، قوللىرىدا ماۋزىبدۇڭنىڭ ئەسەرلىرى، خىتاي مەركىزى ھۆكۈمىتىنىڭ «يولىيورۇقى» نى كۆتۈرۈۋېلىپ ئەتىدىن كەچكىچە قورال تاپشۇرۇش، چوڭ بىرلىشىشنى ئىشقا ئاشۇرۇش ھەققىدە تەشۋىقات ۋە مەجبۇرلاش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈشكە باشلىدى.

شەرقىي تۈركىستان تەۋەسىدە، مىللىيلار كۆپ جايلاشقان رايونلاردا خىتاي ئارمىيىسى ئىچىدىكى مىللىي ئەسكەرلەرنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ، يەرلىك ئۇيغۇر خەلق ئارىسىغا سىڭدۈرۈپ كىرگۈزۈپ خىتاينىڭ «قورال تاپشۇرۇش ۋە چوڭ بىرلىشىش» نى ئىشقا ئاشۇرۇش ھەققىدە تەشۋىقات ئېلىپ باردى.

شۇ چاغدىكى بۇ ئىشلارغا بىۋاسىتە قول تىقىپ ئىشلىگەن ئۇيغۇر ئەمەلدارلىرىدىن « شىنجاڭ ھەربىي رايونى» نىڭ مۇئاۋىن قوماندانى گېنېرال مايور زاھىر ساۋدانوپ، « جەنۇبى شىنجاڭ ھەربىي رايونى» سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ئولاتايوپ (قەشقەر خەلقى لاتايوپ ـ دەيدىغان).«جەنۇبى شىنجاڭ ھەربىي رايونى» نىڭ مۇئاۋىن سەنمۇجاڭى تۇراق ئىسمائىللار خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ بىر قاتار سىياسىي يېتەكچى ئىدىيىلىرىنى خەلققە تېڭىپ قورال تاپشۇرۇشقا ھەيدەكچىلىك قىلىش ۋەزىپىسىنى

ئۆتەۋاتاتتى.

خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ بۇ خىل سىياسىتى كېيىنكى كۈنلەردە «ھۆكۈمەتنى ھەربىي ئىدارە قىلىش» دەپ ئاشكارا جاكارلاندى.

ھەممە يەر «ھەربىي ئىدارە قىلىش» ئورگىنىغا ئۆتۈپ، مەكتەپلەردىن تارتىپ ئىدارە ـ جەمئىيەت، زاۋۇت، كان ـ كارخانىلار، قاتناش تىرانسپورت، يەسلى، كوچا باشقارمىلىرى مەھەللىلەرگىچە ھەربىي ۋەكىللەر كىرىپ ئورۇنلاشتى.

ھەتتا، پارتىيە ـ ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىمۇ«ھەربىي ئىدارە قىلىش» تۈزۈمىگە بويسۇنۇپ ھۆكۈمەتسىزلىكتىن ئىبارەت ۋەزىيەت خىتاي كوممۇنىست دائىرىلىرىنىڭ تىزگىنىگە چۈشۈشكە باشلىدى...

مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىدىكى زور كۈچنى تەشكىل قىلغان ئاممىۋى تەشكىلاتلار ئامالسىزلىقتىن بارا ـ بارا قورال تاپشۇرۇشقا باشلىدى. تەشكىلاتلارنىڭ قورال تاپشۇرۇشى ناھايىتى ئاستا ۋە قىسمەن قارشىلىق كۆرسىتىش ھەرىكەتلىرىمۇ سادىر بولۇپ تۇردى. تاپشۇرغان قوراللىرى ئىپتىدائىي جەمئىيەتتە ياسالغان كونا ئوۋ مىلتىقى، ئۆزلىرى ياسىۋالغان يەرلىك ئۇسۇلدىكى مىلتىق ـ ئۇندىن باشقا ۋاقتى ئۆتكەن ئاپتوماتلار، زەمبىرەك ـ توپلار... قاتارلىق قوراللارنى تاپشۇردى.

بۇنداق بىر جىددىي شارائىتتا شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى قوراللىق قوزغىلاڭغا تەييارلىق قىلىش

ھەربكىتىنى يەنمۇ جىددىي، مەخپىي، تېخىمۇ يوشۇرۇن، ئېھتىياتچان ھالەتتە ئېلىپ بېرىشقا مەجبۇرلاندى.

«ھەربىي ئىداره قىلىش» ئورگانلىرىنىڭ مەسئۇللىرىدىن تۇراق ئىسمائىل قەشقەر شەھىرىگە قاراشلىق 36 ئاھالە كومىتېتقا چۈشۈپ يېقىنلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ كوچىمۇ- كوچا، مەھەللىمۇ- مەھەللە چېپىپ يۈرۈپ قورال تاپشۇرۇش، قارىمۇ - قارشى تەشكىلاتلار چوڭ بىرلىشىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش جەھەتتە خەلقنىڭ مېڭىسىنى يۇيۇش بىلەن ئاۋاره ئىدى.

ساۋدانوپ بولسا، مەكىت ناھىيىسىگە بېرىپ مەكىتتىكى ئاممىۋى تەشكىلاتلارنىڭ قوراللىرىنى يىغۋېلىش، تەرەپلەرنى بىرلەشتۇرۇش ئىشىغا مەسئۇل بولغان ئىدى.

مەكىت ناھىيىسى قەشقەر ۋىلايىتىدە ئالاھىدە بىر ناھىيە بولۇپ، مەكىتنىڭ بارلىق ھوقۇقى ئاساسى جەھەتتىن ئىسيانچىلارنىڭ قولىدا ئىدى. خىتاي ئاققۇنلىرىغا پۈت تىرەپ تۇرالىغۇدەك جاي تېپىلمايتتى.

ناھايىتى ئاز ساندىكى خىتاي ئەمەلدارلىرىدىن باشقا خىتاي ئاققۇنلىرى ناھىيىنى تاشلاپ باشقا يۇرتقا قېچىپ كەتكەنىدى.

مەكىتنىڭ ئەمەلىي ھوقۇقى روزى ھېكىم، مۇھەممەد ئىمىن قادىر باشلىق ئىسيانچىلارنىڭ قولىدا ئىدى. ناھىيىلىك تراكتور پونكىتىنى تايانچ پونكىت قىلىپ قوراللىق ساقلاۋاتقان بۇ

تەشكىلات، ئاللىبۇرۇن شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىگە بويسۇنۇپ جەڭگىۋار ۋەزىپە ئۆتەش ھەربىي ھالىتىدە ئىدى.

روزى ھېكىم، مۇھەممەد ئىمىن قادىرلارنىڭ كۈشەندىسى بولغان مەكتەتكى بىر قىسىم جاھىل خىتاي ئاققۇنلىرى، ھۆكۈمەتنىڭ ۋە بىڭتۈەننىڭ ئاستىرتىن ياردىمى بىلەن پاختا زاۋۇتىنى قورغان قىلىپ، تراكتور پونكىتى ئىسيانچىلىرىغا ھەركۈنى دېگۈدەك ۋەھىمە قىلىپ ئوق چىقىرىپ پاراكەندىچىلىك سېلىۋاتاتتى. بىگۈناھ دېھقان ئاھالىسىنى تۈتۈپ قىيناپ ئۆلتۈرۈپ، جەسىتىنى كوچىلارغا تاشلاپ قورقۇنچلۇق ۋەزىيەت يارىتىشقا تىرىشىۋاتاتتى.

بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان ئىسيانچىلار چوڭ ئىشقا تەسىر يېتىپ قالمىسۇن ئۈچۈن شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ تاپشۇرۇقى بويۇنچە قوراللىق قوزغىلاڭغا جىددىي تۈتۈش قىلىۋاتاتتى.

ساۋدانوپ ھەركۈنى دېگۈدەك تراكتور پونكىتىغا كېلىپ ۋەز ـ نەسىھەت قىلىپ قورال تاپشۇرۇپ، خىتايلار بىلەن كېلىشىم ھاسىل قىلىشنى ئوتتۇرىغا قويغان ئىدى.

دەسلەپكى قەدەمدە مۇھەممەد ئىمىن قادىر ساۋدانوپنىڭ يۈزىگە كېلەلمەي،« نېمىلا بولمىسۇن بىر ئۇيغۇر ھەربىي ئەمەلدار ئىكەن ھەم ياشتا چوڭ ئىكەن بۇنىڭغا قاتتىق يىرىك گەپ قىلماي، ھە ـ

دەپلا ئۆتكۈزۈۋېتەي» دەپ ئويلايدۇ.

ساۋدانوپ بولسا مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ھۆرمەت تۈيغۇسىنى خاتا چۈشىنىپ«نېمىلا بولسۇن بۇلارنى ئەيۋەشكە كەلتۈردۈم، قورال تاپشۇرىدۇ، ۋاقىتنى سەل ئالدىغىراق سۈرۈپ قورال تاپشۇرۇش مۇددىتىنى ئىلگىرى سۈرەي» دەپ خاتا چوت سوقۇپ كېيىنكى قېتىم كەلگەندە دەرھال قورال تاپشۇرۇشقا مەجبۇرلايدۇ.

دەل شۇكۈنى پاختا زاۋۇتىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىر دېھقانىنىڭ ئايالى بىلەن بالىسى خىتايلارنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ بېھۇدە ئۆلۈپ كېتىدۇ. بۇ ئېچىنىشلىق ئەھۋالدا ئېغىر مۇسىبەتتە تۇرغان مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ يېنىغا ساۋدانوپ يەنە كېلىپ قوپاللىق بىلەن قورال تاپشۇرۇشقا مەجبۇرلايدۇ.

ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىغان مۇھەممەد ئىمىن قادىر دەرغەزەپكە كېلىپ، يېنىدىن تاپانچىسىنى قېپىدىن چىقىرىپ، ساۋدانوپنىڭ چېكىسىگە تەڭلەپ « سەن مۇناپىق نېمانداق ھەددىڭدىن ئاشىسەن! خىتايلار قورال تاپشۇرۇش ئۇياقتا تۇرسۇن ھەركۈنى بىزگە پاراكەندىچىلىك سېلىپ، ئوق چىقىرىپ ئادەملىرىمىزنى ئۆلتۈرۈۋاتىدۇ، سەن ئەبلەخنىڭ يەل بېرىشى بىلەن بۇ خىتايلىرىڭنىڭ خورىكى ئۆسۈپ كەتتى. سېنى جەھەننەمگە ئۇزىتىپ ئاندىن خىتايلارنىڭ جاجىسىنى بېرىمەن...» دەپ، ئوق چىقىرىشقا ئىنتىلىدۇ. ۋەزىيەتنىڭ يامانلاشقىنىنى بايقىغان روزى

ھېكىم دەرھال مۇھەممەد ئىمىن قادىرنى قۇچاقلىۋېلىپ:

ـ ھاي ئۇكام، ئاچچىقىڭغا ھاي بەر، ئۇنداق قىلما، مېنىڭ يۈز خاتىرەمنى قىل ـ دەپ ساۋدانوپنى ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇۋالىدۇ.

شۇ كۈندىكى ساۋدانوپنىڭ رەڭگى روھى قورقۇش ھالىتىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن دوستلىرىمنىڭ دەپ بېرىشىچە» ھەربىي قوماندانلارنىڭ جېنى باشقىلارغا قارىغاندا بەكرەك تاتلىق ئىكەن، مۇھەممەد ئىمىن قادىر تاپانچىسىنى قېپىدىن چىقىرىپ ساۋدانوپنىڭ چېكىسىدە شۇنداق تەڭلىۋېدى، ئۇنىڭ چىرايى تاتىرىپ لاغىلداپ تىترەپ، پۈت قولىدا جان قالمىدى، خۇددى قىش پەسلى سۇغا چۈشۈپ مۇزلاپ ئۆلەر ھالىغا كەلگەن مۇشۇكتەك سىلكىنىپ تىترەپ جاقىلداپ كەتتى، روزى ھېكىم تۇتۇۋالمىغان بولسا مۇھەممەد ئىمىن قادىر ئۇ ئەبلەخنى جەھەننەمگە ئۇزاتقان بولاتتى»،ـ دېگەنىدى.

.....

ۋەتەنىڭ ۋەزىيىتى يامانلىشىشقا باشلىدى. خىتاينىڭ جاسۇسلىرى ھەر تەرەپتىن قاتىرىغىنى تۇردى، خىتاي ئەسكەر ساقچىلارنىڭ جىددىي ھەرىكەتكە ئۆتۈشى، ھەر تەرەپكە پىتىتەك تارالغان جاسۇس، پايلاقچىلارنىڭ پائالىيەتلىرى سەۋەبىدىن بەزى بىر مەخپىي ئىشلارنىڭ ئاشكارىلىنىپ قىلىنىشى بىلەن ۋەزىيەتنىڭ بارغانسېرى كەسكىنلىشىپ يامان تەرەپكە

كېتىۋاتقانلىقىنى، سەزگەن شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى مەركىزى كومىتېتى، قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ ھەرقايسى جايلاردىكى خەلق قوراللىق كۈچلىرىنىڭ سالمىقى، ئوڭۇشلۇق تەبىئىي يەر شارائىتى، چەتئەللەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەت باغلاش ئىمكانىيىتىنىڭ قۇلايلىقلىقى قاتارلىقلارنى كۆزدە تۇتۇپ، قەشقەردە قوراللىق قوزغىلاڭنى باشلاش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈردى.

قەشقەر بىيۈروسىنىڭ باش سېكرېتارى ئاخۇنوپ يەنىلا قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ باش قوماندانلىقىغا تەيىنلەندى.

ئەمما، ئىشلار پىلانلانغاندەك مۇۋاپىقىيەتلىك بولمىدى. خائىن، جاسۇس سېتىلمىلارنىڭ تەقىبىدىن قۇتۇلۇش تولىمۇ قىيىنغا توختىدى. قوزغىلاڭ ھەرقايسى جايلاردا بىرلا ۋاقىتتا ئەمىلىلەشمىدى. ۋە بۇ سەۋەبلىك قوزغىلاڭ ئومۇمىي خەلق ئىنقىلابىغا ئايلىنالمىدى.

ئەپسۇسكى، بۇنىڭدىكى ئاساسىي سەۋەب، ئامىللار ھەققىدە ھازىرچە تولۇق بىر نېمە دېيەلمەيمىز!

. . . . . .

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ شەرقىي تۈركىستان زېمىنىدا ئېلىپ بارغان بىر قانچە قېتىملىق قەھرىمانلىق ئىش ـ ئىزلىرىنى، خەلقىمىزنىڭ قەلبىدە ئۆچمەس ئىز قالدۇرغان شۇ تارىخى ۋەقەلەردىن قىسقىچە ئەسلەپ

ئۆتمەكچىمەن:

1969-يىلى 8-ئاينىڭ 16-كۈنى ئاقتۇ ناھىيىسىنىڭ بارىن يېزىسىدىكى ئەزىز ئوسمان باشچىلىقىدا قوراللىق قوزغىلاڭ پارتلىدى. ئاقتۇ ناھىيىلىك قوراللىق بۆلۈمگە ھۇجۇم قىلىپ ناھىيىلىك قوراللىق بۆلۈمىنىڭ قوراللىرىنى قولغا چۈشۈرۈپ، بارىنىنى بازا قىلىپ يەرلىشىپ قوشۇننى ئۈزلۈكسىز چوڭايتىشقا باشلىدى.

1969-يىل 8-ئاينىڭ 18-كۈنى كېچىدە قەشقەردە چوڭ تۈتقۇن بولدى. قەشقەر بىيۈرونىڭ قوراللىق قوزغىلاڭغا رەھبەرلىك قىلىۋاتقان تايانچى كۈچلەردىن 18 ئادەم تۈتقۇن قىلىندى، باش قوماندان ئاخۇنوپ مۇھاسىرىنى بۆسۈپ چېقىپ دۈشمەن قولىدىن ئامان-ئېسەن قۇتۇلدى.

1969-يېلى 8-ئاينىڭ 20-كۈنى ئاختۇناھىيىسىنىڭ بارىن يېزىسىدىكى ھۆكۈمەت ئەمەلدارى مەمەت ئىسا مىڭلىغان قوراللىق كۈچلەرگە يېتەكچىلىك قىلىپ ئەزىز ئوسمانىنى قوللاپ تەكرار ئاقتۇ ناھىيىلىك قوراللىق بۆلۈمگە ھۇجۇم قىلىپ، ئاقتۇ ناھىيىسىنى تەلتۆكۈس ئازاد قىلىپ، ناھىيىنى بازا قىلىپ باشقا ناھىيىلەرگە يۈرۈش قىلدى.

1969 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنىدىن 20 ـ كۈنىگىچە بولغان ئارىلىقتا، مەكتەپ زەرەپشان پولكىنىڭ جەڭچىلىرى پولكوۋنىك مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ يېتەكچىلىكىدە غەلىبىسىرى ئۇرۇش قىلىپ يەكەندىن پوسكامغا بارىدىغان پوسكام كۆۋرۈكىنى ساقلاۋاتقان 100 دىن ئارتۇق خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ قوراللارنى بۇلاپ ئۇلارنى ئەسىرگە ئېلىپ مەكتەپ ناھىيىسىگە ئامان ئېسەن يېتىپ باردى.

مەكتەپ ناھىيىسىنىڭ« چاسا بۇدۇي» دەپ ئاتالغان خىتاي ئارمىيىسىنىڭ 7994 ـ قىسىم ھەربىي بازىسىغا، زەرەپشان پولك جەڭچىلىرى ھۇجۇم قوزغاپ، خىتاي ئارمىيىسىنىڭ باشلىقلىرىنى باغلاپ قۇمغا كۆمۈپ، جىگدە شېخىغا ئېسىپ، نەچچە مىڭ دانە يەڭگىل تىپتىكى قوراللارنى ئولجا ئېلىپ زەپەر قۇچۇپ مەكتەپ ناھىيىسىگە كېلىپ قوشۇن زورايتقان ئىدى.

مەكتەتە قەشقەر بىيۇروغا بېۋاستە قارايدىغان « زەرەپشان مۇستەقىل پولكى» قۇرۇلغانىدى. مايور مۇھەممەد ئىمىن قادىر بۇ پولكىنىڭ پولكوۋنىكى ئىدى.

مەكتەتىن قەشقەرگە قاراپ چېكىنىۋاتقان خىتاي ئارمىيىسىنىڭ 30 دىن ئارتۇق ماشىنىدىكى تولۇق قوراللانغان ئەسكەرلىرى

مەكتەپ بازىرىغا كەلگەندە زەرەپشان پولك جەڭچىلىرىنىڭ تۇيۇقسىز ھۇجۇمىغا ئۇچراپ قورال ياراقلىرىدىن ئايرىلىپ قۇرۇق قول قەشقەرگە كەتكەنىدى.

پۈتۈن مەكتەپ ناھىيىسى ئاساسى جەھەتتىن ئازادلىققا ئېرىشىپ، خىتاي ئەمەلدارلىرىدىن بىرىمۇ قالمىغان ئىدى. تېرىك قولغا چۈشكەن خىتاي ئەمەلدارلىرىدىن بىرنەچچىسى زەرەپشان پولكى تەرىپىدىن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىپ دارغا ئېسىلىپ ئۆلتۈرۈلگەن ئىدى.

كىشىلەر قوشاق قېتىپ ناخشا توۋلاپ دولاندا دۆلەت قۇرۇلدى، دېيىشكەن ئىدى.

مەكتەتە بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەر، زەرەپشان پولكى ۋە ئۇنىڭ قوماندانى مۇھەممەد ئىمىن قادىر ھەققىدە بىر قانچە كىتاب يېزىلسىمۇ ئازلىق قىلىدۇ. مەن پەقەت ناھايىتى ئاز بىر قىسىم ۋەقەلىكلەر بىلەنلا چەكلىنىپ قىلىۋاتىمەن.

مۇھەممەد ئىمىن قادىر دەسلەپكى قەدەمدە ئەسكەرلىككە ئادەم ئىلىش ئۇقتۇرۇشى چىقىرىپ تىزىملىتىشنى باشلىغاندا كۆتۈلمىگەن يەردىن بىر تۈركۈم قىزلارمۇ ئىختىيارى ھالدا كېلىپ تىزىمغا ئالدۇرغان ئىدى. بەزىلەر ئۇ قىزلارنىڭ ئەسكەر بولۇپ زەرەپشان پولكىنىڭ جەڭچىسى بولۇشىنى ياقتۇرمىغانىدى.

لېكىن، قىزلارنىڭ جىددىي تەلىپى ۋە ئۇلارنىڭ ۋەتەن مىللەت

ئۇچۇن ئۆلۈمدىنمۇ قورقمايدىغان كەسكىن ئارزۇ- ئىرادىسىنى پەرەز قىلغان زەرەپشان پولك مەسئۇللىرى بىر تۇركۈم خوتۇن - قىزلارنى تىزىمغا ئىلىشقا ماقۇل بولدى.

بۇ قىزلار جەڭدە ئۇرۇش قىلىش بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي بەلكى دوختۇرلۇق، ھەمشىرە، نورمال كۈنلەردە جەڭچىلەرگە ئاش- تاماق ئېتىپ بېرىش، كىر-قاتلىرىنى يۇيۇپ بېرىش، ياردارلارنىڭ خىزمىتىدە بولۇش ۋەزىپىسىنى بەجانىدىللىق بىلەن ئورۇنلىغان مېھرىبان ئانا، كۆيۈمچان بىر سىڭىلغا ئايلانغانىدى.

ھەتتا، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى زەرەپشان ئاتلىق قوشۇنىغىمۇ قېتىلىپ، ئات ئۈستىدە قىلىچۇازلىق قىلىش، مىلتىق، ئاپتومات قاتارلىق قوراللىرىنى ئېتىش، قارىغا ئېتىش مەشىقلىرىنى پۇختا ئىگىلىگەنىدى.

خىتاينىڭ بىكتۈەن دەپ ئاتالغان قوراللىق قىسىملىرى بىلەن بولغان بىر قېتىملىق جەڭدە جەينىكى ئۇزۇلۇپ كەتكەن، ئۇزۇلگەن جەينىكىنى بەلۇغىغا قىستۇرۇۋېلىپ، يەنە بىر ساق قولى بىلەن يېنىك پىلىموتتىن يۈزلەرچە خىتاي دۈشمىنىگە ئوق ئۇزۇپ مۇھاسىرىنى بۆسۈپ ساق-سالامەت بازىغا قايتىپ كەلگەن بەختىيارەك قەھرىمانلار، ئاتقان ئوقى زايە بولمايدىغان ھاۋۇت پاۋانەك ئوت يۈرەك ئەزىمەتلەر، دىكتار پىلىموتتىن ئۇزۇپ-ئۇزۇپ

يەككە ئوق چىقىرىپ ھەر بىر پاي ئوقنى دەل جايىغا تەگكۈزۈپ مەرگەنلىكتە داڭقى چىققان ئوبۇل تېرىم ۋە ئۇنىڭ ئوغلى قورقماس شىركەبى باتۇر، دەپ نام قازانغان ئابدۇسەمەت ئوبۇل، ھېچنېمىدىن قورقمايدىغان جەسۇر جەڭچى ئىككى قولىدا ئىككى تاپانچىنى تۇتۇپ دۈشمەننى بىر - بىرلەپ يەر چىشلەتكەن يۈسۈپ قادىر داۋۇتقا ئوخشاش باتۇر ئەزىمەتلەرنى يېتىشتۇرگەن ئەزىز ۋەتىنىمىزدە يەنە مىڭلىغان، ئونمىڭلىغان باتۇر ئەزىمەتلىرىمىز تاكى بۈگۈنكى كۈندىمۇ ئۆز باتۇرلۇقىنى نامايەندە قىلماقتا!

1969 - يىلى23- ئاۋغۇست قارا جۇلدە جەڭ بولدى.....

1969-يىلى 8- ئاينىڭ 23- كۈنى ئاخۇنوپ باشچىلىقىدىكى قوراللىق قوزغىلاڭچىلار قوشۇنى ئەتىگەن سائەت بەشلەردە ئاتۇشنىڭ قاراجۇل دېگەن يېزىسىدىكى كەڭرال دەپ ئاتالغان يۇلغۇنزارلىققا كېلىپ ئورۇنلىشىپ، سىرتتىن كېلىۋاتقان قوراللىق قوشۇننى كۈتسە يەنە بىرتەرەپتىن قاراجۇلنى ھەربىي بازا قىلىپ، چەتئەل قوشۇنلىرىنىڭ كېلىشىگە چېگرادىن ئېچىق ئېچىش ئۈچۈن جىددىي تەييارلىق قىلىۋاتاتتى.

چۈشتىن كېيىن سائەت 2:00 لەر ئۆچۈرىسىدە دۈشمەننىڭ تولۇق قوراللانغان بىر توپ ئەسكەرلىرى ئىز قوغلاپ بىز بار يەرگە يېتىپ كەلگەنىدى. قاراۋۇللۇقتا تۇرۇۋاتقان ياش جەڭچىمىز مەريەم

دۇشمەننىڭ كەلگەنلىكىنى سېزىپ دەرھال تاپانچىسىدىن ئوق چىقىرىپ، دۇشمەننىڭ ئىككى ئەسكىرىنى ئۆلتۈرۈپ يەنە بىر ياڭ فامىلىلىك باشلىقىنى ياردار قىلىپ كەينىدىن كەلگەن دۇشمەن ئوقىدا شېھىت بولغانىدى.

دۇشمەن بىلەن شۇ كۈندىكى جەڭ 6 سائەتتەك داۋام قىلىپ، دۇشمەننىڭ 3 قېتىملىق ھۇجۇمىنى چېكىندۈرۈپ قوماندان ئاخۇنوپنىڭ شېھىت بۆلۈشى ۋە ئوسمانجان، خەيرۇللا، نىزامىدىن قاتارلىق 5 نەپەر سەپدىشىمىزنىڭ ھاياتىدىن ئايرىلىشى، قورال ـ ياراقلىرىمىزنىڭ تۈگەپ كېتىشى بىلەن بۇ ئۇرۇش ئاخىرلاشقانىدى.

ئوسمانجان بىلەن خەيرۇللا ئۇرۇش ئاخىرلىشىپ دۇشمەن تازىلاش ئېلىپ بېرىۋاتقاندا، دۇشمەنگە يالغاندىن تەسلىم بولغاندەك قىلىپ، يوشۇرۇپ قويغان ئەڭ ئاخىرقى بىر تال گېرانىتنى مەخپىي تۈتۈپ، بىر بىرلەپ دۇشمەن ئالدىغا كېلىپ گېرانىتنىڭ يېپىنى تارتىپ دۇشمەن ئالدىغا تاشلاپ، دۇشمەننىڭ 6 ئەسكىرى بىلەن ئۆزىنى قوشۇپ پارتلىتىپ قەھرىمانلىق تارىخىغا يېڭى سەھىپە ئاچقان ئىدى.

كۆپ قىسىم ئەزىمەتلىرىمىز ئوق دورىلارنىڭ تۈگىشى بىلەن

ئوخشىمىغان دەرىجىدە ياردارلىنىپ يېرىم ئۆلۈك ھالەتتە ئەسىرگە چۈشكەن ئىدۇق.(تەپسىلاتىنى قاراجۇلدىكى جەڭ دېگەن بابتىن كۆرۈڭ).

قەشقەر ھۆكۈمەت ئۇچۇر توربېتىنىڭ « قەشقەر تارىخىدىكى مۇھىم چوڭ ئىشلارخاتىرىسى» سەھىپىسىدە ۋە « شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى پارتىيە تارىخى تەتقىقاتى ئىشخانىسى» نىڭ ئەينى يىللىرى يېزىپ قالدۇرغان ھەق ـ ناھەق ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋېتىلگەن ئاتالمىش ئىچكى مەخپىي ھۆججەتنىڭ ئەسلى نۇسخىسىنى، كىتابنىڭ بۇ قېتىمقى نەشرىگە قوشۇپ كىرگۈزدۇم.

قەشقەر ھۆكۈمەت ئۇچۇر توربىدا مۇنداق يېزىلغان: (تور بېتى خىتايچە بولۇپ، ئۇيغۇرچىسى يوق)

تەرجىمىسى:

«1969 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى « شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى» نىڭ قەشقەر شۆبىسى ئاتالمىش مەركىزى بىيۈروسىنىڭ يولىيورۇقىغا ئاساسەن، ئۇزۇن مۇددەت ئىنچىكە پىلانلاش ئارقىلىق ئاخۇنوپنىڭ يېتەكچىلىكىدە، شۇ كېچىسى بىر تۈركۈم ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلمەيدىغان ئاممىنى

ئەتراپىغا توپلاپ، زور مىقداردىكى قورال - ياراق، ئوق - دورىلارنى ئېلىپ، ئىككى ماشىنىغا ئولتۇرۇپ ئايرىم - ئايرىم ھالدا مەكىت ۋە قەشقەردىن يولغا چىقىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى چېگراسىغا يېقىنلىشىپ، سوۋېتلار ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمىگە ئېرىشىپ، ئەكسىلئىنقىلابىي تايانچى پونكىت قۇرۇپ، شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىللىقىنى ئېلان قىلماقچى بولغان. 2ـ كۈنى ئاتۇشنىڭ سۇغۇنچازا دېگەن يېرىگە يېتىپ كەلگەندە ئارمىيىمىز خەۋەر تېپىپ، قوراللىق قورشاپ يوقىتىش جېڭىنى ئېلىپ بېرىپ، كۆپ بەدەل تۆلەپ، ئۇلارنىڭ ئۇزۇندىن بېرى سۇيىقەست بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئىنچىكىلىك بىلەن پۇختا پىلانلىغان ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلىڭىنى تارمار قىلىپ جاھاننى تىنچلاندۇرۇۋالغان ئىدى».

ئەسلىسى:

8月20日"东突厥斯坦人民革命党"(简称"东突党")南疆分局接受"东突党"所谓"中央 "的指示，经过精心策划，在阿洪诺夫的带领下，当天晚上，裹胁了一部分不明真相的众，携带大批武器、弹药乘两辆汽车，分别从喀什市和麦盖提县城出发，企图向苏联靠近，求得 苏联支持，建立反革命根据地，宣布独立。第二天行至阿图什苏洪卡附近，被我闻讯赶来的人民武装围歼

平息，付出了代价，粉碎了这起预谋已久、精心策划的反革命武装暴乱。

ئەمما، بۇنىڭ بىلەن ئىنقىلابى ھەرىكەت توختاپ قالمىدى. ھەرقايسى رايونلاردىكى تەشكىلات ئەزالىرى ئاۋۋالقىلارنىڭ ئىزىنى كېيىنكىلەر بېسىپ، خىتاي تاجاۋۇزچىلار گۇرۇھىغا قارشى كۈرەشنى داۋاملاشتۇردى.

1969ـيىلى 9ـ ئاينىڭ 2ـ كۈنى يوپۇرغا ناھىيىسىدىكى قوراللىق قوزغىلاڭچىلىرىمىزدىن مەخمۇت قۇربان باشچىلىقىدىكى قوشۇن يوپۇرغا ناھىيىسىگە ھۇجۇم قىلىپ، ناھىيىنى ئىشغال قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن تېرىم يېزىسى، ئاقچى يېزىسى، ئەشمە يېزىسى قاتارلىق رايونلارغا تەشەببۇسكارلىق بىلەن ھۇجۇم قوزغاپ ئارقا ـ ئارقىدىن غەلىبىگە ئېرىشىپ يوپۇرغا ناھىيىسىدە بىر مەزگىل مۇستەقىللىق كەيپىيات بەرپا قىلىنغانىدى.

شۇ ۋاقىتتىكى قەشقەر گېزىتىدە مۇنداق يېزىلغان ئىدى:

«1969 ـيىلى 9ـئاينىڭ 2ـ كۈنى يوپۇرغا ناھىيىسىدىكى مەخمۇت قۇربان باشچىلىقىدىكى بىر توپ بۇزغۇنچىلار، 500 دىن ئارتۇق ئادەمنى قۇتراتىپ، ئات ھارۋىلارغا ئولتۇرۇپ، يوپۇرغا ناھىيىسىگە ھۇجۇم قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ناھىيىمىزنىڭ

تېرىم يېزىسى، ئاقچى يېزىسى، ئەشمە يېزىسى قاتارلىق جايلارغا غالجىرلىق بىلەن ھۇجۇم قىلىپ ئۇرۇش-چېقىش، بۇلاش ئىشلىرىنى ئېلىپ باردى. بۇ ئىش ئىككى ئايدىن ئۇزاق داۋاملىشىپ 76 ئادەم ئۇرۇپ ياردار قىلىندى ۋە 5 ئادەم ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلدى. بۇ ئەكسىلئىنقىلابىي ۋەتەن پارچىلاش جىنايى ئىشلىرىغا دەرھال زەربە بېرىش ئېھتىياجى تۇپەيلى، مەركىزى پارتىيە ھۆكۈمەتكە مەلۇم قىلىپ، تولۇق قوراللانغان مۇنتىزىم ئارمىيە يۆتكەپ كېلىپ، 9-ئاينىڭ 15-كۈنىدىن 18-كۈنگىچە جىددىي تۈتۈش قىلىپ قوراللىق قوزغىلاڭ بېسىقتۇرۇلدى.»

1970-يىلىغا كەلگەندە «بىرگە زەربە، ئۇچگە قارشى» تۇرۇش نىقابى بىلەن شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ ئەزالىرىنى تۈتۈش، تۇرمىلەرگە تاشلاشتىن ئىبارەت باستۇرۇش باشلاندى.

1970-يىلدىن باشلاپ« بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى تۇرۇش» شوئارى بىلەن شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ ئەزالىرىغا «مىللىي بۆلگۈنچى ئۇنسۇر»، «ئەكسىلئىنقىلابچى ئۇنسۇر»، «شىۋجېڭجۇيىچى ئۇنسۇر»، «پانتۈركىست»... دېگەندەك قالپاقلارنى كىيدۈرۈپ كوللېكتىپ تۈتۈپ، تۈركۈملەپ جازالاشقا باشلىدى.

ئىنسانىيەت قېلىپىدىن چىققان ۋەھشىيانە قىيىن ـ قىستاق بىلەن سوراق قىلىپ، مەجبۇرى ئىقرار قىلدۇرۇپ، مەخپىي سوتلاپ، ئاشكارا ھۆكۈم چىقىرىش ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە ھەيۋە كۆرسىتىپ قورقۇتۇش، شۇ ئارقىلىق خەلقنىڭ ئىرادىسىنى سۇندۇرۇش مەقسىتىدە، قولغا ئېلىنغان ئەركىنلىك جەڭچىلىرىگە تۈركۈم ـ تۈركۈملەپ ئۆلۈم جازاسى بەردى، ئاز بولمىغان ئەزىمەتلىرىمىزگە مۇددەتلىك ۋە مۇددەتسىز قاماق جازاسى بەردى.

ۋەتەن ئاسمىنىنى قارا بۇلۇت قاپلىدى. ھەممە يەردە تۇت ـ تۇت، ۋەھىمە، سۈرلۈك بىر ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى.

خىتاي ھاكىمىيىتى بۇ قېتىمقى باستۇرۇشتا يەرلىك ھەربىي رايونلىرىغا ئىشەنمىدىمۇ قانداق، ئىچكىرى ئۆلكىلىرىدىكى لەنجۇ، سىچۈەن ھەربىي رايونلىرىدىن ئونمىڭلاپ ئەسكىرى كۈچنى يۆتكەپ كېلىپ شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى رەھىمسىزلەرچە باستۇردى.

ئۆلۈم جازاسى بېرىش ھوقۇقى ئەزەلدىن « ئالىي خەلق سوت مەھكىمىسى» تەرىپىدىن بېرىلىپ ئىجرا قىلىناتتى. نېمە ئۈچۈندۇر بۇ ۋاقىتقا كەلگەندە يەرلىك سوت مەھكىمىلىرى ئۆز ئالدىغا سوت ئېچىپ ئۆلۈم جازاسى بېرىدىغان ۋە دەرھال ئىجرا قىلىدىغان ئالاھىدە ھوقۇققا ئېرىشكەن ئىدى.

مانا مۇشۇنداق قارا زۇلمەتلىك كۈنلەردە ھەركۈنى دېگۈدەك ئۆلۈم جازالىرى بېرىلىپ ھۆكۈم ئېلان قىلىش يىغىنلىرىنى ئېچىپ

خەلقنى مەجبۇرى يىغىنغا قاتناشتۇرۇپ قىرغىنچىلىقنى باشلىدى.
1970- يىلى 1- ئاينىڭ 21- كۈنى قەشقەر شەھىرىدە ھۆكۈم ئېلان قىلىش يىغىنى ئېچىپ مىجىت سىلىڭ(مىجىت ساقى)، روزى ھېكىم، مۇھەممەد ئىمىن قادىر، يۈسۈپ قادىر داۋۇت قاتارلىق نامى تىللاردا داستان بولغان ئىنقىلاب يېتەكچىلىرىگە ئاشكارا ئۆلۈم جازاسى بېرىپ، قەشقەر، مەكىت ناھىيىلىرىدە ئىجرا قىلدى.
1970- يىلى 3- ئاينىڭ 21- كۈنى بۆرتالادا شەيخھاجى، ئابدۇكېرىم خۇدابەردى، مەمەت ئىمىن ئىيسابايوپلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىپ نەق مەيداندا ئىجرا قىلدى.
1970- يىلى 5- ئاينىڭ 29- كۈنى شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ چۆچەك - تارباغاتاي ۋىلايەتلىرىدىكى يېتەكچىلىرىدىن توختى قۇربان، نىياز ئۆمەر، ئابدۇرېھىم باقى، ئەمەت ئاخۇن، ئىمىنجان ئىكرام، ھوشۇر قارى، ئىمىن ئىيسا، مەمتىمىن باي، دولقۇن ئىبراھىم قاتارلىق خەلق قەھرىمانلىرىغا ئۆلۈم جازاسى بېرىپ شېھىت قىلىندى. مەرھۇملارنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن. ئامىن!
ئىنقىلابى رەھبىرىمىز، مىللىي ئارمىيە قوماندانلىرىدىن بولغان، ئاپتونوم رايونلۇق ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى مەمتىمىن ئىمىنوپ، دوختۇرخانىدا سۈيىقەست بىلەن زەھەرلىك ئوكۇل بېرىپ ئۆلتۈرۈلدى.

1970ـ يىلى 7ـ ئاينىڭ 18ـ كۈنى شەرقىي تۈركىستانىنىڭ پۈتۈن ۋىلايەت، شەھەرلىرىدە بىرلا ۋاقىتتا ھۆكۈم ئېلان قىلىش چوڭ يىغىنى ئېچىپ، 78 نەپەر ئىنسانغا ئۆلۈم جازاسى بېرىپ، نەق مەيداندا خەلقى ئالەم ئالدىدا ئىجرا قىلدى. پەقەت ئالتاي ۋىلايىتىدىلا 23 كىشىگە ئۆلۈم جازاسى بەرگەنىدى.

غۇلجىدا ـ شۇ كۈنى، ئابابەكرى زاھىر، مۆمىن قارى، ئابدۇجاپپار، سابىر، ئىسمائىل ئابدۇغېنى، خوجا ئەخمەت، دوغمەت قادىر، ئاسىلخان، مۇقان، ھەنىپە، يۈسۈپ مۇسا قاتارلىق ئىنقىلابچىلىرىمىزنى سوت قىلمايلا ئوچۇق ئاشكارا ھۆكۈم ئېلان قىلىش يىغىنىغا سۆرەپ ئاچىقىپ ئۆلۈم جازاسى بېرىپ قەتلە قىلدى.

توققۇز تارادا رەجەپ، ئابدۇكېرىم، نىلقادا ئەخمەتجان، مۇڭغۇلكۈرەدە قايدار، تېكەستە ھاكى مەمەت قاتارلىقلار شۇ كۈنى خىتاي ھۆكۈمەت دائىرىلىرى تەرىپىدىن ئۆلۈم جازاسى بېرىپ قەتلە قىلىندى.

مەرھۇملارنىڭ ياتقان جايلىرى جەننەتتە بولسۇن. ئامىن!

ئۆلۈم جازاسى بېرىشتىن باشقا مىليونلىغان كىشى خىتاي تېررورىست ھاكىمىيىتى تەرىپىدىن« ئۆگىنىش كۇرس» لىرىغا سولاپ مەسىلە تاپشۇرۇش، باشقىلارنى پاش قىلىش، قىستاپ ئىقرار قىلدۇرۇش، مەجبۇرى ئىقرار قىلدۇرۇشتەك قەبىھ ۋاستىلەرنى

قوللىنىپ، نەچچە ئونمىڭلىغان بىگۈناھ كىشىلەر تۈرمىلەرگە تاشلانغانىدى، بۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى تۈرما ئازابىدا ئۆلدى ۋە بىر قىسمى تۈرمىلەرگە تاشلىنىپ جىسمانىي جازاغا مۇپتىلا بولدى.

بۇ ئىنسانلار مەيلى « ئۆگىنىش كۇرسى» دا بولسۇن، ياكى «ئىجرائىيە كۇرسى» دا بولسۇن ھەممىسى دېگۈدەك تىرىك تۇرغۇزۇلۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىلگەنلەر بولۇپ بۇيەرگە كىرگەنلەرنىڭ ھېچقانداق چىقىش يولى بولمىغانتى، ئۇلارنى ئائىلىسى بىلەن كۆرۈشتۈرۈش، كېسەل بولۇپ قالسا دوختۇرخانىلارغا ئاچىقىپ داۋالىتىش ئىشلىرى بولمايتتى. ئېغىر ئەمگەك ۋە ئۇرۇشقا مۇداپىئە كۆرىدىغان «يەرئاستى يوللىرى» نى قىزىشتىن ئىبارەت جاپالىق ئىشلارغا سالاتتى.

1970ـ يىلدىكى قانلىق باستۇرۇش، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ قەلبىدە ساقايماس يارا قالدۇردى. دەھشەتلىك زۇلۇم، قىيىن ـ قىستاق، دوزاختىن بەتتەر تۈرما ھاياتى، ئۆلۈم جازالىرى باغرى قان ئانىلارنىڭ، كۆزى ياش تۇل خوتۇنلارنىڭ، يېتىم ـ يېسىر نارەسىدە بالىلارنىڭ ئاھۇـ زارى، چارىسىزلىقتىن ھايات يولىنى تاپالمايۋاتقان مىڭلارچە مەھسۇمەنىڭ ئىگراشلىرى، غەم ـ تەشۋىشلىرى، ئۇيقۇسىز كېچىلەر، ئەنسىزلىكلەر... ئۇ قارا كۈنلەرنىڭ رېئال كارتىنىسىدى.

تاجاۋۇزچى تەبىئەتلىك، زورلۇق ـ زومبۇلۇق، زۇلۇم سىتەملەر، ئۇنىڭغا قارشى ئىسيان، ئىنقىلاب، غالىبىيەت ـ مەغلۇبىيەت، ئاسارەت...

قىسقىسى، تارىخنىڭ ئاچچىق ساۋاقلىرى بىزگە شۇنى كۆرسەتتىكى: تەشكىلسىزلىك، ئاڭسىزلىق، نادانلىق، ئىتتىپاقسىزلىق، چۈۋالچاقلىق ھۆكۈم سۈرگەن شارائىتتا كۈرەش قىلىپ غەلىبىگە ئېرىشىش مۇمكىن ئەمەس!

غەلىبىنىڭ كاپالىتى ـ ئاڭلىق ھالدا ئۇيۇشقان، ئورتاق غايە ئۈچۈن ئىرادە باغلىغان ۋە بۇ يولدا بارلىقىنى پىدا قىلغان ئىنسانلارنىڭ تەشكىللىنىشى، ئومۇمىي ۋەزىيەتنى توغرا ئانالىز قىلىپ توغرا يولغا يېتەكلىيەلەيدىغان قابىلىيەتلىك، يېتىشكەن بىر رەھبەر، ئىقتىدارلىق يارەمچى، ئىز باسارلار قوشۇنى، ئىچكى ـ تاشقى شارائىتنىڭ ياراتقان پۇرسەت ئىمكانىدۇر.

غەلىبىنىڭ كاپالىتى ـ مىللىي ئاڭ سەۋىيىنى ئۆستۈرۈش، مىللىي ئىرادە تىكلەش ئەڭ مۇھىم ئامىل، مىللىتى، ئەجدادى، تارىخى بىلەن ئىپتىخارلىنىدىغان نەسىللەرگە ئېھتىياجمىز بار. مىللەت، ۋەتەننى سۆيۈشنىڭ ئەمەلىيىتى ـ ئوقۇش، بىلىم ئىگىلەش، ۋەتەن ئۈچۈن، مىللەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىش، ئۇنىڭ سۆيگۈسىنى قەلبىدە ياشىتىش ھەتتا، ۋاقتى كەلگەندە ئۇنىڭ ئۈچۈن جېنىنى پىدا قىلىشتۇر.

خىتاي تاجاۋۇزچىلىرى تىلىمىزنى، دىنىمىزنى، مەدەنىيىتىمىزنى يوق قىلىش، ئېرىتىش، ئاسىمىلاتسىيە قىلىش ۋە ئەڭ ئاخىرىدا ئۇيغۇرلارنى تارىخ ۋە دۇنيا سەھنىسىدىن تامامەن سۈپۈرۈپ تاشلاش ئۈچۈن قولىدىن كېلىدىغان پۈتۈن جىنايى شۇملۇق ۋاستىلەرنى قوللانماقتا.

« پىلانلىق تۇغۇت»، « قوش تىللىق مائارىپ»، دېگەنلەر بۇنىڭ بىر قىسمى..

گارسىيا ماركوز، نوبېل مۇكاپاتىنى تاپشۇرۇپ ئىلىش مۇراسىمىدىكى نۇتقىدا شۇنداق دېگەنىدى:

« ھەرخىل بېسىم، ئېزىلىش، تالان ـ تاراج ۋە كەمسىتىشلەرگە دۇچ كەلگەنده، بىزنىڭ بېرىدىغان جاۋابىمىز، داۋاملىق ياشاش! ھەرقانداق قىينىچىلىق، يىرتقۇچ ھايۋان، ۋابا، قەھەتچىلىك ھەتتا، نەچچە يىلغا سوزۇلغان ئۇرۇشمۇ ھاياتلىقنىڭ، ماماتلىق ئۈستىدىن غالىب كېلىدىغانلىقىدەك قۇدرىتىنى ئاجىزلىتالمايدۇ...»

بىز بۇ ھايات ماماتلىق كۈرەشتە ھەرقانچە قىرغىنچىلىققا ئۇچرىساقمۇ، زۇلۇم كۆرسەكمۇ، تىركىشىپ تاقابىل تۇرۇپ، مەۋجۇدىيىتىمىزنى ساقلاپ، بۇ مۇجادىلىنى تاكى غەلىبە قازانغانغا قەدەر داۋاملاشتۇرۇشىمىز كېرەك!

تارىخ ئىسپاتلىدىكى: ئۇيغۇرلار ئەزەلدىن مىللىي

مۇستەقىللىقىدىن ۋاز كەچكەن مىللەت ئەمەس. بىرى شېھىت بولسا بىر نەچچىسى ئۇنىڭ ئىزىنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلدى، ئۆلۈمدىن قورقمىدى، ئىرادىسى زور بولدى. مىللىي مۇستەقىللىقنى پەقەت بەدەل تۆلىگەندىلا قولغا كەلتۈرەلەيدىغانلىقىغا ئىشەنچ تۇرغۇزدى.

شۇ سەۋەبتىن يېقىنقى 62 يىلدىن بىرى ۋەتىنىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئارقا ـ ئارقىدىن مىللىي مۇستەقىللىقنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا ئۇزۇلدۈرمەي پىداكارلىقلارنى كۆرسەتتى.
گەرچە، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى تەشكىللىگەن شۇ قېتىمقى قوزغىلاڭغا بۈگۈن 43 يىل بولغان بولسىمۇ سەپداشلىرىمنىڭ سېيىماسى ھېلىھەم كۆز ئالدىمدىن زادىلا كەتمەيدۇ. ئۇلارنى ھەر بىر ئويلىغىنىمدا ئۇلارنىڭ قىلغان باتۇرلۇق ئىش ئىزلىرى كىنو لېنتىسىدەك ئايان بولىدۇ.

ئۇيغۇرلار قورال تۈتالايتتى! ئۇيغۇرلار قورال تۈتالىغان ئىدى! ئۇيغۇرلار قورالنى ئىشلىتەلەيتتى! ئۇيغۇرلار قورالنى نەدىن ئىلىشنى بىلەتتى! ئۇيغۇرلار ـ ئۇيغۇردەك ياشاشنى بىلەتتى!
ئەپسۇس!
بىز ئاخۇنوپتەك بىر قوماندانىنىڭ يەنە بىر قېتىم دۇنياغا

كېلىشنى بىر جانابىي ئاللاھدىن ھەر زامان تىلەيمىز!

ئىھ! ئاللاھ، بىزگە ئۆز پاناھىڭدىن بىر مەدەتكار ئەۋەتكىن!

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەن، قېرىنداشلىرىم!

كىتابىدا بايان قىلىنغان ۋەقەلىكنىڭ سادىر بولغىنىغا مانا ھەش ـ پەش دېگۈچە 43 يىل بولۇپتۇ.

مەن بۇ كىتابىمدا، شۇ چاغدىكى ۋەقەلىكنى ئىمكان قەدەر ئوچۇق يورۇتۇپ بېرىشكە ۋەقەلىكنى كۆچۈمنىڭ يېتىشچە ئەينەن ئىنكاس قىلىشقا، ۋەتەنداشلىرىمنىڭ ئوڭاي چۈشىنىۋېلىشى ئۈچۈن ئامما ئىبارە سۆزلەر بىلەن ئىپادىلەشكە تىرىشتىم. بەلكىم ئۇنداق ياكى مۇنداق خاتالىقلاردىن ساقلىنالمىغانلىقىم تەبىئىي.

ئوقۇرمەنلىرىمنىڭ تەنقىدى پىكىرلىرىنى بەرسە، رەھمىتىمنى بىلدۈرىمەن.

شۇنىمۇ ئېيتماي تۇرالمايمەنكى: بۇ كىتابنىڭ نەشرىدىن چىقىشىغا ماڭا باشتىن ئاياغ ئىجابىي پىكىر، ئىجادىي ئەمگەكلىرى بىلەن ھەسسە قوشقان ۋە تولۇقلىما ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىگەن سەپداشلىرىم، دوستلىرىم، ئىخلاسمەن قېرىنداشلىرىمغا چەكسىز مىننەتدارلىقىمنى بىلدۈرىمەن!

دېمەكچى بولغانلىرىمنى شائىر ئۇمىد يىلتىزىنىڭ « ئەرزىمەس» ناملىق شېئىرىنىڭ ئاخىرقى ئىككى كۇپلېتى بىلەن ئاخىرلاشتۇرىمەن.

بۇ ئەمەس تەقدىرىمىز، بولغاي نىجاتلىق بىر كۈنى،
ئۇزمىسەك پارلاق كېلەچەكتىن ئۇمىدنى ھەر كۈنى.
بىزگىمۇ يار بولغۇسى نۇسرەت، سائادەت، شان ـ زەپەر،
يورۇغاي كۆرەش بىلەن بۇ قاپقارا زۇلمەت تۈنى.

شائىرىم، بەلكى كۆرەلمەسسەن ئۇ تاڭنى تەلمۈرۈپ،
ئەمما، كەلگەي ئۇ گۈزەل كۈن، گۈل ـ چېچەككە پۈركۈنۈپ.
تاپقۇسى روھۇم تەسەللى « ئىنتىزارلىق پۈتتى» دەپ،
شادلىنار ئەھلى شېھىت جەننەتتە ئۇ كۈن سۆيۈنۈپ.

2012 ـ يىل ئاۋغۇست.

ستوكھولم ـ شۆھرەت

****

ئىككىنچى باب

ئاتالمىش مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستاندا

1965ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى باشلانغان، تاريختا مىسلى كۆرۈلمىگەن ئاتالمىش «پرولېتارىيات مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ۋەتىنىمىز خەلقىگە تۈگىمەس بالايىئاپەت ۋە ئورنىنى تولدۇرغىلى بولمايدىغان زور زىيانلارنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى. خەلق تەبىرى بىلەن ئېيتقاندا، مەدەنىيەت ئىنقىلابى ئەمەس، بەتنىيەت زور ئىنقىلابى ئىكەنلىكى ئەمەلىي ھەربىكەتلەردە ئىسپاتلاندى.

1965ـ يىلى بەزى گېزىت ژۇرناللاردا، ئەدەبىيات، سەنئەت، پەلسەپە، تارىخ ساھەلەر بويۇنچە ئېلان قىلىنغان ئىلمىي ماقالىلەر ۋە بۇ ھەقتىكى بەزى بەس مۇنازىرىلەر ئارقىلىق ماۋزېدۇڭنىڭ

مۇستەبىت، يېگانە دىكتاتورلىق قارا نىيىتى ۋە رەزىل ئەپتى بەشىرىسى، كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ دېموكراتىك ئىنقىلابتىن كېيىنكى ئۆتكۈنچى دەۋردىكى ئۆتكۈزگەن سىياسىي، ئىقتىسادىي جەھەتتىكى خاتالىقلىرى، ئىمتىيازلىرى، دارىتمىلاش، كىنايە-مەسخىرە، يۇمۇرلار شەكلىدە تەنقىد قىلىنىشقا، پاش قىلىنىشقا مەلۇم جامائەت پىكرى توپلىنىشقا باشلانغان ئىدى. يەنى گوڭچەنداڭنىڭ ۋەزىپىسى تۈگىدى. ئۇلار سوتسىيالىستىك تۈزۈمنى ھەقىقىي ئىشقا ئاشۇرۇشقا رەھبەرلىك قىلالمايدۇ، ماۋزېدۇڭنىڭ ئوبرازىغا قارىتا«قۇياشنىڭمۇ يۈزىدە داغ بار»، دېگەندەك مەنالەردىكى ئەسەرلەر كۆپلەپ يېزىلىشقا باشلانغانىدى.

دۆلەت ئىچىدىكى ئاساسى ھوقۇق - دېموكراتىيە، ئىسلاھات، تەرەققىيات تەرەپدارى بولغان لىيۇشاۋچى، دېڭشاۋپىڭ، تاۋجۇلارنىڭ قولىغا مەركەزلەشكەن ئىدى. بۇنىڭدىن قاتتىق چۈچۈگەن ماۋزېدۇڭ قولىدىن كېتىش ئېھتىمالى بولغان دۆلەت ھوقۇقىنى ساقلاپ قىلىش ئۈچۈن، يۇقىرىقىدەك ئىلمىي مۇنازىرە تۈسىنى ئالغان ماقالىلەرنى سىياسىي مەيدانغا ئايلاندۇرۇپ، قانداقتۇر بۇ ئاتالمىش مەدەنىيەت ئىنقىلابىنى رەسمىي باشلىۋەتتى.

بېيجىڭدا باشلانغان بۇ بالايىئاپەت ئىنقىلاب، دىڭتو، ۋۇخەن،

لىياۋمۇشا دېگەنلەرنى پىپەن قىلىشتىن باشلانغان بولۇپ، ئۇلار ماۋزېدۇك مۇستەبىت زوراۋانلىق ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇۋېتىش ئۈچۈن، قەلەم بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، ماۋزېدۇڭنىڭ رەزىل ئەپتى-بەشىرىسىنى ئېچىپ تاشلىيالىغان ئىدى. گېزىت، ژۇرناللارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئەدەبىي تىل بىلەن ھەدەپ ماۋزېدۇڭنى مەسخىرە قىلىپ ماقالىلەر ئېلان قىلىشقا باشلىغان ئىدى.

دىڭتو - خىتاينىڭ شۇ ۋاقىتتىكى پارتىيە - ھۆكۈمەت نەشر ئەپكارى بولغان « خەلق گېزىتى» نىڭ باش مۇھەررىرى ئىدى. كېيىنكى كۈنلەردە ھەددىدىن ئاشقان بېسىم، خورلاشلارغا بەرداشلىق بېرەلمەي ئۆزىنى-ئۆزى ئولتۇرۇۋالغانىدى.

ۋۇخەن - پروفېسسور، تارىخ پەنلەر ئالىمىدى.

لىياۋمۇشا - خىتايدىكى ساناقلىق ئىلىم - پەن خادىملىرىدىن بىرى ئىدى، ئۇ خىتاي كومۇنىستلىرى تەرىپىدىن يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈلدى.

لىيۇ شاۋچى، دىڭ شىياۋ پىڭ، تاۋجۇلار بولسا، ھاكىمىيەتنى ئىچكى جەھەتتە ئاساسى جەھەتتىن قولغا كىرگۈزۈپ بولغان ئىدى، لېكىن قالغان ھاكىمىيىتىنى ساقلاپ قېلىشقا ئۇرۇنغان ماۋزېدۇك، دىڭ تو، ۋۇخەن، لىياۋمۇشالارنى پىپەن قىلىش ۋە

ئۇلارنىڭ تەسىرىنى تازىلاش نامى بىلەن، مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىنى باشلاپ، لىيۇ شاۋچى، دېڭ شاۋپىڭ، تاۋجۇلارنى يوقىتىشنى ئاساسى مەقسەت قىلغان ئىدى.

بېيجىڭدا ئەۋج ئالغان بۇ «ئۇچ قارا يىپ» نى ۋە ئۇلارنىڭ تەسىرىنى تازىلاش شامىلى ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستانغا كەلگەندىن كېيىن، ئاتاقلىق يازغۇچى، شائىر، ئەدىبلەر، دراما تورگلەر، كومپوزىتور، سازەندىلەر ھەمدە شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيىسىدە ئىشلىگەن پېشقەدەم ئۇستاز ۋە كۆزگە كۆرۈنگەن كىشىلىرىمىز ھەدەپ بىر ـ بىرلەپ تارتىپ چىقىرىلىپ، ئالدى ـ كەينىگە تۆھمەت قىلىنغان قانداقتۇر، بۇزۇق ئۇنسۇر، يەرلىك مىللەتچى، گومىنداڭنىڭ ئەشەددىي ئۆزگەرمەس قالدۇقى، پومېشچىك ئۇنسۇر، چەت ـ ئەلگە باغلانغان ئۇنسۇر، سىنىپى يات ئۇنسۇر، سوۋېت شيۇجېڭجۇيىچى ئۇنسۇر... دېگەندەك بەتنامىلار يېزىلغان شالدۇرۇقنى كىيدۇرۇپ، كوچا ئايلاندۇرۇپ، ھەر دوقمۇشتا سۆرەپ سازايى قىلىنىپ پىپەن قىلىنىشقا باشلانغان ئىدى..... بۇ ھەربكەتلەرنى ئەقلى ھوشى جايىدا بولمىغان، ھەر قايسى ئالىي ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ «قىزىل قوغدىغۇچى» دەپ ئاتالغان بىر توپ شۇمتەكلىرى باشلامچى بولۇپ ئېلىپ باراتتى.

ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ ھەرىكىتىنى يەنىلا ماۋزېدۇڭ ئۆزى باشلاپ بەرگەن ئىدى. دەسلەپكى قەدەمدە 1966 ـ يىلى ماۋزېدۇڭ بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىدىن نىيۇيەنزى باشلىق يەتتە ئوقۇغۇچىنى «قىزىل قوغدىغۇچىلارنىڭ ۋەكىلى» قىلىپ قوبۇل قىلىپ ئۇلارنى پارتىيە ئىچىدىكى كاپىتالىزم يولىغا قاراپ ماڭغان ھوقۇقدارلارغا قارشى كۈرەشكە ئاتلىنىشقا كۈشكۈرتتى. ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتىنىڭ دەسلەپكى قەدەمدە جەمئىيەتنىڭ قوللىشىغا تازا ئېرىشەلمىگىنىنى سەزگەن قاقۋاش ماۋزېدۇڭ «ئەزرائىللارنى يوقىتىپ شاھ كىچىكلەرنى قۇتقۇزايلى» دېگەن شوئارنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئارقىدىن ئۇلاپلا ئۆز قولى بىلەن 1966 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى«سىلىكىۋۇنى توپقا تۇتايلى» دېگەن چوڭ خەتلىك گېزىتنى كوچىلارغا چاپلاپ مەدەنىيەت ئىنقىلابىنى ئوقۇغۇچىلاردىن باشلىۋەتكەنىدى. شۇنىڭ بىلەن ئەس ھوشىنى بىلمىگەن بۇ نادان ئوقۇغۇچىلار ئارقا ـ ئارقىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ ئالەمنى مالەم قىلىشقا باشلىدى ھەمدە ھەرىكەتنىڭ يۆنىلىشى ئاپئاشكارا لىيۇ شاۋچى، دېڭ شىياۋپىڭ ۋە تاۋجۇلارغا قاراتتى.

1ـ كىتاب كۆيدۈرۈش

مەدەنىيەت ئىنقىلابىنى ئېلىپ بېرىشنىڭ ھەربىر مىزانى بولغان«16 ماددا» ماۋزېدۇڭ تەرىپىدىن، 1966 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ھەربىرىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى: «پارتىيە ئىچىدىكى كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدارلارنىڭ ئەدىپىنى بېرىش، تۆت كونىنى بۇزۇپ، تۆت يېڭىنى تىكلەش....» دەپ بېكىتىلگەن ئىدى. ماۋزېدۇڭ ئېلان قىلغان 16 ماددىنىڭ روھىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىش مەقسىتىدە، بۇ شۇمتەكلەر يەنىلا ئەسەبىيلىك بىلەن يۈگۈرۈپ چىقىپ، ئۆيمۇـ ئۆي، مەھەللىمۇـ مەھەللە، يېزىمۇـ يېزا چېپىپ يۈرۈپ، قۇرئان كېرىم، ھەدىس كىتابلار، كونا قول يازمىلار، ئاساره ـ ئەتىقە تۇسىنى ئالغان قىممەت باھالىق مىراس كىتابلارنى قارا ـ قويۇق يىغىپ كۆيدۈرۈشكە باشلىدى، بۇنىڭغا ئەگىشىپ مەھەللە ـ مەھەللە، كوچىمۇ كوچا، ئۆزلىرىنىڭ ئۆيىدىكى ۋە كېلىش ـ بېرىش قىلىدىغان تونۇشلىرىنىڭ ئۆيىدىكى كىتابلارنى قويماي يىغىپ كۆيدۈرۈشكە باشلىدى، ئۆزلىرىنىڭ ماۋزېدوڭغا ۋە مەدەنىيەت ئىنقىلابىغا بولغان «ساداقەتمەنلىكى» نى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، يىراق يېزىلاردىن ئېلىپ كەلگەن كىتابلارنى قەشقەر ھېيتگاھ

مەسچىتىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىپ خەلقى ـ ئالەم ئالدىدا ئاشكارا كۆيدۈرۈشكەنىدى. كۆيۈۋاتقان كىتابلارنىڭ ئوت يالقۇنى ئاسمان پەلەك كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى. ئىسىت!!! ئاللانىڭ كىتابى بولغان قۇرئان كىرىم، پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھەدىس كىتابلىرى!!! نى ـ نى ئېسىل كىتابلار، قول يازمىلار ئوت ـ يالقۇنى ئىچىدە كۈلگە ئايلىنىپ سورۇلماقتا ئىدى.....

بىزنىڭ شۇ زامانلاردا بىلىشىمىزچە، دىنىي ئېتىقادى كۈچلۈك بولغان تەقۋادار مۇسۇلمانلار بىلەن يىراقنى كۆرەلەيدىغان سەزگۈر بىلىم ئىگىلىرىدىن باشقا كىشىلەر بۇ ھەرىكەتكە قاتنىشىپ، ئۆز ئۆيىدىكى كىتابلارنى قورقۇپ تاپشۇرۇشقان ئىكەن، ھەتتا بەزى ئائىلىلەردە، ئېرى خوتۇنىغا، خوتۇنى ئېرىغا، بالىلىرى ئاتا ـ ئانىسىغا بىلدۈرمەي كىتابلىرىنى تاپشۇرۇشقان ئىكەن. بولۇپمۇ مەكتەپلەردە بۇ ئىش ناھايىتى ئېغىر ئەۋج ئالغان ئىدى...

كېيىنكى ۋاقىتلاردا، قەشقەردىكى داڭدار كىتابپۇرۇش، دوستۇم ئەسقەرجاننىڭ دادىسى مەرھۇم ئەمەتخان ئاكىمىزنىڭ دېيىشىچە، ئۇ كىشى ئۆز ئۆيىدىكى كىتابلارنىڭ يوقىلىشىدىن قورقۇپ يېزىدىكى بىر تۇغقىنىنىڭ ئۆيىگە بىر قانچە كىتابنى يوشۇرۇپ ساقلىغانلىقىنى ئېيتىپ بەرگەن ئىدى. يەنە شۇنداق كىشىلەردىن

بىر قانچىسى بىلەن كېيىن ھەمسۆھبەتتە بولغان ئىدىم.

2 ـ مەسچىت چېقىش ۋە ئۇنى ئۆزگەرتىش

«تۆت كونىنى بۇزۇش» نىقابى بىلەن، ۋەتەنىمىزنىڭ ھەر قايسى شەھەر ۋە ناھىيىلىرىدىكى مەسچىتلەر قارا ـ قويۇق ئۇرۇپ چېقىلىشقا باشلانغان ئىدى، مېنىڭ ئېسىمدە قېلىشچە، 1966 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى قەشقەرسىفەن مەكتىپىنىڭ ھەسەن ئەمەت باشچىلىقىدىكى بىر توپ قىزىل قوغدىغۇچىلىرى بىلەن يېزا ئىگىلىك تېخنىكومنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ھېيتگاھ مەسچىتىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، گۈمبەزنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىكى قۇببىنى ئاي يۇلتۇزىنى قوشۇپ ئۇرۇپ چېقىپ چۈشۈرۈۋەتتى، (ئاللانىڭ جازاسىغا ئۇچرىغان ھەسەن ئەمەت بىر قانچە كۈندىن كېيىن قىزىل كۆۋرۈكىنى ساقلاۋاتقاندا نامەلۇم كىشىلەر تەرىپىدىن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى،) ئۇنىڭدىن كېيىن مەسچىتنىڭ سول تەرىپىدىكى مۇنارىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، ئارغامچا بىلەن سالغا قىلىپ، قۇببىنى تارتىپ چاقماقچى بولدى، بىر بۆلىكى مەسچىتنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى مۇنارغا سالغا تاشلاپ تارتىپ يىقىتىپ چاقماقچى بولدى، ھېيتگاھ مەيدانىدا قاراپ تۇرغان مىڭلارچە كۆز، قىيا ـ چىيا بىلەن يىغلاپ، كۆز ياشلىرىنى ئېقىتىپ، ئاللاھغا نالە قىلىپ،

دۇرۇت ئوقۇپ،..... تەۋبە قىلىپ بۇ نېمە ئىش! دەپ ھەيرانلىق ئىلىكىدە، ئۇ شۇمتەكلەرگە نەپرەت كۆزى بىلەن قاراشماقتا ئىدى، ئەپسۇس ھېچكىم بۇ ئىشقا بىر نېمە دېيەلمەيتتى.

ھەقسىزلىقلار ئۈچۈن كىم بىر نېمە دېسە، ماۋ ۋە مەدەنىيەت ئىنقىلابىغا قارشى چىققانلار قاتاردا ئېغىر جازالىناتتى. ئوقۇغۇچىلار ھەربىتىگە قارشى تۇرغۇچى دەپ باستۇرۇلاتتى. چۈنكى «قىزىل قوغدىغۇچى» ئوقۇغۇچىلار، ماۋزېدۇڭ ھاكىمىيىتىنى ساقلاۋاتقان بىرىنچى كۈچ ئىدى. ماۋزېدۇڭ ئۇلارنى تىيەنئەنمەن مەيدانىدا قوبۇل قىلىپ ئۇلارنىڭ نوخلىسىنى بەكمۇ ئۆستۇرۇۋەتكەن ئىدى، شۇ ۋەجدىن ھېچ كىم ئوقۇغۇچىلارغا ئاسانلىقچە بىر نېمە دېيەلمەيتتى.

بىردەمدىن كېيىن مەلۇم ئەقىللىق، سىياسەت بىلىدىغان كىشىلەر تەرىپىدىن، قەشقەر ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ 2 ـ شۇجىسى بەييۇەنشىڭ، بىرلىك سەپ بۆلۈم باشلىقى جاڭبۇجاڭنى باشلاپ كەلدى. جاڭبۇجاڭ ئىشىنىڭ خىتاي ئۈچۈن يامان ئاقىۋەت كەلتۈرىدىغانلىقىنى سىزىپ: «ھېيتگاھ مەسچىتى ئاپتونوم رايون بويىچە نوختىلىق قوغدىلىدىغان مەسچىت، ئۇنى چېقىشقا بولمايدۇ، بۇ ھەقتە جوڭياڭنىڭ ھۆججىتى بار...» دېگەندەك پەتۋانى چىقىرىپ مەسچىتنىڭ بۈزۈلۈشىنى ساقلاپ قالغان ئىدى.

نەچچە مىڭلىغان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يىغا زارىغا، دىنىي دۇئا تەلەپلىرى ۋە توسۇشىغا پىسەنت قىلمىغان بۇ شۇمتەكلەر، ئىككى خىتاي باشلىقىنىڭ چىقارغان يولىيورۇقىغا دەرھال كۆنۈپ، ئەزىزانە قەشقەردىكى ئىسلام دۇنياسىغا داڭقى بار مەشھۇر ھېيتگاھ جامەسى چېقىلىشتىن دەرھال توختىتىلغان ئىدى.

ئەمما، مەسچىتنىڭ ئالدى ۋە كەينى ئىشىكىگە پېچەت سېلىپ، كىرىپ ـ چىقىش چەكلەنگەنىدى. شۇمتەكلەرنىڭ سالغان پېچىتى تاكى 1968 ـ يىلى قۇربان ھېيتتا ھەيىت نامىزى ئوقۇش ئۈچۈن ئېچىلغانغا قەدەر پېچەت ھالىتىدە تاقاقلىق تۇرغان ئىدى، ئەمما، شۇنداق بولسىمۇ يان ئىشىكلىرىدىن جامائەت ئوغرىلىقچە كىرىپ ـ چىقىپ ناماز ئوقۇپ تۇراتتى.

يالغۇز ھېيتگاھ مەسچىتىلا بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ قالماستىن، ۋەتىنىمىزنىڭ ھەر قايسى شەھەر، ناھىيىلەردىكى مەسچىتلەرمۇ بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان ئىدى، يېزىلاردىكى مەسچىتلەر، مال قوتانلىرىغا، ھەتتا توڭگۇز باقىدىغان قوتانلارغا، بەزىلىرى ئامبارغا، بەزىلىرى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى شىركەتلەرگە ئۆزگەرتىلگەن ئىدى. قەشقەر شەھىرىدىكى داڭدار دۆڭمەسچىتىمۇ گىلەمچىلىك

كارخانىسىغا ئايلاندۇرۇلغان ئىدى.

ئاتىزم تەربىيىسى كەڭ ئېلىپ بېرىلىپ، نامراز ئوقۇش چەكلەنگەن ئىدى. خىتاينىڭ بېسىمى بىلەن دىنىي ئەقىدە، دىيانەت ئېغىر دەرىجىدە بۇزۇلغان ئىدى. ھەتتا بىرەر كىشى ئۆلۈپ كەتسە، نامىزى چۈشۈرۈلمەستىن، ماۋزېدۇڭ ئۇزۇندىسى ئوقۇلۇپ، ئۇ كىشىنىڭ ماۋزېدوڭغا قانچىلىك سادىقلىقى بىلەن باھا بېرىپ ئاندىن دەپنە قىلىناتتى...

3ـ بۇلاڭ ـ تالاڭ

«تۆت كونىنى بۇزۇش» نىقابى بىلەن، ئۆي ـ ئۆينى ئاختۇرۇش باشلانغان ئىدى، سەل گۇمانلىق ئائىلە بولسىلا ئۇنىڭ ئۆيىگە باستۇرۇپ كىرىپ، قولىغا نېمە چىقسا بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلاتتى، بۇلانغان نەرسىلەرنى كوچىلاردا سۆرەپ يۈرۈپ، كاپىتالىزم بىلەن شۇغۇللانغان، كاپىتالىزمنى تىرىلدۈرمەكچى بولغان، زامانىنى ئۆزگەرتىشى خىيالىدا بولغان، پالانچىنىڭ ئۆيىدىن ئىككى قاپ شېكەر چىقتى، پالانچىنىڭ ئۆيىدىن بەش كىلو ناۋات چىقتى، پۇستانچىنىڭ ئۆيىدىن ئىككى توپ گەزمال چىقتى، پوكۇنچىنىڭ ئۆيىدىن بەش سەر ئالتۇن چىقتى دەپ، مال ئىگىلىرىنى بىر توپ «ئىنقىلابچىلار» ئالدىغا سېلىپ سازايى قىلىپ، مالىلىرىنى

كۆرگەزمە قىلىشاتتى. ئۇ مەھەللىدىن توپلىنىپ بۇ مەھەللىدىن، بەس - بەس بىلەن ماۋزېدوكغا «سادىقلىقىنى» بىلدۈرۈۋاتقان بۇ «ئىنقىلابچىلار» كۆرەكلەپ، كەلگۈسىدە مەدەنىيەت ئىنقىلابى تاماملانغاندا چوڭ ئىشلارنى قىلىش تەمەسىدە ئىدى.

مېنىڭ بىلىشىمچە، شۇ كۈنلەردە قاراكغۇ بازارچى دەپ، ئەيىبلىنىپ قولغا ئېلىنغان، ئىيسا تاشمەت ۋە تۇرسۇن قورچاق بىلەن كېيىنكى ۋاقىتتا پەيلو مەيداندا، بىر تۇرمىدە بىللە بولغان ئىدىم. ئۇلارنىڭ ئۆيىدىن ئىككى قاپ شېكەر بىلەن، 150 دانە قوغۇن - تاۋۇز چىققانلىقى ئۈچۈن قاراكغۇ بازارچى -، دەپ 5 يىللىق قاماق جازاسى بېرىلگەنىدى.

ئىيسا تاشمەت دېگەن كىشى مۇددىتى توشۇپمۇ قويۇپ بېرىلمەي، ئاخىرى پەيلو مەيدان 2 - دادۇينىڭ يېڭى هايات كىچىك ئەترىتىدە خىتايلار تەرىپىدىن ناهەق ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلدى. ئۇندىن باشقا يەنە، ئاقسۇنىڭ ئۇچتۇرپان ناهىيىسىدىن تۇرسۇن ئىسىملىك بىر كىشى قاراكغۇ بازارچى دېگەن قالپاق بىلەن 8 يىللىق كېسىلگەنىدى. كېيىن ئۇمۇ پەيلو مەيداندا«جىنايىتىنى تونۇمىدى، ئۆزگەرتىشكە قارشى تۇردى» دەپ قارىلىنىپ ئۆلۈم جازاسىغا هۆكۈم قىلىندى. پەيلو مەيداندىكى مەهبۇسلارنىڭ يېرىمى دېگۈدەك قاراكغۇ بازارچى قالپىقى بىلەن جازالانغانلار ئىدى.

قەشقەرلىك كونا تېۋىپ ھەپىزخان مەخسۇم دېگەن كىشىمۇ، قاراڭغۇ بازارچى، ئۆيىدە مەخپىي داۋالاش ئېلىپ بارغان، دەپ مال ـ مۈلكى مۇسادىرە قىلىنىپ، تۈرمىگە تاشلانغان ئىدى. كېيىن مەن ئۇ كىشى بىلەن بىر تۈرمىدە تۈرمىداش بولۇپ ياتقان ئىدىم، ئۇ كىشىنىمۇ ھەرخىل قالپاق كىيدۈرۈپ، تۈرمىدە بىھۇدە قىينىپ خىتايلار ئۆلتۈرۈۋەتتى. ئۇ ئادەمنى دەسلەپكى كۈنلەردە كوچىلاردا سازايى قىلىپ كۈرەش ـ پىپەن قىلغان ئىكەن. بويىنغا ئېسىلغان قارا تاختايغا قانداقتۇر بىر نېمىلەرنى يېزىپ«سوۋېتلار ئىتتىپاقىغا قاچماقچى بولغان» بۇ بويىندىكى ئېسىلغان خەرىتە سوۋېتقا قېچىشنىڭ يول خەرىتىسى، دەپ بىلجىرلىغان ئىكەن، يولدىن ئۆتكەن بىر ئادەم ھەپىزخان مەخسۇمنىڭ بويىندىكى خەرىتىگە قاراپ:

—ۋاي، بۇ بىناكارلىق قۇرۇلۇشنىڭ چېرتىيوجى ئىكەنغۇ! قانداقمۇ يول خەرىتىسى بولسۇن، دېگەندە، قىزىل قوغدىغۇچى شۇمتەكلەر: ئۇ ئادەمنىمۇ بىللە قوشۇپ كۈرەشكە تارتقان.

مەدەنىيەت ئىنقىلابى مەزگىلىدە، «كاپىتالىزم بىلەن شۇغۇللاندى» دەپ، كىشىلەرنىڭ ئۆزى تېرىپ ئۆستۈرگەن كۆكتات، مېۋە ـ چېۋە، زىرائەتلىرىنىڭمۇ بازاردا سېتىلىشى چەكلەنگەن

ئىدى، پۈتۈن ئىلىم - سېتىم، ھۆكۈمەتنىڭ بەلگىلەنگەن ماگىزىنلىرىدا سېتىلىشى كېرەك ئىدى، شەخسى ئىلىم - بېرىم، كاپىتالىزمنى تىرىلدۈرگەنلىك قاتارىدا جازالىناتتى. ھەتتا ئىشسىز قىزلار، ئۆيلىرىدە دوپپا تىكىپ ئۆز ئىختىيارىچە بازاردا ساتسا، بازار باشقۇرۇش ئىدارىسى تەرىپىدىن تارتىپ ئىلىنىپ، ئۈستىلەپ ئىشتىراپ قويۇلاتتى. تىكىلگەن دوپپىسى چوقۇم قول سانائىتىنىڭ سېتىۋېلىش پونكىتىغا ئەرزان باھادا سېتىپ بېرىلىشى كېرەك ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن خەلق شۇ زامانىكى زوراۋانلارغا قارشى مۇنداق قوشاق توقۇشقان ئىدى.

قېچىكلار خالايىقلار بىر ماشىنا مۇش كەلدى،
قولىدا قىزىل بەلگە بىزگە سالغان قۇش كەلدى.

بۇ قۇشلار شۇ زامانىكى بازار باشقۇرۇش خادىملىرى بىلەن، يېڭىگە قىزىل بەلگە تاقىۋالغان«قىزىل قوغدىغۇچىلار» ئىدى.

ھۈنەرۋەن، كاسىپلار، ياغاچچى، موزدۇز، تامچى قاتارلىق كىشىلەر چوقۇم كوچا باشقارمىسى، ئاھالە كومىتېتىنىڭ باشقۇرۇشىدىكى كوللېكتىپ كارخانىدا ئىشلەپ، تاپقان پۇلىنىڭ 35% نى ئايلىق ئىش ھەققى قىلىپ ئالاتتى. شەخسى ئىش قىلىپ، ئۆز ئالدىغا

كىرىم قىلغانلار كاپىتالىزم بىلەن شۇغۇللانغانلار قاتاردا جازالىناتتى.

خەلقنىڭ مىللىي ئۆرپ ـ ئادىتى، ھەر خىل كىيىم ـ كېچەك كىيىشىمۇ، «تۆت كونىلىق» دەپ قارىلىپ چەكلەنگەن ئىدى. يول ـ يولدا پايلاپ تۇرغان «قىزىل قوغدىغۇچى شۇمتەكلەر»، قانداقتۇر ئۇزۇن چاپان كىيگەن كىشىنى كۆرسە، كونىلىقنى تەرغىب قىلدىڭ، يېڭىلىقنى تىكلىمىدىڭ، دەپ چاپىنىنىڭ پىشىنى كېسىپ قىسقارتىۋېتەتتى، ئۇزۇن چاچ قويغان قىزلارنى كۆرسە، كونىلىقنى تەرغىب قىلدىڭ، دەپ چېچىنى مەجبۇرى كېسىۋېتەتتى، ياش يىگىتلەر، كەپكە شەپكە، گەلەپى شىم، پالشوپكا، ياكى ياۋروپا پاسونىدىكى بىرەر كىيىم كىيىپ، كوچىغا چىققان بولسا، چەتئەلگە باغلانغان ئۇنسۇر، بۇرژۇئا مەدەنىيىتىنى تەرغىب قىلدىڭ دەپ، سازايى قىلىناتتى، بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىناتتى، نەگە بارسىڭىز، قىيا ـ چىيا، ناله ـ پەريادنىڭ دەستىدىن ئادەم چىداپ تۇرغىلى بولمايدىغان، ھەتتا قەبرى، ياشانغان بوۋاي ـ مومايلارمۇ بۇ بەتقىلىقلىقنىڭ سىرتىدا قالمىغان ئىدى.

بىر قەبرى مومانىڭ چېچى شۇمتەكلەر تەرىپىدىن كېسىۋېتىلگەن ئىكەن، كېسىلگەن چاچنى كۆتۈرۈپ، ۋاي جان، دەپ كۆز يېشى

قىلىپ، مەن نېمە دەپ ئۆيگە، كېلىن، نەۋرە ـ چەۋرىلىرىمىنىڭ ئالدىغا بارىمەن، ماڭا نى نومۇس! نى ئۆلۈم! دەپ يىغلاپ ئىسەدىگەنلىكىنى كۆرگەن ئىدىم. مۇنداق ئىشلار قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇراتتى.

ساقىلى چۈشۈرۈۋېتىلگەن بىر بوۋاي: «مەن ماركس، ئېنگلىس، لېنىن، ستالىنلارنىڭمۇ ساقال بۇرۇتىنىڭ بارلىقىنى رەسىمىدىن كۆرگەن ئىدىم، مېنىڭ ساقلىم قانداق قىلىپ سىلەرنىڭ سىياسىتىڭلارغا پۇتلاشتى!» دېيىشى بىلەن بىر توپ شۇمتەكلەر كېلىپ « سەن ئۇلۇغ ئۇستازلىرىمىزغا تىل تەگكۈزدۇڭ، نەق ئەكسىلئىنقىلابچى» دەپ تۇرمىگە قامىغان.

كلاسسىك ناخشا، كوچا ناخشىلىرى، مەشرەپ، دولان سەنەملىرى، مۇھەببەت تۇسىنى ئالغان ناخشىلارنى ئېيتىشمۇ «تۆت كونىلىق، سېرىق ناخشا» ئىدى، ھەممىسى چەكلەنگەن ئىدى. پەقەت ماۋزېدۇڭنى كۈيلەيدىغان، مەدەنىيەت ئىنقىلابىنى تەشۋىق قىلىدىغان، كومپارتىيىنى كۆككە كۆتۈرىدىغان، كونا 8 ـ ئارمىيە ناخشىلىرىنى ئېيتىش بىلەنلا چەكلىنىپ قالغان ئىدى. ئەگەر بىرەرى، «كونا» ناخشىنى، خەلق ناخشىلىرىنى ئېيتقان بولسا، كونىلىقنى تەرغىب قىلغانلار قاتاردا جازالىناتتى.

بىز شۇ كۈنلەردە بىر نەچچە دوستلار بىر يەرگە جەم بولۇپ، دۇتار بىلەن ئولتۇرۇش قىلغان ئىدۇق، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ھازىر بېيجىڭدىكى « شەرق قىزاردى ناخشا ئۇسسۇل ئۆمىكى» دىكى ئوبۇلقاسىم قادىر، « شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتى» دىكى تۇرسۇنجان زۇنۇن قاتارلىق مەكتەپداشلىرىمىز بىلەن بىللە مىللىي ناخشا مۇزىكا سورۇنى تۈزەپ ئولتۇرۇش قىلغان ئىدۇق، قانداقتۇر بىرى چېقىپ قويغان ئىكەن، خېلى خاپىلىق تارتقان ئىدۇق. ھەتتا ئېتىز ئېرىقتا بارسىڭىزمۇ دېھقانلارنىڭ، يەنە شۇ «ئىنقىلابىي ناخشا» ئېيتقانلىقىنى كۆرەتتىڭىز. قىسقىسى خەلق جېنىدىن جاق تويغان ئىدى. كىشىلەردە ھېچقانداق ئەركىنلىك ـ ئازادىلىك يوق ئىدى...

4ـ ماۋنىڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش

ماۋنىڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ بىر مەجبۇرى قىسمى بولۇپ، «تۆت كونىنى بۇزۇش، تۆت يېڭىنى تىكلەش» نىڭ تەركىبى قىسمى ئىدى. ھەممە ئۆيدە، ھەر بىر كىشىدە ماۋنىڭ تۆت ئەسىرى بولۇشى شەرت ئىدى. ماۋ ئەسەرلىرىنىڭ ئىچىدىكى «لاۋسەن پىيەن» نى ھەممە ئادەم مەجبۇرى يادا بىلىشى كېرەك ئىدى. لاۋسەن پىيەن دېگىنى —

خەلق ئۇچۇن خىزمەت قىلايلى، يۇگۇنۈشكە تاغنى يۆتكىشى، بېيتىيۇننى خاتىرىلەيمىز،- دېگەن ئەسەرلىرى بولۇپ، ئىنسانلارنى كوممۇنىستىك پارتىيىگە ھەقسىز ئىشلەشكە، لېيفىڭدەك جاپاغا چىداپ، غەيرەت بىلەن ئىشلەشكە، يۇگۇنۈشكە قىلچىمۇ ئۆز مەنپەئىتىنى ئايماي باشقىلار ئۇچۇن ئىشلەشكە، بېيتىيۇننى ئۇلۇغ قىلىش ئارقىلىق كىشىلەرنى ئۆزىگە سادىق قىلىشقا ئۇندەيتتى.

بۇ ئۇچ ئەسەرنى يادا بىلمىگەن كىشى كادىر ياكى ئىشچى بولۇش سالاھىيىتىدىن مەھرۇم بولاتتى.

يول - يولدا، كوچىنىڭ دوقمۇشلىرىدا، ئادەم كۆپ ئۆتىدىغان يول ئېغىزلىرىدا، قىزىل قوغدىغۇچى شۇمتەكلەر، يولۇچىلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ،«ئۇچ ئەسەرنى يادلاپ بەر، بولمىسا سېنى ماڭدۇرمايمىز» دەپ، توسۇۋالاتتى. ھېچ بولمىغاندا ماۋجۇشى ئۇزۇندىلىرىدىن بەشنى ياكى ئۇچنى يادلاپ بەر دەيتتى. ئۇنى ئازدەپ، ئادەملەر بىر - بىرى بىلەن كۆرۈشكەندە، ئەسسالامۇئەلەيكۇم ئەلەيكۇم، ۋە ئەلەيكۇم سالامنىڭ ئورنىغا«ماۋجۇشى ۋەنسۇي!» دېسە، ئىككىنچى ئادەم جاۋابەن «ماۋجۇشى ۋەن، ۋەنسۇي!» دەپ شوئار توۋلىشى كېرەك ئىدى. ئەگەر ئۇنداق سالام بىلەن بىر - بىرى بىلەن كۆرۈشمىسە، باشقىلار بىلگەن ھامان، ماۋجۇشىغا سادىق بولمىغان كىشى ھېسابلىنىپ، تېگىشلىك جايغا مەلۇم

قىلىناتتى. ھەر ئادەم ئەتىگىنى سەھەر تۇرۇپ، ئۆيىدىكى ماۋنىڭ رەسىمىگە قاراپ كۈندىلىك قىلىدىغان ئىشىدىن رۇخسەت سورىشى، يولىيورۇق سورىشى كېرەك ئىدى، ئاخشىمى ئۆيگە كىرىپلا، يەنە ماۋنىڭ رەسىمىگە قاراپ، قىلغان ئىشىدىن دوكلات قىلاتتى.

ئۇ قىلغان دوكلاتى ناھايىتى تەپسىلىي بولىشى كېرەك ئىدى. گەرچە ئۇ كىشىنىڭ يېنىدا بىرەرى بولمىسىمۇ باشقىلارنىڭ ئاڭلاپ قېلىپ، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا چېقىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەيتتى. ئىداره ـ جەمئىيەتتىكىلەر، مەكتەپلەردە ھەر دەم ئىلىش تەنەپپۇس ۋاقتىدا، گىمناستىكىنىڭ ئورنىغا، «قەدىردان ماۋجۇشى سىز بىزنىڭ قەلبىمىزدىكى قىزىل قۇياش» دېگەن ناخشىنى خىتايچە ئوقۇپ ئۇسسۇل ئوينايتتى. ئۇ ئۇسسۇل شۇنداق سەت قىلىقسىز ئىكەنكى، ئادەمنىڭ قۇسقۇسى كېلەتتى. ئەگەر بەزىلەر راۋۇرۇس ھەرىكىتى بىلەن ياخشى ئوينىمىسا، ماۋجۇشىغا بولغان ساداقەتمەنلىكى ناچار، ئىدىيىسىدە مەسىلە بار دەپ، سۇرۇشتە قىلىناتتى ۋە كۈرەش ـ پىپەنگە سېلىناتتى. ئادەملەر قورقۇپ بولسىمۇ ئۇ كېلەڭسىز، بەتقىلىق ئۇسسۇلنى مەجبۇرى ئوينىشقا زورلىناتتى.

مەن پەيلو مەيدانىدىكى ۋاقتىمدا، يەكەن ناھىيىسىدىن بەش يىللىق قاماق جازاسىغا ئۇچراپ كەلگەن بىر كىشى بىلەن

مۇڭدىشىپ قالغان ئىدىم، ئۇنى تونۇيدىغانلار، ئۇنىڭ ھەقىقىي ئىسمىنى ئاتىماي «بەش تۇپ دەرەخ» دەپ ئاتايتتى. مەن ئۇنىڭدىن بۇنىڭ مەنىسىنى سورىسام: «مەن بەكلا كەمبەغەل ئىدىم، شۇ يىلى قىشتا ئۆيدە قالايدىغان ئوتۇنۇم قالمىدى، ئەتىرەتتىن يارەم سورىسام، يارەم بەرمىدى، ھەممە ئادەم ماۋجۇشىدىن يولىيورۇق سوراپ ئىش قىلاتتى، مەنمۇ ماۋجۇشىنىڭ ئۆيۈمدىكى ئۆرە تۇرۇپ، قولىنى كۆتۈرۈپ تۇرغان سۈرىتىگە قاراپ، جانابىي ماۋجۇشى! قىشتا ئۆيدە قالايدىغان ئوتۇنۇم يوق، باللىرىم سوغۇقتىن ئۆلەر ھالغا يەتتى، رەھىم قىلسىلا دېسەم كۆزۈمگە ماۋجۇشىنىڭ بەش بارماق قولى كۆرۈندى! شۇنىڭ بىلەن ماۋجۇشى دەرەختىن بەش تۇپ كەس! دېدى، دەپ چۈشىنىپ، دەرھال ئۆينىڭ كەينىدىكى ئەتىرەتنىڭ دەرىخىدىن بەش تۇپ كەستىم، بىر ۋاقىتتا ئەترەت كادىرلىرى كېلىپ، بۇ سېنىڭ نېمە قىلغىنىڭ دېدى! مەن دېدىم، جانابىي ماۋجۇشىدىن يولىيورۇق سورىسام، بەش بارمىقىنى چىقىرىپ، بەش تۇپ دەرەخ كەس دېدى، بولغان ئىش شۇ، دېدىم. ئۇلار مېنى يېزىلىق ھۆكۈمەتكە مەلۇم قىلىپ، ئاندىن ناھىيىگە، ئاندىن ساقچىغا ئاپاردى. بەش تۇپ دەرەخ كەسكەنلىكىم ئۈچۈن بەش يىللىق كېسىلدىم. بۇ لار شۇنىڭ ئۈچۈن مېنى بەش تۇپ دەرەخ دېيىشىدۇ» دېگەن ئىدى. ئۇنداق ئىشلار ۋەتىنىمىزدە كۆپ ئۇچرايتتى. مەرھۇم دوستۇم، سەپدىشىم، مەمتىلى تۆرەخانىڭ

دادىسىدىن: لىن بىياۋنىڭ سۈرىتىنى كۆرسىتىپ، بۇ كىم! دەپ سورىسا، ساۋاتسىز، ئوقۇمىغان ئادەم بىلمەسلىكتىن، بۇ لىيۇ شاۋچى دەپ تاشلىغانغا، قاماق جازاسى بەرگەندەك بىر ئىش.

ئۇندىن باشقا يەنە قەشقەر شەھەرلىك ساقچىنىڭ كادىرى مۇھەممەد رەھىم دېگەن ئادەم بىر كۈنى ماۋنىڭ رەسىمىنى رەسىم جازىسىغا ئىلىش ئۈچۈن بىر كىشىدىن بىر دانە رام ئېلىپ كەپتۇ، رەسىم چوڭ كېلىپ قېلىپ پاتماپتۇ، مۇھەممەد رەھىم چاقچاق ئارىلاش: «ماۋۇ گۈينىڭ بېشى نېمانداق چوڭ، سەل كىچىكرەك بولغان بولسا دەل كېلەتتىكەن» دېگەن ئىكەن، بۇ سۆزنى ئاڭلىغان ئەتراپىدىكى ساقچىلار دەرھال خىتاي باشلىققا دەپ، قانۇنى جەھەتتىن قولغا ئالدۇرۇپ بىر ئېغىز گېپىنى ئۈچۈن تۇرمىگە قامىتىپ خىزمىتىدىن قالدۇرۇلغان.

5 ـ ھوقۇق تارتىۋېلىش كۈرىشى

ماۋزېدوڭ ئۆزىنىڭ ئىناۋىتىنى«تۆت كونىنى بۇزۇش، ماۋزېدوڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش» ھەرىكىتى ئارقىلىق تىكلىگەندىن كېيىن، خەلق ئىچىدىكى «شەخسكە خۇراپىيلارچە ئىشىنىش» ئىدىيىسى راسا ئەۋج ئالغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ھوقۇق

تارتىۋېلىش كۆرۈشىنى باشلىۋەتكەن ئىدى، خىتاي ئىلى مىقياسىدا يۇقىرى - تۆۋەن ھوقۇق تارتىۋېلىش كۆرۈشى باشلانغانىدى. بېيجىڭدا لىيۇشاۋچى، دېڭ شىياۋپىڭ، تاۋجۇلار تارتىپ چىقىرىلىپ، كۈرەش - پىپەن قىلىنىپ، تۈرمىلەرگە، جازا لاگېرلىرىغا يوللانغان ئىدى. بۇ شامال شەرقىي تۈركىستانغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇرۇمچىدە ئالىي مەكتەپ ۋە ئوتتۇرا تېخنىكوم، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئارقا - ئارقىدىن چۈۋۈلۈپ چىقىپ، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ سېكرېتارى ۋاڭ ئېنىماۋنى يوقىتىمىز،- دەپ ئومۇمىيۈزلۈك ھۇجۇمغا ئۆتكەن ئىدى. بۇ ھەربىكەتنىڭ بېشى «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى» ئوقۇغۇچىلىرىنى گەۋدە قىلغان، ئۇرۇمچىدىكى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئىدى. ئۇلار تەشكىللىنىپ «شىنجاڭ قىزىل قوغدىغۇچىلار ئىسيان كۆتۈرۈش 2 - سىلىڭبۇسى» نى قۇرغان ئىدى. ئۇلارنىڭ مەقسىتى ۋاڭ ئېنىماۋنى يوقىتىش ئىدى.

مەن بۇ ئەسلىمەمدە، شۇ زاماندا يۈز بەرگەن ۋەقەلىكنى، نام - ئاتالغۇلارنى شۇ پېتى ئەينەن يېزىشقا تېرىشىش ئۈچۈن بەزى ئاتالغۇلارنى خىتايچە يېزىشقا مەجبۇر بوپقالدىم. مەسىلەن، سىلىڭبۇ (قوماندانلىق شتاب)، ئەمما، شۇ شارائىتتا ھەممە ئادەم سىلىڭبۇ، ئۇنىڭ باشلىقلىرىنى يەنى قوماندانلىرىنى «سىلىڭ»

دەپ ئاتىشىدىغان بولغاچقا مەنمۇ شۇ پېتى يېزىشقا مەجبۇر بوپقالدىم.

1ـ سىلىكىبۇنىڭ ئادەملىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئۇرۇمچىدىكى ئالىي مەكتەپ، تېخنىكوملار، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۇ تەشكىلاتقا ئەزا بولۇپ كىرگەن ئىدى. ھەتتا ۋەتىنىمىزنىڭ باشقا ۋىلايەت، شەھەر، ناھىيىلىرىدىمۇ، 2 ـ سىلىكىبۇنىڭ شۆبىلىرى بار ئىدى. 1966ـ يىلىدىكى 3 ـ سېنتەبىر ۋەقەسى، 2 ـ سىلىكىبۇنىڭ ئەزالىرىنىڭ كۆپىيىشىگە سەۋەبچى بولغان ئىدى. 3 ـ سېنتەبىر كۈنى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ بىناسىنىڭ ئالدىغا توپلىشىپ كۆلىمى كەڭ بولغان ئىسيان كۆتۈرۈش ھەرىكىتىنى ئېلىپ بارغان ئىدى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەلىپى ئورۇندالمىغاندىن كېيىن ئۇلار دەسلەپتە جىم ئولتۇرۇش كۆرۈشى ئېلان قىلدى. ئۇنىڭغىمۇ قانائەتلىنەرلىك جاۋاب ئالالمىغاندىن كېيىن، ئاچلىق ئېلان قىلىش كۆرۈشى ئېلىپ بارغان ئىدى، ئاچلىق ئېلان قىلغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى داۋاملىق كۆپىيىپ پۈتۈن شىمال ۋە جەنۇبقا قاتتىق تەسىر كۆرسەتكەن ئىدى، خىتايلار ئۇلارنىڭ روھىنى مەركەزدىن قوللاپ، «ئىنقىلابىي ھەرىكەت» دەپ يەكۈن چىقارغان ئىدى. شۇ سەۋەبتىن 2 ـ سىلىكىبۇنىڭ تەسىرى، تەڭرىتاغنىڭ

شىمال ۋە جەنۇبىغىچە كېڭەيگەن ئىدى. ئۇلار چوڭ خەتلىك گېزىت (دازىباۋ) چاپلاپ، داقا دۇمباقلار چېلىپ، ھەممە يەردە ۋاڭ ئېنىماۋغا قارشى شوئارلار توۋلىشاتتى. يول بويىدىكى تاملار، ريشاتكىلار، كىنو ـ تىياتىر خانىلارنىڭ دوسكىلىرى، كېلىپ ـ كېتىۋاتقان ماشىنىلار، ئادەم ئۆتۈشىدىغان سېمونت يوللارغىچە شوئارلار چاپلانغان ئىدى. ئۇلارنىڭ ئاساسى شوئارى ـ پارتىيە ئىچىدىكى كاپىتالىزم يولىغاقاراپ ماڭغان 1 ـ نومۇرلۇق ھوقۇقدار ۋاڭ ئېنىماۋنى يوقىتايلى! ئەدىپىنى بېرەيلى! دېگەن مەزمۇندىن ئىبارەت ئىدى.

1966 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنىدىن 21 ـ كۈنىگىچە قەشقەردىكى ئالىي مەكتەپتىن تارتىپ ئوتتۇرا مەكتەپكىچە بولغان ئوقۇغۇچىلاردىن مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى تەشكىللىنىپ، قەشقەر يەرلىك پارتكومنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا جىم ئولتۇرۇش كۈرىشى ئېلان قىلىپ، قەشقەرنىڭ ۋالىيسى نەنچىمننىڭ ھوقۇقىنى ئېلىپ تاشلاش ھەققىدە يەتتە ماددىلىق بايانات ئېلان قىلدى. جىم ئولتۇرۇش كۆرۈشى ئۇنۇم بەرمىگەندىن كېيىن، ئوقۇغۇچىلار ئاچلىق ئېلان قىلىشقا باشلىدى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ ھەرىكىتىنى قوللىغان قەشقەردىكى نەچچە مىڭلىغان خەلق كوچىلارغا چىقىپ ئوقۇغۇچىلارغا ماسلىشىپ ھەرىكەتنى ئۇلغايتىۋەتتى. قەشقەردىكى

بولۇۋاتقان ھەربىرتەشكىلاتنىڭ تەسىرى باشقا ناھىيىلەرگىمۇ بېرىپ تۇتاشتى. شۇنىڭ بىلەن قەشقەرگە ئۆزلۈكىدىن ئېقىپ كېلىۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى ئېشىشقا باشلىدى. بۇنىڭدىن ئەنسىرىگەن پارتىيە ھۆكۈمەت دائىرىلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن مەركەزگە ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ھۆكۈمەتكە دوكلات يېزىپ، ئەڭ ئاخىرى نەنچىمىننىڭ پارتىيە ئىچى ۋە سىرتىدىكى بارلىق ھوقۇقى ئېلىپ تاشلانغانلىق قارارنامىسىنى ئېلان قىلدى.

ئۇنىڭ كۆپەيتىلگەن نۇسخىسىنى قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ ھەممە ناھىيە ـ بازارلىرىغىچە تارقىتىپ، كوچىلارغا چاپلىغاندىن كېيىن ئاچلىق ئېلان قىلغان ئوقۇغۇچىلار تارقىلىپ كەتكەن ئىدى. شۇنىڭ بىلەن قەشقەردىمۇ ئىسيانچىلارنىڭ بىر ـ بىرىگە بولغان كۆز قاراشلىرىدا ئوخشىماسلىقلار شەكىللىنىپ بىر نەچچە تەرەپكە بۆلۈنۈپ كەتكەن ئىدى. بۇ ھەربىرتەشكىلاتنىڭ ئېلىپ بېرىۋاتقانلار يەنىلا ۋاڭ ئېنىماۋنى يوقىتىشنى نىشان قىلغان 2 ـ سىلىڭبۇنىڭ ئادەملىرى ئىدى.

ئۇلارغا قارشى يەنە بىر سىلىڭبۇ قۇرۇلغان ئىدى. ئۇلارنىڭ مەقسىتى، ۋاڭ ئېنىماۋنى قوغداش ئىدى.

بۇ تەشكىلاتتىكىلەرنىڭ كۆز قارىشى 2 ـ سىلىڭبۇنىڭ كۆز

قارىشىغا تامامەن ئوخشىمايتتى.«ۋاڭ ئېنىماۋ كاپىتالىزم يولىغا قاراپ ماڭغان ھوقۇقدار ئەمەس، ۋاڭ ئېنىماۋ ياخشى يولداش!» دەيتتى ھەمدە ئاشكارا تۇرده، ۋاڭ ئېنىماۋنى قوغدايمىز! دەپ شوئار چاپلايتتى ۋە توۋلايتتى. خەلق ئارىسىدا بۇ 2 چوڭ تەشكىلاتنى، ئىسيانچىلار بىلەن قوغدىغۇچىلار دەپ پەرقلەندۇرەتتى. ئادەملەر بىر - بىرى بىلەن ئۇچراشقاندا، ۋاڭ ئېنىماۋنى يوقىتايلى! دېسە، ئوخشاش كۆزقاراشتا بولغان بولسا دەرھال يوقىتايلى دەيتتى. ئەگەر ئوخشاش كۆزقاراشتا بولمىسا ۋاڭ ئېنىماۋ ياخشى يولداش! دەپ ئۆزلىرىنىڭ كۆزقاراش مەيدانىنى شەرھىلەيتتى. شوپۇر ئۇستىلار ماشىنىسىنىڭ سىگنالىنى باسقاندا، ئۆزىنىڭ قايسى كۆزقاراشتا ئىكەنلىكىنى شەرھىلەش ئۈچۈن، 2 - سىلىكېبۇنىڭ ئادىمى بولسا، ۋاڭ ئېنىماۋنى يوقىتايلى! دەپ سىگنال بېرەتتى. ۋاڭ ئېنىماۋنى قوغدايدىغان شوپۇر بولغان بولسا، ۋۇگاڭنى يوقىتايلى! دەپ سىگنال بېرەتتى. ھەتتا شوپۇرلارمۇ بىر - بىرى بىلەن دۈشمەنلىشىپ ماشىنىسىنى ھەيدەيتتى. بۇ ئىككى خىل كۆز قاراش تۈپەيلى، ھەتتا ئاتا بىلەن بالا، ئەر بىلەن خوتۇن، ئاكا بىلەن ئۇكا، ئاچا بىلەن سىڭىل ۋە بىر مەھەللىدىكى كىشىلەر بىر - بىرى بىلەن كەلدى - باردى قىلمايدىغان، ئايرىلىپ كېتىدىغان، بىر - بىرى بىلەن دۈشمەنلىشىپ قورال - ياراق ئىشلىتىپ ئېتىشىدىغان ئىشلارمۇ يۈز بەرگەن ئىدى.

شۇ مەزگىلدە، قانخور جاللات ماۋزېدۇڭ ئوچۇق ئاشكارا ھۆججەت تارقىتىپ كۆرەڭلەپ، قانداقتۇر- « ۋەزىيەت چوڭ ياخشى، دادا بىلەن بالا، ئەر بىلەن خوتۇن، ئاكا بىلەن ئۇكا، ئاچا بىلەن سىڭىل ۋە بىر مەھەللىدىكى كىشىلەر، ئىدارە ئورگانىدىكى ئىشچى خىزمەتچىلەر بىر يەرگە كەلسە مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى مەسىلىسى ھەققىدە مۇرەسسەسىز كۆرەش قىلىدىغان ۋەزىيەت شەكىللەندى»- دېگەن ئىدى.

مەن بۇ ئەسلىمىمدە، پەقەت قەشقەردە بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنىلا ئەسلەپ ئۆتمەكچىمەن.

6-يىگىرمەبەشىنچى يانۋار ھوقۇق تارتىۋېلىش ھەرىكىتى

ماۋنىڭ: «سىلىڭبۇنى تۇشمۇ - تۇشتىن توپقا تۇتۇڭلار! ھوقۇق تارتىۋېلىڭلار!» دېگەن يولىيورۇقى 25 - يانۋار كۈنى ئېلان قىلىنغان بولۇپ، بۇ خەۋەر ئەزىزانە قەشقەرگىمۇ يېتىپ كەلگەندى. شۇ كۈنى كەچ سائەت نۆلدە، قەشقەر ۋىلايىتىدىكى ئىسيانچىلار بىرلىشىپ، تەشكىللىنىپ، پىلانلىق ھالدا، ئارقا - ئارقىدىن ھۇجۇمغا ئۆتۈپ

هوقۇق تارتىۋېلىش ھەربىر تىنى باشلىۋەتكەنىدى. قەشقەر يەرلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى مۇڭ شۇلىن، باي يۈەنشىڭ، قەشقەر ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ ۋالىيسى ياقۇپ ھاجىم قاتارلىقلار تارتىپ چىقىرىلىپ ھوقۇقىدىن ئېلىپ تاشلاندى، قەشقەر شەھەرلىك پارتكومىنىڭ ھوقۇقىنى تارتىۋېلىپ، قەشقەر ۋىلايىتىنى پالەچ ھالغا چۈشۈرۈپ قويغان ئىدى. بارلىق ھوقۇق 2 ـ سىلسىۋبۇنىڭ قولىغا ئۆتكەن ئىدى، ھەر قايسى ئىدارە جەمئىيەتلەرنىڭ ھوقۇقى، شۇ ئىداربىدىكى ئىسيانچىلار تەرىپىدىن تارتىپ ئېلىنىپ، پۈتۈن قەشقەرنىڭ ھوقۇقى ئىسيانچىلار قولىغا ئۆتكەن ئىدى. شۇندىن باشلاپ قەشقەردە ھۆكۈمەتسىزلىك باشلانغان ئىدى.

ھوقۇق تارتىۋالىدىغانلار ھەممە يەرگە كەڭ تارقالغان ئىدى. شەھەرنىڭ ئىچى پاتىپاراق بولۇپ، ئادەم ـ ئادەمنى تونۇمايتتى، ھەممە ئالدىراش ئىدى. بۇ ئىش دەل 1967 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى كېچە يۈزبەرگەن ئىدى.

قارشى تەرەپتىكى ۋاڭ ئېنىماۋنى قوغدايدىغان تەرەپتىكىلەرمۇ ھوقۇق تارتىۋېلىش مەقسىتىدە ئۆزلىرى خالىغان يەردىكى ھۆكۈمەت، ياكى پارتىيە، ياكى مۇھىم ئورۇنلارنىڭ ھوقۇقىنى تارتىۋېلىپ ئۆزلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى ئويلايتتى.

27 ـ كۈنى مەن شۇ كۈنلەردە قەشقەر شەھەر خەلق باغچىسىدىكى

«قەشقەر قىزىل بۇركۇت ئىسيان كۆتۈرۈش سىلىكىبۇسى» دا ئىشلەۋاتاتتىم. بىر توپ ئالىمانلار كېلىپ، تۇيۇقسىزلا مېنى تۇتۇپ كەتتى. ئۇلار بىلەن ئۇيان تارتىپ، بۇيان تارتىپ بىر مەھەل ئۇرۇش قىلدىم. ئۇلارنىڭ ئادىمى جىق ھەم كېچىسى بولغانلىقتىن، بىزنىڭ سىلىكىبۇنىڭ ئادەملىرى ئاساسى جەھەتتىن ئۆز ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن، تەرەپ ـ تەرەپكە تارقىلىپ كەتكەنىدى. كۈچىمىز ئاجىز كېلىپ قېلىپ، ئۇلار تەرىپىدىن تۇتۇلۇپ كەتتىم. مېنى سۆرىگەن پېتى قەشقەر ۋىلايەتلىك پوچتا تېلېگراف ئىدارىسىگە ئېلىپ بارىدى. ئادەمنىڭ كۆپلۈكىدىن يولنى كېسىپ ئۆتكىلى بولمايتتى، قانداقتۇر پوچتىخانا ئىچىدىن، بىردىن ـ بىردىن مەن تونۇيدىغان كىشىلەرنى ئۇرۇپ، باغلاپ ماشىنىغا باسقىلى تۇردى، تۇتۇلغانلارنىڭ سانى ئاز ئەمەس ئىدى، ھەربىيلەرمۇ كەينى ـ كەينىدىن كېلىشىگە تۇردى. ئىسيانچىلار بىلەن قوغدىغۇچىلار ئوتتۇرىسىدا ئېغىر جېدەل بولۇشقا باشلىدى، ئۇر كالتەك سۇر كالتەك بولۇپ، قالايمىقان تونۇپ تونۇماي ئادەم ئۇرۇش قىزىپ كەتكەن ئىدى.

تۇتۇلغانلارنى ماشىنىغا بېسىپ نەلەرگىدۇر ئېلىپ كېتىشتى. مېنى قاتمۇ قات مۇھاسىرە چەمبىرىكىگە ئېلىپ، بېشىمغا تاغار كىيدۈرۈپ ماشىنىغا بېسىپ ئېلىپ ماڭدى. ئۇلار مېنى قەشقەر

شەھەرلىك تۇرمىگە ئېلىپ كېلىشكەن ئىدى. بىر قانچە ئادەم كېلىپ مېنى سوراق قىلغىلى تۇردى. ئۇلارنىڭ نېمە ئۈچۈن مېنى تۇتقانلىقىنى بىلەتتىم. ئۇلار مېنى ھوقۇق تارتىۋېلىشقا كۈشكۈرتكەن، ئالدىن پىلانلىغۇچى دەپ، ئەكسىلئىنقىلابىي جىنايەت بىلەن قارىلاپ مېنى ۋە مېنىڭ تەشكىلاتىمنى قارىلىماقچى ئىدى. بۇ پەقەت ئوخشاش بولمىغان كۆز قاراشتىكىلەرنىڭ ئۆچ ئىلىش كۆرۈشىلا ئىدى. چۈنكى گۇڭئەنجۈمۇ ئۇلارنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتۈپ كەتكەن ئىدى. ئەسلى ئىش مۇنداق بولغان ئىدى:

بىزنىڭ تەشكىلاتىمىزنىڭ تولۇق ئىسمى« قەشقەر قىزىل بۇركۈت ئىسيان كۆتۈرۈش سىلىڭبۇسى» بولۇپ، مەن شۇ تەشكىلاتنىڭ باشلىقلىرىدىن بىرى ئىدىم. بىزنىڭ سىلىڭبۇ قەشقەر شەھەر خەلق باغچىسىدىكى مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ ئىچىگە ئورۇنلاشقان ئىدى. بىزنىڭ تەشكىلاتىمىزغا قارايدىغانلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى ئۇيغۇرلار ئىدى. بىزگە تەۋە يارۇاغ كوچا باشقارمىسىدىكى ئىسيانچىلار، ئابدۇربەھىم ھەسەننىڭ باشلامچىلىقىدا، پوچتىخانىنىڭ ھوقۇقىنى تارتىۋېلىش ئۈچۈن، پوچتىخانا ئىچىگە باستۇرۇپ كىرىپ، ئالدىغا كەلگەننى ئۇرۇپ، قارشىلىق قىلغاننى باغلاپ، چاقىدىغاننى چېقىپ، ئېغىر ئىقتىسادى زىيان كەلتۈرگەن ئىكەن. بولۇپمۇ زەيبۇشى (يۈكلىمە

دولقۇن چاستوتا ئىشخانىسى) گە كىرىپ، پۈتۈن تېلېفون يوللىرىنى ئىشلىمەس ھالەتكە كەلتۈرگەن ئىكەن. شۇ سەۋەبتىن مېنى شۇ ھەربىتىنىڭ ئالدىن پىلانلىغۇچىسى، پەردە ئارقىسىدىكى قوماندانى، دەپ قولغا ئالغىنى ئىدى. مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا مۇنداق زىيانكەشلىكلەر، ئوخشىمىغان كۆزقاراشتىكىلەر ئىچىدە پات ـ پات بولۇپ تۇراتتى. مېنى سوراق قىلماي، تۇرمىگە سولاپ قويدى، قارشى تەرەپ سىلىكېۋىسىدىكىلەرنىڭ ئادەملىرى كېلىپ سوراق قىلىشتىن ئەيمىنىپ، گۇڭئەنجۇنىڭ كونا كادىرلىرىدىن مۇسا روزى دېگەن ئادەم مېنى سوراق قىلغىلى تۇردى.

ئۇنىڭ سورىقىدا پوچتىخانا ۋەقەسىنى قاچان؟ قەيەردە؟ كىملەر بىلەن پىلانلىغان؟ سەن نېمە يوليورۇق بەردىڭ؟ دېگەندەك تۈكى يوق سوراقلار ئىدى. مەن ئۇلارنىڭ سوئاللىرىغا باشتىن ئاياغ بىلمەيمەن، دەپ جاۋاب بەردىم. ھەر كۈنى سورايدۇ. مەندىن جاۋاب ئالالمايدۇ. شۇنداق قىلىپ 20 كۈن ئۆتۈپ كەتتى. ئۇلار مېنى قويۇپ بەرمىدى، سىرت بىلەن ئالاقە قىلىش ئىمكانىيىتى بولمىدى، بىر كۈنى سىرتتىن ئوخشاش كۆز قاراشتىكى دوستىمىزنىڭ ياردىمى بىلەن بىر پارچە خەت تاپشۇرۇپ ئالدىم. خەتتە: ئىچكى تاشقى ماسلىشىپ، بىردەك ھەرىكەت ئېلىپ بېرىش پىلانى تەپسىلىي ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىكەن.

مەن ئەتىسىدىن باشلاپ يەتتە مادداىلىق بايانات تەييارلاپ ئاچلىق ئېلان قىلدىم، ئۇلار ھەر كۈنى تۈرمىنىڭ سىرتىدا نامايىش ئېلىپ باردى، نامايىش ھەر كۈنى بولدى، نامايىشچىلارنىڭ سانى كۈندىن كۈنگە ئاشقىلى تۇردى، ۋەزىيەت ئۇلار ئۈچۈن يامانلاشتى، ئەگەر يەنە ئۇلار مېنى قويۇپ بەرمىسە تۈرمىدىكى باشقا جىنايەتچىلەرگىمۇ تەسىرى بولۇش ئىمكانىيىتى ھېس قىلىندى، شۇنداق مۇرەككەپ ئەھۋال ئاستىدا، ئاچلىق ئېلان قىلىشنىڭ 5 ـ كۈنى مېنى مەجبۇرى تاماق يېيىشكە دەۋەت قىلىپ، يازما بايانات يازا! ئۇلار نامايىشنى توختاتسۇن، دەپ يالۋۇرغىلى تۇردى، مەن تېخىمۇ چىڭىدىم. چوڭراق ئىشنىڭ چىقىشىنى كۈتتۈم، 6 ـ كۈنى جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سەنمۇجاڭى تۇراق ئىسمائىل تۈرمىگە كىرىپ، مېنىڭ گۇناھسىز ئىكەنلىكىمنى ئېلان قىلىپ تۈرمىدىن ئېلىپ چىقىپ دوستلىرىمغا تاپشۇردى، تۈرمىدىن چىققاندىن كېيىن مېنىڭ تۈرمىدىن چىقىشىمغا سەۋەب بولغان ئىشلارنى سۈرۈشتۈرسەم، سەمەت دۇگايلى يۇقىرىقىدەك پىلاننى تۈزۈپ، نامايىشنى ئۇيۇشتۇرغان ئىكەن، مەن سەمەت دۇگايلىنى بۇرۇن ئانچە تونۇمايتتىم، پەقەت ئۇنىڭ قەشقەر شەھەرلىك ئۆي ـ تۇرالغۇ جاي شىركىتىدە تەرجىمانلىق قىلىدىغانلىقىنى بىلەتتىم. مەن تۈرمىگە كىرگەندىن كېيىن، رەھبەرلىك بەنزىسىنى تەرتىپكە سالغاندا ئۇ، سىلىڭبۇنىڭ مەسئۇللىرىدىن بىرى بولۇپ سايلانغان

ئىكەن. ھازىر ئۇ ئاتاقلىق يازغۇچى بولۇپ كەتتى.

گەرچە مەن تۇرمىدىن چىققان بولساممۇ، ئەمما، ئابدۇرېھىم ھەسەن يەنىلا تۇرمىدە يېتىۋاتاتتى. ئۇنى ۋىلايەتلىك تۇرمىگە قامىغان ئىدى، مەن تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى، شۆبە ھەربىي رايونلارغا يول مېڭىپ، بولمىغىنىغا نامايىش ئۇيۇشتۇرۇپ، تەشۋىق ۋاربقى تارقىتىپ، ئابدۇرېھىم ھەسەننى ئاقلاپ جامائەت پىكرى ھازىرلاپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىدىكى ئەگرى توقايلىق» دەپ خۇلاسىلەپ، تۇرمىدىن بوشاتتۇق. ئابدۇرېھىم ھەسەن ئۇچ ئايدەك تۇرمىدە ياتقان بولدى.

****.

ئۇچىنچى باب

قەلەم بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، ئەلەم بىلەن قوغدىنىش

1 ـ ئونتۆتىنچى ئاۋغۇست ۋەقەسى

1967 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى قەشقەر شەھەرلىك پارتكوم ۋە شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ بىناسى كۆيدۈرۈلگەن كۈن بولۇپ، بۇ ـ قەشقەر تارىخىدا «14 ـ ئاۋغۇست ۋەقەسى» دەپ ئاتىلىدۇ.

قەشقەردىكى ئاتالمىش مەدەنىيەت زورئىنقىلابى راسا پەللىگە چىققاندا، ھەر قايسى تەشكىلاتلار ئۆز ئالدىغا بازا ئىگىلەپ، تايانچى پونكىتلارنى قۇرۇپ، ئوخشاش بولمىغان كۆز قاراشتىكىلەرنى بۇلاپ ـ تالاپ، سىلىكىۋېلىرىغا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ، قولىغا چىققانىنى ئېلىپ، ئۆز ـ ئارا ئۇستۇنلۇكنى تالىشاتتى. «مەدەنىيەت ئىنقىلابىي كومىتېتى» دېگەن ئورگان مەركەزدە قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ باشلىقى ماۋنىڭ خوتۇنى جاڭچىڭ بولغان ئىدى. ئۇ: «قەلەم بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، ئەلەم بىلەن قوغدىنىڭلار!»، دېگەن شوئارنى ئوتتۇرىغا قويغاندىن كېيىن، ھەممە يەردە ئىسيانچىلار بىر ـ بىرى بىلەن ھۇجۇم ۋە مۇداپىئەگە ئۆتكەن ئىدى. قەشقەر شەھەرلىك

پارتكومىنىڭ بىناسىغا ۋاڭ ئېنىماۋنى قوغدايدىغان تەشكىلاتلار بىرلىشىپ سىلىڭبوۇ قىلىپ ئىشلىتىپ، ئەلەم بىلەن قوغدىنىمىز دەپ، ئۆگزىسىگە تاش توپلاپ، نەيزە، قىلىچ، كالتەكلەر بىلەن مەخسۇس ساقلايدىغان ئادەملەرنى بەلگىلەپ كېچە - كۈندۈز ھەربىي ھالەتتە تۇرۇپ ئۆزىنى مۇداپىئە قىلاتتى.

ۋاڭ ئېنىماۋنى يوقىتىدىغان ئىسيانچىلار تەشكىلاتىنىڭ ئادەملىرى، ئەتىگەندە ھۇجۇم قىلىپ، بىنانى قورشاشقا باشلىدى. تەرەپ - تەرەپتىن توپلانغان ئىسيانچىلار ھەدىسە-ھۇدەپ، بىناغا قارىتىپ تاش ئاتتى، كەينىدىن ئۆزلىرى ياسىغان سالغا بىلەن بىنانىڭ ئۈستىدىكى ئادەملەرگە قارىتىپ تاش ئاتتى. بۇ قېتىمقى ھۇجۇمنى تەشكىللىگۈچى، بىناغا ئوت يېقىپ بىنانى كۆيدۈرۈشكە قاتناشقان كىشىلەر يەنىلا قەشقەر شەھىرىدىكى ئىسيانچىلار تەشكىلاتىنىڭ باشلىقى مىجىت سېلىڭ ۋە ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى بىر توپ ياشلار ئىدى.

بىنانىڭ ئىچىدىكى ۋاڭ ئېنىماۋنى قوغدايدىغان « باۋخۇاڭ پەيلەر» (ۋاڭئېنىماۋنى قوغدايدىغانلار) مۇ بوش كەلمەي ھەممە چارىلىرىنى ئىشقا سېلىپ، قارشىلىق كۆرسەتكىلى تۇردى. ئۇ ۋاقىتتىكى ئۇرۇش پەقەت كونا ئۇسۇلدىكى تاش - توقماق ئۇرۇشى ئىدى. ئۇرۇش راسا قىزىدى، شەھەرنىڭ سىرتىدا بولسا دېھقانلار سىلىڭبوۇسىدىكىلەر، شەھەرلىك پارتكومىنىڭ بىناسىدىكىلەر بىلەن

ئوخشاش كۆز قاراشتا بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن شەھەرنىڭ ھەرقايسى بۇلۇڭ پۇچقاقلىرىدىن كىرىشكە باشلىغان ئىدى، شامالباغ تەرەپتىن كەلگەن دېھقانلار سىلىڭبۇسىدىكىلەر نەيزە-پىچاق، پالتا - كەكە، ئورغاق، ئۆزى ياسىغان ئىپتىدائىي قوراللار بىلەن قوراللىنىپ شەھەرگە كىرىشكە تەمشەلگەن ئىدى.

ئۇلار شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، ئىسيانچىلار بىلەن قوراللىق ئىلىشىپ، ئالغا ئىلگىرىلىيەلمەي، بىر نەچچە ئادەمنىڭ ئۆلۈش ھېسابىغا ئارقىغا چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. دۆلەتباغ تەرەپتىن كەلگەن دېھقانلار سىلىڭبۇسىنىڭ ئادەملىرىمۇ ئۆزى ياسىغان ئاددىي قوراللار بىلەن، تۆشۈك دەرۋازا تەرەپتىن شەھەرگە كىرمەكچى بولغان ئىدى، ئۇلارمۇ ئىسيانچىلارنىڭ توسۇپ زەربە بېرىشى بىلەن ئىلگىرىلىيەلمەي نۇرغۇن ئادەمنىڭ ئۆلۈشى بەدىلىگە كەينىگە چېكىنگەنىدى. شەھەر يەنىلا ئىسيانچىلارنىڭ قولىدا ئىدى. پەقەت شەھەرلىك پارتكوم بىناسىدىكىلەرلا ئۆزىنى قوغداش جېڭى قىلىۋاتاتتى. ئىسيانچىلار بىنادىكەلەرگە يېقىنلىشالمىغاندىن كېيىن، دەرھال بېنزىن قاچىلانغان ماشىنىنى ئېلىپ كېلىپ بىنانىڭ ئىشىكىگە قارىتىپ، بېنزىن پۈركۈپ، ئارقىسىدىن ئوت يېقىشقا باشلىدى. ئوت بىنانىڭ ئىشىكىگە بارا - بارا، ئۇياق - بۇياققا تارالغىلى تۇردى، بېنزىن ماشىنىسى تېخىمۇ يېقىنلاپ، دېرىزە - كىشەكلەرگىچە

بېنزىن پۈركۈپ ئوتنى ئۇلغايتقىلى تۇردى. ئوت ئاسمان پەلەك كۆتۈرۈلدى. بىنانىڭ ئىچىدىكىلەر ئوتنىڭ ئازابىغا چىدىماي، بىنانىڭ قەۋەت - قەۋەتلىرىدىن يەرگە قاراپ ئۆزىنى تاشلىغىلى تۇردى. بەزىلىرى تېخىمۇ ھودۇقۇپ 3 - قەۋەتكە، ھەتتا ئۆگزىگىچە چىقىپ بولالمىغاندا ئۆگزىدىن يەرگە قاراپ سەكرىگىلى تۇردى. نەچچە ئادەمنىڭ پۈت - قوللىرى سۇنۇپ مېيىپ بولغانلىقىنى، نەچچىسىنىڭ شۇ مەيداندا ئۆلگەنلىكىنى كۆرگەن ئىدىم. ئۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى مەن تونۇيدىغان، بەزىلىرى مەن بىلەن بىر ئىداردە ئىشلەيدىغان ئادەملەر ئىدى. بىز خەق ئاجايىپ خەخلەر، ئادەم ئۆلۈۋاتسا تاماشا كۆرىمىز دەپ نۇرغۇن ئادەم ئۇيەرگە توپلاشقان ئىدى. بەزىلىرى ئولجا ئالمىز دەپ، بىنانىڭ ئىچىدىكى گىلەم، شىرە، ئورۇندۇق، ئۆي سايمانلىرىنى ئېلىپ ئۆيىگە توشۇپ، كېيىنكى ۋاقىتتا بىر نەچچە يىللىق كېسىلىپ كەتكەنلىرىمۇ بولغان ئىدى. بىنا ئوت يالقۇنىدا كۆيۈپ ئاسمانىنى قارا تۈتەك قاپلاپ كەتكەن ئىدى.

بىنانىڭ ئىچىدىن ساق چىققانلارنىڭ ھەممىسى ئىسيانچىلار تەرىپىدىن تۇتۇلۇپ، باغلىنىپ، نەلەرگىدۇر ئېلىپ كېتىلگەن ئىدى، ئىش ئۇنىڭ بىلەن تۈگىمىدى، شۇ كۈندىن باشلاپ كۆرگەنلا يەردە، ئوخشاش بولمىغان كۆزقاراشتىكىلەرنى تۇتۇپ، ئۇرۇپ سوقۇپ جاجىسىنى بەردى. بەزىلىرى تاياق توقماقتىن قورقۇپ، بايانات

يېزىپ، مەن بۇگۈندىن باشلاپ 2ـ سىلىڭبۇغا ئەزا بولۇپ كىردىم، كۆز قارىشىمنى ئۆزگەرتتىم، دەپ ئىپادە بېرەتتى. ئىسيانچىلار ئەتىسىدىن باشلاپ، پۈتۈن شەھەر بويىچە تۈت ـ تۈتنى باشلىۋەتتى، ئۇنىڭغا چىدىمىغان ژاڭنى قوغدايدىغان تەشكىلاتتىكىلەر شەھەرنى تاشلاپ يېڭىشەھەرگە قاراپ قاچقىلى تۇردى، كېچەـ كېچىلەپ، ئۆيـ ئۆيدىن تۈتۈش بولغانلىقى ئۈچۈن، شەھەردە ئادەم ئاز قالغان ئىدى.

8ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى قەشقەر شەھىرىنىڭ جەنۇبىدىكى قىزىلئىڭ كۆۋرۈكى، شەرقىي تۆشۈك دەرۋازىنىڭ كۆۋرۈكى، شىمالى يارۋاغ كۆۋرۈكى، غەربىي توڭلىتىش ئىسكىلاتىنىڭ ئالدى تەرىپى بولۇپ، شەھەرگە كىرىش ئېغىزلىرى تامامەن قامال قىلىنغان ئىدى. پاختا تايلىرى ۋە باشقا ئوق ئۆتمەيدىغان قاتتىق نەرسىلەر بىلەن پوتەيلەر ياسالغان ئىدى.

قىزىلئىڭ كۆۋرۈكى ئىسيانچىلار تەرىپىدىن «قىزىل 1ـ رايون»، يارۋاغ كۆۋرۈكى «قىزىل 2 ـ رايون» دېگەندەك ناملار بىلەن ئاتىلىپ، قاتتىق مۇداپىئە قىلىنغان ئىدى. شەھەرنىڭ تۆت دەرۋازىسى تاقاقلىق ئىدى، كىرىش ـ چىقىش يوق ئىدى، ئۇرۇمچىدىن كەلگەن ماشىنىلارمۇ شەھەرگە كىرەلمەيتتى. ناھىيىلەردىن كەلگەن ماشىنىلارمۇ شەھەرگە كىرەلمەيتتى. شەھەرگە قاراشلىق يېقىن يېزىدىكى دېھقانلارمۇ ئۆزىنىڭ يەرلىك

مەھسۇلاتلىرىنى شەھەرگە ئېلىپ كىرىپ ساتالماي، شەھەر سىرتىدىكى خالىي رايوندا ساتاتتى.

قەشقەر شەھىرىگە كىرىدىغان يارۇاغ كۆۋرۈكىدە ئىسيانچىلار قوراللىق تۇراتتى، كۆۋرۈكتىن ئۆتۈش ئۇچۇن قاتتىق تەكشۈرۈشتىن ئۆتۈش كېرەك ئىدى، ئىسيانچىلاردىن باشقا ھەرقانداق كىشى كۆۋرۈككە يېقىن يولۇقالمايتتى. قەشقەر شەھىرى مۇھاسىرىگە چۈشكەنلىكتىن، ئاقسۇ بىلەن خوتەن ۋىلايىتىنىڭ بېرىش - كېلىش ئالاقىسى ئۈزۈلگەن ئىدى. قەشقەر شەھىرىنىڭ ھوقۇقى گەرچە ئىسيانچىلارنىڭ قولىدا بولغان بولسىمۇ، شەھەر سىرتىدىكى ناھىيىلەرنىڭ ھوقۇقى يەنىلا ۋاڭ ئېنىماۋنى قوغدايدىغانلارنىڭ قولىدا ئىدى. سان جەھەتتىن ۋاڭ ئېنىماۋنى قوغدايدىغانلارنىڭ سانى ۋە ئەمەلىي كۈچى جىق ئىدى. جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى ماھىيەتتە ۋاڭ ئېنىماۋنى قوغدايدىغان تەشكىلاتنى ياقلايتتى.

2-قورال بۇلاش ۋەقەسى

قەشقەر شەھىرى 2 - سىلىڭبۇنىڭ قولىغا ئۆتكەندىن كېيىن، ۋاڭ ئېنىماۋنى قوغدايدىغان تەرەپتىكىلەر قەشقەر شەھىرىدە تۇرالماي، يوشۇرۇن يوللار بىلەن يېڭىشەھەرگە ئاقماقتا ئىدى.

يېڭىشەھەرگە كەلگەن ئادەملەر ھەر قايسىسى ئۆز تەۋەلىكىدىكى ئىداره - ئورگانلارغا بېرىپ پاناھلىنىشقا باشلىغان ئىدى. مەسىلەن: پارتىيە ھۆكۈمەت ئورنىدىكىلەر پارتكوم ھۆكۈمەت ئورگىنىغا، سودا ئىدارىسىدىكىلەر سودا ئورۇنلىرىغا، قاتناش - ترانسپورت ئورۇنلىرى قاتناش ئەترەتلىرىگە كېلىپ ئورۇنلاشقان ئىدى. شەھەر ئاھالىلىرى ھەربىي رايونىڭ 1 - ئاۋغۇست مەكتىپىگە كېلىپ ئورۇنلاشقان ئىدى. قەشقەر توقۇمىچىلىق فابرىكىسىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىرىمۇ، 1 - ئاۋغۇست ئوتتۇرا مەكتىپىگە كېلىپ ئورۇنلاشقان ئىدى.

ئادەم ئەڭ كۆپ ئورۇنلاشقان جاي ھەربىي رايون تەركىبىدىكى يەرلەر بىلەن مەكتەپلەر ئىدى. يېمەك - ئىچمەكنى ھەر قايسى ناھىيىلەردىكى ئوخشاش كۆز قاراشتىكى تەشكىلاتلار پىداكارلىق بىلەن ھەقسىز ئېلىپ كېلەتتى. كىچىككىنە يېڭى شەھەر ناھىيىسى ئادەم دېڭىزىغا تولغان ئىدى. مەن دەسلەپتە ئاخۇنوپىنىڭ يېنىدا يېڭى شەھەر ناھىيىلىك تراكتور پونكىتىدا تۇرغان ئىدىم. چۈنكى ئاخۇنوپ ۋىلايەتلىك يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۆز قارمىقىدىكى يەرگە كېلىپ ئورۇنلاشقان ئىدى. مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلى، كېيىن ئۈيەردىن يۆتكىلىپ 1 - ئاۋغۇست ئوتتۇرا مەكتىپىگە بېرىۋالغان ئىدىم.

8ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى قەشقەردىكى ئەڭ ئاخىرقى قالدۇق قوشۇن، ئىسيانچىلار بىلەن دۆڭباغ ئائىلىلەر قورۇسىدا ئېتىشىپ، رەسمىي قورال ـ ياراق ئىشلەتكەنلىكى، ئۇ ئۇرۇشتا 24 ئادەمنىڭ ئۆلگەنلىكى، 47 ئادەمنىڭ ئېغىر يارىدار بولغانلىقى، 173 ئادەمنىڭ ئۇلار تەرىپىدىن تۇتۇلۇپ كېتىلىپ، 8 ئادەمنىڭ مېيىپ بولغانلىق خەۋىرى بىزگە يېتىپ كەلگەن ئىدى. 9 ـ ئاينىڭ 2 ـ ۋە 3 ـ كۈنلىرى دۆڭباغ ئۇرۇشىدا ئۆلگەن كىشىلەرنىڭ جەسىتى ئەتىسى ماشىنىغا بېسىلىپ كۆرگەزمە قىلىندى.

ھاۋانىڭ ئىسسىقىدا سېسىپ كەتكەن بۇ جەسەتلەر ئاخىرى كۆمۈۋېتىلدى. ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولغان ئەڭ ئاخىرقى قىسىم يېڭىشەھەرگە كېلىشى بىلەن، قەشقەر شەھىرىدىكى ئۇرۇشتا ئېغىر زىيانغا ئۇچرىغان ۋاڭ ئېنىماۋنى قوغدايدىغان قوشۇنلار بىرلىشىپ، قورال بۇلاشقا كىرىشمەكچى بولدى. ئەتىسى، يەنى 8 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى يېڭىشەھەر ناھىيىسىنىڭ قوراللىق قىسمىنىڭ قوراللىرى بۇلىنىشقا باشلىدى، بۇ تەرتىپسىز قورال بۇلاشتا، ھەركىم قولىغا كەلگەننى ئىلىشقا باشلىغان ئىدى، ناھىيىلىك قوراللىق قىسىم بازارنىڭ ئىچىدە بولغاچقا يولدىن ئۆتكەن ئادەمنىڭ ھەممىسى بىردىن، ئىككىدىن قورالنى ئېلىپ كېتىشكىلى تۇردى. ھەتتا شەھەرگە سەي ـ كۆكتات ساتقىلى كىرگەن، قوغۇن، تاۋۇز ساتقىلى كىرگەن دېھقانمۇ بىردىن قورالنى ئېلىپ سۈكۈنىگە بېسىپ

كەتكىلى تۇرغان ئىدى، مەن ئۇلارنىڭ قوراللىرىنى كۆرسەم ھەممىسىنىڭ زاتورى يوق قوراللار ئىكەن. قاقۋاش خىتايلار قورالنىڭ زاتورىنى باشقا يەردە، قورالنىڭ گەۋدىسىنى باشقا يەردە ساقلىغان ئىكەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ قوراللارنىڭ بىر تالمۇ ئوقى يوق ئىدى. مەن ھە ھۇ بىلەن قورال ئىلىۋاتقانلارنىڭ يېنىغا بېرىپ، بىردەم قاراپ تۇردۇم. ئىككى ئەسكەر قانداقتۇر ماۋ زىدوڭ ئۇزۇندىلىرىنى ئوقۇپ ئۇلارنى «قورال بۇلاش جىنايەت» دەپ تەنبىھ بېرىۋاتاتتى، خەنىڭ ئۇنىڭ بىلەن كارى بولماي، گېپىگە پىسەنت قىلماي داۋاملىق قورالنىڭ ياخشىسىنى ئىزدەپ ئىلىشقا تىرىشاتتى. چېقىلغان ساندۇق، يەشىكلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن يەرگە دەسسەشمۇ خەتەرلىك ئىدى. ئۇ تۇگمەس قورال، بىر كېچە ـ كۈندۈز توشۇسمۇ تۇگمىدى، ياكى ئادەمنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمىدى. مەن تاماق يەپ خېلى كەچ قايتا كەلسەمۇ ئادەملەر قورال ئىلىشىۋاتقان ئىكەن.

ئەتىسى ئاخۇنوپ مەندىن بولغان ئەھۋاللارنى تەپسىلىي سورىدى. كۆرگەنلىرىمنى بىر ـ بىرلەپ ھېكايە قىلىپ بەردىم. ئەسكەرلەر قوراللىق توستىمۇ؟ دەپ سورىدى، مەن ئەسكەرلەر نەسىھەت قىلدى ـ يۇ، ئەمما قورال كۈچى ئىشلەتمىدى، دېدىم.

ئېسىمدە قېلىشىچە 30 ـ ئاۋغۇست ئىدى. پۈتۈن يېڭىشەھەرىكى قاچاقلار بىرلىشىپ، قەشقەرنى قايتۇرۇۋېلىش

جېڭگە ئاتلىنىپ يولغا چىققان ئىدى، بۇ ئادەملەرنىڭ ئالدى قىزىلنىڭ كۆۋرۈكىگە، كەينى تېخى شەھەردىن چىقىپ بولالمىغان ئىدى، ئۆزىنى ئىسيانچىلاردىن پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن، سۆگەتنىڭ چىۋىقىدىن سەللە توقۇپ بېشىغا كىيىشىۋالغان ئىدى. يېڭىشەھەر بىلەن قەشقەرنىڭ ئارىسىدا سۆگەتلىك بار ئىدى، ئادەمنىڭ كۆپلۈكىدىن سۆگەتنىڭ گوستىكىمۇ يېتىشمىگەن ئىدى. كۆپ ئادەمنىڭ قولىدا مەخپىي قورال بار ئىدى. بىر قىسىم ئادەملەرنىڭ قولىدا يەنىلا نەيزە بىلەن ئۇزۇن ياغاچقا تېڭىلغان ئورغاقتەك قوراللار بار ئىدى. ئۆزلىرى ياسىۋالغان پارتلاتقۇچ بومبىلارمۇ بار ئىدى.

بىز قىزىل كۆۋرۈكىگە يېقىنلىشىپ كەلدۇق. كۆۋرۈكنى ناھايىتى مۇستەھكەم ساقلاۋاتقان ئىكەن. يېقىنلىشىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇلارنىڭ قوراللىرىمۇ كۈچلۈك ئىدى. دەريانىڭ تۆۋەنكى ئېقىمى بىلەن بۆسۈپ ئۆتۈشكە بىر قىسىم پىيادىلەر ماڭدى، توساتتىن ئۇلارنىڭ ئۆلگەنلىكى بايقالدى، ئۇلار دەرياغا كىرىشى بىلەن يۇقىرى بېسىملىق توكنى سۇغا قويۇۋەتكەن ئىكەن. دەريانىڭ باش ئېقىمىغىمۇ توك ئۇلانغانلىقى مەلۇم بولدى، شۇ ئەسنادا يىراقتىن بىر - بىرىمىز بىلەن كۆرە - كۆرمەي ئوق چىقىرىشقا باشلىدۇق، ئوق ئاۋازى جاھاننى بىر ئالغان ئىدى، ئۇلارنىڭ ئاتقان ئوقىدىن ئۇلارنىڭ قوراللىرىنىڭ سەر خىل

ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغان ئىدۇق.

بىر مەزگىل ئېتىشۋازلىق بولغاندىن كېيىن، ئۇرۇش توختىتىش ئۇچۇن جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىدىن باشلىقلار كېلىپ نەسىھەت بىلەن توسقىلى تۇردى، بىز جاھىللىق قىلىپ قايتمىدۇق، ھەربىيلەر يالۇرغىلى تۇردى. ئاخشىمى كەچ بولۇپ كەتتى، ئۇرۇش توختىمىدى، بىزنىڭ ئادەملىرىمىز ناھايىتى كۆپ ئىدى، ئۇلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش بىر مەسىلە ئىدى. ئامالسىزلىقتىن چېكىنىشكە مەجبۇر بولدۇق.

شۇ كۈنلەردە قەشقەر شەھەر ئەتراپىدىكى يېزىلاردىمۇ كالتە جەڭلەر ئۇزلۇكسىز بولۇپ تۇرغان ئىدى. قەشقەر شەھىرىگە قاراشلىق شامالباغ يېزىسىدىكى ئابلا ئاۋۇت باشچىلىقىدىكى دېھقانلار سىلىڭبۇسى، 8 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، ئۆزىگە قوشنا بولغان قەشقەر ۋىلايەتلىك يىپەك زاۋۇتىغا ھۇجۇم قىلغان ئىكەن، دېھقانلار يىپەك زاۋۇتىنى ھەش ـ پەش دېگۈچە ئىشغال قىلىپ، ئۇلارنىڭ قورال ـ ياراقلىرىنى تارتىپ ئالغان ئىكەن. تۇرسۇن ئىسمىلىك بىرى قورال تاپشۇرۇشقا قارشىلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى دېھقانلار ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويغان ئىكەن. بۇ خەۋەر بىزگە يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، كۆڭلىمىز ناھايىتى ئۇزۇلدى، دەرھال ئالاقە ئەۋەتىپ مۇندىن كېيىن ئۇنداق ئىشلارنىڭ تەكرار يۈز بەرمەسلىكى ھەققىدە نەسىھەت قىلدۇق، كېيىن ئاردىن

بىر قانچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن تۇرسۇنناڭ ئۆلۈم بەدىلىگە ئابلا ئاۋۇت 20 يىل قاماق جازاسىغا مەھكۇم قىلىنغان ئىدى.

3ـ ياخشى پۇرسەت

ئۇرۇشلار ھەر كۈنى دېگۈدەك بولۇپ تۇراتتى. يوللار تاقاقلىق، كىرىپ ـ چىقىش يوق، قەشقەر شەھىرى قاتمۇ قات مۇھاسىرە ئىچىدە تۇراتتى. بىز قەشقەر شەھىرىدىن چىققانلار، شەھەرگە كىرەلمىگەن بىلەن، ۋىلايەتنىڭ باشقا ناھىيىلىرىگە بىمالال بېرىپ كېلەلەيتتۇق، مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، تەشۋىقات ئۆمىكى تەشكىللەپ، ناھىيە ـ ناھىيىلەرگە ئادەم ئەۋەتىپ كۈچ تەشكىللەپ، قوشۇن زورايتىش خىزمىتىگە ئادەم ئەۋەتىدىغان بولدى. مەن بىر ئۆمەكنىڭ تەركىبىدە، بىر قىسىم ئادەملەرنى ئېلىپ پەيزىۋات، مارالبېشى، يوپۇرغا ناھىيىسىگە باردىغان بولدۇم.

بىز بىلەن بىللە بىر توپ كېسەل، ئۇرۇشتا جاراھەتلەنگەن كىشىلەرمۇ بار ئىدى، بۇلارنىڭ كۆپ قىسمى شەھەرلىك پارتكوم بىناسىدا ئوت يالقۇنىدا جاراھەتلەنگەن مەجرۇھلار ئىدى، بىز ئۇلارنى دەسمى قىلىپ، بارغانلا يەردە خەلقنى قوراللىق كۈرەشكە ئاتلىنىشقا سەپەرۋەر قىلاتتۇق. ماڭا سۆزلەش نۆۋىتى كەلگەندە، نۇقتىلىق ھالدا، يېڭىشەھەردە يۈز بەرگەن قورال بۇلاشتىكى

ئىشلارنى تەسىرلىك قىلىپ، كۆرگەنلىرىمنى ھېكايە قىلىپ سۆزلەپ بېرەتتىم. مارالبېشى ناھىيىسىگە بارغاندا بىز ناھىيىلىك مېھمانخانىغا چۈشكەن ئىدۇق، ئانچە چوڭ بولمىغان بۇ مېھمانخانا، بىز بىلەنلا توشۇپ كەتكەن ئىدى، كۈندۈزى تەكلىپ قىلغان يەرگە بېرىپ، قەشقەرنىڭ ۋەزىيىتى، مۇندىن كېيىنكى كۈرەش، نېمىلەرنى قىلىشنىڭ كېرەكلىكى ھەققىدە سۆزلەيتتۇق، ئاڭلىغۇچىلار كۆپ بولۇپ كەتكەنلىكتىن، خىتايلارغا ئايرىم، ئۇيغۇرلارغا ئايرىم تەشۋىقات ئېلىپ بارىدىغان بولدۇق.

مارالبېشىغا بارغان 2 ـ ئاخشىمى مەن بىر توپ ئادەملەرگە قەشقەرنىڭ نۆۋەتتىكى ۋەزىيىتى ۋە مۇندىن كېيىنكى كۈرەش ستراگىيىمىز دېگەن تېمىدا سۆز قىلدىم، سۆز ئارىلىقىدا: «ئۇلۇغ داھىمىز ماۋجۇشى تەلىم بېرىپ، مىلتىقتىن ھاكىمىيەت چىقىدۇ دېگەن، بىزدە قورال بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ۋەتىنىمىزنى تارتتۇرۇپ قويۇپ، ئۆزىمىزنىڭ ۋەتىنىگە ئىگە بولالماي مۇشۇ كۈنگە قالدۇق» دېسەم، ئالدىمدا يېقىن ئولتۇرغان بىرى مېنىڭ گېپىمنىڭ مەنىسىگە چۈشەندى بولغاي، روھى ھالىتىدە ھەم جىددىيلىك ھەم تەمتىرەشلىكتەك بىر ئالامەتنىڭ بولۇۋاتقانلىقىنى سېزىۋالدىم، دەرھال گەپنى ئەگىتىپ، بىز ۋەتىنىمىز يەنى يۇرتىمىز قەشقەرنى قايتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن يېتەرلىك قورالغا ئىگە بۆلىشىمىز لازىم.... دەپ ئۆتۈپ كەتتىم، قالغانلىرى مېنىڭ گېپىمنى چۈشەنمىگەن

ئىدى.

يىغىن تۈگىگەندىن كېيىن، ھېلىقى مېنىڭ گېپىمنىڭ تېگى - تەكتىنى چۈشەنگەن ئاداش، مەن بۈگۈن سىللىنى ئۆيۈمگە چاقىرىپ بىر ئولتۇرۇش قىلىپ بېرەي، بىزنىڭ يۈرتتا نى - نى ناخشىچى، دۇتارچى پەيزى بار ئادەملەر بار، مۇمكىن بولسا بىزنىڭكىگە مەرھەمەت دەپ تۇرۇۋالدى، ئۇنىڭ مېنى نېمە ئۈچۈن ئۆيىگە چاقىرىدىغانلىقىنى ئالدىن پەرەز قىلغان ئىدىم.

مەن يالغاندىن باھانە كۆرسىتىپ، بۈگۈن ئاخشام بىزدىن ھال سورىغىلى ھاۋا ئارمىيە بازىسىدىكىلەر كەلمەكچى ئىدى، ئاللىبۇرۇن دېيىشىپ قويغان، شۇ يەرگە بارمىسام بولمايدۇ، تېخى نى - نى ياخشى كۈنلەر ئالدىمىزدا كېلىۋاتىدۇ، پۇرسەت چىقىپ قالسا كۆرۈشەرمىز، بىز يېڭىشەھەردە تۇرىمىز، ۋاقتىڭىز يەتسە يوقلاپ بېرىڭ، كېمىنى شۇ يەردە تولۇقلىۋالارمىز... دەپ تەكەللۇپ قىلىپ ئۇنىمىغانىدىم، ئەسلىدە ھاۋا ئارمىيىسىدىكىلەر بىزنى يوقلاپ كەلمەيتتى، ئۇنداق پائالىيەتمۇ يوق ئىدى، مەن ئۇنىڭغا مەقسەتلىك ھالدا، ناھىيىگە يېقىن شامال دېگەن جايدا ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ بازىسى بار، ئۇلاردا قورال بار! دېگەن پاسنى بەرمەكچى ئىدىم.

مارالبېشىدا ئۈچ كۈندەك تۇرۇپ يۇرۇپ كەتتۇق، ئۇلار بىزنى ئۇزىتىش ئۈچۈن ماشىنا - ماشىنىغا قوي، كالا، ئۇن - گۇرۇچ،

ئوتياش، سەۋزە، چامغۇر، ھەتتا بىر ماشىنا يۈلغۇنىنىڭ كۆتىكى قاتارلىق سوۋغات ھازىرلاپ يولغا سالدى. بىز ئۇلارنىڭ ماشىنىسى بىلەن ئاتۇشنىڭ قىزىل بايراق، دېگەن يېرىگىچە بېرىپ، پەيزىۋاتقا يۇرۇپ كەتتۇق. ماشىنىدىكى يۈكلەر بىزنىڭ كۆرسەتمىمىز بويىچە تاغباغرى بويلاپ يېڭىشەھەرگە بىزنىڭ ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىمىزغا كەتتى.

ئاربدىن نەچچە يىل ئۆتۈپ، پەيلو مەيدانىدىكى ۋاقتىمدا، بىزنىڭ ئەترەتكە مارالبېشىدىن بىر تۇركۈم سىياسىي تۇتقۇنلارنى ئېلىپ كەلدى، بارا - بارا ئۇلار بىلەن تونۇشۇپ قالدۇق ھەم چىقىشىپ قالدۇق، ئۇلارنىڭ ئالدى 20 يىل، ئەڭ ئاخىرى سەككىز يىل كېسىلىپ كەلگەن ئەزىمەتلەر ئىدى. ئۇلارنىڭ ئاربسىدىن ئەبەي قارى دېگىنى مېنى تونۇۋاپتۇ، بىر كۈنى شۇ ۋاقىتتا مارالبېشىدا قىلغان سۆزۈمنى ئەسلەپ،«بىزمۇ يوقىلاڭ بىر ئىشلارنى قىلىپ، يەنە سىلە بار يەرگە كەلدۇق، شۇ چاغدا راست گەپنى قىلغان بولسىلىرى، سىلە بىلەن بىزمۇ چوڭ جەڭدە بىللە بولمامتۇق، بىز مەكتىتىكىلەردەك گال ئەمەستۇق، ھايت دېگۈچە سىلە بۈيرۇغان يەرگە ئۇنەتتۇق»..... دەپ قىزىپ كەتكەن ئىدى، مەن ئۇلار بىلەن بىر قانچە يىل بىللە بولغان ئىدىم. ئۇلار ھەقىقەتەن ئەزىمەتلەر ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئىش - ئىزلىرىنى خۇدا بۈيرۇسا بىر يازسام دەيمەن.

بىز قايسى ناھىيىگە بارساق، بىزنىڭ تەشۋىقاتىمىز تۈگە - تۈگىمەستىن، خەلق قوزغىلىپ، كوچىلارغا چىقىپ قوراللىق ساقچى قىسمىنىڭ، ئۇچرىغان ھەربىينىڭ، زاۋۇتلاردىكى ساقچىلارنىڭ قوراللىرى بۇلىنىشقا باشلىناتتى. كوچىدا ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان بىر قانچە ھەربىي رايونىنىڭ پاترونلىرىنىڭ قوراللىرى، خەلق تەرىپىدىن تارتىپ ئىلىنغاندىن كېيىن، پاترونلار كېيىنكى ۋاقىتتا قورال ئاسماي، پاترون بەلگىسىنى تاقاپ كوچىغا چىقىدىغان بولغان، بۇ ۋەقە مارالبېشىدا ناھايىتى تېز ئەۋج ئالغان ئىدى. بىزنىڭ تەشۋىقاتىمىز نىڭ ئايىغى تېخى ئۇزۇلمەي تۇرۇپ مارالبېشى ناھىيىسىدە بىر كېچىدىلا غايەت چوڭ ئۆزگىرىش بولغان ئىدى. خەلق بۇلايدىغانلىنى بۇلاپ، (قورال بۇلاش، باشقا نەرسىلەرگە چىقىلمايتتى) ناھىيە بازىرىدا چوڭ ئىنقىلاب باشلىنىپ كەتكەن ئىدى. كۆزگە كۆرۈنگەن قوراللارنىڭ ھەممىسى خەلق قولىغا ئۆتۈپ بولغان ئىدى، بۇ ھەربىرىت بارا - بار كېڭىيىپ، ئاقساقماراڭ، سېرىق بويا، چوڭقۇرچاق، يېڭى ئۆستەڭ، ئاۋات قاتارلىق يېزىلارغىمۇ تارالغان ئىدى.

پەيزىۋات، يوپۇرغا ناھىيىلىرىدىمۇ دېھقانلار ھەربىرىتكە كېلىپ، قوراللىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ«قەلەم بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، ئەلەم بىلەن قوغدىنىش سىلىڭبۇ» لىرىنى كەينى - كەينىدىن قۇرۇشقان ئىدى. ئۇلار بۇنىڭ بىلەن«ماۋنىڭ ئىنقىلابىي لۇشيەنىنى جان

تىكىپ قوغداپ، ۋاقىت ئېنىماۋنى قوغداپ قالماقچى» ئىدى. مەن پەيزىۋاتتا يۈز بەرگەن ئىشلار ھەققىدە توختالمايمەن، بۇ يەنىلا سىر بولۇپ قالسۇن، پەيزىۋات مېنىڭ ئەسلى يۈرتۇم ئىدى، مېنىڭ دادا جەمەتىمنىڭ ھەممىسى ھېلىمۇ پەيزىۋاتتا. مەن پەيزىۋات ناھىيىلىك پارتكومدا خىزمەت قىلغان ئىدىم، ناھىيىنىڭ ھاكىمىدىن تارتىپ، پۇقراغىچە ھەممىسى دېگۈدەك مېنى بىلەتتى ۋە چۈشىنەتتى، مەن پەيزىۋاتقا بارغاندا، خەلق بىزنى ناھايىتى داغدۇغا بىلەن قىزغىن كۈتۈۋالدى، كىنوخانىنىڭ زالىدا، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ قورۇسىدا، كەينى ـ كەينىدىن، ئۈزۈلمەي تەشۋىقات ئېلىپ بېرىلدى، ياردارلار كۆرگەزمە قىلىندى. ئۇيغۇرلارغا ئېلىپ بېرىلغان تەشۋىقاتنى قەشقەر شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەرجىمانى بولغان رۇقىيە خانىم قىلدى، مەن پەقەت يېقىنلىرىم بىلەن ئۇيەر ـ بۇ يەردە پىچىر ـ پىچىر پاراڭمىزنى قىلىپ، ئۆزىمىزنىڭ «ئىشى» بىلەن بولدۇق.

قايتىشىمىزدا ناھىيە خەلقى ناھايىتى كۆپ كىيىم ـ كېچەك، يېمەك ـ ئىچمەك.... ھازىرلاپ ئۇزىتىپ قويدى، يوپۇرغا ناھىيىسىمۇ ئوخشاشلا بىزنى كۈتۈۋالدى، مېھمان قىلدى، ئۇلارمۇ نۇرغۇن سوۋغا ـ سالاملار بىلەن بىزنى ئۇزىتىپ قويدى.

4-چوڭ بىرلىشىش

قىسقا مۇددەت ئىچىدە، ناھىيىلەردىكى خىزمەتلەر تەرتىپكە سېلىنىپ، ھەر قايسى ناھىيىلەر يېڭىشەھەرگە مەركەزلىشىپ، قوشۇن زورايغاندىن كېيىن، ۋىلايەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن بىر تەشكىلى ئاپپارات قۇرۇش تەقەززاسى تۇغۇلغان ئىدى. جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ رىياسەتچىلىكى بىلەن، يېڭىشەھەرگە توپلانغان ھەر قايسى ناھىيىلەردىكى تەشكىلاتلارنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن، 14 سىلىڭبۇدىن تەركىب تاپقان «قەشقەر ۋىلايەتلىك پرولېتارىيات ئىنقىلابچىلىرى بىرلەشمە كومىتېتى» قۇرۇلدى، بۇ تەشكىلاتنى كېيىنچە قىسقارتىپ، بىرلەشمە كومىتېت دەيدىغان بولغان ئىدۇق. بۇ تەشكىلات تۆت چوڭ سىستېمىدىن تەشكىل تاپقان بولغاچقا، تۆت چوڭ سىستېمىدىن سايلانغان ۋەكىللەر بۇ كومىتېتتا ئىش بېجىرەتتى.

بۇلار:

ئىشچىلار سىستېمىسى

مالىيە - سودا سىستېمىسى

ئوقۇغۇچىلار سىستېمىسى

دېھقانلار سىستېمىسى

مەن مالىيە - سودا سىستېمىسىدا ئىشلەيدىغان كادىر بولغانلىقىم ئۈچۈن، مالىيە - سودا سىستېمىسىدىن ۋەكىللىككە سايلىنىپ، بىرلەشمە كومىتېتقا ئىشقا تەيىنلەنگەن ئىدىم. بىرلەشمە كومىتېتنىڭ ئىچىدە بىرقانچە بۆلۈملەر تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئاشلىق ئىدارىسىدىن سايلىنىپ كەلگەن ۋەكىل ياڭ بىلەن ئىككىمىز «قەلەم بىلەن ھۈجۈم قىلىپ، ئەلەم بىلەن قوغدىنىش بۆلۈمى» گە مەسئۇل بولدۇق. بۇ بۆلۈم پۈتۈن بىرلەشمە كومىتېتنىڭ جېنى ئىدى. بىرلەشمە كومىتېت تەركىبىدىكى قورال ياراق، ئۇرۇشلارنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ قوماندانلىقىمىز بويىچە بېجىرىلەتتى. ياڭ كېيىنكى ۋاقىتتا قەشقەردە ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندا، مۇئاۋىن مۇدىربولۇپ، (قەشقەرۋىلايىتىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى) بىز تەرەپتىن كۆرسىتىلگەن ئىدى. چۈنكى مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە قەشقەرنىڭ ھوقۇقىنى قەشقەردىكى تۆت چوڭ تەشكىلات بىرلىشىپ باشقۇرغان ئىدى، ياڭمۇ بىر قانچە يىل مۇئاۋىن ۋالىي بولۇپ ھوقۇق سۈرۈپ، ئاخىرى يەنە ئۆز ئىدارىسىگە بېرىپ ئەسلىدىكى ئىشىنى قىلغان ئىدى.

يېڭىشەھەردىكى 14 سىلىڭبۇ بىرلىشىپ، بىرلەشمە كومىتېتنى قۇرغاندىن كېيىن، بىر كاتتا مۇراسىم ئېچىپ، داغدۇغا قوزغاپ،

مۇندىن كېيىنكى خىزمەتلەرنى قانداق ئىشلەش ھەققىدە قەسەمياد يىغىنى ئېچىشنى قارارقىلغان ئىدى. بۇ يىغىنغا يېڭىشەھەردىكى پۈتۈن شەھەر ئاھالىسى، ھەرقايسى ناھىيىلەردىن كەلگەن ۋەكىللەر، قەشقەردىن قېچىپ چىققان بارلىق ئادەملەر قاتناشقان ئىدى، يىغىنىڭ رياسەتچىلىكىگە جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن كومىسسارى لىبىن تەيىنلەنگەن ئىدى، يىغىن نەچچە كۈن بۇرۇن پۈختا تەييارلىق قىلىنىپ، ئەتراپىنى قورال كۈچى بىلەن ياخشى مۇھاپىزەت قىلىپ ئاندىن ئېچىلغان ئىدى. سۆزگە چىقىدىغانلارنىڭ سۆز تېكىستى، ئالدى بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايون، سىياسىي بۆلۈمىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈلۈپ ئاندىن سۆزلىشى، سۆزگە چىقىدىغانلار چوقۇم بىرلەشمە كومىتېتنىڭ خىزمەت خادىملىرى بۆلۈشى كېرەك، دەيدىغان پەتىۋانى چىقارغان ئىدى.

مەن مالىيە ـ سودا سىستېمىسىغا ۋاكالىتەن سۆزلەيدىغان بولدۇم، سۆز تېكىستى ئاللىبۇرۇن ئۇلار تەرىپىدىن يېزىلىپ ھازىرلانغان ئىدى، بىر كۈن بۇرۇن سۆز تېكىستىنى ماڭا بەردى، يىغىن ھەربىي رايونىنىڭ زىنnت توپچىلار مەشىق مەيدانىدا ئېچىلىدىغان بولغان. يىغىنغا 30 مىڭدىن ئارتۇق كىشى قاتنىشىدۇ، دەپ ئالدىن مۆلچەرلەنگەن ئىدى. يىغىن ھەقىقەتەن كاتتا يىغىن ئىدى. يىغىنغا تەرەپ ـ تەرەپتىن ئادەملەر كېلىپ

ئورۇنلاشقىلى تۇردى، يىغىن مەيدانى ئادەم توپىغا لىق تولدى. يىغىنىنىڭ بىخەتەر ئېچىلىشى ئۈچۈن ھەربىي رايون تەرىپىدىن قوراللىق قوغدىنىلدى. يىغىن مەيدانىغا ياسالغان رەئىس مۇنبىرىنىڭ ئۈستىگە «قەشقەر ۋىلايەتلىك پرولېتارىيات ئىنقىلابچىلىرى بىرلەشمە كومىتېتىنىڭ، ماۋجۇشى لۇشيەنىنى ئاداققىچە قوغداش قەسەمياد چوڭ يىغىنى» دەپ خىتايچە خەت يېزىلغان ئىدى. نېمە ئۈچۈندۇر ئۇيغۇر يېزىقىدا خەت يېزىلمىغان ئىدى. يىغىن باشلاندى، ھەربىي رايونىنىڭ كومىسسارى ئېچىلىش مۇراسىم سۆزى قىلدى. ئۇنىڭ كەينىدىن ئىشچىلار ۋەكىلى، ئۇنىڭ كەينىدىن دېھقانلار ۋەكىلى، ئۇنىڭ كەينىدىن ئوقۇغۇچىلار ۋەكىلى سۆزقىلدى. ئۇلارنىڭ سۆزىنىڭ ھەممىسى خىتايچە بولغانلىقتىن، باشلىنىشى ھەيۋەتلىك بولغان يىغىن بىردەمدىلا يىپ بازىرىغا ئايلىنىپ كەتتى.

ئادەملەر ئۇلارنىڭ نېمە دېگىنىنى بىلمەي زېرىككەن ئىدى. ئەمما يىغىن مەيدانىدىن ھېچ كىم ئۆز ئىختىيارىچە چىقىپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. سۆز نۆۋىتى ماڭا كەلدى. مەن رەئىس مۇنبىرىگە چىقىپ ئۇدۇل مىكروفونىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئىككى ئالىي يولىيورۇقنى ئوقۇپلا، سۆز تېكىستىنى ئۇيغۇرچە ئوقۇغىلى تۇردۇم، ھەممە تىمتاس بولۇپ، مېنىڭ سۆزۈمنى نېمە ئۈچۈنكى ئىخلاس بىلەن ئاڭلىدى. ئەسلىدە سۆزگە چىققان ئادەم ئالدى

بىلەن، رەئىس مۇنبىرىگە چىقىپ ماۋ زېدۇڭنىڭ رەسىمىگە قاراپ ئۈچ قېتىم تەزىم قىلىپ، ئۇنىڭدىن كېيىن رەئىس مۇنبىرىدىكى باشلىقلارغا تەزىم قىلىپ، ئاندىن پەستە ئولتۇرغان ئادەم توپىغا تەزىم قىلىپ، ئۇنىڭدىن كېيىن «ئالدى بىلەن ھەممىمىز بىرلىكتە ئۇلۇغ داھىمىز، ئۇلۇغ ئۇستازىمىز، ئۇلۇغ قوماندانىمىز، ئۇلۇغ رولچىمىز، قەلبىمىزدىكى مەڭگۈ پاتماس قىزىل قۇياش ماۋجۇشىغا چەكسىز ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەيمىز! چەكسىز ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەيمىز! ماۋجۇشىنىڭ ئەڭ يېقىن سەپدىشى قەدىردان فۇ توڭشۇەي (مۇئاۋىن قوماندان) لىن بىياۋنىڭ تېنى ساغلام، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرسۇن!» دەپ تەكەللۇپ سۆزىنى دېيىشىم كېرەك ئىدى، بولۇپمۇ چەكسىز ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەيمىز! دېگەندە، رەئىس سەھنىسىدىكى ۋە پەستە ئولتۇرغان ئادەملەرنىڭ ھەممىسى ماڭا ئەگىشىپ، چەكسىز ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەيمىز، دېيىشى شەرت ئىدى، مەن ئۇنداق قىلمىغان ئىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن تۆۋەندە ئولتۇرغان خەلق بۇ ئىشتىن ھەيران بولۇپ، ھاڭ ـ تاڭ بولۇشۇپ قالغان ئىدى، ئىككىنچىدىن، يىغىن باشتىن ـ ئاياغ خىتايچە سۆزلەنگەن ۋە باشقۇرۇلغان بولغانلىقى ئۈچۈن، يىغىنغا قاتناشقانلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى ئۇيغۇرلار ئىدى.

مېنىڭ سۆزۈمدىن بۇگۈنكى يىغىننىڭ نېمە مەقسەتتە ئېچىلغانلىقىنى ئاندىن بىلگەن ئىدى. مەن سۆز تېكىستىنى بىر

كۈن بۇرۇن كۆرگەنلىكىم ئۈچۈن، تەمكىنلىك بىلەن ئالدىرىماي تەرجىمە قىلىپ ئوقۇپ بەرگەن ئىدىم. ئوقۇپ تۈگىتىپلا، سۆز تېكىستىنى رىياسەتچى لىبىنغا بېرىپ، ئالدى ـ كەينىمگە قارىماي رەئىس سەھنىسىدىن چۈشۈپ، پەستە ئولتۇرغانلار قاتاردىن ئورۇن ئېلىپ ئولتۇردۇم. ئەسلىدە سۆز تۈگىگەندىن كېيىن سۆز تېكىستىنى يىغىن رىياسەتچىسىگە تاپشۇرۇپ بېرىپ، رەئىس سەھنىسىدىكى ئورنۇمغا بېرىپ ئولتۇرۇشۇم كېرەك ئىدى، بۇ ئىش ھەممىنى تېخىمۇ ھەيرەتتە قالدۇرغان ئىدى، يىغىندىن كېيىن ھەربىي رايون سىياسىي باشقارمىنىڭ بىر كادىرى مېنى ئالايىتەن چاقىرىپ، نېمە ئۈچۈن يۇقىرىقى رەسمىيەت تەكەللۇپىنى قىلمىغانلىقىمنى سورىدى. مەن ھېچ قانداق ئىككىلەنمەستىنلا، «مەن ئۇنداق چوڭ يىغىنغا چىقىپ سۆز قىلىپ باقمىغان ئىكەنمەن، سەھنىگە چىقىپلا، ھەممە يېرىم قارا تەرگە چۆمۈلۈپ كەتتى، ھەممە ئادەم ماڭا قارىغاندەك بولۇپ، ھودۇقۇپ كەتتىم، نېمە قىلىشىمنى بىلمەي ئاران ـ ئاران، تەمتىرەپ سۆزنى تۈگىتىپ قېچىپ چۈشتۈم» دېدىم، كۆپ ئادەم مەندىن تەكرار سورىدى، ھەممىسىگە ئوخشاش تەلەپپۇزدا جاۋاب بەردىم. لېكىن ماڭا چېكىت ئۇرۇلغان ئىدى، چۈنكى ئۇ زامانلاردا قەشقەردىكى چوڭ ـ كىچىك يىغىنلارنىڭ ھەممىسىنىڭ تەرجىمانلىقى ماڭا يۈكلەنگەن ئىدى، كونا تەرجىمانلار قارا يىپ، گومىنداڭنىڭ

قالدۇقى، ۋەھاكازا دەپ تارتىپ چىقىرىلىپ، قەشقەرنىڭ تەرجىمانلىقى ماڭا بەخشەندە بولۇپ قالغان ئىدى. سەھنىگە چىقىپ سۆزلەش بىرىنچى قېتىم ئەمەس ئىدى. شۇ ۋەجىدىن نېمە دېگەن بىلەن ئۇلارنى ئاسان قايىل قىلغىلى بولمايتتى. ئەتىسى ئاخۇنوپ چاقىرىپ قاتتىق كايىغان ئىدى، مەن: «ئادەم ھامان بىركۈن ئۆلىدۇ، ئۇنداق پۇرسەت ماڭا بىر كەلدى، ئىككىنچى ھايات تاريخىمدا قايتا كەلمەيدۇ، نېمىلا بولمىسۇن، مەن ئۆزۈمنى بىر تونۇتۇپ قويدۇم!» دېسەم، چوڭ ئىشقا تەسىرى بولمىسىلا مەيلىتىغۇ! دەپ خاپا بولغان ئىدى، ئاردىن 10 نەچچە يىل ئۆتۈپ، مەرھۇم تۇردى ئىلىدىن مۇنداق ئاڭلىغان ئىدىم، ئاخۇنوپ: «ئۇنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدىكەن، ھېچ نېمىدىن قورقمايدىكەن، مەن بەكلا ئەنسىرىگەن ئىدىم. ئەمما ئۇ ئۆزى جايىدا جاۋاب بېرىپ ئۆزىنىڭ پوقىنى ئۆزى تۇگەتتى»، ـ دېگەن ئىكەن.

چۇنكى، ئۇ زامانلاردا بىر ئېغىز گەپكە يا ئۆلۈم جازاسى، يا مۇددەتسىز قاماق جازاسى بېرىلەتتى. ماۋزېدۇڭنى تىللاپ قويۇپ، ياكى ماۋزېدۇڭنىڭ رەسمى بار گېزىت، ژۇرناللارنى يىرتىپ قويۇپ، مۇددەتسىز قاماق جازاسىغا ئۇچرىغانلار كۆرمىگە ئىدى.

5ـ ئونبەشىنچى ئۆكتەبىر كېلىشىمى

1967ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى كېچىدە خىتاي باش مىنىستىرى جۇئېنلەينىڭ قەشقەر ئىسيانچىلىرىغا... «دەرھال توسۇقنى ئىلىۋېتىپ يوللارنى راۋانلاشتۇرۇڭلار!» دېگەن يولىيورۇقى كەلگەن ئىدى. بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ چوڭ ـ كىچىك ئەمەلدارلىرى ئالدىراپ تېنەپ، ھاسىراپ تەرەپلەرنىڭ قوراللىرىنى بىر يەرگە يىغىپ چوڭ بىرلىشىشنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، يوللارنى ئېچىۋېتىشكە سەپەرۋەر قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئىككى كۈن تالاش ـ تارتىش قىلىش بىلەن مۇزاكىرە نەتىجىسىدە يوللار ئېچىۋېتىلدى. 1967 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى قەشقەر تارىخىدىكى خاتىرىلەشكە ئەرزىيدىغان چوڭ بىر كۈن. شۇ كۈنى قەشقەر شەھىرى بىلەن باشقا ناھىيە، شەھەرلەرنىڭ باردى ـ كەلدىسى ئەسلىگە كېلىپ، توسۇقلار ئېلىپ تاشلىنىپ، يوللار راۋانلاشتۇرۇلغان كۈن ئىدى. ئۇرۇمچىدىن كېلىپ خوتەنگە بارىدىغان مىڭلاپ ماشىنا، سۇغۇنچازىدىن باشلاپ، ئاتۇشنىڭ يوللىرىدا، قەشقەر شەھىرىگە كىرەلمەي ياتقىلى نەچچە ئايلار بولغان ئىدى، خوتەن، يەكەندىن كېلىپ، ئۇرۇمچىگە قايتالماي، يېڭىشەھەر بىلەن يەكەن ئارىلىقىدا تۇرۇپ قالغان ماشىنىلارنىڭ ھېسابى يوق ئىدى. قىسقىسى ئۇيغۇرىستانىنىڭ جەنۇبى بىلەن شىمالىنىڭ مۇناسىۋىتى بىر مەزگىل توختاپلا قالغان ئىدى.

يېڭىشەھەرگە توپلانغان قاچاقلار بىلەن شەھەر ئىچىدىكىلەرنىڭ زىددىيىتى كۈنسايىن يامانلىشىپ، پۈتۈن قاتناش يوللىرى قامىلىپ كىرىش - چېقىش توختىغىلى ئۇزۇن بولغان ئىدى. بۇ دۈشمەنلىك ھالىتىدە تۇرغان تەرەپلەرنى مۇرەسسە قىلىش ئۈچۈن، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايون بىلەن ئالاقىدار تارماقلار ئارىغا چۈشۈپ، نەچچە كۈنلۈك تالاش - تارتىش نەتىجىسىدە 10 - ئاينىڭ 15 - كۈنى بىر كېلىشىم ھازىرلىغانىدى. كېلىشىمنىڭ ئاساسى مەزمۇنى: پۈتۈن توسۇقلارنى بىكار قىلىپ، يوللارنى راۋانلاشتۇرۇش، تەرەپلەر ئۆزىدە بار قوراللارنى شۇ پېتى پېچەتلەپ ساقلاش، دۈشمەنلىشىش ھالىتىنى ئۆزگەرتىپ، ئوق چىقارماسلىق، ھەرقايسى ئىداردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئۆز ئىش ئورنىغا قايتىش، قايتىپ كەلگەنلەرنى كەمسىتمەسلىك، ھاقارەتلىمەسلىك، تۈتۈپ قېلىنغان ئىش ھەققىنى تولۇقلاپ بېرىش..... دېگەندەك مەزمۇنلار كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، 10 - ئاينىڭ 15- كۈنى ئەتىگەن سائەت 10 دا يوللاردا قاتناشنىڭ نورماللىشىشىغا ھەر ئىككى تەرەپ كاپالەتلىك قىلغان ئىدى. شەھەردىن ماشىنا - ماشىنىدا ئادەملەر ئۇرۇق تۇغقان يار - بۇرادەرلىرىنى يوقلاپ يېڭىشەھەرگە كەلگىلى تۇردى، يېڭىشەھەردىكىلەر شەھەرگە كىرىشكە باشلىدى، شۇنىڭ بىلەن قەشقەرنىڭ ۋەزىيىتى بىر نەچچە كۈن قورال - ياراق ئاۋازى ئاڭلانماي تىنچ ئۆتتى. بىزمۇ يېڭىشەھەرنى تاشلاپ، ئۆزىمىزنىڭ

ئىداريسى تەۋەلىكىدىكى، شەھەر ئەتراپىدىكى جايلارغا بېرىپ ئورۇنلاشتۇق، قەشقەر شەھىرىنىڭ ئەتراپىدىكى يېزىلار، مەكتەپلەر يەنىلا بىزنىڭ تايانچى پونكىتلىرىمىز ئىدى، گەرچە كېلىشىمده قورال ئىشلەتمەسلىك دېيىلگەن بولسىمۇ، 3 كۈندىن كېيىن يەنىلا قورال ئاۋازى ئاڭلىنىشقا باشلىدى.

كېچە ـ كېچىلەپ گۈمبۈر- گۈم، توپنىڭ ئاۋازى، زەمبىرەكنىڭ ئاۋازى، پىلىموتنىڭ ئاۋازى نەلەردىندۇر ئاڭلىناتتى، تەرەپلەر شەھەرگە توپلاشقاندىن كېيىن زىددىيەت بۇرۇنقىدىنمۇ كەسكىنلەشتى. دۈشمەنلەشكەن تەرەپلەر بىر ـ بىرىنىڭ ئادەملىرىنى تۇتۇۋېلىپ ئۇرۇپ زەخىملەندۈرىدىغان ئىشلار ئەۋج ئالغىلى تۇرغان ئىدى. بولۇپمۇ بىر ئىداردە ئىشلەيدىغان ئادەملەر بىر ـ بىرىنى تۇتۇۋېلىپ، نەچچە قورالىڭ بار؟ كىم ـ كىملەر نېمە ئىشقا مەسئۇل؟ ئۇنداق بۇنداق دەپ قەستەن سۈركىلىش ھاسىل قىلاتتى. بىرەر ئادەم تۇتۇلغان بولسا، قارشى تەرەپ دەرھال بايانات ئېلان قىلىپ، بىزنىڭ پالانى رەڭلىك ئادىمىمىزنى پالانى تەشكىلات تۇتۇۋالدى، 2 سائەت ياكى 3 سائەت ئىچىدە قويۇپ بەرسۇن! ئەگەر قويۇپ بەرمەيدىكەن جىددي ھەرىكەت قوللىنىمىز! دەپ، ئۇلارنىڭ ئادىمىنى ياكى ئۇلار تۇرغان يەرگە ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇم باشلاپ، ئۇرۇش قىلاتتى، قەشقەر شەھىرىنىڭ ئىچىدە يۇقىرى بېسىملىق ياڭراتقۇنىڭ كاساپىتىدىن كېچىسى خاتىرجەم

ئۇخلىغىلى بولمايتتى.

6ـ ئاتالمىش تۆت چوڭ كۆز قاراش، سەككىز چوڭ تەشكىلات

يوللار ئېچىلىپ، يېڭىشەھەردىن قايتىپ كىرگەن قاچاقلار، ھەر قايسىسى ئۆز تەۋەلىكىدىكى شەھەر سىرتىدىكى يېزا ۋە ئىدارە جەمئىيەتلەرگە ئورۇنلىشىپ، مۇداپىئە لىنىيىلىرىنى قۇرۇپ، «قەلەم بىلەن ھۇجۇم قىلىپ ئەلەم بىلەن قوغدىنىش قوماندانلىق شتابى» نى قۇرۇشقان ئىدى. شامالباغ يېزىسى تەرەپ غەربىي سەپ قوماندانلىق شتابى، دۆلەتباغ تەرەپ شەرقىي سەپ قوماندانلىق شتابى دەپ ئاتىلاتتى. قاچاقلارنىڭ باش قوماندانلىق شتابى ۋىلايەتلىك ئۇن زاۋۇتىنىڭ ئىچىدە ئىدى، يېڭىشەھەردە بىرلەشكەن 14 تەشكىلات، شەھەرگە كىرگەندىن كېيىن پارچە ـ پارچىغا بۆلۈنىپ، ھەر قايسىسى ئۆز ئالدىغا قوراللىق قوشۇن تەشكىللىگەن ئىدى ھەمدە يېڭىچە نام بىلەن ئوتتۇرىغا چىققان ئىدى. ئۇن زاۋۇتىغا ئورۇنلاشقان تەشكىلاتنىڭ ئىسمى: «سان سۇ خۇي» دەپ ئاتىلاتتى. بۇ سۆزنىڭ ئۇيغۇرچە مەنىسى: ئۇچنى ئىلگىرى سۈرۈش، بۇ تەشكىلات يەنىلا ۋاڭ ئېنىماۋنى قوغدايدىغان، سان جەھەتتە ئادەم سانى بىر قەدەر كۆپ تەشكىلات ئىدى، ھەر قايسى ناھىيىلەردىكى قوللىغۇچىلىرى ۋە شۆبىلىرى ئاز ئەمەس

ئىدى. مەن بۇ يەردە ئىشلەيتتىم.

2ـكۆز قاراش بىرلەشمە كومىتېت بولۇپ، بۇ تەشكىلات يېڭىشەھەردىكى نامىنى ساقلاپ قالغان تەشكىلات ئىدى. بۇ تەشكىلات ھەربىي رايونىنىڭ كۆرسەتكەن سىزىقىدىن چىقمايدىغان تەشكىلات ئىدى. باش شتابى ۋىلايەتلىك تاش يول ئىدارىسىنىڭ ئىچىدە ئىدى. سان جەھەتتىن ئادىمى ئەڭ ئاز، قورال كۇچى يوق ياكى يېتەرسىز ئاجىز تەشكىلات ئىدى، ئۇنىڭ باشلىقى گاۋ چىياۋ دېگەن خىتاي ئىدى. بۇ تەشكىلاتنىڭ كۆز قارىشى ئوخشاشلا ۋاڭ ئېنىماۋنى جان تىكىپ قوغداش ئىدى.

3ـ كۆز قاراش «گۇڭدەڭ خۇي» مەنىسى، ئىشچىلار قۇرۇلتىيى. بۇ تەشكىلاتنىڭ ئادىمىمۇ ئاز ئەمەس ئىدى، پۈتۈن ۋىلايەتتىكى قاتناش ترانسپورت ئورنىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر بۇ تەشكىلاتقا ئەزا ئىدى، باش شتابى قاتناش ترانسپورت 6 ـ شىركىتىنىڭ ئىچىدە ئىدى. ۋاڭ ئېنىماۋنى يوقىتىدىغان كۆز قاراشتا ئىدى. باشلىقى ۋاڭ تىيەنيۈن دېگەن خىتاي بولۇپ، 1967 ـ يىلى 30 ـ سېنتەبىر كۈنىدىكى كېچىلىك جەڭدە قارشى تەرەپنىڭ ئوقىدا ئۆلۈپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ما فۇ گۇي دېگەن تۇڭگان باشلىق بولغان ئىدى.

4ـكۆز قاراش قەشقەر فىنبۇ ئىدى، بۇنىڭ مەنىسى، شىنجاڭ 2ـ سىلىڭبۇنىڭ قەشقەردىكى شۆبىسى بولۇپ، باش شتابى قەشقەر

پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ئىچىدە ئىدى. باشلىقى خۇ لىجىن دېگەن ئوقۇغۇچى ئىدى. ۋاڭ ئېنىماۋنى يوقىتىدىغان كۆز قاراشتا ئىدى. بۇ كۆز قاراشتىكىلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئوقۇغۇچى ئىدى، خۇلى جىننىڭ يارەمچىسى بولغان لىزىگاڭ دېگەن خىتاي، قارشى تەرەپتىكى ئۇيغۇر يىگىتى ئۆمەر قۇربانىنى يولدا كېتىۋاتسا قورالىدىن ئوق چىقىرىپ ئېتىپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن ئىدى. بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان ئۇيغۇرلار جەسەتنى كۆتۈرۈپ نەچچە كۈن نامايىش قىلغاندىن كېيىن جىنايەتچىنى تۇتۇپ قولغا ئېلىپ تۇرمىگە تاشلىغان ئىدى، مەرھۇمنىڭ ماتەم مۇراسىمى قەشقەر خەلق مەيدانىدا داغدۇغىلىق ئېلىپ بېرىلىپ، ئۇيغۇر جامائىتىنىڭ كۈرەش ئىرادىسى بىر قېتىم تىپىك ھالدا نامايان قىلىنغان ئىدى. ئىپلاس خىتاي كومۇنىستلىرى لىزىگاڭنى يالغاندىن قولغا ئالغان بولۇپ، ئۇزۇن ئۆتمەي تۇرمىدىن قويۇۋەتكەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدۇق. بەزىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، قانداقتۇر ئۇ جىنايەتچىنىڭ باشقىلار تەرىپىدىن قاچۇرۇلغانلىقىنى ئاڭلىغان ئىدۇق.

كۆز قاراش جەھەتتىن قەشقەر ۋىلايىتى تۇرتكە بۆلۈنگەن بولسىمۇ، تەشكىلى جەھەتتىن ھەر قايسى كۆزقاراشتىكىلەرنىڭ ئۆز ئالدىغا ئايرىم تەشكىلى قۇرۇلمىسى بار ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن قەشقەردە تۆت چوڭ كۆز قاراش، سەككىز چوڭ تەشكىلات بار دەپ ماقالە ۋە بايانلاردا ئېلان قىلىناتتى، بۇ كۆز قاراش ۋە

تەشكىلاتلارنىڭ ئىدىيىۋى جەھەتتىكى بۆلۈنۈش سەۋەبلىرىنى چۈشەندۈرۈپ ئولتۇرمايمەن، بۇ كۆز قاراش ۋە بۇ تەشكىلاتلار 1968 ـ يىلى 1 ـ ۋە 2 ـ ئايلاردا ئۆزلىرىنىڭ تەشكىلى قۇرۇلمىسىنى ئېلان قىلىپ، كۆز قاراشلىرىنى شەرھلەپ ئارقا ـ ئارقىدىن بايانلار ئېلان قىلىپ ئوتتۇرىغا چىققان ئىدى، بۇ تەشكىلاتلارنىڭ ھويلىسىدا قوراللىق كۈچلەر بولغاندىن سىرت، قەستەن سۈركىلىش ھاسىل قىلىدىغان يۇقىرى بېسىملىق ياڭراتقۇلىرى كېچە ـ كۈندۈز سۆزلەپ تۇراتتى.

7ـ مەجبۇرىي سىلىشنىڭ باش كۆتۈرۈشى

مەجبۇرىي سىلىشنىڭ قەشقەر شەھەر كوممۇنىسىغا قاراشلىق، بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتىدە ياغاچچىلىق قىلىدىغان ئىشچى ئىدى. قەشقەر شەھەرلىك ساقچى قاسساپنىڭ ئوغلى ئىدى. شەھەر كوممۇنىسىنىڭ دائىرىسى چوڭ بولۇپ، ھازىرقى قەشقەر شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئىشىنى قىلاتتى، ھازىرقى تۆت كوچا باشقارمىسى، ئۇ زامانىدا قەشقەر شەھەر كوممۇنىسىغا قارايتتى، قەشقەر شەھەر كوممۇنىسىنىڭ تەركىبىدە نەچچىلىگەن زاۋۇت ـ فابرىكا، شىركەت، قول ھۈنەرۋەنلەر، تىجارەتچى، قول سانا ئەتچىلەر، مۇلازىمەت ئورۇنلىرى، ماشىنا رېمونت، تراكتور رېمونت

زاۋۇتلىرى ھەمدە شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ ھەممىسى شەھەر كومموئنىسىغا بىۋاستە قارايتتى، بۇ ئورۇن شەھەر كومۇناسى تەۋەسىدىكى ئەڭ چوڭ ئورۇن ئىدى.

پەقەت مىجىت سىلىكى ئىشلەيدىغان بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتىدىلا 1500 گە يېقىن ئادەم ئىشلەيتتى. 1967 يىل 14 ـ ئاۋغۇستتىكى شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ بىناسىنى كۆيدۈرۈشتىكى ھەربكەتتە مىجىتنىڭ قول ئاستىدىكى كىشىلەر ئاساسلىق رول ئويناغانىدى. مەدەنىيەت ئىنقىلابىي باشلانغاندىن تارتىپ شەھەر كوممۇنىسىنىڭ ھوقۇقى قۇربان شۆكۈرنىڭ قولىدا ئىدى، ئۇمۇ كۆرۈنۈشتە ۋاڭ ئېنماۋنى يوقىتىدىغان كۆز قاراشتىكى ئىسيانچىلاردىن ئىدى، ئۇ ئۆز ئالدىغا ئەسكەر تۇرغۇزۇپ قەشقەر شەھىرىدە قىلمىغان ئەسكىلىكى قالمىغان ئىدى، ئۇنىڭ 40 ئەسكىرى بولۇپ، ھەممە يەردە قالايمىقان ئادەم تۇتۇپ، بۇلاڭچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ خەلقنىڭ غەزىپىمگە قالغان ئىدى. قەشقەر خەلقى قۇربان شۆكۈرنى «40 قاراقچى» دەپ ئاتايتتى. مىجىت سىلىكى بۇنى يوقىتىش ئۈچۈن ئاتالمىش مەركەز نىڭ، «بىر تەشكىلاتتىكى، بۇزۇق كاتتىۋېشىنى، شۇ تەشكىلاتتىكى ئامما ئۆزلىرى تارتىپ چىقىرىپ، پرولېتارىيات دىكتاتور ئورۇنلىرىنىڭ جازالىشىغا تاپشۇرۇشى كېرەك» دېگەن سىياسىتىنى باھانە قىلىپ، شەھەر كوممۇنا سىستېمىسىدىكى ئاممىنى قوزغاپ، قۇربان

شۇكۇرنىڭ «جىنايى» قىلمىشىنى توپلاپ، بىر كېچىدىلا تۈتۈپ، باغلاپ، سوراق قىلىپ، شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسىگە تاپشۇرۇپ بېرىپ، شەھەر كومۇنىستىغا باشلىق بولىدۇ، ئارقىدىنلا پۈتۈن شەھەر كومۇنىستىغا قارايدىغان ئۇششاق ـ چۈشەك تەشكىلاتلارنى بىرلەشتۈرۈپ، شەھەر كومۇناسى ئىنقىلابىي بىرلەشمىسىنى قۇرۇپ باش مۇدىر بولىدۇ، بۇ تەشكىلاتنىڭ ئىسمى «ئىسيان كۆتۈرۈش سىلىكبۇسى» بولغانلىقتىن، قىسقا مۇددەت ئىچىدە ئۇنىڭ نامى ھەممە يەرگە مەجبت سىلىك دەپ تارقىلىدۇ، مەجبت سىلىك شەھەرنىڭ ھوقۇقىنى ئىگىلىگەندىن كېيىن، قۇربان شۇكۇرنىڭ باشقۇرۇشىنى ئۆزگەرتىپ، ئىسلاھات ئېلىپ بارىدۇ، خۇسۇسى ئىگىلىكنى يولغا قويۇپ، سوتسىيالىستىك كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى ئۇششاق ـ چۈشەك كارخانىلارنى تارقىتىۋېتىدۇ، باج، بازار باشقۇرۇش، ئۇنى تىزگىنلەش، بۇنى تىزگىنلەش دېگەندەك كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي ھوقۇقىنى بوغىدىغان قۇرۇلمىلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئىنسانلارنىڭ ياشاش ھوقۇقىنى ئۆزىنىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇرىدۇ، بازارلار قۇيۇۋېتىلىدۇ، ھەركىم نېمە ئىش قىلسا، نېمە تىجارەت بىلەن شۇغۇللانسا چەكلىمىگە ئۇچرىمايدۇ، دېھقانلار بازارغا كىرىپ خالىغان ئىستېمال بۇيۇملىرىنى ئېلىپ ساتالايدۇ.

شەھەر ئىچىدە ھېيىتگاھ مەيدانىدا ئاشخانا، ناۋايلىق،

كاۋاپچىلىق، يايما ئىلىم ـ سېتىم، دوغچىلىق، تەڭلە گۆشى پۇشۇرۇپ سېتىش.... قاتارلىق بۇرۇن چەكلەنگەن كەسىپلەر يېڭىدىن بازار تاپىدۇ. «كاپىتالىزمنى تىرىلدۈردۇك» دېگەن بەتنامدىن قۇتۇلغان ھەر مىللەت خەلقى، مىجىت سىلىڭنى ھۆرمەتلەيدۇ ۋە بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرىدۇ، ئۇنىڭ نام شەرىپى بىردىنلا تەڭرىتېغىنىڭ شىمالى، پامىر تاغلىرىنىڭ ئېتىكىگىچە بېرىپ يېيىلىدۇ، شەھەرگە كېلىپ ـ كەتكەن قوشنا ناھىيە، يېزىلاردىكى دېھقانلار، ئۆز يۇرتىغا بارغاندىن كېيىن ھېچ قانداق قورقماستىن ئۆزى خالىغان كەسىپنى قىلىدۇ ۋە مىجىت سىلىڭنىڭ سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىدۇ. مىجىت سىلىڭ بىر مەزگىل قەشقەرنىڭ ئىشىنى رېتىمغا سالغاندىن كېيىن قوشنا ناھىيىلەرگە بېرىپ ئىجتىمائىي تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدۇ، بارغانلا يېرىدە بازار ئىگىلىكىنى ئەركىن ئازادە يولغا قويىدىغانلىقىنى كەڭرى تەشۋىق قىلىپ خەلقنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇۋالىدۇ.

قەشقەردىن ئاتۇش، سۇغۇنچازا، شېكەر كۆل، سانساكو، مارالبېشى، ئاقساقمارال، شامال، سېرىق بويا، چوڭقۇرچاق، يېڭى ئۆستەڭ، ئاۋات قاتارلىق شەھەر ۋە يېزىلارنىڭ ھەممىسىگە مىجىت سىلىڭ ئۆزى بېرىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدۇ ۋە تەشۋىقاتنى جانلاندۇرىدۇ. بارغانلىكى يەردە كىشىلەرنىڭ ئەسكى بورا بىلەن كىگىزلەرنى جايناماز قىلىپ، ئەسكى تاملىقنىڭ ئىچىدە ناماز ئوقۇغانلىقىنى

كۆرگەندىن كېيىن كىشىلەرنى مەسچىت سېلىپ ئىبادەتنى ئوچۇق ـ ئاشكارا قىلىشقا چاقىرىدۇ. بۇنىڭدىن كۆڭلى سۇ ئىچكەن خەلق مىجىت سىلىڭنى تەڭداشسىز ھۆرمەتلەيدۇ. بۇ خەۋەر بىردىنلا ھەممە يەرگە تارقىلىدۇ. ئاخىرقى قېتىمدا مەكىت ناھىيىسىگمۇ تەكرار بېرىپ، بىر قاتار مۇھىم خىزمەتلەرنى ئىشلەيدۇ!

8ـ قەشقەردىكى ئۇرۇشلار

مەن كىتابنىڭ بۇ قىسمىدا قەشقەردىكى ئاخۇنوپ باشچىلىقىدىكى قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ تەييارلىق خىزمىتىگە چۈشۈشتىن بۇرۇن قەشقەردە يۈز بەرگەن بەزى قوراللىق ئۇرۇشلار ھەققىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتىمەن.

1968ـيىلى 4 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى ۋاڭ ئېنىماۋنى قوغدايدىغان تەشكىلات سانسوخۇي بىلەن ۋاڭ ئېنىماۋنى يوقىتىدىغان تەشكىلات گۇڭدەيخۇي ئوتتۇرىسىدا شىددەتلىك جەڭ بولدى.

سانسوخۇيدىكىلەرنىڭ قارارگاھى ئۇن زاۋۇت بىلەن تېببىي مەكتەپنىڭ ئىچىدىن تارتىپ تاكى شامالباغ يېزىسىغىچە كەڭرى سەپ تارتقان ئىدى. گۇڭدەيخۇينىڭ قارارگاھى يېڭىشەھەر يولىنىڭ شەرقىيدىكى تېببىي مەكتەپنىڭ ئۇدۇلىدا ترانسپورت شىركىتىگە قارايدىغان 1ـ، 6ـ، 7ـ كالونلاردىن تارتىپ، تاكى توقۇمچىلىق

فابرىكىسى، ترانسپورت شىركەتلىرى ۋە كىرەمباغ خەلق دوختۇرخانىلىرىغچە دائىرىنى ئىگىلىگەن ئىدى. بۇ قېتىمقى ئۇرۇش، تېببىي مەكتەپ بىلەن تېببىي مەكتەپ ئۇدۇلىدىكى 1ـ، 6ـ ۋە 7ـ كالونلار ئارىسىدا بولغان ئىدى. بۇ كالونلارنىڭ ئىچىدىمۇ ئېغىر تىپتىكى قوراللار بولۇپ، ھەر كۈنى دېگۈدەك تېببىي مەكتەپ تەرەپكە قارىتىپ ئوق ئاتاتتى ۋە تۈيۈقسىز ھۇجۇم قىلاتتى. تېببىي مەكتەپتىنمۇ كالونلارغا قارىتىپ توپ ئاتاتتى، ھەر ئىككى تەرەپ توپ ئوقى ئېتىپ ئۆز ئارا بىر ـ بىرىگە پاراكەندىچىلىك سالاتتى.

تېببىي مەكتەپنىڭ ئالدىدىكى دەرۋازىنىڭ ئالدىغا قاتمۇ ـ قات پارتلاتقۇچ بومبا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىدى، بۇ بومبىلارنىڭ ھەممىسى بىر ـ بىرىگە ئىنچىكە سىم بىلەن چېتىلغان بولۇپ، سىرتتىن بىرەر ئادەم كىرىشى ھامان پارتلايتتى. مەكتەپنىڭ ئىچىدە دەرەخزارلىق بار ئىدى، ئۇمۇ گرانات، قول بومبىسى بىلەن توشۇپ كەتكەن ئىدى. تېببىي مەكتەپنىڭ ئۆگزىسىدىمۇ ئېغىر پىلىموت ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىدى، مەكتەپ بىناسىنىڭ ئالدى 5 مېتىر چوڭقۇرلۇقتا كولانغان بولۇپ، يەر ئاستى ئاكوپلار بىلەن توشۇپ كەتكەن ئىدى، قارشى تەرەپتىن بىر كىم يەر ئاستى بىلەن كەلسىمۇ بىلىنىپ قالاتتى.

22ـ ئاپرىل كۈنى كەچتە تېببىي مەكتەپ تەرەپتە تۈيۈقسىز پارتلاش يۈز بېرىپ كەينىدىن ئالمان ـ تالامان بىر توپ ئادەملەر

ئۇسۇپ كىرگىلى تۇردى، بۇ ئادەملەر تېببىي مەكتەپنىڭ قىزىل كۆڭرۈكى تەرەپتىكى سوقما تامنى پارتلىتىپ پارتلىغان كامارىدىن ئۇسۇپ كىرىشكەن ئىدى. مەن مەرھۇم جالال بىلەن مۇڭدىشىپ ئولتۇراتتىم، ھەش - پەش دېگۈچە ئۇلار قىستاپ كەلدى، بىز ئوق ئۇزۇشكە ئاتلانغۇچە قاراۋۇلدىكىلەر قوماچ قورۇغاندەك ئوق ئېتىپ ئۇلارنى قاچۇردى، ئۇلارنىڭ شەپىسىنى قاراۋۇلدىكىلەر ئالدىن سەزگەن ئىكەن، نەچچىسى ئۆلدى بىلمىدۇق، ئۆلگەن ئۆلۈكلىرىنى ئېلىپ كېتىشكە ئۇلگۈردى، بىز تەرەپمۇ قېچىۋاتقانلارغا ۋە ئۆلۈك توشىغانلارغا ئوق چىقارمىدۇق، كېچىچە ئۇلار يەنە كېلىدۇ دەپ پەرەز قىلىپ ئۇخلىمىدۇق، ئەتىسى قاتمۇ - قات قاراۋۇل قويۇپ مۇداپىئەنى كۈچەيتتۇق، ئەپسۇس جالال بەختكە قارشى ئۆلۈپ كەتتى. سائەت ئىككى بولغان ئىدى. جالالغا قاراۋۇللۇق نۆۋىتى كەلگەن ئىكەن. ئۇ قاراۋۇللۇقتا تۇرغاندا، تېببىي مەكتەپنىڭ قىزىل كۆڭرۈكى تەرەپتىكى قىيادا تۇرغان ئىكەن، قومۇشلۇقتىن بىر ئۇزۇن چا يىلان ئۇدۇل جالالنىڭ ئالدىغا كەپتۇ، جالال قولىدىكى ئاپتوماتنىڭ پاينىكى بىلەن يىلاننىڭ بېشىغا بىرنى ئۇرۇشىغا، ئاپتوماتتىن بىر تال ئوق چىقىپ كېتىپ قېلىپ، جالالنىڭ پېشانىسىگە تېگىپ شۇ ئان جان ئۇزۇپتۇ، جالال قازاق يىگىت ئىدى. بەزىلەر ئۇنى قىرغىز ئىدى، دەيدۇ، ئۇ ۋىلايەتلىك تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ قارىغا ئېتىش تىرنىرى ئىدى، ئۆزى

كېيىشكەن، ياش، ئويۇن ـ چاقچاقچى، كېيىشمىلىك بىر شەخس ئىدى.

1968 ـ يىل 23 ـ سېنتەبىر كۈنى يەنە بىر قاتتىق جەڭ بولدى، بۇ قېتىمقى جەڭ 4ـدالائارمىيىسى بىلەن 8ـ دالائارمىيىسى ئوتتۇرىسىدا بولغان ئىدى، بۇ ئۇرۇشتا 16 ئادەم ئۆلۈپ، 17 ئادەم ئېغىر يارىدار بولغان ئىدى. 8 ـ دالا ئارمىيىسى ۋاڭ ئېنماۋنى يوقىتىدىغان كۆز قاراشتىكى تەشكىلات بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئورنى ئۇن زاۋۇتنىڭ ئۇدۇلىدىكى مۇستەقىل 3 ـ باتالىيوندا ئىدى، ھەر ئىككى تەرەپ بىڭتۇەننىڭ ئادەملىرى بولۇپ، ۋاڭ ئېنماۋنى قوغدايمىز، يوقىتىمىز دەپ ئىككى قاشقا بۆلۈنگەن رىقابەتچىلەر ئىدى. 4 ـ دالا ئارمىيىسى كۆز قاراش تەرەپتىن سانسوخۇي بىلەن بىر قاراشتا بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇن زاۋۇتنىڭ ئىچىگە كىرىپ، زاۋۇتنىڭ ئەڭ ئۇستىدىكى بالىخانىسىغا ئېغىر تېپىتىكى ستانكىۋاي پىلىموتتىن ئىككىنى ئورۇنلاشتۇرغان ئىدى، ستانكىۋاي پىلىموتنىڭ ئوقى مۇستەقىل 3 ـ باتالىيون تەرەپكە ئېتىلىشى بىلەن، پىلىموتنىڭ ھىمايىسىدە پىيادە قىسىم قورالليرىنى كۆتۇرۇشۇپ، ھۇجۇمغا ئۆتكەن ئىدى. ئۇرۇش ئەتىگەن سائەت يەتتىلەردە باشلانغان ئىدى، ئۇن زاۋۇتنىڭ ئۇستىدىن چىققان پىلىموتنىڭ ئاۋازىدىن پۈتۈن شەھەر خەلقى كوچىغا چىقالماي ئۆيلىرىدە ياتقان ئىدى، شەھەرنىڭ كوچىسىدا شۇ كۈنى

خەلقنىڭ دېيىشىچە بىرمۇ ئادەم قالمىغان ئىكەن. بۇ ئۇرۇشنى قوللىغان ئۇن زاۋۇتتىكىلەر، 4 ـ دالا ئارمىيىسىنىڭ غەلىبە قىلىشى ئۈچۈن ئۆز قولىدىكى ياراملىق قوراللارنىڭ بىر قىسمىنى ئۇلارغا بەرگەن ئىدى. ئۇرۇش جىق ئادەمنىڭ ئۆلۈشى بىلەن، ھەربىي رايوندىكىلەرنىڭ توسۇشى ۋە نەسىھىتى بىلەن ئاخشىمى ئاخىرلاشتى. ئۇرۇشقا ياردەم بېرىش ئۈچۈن بىزدىن بەزى ئۇيغۇر قېرىنداشلارمۇ قاتناشقان ئىدى، ئۇرۇش ئاخىرلاشقاندا، پۈلمۇت ئاتقان يەرگە بارساق ئۇششاق بالىلار مىشەك يىغۋېتىپتىكەن، شۇ كۈنى ئېتىلغان پۈلمۇت ئوقىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئابلەت سېرىق يەتكۈزۈپ بەرگەن ئىدى، ئابلەت سېرىق قەشقەر شەھىرىدىكى شۇ زامانىنىڭ پالۋان نوچىلىرىدىن بىرى ئىدى، ئۇ كۈچلۈك باتۇر مەردلىكى بىلەن نام چىقارغان ئىدى، پۈلمۇت ئوقىنى ئاجىز خىتايلار 6 ـ قەۋەتكە يەتكۈزۈپ ئۈلگۈرتۈپ بېرەلمىگەنلىكتىن، ئابلەت سېرىق ئۇ خىتايلارنى ئىتتىرىۋېتىپ، بىر يەشىك ئوقنى ئۆزى يالغۇز ئۆشنىسىگە ئېلىپ، بىر يەشىك، بىر يەشكىتىن كۆتۈرۈپ ئاچىقىپ ئۈلگۈرتۈپ بېرەلىگەن ئىدى. ئۇنى كۆرگەن خىتايلار ھاڭ ـ تاڭ قالغان ئىدى. ئابلەت سېرىق كېيىنكى چاغلاردا، «ئەكسىلئىنقىلابىي» تەشكىلاتقا ئەزا بولغانلىقى ئۈچۈن بىز بىلەن تۇرمىدە بىللە ياتقان، ئىنشا ئاللاھ ھازىرمۇ بەلكىم ھاياتتۇر!

ئۇرۇش ئاخىرلىشىپ، ئۇرۇشنىڭ جاراھىتى تېخى تۈگىمەي تۇرۇپ، بىزنىڭكىلەر ئۇن زاۋۇتنىڭ ئىچىدە يېڭى تىپتىكى قورال ياساپ سىناق قىلغىلى تۇرغان ئىدى، ئۇ قورالنىڭ ئىسمى 203 دەپ ئاتىلاتتى. ئۇچ تال تۇرۇبىنىڭ ئىچىگە ئوخشىمىغان مىقدارda پارتلاتقۇچ دورا قاچىلاپ، پىلىكىگە ئوت ياقسا، يىراققا بېرىپ پارتلايدىغان، زەربە بېرىش كۈچى بىر قەدەر زور بولغان ۋەھشىي قورال ئىدى. سىناق مەيدانىدا بىر خىتاي تېخنىك ئۆزى ياسىغان قورالدا، سىناق مۇۋاپىقىيەتلىك بولماي ئۆلگەن ئىدى، ئۇنىڭ ئۆلگەنلىك خەۋىرى ھەممە يەرگە تارقىلىپ، ئۇنىڭ ئاخىرقى دەپنە ئىشلىرىنى قانداق ئۆتكۈزۈش مەسىلىسى مۇزاكىرە قىلىنىۋاتقان ئىدى، بىز ئادەتتە خىتايلارنىڭ ئۆلۈم ئىشىغا ئارىلاشمايتتۇق، ئۇ كۈنى مەن شامالباغ تەرەپكە بىر ئىش بىلەن كەتكەن ئىدىم، شەھەرلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ رېژىسسورى مەخمەت ساراڭ دېگەن بىر ئاغىنىمىز بار ئىدى، ئۇمۇ بىز بىلەن بىر سەپتىكى كىشىلەردىن ئىدى، ئۇ خىتاينىڭ ئۆلۈمگە كېلىپ قىزىقچىلىق بولسۇن دەپ: «ۋاي قېرىندىشىم، ياش كەتكەن قېرىندىشىم، مىڭلاپ كېلىپ بىرلەپ ئۆلۈپ قاچان تۈگەرسەن قېرىندىشىم» دەپ، ئۇن سېلىپ يىغلاپتۇ، دېمىسىمۇ ئۇنىڭ جەسىتى كىشى تونۇمىغۇدەك تىتما كاتاڭ بولۇپ كەتكەن ئىكەن، ئۇنىڭ جەسىتىنى تونۇشمۇ تەس بىر ھالەتكە چۈشۈپ، كۆرگەنلەرنىڭ دېيىشىچە

ئۇچەيۋاغرىدىن تارتىپ، كىندىكىنىڭ ئاستىغىچە پارە ـ پارە بولۇپ كەتكەن ئىكەن، ئۇنى كۆرگەن خىتايلار نېمە قىلىشىنى بىلمەي ھاڭۋېقىپ تۇرغاندا، مەخەتنىڭ يىغىسى ھەممىگە تەڭ تەسىر قىلىپ، ئۇنىڭدىن تەسىرلىنىپ، كەينى ـ كەينىدىن ئېسەدەپ يىغلاپ، ماڭقىلىرى چۈۋۈلۈپ كېتىپتۇ، يىغا زارىنىڭ ئاۋازى پۈتۈن ئۇن زاۋۇتىنى بىر ئاپتۇ، مەخەتنى ھەقىقەتەن ياخشى يولداش ئىكەن، دەپ ئېغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختاپتۇ، مەخەتنىڭ نېمە دەپ يىغلىغىنىنى، ھېچ كىم سەزمەپتۇ ھەم چۈشەنمەپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپ، مەخەت ئۆزى ئۇ سورۇندا بولغان ئىشنى قىزىقچىلىق بولسۇن ئۈچۈن ناكەستى ئاغىنىلىرىگە ھېكايە قىلىپ بېرىپتۇ، بۇنى ئاڭلىغان بىر «ئاغىنىسى» يازما ماتېرىيال قىلىپ، ھەربىي ۋەكىلگە مەلۇم قىلىپتۇ، ھەربىي ۋەكىل ئۇن زاۋۇتىغا كېلىپ، تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ يىغلىغان يىغىنىڭ مەزمۇنىنى چۈشەندۈرگەندىن كېيىن يىغلىغان خىتايلار قاتتىق ئوسال بولۇپ، ئۇنىڭغا ئۆچمەنلىكى قوزغىلىپ، ئۇنى قاتتىق جازالاشنى ئېيتىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن مەخەتنىڭ كونا ـ يېڭى گۇمانلىق ئىشلىرى كولىنىپ، قانۇنى تۈتۈپ تۇرۇشقا تەستىق سېلىنىپتۇ، تۈتۈش ئۈچۈن كەلگەنلەر ئالدى بىلەن سىلىكىۋۇغا كىرىپ، سىلىكىۋۇنىڭ رۇخسىتىنى ئېلىپ، ئاندىن تۈتۈشى كېرەك ئىدى. سىلىكىۋۇنىڭ رۇخسىتىسىز ئادەم تۈتسا، كىم بولۇشىدىن

قەتئىينەزەر قارشىلىققا ئۇچرايتتى، شۇ ۋەجدىن تۇتقىلى كەلگەنلەر سىلىكىبۇغا كىرىپ، كېلىش مەقسىتىنى چۈشەندۈرۈپتۇ. سىلىكىبۇدىكىلەر بۇ ئىشنى ئۇيغۇر باشلىقلارنىڭ سەمىگە سېلىپ بىر ئىش قىلايلى، دەپ ئابدۇرېھىم ھەسەن، مۇھەممەد ئىلى ئابدۇكېرىم، ئەييوپ ئاخۇن دېگەنلەرنى تېپىپ ئۇلارنىڭ ماقۇللىشى بىلەن مەخەتنى تۇتۇپ، ھەربىيلەرگە تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ، ئۇ زامانداۋ پۇتۇن ساقچى، ئەدلىيە ئورۇنلىرىنىڭ ھەممىسىنى ھەربىي رايوندىن ھەربىيلەر ئىدارە قىلاتتى، يەرلىك كادىرلارنىڭ ھەممىسى ئۆگىنىش كۇرسىدا نەزەربەندتە ئىدى.

مەن قارا جۇلدىكى جەڭدە ئەسىرگە چۈشۈپ، جىنايى جازاغا تارتىلىپ، كېسىلىپ ژىلايەتلىك تۇرمىدە قاماقتا ياتقان كۇنلىرىم ئىدى. بۇ 1970 ـ يىلى 9 ـ ئايلار ئۆچچۈرىسىدە بولغان ئىش ئىدى. بىزنى ئايدا بىر قېتىم ياكى 20 كۇندە بىر قېتىم ئاپتاپقا ئاچىقىپ ھاۋالاندۇراتتى. ئۇ كۇننى «يورۇق دۇنياغا چىققان كۇنىمىز» دەپ ئاتايتتۇق، چۈنكى تۇرمىگە كۇن نۇرى چۈشمەيتتى. ئۇچ كىشىلىك كامېرنىڭ پولات ئىشىكلىك كىچىككىنە تۆشۈكىدىن ھەر كۇنى ئىككى ژاخ تاماق بېرىپ، تەرەت قاچىلىرىمىزنى بوشىتىۋېلىش ئۈچۈن خالاغا بېرىشقا ئازغىنە ۋاقىت بېرەتتى. شۇ باھانىدە قاچىلارنى بىكارلاپ كېلىۋالاتتۇق، باشقا ۋاقىتتا ئۆينىڭ ئىچىگە تاھارەت قىلىپ ياشايتتۇق، ئاپتاپقا ئەپچىقىدىغان نۆۋەت

كەلگەن كۈنى ئىدى، ئاپتاپقا چىقتىم، مەخەت تېخىچە تۇرمىدە بار ئىكەن، ئۇنىڭغا سالام قىلسام، «بىزنى كۈن ئالغىلى قويۇشسىلا، بىر ئېغىز گەپ قىلغانغا، ھېلىغىچە تۇرمىدە يېتىۋاتىمەن، سىلىنىڭ كەينىلىرىدىن مېڭىپ، تېگى يوق ئىنقىلابتا ئاز خاپىلىق تارتمىدىم، سىلە بىلەن گەپلەشكەننى بىرى كۆرسە، زادى بۇ نېمىلەرنىڭ چېتىشلىقى باركەن دەپ، مېنى يەنە ئۇزۇن قاماپ قويىدۇ، ماڭا گەپ قىلمىسىلا!» دەپ، غىپىلداپ كەتتى. مەن قورقما، بىز ھېچ ئىش قىلمىدۇق، سەن بىلەن بىزنىڭ ئىشىمىزنىڭ مۇناسىۋىتى يوق، دېسەمۇ، «غوجام، خۇدا ھەققى گەپ قىلمىسىلا، سىلە يەنە ھېچ ئىش قىلمىدۇق دېيىشىۋاتىلا، ھەربىرلىرى بالا ـ قازا ئىكەنلا، شۇنچىلا ئەسكەرلەرنى ئۆلتۈرۈپ، يەنە تېخى ھېچ ئىش قىلمىدۇق، دېيىشىلا، يەنە نېمە قىلسىلىرى بولاتتى، بولدى قىلسىلا، ماڭا گەپ قىلمىسىلا، بىرى كۆرۈپ قالسا ئىشىنىڭ چوڭى چىقىدۇ» دەپ، كېتىپ قالغان ئىدى. كېيىن ئۇنى قويۇپ بەرگەن ئىكەن، بەلكىم ئىنىشا ئاللاھ ھېلىمۇ ھايات باردۇ.

*****

تۆتىنچى باب

قوراللىق قوزغىلاڭغا ھازىرلىق

1 ـ ئىچكى تاشقى ۋەزىيەت

1968 ـ يىلىنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە،«ماۋ زېدوڭ ئۆزى باشلىغان ۋە ئۆزى قوزغىغان، تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن پرولېتارىيات مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» يۈقىرى پەللىگە چىقىپ، ماۋ زېدوڭ ئۆزى باشقۇرۇلمايدىغان، ئايىغىنى قانداق يىغىشتۇرۇشنى بىلمەيدىغان قىيىن ئەھۋالغا دۇچ كەلگەنىدى. ئارمىيە ئىچىدىمۇ ئوخشىمىغان كۆز قاراشلار تۇپەيلىدىن، ۋاڭ ئېنماۋنى قوغدايمىز، يوقىتىمىز دېگەن ئىككى خىل سەپ ئايرىلىپ چىققان ئىدى. بۇ ئىككى خىل سەپتىكىلەرمۇ ئۆز كۆز قاراشتىكىلەرنى ئۆز ھىمايىسىگە ئېلىپ، ئالدىغا تارتىپ، ئاستىرتىن سۈكۈت بېرەتتى.

شەھەردىن يېزىلارغىچە، يېزىلاردىن ناھىيىلەرگىچە ھەممە يەردە قوراللانغان كىشىلەر كوچىلاردا خالىغانچە يۈرەتتى، مەدەنىيەت ئىنقىلابىي باشلىنىشتىن بۇرۇن، يېزىلاردىكى كىچىك ئەتىرەتتىن تارتىپ، يېزىلىق ھۆكۈمەتكىچە، خەلق ئەسكەرلىرىنى تەشكىللەپ،

كىچىك ئەترەتتە بەن، دادۇيدە پەي، يېزىلىق ھۆكۈمەتتە باتالىيون، ناھىيىدە پولكلار قۇرۇلغان ئىدى. ھەممىسىگە قورال تارقىتىپ بەرگەن ئىدى. بۇ ئىش جاڭچىڭنىڭ«ھەممە خەلق ئەسكەر بولۇش» دېگەن چاقىرىقىنىڭ ئاستىدا ئېلىپ بېرىلغان ئىدى. ھەر ھەپتىدە خەلق ئەسكەرلىرى ھەربىي مەشىق ئېلىپ بېرىپ، قورال ئېتىش، گرانات تاشلاش، نەيزىۋازلىق قاتارلىق جەڭ ماھارەتلىرى مەشىق قىلغاچقا، كىشىلەرنىڭ كۆپى قورال ئېتىش تېخنىكىسىنى بىلىۋالغان ئىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي» باشلىنىشى بىلەن، پۈتۈن قوراللار يىغىۋېلىنىپ نەلەرگىدۇر ئېلىپ كېتىلگەن ئىدى.

خەلقئارا ۋەزىيەتمۇ جىددىي ئىدى، گېزىت، ژۇرناللاردا، رادىئو كانايلىرىدا، شەرقىي شىمالدىكى جىنباۋداۋ ئارلىدا ئۇرۇش بولۇۋاتقانلىقىنى، سوۋېت ئارمىيىسىنىڭ زېمىن تالىشىپ، ئۇسسۇرى دەرياسى بويىدا خىتاي ئارمىيىسى بىلەن ھەركۈنى دېگۈدەك جەڭ قىلىۋاتقانلىقىنى تەشۋىق قىلىپ تۇراتتى. چەتئەل رادىئولىرى ھەر كۈنى دېگۈدەك خىتاي ـ سوۋېت چېگرا توقۇنۇشى قاتارلىق خەۋەرلەرنى بېرىپ تۇراتتى. تاشكەنت رادىئوسى بىلەن، ئالمۇتا رادىئوسى ھەر كۈنى ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىش بېرىپ تۇرغاچقا، كىشىلەر رادىئونىڭ ئاڭلىتىش ۋاقتى كەلگەن ھامان شەھەر سىرتىغا چىقىپ توپ ـ توپ بولۇپ، رادىئو ئاڭلايتتى، ئاڭلىغان

خەۋەرلىرىنى قوبۇلاقتىن - قوبۇلاققا يەتكۈزۈپ تۇرۇشاتتى.

ئۇنىڭ ئۈستىگە «ۋەتەننى قوغۇزۇش» رادىئوسى پەيدا بولۇپ، بۇ رادىئوغا كىشىلەر تېخىمۇ قىزىقىدىغان بولغان. ئۇچ ئادەم بىر يەرگە كەلسە، ۋەتەن قوغۇزۇش رادىئوسى ھەققىدە بىر - بىرىگە خەۋەر يەتكۈزىدىغان ئادەت شەكىللەنگەن ئىدى. بىزمۇ ھەركۈنى دېگۈدەك ۋەتەن قوغۇزۇش رادىئوسىنى ئاڭلايتتوق، بىر كۈن ئاڭلىيالمىساق، يېگەن تامىقىمىز گېلىمىزدىن ئۆتمەيتتى. بۇ رادىئونىڭ تەسىرى ناھايىتى چوڭ ئىدى. بەرگەن خەۋەرلىرىنىڭ ھەممىسى يېڭىلىق بولۇپ، ۋەتەندە بولۇۋاتقان كۈندىلىك ئىشلارنى ئەينەن بېرەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ رادىئو ئىستانىسىغا ھەممە ئادەم قىزىقىدىغان بولغان.

شۇنداق جىددي ۋەزىيەت پەيدا بولغان شارائىتتا، ماۋ زېدوڭ: «شىنجاڭدىكى ئاساسى خەۋپ، سوۋېت شيۇجېڭجۇيىچىلىرىدىن كېلىدۇ» - دېگەن، «تەلىماتى» نى ئوتتۇرىغا قويۇپ، خەلقنىڭ دىققىتىنى سوۋېتلار ئىتتىپاقىغا قاراتقان ئىدى. خەلق نەزىرىدىمۇ، چوقۇم بىر ئىش بولىدۇ، ئەتە ئۇلار بېسىپ كىرىدىكەن، خروشوۋ بىلەن جۇ ئىنلەي ئۇرۇشۇپ قاپتۇ، ماۋ زېدوڭ، خروشوۋنى تىللاپ موسكۋانى كۈمپەيكۇم قىلىۋېتىمەن دەپتۇ. سوۋېتلىكلەر بېيجىڭنى تۆت سائەت ئىچىدە تۇپتۇز قىلىۋېتىمەن، دەپتۇ دېگەندەك پاراڭلار خەلق ئاغزىدا ئاشكارا تارقىلىپ يۈرەتتى. ھەربىي رايونىڭ ھەر بىر

ئىداربىدىكى ھەربىي ۋەكىللىرىمۇ، ھەر قايسى ئىداربىدىكىلەرنى يىغىپ، ھە دېسە سوۋېت شيۇجېڭجۇيىچىلىرىنى پىپەن قىلىشقا مەجلىس ئۇيۇشتۇرۇپ، كىشىلەرنى سوۋېتلار ئىتتىپاقىدىن نەپرەتلىنىشكە رىغبەتلەندۇرىدىغان ۋەزىيەتنى شەكىللەندۇرگەن ئىدى.

ناھىيىدىن يۇقىرى كومپارتىيە ئەزالىرى ئارىسىدا، بولۇپمۇ ئۇيغۇر كادىرلار ئارىسىدا بۇ گەپ تېخىمۇ ئەۋج ئالغان ئىدى. ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە: «جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى بىر ھۆججەتلىك فىلىم كۆرسىتىپتۇ، بۇ فىلىم قەتئىي مەخپىي فىلىم ئىكەن، فىلىمدا، سوۋېتلار ئىتتىپاقىدىكى ۋەتەننى قايتۇرۇۋېلىش ئارمىيىسى، ھەربىي مانېۋىر ئېلىپ بېرىپتۇ، ئۇلار ئاسماندا تۇرۇپ دۇشمەن بىلەن ئۇرۇش قىلىدىكەن، ئايروپىلاندىن ئايروپىلانغا ئۆتۈشۈپ، پاراشۇتتىن پاراشۇتقا ئۆتۈپ دۇشمەن ئەسكىرى بىلەن ئاسماندا ئۇرۇش قىلىدىكەن، ئۇلارنىڭ ھەممىسى مەخسۇس تەربىيىلەنگەن ئۇيغۇر ئەسكەرلەر ئىكەن، ئۇلار ھەرقىتىمقى جەڭدە قانداقتۇر شەرقىي تۈركىستاننى ئازاد قىلىش ئۈچۈن ئالغا! ئاخىرقى نەپىسىمىز قالغۇچە شەرقىي تۈركىستاننى قولغا كەلتۈرىمىز...!» دېگەن مەزمۇندىكى فىلىم ئىكەن، بۇنى كۆرگەن ئۇيغۇر باشلىقلار، بۇلۇڭ - بۇلۇڭدا كۆرگەنلىرىنى ئېقىتماي - تېمىتماي ئۇنىڭغا - بۇنىڭغا يەتكۈزگەن ئىكەن. بۇ پاراڭلار خەلق ئاغزىدا كۆچۈپ

يۇربدىغان بولغان. ئۇنىڭ ئۇستىگە ماۋ زېدوڭ يەنە بىر «تەلىمات» نى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ، «ئاشلىقنى كەڭرى جۇغلاپ، لەخمىنى چوڭقۇر قىزىڭلار!» دەپ، پۈتۈن خەلقنى ئاشلىق تېجەشكە، ئاشلىق ئىقتىساد قىلىشقا، ھەر قايسى يېزا، ناھىيە —شەھەرلەرنى ئۇرۇش تەييارلىقى ئۈچۈن ئاشلىق يىغىشقا چاقىرىق قىلغان ئىدى. مەھەللە ـ مەھەللىلەردە ئاكوپ (يەر ئاستى يولى) كولاش ئەۋج ئالغان ئىدى. مېنىڭ بىلىشىمچە قەشقەر شەھىرىنىڭ ئاستى، يەر ئاستى يول بىلەن تۈتۈشۈپ بولغان ئىدى. ئۇ يوللارنىڭ بەزىلىرىگە ماشىنا كىرەلەيتتى، مىڭلىغان ئىنسانىنى سىغدۇرالايدىغان يەر ئاستى يوللىرى تەرەپ ـ تەرەپتىن كولىنىشقا باشلانغان ئىدى. ئىچكى خەۋەرلەردە بىلدۇرۇشتە، دۈشمەننىڭ ئايروپىلانلىرى 15 مىنۇت ئىچىدە قەشقەر شەھىرىنى بومبارداىمان قىلىپ، قايتىپ كېتەلەيدۇ، پاراشۈتچى ئايروپىلانلىرى 20 مىنۇتتا پاراشۈتچىلارنى توشۇپ كېلىپ، قەشقەر زېمىنىغا تاشلىيالايدۇ، شۇڭا بومبارداىماندىن ساقلىنىش ئۈچۈن يەر ئاستى يولىنى پۈختا كولاش لازىم ـ دېيىلگەن ئىكەن.

خىتاينىڭ زۇۋانى بولغان خەلق گېزىتى، شىنجاڭ گېزىتى، قەشقەر گېزىتلىرىدىمۇ، خىتاي بىلەن سوۋېت ھەققىدىكى توقۇنۇش خەۋەرلىرىنى كۈنلۈكى كۈنلۈك بېرىپ تۇراتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن گېزىتنىڭ بازىرىمۇ چىقىپ قالغان ئىدى، گېزىت كۆرىدىغانلارنىڭ

سانى شۇ زاماندا كۆپەيگەن ئىدى.

2ـ ئالاقە ئورنىتىش

شۇ يىللاردىكى ئىچكى ـ تاشقى ۋەزىيەتنىڭ تەقەززاسى بىلەن، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ تەشكىلى قۇرۇلۇشنى يېزىلارغىچە كېڭەيتىش ۋە ئۇلار بىلەن ئالاقە باغلاپ، ئىشەنچلىك كۈچلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ، قوشۇن زورايتىش، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ مۇھىم ۋەزىپىسى بولۇپ قالغان ئىدى. شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى مەركىزى بىيۇروسى، قەشقەرنىڭ جۇغراپىيىۋى تەبىئىي شارائىتى ۋە قەشقەرنىڭ ئىچكى ـ تاشقى ۋەزىيىتىگە ئاساسەن، قەشقەردە كۆلىمى بىر قەدەر زور بولغان قوراللىق قوزغىلاڭنى ئېلىپ بېرىشنى، ئاخۇنوپ باشچىلىقىدىكى قەشقەر بىيۇروسىغا (جەنۇبىي تەڭرىتاغ بىيۇروسى دەپمۇ ئاتىلاتتى) تاپشۇرغان ئىدى. (مەن بۇ ھەقتىكى خەۋەرنى پەيلو مەيدانىدىكى ۋاقتىمدا باشلىقلىرىمدىن ئاڭلىغان ئىدىم. مەن بۇ يەردە پەقەت پاش بولۇپ، جىنايى ئەنزە قىلىنىپ بېكىتىلگەن قىسمىنىلا تونۇشتۇرۇپ ئۆتىمەن).

ئاخۇنوپ تاپشۇرۇقنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن، بېيرونىڭ

يىغىنىنى ئېچىپ، ھەربىرىدە لايىھىسىنى بېكىتىپ، قوراللىق قوزغىلاڭغا تەييارلىق قىلىش پىلانىنى تۈزىدۇ، قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ باش قوماندانلىقىغا يەنىلا ئاخۇنوپ سايلىنىدۇ، قەشقەر بېيۇروسىنىڭ باشقا ئىشلىرىنىڭ ھەممىسى تۈردى ئىلىگە قالىدۇ. تۈردى ئىلى قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ مەكتەپ مۇدىرى، شەرقىي تۈركىستاندا تونۇلغان سىياسىيون، پەلسەپىچى، مائارىپچى ئىدى. ئاخۇنوپنىڭ يېقىن سەپداشلىرىدىن بىرى بولۇپ، قەشقەر بېيۇروسىنىڭ مۇئاۋىن باش سېكرېتارى ئىدى.

ئاخۇنوپ شۇ يىلى 55 ياشتا ئىدى. قەشقەر ۋىلايەتلىك يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش باشقارمىسىنىڭ بىرىنچى قول باشلىقى ئىدى. ئۇ 1944 ـ يىلى 12 ـ نويابىر غۇلجىدا قۇرۇلغان شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي ئارمىيىسىدە خىزمەت قىلغان پېشقەدەم ھەربىي ئوفىتسېرلىرىدىن ئىدى، شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ پىرىزدېنتى مارشال ئەلىخان تۆرە ئىدى. مىللىي ئارمىيىدە خىزمەت قىلغان ئاخۇنوپ، غۇلجىدىكى شەرقىي تۈركىستان ئازادلىق ئۇرۇشىدىن تارتىپ، تاكى 1962 ـ يىلىدىكى خىتاي ـ ھىندىستان ئۇرۇشىغىچە بولغان ئارىلىقتا باشتىن ـ ئاياغ پولكوۋنىك ئۇنۋانىنى ساقلاپ قالغان ئىدى. ئۇ قەشقەردە تۇرۇشلۇق 3 ـ ئاتلىق پولك يەنى 9994 ـ قىسمىنىڭ پولكوۋنىكى ئىدى. ئۇ ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىغا

قەدەر، ئاخىرقى ھاياتىنى شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئازادلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن بېغىشلىغانىدى. مەرھۇمنىڭ تەرجىمھالىنى كېيىنكى بابتا شەرھلەپ ئۆتمەكچىمەن.

قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ رەھبەرلىكىگە سايلانغان ئاخۇنوپ، ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ، قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك ئېلىپ بېرىلىشى ۋە تىز ۋۇجۇدقا چىقىشى ئۈچۈن، يەر ئاستى تەشكىلاتلارنى جانلاندۇرۇپ، تەڭرىتېغىنىڭ جەنۇبىدىكى ئوبلاست، ۋىلايەت ۋە ناھىيىلەر بىلەن بولغان زەنجىرسىمان مۇناسىۋەتنى ئېلىپ باردۇ. ھەر قايسى ناھىيىلەردە پارتىيە تەشكىلى قۇرۇلمىسىنى قۇرۇشقا باشلايدۇ ۋە كېڭەيتىدۇ. مەسىلەن: توققۇزاق ناھىيىلىك خىتاي پارتىيە كومىتېتىنىڭ سېكرېتارى ئابلەت شۇجىنى، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىگە ئەزا قىلىپ قوبۇل قىلغاندىن كېيىن، يەنىلا شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى توققۇزاق ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ سېكرېتارلىق ۋەزىپىسىگە تەيىنلەيدۇ.

ئۇنىڭ يارەمچى مۇئاۋىنلىقىغا بەشكىرەم ئوتتۇرا مەكتىبىنىڭ

مەكتەپ مۇدىرى ئىيسا ئىبراھىمنى تەيىنلەيدۇ، قوراللىق قوزغىلاڭ ئاخىرلاشقاندا، خىتايلار ئابلەت شۇجىنى قولغا ئالىدۇ ۋە تۈرمىدە قىيىن ـ قىستاققا ئالىدۇ، ھېچ نېمىنى ئىقرار قىلمايدۇ، ئابلەت شۇجىدىن شال پاخىلىغا ئېرىشەلمىگەن خىتاي كومۇنىستلىرى ئاخىرقى ھېسابتا ئۇنى دوختۇرخانىدا مەخپىي زەھەرلىك ئوكۇل سېلىپ ئۆلتۈرىدۇ. ئىيسا ئىبراھىم 15 يىللىق كېسىلىپ پەيلو مەيدان تۈرمىسىدىن چىقىپ ۋاپات بولدى.

مەن ئىيسا ئىبراھىم بىلەن بىر ئەترەتتە بىللە تۇرغان ئىدىم، ئۇ كېلىشكەن، پىكىرچان، يىراقنى كۆرەلەيدىغان، پەم ـ پاراسەتلىك، مەدەنىيەت سەۋىيىسى يۇقىرى، چىقىشقاق بىر ئىنسان ئىدى، تۈرمىدە ئېغىر كېسەللىك ئازابىنى تارتىپ، ساقىيالمىغان ئىدى. خىتاي كومۇنىستلىرى ئۇنى داۋالاش چىقىمىدىن قېچىپ، تۈرمە سىرتىدا ئىجراقىلىش نامىدا ئۆيىگە كېپىللىككە بەرگەنىدى. ئۇ تۈرمىدىن چىقىپلا ۋاپات بولدى. مەرھۇمنىڭ ئۆلۈمى ناھايىتى كاتتا داغدۇغا بىلەن ئۇزىتىلدى، ئۆلۈم دەپنە مۇراسىمىغا ئۇنى تونىغان ـ تونىمىغان كىشىلەر قۇلاقتىن ـ قۇلاققا ئاڭلاپ، كېلىپ قاتنىشىپ، جىنازا نامىزى تاس قالدى نامايىشقا ئايلىنىپ كەتكىلى. بۇ جىنازا نامىزىدىن ھەيران قالغان خىتاي كومۇنىستلىرى، يەنە بىر قېتىم خەلقنىڭ خىتاي كومۇنىستلىرىغا بولغان غەزىپىنىڭ نە قەدەر كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەن ئىدى. مەرھۇمنىڭ ياتقان

يېرى جەننەت بولسۇن! ئامىن!

توققۇزاق ناھىيىسىگە تەۋە بولغان بۇلاق سۇ، ئوپال، تاشمىلىق ۋە ئويتاغ قاتارلىق رايونلارمۇ قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ ھەربىكەت يۆنىلىش لىنىيىسى بولۇپ، تاكى تاشقورغانىنىڭ چەتئەل بىلەن چېگرىنىلىنىدىغان ئافغانىستان، پاكىستان..... قاتارلىق يەرلەرمۇ قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ ھەربىكەت يۆنىلىش خەرىتىسى ئىچىگە كىرگۈزۈلگەن ئىدى...

يوپۇرغا، يەكەن، مارالبېشى ۋە ئۇنىڭ دائىرىسىدىكى سېرىق بويا، ئاقساقمارال، چوڭقۇرچاق، ئاۋات، يېڭى ئۆستەڭ ھەمدە يەكەنىنىڭ بىر قىسىم يېزىلىرىمۇ بۇ ھەربىكەت لايىھىسىگە كىرگۈزۈلگەن ئىدى. شۇ سەۋەبتىن بۇ رايونلاردا ئاخىرقى ھېسابتا ئاز بولمىغان كىشىلەر تۇرمىگە تاشلانغان ئىدى، ئۇلارنىڭ ئىسمىلىكى ۋە باتۇرلۇق ئىش ـ ئىزلىرىنى خۇدا خالىسا كېيىن يازارمەن، ئىنشا ئاللاھ!

3ـ قوزغىلاڭ ھارپىسىدىكى تۇتقۇن

شاكىرجانىنىڭ ئۆلۈمىـ شاكىرجان مۇسا، كونا شەھەر ناھىيە، بەشكېرەم يېزا، بەشتوغراق كەنتىدىن ئىدى. ئۇنىڭ ئايالى ۋە بىر قىزى بار.

ئۇ شۇ زاماندا تونۇلغان يازغۇچى، شائىر دراماتورگ ئىدى. ئۇ قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ كەسپى يازغۇچىسى ئىدى. ئۇنى خىتاي كوممۇنىستلىرى بىر كېچىدىلا تۇتۇپ ئاچىقىپ كەتتى، ئۇ شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى ئىدى. ئۇ تۈرمىگە كىرگەندىن كېيىن، ئوخشىمىغان رەزىل ۋاستىلارغا دۇچ كېلىپ، قىيىن ـ قىستاقتا ئۇچرىغان بولسىمۇ، ساتقۇنلۇق قىلمىدى، ھېچ نەرسىنى دېگىلى ئۇنىمىدى، گەرچە ئۇنىڭ يېقىن بىر «ئاغىنىسى» خائىنلىق قىلىپ ئۇنى ساتقان بولسىمۇ، تۈرمىگە كىرگەندىن كېيىن ھەممىنى ئىنكار قىلغان ئىدى، ئۇنىڭ ئىشلىرىدىن جەمئىيەتتىكىلەر تامامەن خەۋەردار ئىدۇق، ئەڭ ئاخىرى خىتاي دائىرىلىرى ھەرخىل رەزىل ۋاستىلەرنى ئىشقا سېلىپ قىيناپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن ئىدى.

ئۇنىڭ جەسىتىنى ئۆيىگە بەرگەندە،«قەشقەر شەھىرىدە دەپنە قىلماسلىق، يۈرتى بەشكېرەمدە دەپنە قىلىش، جىنازا نامىزى ئۈچۈن ئادەم چاقىرماسلىق، رەسىمگە ئالماسلىق، داۋراڭ سالماسلىق، يىغا ـ زارى قىلماسلىق.... قاتارلىق» شەرتلەر بىلەن قوراللىق ساقچى بەشكېرەمگە بىللە ئېلىپ كېلىپ دەپنە قىلىپ بولغاندىن كېيىن، يەرلىك ساقچى دائىرىلىرىگە جىق گەپلەرنى تاپىلاپ كىرىپ كەتكەن ئىكەن.

ئاتا ـ ئانىسىنىڭ دېيىشىچە، شاكىرجانىنىڭ پۈتۈن بەدىنى

ئىسكەنجە دەستىدىن قان ـ يىرىڭغا توشۇپ، كۆكىرىپ كەتكەن ئىكەن. ئۇنى كۆرگەن ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى ئۆزىنى باسالماي بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتسە، شەھەردىن چىققان ھەربىيلەر، يەرلىك ساقچىلار ئۇرۇق ـ تۇغقان، ئاتا ـ ئانا، بالا ـ چاقىلىرىنى ئايرىم بىر ئۆيگە سولاپ قويۇپ دەپنە قىلغان ئىكەن. بىز ئۇ ۋاقىتتا ھەدەپ قوزغىلاڭنىڭ تەييارلىق ئىشى بىلەن بەند ئىدۇق. ئۇنىڭ شېرىكلىرى قوزغىلاڭ ئاخىرلىشىپ بىر مەزگىلدىن كېيىن، يوپۇرغا ناھىيىسىدە چوڭ تۇتقۇن بولغاندا، شاكىرجانىنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى ئىشلىرىنى ئۇلار پاش قىلىپ ئوتتۇرىغا چىقاردى، ئۇنىڭ شېرىكلىرى ئۆز ئېغزى بىلەن ئىقرار قىلىپ، بالاغا قېلىپ، قىلتاقتا چۈشۈپ، ئالدى مۇددەتسىز، ئاخىرى 15 يىل كېسىلىپ، مەن بىلەن پەيلو مەيداندا جىنايى جازا مۇددىتىنى ئۆتىدى. مەرھۇم شاكىرجانىنىڭ ياتقان يېرى جەننەت بولسۇن، ئامىن!

مىجىت ئەپەندى(مىجىت ھېلىم) **نىڭ ئۆلۈمى** ـ مىجىت ئەپەندى ئەسلى، ئۇستۇن ئاتۇش، قايراق يېزىسىدىن ئىدى. كېيىن قەشقەر شەھىرى يۇمىلاق شەھەر كومىتېتىدا ئولتۇرغان. مەرھۇم جامائەتكە تونۇلغان، ھېلىم ئەپەندىنىڭ پەرزەنتى ئىدى. ئۇ كىشىمۇ ئاخۇنوپقا ئوخشاش، مارشال ئەلىخان تۆرە پىرىزدىنتلىقىدىكى شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي ئارمىيىسىدە باشتىن ئاخىر سىياسىي بۆلۈمدە خىزمەت قىلغان، شەرقىي تۈركىستان

جامائەتچىلىكىگە تونۇلغان، سىياسىيون، ناتىق، ھەربىي ئەمەلدار كىشى ئىدى. ئۇ قەشقەر خەلق كىنوخانىسىنىڭ مۇدىرى ئىدى. خىتاي كوممۇنىستلىرى شەرقىي تۈركىستاننى بېسىۋالغاندىن كېيىن، بۇ ھەربىي ئەمەلدار يىقىلا ـ يىقىلا تۆۋەنگە چۈشۈپ، نەچچە قازاندا قاينىاپ، كىيىمگەن قالپىقى قالماي، ئەك ئاخىرىدا كىنوخانىنىڭ مۇدىرلىقىدا قالغان ئىدى. ئۇ سۆزمەن، ئاددىي ـ ساددا، ئاممىباب، چوڭچىلىقى يوق، چوك ـ كىچىك ئادەملەرنى كۆرسە سالام قىلىپ ماڭىدىغان بىر ئىنسان ئىدى. بىز ئۇ ئارقىلىق مىللىي ئارمىيىنىڭ پەزىلەتلىرىگە شاھىت بولدۇق. مەن ئۇنىڭ ھېيتگاھنىڭ ئالدىدىكى مەيداندا، ئاپتاپ چىققان كۈنلىرى، ياكى يازنىڭ سالقىن كۈنلىرى، داۋاملىق چاچ ـ ساقاللىرىنى سەھرادىن كېلىدىغان، قېرى، ئاجىز، ساتىراشلارغا ئالدۇرىدىغانلىقىنى كۆرەتتىم، مەن ھەيران قالاتتىم، قەشقەردە شۇنچە ئېسىل ساتىراشخانىلار تۇرسا، نېمىشقا كوچىدا، ئوچۇقچىلىقتا ساقال ئالدۇرىدىغاندۇ؟ دەپ ئۆزىدىن سوراپ باققۇم كەلدى.

«بۇ ئادەملەر كەمبەغەل، يوقسۇل، ھەپتىدە بىر قېتىم شەھەرگە كىرىپ بىر كۈن ساتىراشلىق قىلىپ، بەش ـ تۆت تەڭگە پۇل تېپىپ، قايتىشىدا ئۆيگە بىر جىك گۆش بىلەن تۆت گىرە ئېلىپ كەتسە، جاھانشۇمۇل خوش بولىدىغان كىشىلەر، شۇلارغا

بولسىمۇ ياردىمىم تېگىپ قالارمىكىن دەپ، ئۇلارغا چاچ ـ ساقىلىمىنى ئالدۇرىمەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلارنىڭ قولى ئاپتاپ كۆرگەن تاۋلانغان قول، چاچ ـ ساقىلىڭنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن، سېنى راسا مۇجۇپ، قوللىرىڭدىن قاس چىقىرىپ سېنى يەڭگىللىتىپ قويىدۇ. ئۆزۈڭنى راھەت هېس قىلىسەن» دەپ گەپ قىلىپ ببرىپ كۈلۈپ كەتكەندى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ زاماندا چاچ ـ ساقال ئالسا، بەش موچەن، ساقال ئالدۇرسا ئۇچ موچەن ببرىدىغان زامانلار ئىدى، ئەمما، مىجىت ئەپەندى بىر سوم ببرىپ ئاشقىنىنى ياندۇرۇپ بەرسە ئالغىلى ئۇنىمايتتى.

مىجىت ئەپەندىنى تۇتۇپ، تۇرمىگە ئەكىرىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدۇق، هەممىمىز تەشۋىشكە چۈشتۇق، كىمنىڭ خائىنلىق قىلغانلىقىنى سۈرۈشتە قىلدۇق. ئەمما، هېچ بىر شەپىسىنى سېزەلمىدۇق. بىز قوراللىق قوزغىلاڭغا ئاتلىنىپ، تۇتۇلۇپ تۇرمىگە تاشلانغاندىن كېيىن، تۇرمىدىكى بىزدىن بۇرۇن كىرگەن باشقا جىنايەتچىلەردىن ئۇقساق، قېيىن ـ قىستاق، تىل ـ هاقارەت، تاياق ـ توقماق ئازابىدىن نارازىلىق بىلدۇرۇپ، ئاچلىق ئېلان قىلىپ بىر هېسابتا يەتتە كۈندە، بىر هېسابتا 8 ـ كۈنى جان ئۈزۈپ ئۇ ئالەمگە كېتىپ قالغان ئىكەن.

مەرهۇمنىڭ جەسىتىنى ئائىلىسىدىكىلەرگە بەرگەن ئىكەن. بىر تۇغقان سىڭلىسى ئايىمنىسا هېلىم (خان) باش بولۇپ، ئۇكىلىرى

ۋە بالا - چاقىلىرى بىلەن ئۆلۈمنى دەپنە قىلغان ئىكەن. مەرھۇمنىڭ ئۆلۈم جىنازا نامىزى قەشقەر شەھىرىنىڭ ھېيتگاھ جامەسىدە ئوقۇلغان ئىكەن. جىنازىسى كوچىغا چىققاندىن كېيىن، جىنازا جامائىتى نامايىشقا ئايلىنىپ كېتىپ، نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ بىگۇناھ قامالغانلىقىنى تۇرمىدە تۇرۇپ ئاڭلىغان ئىدۇق. مەرھۇم تۇرمىگە كىرىپ ھېچ نېمىنى ئىقرار قىلماي ئالەمدىن ئۆتتى. مېنىڭ باشلىقلىرىمنىڭ ئېيتىشىچە، ئاخۇنوپتىن قالسا، قورالىلىق قوزغىلاڭغا ئائىت كۆپ ئىشنى مەرھۇم مىجىت ئەپەندى بىلەتتى، بىلله پىلانلىغان ئىدى، دېيىشكەنىدى.

مىجىت ئەپەندى ئائىلىسى خىتاي نەزىرىدە: «پانتۇركىست، پانئىسلامىست ئائىلىسى» دەپ قارىلىپ كەلگەن ئائىلە ئىدى.

چۈنكى، ئۇلارنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ كۆپ قىسمى ياكى ئۇنداق ياكى مۇنداق قالپاق بىلەن خىتايلارنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچراپ كەلگەن ئائىلە ئىدى. مىجىت ئەپەندىنىڭ سىڭلىسى ئايىمنىسا ھېلىمنىڭ ئېرى مەرھۇم مۇھەممەد رەھىم گودەيزى (سابىق شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ ئالىي دەرىجىلىك تەرجىمانى، «ياشلىق ناخشىسى» كىتابىنى

تەرجىمە قىلغان تەرجىمان) مۇ، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى بولۇپ، 20 يىل كېسىلىپ بىز بىلەن بىللە تۇرمىدە ياتقانىدى. ئۇ تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن قەشقەر شەھەرلىك بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتىدە يالالانما تەرجىمان بولۇپ ئىشلىگەن ئىدى. مەرھۇم كېسەللىك سەۋەبى بىلەن ئالەمدىن ئۆتتى، ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

مەرھۇمنىڭ سىڭلىسى ئايىمنىسا ھېلىمۇ شەرقىي تۈركىستان خەلق پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى بولۇپ، ئۇنى قەشقەردىكى كىشىلەر « خان» دەپ ئاتىشىدۇ. ئايىمنىسا ھېلىمۇ ۋەتەننىڭ، مىللەتنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن مۇھىم خىزمەتلەرنى قىلغان، خىتايلارنىڭ جىق خاپىلىقىنى تارتقان، جاپاكەش ئايال پىداكارلارنىڭ ئۇلگىسىدۇر. مىجىت ھېلىم ئائىلىسى قەشقەردە شۇنداقلا پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان تۈپرىقىدا جامائەتچىلىككە تونۇلغان مەشھۇر مىللەتچى ئائىلىدۇر.

4- زەرەپشان پولكىنىڭ قۇرۇلۇش ھارپىسى

مەن زەرەپشان پولكى ۋە ئۇنىڭ كوماندىرى مۇھەممەد ئىمىن قادىر ئۇستىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتىمەن. مەكىت ناھىيىسىدە، دېھقانلاردىن تەركىب تاپقان سان جەھەتتە ئادىمى ئەڭ كۆپ بولغان بىر دېھقانلار قوشۇنى بارلىققا كەلگەنىدى. بۇ قوشۇن بارا - بارا زورىيىپ، پۈتۈن دولان ۋادىسىغا كېڭەيگەن ئىدى.

قەشقەرنىڭ يولى ئېچىلغاندىن كېيىن، 1968 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ھەر قايسى ناھىيىلەردىكى ئىسيانچىلار تەشكىلاتلىرى، ئۆز ناھىيىسىدىكى قارشى تەشكىلاتلارنىڭ بېسىمغا ئۇچراپ، ئۇ يەردە پۈت تىرەپ تۇرالماي، ئۆز ناھىيىسىگە سىغماي،

ئارقا ـ ئارقىدىن قەشقەر شەھىرىگە قېچىپ كېلىشكىلى تۇرغان ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە مەكتەتكى ئىسيانچىلارنىڭ باشلىقى مۇھەممەد ئىمىن قادىرمۇ بار ئىدى.

مۇھەممەد ئىمىن قادىر قەشقەر چىنىۋاغ مېھمانخانىسىغا چۈشكەن ئىكەن. ئاتالمىش مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي مەكتىتە دەسلەپتە باشلانغاندا، شەھەر ئىچىدىكى بىر قىسىم خەلقنىڭ دېموكراتىك سايلىمى بىلەن مەكىت مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ كادىرى كىنو مېخانىكى روزى ھېكىمنى ۋاڭ ئېنىماۋنى يوقىتىدىغان تەشكىلاتتىكىلەرنىڭ مەسئۇلى قىلىپ سايلايدۇ، مۇھەممەد ئىمىن قادىر ئۇنىڭ ياردەمچىسى بولۇپ سايلىنىدۇ.

ۋاڭ ئېنىماۋنى قوغدايدىغان تەشكىلاتتىكى قارشى كۈچلەر، روزى ھېكىم بىلەن مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا ئارام بەرمەي يولسىزلىق بىلەن زۇلۇم سالىدۇ. ئۇلارنىڭ قارار گاھىغا داۋاملىق ھۇجۇم قىلىپ ئېغىر تالاپەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، ھەتتا ئاخشاملىرى تۈيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ بىگۈناھ پۇقرالارنى ئۆلتۈرىدۇ.

ھەتتا قولىدا تۆمۈرنىڭ سۇنۇقى بولمىغان كىشىلەرگە قورال ئىشلىتىپ، ئادەم ئۆلتۈرۈشكە باشلايدۇ. روزى ھېكىم بىلەن مۇھەممەد ئىمىن قادىرنى تۇتۇۋېلىپ ئاغزىغا ئاتنىڭ يۇگىنىنى سېلىپ، تۆت پۇتلۇق قىلىپ كوچا ئايلاندۇرۇپ ھالىنى قويمايدۇ ھەمدە نەق ئەكسىلئىنقىلابچى قالپىقىنى كىيدۈرۈپ سازايى

قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ قول ئاستىدىكى كىشىلەرنى زورلۇق بىلەن ۋاك ئېنىماۋنى قوغدايدىغان تەشكىلاتقا ئۆتۈپ ئەزا بولۇشقا ئۇندەيدۇ. ئۇنىمىغانلىرىنى تۈتۈپ باغلاپ قىينايدۇ.

بۇ ئېچىنىشلىق ئىشقا چىدىيالمىغان روزى ھېكىم بىلەن مۇھەممەد ئىمىن قادىر بىر قىسىم ئادەملىرىنى ئېلىپ يوشۇرۇن يوللار بىلەن قەشقەرگە كېلىپ، قەشقەرنىڭ سىلىكى مەجىت سىلىكىدىن ياردەم سورايدۇ. مەجىت سىلىڭ مەكتىنىڭ ئەھۋالىنى، تەبىئىي يەر شارائىتى، جۇغراپىيىلىك مۇھىدى قاتارلىقلارنى تەپسىلىي ئاڭلاپ، مەكتىنىڭ ۋەزىيىتى ھەققىدە خىتاي ئاھالىسىنىڭ ئورۇنلىشىشى، خىتايلارنىڭ ئورۇنلىشىۋالغان يېرى، سانى، ئۇلارنىڭ ئىشلىتىۋاتقان قوراللىرى، قوراللىرىنىڭ كېلىش مەنبەئى.... قاتارلىق مەسىلىلەر ئۈستىدە تەپسىلىي تونۇشتۇرۇشنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، قوراللىق قوزغىلاڭغا قوماندانلىق قىلىش شتابىغا دوكلات قىلىدۇ. شىتاپنىڭ تەكلىپى بىلەن مەجىت سىلىڭ ئۇلارغا قولىدىكى ئازراق قورال بىلەن ياردەمگە بىر قانچە ياراملىق كىشىلەرنى قوشۇپ مەكتىكە يولغا سالىدۇ.

ئۇلار مەكتىكە بارغاندىن كېيىن دەرھال ھەربىكەتلىنىپ، كىچىك تىپتىكى زەربە بېرىش ھەربىكتىنى ئېلىپ بېرىپ، قارشى تەرەپنىڭ ئاجىز ھالقىلىرىغا تۇيۇقسىز زەربە بېرىپ، ئۇلارنى تارمار قىلىپ،

بىر تۈركۈم قوراللارنى قولغا كەلتۈرىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن توختاپ قالماستىن، يىراق - يېقىندىكى قورال بار يەرلەرنى رازۋېدكا قىلىپ، ئورنىنى ئىگىلەپ، قورال - ياراقلىرىنى تارتىۋېلىش ھەرىكىتىنى ئېلىپ بارىدۇ. ئۇلارنىڭ ئادەم سانى كۆپەيگەندىن كېيىن، مەكىت ناھىيىلىك تراكتور پونكىتىنى سىلىڭبۇنىڭ تۈرالغۇسى قىلىپ، مۇداپىئەنى كۈچەيتىدۇ ھەمدە بىر تەرەپتىن قولىدىن ئىش كېلىدىغان كىشىلەرنى ئەسكەرلىككە ئىلىشقا باشلايدۇ. بۇرۇن ئەسكەر بولغان ياكى ئەسكەرلىكتىن چېكىنگەن كونا ھەربىيلەرنى يېڭىۋاشتىن ئەسكەرلىككە دەۋەت قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن قىسقا مۇددەت ئىچىدە ئۇلارنىڭ ئەسكىرى سانى كۆپىيىشكە باشلايدۇ. مەكىت ناھىيىسىدىكى مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ خاراكتېرى باشقا ھەرقانداق يەردىكى ئىنقىلابلاردىن پەرقلىق ھالدا باشقىلار تەرىپىدىن سىزىلىشقا باشلايدۇ. ئىشچى، دېھقان، ئوقۇغۇچىلاردىن تەركىب تاپقان بۇ قوشۇن بارا - بارا زورىيىپ، پۈتۈن ناھىيىگە كېڭىيىدۇ. پۈتۈن ناھىيىدىكى توققۇز يېزا بىلەن، ناھىيىگە قاراشلىق مەيدانلارمۇ ئارقا - ئارقىدىن مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ تەشكىلاتىغا قوشۇلۇپ ئۆزلىرىنى مەلۇم قىلىدۇ. روزى ھېكىم بىلەن مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ قوشۇنى ناھىيىلىك تراكتور پونكىتىنى ھەربىي بازا قىلىپ، ئىستىھكاملارنى ياساپ ئۆزىنى قوغداش مۇداپىئە ئۇرۇشىغا ئۆتىدۇ.

ئەمما، قارشى تەرەپتىكى ۋاقتا ئېنىقلاۋنى قوغدايدىغان تەشكىلاتتىكىلەرنىڭ يەنىلا قوراللىرى سەرخىل بولغانلىقتىن ئۇلارغا ئارام بەرمەي داۋاملىق ئۇرۇش ئوتى ئېچىپ تۇرىدۇ. چۈنكى ناھىيىلىك پاختا زاۋۇتىغا ئورۇنلاشقان تەشكىلاتتىكىلەرنىڭ كۆپىنچىسى خىتاي ۋە ھوقۇق تۇتقان قىسمەن ئۇيغۇر ئەمەلدارلار بولغانلىقتىن ئۇلار ھەربىيلەرنىڭ قوراللىرىغا شۇنداقلا بىخىتەرلىككە ياردەمگە تېزلا ئېرىشىدۇ.

مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ قوراللىرى ئاساسى جەھەتتىن يەرلىك ئۇسۇلدىكى ئۆزلىرى ياسىۋالغان يەرلىك قوراللار بولغاچقا قارشى تەرەپكە تاقابىل تۇرالمايدۇ. قارشى تەرەپتىكى ئۇيغۇر ئەمەلدارلارمۇ ئىچكى قىسمىدىكى خىتايلارنىڭ ناھەق تەرەپلىرىنى سەزگەندىن كېيىن، بارا - بارا پاختا زاۋۇتىدىن چېكىنىپ چىقىپ كېتىپ ئۆيلىرىگە قايتىشىدۇ. قالدى خىتايلار ھە دېسە ئەسەبىيلىشىپ ھەركۈنى دېگۈدەك قورال ئىشلىتىپ، تراكتور پونكىتىغا ھەر تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىدۇ. ھەتتا يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىگۈناھ ئۇيغۇرلارمۇ خىتايلارنىڭ ئوقىدا بىگۈناھ ئۆلىدۇ. ئۇلار بىر كۈنى يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان تۆت دېھقاننى تۇتۇۋېلىپ، پاختا زاۋۇتىغا سولىۋېلىپ، سەن روزى ھېكىمنىڭ ئەسكىرى ئىكەنسەن، سەنلەردە قانداق قوراللار بار؟ ئۇلار نەدە؟ دەپ سوراق قىلىدۇ. ئۇلار جاۋاب بېرەلمىگەندىن كېيىن، كاسىسىغا

مىلىتىقنىڭ نەيزىسىنى سانجىپ ئېغىر جاراھەتلەندۈرىدۇ. يەنە بىرسىنىڭ كاسىسىغا زىخنى قىزدۇرۇپ داغلايدۇ. ۋارقىرىغان ئاۋاز جاھانغا بىر كېتىدۇ. بۇ رەھىمسىز خىتايلار قاقاقلاپ كۈلۈپ زاڭلىق قىلىدۇ. ئەتىسى يەنە يارىسىغا تۇز چېچىپ، ئۇرۇپ ـ قىيناپ ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆلۈكىنى قۇملۇققا كۆمۈۋېتىدۇ.

كېيىنكى ۋاقىتلاردا مۇھەممەد ئىمىن قادىرلار غەلىبە قىلغاندا ئۇلارنىڭ جەسىتىنى تېپىپ قايتىدىن دەپنە قىلىشىدۇ. ئۇندىن باشقا يەنە بىر كۈنى توغراق مەيدانىدىن پاختا تېرىشقا چىققان دېھقانلارنى تۇتۇۋېلىپ ئۇلارنىڭ ئاياللىرىنى ئۇلارنىڭ كۆزىگە كۆرسىتىپ باسقۇنچىلىق قىلىدۇ. بۇ ئەھۋال پۈتۈن ناھىيىگە ئاڭلانغاندىن كېيىن پۈتۈن ناھىيە خەلقى قوزغىلىپ پاختا زاۋۇتىغا نارازىلىق يۈزىسىدىن ھۇجۇم باشلايدۇ. خىتايلارنىڭ قورالى كۆپ ھەم كۈچلۈك بولغاچقا كۈچ سېلىشتۇرمىسى جەھەتتىن ئاجىز كېلىپ قېلىپ يېڭىلىدۇ ھەم كۆپ بەدەل تۆلەيدۇ. كېيىن مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ بۇاستە قوماندانلىقىدا 200 دەك ئاتلىق ئەسكەر تەشكىللەپ، كۆپ قېتىم مەشىق قىلىپ، پۈختا تەييارلىق قىلغاندىن كېيىن تۈيۈقسىز ھۇجۇمغا ئۆتۈپ پاختا زاۋۇتىنى ئىشغال قىلىدۇ. بىر قىسىم خىتايلار ھەربىيلەرنىڭ گازارمىسىغا كىرىۋالىدۇ. بىر قىسمى بىكىتۈەن تەرەپكە قاراپ قاچىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ داڭقى زەرەپشان

دەريا سىنىڭ يۇقىرى - تۆۋىنىگە ئاڭلىنىپ تەسىر دائىرىسى كېڭىيىشكە باشلايدۇ. غەنىيمەت ئالغان قورالىرىمۇ كۆپىيىشكە باشلايدۇ ھەمدە ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئەسكەرلىككە كېلىپ تىزىمغا ئالدۇرغانلارنىڭ سانىمۇ ئاشىدۇ.

بىر كۈنى تۇيۇقسىز مەكىت تەرەپتىن قەشقەرگە يولغا چىققان بىر توپ ماشىنىنىڭ تراكتور پونكىتىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈۋاتقانلىق خەۋىرى ئاڭلىنىدۇ، قارىسا ئۇلار چاسا بۇدۇينىڭ(چاسا ھەربىي دېھقانچىلىق مەيدانى) قەشقەرگە قاراپ يولغا چىققان تولۇق قوراللانغان ئەسكەرلىرى ئىكەنلىكى سېزىلىدۇ، بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان مۇھەممەد ئىمىن قادىر دەرھال يول توسۇپ، ئۇلارنىڭ قورالىرىنى تارتىۋېلىشنى بۇيرۇيدۇ، ئەسكەرلەر گازارمىلاردىن چۈۋۈلۈپ چىقىپ، يول توسۇپ ماشىنىغا چىقىپ خىتاي ئەسكەرلەرنىڭ قورالىرىنى ئالماقچى بولىدۇ. خىتاي ئەسكەرلىرى قولىدىكى ماۋجۇشىنىڭ ھەسىمىنى كۆرسىتىپ، ئۇلارنى توسماقچى بولىدۇ، ئۇ زاماندا، بىرەر تەشكىلات بىرەر جايغا باستۇرۇپ كىرسە، قارشى تەرەپ مەقسەتلىك ھالدا كىرىدىغان يولنىڭ ئاغزىغا ماۋجۇشىنىڭ يوغان ھەسىمىنى توختىتىپ يول توسۇش ئۇچۇن ئىشلىتەتتى، ئەگەر ئۇلار ماۋجۇشىنىڭ ھەسىمىنى بۇزۇۋەتسە، نەق ئەكسىلئىنقىلابچى دەپ، ئۇستىدىن ئەرز شىكايەت قىلىپ، يىرتىلغان ھەسىمنى كۆتۇرۇپ دەسمى قىلىپ، ئۇلارنى قارىلايتتى،

تۇرمىگە تاشلايتتى.

شۇ ۋەجىدىن بۇ ئەسكەرلەرمۇ قولىدىكى رەسىم بىلەن مۇھەممەد ئىمىن قادىر ئەسكەرلىرىنى يۆل قىشقا دەسسىتىپ، ئەكسىلئىنقىلابىي ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللاندى، ماۋجۇشىنىڭ رەسمىنى بۇزدى دېمەكچى ئىدى. خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ نىيىتىنى بىلگەن زەرەپشان جەڭچىلىرى، دەرھال قوللىرىغا پىلىموت، ئاپتوماتلىرىنى ئېلىپ ئۇلارغا قارىتىپ ھەيۋە ئوقىنى ئاتىدۇ، ئۇلار ئوقىنىڭ شىددەتلىك ئاۋازىدىن ماۋجۇشى ۋەنسۇي! دېگەن گەپنى تەكرار ئېيتىشقىمۇ ئۇلگۈرمەي، ماشىنىنىڭ ئىچىگە بېشىنى تىقىپ ئۆلۈمدىن قورقۇپ يېتىۋالىدۇ، شۇ كۈنى يولدىن ئۆتكەن ماشىنىلارنىڭ سانى 30دىن ئارتۇق ئىكەن، خىتاي ئەسكەرلىرى جانلىرىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ماشىنىغا مۆكۈنۈۋالغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، زەرەپشان جەڭچىلىرى ماشىنىغا دەسسەپ چىقىپ، خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ قولىدىكى قوراللىرىنى قولىغا چىققانىنى ئىلىشقا باشلايدۇ، ئالدىنقى بەش ماشىنا، بىر رېۋايەتتە ئالتە ماشىنىدىكى خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ قوراللىرىنى تارتىپ ئېلىپ بولغۇچە ئارقىدىكى 25 ماشىنا قوراللىق خىتاي ئەسكەرلىرى ماشىنىنى ئارقىغا قايرىپ قېچىشقا باشلايدۇ، ئۇلارنى قوغلاشقا ماشىنا بولمىغانلىقتىن ئىلاجسىز قاچۇرۇۋېتىدۇ. شۇ كۈنى جەڭگە قاتناشقان، قورال بۇلاشتا بىرىنچى

بولۇپ، دۇشمەن ئەسكىرىنىڭ بېشىدىن ئارتىلدۇرۇپ ئوق ئۇزگەن تەۋەككۇل سارائ دېگەن كىشى بىلەن مۇڅدىشىپ قالغان ئىدىم، ئۇمۇ 20 يىللىق كېسىلىپ پەيلو مەيدانىغا بارغان ئىدى، بىز بىر تۇرمىدە پەقەت بىر نەچچە كۈنلا بىللە بولدۇق، كېيىن ئۇ پەيلو جازا لاگېرىنىڭ جاپالىق تۇرمۇش شارائىتىغا كۆنەلمەي، ئاچلىققا چىدىماي، بۇنداق ياشىغاندىن ئۆلگەن تۈزۈك، دەپ دەيدىغان گېپىنى دەپ ـ دەپ، قارشىلىق كۆرسىتىپ، ئاچلىق ئېلان قىلىپ ئۆلۈپ كەتتى.

ئۇ مۇنداق دېگەن ئىدى:

ـ ئۇنىڭ قولىدا دىكتار پىلىموت بار ئىكەن: «خىتاي ئەسكەرلىرى جاھىللىق قىلىپ، قولىدىكى ماۋجۇشىنىڭ رەسمى بىلەن بىزنى توسۇپ، ماشىنىغا چىققىلى قويمىدى، قارىسام ئىش چاتاق، شۇنىڭ بىلەن دەرھال قورالنى تەڭلەپ تۇرۇپ، بىر دىسكا ئوق تۇگىگىچە ئوق ئۇزسەم، قورقۇنچاق خىتايلار ماۋجۇشى ۋەنسۇي! دېگەن گەپنى ئېيتىشقىمۇ ئۇلگۈرمەي، ھەممىسى ماشىنىنىڭ ئىچىگە كىرىپلا كەتتى، قارىسام قولىدىكى كۆتۈرۈۋالغان رەسىملىرىمۇ يوق، بىر ۋاقىتىدا قارىسام، بىزنىڭكىلەر ھېچ نېمىگە قارىماي قورال ئىلىۋاتىدۇ، مەنمۇ ئوق ئۇزۇشنى توختىتىپ، ماشىنىنىڭ يېنىغا بېرىپ، ماشىنىغا چىقىپ، بەش تال قورالنى كۆتۈرۈپ يەرگە چۈشتۈم، قوراللارنى يىغىشتۇرۇپ، تەكرار ماشىنىنىڭ

يېنىغا باراي دېسەم، قالغان ماشىنىلار قېچىپ كېتىپتۇ، دەپ ھېكايە قىلىپ بەرگەن ئىدى.

مەن ئۇ ئادەمنىڭ لەقمىنىڭ «سارالڭ» ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ، بىرسىدىن سورىغان ئىدىم. تەۋەككۈل سارالڭ دېگەن ئۇ ئادەم يەكەندە تۇرۇشلۇق گومىنداڭ پىرقىسىنىڭ گېنېرالى خۇڭيادوڭ دېگەننىڭ قولىدا ئەسكەر بولغان كونا ئەسكەرلەردىن ئىكەن، ئۇ دائىم بۇ خىتايلاردىن ئاۋۇ قارا خىتايلار سەل ياخشى ئىكەن، ئۇلارنىڭ نېمىلا بولمىسۇن سەل ئىنسابى بار ئىدى، گەپ قىلساق گېپىمىزنى يەيتتى، ماۋۇ قىزىل خىتايلار نا ئىنساپ، ئىلىشنى بىلمەيدىغان، بېرىشنى بىلمەيدىغان ئاچ خىتايلار ئىكەن. ئادەمنى ھېچ ئىش قىلغىلى قويمايدىغان، نەيرەڭۋاز كاززاپ خىتايلار ئىكەن، دەپ سۆزلەپ بېرەرمىشكەن. ئۇنىڭ ساراڭلىق لەقمىنىڭ پەيدا بۆلۈشىنى سورىسام، مەكىت تراكتور پونكىتىنىڭ ئىچىدە بىر كۈنى ئاخشامدا شامالدىغىلى ئەسكەرلەر گازارمىدىن چىقىپ، ھويلىدا سەگىدەپ ئولتۇرۇشۇپتۇ، تەۋەككۈلمۇ ئۇلار بىلەن بىللە بىر قانچەيلەن بىللە ئولتۇرغان ئىكەن، ئاسماندىكى بىر توپ قۇش ئۇچۇپ ئۆتۈۋېتىپ، تەۋەككۈلنىڭ بېشىغا شارتتىدە چېچىپ قويۇپتۇ، باشقىلار ئۇنى كۆرۈپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ، تەۋەككۈل قولىدىكى دىكتار پىلىموتنى ئاسماندىكى قۇش توپىغا قارىتىپ بىر دىسكا ئوق تۇگىگىچە ئېتىپتۇ، ھەممە يەر پاتىپاراق بولۇپ، كاما ـ

كاماردىن ئەسكەرلەر چۈۋۈلۈپ چىقىلىپتۇ، نېمە ئىش بولغانلىقىنى سوراپتۇ، مۇھەممەد ئىمىن قادىرمۇ چىقىپ سوراپتۇ، بولغان ئەھۋالنى دەپ بەرسە، مۇھەممەد ئىمىن قادىر: «ساراڭ بىر ئاداشكەن، شۇنىڭغىمۇ ئوق چىقىرىپ ھەممىنى پاراكەندە قىلامدۇ!» دەپ كايىغان ئىكەن، شۇ بىر ئېغىز گەپ بىلەن ئۇنىڭغا ساراڭ لەقىمى يۈقۈپ قالغان ئىكەن.

5ـ6 ماشىنا قورالغا ئېرىشكەن بۇ قوشۇنغا غايەت زور كۈچ قوشۇلۇپ، قورال ياراقلارنىڭ سانىنى ئېلىپ، داۋاملىق ئەسكەر ئىلىشقا پۈتۈن ناھىيىگە ئومۇمىي چاقىرىق چىقىرىپتۇ، بۇلارنىڭ كۆپلەپ قورالغا ئىگە بولغانلىق خەۋىرى چاقماق تېزلىكىدە ھەممە يەرگە تارقىلىپتۇ، تەرەپ ـ تەرەپتىن مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا ئەسكەر بولىدىغانلار كېلىپ ئۆزلىرىنى تىزىمغا ئالدۇرۇشقا باشلاپتۇ. يېقىن ناھىيە ـ يېزىدىكىلەرمۇ كېلىپ مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا ئەسكەر بوپتۇ. مۇھەممەد ئىمىن قادىر ئەسكەرلەرنى بىر قېتىم تەرتىپكە سېلىپ، قاچۇرۇۋەتكەن قوراللارنى قانداق قىلىپ قولغا چۈشۈرۈش ھەققىدە خىيالغا چۆكۈپتۇ، بۇنى يېقىنلىرىدىن ئەڭ ياش مۇھاپىزەتچىسى ئابدۇسەمەت ئوبولغا مەسلىھەت سالىتۇ، ئابدۇسەمەت ئوبۇل شۇ ۋاقىتىدا 16 ياشقا توشمىغان بىر كىچىك بالا ئىكەن، ئۇنىڭ باتۇرلۇقىدىن، قورقماس يۈرەك بىر پارچە ئوتنىڭ ئۆزى ئىكەنلىكىنى سەزگەن مۇھەممەد ئىمىن قادىر، ئۇنى 2 ـ

مۇھاپىزەتچىلىككە يەنى فۇگەنلىككە قويغان ئىكەن، ئابدۇسەمەت ئوبۇلمۇ 20 يىللىق كېسىلىپ ئۇزۇن يىل مەن بىلەن بىر تۇرمىدە بىللە بولغان ئىدى، مەن ئۇنى ناھايىتى ياخشى چۈشىنىمەن، ئۇنىڭ ئەسلى يۇرتى يوپۇرغىنىڭ تېرىم يېزىسىدىن ئىكەن، ئۇنىڭ دادىسىنىڭ لەقمى ئوبۇل تېرىم ئىدى، ئابدۇسەمەت ئوبۇل 20 يىللىق كېسىلىپ، تۇرمىگە بارغاندىن كېيىن دادىسى ئۇنى يوقلاپ پات ـ پات كېلىپ تۇراتتى، ئۇنىڭ ھالىدىن ياخشى خەۋەر ئالاتتى، ئۇ زامانداا تۇرمىنىڭ تۇرمۇش شارائىتى بەك ناچار، قورساق توييمايتتى، ئەمگەك ئېغىر ئىدى، ئادەملەر ئاچلىقتىن پات ـ پات ئۆلۈپ تۇراتتى، ئابدۇسەمەتنىڭ دادىسىنىڭ قول ئىلىكىدە بار ئادەم بولغاچقا ئۇنى ئايدا كېلىپ يوقلاپ كېتەتتى، ئېلىپ كەلگەن نەرسىلىرىنى چەكلىمە بىلەن تۇرمە باشلىقى ئېلىپ بەرمەسمۇ، ئەمما ئوبۇل تېرىم ھەر باھانە بىلەن ئېلىپ كەلگەن يېمەك ـ ئىچمەكلىرىنى ئەپلەپ سەپلەپ ئابدۇسەمەتكە قالدۇرۇپ كېتەتتى، ئۇلارنىڭ ئەسلى يۇرتى يوپۇرغىنىڭ تېرىم يېزىسىدىن بولغاچقا كىشىلەر ئۇنى ئوبۇل تېرىم دەپ ئاتىشىدىكەن، كېيىن ئۇ ئائىلە مەكىتكە بېرىپ يەرلىشىپ قالغان ئىكەن، پەيلو مەيدانىغا جىنايەتچىلەرنى يوقلاپ كېلىدىغان ئادەملەر ئاز ئەمەس ئىدى.

بىر كۈنى تۇغقانلىرىنى يوقلاپ كەلگەنلەردىن بىر كىشى يىغلاۋاتسا، ئوبۇل تېرىم ئۇ ئادەمنى ئەيىبلەپ: «ئادەم بالا دېگەننى

كارغا كېلىدۇ دەپ باقىدۇ، مەن بالامدىن پەخىرلىنىمەن، ئوغۇل بالا دېگەننى جەڭگە ياراتقان، يا ئوغرىلىق قىلىپ، يا بۇلاڭچىلىق قىلىپ، يا خوتۇن- قىزلارغا چىقىلىپ قويۇپ كىرىپ قالمىدى، ئۇنداق ئىشلارنى قىلىپ كىرىپ قالغان بولسا نېمە دېگۈلۈك!» دېگىنىنى ئاڭلىغان ئىدىم، شۇنىڭ ئۈچۈن ئابدۇسەمەتكە ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىگە ھۆرمىتىم بار ئىدى. مەن بۇ يېزىۋاتقان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغان ئىدىم، ئۇ مۇشۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە باشتىن - ئاخىر بىللە بولغانلاردىن بىرى ئىدى. ئەسلىدە ئۇنى ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلغان ئىدى، يېشى كىچىك 17 ياشقا تولۇق توشمىغانلىقى ئۈچۈن، ھۆكۈم ئۆزگەرتىلىپ 20 يىللىققا چۈشۈرۈۋېتىلگەن ئىدى.

ئابدۇسەمەت ئوبۇل دەرھال مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا مەسلىھەت بېرىپ، ئادەم ئەۋەتىپ تەكشۈرۈپ كۆرەيلى، ئۇ قوراللار بارمۇ ياكى يوقمۇ، نەگە يوشۇرۇنغان؟ دېگەن تەھلىل بىلەن، مەخسۇس بىر نەچچە ئادەمنى ئەۋەتىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپتۇ، ئۇ قوراللارنىڭ ھەممىسى مەكىت ناھىيىسىنىڭ چاسا دېگەن يېرىدە بار ئىكەنلىكى، ئۇ قوراللارنى مارالبېشى ئارقىلىق قەشقەرگە ئېلىپ كېتىلەيدىغانلىقى، چۈنكى قەشقەردىمۇ ئوخشاشلا ئىسيانچىلارنىڭ تەسىرىنىڭ كۈچلۈك ئىكەنلىكى تەھلىل قىلىنىپ، تەكشۈرۈشكە بارغان ئادەملەر قايتىپ كەپتۇ، ئۇ قوراللارنى قولغا چۈشۈرۈش

ئۇچۇن، ئابدۇسەمەت ئوبۇل بىر تۇركۈم ياراملىق ئەزىمەتلەرنى ئېلىپ، ئۆزى قوماندان بولۇپ يولغا چىقىلىپتۇ. مەكتەنتىكى چاسا دېگەن يېرىگە بېرىشنىڭ ئالدىدا، ئەتراپتىكى يېزىلارغا، تەشۋىقات ئېلىپ بېرىپ، مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ قوشۇنىغا ئەسكەر بولىدىغانلارنى تىزىملاپ ئەسكەر قوبۇل قىلىپتۇ، ئابدۇسەمەتنىڭ دەپ بېرىشچە، مارالبېشىنىڭ ئاۋات، يېڭى ئۆستەڭ، ئاقساقمارال، چوڭقۇرچاق، سېرىق بويا يېزىلىرىدىنمۇ ئادەملەر كېلىپ ئەسكەر بولغىلى تۇرغان ئىدى، دەيدۇ.

ئادەم ئۇستىگە ئادەم توشۇپ كېتىپتۇ، سانىنى ئىلىشمۇ قىيىن بوپتۇ، يېقىن ئەتراپتىكى كەنت، ئەترەتلەرگە ئات هارۋىسى ئېلىپ كېلىشنى تاپىلاپتۇ، هەممە تەييارلىق پۈتۈپتۇ، چاسا بۇدۇيگە بېرىپتۇ، ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ باشلىقىنى تۇتۇپ، ئايرىم ـ ئايرىم سوراق قىلىپ قورال ياراقلارنىڭ بار يېرىنى سوراپتۇ، ئۇلار بىزدە قورال يوق، بىز تېرىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىمىز، بۇ بولسا دېھقانچىلىق مەيدانى دەپ گەپ يورغىلىتىپتۇ، بارغان دېھقانلار هەممە يەرنى تىرە ـ پىرەك قىلىۋېتىپتۇ، ئاقتۇرمىغان ئۇستى يېپىق ئۆي، خالا، ئات ـ ئۇلاغ قوتانلىرى قالماپتۇ، بەزىلەر راست بۇلاردا قورال يوق بولسا كېرەك دەپ، يالتىيىپتۇ، ئەمما ئابدۇسەمەت ئوبۇل ئۇلارنىڭ پەرزىنى قەتئىي رەت قىلىپ، تەكشۈرۈشنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ، ئاخىرى بولمىغاندا ئۇلارنىڭ تۇنجاق،

سەنمۇجاڭلىرى قاتارلىق باشلىقلىرىنى بىردىن - بىردىن باغلاپ، بەزىلىرىنى جىگدە دەرىخىگە ئېسىپ قويۇپ، ئاستىغا يانتاق توپلاپ ئوت يېقىپ، سەنلەرنى كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرىمىز دەپ ھەيۋە قىلىپتۇ، يەنە بەزىلىرىنى يازنىڭ ئاپتىپىدا قۇمغا كۆمۈپ پۈتىدىن باشلاپ قۇم تاشلاپ، ئىقرار قىلىشقا مەجبۇرلاپتۇ، قۇم بارخىنى بېلىگە، گەجگىسىگە، بوينىغا كەلگەندە بىرى يەرنى كۆزى بىلەن ئىشارەت قىلىپ « بۇيەردە قورال يوق، ئۇ يەردە قورال يوق» دەپ ھەدەپ يەرگە قارىغىلى تۇرۇپتۇ، ئابدۇسەمەت ئوبۇل دەرھال ئۇ يەرنى كولاڭلار دەپ بۇيرۇق قىلسا، دەل يەر ئاستىغا 30 سانتى چوڭقۇرلۇقتا پۈتۈن قوراللارنى تراكتور بىلەن شۇلگەي قىلىپ ئاغدۇرۇپ كۆمۈۋەتكەن ئىكەن، ئېسىلغان خىتايلار جايى جايىدا قاپتۇ، كۆمۈلگەن باشلىقلىرى جايىدا قاپتۇ، ھەممە ئادەم ئالىمان - تالامان يەر كولاشقا كىرىشىپتۇ، پۈتۈن دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ يەرلىرىنىڭ ھەممىسى ئاختاملىققا ئايلاندۇرۇلغان بولۇپ، تراكتور ساپىنىنىڭ يارىمى بىلەن پۈتۈن قوراللار كۆمۈلگەن ئىكەن، « ئالە - ئالە قۇشلارىم كۈچۈڭ يەتسە ئالساڭچۇ »، دەپ ھەركىم قولىغا كەلگەننى ئالغىلى باشلاپتۇ.

ئادەمنىڭ جىقلىقىدىن پۈتۈن دېھقانچىلىق مەيدانى ئادەم دېڭىزىغا چۆمۈلۈپتۇ. بىرەمنىڭ ئىچىدە قاقاس ئاختاملىق يەر، ياغاچ - تاختاي يەشىكنىڭ قالدۇقلىرىغا توشۇپ كېتىپتۇ، قوراللار

ياغاچ ساندۇق، يەشكىلەرگە قاچىلىنىپ كۆمۈلگەن ئىكەن. ئۇ كۈندىكى كۆرۈنۈشنى سۆز بىلەن تەسۋىرلەش ناھايىتى قىيىن ئىدى، دەيدۇ ئابدۇسەمەت ئوبۇل. ئابدۇسەمەت ئوبۇلنىڭ دېيىشىچە: قوراللارنىڭ كۆپلۈكىدىن توشۇپ بولالماي، نەچچە كۈن تۇرۇپ قالغان ئىدۇق، قوراللارنىڭ سانىمۇ ھېسابسىز كۆپ، تۈرىمۇ ناھايىتى سەرخىل ئىدى. ئوق دورىلىرىمۇ يېتەرلىك ئىدى، ھەممىسىنى بەخىرامان ئىشلىتەلمىگەن ئىدۇق. ئۈنىڭ ئىچىدە تۆت دانە ستانكىۋاي پىلىموت بار ئىكەن، ئۈنىڭ زاپچاسلىرى كەم ئىكەن، تراكتور پونكىتىغا ئەكەلگەندىن كېيىن ئىبراھىم نامان ياسىغان ئىدى.

ئىبراھىم نامانمۇ شۇ ئىش بىلەن 20 يىل كېسىلىپ، بىز بىلەن بىللە پەيلو مەيدانىدا تۇرغان ئىدى.

قوراللارنىڭ كۆپ قىسمى مەكىت تراكتور پونكىتىغا ئېلىپ كېلىنىپتۇ، بىر قىسمىنى دېھقانلار ئېلىپ كېتىپتۇ، لېكىن قوراللارنىڭ ھەقىقىي سانىنى ئالالمىغان ئىكەن، مۇھەممەد ئىمىن قادىرمۇ سانىنى ھازىرچە ئالماي تۇرۇڭلار، دەپ بۇيرۇق قىلغان ئىكەن.

چاسا ۋەقەسى بىردىنلا قەشقەر ۋىلايىتىگە تارالغان ئىدى. مەكتىتە قورال سودىسى ئەۋج ئالغان ئىكەن، بىر ۋاقىتلاردا مەكتىتىن قورال سېتىۋېلىپ كەلدۇق، دېگەن گەپلەرنى مەنمۇ قەشقەردە ئاڭلىغان

ئىدىم.

مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ تەسىرى چوڭىيىپ، ئەسكەرلەر سانىمۇ كۈندىن - كۈنگە ئېشىپ، مەكتەتنىڭ ناھىيە ئىچىدىكى ئازغىنە قىسمىدىن باشقا بارلىق يېزىلار، ئېتىز - ئېرىق، دەريالىرىمۇ مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ كونترولىلۇقىغا ئۆتكەن ئىكەن، پەقەت ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بىلەن، سودا ئىدارىسىنىڭ ئىچىدىلا 100گە يەتمىگەن ئادەم قالغان ئىكەن. يېزا - يېزىدىن كېلىۋاتقان يارەملەر، يېمەك - ئىچمەكلەر، سويۇلۇۋاتقان قوي، كالىلارنىڭ سانى ھەددى ھېسابسىز جىق ئىكەن.

5 - پوسكام كۆۋرۈك ۋەقەسى

يەكەندىن پوسكامغا ئۆتىدىغان ئۇزۇن بىر كۆۋرۈك بار. بۇ كۆۋرۈك زەرەپشان دەرياسى ئۈستىگە سېلىنغان زامانىۋى كۆۋرۈك بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى جەھەتتە جەنۇبتا 3 - ئورۇندا تۇرىدىغان كۆۋرۈك. مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ شۇ مەزگىللىرىدە كۆۋرۈكنى ساقلاۋاتقان بىر روتا 100 دەك قوراللىق ئەسكەر بار ئىكەن. قوراللىق ئەسكەرلەرنىڭ پوسكام كۆۋرۈكنى ساقلاۋاتقانلىق خەۋىرى مەلۇم كىشىلەر تەرىپىدىن دوكلات قىلىنغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ قوراللىرىنى تارتىۋېلىشقا ئادەم باردىغان بوپتۇ، بۇ ئىشقىمۇ يەنە

تەجرىبىلىك ئابدۇسەمەت ئوبۇلنى ئەۋەتىپتۇ.

ئابدۇسەمەت ئوبۇل ياراملىق ئادەملىرىدىن 10 دەك ئادەمنى ئېلىپ، كۆۋرۈككە يېقىنلىشىپ، كۆزىتىش ئېلىپ بېرىپتۇ، خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ پوست ئالمىشىش ۋاقتى، ئۇلارنىڭ ھەربىدە قانۇنىيىتىنى ئىگىلەپتۇ. قاراۋۇل ھەر ئىككى سائەتتە بىر ئالمىشىدىكەن، كۆۋرۈكنىڭ ئۇ تەرىپىدە بىر پوست، بۇ تەرىپىدە بىر پوست قوراللىق تۇرىدىكەن، ئوتتۇرىدا مېڭىپ يۈرىدىغان يەنە ئىككى قاراۋۇل بار ئىكەن، ئۇلار غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ مېڭىپ يۈرىدىكەن، باش شتابىدا ئۇلارنىڭ ئەسكىرى باشلىقلىرى ۋە قالدۇق ئەسكەرلىرى ئىككى يوغان زال ئۆيگە كىرىپ ئۇخلايدىكەن.

ئابدۇسەمەت ئوبۇلنىڭ ئەسكەرلىرى ھەممىنى پۈختا ئىگىلەپ بولغاندىن كېيىن، ھەربىدە ۋاقتىنى دەل سائەت تۆت يېرىمغا توغرىلاپ قول سالماقچى بوپتۇ. ئابدۇسەمەتنىڭ ئەسكەرلىرى بىر دالدىغا كىرىپ قاراۋۇل قويۇپ ئۇخلاپتۇ، سائەت توشقاندا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئالدى بىلەن ھەر ئىككى تەرەپتىكى پوستنى تۇتۇپ، باغلاپ، كۆۋرۈكنىڭ ئاستىغا ئېلىپ چۈشۈپ، ماتاپ يىغىشتۇرۇپتۇ، ئۆتەشمە قاراۋۇل يېقىنلاشقاندا دەرھال قورال تەڭلەپ، ئاۋاز چىقارساڭ ئاتىمەن دەپ، پوپوزا قىلىپتۇ، ئۇ ئىككى ئەسكەرمۇ غىڭ-پىڭ قىلماي، قورال تاپشۇرۇپ، تەسلىم بوپتۇ، ئۇنىمۇ راۋۇرۇس ماتاپ باغلاپ، خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ ياتار ئۇۋىسىغا كىرىپ، قاتتىق

توۋلاپ، قىمىرلىما! قىمىرلىدىك ئېتىپ تاشلايمەن! دەپ، دېرىزە ـ دېرىزىدىن قوراللارنى تەڭلەپ، مىدىرلاتماپتۇ، تۆت ئادەم ئىچىگە كىرىپ پۈتۈن قوراللارنى پاك ـ پاكىز ئېلىپ، قايتىدىغان ۋاقتىدا يالغاندىن ياشىسۇن ماۋجۇشى! دەپ ئۆزلىرىنىڭ ئىسيانچى ئىكەنلىكىنى نامايەندە قىلىپتۇ، ئۇنداق دېيىشتىن مەقسەت، خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ ئارقىدىن قوغلاپ ئوق چىقىرىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئىكەن، ئۇ زاماندا، ئىسيانچىلارغا ئارمىيىنىڭ ئوق چىقىرىشى چەكلەنگەن ئىدى.

ئۇلار قوراللارنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن خىتايلارنىڭ ئاشخانىسىغا كىرىپ قاسقاندىكى مومىلىرىنى تويغۇدەك ئېلىپ، بەخىرامان چېكىنىپتۇ. مەن ئابدۇسەمەتتىن يالغۇز مومىنى ئېلىپ باشقا تامىقىنى ئالمىدىڭلارمۇ؟ دەپ چاقچاق قىلسام: «ئۇ خىتايلارنىڭ قاسقاندا پىشۇرغان مومىسىدا شەك يوق، باشقا نېمىلىرىنى يېگىلى بولمايدۇ، ئەمەسمۇ!» دەپ كۈلۈپ كەتكەن ئىدى. ئۇلار قوراللارنى ئېلىپ يول بويىدىكى ئالدىن تەييارلانغان ماشىنىغا چۈشۈپ مەكىت تەرەپكە مېڭىپتۇ. ئۇ زامانىڭ يوللىرى توپا يول، كاتاك، ئېگىز ـ پەس بولغانلىقتىن، ئارقىدىن قوغلاپ كەلگەن جاۋتوك خۇڭچى دېگەن ۋاڭ ئېنىماۋنى قوغدايدىغان تەشكىلاتتىكىلەر يېتىشىپ قاپتۇ. ئابدۇسەمەت ئوبۇل دەرھال بۇيرۇق بېرىپ، «ھەممىڭلار تارقىلىپ قوراللارنى ئېلىپ، تراكتور

پونكىتىغا يىغىلىشلار» دەپ ھەممەيلەننى تارقىتىۋېتىپتۇ، ئۇلار ماشىنىدىن سەكرەپ چۈشۈپ قوناقلىقنىڭ ئارلىرىغا كىرىپ، تەرەپ ـ تەرەپكە بۆلۈنۈپ غايىب بوپتۇ. چۈنكى ئۇلار يەرلىك بولغانلىقتىن يەر شارائىتىنى ياخشى بىلىدىكەن، قوغلاپ كەلگەن خىتايلار ھېچ نېمىگە ئېرىشەلمەي قايتىپ كېتىپتۇ.

ئابدۇسەمەت ئوبۇلنىڭ ئەسكەرلىرى ئەگرى چىغىر يوللار بىلەن 3 ـ 2 كۈندىن كېيىن، 4 ـ 3 تىن ئادەم بىللە تراكتور پونكىتىغا جەم بوپتۇ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى يەرلىك دېھقانلارنىڭ ئۆيىگە يوشۇرۇنۇپ، ئۆزلىرىنىڭ مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ئەسكەرلىرى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەندىن كېيىن، ئېشەك، كالا ھارۋىلىرىغا ئولتۇرۇپ، قوراللىرىنى شاخ شۇمبىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇپ يولغا چىقىشىغا يارەملەشكەن ئىكەن.

مەن ئۆگىنىش كۈرسىغا ئەمدى يېڭىدىن كېلىپ ئىككى كۈندەك بولغان ئىدى. بۇ 1969 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرى ئىدى. بىر تۈركۈم خىتايلار ئۆگىنىش كۈرسىغا باستۇرۇپلا كىردى. مەن ھېچ نېمىنى ئاڭقىرالماي قالدىم. ئۇلار ئابدۇسەمەت ئوبولنى ئىزدىدى، ئۇنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ خىتاي تىلىدا:

—بىزنى قۇمغا كۆمگەن تۇخۇمى بۇزۇق مۇشۇ شۇ! دەپ باشقىلارغا تونۇشتۇردى. ئۇلاردىن بىر نەچچىسى ئابدۇسەمەتنىڭ يېشىنى سوراپ، بۇ تېخى كىچىككىنە بىر نېمە ئىكەنغۇ، بىگىسىسى نېمە

دېگەن چوڭ! بۇنى هايال قالماي ئۆلتۈرۈش كېرەك، دېگەن ئىدى.
مەكتىتە بولۇۋاتقان ئىشلاردىن تولۇق خەۋەر تاپقان ئاخۇنوپ، دەرهال مەكتىنى تەپسىلىي كۆزدىن كەچۈرۈشكە، مۇھەممەد ئىمىن قادىر ۋە ئۇلارنىڭ ئىدىيىۋى روهى هالىتىنى بىلىپ كېلىشكە پىشقان تەجرىبىلىك ئادەملەرنى ئەۋەتىدۇ. مۇھەممەد ئىمىن قادىر ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرى بىلەن بىر مەزگىل بىللە بولۇپ، تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان خادىملار هەممە ئىشتىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، قايتىپ كېلىپ ئۆز پېتى ئاخۇنوپقا دوكلات قىلىدۇ.

تەكشۈرۈش نەتىجىسىگە ئاساسەن مەكتىتە پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇشنىڭ جىددي زۆرۈرلۈكىنى هېس قىلغان شەرقي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى قەشقەر بىيۈروسى، بۇ ئىشقا جىددي تۈتۈش قىلىدۇ ۋە پارتىيە ئەزالىرىنى قوبۇل قىلىش ئىشلىرىنى باشلىۋېتىدۇ. مەمەت كېرىم پولكنىڭ كومىسسارلىقىغا تەيىنلىنىدۇ. پارتىيە تەشكىلاتى قۇرۇلۇپ ئىشلار تەرتىپكە چۈشكەندىن كېيىن، ئىككىنچى قەدەمدە ئارمىيىنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى ئېلىپ بېرىلىپ قەشقەردىن پېشقەدەم، تەجرىبىلىك ئوفىتسېرلارنى ئەۋەتىپ پۈتۈن ئەسكىرى تەرتىپ ئورنىتىپ، بەندىن تارتىپ پەيگىچە، پەيدىن تارتىپ روتىغىچە ئەسكەرلەرنى تىزىملاپ ئۇنىڭ كوماندىرلىرىنى بېكىتىپ، ئۇنىڭ كەينىدىن باتالیون، ئەڭ ئاخىرىدا پولكنىڭ شتابى ۋە

مۇھاپىزەتچىلەر ئەترەتلىرىگىچە بىر قەدەر زامانىۋى تۈسنى ئالغان ھەربىي تىپتىكى ئورگاننى دەسلەپكى قەدەمدە تەسىس قىلىدۇ.

مەن ئالدىنقى قېتىم مەكتىكە بارغىنىمدا قالايمىقان، تەرتىپسىز، يا پارتىزانغا ئوخشىمايدىغان، يا ئارمىيىگە ئوخشىمايدىغان بىر توپ ئادەملەرنىڭ ئۇياقتىن ـ بۇياققا قالايمىقان چېپىپ يۈرگەنلىكىنى، تراكتور پونكىتىنىڭ ئىچىدە قورال سودىسىدىن باشقا بىر ئىشنىڭ يوقلۇقىنى، بەزىلىرىنىڭ بىر جېنىغا ئىككى تاپانچا بىلەن بىر ئۈزۈن قورالنى ئېسىۋېلىپ لاغايلاپ يۈرگەنلىكىنى، ئۇيەردە، بۇيەردە قازان ـ قازاندا گۆش پۇشۇرۇپ، كاۋاپ ئېتىپ يەپ، قېنى ـ قېنىغا پاتماي، ھېچ ئىشتىن خەۋىرى يوق ئادەملەردەك بەخىرامان يۈرگەنلىكىنى، بىر بۇلۇڭدا قاسساپلارنىڭ قوي، كالىلارنى يەرگە بېسىپ بۇنى بۇگۈن سويايلى، ئەتە ئانى سويايلى دەپ گەپ تالىشىۋاتقانلىقىنى، كوچىلاردا ئادەملەر يېڭى ھاكىمىيەت قۇرۇپ، كونا ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇۋەتكەندەك بىر خىل ھېسسىي مېڭىش تۇرۇش بىلەن ئۇيەر ـ بۇيەردە جاھان سازلىق بىلەن يۈرگەنلىكىنى، يېڭىدىن ئىش ـ ئوقەتكە كىرىشكەن كىشىلەرنىڭ قانداقتۇر ماللىرىنى ساتقاندا خېرىدارلىرىغا مەمنۇن بولغان ھالدا: «ياشىسۇن مۇھەممەد ئىمىن قادىر سىلىڭ! بۇ ھەممىسى مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ رەھبەرلىكى!» دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدىم. بازاردىن قايتىپ

كېلىپ باشقىلاردىن سورىسام، بۇ ھېچ گەپ ئەمەس، مارالبېشىنىڭ ئاۋات يېزىسىدىن تارتىپ مارالبېشىغىچە بولغان ئارىلىقنىڭ ھەممىسىدە، خەلقىلەر ياشىسۇن مۇھەممەد ئىمىن قادىر! دەيدىغان بولۇپ كەتتى، بىزمۇ ئۇلارنى توسۇپ قالالمىدۇق، دېيىشكەن ئىدى.

بۇ قېتىم بارغىنىمدا ئەھۋال تامامەن ئۆزگەرگەن ئىدى. ئەسكەرلەر رەسمىي مۇنتىزىملىشىپ، يېڭىدىن بىر مىللىي ئارمىيە قۇرۇلغاندەك ۋەزىيەت شەكىللەنگەن ئىكەن.

*****

بەشىنچى باب

قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ باشلىنىشى

1 ـ ئونسەككىزىنچى ئاۋغۇست تۇتقۇنى

1969 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى خىتاي مەركىزى كومىتېتىنىڭ جىددىي ئۇقتۇرۇشى كېلىپ ھەممە تەشكىلاتلارغا ئۇقتۇرۇلغان ئىدى. ئۇقتۇرۇشتا بارلىق تەشكىلاتلار قورال تاپشۇرۇپ چوڭ بىرلىشىشنى ئىشقا ئاشۇرۇپ ئەكسىلئىنقىلابىي بۇزغۇنچىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، چەتئەل قوشۇنلىرىنىڭ باستۇرۇپ كېلىشىگە قارشى تۇرۇش تەكتىلەنگەن ئىدى. ئاممىۋى تەشكىلاتلارغا ئارقا ـ ئارقىدىن كېلىۋاتقان ھەربىي ۋەكىل ۋە باشقا تەشۋىقات ئۆمەكلىرى قورال تاپشۇرۇشقا دەۋەت قىلىۋاتاتتى.

بۇ ئىشتىن تولۇق خەۋەر تاپقان شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ قوراللىق قوزغىلاڭغا رەھبەرلىك قىلىش قوماندانلىق شتابى جىددىي ھەرىكەت قىلماقتا ئىدى.

1969 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى قەشقەر شەھىرىدە يېرىم

كېچه بولغاندا، چوڭ بىر تۈتقۇن بولغان ئىدى. ئۇرۇمچىدىكى مەلۇم بىر ساتقۇنىڭ خائىنلىق قىلىشى بىلەن قەشقەردە پات ئارىدا پارتلايدىغان قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ ھەربىكەت يۆنىلىشى پاش قىلىنغان ئىكەن. بۇ تۈتقۇندا شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى قەشقەر بىيۈروسىنىڭ قۇرغۇچىلىرى ۋە قوراللىق قوزغىلاڭغا رەھبەرلىك قىلىش قوماندانلىق شتابىنىڭ بىر قىسىم مۇھىم ئەزالىرى تۈتقۇن قىلىنغان ئىدى. بۇلارنىڭ ئىسمى تۆۋەندىكىچە:

تۇردى ئىلى ـ قەشقەرپىداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ مەكتەپ مۇدىرى،

ئابدۇرەھىم ئەيىپ ـ قەشقەر ۋىلايەتلىك مادداي ئەشيالار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى،

ئابدۇرەھىم پەتەك ـ قەشقەرنىڭ سابىق ۋالىيسى،

ئىمىنوپ ھامىت ـ قەشقەرنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى،

ئوبۇلقاسىم ھامۇت ـ ئاپتونوم رايونلۇق ج خ نازارىتى سىياسىي باشقارمىنىڭ باشقارما باشلىقى،

ئابدۇكېرىم ھامۇت ـ قەشقەر كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى،

يۈسۈپ سەھىدى ـ قەشقەر يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش مەكتىپىنىڭ مۇدىرى،

قۇربانوپ ـ قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئوقۇتۇش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى،

مۇھەممەد رەھىم گودەيزى ـ شىنجاڭ ھەربىي رايون سىياسىي باشقارما ئالىي دەرىجىلىك تەرجىمانى،

ئابلەت شۇجى ـ توققۇزاق ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ سېكرېتارى،

ئىيسا ئىبراھىم ـ توققۇزاق ناھىيە، بەشكېرەم ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ مۇدىرى، ئۇندىن باشقا قوشنا ئوبلاست ۋە ناھىيىلەردىنمۇ بىر قىسىم كىشىلەر تۇتقۇن قىلىنىدۇ.

تۇتۇشقا كەلگەن ئەسكەرلەر ئاخۇنوپنىڭ ئۆيىگە كىرىپ، ئاخۇنوپنى تۇتۇپ، ئۇيەر بۇيەرنى ئاختۇرۇپ، ئالمىدىغانىنى ئېلىپ، ئاخۇنوپنى ئېلىپ مېڭىشقا تەمشەلگەندە، ئاخۇنوپنىڭ تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۇرۇپ ئىش كۆتۈپ تۇرغان، زېرەك ـ ئەقىللىق قىزى ئادالەت چەبدەسلىك بىلەن ھويلىنىڭ چىرىغىنى تارتىپ ئۆچۈرۈۋېتىدۇ ـ دە، ھەممە يەر قاپقاراڭغۇغا چۆمىدۇ، پۈرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن ئاخۇنوپ دەر ھال ئۆگزىسىگە چىقىپ، تامدىن ئارتىلىپ، قوشنىلىرىنىڭ بىر نەچچە ئۆگزىسىنى بېسىپ، ئېگىز سىرەج تاملاردىن سەكرەپ يەرگە چۈشۈپ قېچىپ كېتىدۇ.

تۇتۇشقا كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسى خىتاي ئەسكەرلىرى ئىكەن، بىرمۇ ئۇيغۇر ئەسكەر ياكى كادىر يوق ئىكەن. قەشقەرنىڭ يەر شارائىتىنى بىلمىگەن بۇ خىتايلار ئارقىدىن قوغلاپ بېقىپ يول

تاپالماي، ئەييو دېسە، پەييو، تا پاۋلى (ئۇ قاچتى، ئەمدى قانداق قىلارمىز) دەپ قايتىپ كېتىشىدۇ.

ئۇ زاماندا، پۈتۈن ئىدارە، جەمئىيەت ئورگانلارنىڭ ھوقۇقى ھەربىيلەر تەرىپىدىن يۇرگۈزۈلەتتى. سىياسىي قانۇن كادىر ساقچىلىرىنىڭ ھەممىسى قەشقەر پارتىيە مەكتىپىگە يىغىپ ئىلىنىپ، ئۆگىنىش كۇرستا بەند ئىدى، ساناقلىقلا ئۇيغۇر كادىر قالغان ئىدى. قەشقەردە ھەربىي ئىدارە قىلىش كومىتېتى بىلەن خەلق قوغداش گۇرۇپپىسى دېگىنى سىياسىي قانۇن ئورگانلىرىنىڭ ئىشىنى قىلاتتى. ئادەم تۇتۇش، سوتلاش، ھۆكۈم چىقىرىش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى شۇلار قىلاتتى.

ئاخۇنوپ شۇ قاچقانچە سەپداشلىرىدىن ئابلىمىت ئەينەكنىڭ دۇكىنىغا باردۇ، ئۇيەردىن ھەزىموپنىڭ زاۋۇتىغا باردۇ، ھەزىموپ ئاخۇنوپنىڭ يېقىن سەپداشلىرى، شۇنداقلا شەرقىي تۈركىستان خەلق پارتىيىسىنىڭ ئەزالىرىدىن ئىدى، زاۋۇتقا ئىشقا كىلىدىغانلارنىڭ ئالدى ئەتىگەنده كىلىشكه باشلىغاندىن كېيىن، غازاخۇنىنىڭ ئۆيىگه يوشۇرۇنىدۇ. ئۆيگه بېرىپ، بولغان ئىشنى دەرھال پۈتۈن تەشكىلات ئەزالىرىغا ئۇقتۇرىدۇ ھەمده ئەتىسى سەمەندىكى قۇربان نىيازنىڭ ئۆيىده يىغىن ئاچىدىغانلىقى ھەققىده ئۇقتۇرۇش تارقىتىدۇ، يىغىن مەيدانىغا بېرىش ئۈچۈن ئۆيدىن چىقماقچى بولغاندا، مەھەللىنىڭ دوقمۇشىدا بىر قانچه ساقچىلار

گەپ سېتىپ ئولتۇرغان ئىكەن، ئۆيدىن چىقىشقا مۇمكىن بولمايدۇ، يوشۇرۇنغان ئۆي، يارۇاغ پەيچۇسونىڭ يېنىدىكى ئاخۇنوپنىڭ بۇرۇنقى سەپدىشى، مىللىي ئارمىيىدە بىللە ئىشلىگەن پېشقەدەم رازۋېدكىچى غازاخۇن دېگەننىڭ ئۆيى ئىكەن.

يىغىن ۋاقتى قىستاپ كېلىپ قالدۇ، ئاخۇنوپ ئۆيدىن چىقالمايدۇ، تىت ـ تىت بولۇپ كېتىدۇ. ئاخۇنوپنىڭ تىت ـ تىت بولغانلىقىنى سەزگەن غازاخۇن، دەر ھال ئۆيدىكى بازارغا مال ئاچىقىپ ساتىدىغان قول ھارۇسىغا ئاخۇنوپنى ياتقۇزىدۇ، ئاخۇنوپ ئۇئادەمنىڭ نېمە قىلىدىغانلىقىنى زادى چۈشەنمەيدۇ. ئۇكام دەپ گەپ قىلىدىغان غازاخۇن، ئاخۇنوپقا، «ياتسىلا! دېگەندىكىن ياتسىلا! مەن سىلىنى كوچىغا ئاچىقىپ سىلە باردىغان يەرگە ئۆزۈم ئاپىرىپ قويىمەن» دەيدۇ، ئاخۇنوپ يەنە ئۇنىماي، ئۇ ئادەمنىڭ نېمىلەرنى قىلماقچى بولغانلىقىنى زادى چۈشەنمەيدۇ، غازاخۇن ئاخۇنوپنى ھارۇغا ياتقۇزۇپ، ئەسكى چاپان بىلەن باش ـ كۆزىنى يېپىپ، بىر شېشە ئاق ھاراقنى ئاخۇنوپنىڭ ھەممە يېرىگە قالايمىقان چېچىپ، بېشى قويۇلغان يەرگە بىر چىنە ئاشنى تۆكۈپ، قۇسقان مەيدان ياساپ، ھارۇنىنى ھەيدەپ كوچىغا ماڭدۇ، ھارۇنىنى ھەيدەپ ساقچىلارنىڭ ئالدىغا كەلگەندە: «ئادەم دېگەن بالا باققۇچە ئىت باقسا بولىدىكەن، كۆرمەملا بۇ گۇيىنىڭ قىلغان ئىشىنى، كۈپ كۈندۈزدە نومۇس قىلماي ھاراق ئىچىپ، مېنى بۇشەھەردە

ياشىغۇسىز قىلىۋەتتى» دەيدۇ، ساقچىلار ھاراقنىڭ سېسىق پۇرىقىدىن كۆڭلى ئاينىپ، ۋەي! غازاخۇن ماۋۇ بالاڭلىنى تېز ئەپكىتىڭلا ماۋۇيەردىن دەپ زورلايدۇ ھەمدە «بالاڭلىنى نەگە ئېلىپ ماڭدىڭلار» دەپ گەپ سورايدۇ. غازاخۇن ھېچ ئىككىلەنمەستىن: «تۇمەن دەريا بويىغا ئاپىرىپ، بۇ گۈينى راسا بىر سۇغا پىچىپ، يۇيۇپ، ساقايتىپ، يوتقان ـ كۆرپىلەرنى بىر تازىلاپ كەلمىسەم، قانداق بۇنىڭ بىلەن بىر ئۆيدە ياتقىلى بولىدۇ» دەيدۇ. ھارۋىدا ياتقان«مەست» ئاخۇنوپنىڭ يۈرىكى قاتتىق سوقۇۋاتقان ئىدى. «ھە! غازاخۇن ماۋۇ بالاڭلىنى تېز ئەپكىتىڭلا» دېگەن گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، خۇداغا شۈكرى، دەپ كۆڭلى جايىغا چۈشىدۇ.

غازاخۇن مېنىڭ يېقىن مەھەللىلىكىم ئىدى، ئۇ يارۋاغ پەيچۇسونىڭ يېنىدا زاسۇيىپەزلىك قىلاتتى. مەن ئاشۇ كونا ئىشلارنى تەگەپ، چاقچاق قىلىپ، ئاخۇنوپنى باسقان ھارۋا مۇشۇمىدى دەپ قويسام، كۈلۈپ كېتەتتى، ئۇ ئادەمۇ ئاز خاپىلىق تارتمىدى، تۇرمىدىن پالانى چىقىلىپتۇ، دېگەننى ئاڭلىسا، ئالايىتەن بېرىپ پەتە ئوقۇپ، قولىدىن كېلىشچە ياردەم قىلاتتى، 15 يىل تۇرمىدە يېتىپ چىققان، تېببىي مەكتەپنىڭ قۇرغۇچىسى، قەشقەردىكى كونا زىيالىي تىيىپچانغىمۇ ئۆز ئۆيىنى بوشىتىپ بېرىپ، كېيىن دوختۇرخانا ئېچىشىغا جىق ياردەم قىلغان ساخاۋەتلىك كىشى ئىدى.

قەشقەر شەھىرىنىڭ چېتىدىكى سەمەن يېزىسىدا، قۇربان نىياز دېگەن بىر دوستىمىز بار ئىدى، ئۇ قەشقەر توقۇمىچىلىق فابرىكىسىنىڭ ئىشچىسى ئىدى. بىزنىڭ تەشكىلاتىمىزنىڭ ئەزاسى ئىدى. ئۇمۇ بىز بىلەن قاراجۇلدىكى جەڭدە بىللە بولۇپ، ئەسىر ئىلىنىپ 10 يىللىق كېسىلگەن ئىدى.

مەجلىس قۇربان نىيازنىڭ ئۆيىدە ئېچىلىدۇ، يىغىنغا يىراق - يېقىندىكى مۇھىم ئادەملەرنىڭ ھەممىسى ئىشتىراك قىلىدۇ، يىغىن قەشقەرنىڭ نۆۋەتتىكى ئەھۋالىنى تەھلىل قىلىپ، قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ ۋاقتى ۋە ھەربىكەت يۆنىلىشىنىڭ ئۆزگەرتىلگەنلىكىنى جاكارلاپ، «3 - ھەربىكەت لايىھە يۆنىلىشى» بويىچە ھەربىي يۇرۇش قىلىدىغانلىقىنى بىر ئېغىزدىن ماقۇللاپ تۆۋەنگە تارقىتىدۇ ھەمدە ئالاقىدار ئورۇن ۋە ھەربىي تۇرالغۇلارغا دەرھال ئادەم ئەۋەتىدۇ، ئۇچرىشىش جايى ئاتۇش ناھىيىسىنىڭ سۇغۇنچازا، ۋاقتى. 21-ئاۋغۇست كەچ سائەت 11:00 قىلىپ بېكىتىلىدۇ.

ئەسلىدە 2 - ھەربىكەت لايىھە يۆنىلىشى بويىچە تاشقورغان تەرەپكە مېڭىپ، ئۇچرىشىش جايىنى سۇۋاش داۋان قىلىپ بېكىتمەكچى ئىكەن، شۇ كۈنلەردە قەشقەردىن تاشقورغانغا يول ياساۋاتقان بىڭتۈەننىڭ جۇزى دېگەن ئارمىيىسى، يول بويىدا قوراللىق ئىشلەۋاتقان بولغانلىقى ئۈچۈن، يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىپ

ئاتۇش تەرەپ قىلىپ بېكىتىدۇ.

3ـ ھەربىرىدە لايىھە يۆنىلىشى قەشقەر ـ ئاتۇش ـ سۇغۇنچازا ـ قاراجۇل، ئەڭ ئاخىرقى مەنزىل قاراجۇل قىلىنىپ بېكىتىلىدۇ. چەتئەل قوشۇنلىرى بىلەن قاراجۇلدە ئۇچرىشىش ئالدىن پىلانلانغان ئىدى. ئالاقىچىلار ئالاقىنى ئېلىپ بەلگىلەنگەن رايون ۋە شەخسلەرگە يەتكۈزۈپ بېرىش ئۈچۈن يولغا چىقىدۇ.

ئوقۇرمەنلەرنىڭ چۈشىنىۋېلىشىغا ياردەمى بولسۇن ئۈچۈن، مەن مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، 1 ـ ۋە 2 ـ ھەربىرىدە لايىھە يۆنىلىشىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئىزاھلاپ ئۆتمەكچىمەن.

«1ـ ھەربىرىدە لايىھە يۆنىلىشى» دېگىنىمىز، قەشقەر ۋىلايىتىنى مەركەز قىلىپ پۈتۈن جەنۇبىي تەڭرىتېغى رايونى بويىچە بىرلا ۋاقىتتا قوراللىق قوزغىلاڭنى باشلاش، باشقا رايون ۋە ئوبلاستلار ھەمكارلىشىش، ئىچكى ـ تاشقى جەھەتتىن ماسلىشىپ، چەتئەلدىكى شەرقىي تۈركىستان قوشۇنلىرىنىڭ كىرىشىگە سىياسىي شەرت ـ شارائىت ھازىرلاش.

«2ـ ھەربىرىدە لايىھە يۆنىلىش» دېگىنىمىز، قەشقەردىن باشلاپ توققۇزاق، بۇلاقسۇ، ئوپال، تاشمىلىق، ئويتاغ، تاشقورغان، قونجىراپ، پاكىستان ۋە ئافغانىستانلاردىن ئىبارەت، ئۇچرىشىش جايى سۇۋاش داۋان، باشقا رايون ۋە ئوبلاستلار ماسلىشىش، شەرقىي تۈركىستان چەتئەل قوشۇنلىرى بىلەن سۇۋاش داۋاندا ئۇچرىشىش.

ھەربىر ئېلىپ بارىدىغان يۆنىلىش، رايونلارنىڭ تەبىئىي شەرت شارائىتى، يەر شەكلى ۋە يول ئارىلىقى، دۇشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ جايلىشىش ئەھۋالى، قورال كۇچى، ئادەم سانى قاتارلىقلار ئالدىن رازۋېدكا قىلىنىپ خەرىتىگە ئىلىنغان ئىدى، مەرھۇم خەيرۇللا بىلەن ئىككىمىز كېچىلەپ ئۇخلىماي بۇ خەرىتىنى سىزىپ چىققان ئىدۇق، (تەپسىلىي ئەھۋالنى، خەيرۇللانىڭ تەرجىمھالىدا بايان قىلىپ ئۆتىمەن) كېيىن دۇشمەن قولىغا چۈشكەن بۇ خەرىتە، ئۇلار ئۈچۈن قىممەت باھالىق ئەڭگۈشتەر ھېسابلىنىپ، بىز دۇشمەن تەرىپىدىن ئەسىرگە ئىلىنغاندىن كېيىن، بەش يىلغىچە ۋەتىنىمىزنىڭ شەھەر ناھىيىلىرىدە كۆرگەزمە ئۈيۈشتۇرۇلۇپ، كۆرگەزمىگە قويۇلغان ئىكەن، ھەمدە ھەربىي مەخپىيەتلىكنى ساقلىيالمىغان، مۇجى، تاغارما، ئويتاغ، تاشقورغاندىكى خىتاينىڭ ھەربىي باشلىقلىرىنىڭ بىر قانچىسى جازالانغان ئىكەن...

2ـ سۇغۇندا ئۇچرىشىش

1969ـيىل 8 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى بىز قەشقەر شەھىرىدىن يولغا چىققان ئىدۇق، شۇ كۈنى ئەتىگەندە خەيرۇللانىڭ ئالاقىچىسى رىشات ئىسمائىل بىزنىڭ ئۆيگە كېلىپ كەچ سائەت دەل سەككىزدە ۋىلايەتلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ يېنىدىكى بۇغداي

ئېڭىزلىقىدا ماشىنا كۈتۈشنى، ئالاقىلىشىش پارولىنى تاپشۇرۇپ كەتتى. رىشات ئىسمائىل بىزنىڭ مەھەللىدە رادىئو رېمونت قىلىدىغان بىر ئۇستام ئىدى. ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ ـ كېتىدىغان كىشىلەر كۆپ، مەخپىي ئالاقە قىلىش قۇلاي، باشقىلار ئاسان گۇمان قىلمايدۇ، دەپ ئۇنى ئالاقىچىلىككە بەلگىلىگەن ئىكەن. ئۇ كېيىن خائىنلىق قىلىپ نۇرغۇن كىشىنىڭ تۈتۈلۈشىغا سەۋەبچى بولدى. مەرھۇم خەيرۇللا ئالاقىچىلىققا ياخشى ئادەم تاپالمىغان ئىكەن.

مەن ئۆيدىن تەييارلىقىمنى قىلىپ، ئالدىغاننى ئېلىپ، ماڭىدىغان ۋاقتىمدا، ئايالىمغا بىر نەچچە ئىشنى تاپشۇرۇپ، بولۇپمۇ دادامغا ياخشى قاراشنى تاپىلاپ يولغا چىققان ئىدىم، قانداقتۇر كۆزۈمگە ماۋ نىڭ ھەيكىلى كۆرۈنگەندەك بولدى. كەينىمگە بۇرۇلۇپ بۇ نېمە؟ نەدىن ئېلىپ كەلدىڭ؟ دېسەم، بىرى«سوۋغا» قىلغان ئىكەن، مەن ئۇنى قولۇمغا ئېلىپ، يەرگە تاشلاپ دەسسەپ سۇندۇرۇپ، بىزنىڭ ئۆيدە بۇنىڭ تۇرۇشىغا ئورۇن يوق، دەرھال بۇنى تاشلىۋەت دېدىم. ئۇ قورقۇپ جان ـ پېنى چىقىپ، لاغىلداپ تىترەپ كەتتى. چۈنكى، ئۇ زامانىدا ماۋزېدوڭنىڭ رەسمىنى يىرتقان ئادەمگە 10 يىلدىن ئارتۇق قاماق جازاسى بېرىلەتتى، مەن بۇ گەپنى ياسالغان نەرسە ئىكەن، بۇنى ئۇششاق پارچىلاپ، شەكلىنى تونۇمايدىغان قىلىپ ئۆزگەرتىپ، كۇلىنىڭ ئارىسىغا ئارىلاشتۇرۇپ ئەخلەتكە تۆكۈۋەتسەڭ بولىدىغۇ! سەن ئۆزۈڭ ئىقرار قىلىپ ئۇلارنىڭ

ئالدىغا بارمىساڭ، كىم بۇ ئىشنى بىلەتتى - دېدىم-دە، ئۆيدىن چىقىپ كەتتىم، ئايالىم كەينىمدىن يۇگۈرۈپ چىقىپ خېلى يەرگىچە ماڭغىلى تۇردى، مەن تەسەللى بېرىپ قايتۇردۇم، ئۇ ھەممە ئىشنى بىلەتتى، مېنىڭ ئايالىملا ئەمەس، بەلكى مېنىڭ سەپدىشىم ئىدى. كۆپ ئىشلارنى ئۇنىڭ ياردىمى بىلەن قىلغان ئىدىم. بىر ۋەتەنپەرۋەر ئىنقىلابچى ئىشنى ئۆز ئائىلىسىدىن باشلىشى كېرەك ئىدى.

كەچ سائەت يەتتىدىن سەل ئاشقاندا، ۋىلايەتلىك دوختۇرخانىنىڭ يېنىدىكى بۇغداي ئېگىزلىقىغا بېرىپ ماشىنا كۈتتۈم. بىردەمدىن كېيىن ھەببۇللا ھوشۇر بىلەن ئەنۋەر قادىر كەلدى. ئۇلارغىمۇ مۇشۇ يەردە ماشىنا كۈتۈشكە تاپشۇرۇق بېرىلگەن ئىكەن. سائەت سەككىزگە يېقىنلاشقاندا، شەھەر تەرەپتىن بىر قانچە ماشىنا ئاتۇش تەرەپگە ماڭغىلى تۇردى، ئالدىدا ئۈچ ھەربىي جىپ ماشىنا ماڭدى. كەينىدىن 30 دىن ئارتۇق ھەربىي ئۇستى ئوچۇق ماشىنا ماڭدى، ئۇ ماشىنىنىڭ ئىچىدە تولۇق قوراللانغان ھەربىيلەر قوراللىرىنى قۇچاقلاپ كېتىۋاتاتتى. ئەڭ ئاخىردا ئىككى چوڭ ماشىنا ماڭدى، ئاخىرقى ئىككى ماشىنىنىڭ قانداقتۇر تۇرخۇنى، دېرىزىلىرى بار ئىدى، بىز ئۇنى ھەربىيلەرنىڭ تاماق ئېتىدىغان، ئاشخانا ماشىنىسى ئىكەن دەپ پەرەز قىلدۇق. ئۇلارنىڭ نەگە بارىدىغانلىقىنى تەھلىل قىلىپ، گەپ تېگىشىپ قالدۇق، ئەنۋەر

بىلەن ھەببىۋللا دېدىكى، ئاخشام رادىئودا بىر خەۋەر ئاڭلىغان ئىدىم، خەۋەردە سوۋېت بىلەن خىتاي ئەسكەرلىرى ئارىسىدا تورغاتتا ئازراق توقۇنۇش بولۇپ قالغانلىقىنى ئېيتىۋاتاتتى، بەلكىم بۇلار شۇ يەرگە قاراپ ماڭغان چېغى دېدى. ئۇزۇن ئۆتمەي يەنە بىر ماشىنا كەلدى، قولۇمدىكى يېشىل چىراغ نۇرى بىلەن پارول بەرسەم، توغرا جاۋاب قايتۇردى، ئۇ بىزنىڭ ماشىنىمىز ئىكەن. بىز دەرھال ئېڭىزلىقتىن چۈشۈپ ماشىنىنىڭ يېنىغا باردۇق. ماشىنىنىڭ ئۈستى بېنزىن پالاس بىلەن چۈمكەلگەن ئىكەن، ماشىنىنىڭ كەينىگە ئۆتىشىمىزنى ئېيتتى. ريشات ماشىنىدىن چۈشۈپ بىزنى ماشىنىغا چىقىرىپ ئۆزى قىلىپ قالدى، ماشىنىنىڭ ئىچىدە لىق ئادەم بار ئىدى، ئۇلاردىن بىرسىنىڭ يەنە ئادەم چىقتى، دېگەن سۆزىنى ئاڭلىدۇق، ماشىنا ئۇچقاندەك يۈرۈپ كەتتى. ئىككى سائەتتىن كۆپرەك يول ماڭغاندىن كېيىن، بىر يەرگە كېلىپ توختىدى، ھەممىمىزنى ماشىنىدىن چۈشۈشكە بۇيرۇدى، ماشىنىدىن چۈشتۇق، ئېغىر نەرسىلىرىڭلارنى ئالماي، بۇ يەردە كۈتۈپ تۇرۇڭلار، بىز ھازىر قايتىپ كېلىمىز، دەپ ماشىنا يۈرۈپ كەتتى، ئاۋازىدىن خەيرۇللا ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم، «بىز ماشىنىدىن چۈشۈپ، يولدا تۇرساق بولمايدۇ، تاغ تەرەپكە ماڭايلى» دەپ بىزنى بىرى ئېلىپ ماڭدى. ئۇ كىشىنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ ماڭدۇق. تاغ قاپتىلىدىن ئېگىزلىككە قاراپ ماڭدۇق.

تاغنىڭ ئىچىگە كىرگەندىن كېيىن، بولدى مۇشۇ يەردە ئۇلارنى كۈتەيلى دەپ ماشىنىنى ساقلاپ تۇردۇق. مەن ئۇلارنىڭ كىملەر ئىكەنلىكىنى قاراڭغۇدا پەرق ئېتەلمىگەن ئىدىم. ماشىنىنى ئۇزۇن كۈتتۇق، ماشىنا قايتىپ كەلمىدى، بىردەمدىن كېيىن سۇغۇنچازا تەرەپتە ئوقنىڭ ژاراقشىغان ئاۋازى ئاڭلانغاندەك بولدى، ئوق ئاۋازى بارا ـ بارا كۈچەيدى، بىزنىڭكىلەر تەشۋىشكە چۈشتى، ئاپلا يامان بولدى، ئۇلار دۈشمەنگە ئۇچراپ قالدى بولغاي، دېيىشتى. بىزنى دەرھال تاغنىڭ دالدىسىغا ئۆتۈپ يوشۇرنۇڭلا، دەپ بۇيرۇق قىلدى. بىز تاغنىڭ چوڭ ـ كىچىك تاش دالدىسىدا ئۆزىمىزنى دالدىغا ئېلىپ كېچىدە ھېچ نېمىنى كۆرمەي ئولتۇردۇق. ئۇخلاپ قېلىشقا قەتئىي بولمايدۇ، سەگەك تۇرۇڭلار دېدى، بىرى.

كېچىچە بىر ـ بىرىمىز بىلەن سەن ـ پەن دېيىشمەي بۇرۇقتۇرما ھالەتتە تاڭنى ئاتقۇزدۇق، ھېلىغىچە ھېچ قانداق خەۋەر يوق ئىدى. ئۇلار غايىب بولدى. تاڭ يورۇپ بىر ـ بىرىمىزنى تونۇغاندىن كېيىن ئۆز ـ ئارا سالام بېرىشتۇق، مەن ئاخۇنوپقا قاراپ ئۇزۇن تۇرۇپ قالدىم، ئۆز ئىچىمدە، بۇ ئادەمنىڭ ھېچ نېمىدىن قىسىنچىلىقى يوق، توققۇزى تەل، يەيدىغىنى بار، كىيىدىغىنى بار، ئولتۇرسا ماشىنىسى بار، مائاشى ئۈستۈن، چىرايلىق قىز ـ ئوغۇل پەرزەنتلىرى بار، بىز ئۇنىڭغا قارىغاندا ھېچ قانچە ئادەم ئەمەس، بۇ ئادەم پەقەت دىنىم، مىللىتىم، ۋەتىنىم دەپ مۇشۇ يولغا

ئاتلىنىۋاتىدۇ ھە! دەپ ئۆزۈمدىن ئۆزۈمگە مەدەت ۋە روھ بېرەتتىم.

ئاخۇنوپنىڭ كۆزى بىر سەبىي بالىغا چۈشتى. ئۇ ناھايىتى كىچىك 16، ـ 17 ياشلاردىكى بالا ئىدى، ئۇنىڭدىن: «سېنى بۇ يەرگە كىم ئېلىپ چىقتى؟ دەپ سورىشىغا، مېنى ۋىجدانىم ئېلىپ چىقتى. مېنىڭ دادامنى خىتايلار تۇتۇپ كەتتى، مەن ئۇنىڭ ئىنتىقامىنى ئالمامتىم!» دەپ جاۋاب بەردى، بېشىنى چايقاپ قانداقتۇر ئۆز كۆڭلىدە مېنى ئۇلار تېخى ياراتمايۋاتىدۇ، خەپ توختاپ تۇر، كارامىتىمنى بىر كۆرسەتمىسەم دېگەندەك قىلىپ ھەممىگە تەڭ نەزەر تاشلاپ. ئۇ بالا قەشقەر ۋىلايىتىگە ۋالىي بولغان، ئابدۇرەھىم پەتەك دېگەن كىشىنىڭ بالىسى ئىكەن. ئۇنىڭ دادىسىنى 18 ـ ئاۋغۇست كېچىسى دۇشمەنلەر تۇتقاندا نەق مەيداندا بار ئىكەن، ئۇ دادىسىنىڭ ئىنتىقامىنى ئىلىش ئۈچۈن بۇ مۇشكۇل سەپەرگە ئاتلىنىپ چىققان ئىكەن. بىز بىر ـ بىرىمىز بىلەن دەسلەپكى قەدەمدە تونۇشتۇق. ئەمما، ئارتۇق پاراڭلاشمىدۇق، مېنىڭ كۆزۈم ئاخۇنوپنىڭ بىلىدىكى گۈڭئەن تاپانچىغا چۈشتى، تاپانچىنىڭ قېپىغا بەش تال ئوق ئايرىم قىستۇرۇلغان ئىدى، بىر تال ئوق ئالايىتەن بىر ھاۋا رەڭ لاتىغا ئورۇلۇپ تاپانچىنىڭ قېپىنىڭ سىرتىدىكى ئوقدانغا قىستۇرۇلغان ئىدى، بەش پاي ئوقنىڭ ئىچىدە بۇ بىر تال ئوق باشقىچە بىلىنىپ تۇراتتى.

مەن ئاخۇنوپتىن: «تاپانچىلىرىدا بەش تال ئوق بار ئىكەن، ئاۋۇ

بىر تال ئوق ئالايىتەن بىر رەڭلىك لاتىنىڭ ئىچىگە ئورۇلۇپ ئوقدانغا قىستۇرۇلۇپتۇ، ئۇنىڭ مەنىسى نېمە؟» ـ دەپ سورىسام ـ: «بۇ ئۇرۇش. ئۇرۇشتا يېڭىش ـ يېڭىلىش دائىم بولۇپ تۇرىدۇ، ئەگەر دۇشمەن قولىغا تىرىك چۈشۈپ قىلىش ئېھتىماللىقى بولۇپ قالسا، ئۇنىڭ قولىغا تىرىك چۈشكەندىن كۆرە ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭ تەدبىر قوللانساڭ، ھەممە ئىشتىن بىر يولىلا خالىي بولىسەن» دېگەن ئىدى.

ھەممىنىڭ كۆڭلى ئاخشام كېتىپ قايتىپ كەلمىگەن ماشىنىدا ئىدى. ئاخۇنوپنىڭ بۇ سۆزىنى مېنىڭ يېنىمدا ئولتۇرغان بىر قانچە كىشىلا ئاڭلىدى، قالغانلىرى ھەممىسى ئۆزىنىڭ خىيالى بىلەن ئىدى. يولدىن كېتىۋاتقان ماشىنىلارنىڭ قارىسى كۆرۈنۈشكە باشلىدى، ئوسمانجان بىلەن ئاخۇنوپ دۇربۇندا يولغا ئۇزمەي قاراپ تۇراتتى، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا پاراڭلىشىپ: «ئۇلارنى تۇتقان ئىكەن. ھازىر ماشىنىغا بېسىپ ئېلىپ كېتىپ باردۇ، بىز دەرھال بۇ يەردىن ماڭايلى» دەپ، يولچىنىڭ يول باشلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇشمىزغا، بىرى «كەلدى، ئۇلار قايتىپ كەلدى» دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى، راست دېگەندەك بىز تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقان ئۈچ ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈندى، ئۇلارنىڭ قولىدا پارقىراۋاتقان قورال بار ئىدى، كۈن نۇرىدا يىراقتىن قوراللىرىنىڭ شولىسى بىز تەرەپكە ئاندا ـ ساندا چۈشۈپ تۇراتتى، دۇربۇننى قولىغا ئالغان ئاقساقال

خەيرۇللا قايتىپ كېلىۋاتىدۇ، دېدى، ئۇلار بارا - بارا يېقىنلاشتى.

خەيرۇللا، مىجىت سىلىك، مەرىيەملەر بىللە كېلىۋاتاتتى، ئۇنىڭ كەينىدىن بىرسىنىڭ سېيماسى كۆرۈندى، ئەمما ئېنىق كۆرگىلى بولمايتتى، ئۇمۇ يېقىنلاشتى، مەن تونىمىغان بىرى كالتە كۇسار بىلەنلا كېلىۋاتاتتى، ھەممە ھەيران بولۇپ، بىر - بىرىگە قاراپ قېلىشتى. ئۇ ماشىنىنىڭ شوپۇرى يولۋاس ھەسەن ئىكەن، مەن ئۇنى زادى تونۇمايتتىم ھەم كۆرمىگەنكەنمەن، ئۇلار كەلگەندىن كېيىن بولغان ئەھۋالنى سۆزلەپ بەردى.

—ئۇلار ماشىنا بىلەن سۇغۇنچازىغا كەلگەندە بىر توپ ئەسكەرلەر چىقىپ سىلەر نەگە بارىسىلەر؟ دەپ سوراپتۇ، بىز ئۇجەنفاڭزىغا (ئوتۇن كولايدىغان يەر ئىسمى) ئوتۇنغا كېتىۋاتىمىز.

—نېنىڭ ماشىنىسى بۇ؟

—قەشقەر ۋىلايەتلىك يول ئاسراش ئۇچاستىكىسىنىڭ ماشىنىسى، بۇ ئادەم بىزنىڭ ئىدارىنىڭ ھەربىي ۋەكىلى، دەپ ماشىنىدا ئولتۇرغان ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ تەمبۇرچىسى خالىقھاجىنى كۆرسىتىپتۇ، خالىقھاجى سەنئەت ئۆمىكىنىڭ سەھنىدە كىيىدىغان ھەربىي كىيىمىنى كىيىپ ماشىنىدا ئولتۇرغان ئىكەن.

—«سىلەر ھازىر يولغا ماڭماي تۇرۇڭلار، بىز ئۇ تەرەپتىن كېلىۋاتقان بىر توپ كىشىلەر بار، شۇلارنى بىر تەرەپ قىلىپ

بولغاندىن كېيىن ئاندىن مېڭىڭلار» دېيىشىگە، مارالبېشى تەرەپتىن مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ماشىنىسى كېلىپ قاپتۇ، بۇ سوئال سورىغان خىتاي ئەسكەرلەر، ئالمان ـ تالمان مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ماشىنىسى تەرەپكە كېتىپتۇ، ھەممە يەر قارا چۈمۈلىدەك ئەسكەر بىلەن توشۇپ كەتكەن ئىكەن، خەيرۇللا بىلەن مىجىت دەرھال ماشىنىدىن چۈشۈپ تاغ تەرەپكە قېچىپتۇ، يولۋاس ماشىنىنى توختىتىپ، ماشىنىدىن چۈشەي دېيىشىگە، ھېلىقى كاساپەتلەر تەكرار كېلىپ، ماشىنىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئۈيەر بۈيەرنى كوچىلىغىلى تۇرۇپتۇ.

ئاپلا! ئىش چاتاق دەپتۇ ـ دە، يولۋاس دەرھال ھەممە كىيىمنى سېلىپ، قىپيالىڭاچ بولۇپ، ئەسكەرلەرنىڭ ئارىسىدىن ئۆمىلەپ مېڭىپ چىقىپ كېتىپتۇ، كېچىسى كىيىمنى سېلىۋېتىپ يول ماڭسا ياۋايى ھايۋانلارمۇ چىقىلمايدىكەن ھەم ئادەمنى ئادەم پەرق ئېتەلمەيدىكەن، بۇ ھېكايىنى سۆزلەپ بەرگەندە يولۋاسنىڭ زېرەكلىكىگە ھەممىمىز ئاپىرىن ئوقۇغان ئىدۇق. خالىقھاجىنى ئۇزۇن كۈتتۇق. ئۇ كەلمىدى، شۇنىڭ بىلەن ئىزچى باشلىغان يول بىلەن قاراجۇل تەرەپكە يول ئالدۇق.

بىز ئاشۇ كۈنلەردە قوراللىق قوزغىلاڭغا جىددىي تۈتۈش قىلىۋاتقان كۈنلەردە بىزگە قوشنا بولغان ئاقتۇ ناھىيىسىدە ۋە باشقا ناھىيىلەردىمۇ ئارقا ـ ئارقىدىن قوراللىق ھەرىكەت سادىر

بولغان ئىدى. كېيىن ئىگەللىشىمىزچە، 8 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى بارىن يېزىسىدىكى ئەزىز ئوسمان دېگەن ئەزىمەت بەش يۈزدەك كىشى بىلەن ئاقتۇ ناھىيىلىك قورالىق بۆلۈمنىڭ قورالىرىنى بۇلاپ، بارىن يېزىسىدا ناھايىتى چوڭ تەۋرىنىش ھاسىل قىلغان ئىكەن. ئۇنىڭ كەينىدىنلا يەنە بارىن يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ باشلىقى مۇھەممەد ئىيسامۇ نەچچە مىڭلىغان كىشىلەرنى ھەربىكەتلەندۈرۈپ، ئاقتۇ ناھىيىسىنىڭ قالدۇق قورالىرىنى يىغىشتۇرۇپ، « 20 ـ ئاۋغۇست» ۋەقەسىنى قوزغاپ ئاقتۇ ۋە پۈتۈن بارىن يېزىسىدا بىر مەزگىل يېڭىچە ھۆكۈمەت قۇرغان ئىدى. خىتايلارنىڭ قاچ ـ قاچ ھەربىكىتى شۇ ۋاقىتىدا بارىندىن باشلانغان ئىدى.

3ـ زەرەپشان پولكى

ئاخۇنوپنىڭ بۇيرۇقىنى ئېلىپ بارغان ئالاقىچى ـ مىجىت سىلىڭنىڭ 1ـ قول يارەمچىسى مۇھەممەد ئىمىن قاراقاش ئىكەن. ئۇنىڭ ئىككى قېشى قاپقارا بولغانلىقتىن ئۇنىڭ لەقىمىمۇ قاراقاش ئىدى. ئۇنى قەشقەر خەلقىنىڭ شۇ زامانىدا تونۇمايدىغىنى يوق ئىدى، ئۇ جامائەتچىلىككە تونۇلغان شەخس ئىدى. مەخپىي بۇيرۇقنى تاپشۇرۇپ ئالغان مايور مۇھەممەد ئىمىن قادىر قول ئاستىدىكى ئىشەنچلىك كىشىلەرگە بۇيرۇق بېرىپ 21 ـ كۈنى

ئەتىگەن سائەت ئالتىدىن بۇرۇن ئىيسانىڭ ئاۋىتىغا (مارالبېشىنىڭ ئاۋات يېزىسى) بېرىپ، قاقشال 1ـكەنتتىكى ئېچىققا توپلىنىڭلار، دەيدۇ، ئەسكەرلەر بىردىن ـ بىردىن قوراللىرىنى ئېلىپ يوشۇرۇن يوللار بىلەن كېچىلەپ مېڭىپ قاقشال 1ـ كەنتكە توپلىشىدۇ، بەزىلىرى ئۈستۈنكى قاقشالغا كېلىدۇ، بەزىلىرى تۆۋەنكى قاقشالغا كېلىدۇ.

مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ مەخپىي كېلىشى ۋە مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ئەسكەرلىرىگە مەخپىي يولىيورۇق بېرىشنىڭ سەۋەبلىرى، «مەكتىنىڭ مۇقىملىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرىمىز، مەكىت ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرىمىز» ـ دەپ، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى ساۋدانوپ باشچىلىقىدىكى ھەربىي خىزمەت گۇرۇپپىسى مەكىت ناھىيىسىگە كېلىپ، قوراللارنى تاپشۇرۇڭلار، چوڭ بىرلىشىشنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، مەكتىتە ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرىمىز دەپ، داۋراڭ سېلىۋاتقان پەيتلەر ئىدى.

بىر كۈنى ساۋدانوپ بىر تۈركۈم ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئۈلارنىڭ ھىمايىسىدە تراكتور پونكىتىغا كېلىپ يەنە مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا قورال ـ ياراق تاپشۇرۇش ھەققىدە خىزمەت ئىشلەپ، 23 ـ ئىيۇل مەركەزنىڭ قورال تاپشۇرۇش ھەققىدىكى يولىيورۇقىنى سۆزلەپتۇ. نەق مەيداندا روزى ھېكىمدىن باشقا يەنە بىر نەچچەيلەن

بار ئىكەن. دەسلەپتە مۇھەممەد ئىمىن قادىر ياخشى تەلەپپۇزدا:

ـ قورالنى تاپشۇرايلى، ئالدى بىلەن ئاۋۇ خىتايلار تاپشۇرسۇن، ئاندىن بىز تاپشۇرايلى، بىزنى قورال ئىلمىشقا مەجبۇرلىغانلار دەل ئاشۇ ئاققۇن خىتايلار! ئۇلار بىزنىڭ نۇرغۇن بىگۇناھ ئادەملىرىمىزنى ئۆلتۈردى. ئۇلار قورال تاپشۇرماستىن بۇرۇن ھەرگىز بىز قورال تاپشۇرالمايمىز ـ، دەپتۇ.

ساۋدانوپ ئاچچىقلىنىپ« سەن خەنزۇ يولداشلارنى خىتاي» ـ دېدىڭ، دەپ ئۇنىڭغا پوپوزا قىلىپتۇ. ساۋدانوپنىڭ گېپى ھا كەلگەن مۇھەممەد ئىمىن قادىر دەرھال بىلمىدىكى قورالنى چىقىرىپ ساۋدانوپنىڭ چېكىسىگە تەڭلەپ تۇرۇپ « سەن مۇناپىقنى ئاتىمەن» ـ دەپ تەمشەلگەندە، يېنىدىكى روزى ھېكىم:

— ۋاي! جېنىم ئۇكام ئۇنداق قىلما! مېنىڭ يۈزۈمنى قىل دەپ، مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ئارقىسىدىن كېلىپ قۇچاقلاپ تۇتۇۋاپتۇ. پۈرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن ساۋدانوپ دەرھال قۇيرۇقىنى قىسىپ تراكتور پونكىتىنى ئايرىلىپتۇ. شۇ كەتكەن پېتى ئىككىنچىلەپ تراكتور پونكىتىغا كىرمەيدىغان بوپتۇ.

مۇھەممەد ئىمىن قادىر قاقشال 1 ـ كەنتكە توپلانغان 45 ئەسكەرنى ئېلىپ، يولدا كېلىۋاتقان يەنە نۇرغۇن ئەسكەرنى ساقلاشقا تاقەت قىلالماي، ئۇلارنى ساقلىماي، ۋاقىت قوغلىشىپ، كەچ سائەت 11:00 دە سۇغۇنچازىغا يېتىپ بېرىش مەقسىتىدە چوڭ يولغا

چىقىدۇ. يولدا كېلىۋاتقان يەكەن كاچۇڭنىڭ شوپۇرى سەمەتنىڭ ماشىنىسىنى توسۇپ، ماشىنىدىكى يۈك تاقلىرىنى چۈشۈرۈۋېتىپ، ماشىنىنى مارالبېشىغا قارىتىپ ھەيدىتىدۇ. ئۇلار ھاشاردىن قايتقان دېھقان سۈپىتىدە كىيىملەرنى كىيىشىپ، قورالللىرىنى تاغارغا قاچىلاپ، ئاستىغا باستۇرۇپ ئورۇندۇق قىلىپ، ئۈستىدە ئولتۇرۇپ مېڭىشىدۇ. ماشىنا ئاقساقمارالغا كېلىدۇ. ئۇلار ماشىنىدىن چۈشۈپ تاماق يەيدۇ، بىر بۆلۈك ئەسكەرلەر تەرتىپسىزلىك قىلىپ، بىگتۈەننىڭ مەلۇم بىر قورۇسىغا كىرىپ ئۈيەردىكى ئازغىنە قورال بىلەن ھەربىي كىيىم كېچەكلەرنى ئېلىپ چىقىدۇ.

ئەتىسى چۈش ۋاقتى بولغاندا، مەكىت تراكتور پونكىتىدىكى بىر توپ كىشىلەرنىڭ قوراللىق غايىب بولغانلىقى سېزىلىدۇ. مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭمۇ غايىب بولغانلىقى سېزىلگەندىن كېيىن، پۈتۈن سەپ بويىچە خىتاي ئارمىيىسى مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ سۈرۈشتىسىنى قىلىدۇ.

ساۋدانوپ شىنجاڭ ھەربىي رايونغا تېلېفون قىلىدۇ. جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونغىمۇ تېلېفون قىلىدۇ، تەرەپ ـ تەرەپتىن ئىز ـ دېرىكىنى قىلىشقا باشلايدۇ، مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ماشىنىسى سېرىق بويىغا كەلگەندە، بازارغا چىققان دېھقانلار مۇھەممەد ئىمىن قادىرنى تونۇپ قالىدۇ، شۇنىڭ بىلەن « مۇھەممەد

ئىمىن قادىر سىلىك كەپتۇ» دەپ، پۈتۈن يول بويى سەپ ـ سەپ بولۇپ،« ياشىسۇن مۇھەممەد ئىمىن قادىر!» ـ دەپ شوئار توۋلايدۇ.

كىشىلەر ئۆزىنىڭ ئەزىز مېھمىنى ۋە شەپقەتچىسىگە ئاتىغان سوۋغىلىرىنى ئېلىپ كېلىپ بېرىشكە باشلايدۇ. ماشىنىدىكى بىر قىسىم جەڭچىلەر، ئۇدۇل سېرىق بويا دوختۇرخانىسىغا كىرىپ، دوختۇرخانىدىن مورفۇلىن ئىزدەپ، بىر نەچچە قۇتا مورفۇلىن (بىر رېۋايەتتە بىر نەچچە يەشىك) نى ئېلىپ ماشىنىنىڭ يېنىغا كېلىدۇ، ماشىنىنىڭ ئەتراپى بىردەمدىلا ئادەم دېڭىزىغا چۆمۈلۈپ كېتىدۇ. ماشىنا يولنى كېسىپ دەرھال يولغا چىقىدۇ.

مورفۇلىن ئالغاچ كېلىشنى س س س ر دىن كەلگەن ھەربىي دوختۇر ئەخمەتجان مۇھەممەد ئىمىن قاراقاشقا ئالايىتەن تاپىلىغان ئىكەن. مورفۇلىن مەست قىلغۇچى بىرخىل ئوكۇل ئىكەن، ئۇرۇشتا ئوق تەگكەن كىشىلەرگە بىر تال ئۇرسا ئاغرىق ئازابىدىن بىر مەزگىل خالىي بولىدىغان دورا ئىكەن.

ماشىنا يولغا چىقىشى بىلەن، مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ مارالبېشى تەرەپكە قاراپ ماڭغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى قىلىۋاتقان كىشىلەر تەرىپىدىن جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىغا خەۋەر قىلىنىدۇ، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى شىنجاڭ ھەربىي رايونىغا خەۋەر قىلىدۇ، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ بۈيرۇقىغا ئاساسەن، يول بويىدىكى مارالبېشىنىڭ شامال دېگەن يېرىدىكى

ھەربىي رايونىمىڭ ھاۋا ئارمىيە رادار پونكىتى ماشىنىمىڭ كېبلىشىنى كۆتۈپ ساقلاپ تۇرىدۇ ۋە ماشىنا كەلگەندىن كېيىن قايسى يۆنىلىشكە ماڭىدىغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن پۈقراچە كىيىم كىيگەن بىر خىتاي تراكتورغا ئازغىنە مال بېسىپ، ماشىنىمىڭ كەينىدىن تاپ بېسىپ قوغلاپ ماڭىدۇ، ماشىنا مارالبېشىغا كەلگەندە مارالبېشىدىكىلەرنىڭ كاتتىۋېشى، تەشكىلات باشلىقى ئىمىن گۈيخۇا دېگەن كىشى قوراللىق ئالدىنى توسماقچى بولغاندا، مارالبېشى ھەربىي دائىرىلىرى يول قويمايدۇ.

ماشىنا سانساكودىن قەشقەر يۆنىلىشىگە قاراپ ماڭغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ھەربىي رايونىغا مەلۇم قىلىدۇ، شىنجاڭ ھەربىي رايونىمىڭ بۈيرۇقىغا بىنائەن تراكتورچى كەينىگە بۇرۇلۇپ قايتىپ كېتىدۇ. يول ئارىلىقىنى ھېسابلىغان ھەربىي رايون باشلىقلىرى سۇغۇنچازدا يول توسۇپ ئۇلارنى قەشقەر شەھىرىگە كىرگۈزمەسلىك ئۈچۈن جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىغا بۈيرۇق قىلىپ سۇغۇنچازدا يول توسۇشقا بىر پولك ئەسكەر چىقىرىدۇ، (بىز بۇ مەلۇماتنى بىر قانچە يىلدىن كېيىن تۇرمىدىكى ۋاقتىمىزدا شۇ ۋاقىتتا، شۇ ئۇرۇشقا قاتناشقان بىر ھەربىي ئەمەلدارنىڭ باشقىلارغا دەپ بەرگەنلىكىدىن ئاڭلىغان ئىدۇق.)

مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ماشىنىسى سۇغۇنچازغا كەلگەندە، بىر توپ ئەسكەرلەر ماشىنىنى توسۇپ، تەكشۈرۈش ئېلىپ باردۇ.

توسقان ماشىنىسىنىڭ ھەممىسى ئۈستى تەرىپى بېنزىن پالاس بىلەن قاپلانغان ماشىنىلار ئىكەن. ماشىنىسىنىڭ ئىچىدە تولۇق قوراللانغان خىتاي ئەسكەرلىرى بار ئىكەن. يولىنىڭ ئىككى قاسىنقىدىمۇ قاتار ـ قاتار تىزىلغان ماشىنىلار تۇرغان ئىكەن. بىر ماشىنا يولىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا توختىتىلىپ ماشىنىسىنىڭ چاقىنى چىقىرىپ رېمونت قىلىۋاتقان ئىكەن. مۇھەممەد ئىمىن قادىر ماشىنىدىن بېشىنى چىقىرىپ ئەتراپقا بىر قاراپ ماشىنىنى ھەيدە، دەپ يولغا راۋان بوپتۇ.

ماشىنا خېلى مېڭىپ يېرىم يولغا كەلگەندە تەرەپ ـ تەرەپتىن ماشىنىدىكى خىتايلار چۈشۈپ مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ئەسكەرلىرىنى ماشىنىدىن چۈشۈشكە بۇيرۇق بېرىپتۇ ھەمدە باشقا ماشىنىلاردىكى خىتاي ئەسكەرلىرىمۇ ئۈستىدىكى بېنزىن پالاسنى قايرىۋېتىپ قوراللىرىنى بەتلەپ «قورال تاپشۇر! قورال تاپشۇرساڭ ئۆلتۈرمەيمىز!» ـ دەپ، سىياسەت سۆزلەپتۇ.

مۇھەممەد ئىمىن قادىر يېنىدىن قورالىنى چىقىرىپ ئاسمانغا قارىتىپ ئوق ئۇزۇپ ماشىنىدا ئۇخلاۋاتقان ئەسكەرلەرنى ئويغىنىشقا بۇيرۇق بېرىپ ئۇرۇشقا قوماندانلىق قىلىپتۇ. ئەمما، پۈتۈن قوراللار ماشىنىنىڭ ئاستىدا ھاشاردىن قايتقان كىشىلەردەك باستۇرۇلۇپ قالغاچقا چىقىرىشقا ئۇلگۈرمەپتۇ. ئۇخلىمىغان بىر قىسىم ئەسكەرلەر قوراللىرىنى چىقىرىپ ئوق ئۇزۇپتۇ ـ يۇ، لېكىن دۈشمەن

تەييارلىقى كۈچلۈق بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنۇم بەرمەپتۇ ـ دە، ئەلەمگە چىدىمىغان بۇ ئەزىمەتلەر شوئار توۋلاپ، ئامالسىزلىقتىن بىر مەزگىل ئۇرۇشمۇ قىلمپتۇ، دۇشمەننىڭ ئادىمى ھەددى ـ ھېسابسىز جىق، ئۇنىڭ ئۇستىگە تۈيۇقسىز توسالغۇغا دۇچ كەلگەنلىكتىن بىر ئامال قىلالماي بىر نەچچە ئادەمنىڭ ياردار بولۇشى بىلەن ئەسىرگە چۈشۈپ قاپتۇ.

بىز ئاخۇنوپ بار ماشىنىدىكىلەر ماشىنىدىن ئايرىلىپ، پىيادە تاغ يولى بىلەن قارارگاھقا قاراپ مېڭىۋاتاتتۇق، كۇن بەك ئىسسىق ئىدى، يەيدىغان، ئىچىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى «ماشىنا ھازىر قايتىپ كېلىدۇ، ئېغىر نەرسىلەرنى ماشىنىدىن ئالماڭلار» ـ دېگەن بۇيرۇق بىلەن ھەممە نەرسىمىزنى ماشىنىدا قالدۇرغان ئىكەنمىز. تاغ جىلغىسىغا كەلگەندە، خەيرۇللا ئادەملەرنى ساناپ 25 ئادەمنىڭ بارلىقىنى بىلىپ، بىر ـ بىرلەپ كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن، ئىككى گۇرۇپپىغا ئايرىدى، 1ـگۇرۇپپىغا مېنى باشلىق قىلىپ، قوشۇمچە قوماندانلىق شتابىنى قوغداش ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ، دەپ ئېلان قىلدى.

2ـگۇرۇپپىغا مۇھەممەد ئىمىن دېگەن غۇلجىدىن جەنۇبقا چېكىنىپ كەلگەن بىر ياش يىگىتنى باشلىق قىلدى. مىجىت سىلىكىنى ئۇنىڭ خىزمىتىگە يارەملىشىدۇ، دەپ بېكىتتى. بىز يېڭى ۋەزىپىنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن، يولنى

داۋاملاشتۇردۇق. يېرىم كېچىدىن ئاشقان ۋاقىت ئىدى، يول ئۈستىدە بىر يولۇچى بىزگە يولۇقۇپ قالدى. ھەيران قالدۇق، بىز ماڭغان يولدا ئوۋچىدىن باشقا كىشى ئاسانلىقچە ماڭمايتتى.

باشلىق ئۇنىڭدىن بىر نېمىلەرنى سوردى، ئۇنىڭ بىلەن ئۇزاق سۆزلەشكەندىن كېيىن، ئۇنى ماڭا تاپشۇرۇپ «ياخشىراق قارا!» دەپ جېكىلىدى، مەن يول بويى ئۇنى قېچىپ كېتىپ بىزگە ئاۋارىچىلىك تېپىپ بەرمەسۇن دەپ، گەپكە سېلىپ باقتىم. ئۇ بىزنىڭ قوراللىق ئىكەنلىكىمىزنى، بىزنىڭ ھەربىكەتلىرىمىزدىن، سىرلىق بىر ئىنسانلار ئىكەنلىكىمىزنى ھېس قىلىپ، گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئوچۇقلا ئۆزى ئېيتتى. «مەن ئىزدەپ يۈرگەن ئادەم دەل سىلەر ئىكەنسىلەر. مەن ھەركۈنى ۋەتەن قۇتقۇزۇش رادىئوسىنى ئاڭلايمەن. ئۇ رادىئودا بىزنى ئىزدىسەڭلار، تەڭرىتېغىنىڭ باغرىدىن ئىزدەڭلار، پامىر ئېتىكىدىن ئىزدەڭلار، دۈشمەنگە ئەجەللىك زەربە بېرىدىغان شەرقىي تۈركىستان قوشۇنىدىن ئىزدەڭلار، دەيتتى، مەن تۈنۈگۈن سىلەرنى چۈشەپ قاپتىكەنمەن، شۇڭا مۇشۇ يول بىلەن سىلەرنى ئىزدەپ تاپاي، دەپ ماڭغان ئىدىم» دېدى. مەن كۈلۈپ كەتتىم. راست دەيسەن يىگىت، سەن نېمە ئىش قىلالايسەن؟ دېسەم، ئۇ ئەتراپتىكى خەلق ئەسكىرى بولغان ئىكەن، قورال ئاتالايدىكەن. بۇ يىل ئەسكەرلىككە تىزىملىتىپ، ئىمتىھان بەرسەم، « سېنىڭ ئاكاڭ بۈزۈق ئۇنسۇر ئىكەن»، دەپ ئەسكەرلىككە

ئالمىغانلىقىنى ئېيتتى... بىزنىڭ قاراجۇلگە باردىغانلىقىمىزنى بىلگەندىن كېيىن، ئۇ بۇ يول بىلەن ماڭساڭلا، ئەتە چۈشتىن كېيىن بارسىلەر، بۇ ئۇزاق يول، مۇنداق ماڭساڭلار تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇن قاراجۇلگە بارغىلى بولىدۇ، دەپ بىزنى باشلاپ يېقىن يول بىلەن قارا جۇلگە ئېلىپ كەلدى. يول بويى ئاخۇنوپنى يۈدۈپ ماڭغان ئىدى. چۈنكى ئاخۇنوپ دۈشمەننىڭ تۇتقۇنىدىن قاچقاندا ئېگىز تام سىرەجلەردىن سەكرەپ پۈتى قايرىلىپ زەخمىلەنگەن ئىدى، بىز 21 ـ كۈنى ئۆيلىرىمىزدە تاماق يېگەنچە 48 سائەتتىن بېرى بىر نېمە يېمىگەن ھەم يازنىڭ قاتتىق ئىسسىقىدا ئۇسساپ، جانمانىمىز ئازلا قالغان ئىدى.

4ـ قاراجۇلدىكى جەڭ

1969ـ يىلى8ـ ئاينىڭ 23ـ كۈنى سۈبھى بىلەن قاراجۇل يېزىسىنىڭ كەڭرال دەپ ئاتالغان يۇلغۇنزارلىقىغا كېلىپ چۈشتۇق.

بۇ يۇلغۇنزارلىقنىڭ بىر ئۇچى تاغ قاپتىلى بىلەن، قالغان ئۈچ تەرىپى قاراجۇلنىڭ كەڭرى كەتكەن يايلاقلىرى، ئېكىنزارلىقى بىلەن تۇتاشقان يەر ئىدى. بىز تۇرغان يەر بىلەن قاراجۇل يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورۇنلاشقان جاي ئىككى كىلومېتىرغا يەتمەيتتى. سوۋېت

چېگرا سى تەخمىنەن 200 كىلومېتىردىن سەل ئاشاتتى. بۇ يەر بىزگە بەش قولدەك ئايان ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا بىزنىڭ بۇ يەرگە تەكرار كېلىپ يەر شەكلى ۋە يول مۇساپىسىنى رازۋېدكىچىلىرىمىز ئىگىلەپ، بىزنى ئالدىن - ئالا خەۋەرلەندۈرگەن ئىدى.

بامدات نامىزىنى جېلىل قارىمىنىڭ ئىمامىلىقىدا ئوقۇپ، ناماز پەرزىنى ئاداقىلدۇق، شۇ كۈنى جېلىل قارىمىنىڭ ئوقۇغان نامىزى ۋە قىلغان قۇرئان تىلاۋىتى ھېلىمۇ يادىمدا. نامازدىن كېيىن قىلغان دۇئاسى بىز ئىنسانلارنى ئەمەس، تاغ ۋە يۇلغۇنزارلىقنى لەرزىگە سالغان ئىدى. ھەممىمىز كۆز يېشى بىلەن ئاللاھدىن مەدەت تىلەپ، قارىمغا ئەگىشىپ ئۇزۇن - ئۇزۇن دۇئا قىلدۇق..... مەرھۇم جېلىل قارىم قارغىلىق ناھىيىسىدىن بولۇپ، بىر ئۆمۈر كوممۇنىستلارنىڭ تۇتقۇنىدىن قېچىپ يۈرگەن مۇجاھىد، تەقۋادار مۇسۇلمان ئىدى، مەرھۇمۇ خىتايلار تەرىپىدىن قەتلى قىلىندى، بۇ ھەقتە كېيىن ئايرىم توختىلىمەن، ئىنشائاللاھ!

نامازدىن كېيىن پۈتۈن قوشۇندىكى جەڭچىلەر ھارغىنلىقتىن ئۆزىنى يۇلغۇنزارلىقنىڭ ئارىلىرىغا تاشلاپ شىرىن ئۇيقۇغا كەتكەن ئىدى. چۈنكى بىز ئاۋغۇستنىڭ 21 - كۈنىدىن تارتىپ بۇ كۈنگىچە يا تاماق يەپ، يا ئۇخلاپ باقمىغان ئىدۇق. ئۇنىڭ ئۈستىگە يول ئۇزۇن، ھاۋا بەكلا ئىسسىق، سۇ يوق، ئۇسسۇزلۇق قاتارلىق قىينىچىلىقلار بىزنى تازا قىينىغان ئىدى. مەن، نىزامىدىن،

ھەسەن قارى، توختىھاجى قاتارلىق سەپداشلىرىم بىلەن بىر يەردە يۇلغۇننى سۈندۈرۈپ سايىۋەن ياساپ كۈن نۇرىنى توسۇپ ئۇخلىغان ئىدۇق. بىزگە ئانچە ئۇزۇن بولمىغان بىر يەردە، بىزنىڭ ئۇدۇلىمىزدا ئاخۇنوپ بىلەن ئوسمانجانلار ئورۇن ھازىرلاپ، دەم ئىلىشقا ھازىرلىنىۋاتاتتى.

ئارىمىزدا ئازغىنە ئۇزۇك بولۇپ، بىر - بىرىمىزنى كۆرۈپ تۇرۇشاتتۇق، قالغان جەڭچىلەر تەرەپ تەرەپكە بۆلىنىپ، ئىككى - ئۈچتىن بىر بولۇپ، دەم ئىلىشىۋاتاتتى. سائەت 10:00 بولغان ۋاقىت ئىدى، خەيرۇللا مېنى ئويغاتتى، مەن بەك تەسلىكتە كۆزۈمنى ئاچتىم. ھارغىنلىقىم تېخى يېشىلمىگەن، كۆزۈم ئۇيقۇدا ئىدى. مېنى ئۇياقتا چاقىردى. بارسام ئاخۇنوپ، خەيرۇللا، مىجىت سىلىڭ، ئوسمانجانلار بار ئىكەن. بىز بەش كىشى ئىكەنمىز. خەيرۇللا جىددىي بىر يىغىن ئېچىشنىڭ زۆرۈرىيىتى ھەققىدە توختىلىپ، قىلىدىغان ئىشلار ھەققىدە گەپ باشلىدى، مەن ئۇلارنىڭ گېپىنى باشتىن - ئاخىر دىققەت بىلەن ئاڭلىدىم. قىزغىن تالاش - تارتىش نەتىجىسىدە، ئوتتۇرىغا قويۇلغان پىكىرلەرنى خۇلاسە قىلغان ئاخۇنوپ مۇنداق قارار چىقاردى:

1ـ گۇرۇپپا كەچ سائەت يەتتىدىن بۇرۇن قاراجۇل يېزىسىنى تامامەن ئۆز كونترولىلۇقىغا ئىلىش.

2ـ گورۇپ مىجىت سىلىڭنىڭ قوماندانلىقى بىلەن ياڭچاڭنى

ئىگىلەپ (ئاتۇش ناھىيىسىنىڭ بىر ئات ـ ئۇلاغ پىرمىسى بار ئىدى)، ئاتلىق قوشۇن ھازىرلاپ، سوۋېت چېگراسىغا بېرىپ، خىتاي ئەسكەرلىرىنى تازىلاپ، ئۇياقتىن كېلىدىغان «ۋەتەننى قايتۇرۇۋېتىش ئارمىيىسى» نى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن ئېچىق ئېچىش.

خەيرۇللا سۆز تېكىستىنى ھازىرلاپ، كەچتە قاراجۇل يېزىسىنىڭ رادىئو ئۇزىلىدا پۈتۈن دۇنياغا شەرقىي تۈركىستان خەلق قوراللىق كۈچلىرىنىڭ قاراجۇلنى تايانچى پونكىت قىلىپ ۋەتەننى قۇتقۇزۇش ئۇرۇشىغا ئۆتكەنلىكىنى، دۇنيادىكى ئادالەتپەرۋەر كۈچ ۋە تەشكىلاتلارنىڭ ياردەم قىلىشىنى مۇراجىئەت قىلىش ۋە شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قايتىدىن قۇرۇلغانلىقىنى ئېلان قىلىش.

جېلىل قارىم ئارقىدىن ئۇلاپلا قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ بۇ قېتىمقى ھەربىكەتنىڭ مۇددىئا مەقسەتلىرىنى، قاراجۇل خەلقىگە ئاشكارا ئېلان قىلىپ، خەلقنى ۋەتەن قۇتقۇزۇش ئۇرۇشىغا ئىشتىراك قىلىپ، قوشۇننى زورايتىش ئۈچۈن ئەسكەر ئىلىشقا تۇتۇش قىلىش، بۇ خىزمەتكە ئوسمانجان مەسئۇل بولۇش.

يېغىن سائەت 12:00 دە ئاخىرلاشتى، ئەسكەرلەرنى بىر قېتىم كۆزدىن كەچۈرۈپ، بۇيرۇقنا بىنائەن مەن سائەت ئىككىگىچە قاراۋۇللۇقتا تۇردۇم، سائەت ئىككى بولغاندا پوست نۆۋىتىنى مىجىت سىلىڭغا ئۆتكۈزۈپ بەردىم. ئۇ سائەت تۆتكىچە قاراۋۇللۇقتا تۇرۇشى

كېرەك ئىدى. ئۇ كۈنى مەجىت سىلىڭنىڭ سالامەتلىكى ياخشى ئەمەس ئىكەن، يولدا كەلگۈچە ئۈسسۈزلۈقتىن، ئاچچىق شور سۇنى ئىچىپ قويۇپ، ئىچى سۇرۇپ كەتكەن ئىكەن، مەجىت سىلىڭ پوست نۆۋەتچىنى مەريەم ئۆتكۈزۈۋېلىپ «مەجىتكام دەم ئالسۇن، مەن قىلاي» دېگەن ئىدى، مەن «ناھايىتى ھوشيار تۇرۇڭ! ئۇخلاپ قالماڭ!» دەپ، جېكىلەپ قايتىپ كېلىپ ئۇيقۇغا باش قويغان ئىدىم.

قانچىلىك ئۇخلىغىنىمنى بىلمەيمەن، قاتتىق ئېتىلغان ئاپتوماتىنىڭ ئوق ئاۋازى مېنى ئويغىتىۋەتكەن ئىدى. بېشىمنى كۆتۈرسەم، قاچ ـ قاچىنىڭ دەستىدىن ھېچ نېمىنى سېزەلمىدىم. بىر توپ خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ ئۈلار بۇيەردە ئىكەن، دەپ توۋلىغانلىقىنى ئاڭلىدىم، ئارىلىقى خېلى يىراق ئىدى. بىز تەرەپتىنمۇ قوماچ قورۇغاندەك ئوق ئاۋازى ئېتىلىشقا باشلىدى. خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ ئاۋازى يوقاپ يىراق بىر تەرەپلەرگە كەتكەندەك بولدى.

مەلۇم بولدىكى، مەريەم پوستتا تۇرغاندا، ياغلىق، پايپاق قاتارلىق بىر يۈرۈش كىيىم ـ كېچەكلىرىنى يۇيۇپ، يۇلغۇنىڭ شېخىغا ئارتىپ قويغان ئىكەن، بىزنى ئىزدەپ قوغلاپ يۈرگەن خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ ياڭ فامىلىلىك بىر پەي ئەسكىرى قوماندانى، يىراقتىن دۈربۈندا يۇلغۇنغا ئېسىلغان ئالا بۇلماچ كىيىملەرنى

كۆرىدۇ، يەرلىك غالچىلار ئۇ يەردە قەدىمدىن ئادەم ياشىمايدىغان يۇلغۇنزارلىق، بەلكىم قاچقان ئادەملەر شۇ يەردە بولۇشى مۇمكىن، دەپ خىتاي ئەسكەرلىرىنى شۇ تەرەپكە بېرىشقا ئۇندەيدۇ. بىز ئاۋغۇستىنىڭ 21ـ كۈنى ماشىنىلىرىمىزنى تاشلاپ، ماڭغان كۈننىڭ ئەتىسى، يول بويىدىكى ئىگىسىز ماشىنا ئۇلارنىڭ دىققىتىنى چېكىپ، ماشىننىڭ يېنىغا كېلىپ، تەكشۈرۈپ ئۇستىگە چىقسا، ماشىنىدا ئېغىر قوراللار، شەرقىي تۈركىستانىنىڭ بايرىقى، ئىككى تاغاردا خىتاينىڭ 10 يۈەنلىك پۇلى، ئوزۇق تۇلۇك، ئوق ـ دورا.... قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ بارلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن، ئارقىمىزدىن ئىزدەپ يۈرگەن ئىكەن.

مەريەم شېھىت بولغان ئىدى. ئۇنىڭ كۆكسىدە يەتتە پاي ئاپتوماتنىڭ ئوقىنىڭ ئىزى قالغان ئىكەن، ئۇقساق، خىتاي ئەسكەرلىرى ئۇدۇل مەريەم بار يەرگە كېلىپ قاپتۇ، مەريەم خۇداغا شۈكرى شەرمى ـ ھايا يۈزىسىدىن، بىزدىن خېلى يىراق يەردە كىيىم يۇيۇپ، قاراۋۇللۇقتا تۇرغان ئىكەن. دۇشمەننى كۆرگەن مەريەم تاپانچىسىنى چىقىرىپ دۇشمەنگە قارىتىپ ئوق ئۇزۇپتۇ، دۇشمەننىڭ ئىككى ئەسكىرىنى ئۆلتۈرۈپتۇ، ياڭ فامىلىلىك پەيجاڭنىڭمۇ ئايىغىغا ئوق تەگكەن ئىكەن، ئۆلمەي قالغان ياڭ قولىدىكى ئاپتومات بىلەن مەريەمگە قارىتىپ بىر دىسكا ئوقنى چىقارغان ئىكەن، مەن ھارغىنلىقتىن مەريەمنىڭ ئاتقان تاپانچا

ئاۋازىنى ئاڭلىماپتىمەن، كېيىن ئېتىلغان خىتاينىڭ ئاپتومات ئوقىنىڭ ئاۋازىدىن ئويغانغان ئىكەنمەن.

ئاخۇنوپ ھەممىمىزنى ئاگاھلاندۇرۇپ،« دوشمەن بىزنى سەزدى، ئەھۋال جىددىيلەشتى، ھەممىڭلار قالايمىقان ئوق چىقارماڭلار! بۇيرۇقسا بويسۇنۇڭلار!»، دەپ بىزنىڭ ئورۇنلىشىش جايىمىزنى يېڭىۋاشتىن ئورۇنلاشتۇردى، ھەممەيلەن قورالليرىمىزنى بەتلەپ دوشمەن تەرەپكە قاراپ ياتماقتا ئىدۇق. ھەممە يەر قېپلىن يۇلغۇنزارلىق، 10 مېتىر يىراقتىكى ئادەمنى كۆرۈش مۇمكىن ئەمەس...

ئاخۇنوپ قولى بىلەن شەرەتلەپ، پەس ئولتۇرۇڭلار، بېشىڭلارنى چىقارماڭلار، دەپ بىز تەرەپكە قارىتىپ، نەسىھەت بېرىۋاتاتتى. ئاخۇنوپنىڭ قول ئىشارىتىنى خاتا چۈشەنگەن نىزامىدىن ھاپىلا ـ شاپىلا، بىز بار يەردىن قوزغىلىپ، ئاخۇنوپ بار تەرەپكە ماڭغىلى تۇردى. ئاخۇنوپ بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزدا ئازغىنە ئۈزۈك بولۇپ، باشقا جاي قېپلىن يۇلغۇنزارلىق ئىدى. نىزامىدىن ئاخۇنوپ مېنى چاقىردى، دەپ چۈشەنگەن ئوخشايدۇ، ئۇ بىزدىن ئايرىلىپ بەش قەدەم ماڭا ـ ماڭماي گۇم قىلغان بىر پاي ئوقنىڭ كېلىشى بىلەن يەرگە يىقىلدى، ئۇ سەنتۈرۈلۈپ، سېرىلغان پېتى دۈم يەرگە چۈشتى، ئۇنىڭ چىرايىدا بىر خىل غەزەپ ئوتى يالقۇنجاۋاتقاندەك قىلىۋاتاتتى، قاپقارا چاچلىرى بىلىنەر ـ بىلىنمەس تىترەيتتى.

ئاغزىدىن ئانىسىنىڭ ئوغۇز سۈتى تېخى تېمىپ تۇرغان بىر گۆدەك سەبىي بالا ئارزۇ ئارمانسىز ئۇ ئالەمگە كېتىپ قالدى. ئۇنىڭ جان ئۈزۈۋاتقاندىكى كۆرۈنۈشى، ھېلىمۇ يادىمدىن چىقمايدۇ. ئۇنىڭ لەپىلدەپ تۇرغان قارا چاچلىرى، ئانارەك قىپقىزىل ئىككى مەڭزى، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ دۈشمەنگە نەپرەت كۆزى بىلەن ئالىيىپ تۇرغان سىياقى ھېلىمۇ كۆز ئالدىمدىن يوقالغىنى يوق. شۇ يىلى ئۇنىڭ 18 ياشقا تېخى توشمىغان ۋاقتى ئىدى. ئۇنى كۆرگەن يېقىندىكىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى، ئىچ ئاغرىتتى. ئىككى كۈن بۇرۇن دادامنىڭ ئىنتىقامىنى ئالمەن، دەپ بۇ مۈشكۈل سەپەرگە ئاتلانغان بۇ ئوغلانىمىز ۋەتەن، مىللەت يولىدا ئۆز ھاياتىنى تەقدىم قىلغان ئىدى، مەرھۇمغا جانابىي ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمەن! ئامىن!

دۈشمەننىڭ رادىئو كانايلىرى ئىشقا چۈشتى،«ئىقرار قىلساڭ كەڭچىلىك قىلىمىز، قارشىلىق كۆرسەتسەڭ ئېغىر جازالايمىز، باش جىنايەتچىنى جازالاش، ئەگەشكۈچىلەرنى سۈرۈشتە قىلماسلىق. نەيزىنى ئارقىغا قايرىپ ئۇرغانلىق، خىزمەت كۆرسەتكەنلىك بولىدۇ، قورال تاپشۇرساڭ ئۆلتۈرمەيمىز.....»

دۈشمەننىڭ تەشۋىقاتىغا ھېچ كىم پىسەنت قىلمايتتى، ھەممە تىمتاس، جىمجىت ئىدى، ھەتتا بىرسىنىڭ يۆتەلگەن ئاۋازى ياكى تىنغان تىنىقىمۇ سېزىلمەيتتى. كاناي ئاۋازى يەنە ئاڭلىنىشقا

باشلىدى، جاۋاب بېرىشنى تەكرار تاپلىدى. ھېچ كىم ئۇلارغا جاۋاب قايتۇرمىدى. دۇشمەن ھەيۋە بىلەن بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ كېلىشكىلى تۇردى، پەقەت يۇلغۇنىنىڭ شىرىقلىغان ئاۋازىدىن ئۇلارنىڭ يېقىنلاشقانلىقىنى بىلەتتۇق، دۇشمەن ئەسكەرلىرى راستتىنلا كۆرۈنۈشكە باشلىدى. چۈنكى ئۇلار ئۆرە مېڭىپ كېلىۋاتاتتى. سانىنىڭ قانچە ئىكەنلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلىش تەس ئىدى. دۇشمەن كەلدى، تېخىچە ئوق چىقىرىش كومانىدىسى بېرىلمىگەن ئىدى. مەن ھەيران قالدىم، كۆڭلۈمگە كەلمىگەن يامان ئويلار كەلدى، مەن ئاخۇنوپتىن گۇمانلانغىلى تۇرغان ئىدىم. بۇيرۇقسىز ئوق چىقىرىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى، نېمە ئۈچۈن ئوق چىقىرىشقا بۇيرۇق بەرمەيدىغاندۇ!

تىرىك قولغا چۈشەمدىغاندۇق؟! بۇ شۇنداق قىسمەتمىدۇ يا؟!...

خىتاي ئەسكەرلىرى 25 مېتىر، 30 مېتىرلاپ يېقىنلاپ كېلىپ قالغان ئىدى. ئىچىم تىت ـ تىت بولۇۋاتاتتى.... كۈتۈپ تۇرۇشقا يانا تاقېتىم قالمىغان ئىدى.

«ئاگوم!» دېگەن بۇيرۇق بېرىلدى. بىزنىڭكىلەر خۇددى ماڭا ئوخشاش ئوق چىقىرىش بۇيرۇقىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ تۇرغان ئىكەن. بىرلا ۋاقىتتا تاراسلىغان ئوق ئاۋازى جاھاننى بىر ئالدى، ھەممە يەر ئوقنىڭ ھىدىغا توشۇپ كەتتى. گۈپۈلدەپ ئۇرۇلۇۋاتقان تىنىمسىز يۈرەكلەرنىڭ قالايمىقان سوقۇشى بىردىنلا جايىغا چۈشۈپ

قالدى.

ھەيۋە سىلىپ«ئىقرار قىلساڭ ئۆلتۈرمەيمىز، خىزمەت كۆرسەتسەڭ مۇكاپاتلايمىز» دېگەن خىتاينىڭ ئۆزىمۇ كۆرۈنمىدى، ئاۋازىمۇ يوقاپ كەتكەن ئىدى، پەقەت قەيەرلەردىدۇر خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ قېچىۋاتقان سەت قىياپەتلىرى غىل پال كۆزۈمگە چىلىقىپ قالدى. دۈشمەنلەر شۇنداق سەت قاچتىكى، نەچچىسى بېشىدىكى شەپكىسىنىڭ چۈشۈپ قالغانلىقىغىمۇ قارىماي قاچاتتى. بىرنەچچىسى يەككە پاي ئايىغى بىلەن قاچماقتا ئىدى، بىرى چۈشۈپ قالغان باتولۇشكىسىنى ئىلىشقا ئۇلگۈرمەي قېچىۋاتاتتى، يەنە بىرسىنىڭ قورالى يۇلغۇن شېخىغا ئىلىنىپ قالسا، قورالىنى ئالماي قېچىۋاتاتتى... ئۇلار شۇ قاچقان پېتى شەرقىي تۈركىستان زېمىنىدىن قېچىپ سەددىچىنىڭ ئىچىگە قاراپ قېچىۋاتقان قاچقۇنلاردەك كۆرۈنمەكتە ئىدى.

ھاياتىمدا خۇشال ئۆتكەن مىنۇتلىرىم بار دېسەم، شۇ كۈندىكى، شۇ دەقىقىدىكى كۆرۈنۈش مېنىڭ پۈتكۈل ھاياتىمدا ئۇنتۇلغۇسىز ئاجايىپ خۇشاللىنارلىق كۈنلەر، دەپ ئېيتسام ھەرگىز خاتالاشمايمەن.

مەن تۇرما ھاياتىمدا شۇنچە خاپىلىق تارتىپ ئازابلىنىپ ھاياتىمدىن ئۈمىدسىزلىنىدىغان قەبىھ كۈنلەرمۇ بېشىمغا كەلدى، ئەمما، ئاشۇ مىنۇتلارنى ئەسلىگىنىمدە ئۆزۈمگە ئۆزۈم تەسەللى

بېرىپ، هاي بەردىم سەۋرى قىلدىم، يېڭى هاياتقا بولغان ئۈمىدىم شەكىللەندى.

مەن ئۇ كۆرۈنۈشنى كۆرۈپ ئۆزۈمچە كۈلۈپ كەتسەم ماڭا قاراپ تۇرغان ھەسەن قارى بىلەن توختىهاجى مېنى«سىلە سارائ بولۇپ قاللىمۇ؟ ئېشەك ئۆلۈۋاتسا قوڭى غېجەك چاپتۇ دېگەندەك، كۈلگەنلىرى نېمىسى؟» دېدى. مەن كۆرگەنلىرىمنى دەپ بەرسەم، ئۇلارمۇ كۈلۈمسىرەپ قويغان ئىدى، ئەمما ئۇلارنىڭ قاچقان ۋاقتىدىكى كۆرۈنۈشنى ئۇلار كۆرۈشكە ئۇلگۈرەلمىگەن ئىدى. ئۇلار ئۇزاپ كېتىپ قالغان ئىدى.

... مەن، ھەرۋاقىت ئاشۇ مەنزىرىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرگىنىمدە، يەنىلا كۈلگۈم كېلىدۇ. چۈنكى، ئىنسان پۈتۈن هاياتىدىكى كۈلگەن قېتىم سانىنى ئەسكە ئالالماسلىقى مۇمكىن. ئەمما، مەن ئاشۇ قېتىمقى كۈلكەمنى زادى ئۇنتۇيالمايمەن! ئۇ- مېنىڭ ھەقىقىي، ئۇنتۇلغۇسىز كۈلكەم ئىدى. مەن ھەر زامان جانابىي ئاللاھدىن ئاشۇنداق بىر ئۇرۇش شارائىتىنى تەكرار يارىتىپ بېرىشنى، يەنە بىر قېتىم كۈلۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىشنى ھەر زامان تىلەيمەن. ئامىن!!!

ئاخۇنوپ بۇيرۇق بېرىپ:«ئولجىلارنى ئىلىڭلار» دېدى. گۈلدۇر - گۈلدۇر يۈگۈرگەن بۇ ئادەملەر، ھېچ نېمىگە قارىماي قورال يىغقىلى ئۆمىلىشىپ كېتىۋاتاتتى. مەنمۇ ئەل قاتارى بېرىپ يېقىن

ئاربدىكى ئۆلۈكلەرنىڭ ئارىسىدىن بىرسىنىڭ 56 لىك ئاپتوماتىنى، يېنىدىكى ئوقدانلىرىنى ئالا قويماي ئاختۇرۇپ ھەممىنى ئېلىپ قايتىپ كەلدىم، قارىسام خىتاي كومۇنىستلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئەسكەرلىرىنىمۇ ئالدىغان ئىكەن. ھەر بىر دىسكىدا 7 ـ 8 تالدىن ئوق بار ئىكەن. ئەسلىدە 56 لىك ئاپتوماتنىڭ دىسكىسىدا 25 پاي ئوق بولۇشى كېرەك ئىدى. ئوقدانلىرىنى بېلىدىن سۇغۇرۇپ ئېلىپ كەلگەن ئىدىم، ئوقدانلىرىنىڭ خالىتا تۆشۈكىدە يەنە ئوخشاشلا ياغاچتىن ياسالغان يالغان ئوق بار ئىكەن. باشقىلارنىڭ ئولجا ئالغان قوراللىرىنىڭ بەزىلىرىدە ئوق يېتەرلىك، بەزىلىرى قۇرۇق ئىكەن، ئاخۇنوپ ھەممەيلەننى دۇشمەننىڭ قايتا كېلىشىنى كۈتۈپ قالايمىقان ئوق چىقارماسلىقنى تاپىلىدى. ئاخۇنوپنىڭ ئەسلىدە دۇشمەنگە يېقىنلاپ كەلگەندە ئوق چىقىرىشقا بۇيرۇق بەرگەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى كېيىن ئۇققان ئىدىم، چۈنكى بىزنىڭ قوراللىرىمىزنىڭ كۆپى تاپانچا بولۇپ، ئېغىر قوراللار ماشىنا بىلەن قەشقەر تاش يولىدا دۇشمەنگە ئەسىرگە چۈشۈپ قالغان ئىدى. تاپانچا بىلەن 30 مېتىردىن يىراق يەردىكى دۇشمەنگە زەربە بېرىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى، شۇنى نەزەردە تۇتقان ئاخۇنوپ، دۇشمەننىڭ يېقىنلاپ كېلىشىنى كۈتۈپ، ئەڭ يېقىن جايدىن دۇشمەنگە زەربە بېرىپ قورالغا ئىگە بولۇشنى ئويلىغان ئىكەن.

دۇشمەن يەنە غالجىرلاشقىلى تۇردى، بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە

كۆپ دۇشمەن كېلىشكە باشلىدى، باشقا جايلاردىكى بىزنى بۆلۈنۈپ ـ بۆلۈنۈپ ئىزدەپ يۇرگەن دۇشمەنلەر بىر يەرگە جەم بولۇپ، بىزگە قارشى يېڭى سەپ تۈزگەن ئىدى. دۇشمەن گەرچە بۇرۇنقىدىن كۆپەيگەن بولسىمۇ بىزنىڭ ئىرادىمىزمۇ بۇرۇنقىدىن چىڭىغان ئىدى، ئۆلۈپ كەتسەك ئارمىنىمىز يوق ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە دۇشمەننىڭ ئازدۇر ـ كۆپتۇر قوراللىرىنى ئېلىپ جانلىنىپ قالغان ئىدۇق. ئىنشائاللا! ھەممىمىز يەنە بىر نەچچىنى ئۆلتۈرۈۋېلىپ ئۆلۈپ كەتسەك مەيلىغۇ دېگەن ئۇمىد بىلەن دۇشمەننىڭ كېلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈۋاتاتتۇق، بىر ـ بىرىمىز بىلەن رازىلىق ئىلىشىپ، شاھادەت شەربىتىنى ئىچىشنى كۈتمەكتە ئىدۇق.

2ـگۇرۇپپا تەرەپتىن بىرسىنىڭ قالايمىقان توۋلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى، مەن پەرق ئېتەلمىدىم، نېمە دېگىنىنى چۈشەنمىدىم، بىرى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ بىر نېمىلەرنى دەۋاتاتتى، ئۇنىڭ گېپى يا ئۇيغۇرچە ئەمەس، يا خىتايچە ئەمەس ئىدى. تۇيۇقسىز ئېتىلغان ئوقنىڭ ئاۋازى بىلەن ئۇنىڭ ئۇنى ئۆچتى، يەرگە يېقىلدى بولغاي چىغى! يېنىمدىكى باشقىلاردىن ئۇقسام، گايىت چوقۇر دېگەن كاللىسىدىن ئېزىپ، قالايمىقان سۆزلەپ خىتايلارغا چۈشىنىكسىز بىر گەپلەرنى قىلغان ئىكەن، ئۇنى توختىتالماي، مىجىت تاپانچا بىلەن ئۇنىڭغا ئوق چىقىرىپتۇ، ئۇنىڭ ئوڭ قولىغا

ئوق تېگىشى بىلەن يەرگە يېقىلغان ئىكەن، يېنىدىكى سەپداشلىرىدىن قۇربان نىياز ئۇنىڭ ئېغزىنى تۇتۇپ گەپ قىلماسلىقنى تاپىلىغاندا ئاغرىق ھېس قىلغان گايىت چوقۇر ھوشىغا كېلىپ، ئۆزىنىڭ خاتا قىلغانلىقىنى بىلىپ، پەسلەپ قالغان ئىكەن.

دۇشمەننىڭ ئەسكەرلىرى يەنە كېلىشكە باشلىدى، بۇ قېتىمقىسى 2 ـ ھۇجۇمى ئىدى، دۇشمەن ياڭراتقۇلىرى يەنە كاپشىغىلى تۇردى، قۇلاقنى يېرىۋەتكۇدەك سۆزلىگىلى تۇردى، گايىت چوقۇرنىڭ قولىنى كۆتۇرۇپ قىلغان پەلە ـ پېتىش گەپلىرى ئۇلارنى تەسلىم بولىمىز ـ دېدى، دەپ چۇشەنگەن چېغى!

بىز قوماندانىنىڭ بۇيرۇقىنى كۇتۇپ 1 ـ دەرىجىلىك ئۇرۇش ھازىرلىقىدا ئىدۇق. يېنىمدىكى ھەسەن قارى بىلەن توختىھاجى تەيەمۇم قىلىپ، ئۆلۇپ كەتسەم ئابدەس بىلەن كېتەي، دەپ تاھارەت يېڭىلىغىلى تۇرغان ئىدى.

دۇشمەن بۇ قېتىم ئۇزاقتىن شىددەت بىلەن ئوق چىقىرىۋاتاتتى، بىز ئوق چىقارمىدۇق، بۇيرۇق يوق ئىدى، دۇشمەنلەر بارا ـ بارا يېقىنلاشقىلى تۇردى، نېمە ئۇچۇندۇر ئۇزاقتىن ئېتىلغان پىلىموتنىڭ ئوقى بىزنى مىدىرلاتقىلى قويمايتتى، قەيەردە يۇلغۇن شېخى مىدىرلىسا شۇ يەردە ئادەم بار دەپ دۇشمەن شۇ يەرنى نىشانغا ئالاتتى. مېنىڭ بېشىمنىڭ ئالدىدىن 30 سانتىمېتىر يەرگە

تاراقشىپ ئوق كېلىپ توپا توزۇتۇپ چۈشكىلى تۇردى، دۈشمەن مېنى نىشانغا ئالغان ئىدى، مەن دەرھال ئورۇننى ئالماشتۇردۇم، ھەسەن قارى بىلەن توختىھاجىلارمۇ ماڭا ئەگىشىپ ئورۇن ئالماشتۇردى، خۇدا ساقلىسا بالا يوق دېگەندەك، مەن قوزغالغاندىن كېيىن، دەل مېنىڭ ئورنۇمغا ئۇزۇلمەي ئوق كېلىپ چۈشكىلى تۇردى، ئاخۇنوپنىڭ «ئاگوم!» دېگەن بۇيرۇقى ئاڭلاندى، ئېتىشۋازلىق قىزىپ كەتتى، ئۇرۇش بۇ قېتىم ئالدىنقى قېتىمدىكىدەك تېز ئاخىرلاشمىدى، دۈشمەنلەرمۇ يەرگە يېتىپ، بەزىدە ئورنىدىن تۇرۇپ ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى.

ئۆره تۇرغان دۈشمەننى بىز ئاسانلا پەرق ئېتەلەيتتۇق، يېتىۋالغانلىرىنى بىزمۇ كۆرەلمەيتتۇق، ئۆره ماڭغان دۈشمەن ئەسكەرلىرى پات ـ پات يىقىلاتتى، بەزىلىرىنىڭ ئەيىبا دېسە ئەيىبا! دەپ يىغلىغان يىغلىرىمۇ ئاڭلىنىپ تۇراتتى، ئوق تەگكەن دۈشمەنلەرمۇ ئاز ئەمەس ئىدى، ئاخۇنوپ قول ئىشارىتى بىلەن ئوڭ تەرەپتىن ئوق چىقىرىشقا بۇيرۇق بەردى، بىز دۈشمەنگە ياندىن تۇيۇقسىز زەربە بەردۇق. دۈشمەن بىزنىڭ سانمىزنى جىق ھېسابلىدى بولغاي، يان تەرەپتىنمۇ ھۇجۇمنىڭ باشلانغانلىقىنى بىلگەن دۈشمەن ئەسكىرى قېچىشقا باشلىدى.

سائەت بەشتىن ئاشقان مەزگىل ئىدى، بىز دۈشمەننىڭ كېلىشىنى پايلاپ تۇرغان ئىدۇق. بىر يەردە مىجىت سىلىڭنىڭ

ئىنجىقلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. دۇشمەن بىزدىن بەك يىراقتا ئىدى، ئوت كۆچى ئۇزۇلگەن ئىدى. مىجىتقا بىر نەچچە پاي ئوق تېگمەي، ھالسىزلانغان ئىكەن، ئۇ يېنىدىكى 2 ـ گۇرۇپپىنىڭ باشلىقى مۇھەممەد ئىمىنغا: «مېنى ئېتىۋەت! مەن بەك قىينىلىپ كەتتىم» دەپ قولىدىكى تاپانچىسىنى بەرگەن ئىكەن، ئۇنى ئېتىۋېتىش ئۈچۈن قولىغا قورالنى ئېلىپ ئوق چىقىرىشقا تەمشەلگەندە ئاخۇنوپ ئۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ:«سەن نېمە ئىش قىلماقچى؟ ئەگەر ئۆلۈشنى خالىسا ئۆزىگە ئۆزى تەدبىر قوللانسۇن، بىزنىڭ قورالىمىز، قوراللىرىمىزنىڭ ستولى، ماۋ، لىن گۇرۇھىغا (ماۋ زېدۇڭ، لىن بىياۋ)، خىتاي كوممۇنىستلىرىغا، مىللىي مۇناپىق ۋەتەن خائىنلىرىغا قارىتىلسۇنكى ھېچ ۋاقىت ئۆز خەلقىمىزگە، ئۆز مىللىتىمىز گە قارىتىلمىسۇن، بۇگۈن سەن ئۇنى ئاتقان بىلەن، ئەتە خەلق سوتى سېنى جازالايدۇ» دەپ تەنبىھ بەرگەن ئىدى. ئاخۇنوپنىڭ سۆزى مۇھەممەد ئىمىنغا قاتتىق تەسىر قىلدى بولغاي، ئۇنىڭ قولىدىكى قورال تىترىگەن پېتى يەرگە چۈشۈپ كەتتى. مىجىت ئاخۇنوپنىڭ سۆزى بىلەن يەردىكى قورالنى سىلاپ ئاران ـ ئاران قولىغا ئېلىپ ئۆزىنىڭ بېشىغا قارىتىپ ئاتقان ئىدى، پاڭ قىلىپ ئېتىلغان ئوق ئاۋازى ئەتراپنى بىر قاپلىدى.....

ھەممىز ئاخۇنوپنىڭ سۆزى ۋە مىجىتنىڭ جەسىتىگە قاراپ،

تىمتاس تۇرۇپ قالغان ئىدۇق، بۇ « ئۆلۈم» بىزنىڭ سەپداشلىرىمىزدىن 3 ـ كىشىنىڭ ئۆلۈمى ئىدى.

ئاخۇنوپ قولىمىزدىكى قوراللارنىڭ سانى ۋە ئوق دورىلىرىمىزنىڭ سانىنى ئالغاندىن كېيىن، بىر پەس تۇرۇپ كېتىپ، ئاسماندىكى كۈن نۇرىغا بىر قاراپ، ئەگەر دۈشمەن بىلەن بولغان جەڭ ئاخشامغىچە داۋاملاشسا، كۆز باغلانغان ھامان بۈيەردىن قوزغىلىپ 25 ـ كۈنى.... غا ھازىر بولۇڭلار، شۇ يەردە ئۈچرىشىمىز، دەپ تاپىلىدى. بىز دۈشمەن ئىلاجى بار كەلمەي تۇرسىكەن، قاراڭغۇ چۈشكەندە بۇ يەردىن قوزغىلىمىز، دەپ تەييارلىق قىلىشنىڭ كويىغا چۈشكەن ئىدۇق.

قاقۇاش دۈشمەن يەنە 3 ـ قېتىملىق ھۇجۇمنى باشلىدى، بۇ قېتىم كەلگەن دۈشمەن ئالدىنقىسىغا زادى ئوخشىمىدى، بۇلارنىڭ قوراللىرى سەرخىل ئىدى، ئېتىلغان ئوقنىڭ ئاۋازىدىن زامانىۋى قوراللارنى ئىشقا سالغانلىقىنى سەزگەن ئىدۇق، ئۇزاقتىن نەچچە پىلىموتنىڭ ھىمايىسىدە بىزگە قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى، ئوقنىڭ ئۇرۇلمەي چۈشۈۋاتقان ھېسابسىز سانىدىن بېشىمىزنى كۆتۈرۈشكە ئىمكانىمىز قالمىغان ئىدى، يۇلغۇن شاخلىرىنىڭ تاللىرى، پىلىموت ئوقنىڭ زەربىسىدىن تاراسلاپ سۇنۇپ يەرگە چۈشكىلى تۇردى، بىزگە دالدا بولغان بۇ تەبىئەت مەنزىرىسى ۋەيرانچىلىقىغا ئۇچرىماقتا ئىدى، قاياققا مىدىرلىساق دۈشمەن شۇ

تەرەپكە قارىتىپ ئوق چىقىراتتى، بىزنىڭ ئاتقان ئوقلىرىمىز نەلەرگىدۇر كېتىۋاتقاندەك، دۇشمەن ئەسكەرلىرى جېنىدىن تويۇپ، غالجىرلىق بىلەن يەنە شۇ كونا داۋراڭنى سېلىپ كەلمەكتە ئىدى.

دۇشمەن يېقىنلاپ كەلدى، بىزنىڭ ئوقمىزمۇ ئاساسى جەھەتتىن بىر يەرگە بارغان ئىدى. ئۇيەردە بۇيەردە بىزنىڭ ئاتقان ئوقمىزنىڭ ئاۋازى ساناقلىقلا ئاڭلانماقتا ئىدى، دۇشمەن راستىنلا يېقىنلاپ كەلدى، سەپداشلىرىمنىڭ بەزلىرى جان ئاچچىقىدا يۇقىرى ئاۋازدا تەكبىر توۋلاپ ئۆرە تۇرۇپ ئوق چىقىرىۋاتاتتى...

ئاخۇنوپ مېنى چاقىردى، دەرھال يېنىغا باردىم. «سەن بۇ نەرسىلەرنى ئېلىپ دەرھال بۇ يەردىن چېكىن، ئەگەر دۇشمەن قولىغا چۈشۈپ قالىدىغان بولساڭ بۇ نەرسىنى ئۇلارغا تاپشۇرغۇچى بولما، تېز ماڭ!» دېدى. نۇرغۇن گەپ ـ سۆزلەرنى بىردىنبىر ماڭا يېپىدىن ـ يېڭىسىگىچە تاپىلىدى...

مەن ئاخۇنوپنىڭ بۇيرۇقى بىلەن دەرھال ئۇرۇش مەيدانىدىن چېكىنىش ئۈچۈن، چاقماق تېزلىكىدە تەييارلىقنى پۈتتۈرۈپ يولغا ماڭماقچى بولۇپ، ئاخۇنوپقا قاراپ خوش! دېيىش ئۈچۈن ئارقامغا قارىسام، ئاخۇنوپنىڭ پاكى قىلىپ ئۆزىگە قارىتىپ ئاتقان ئوقىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىدىم. ئاخۇنوپ ئۈستىدىكى سىما رەڭ دىكا چاپىنىنى سېلىپ، دىچۆلياڭ ئاق كۆڭلىكىنى سېلىۋېتىپ، ئاسما مايكىسىنىمۇ قايرىۋېتىپ، يۇرىكىگە قارىتىپ ئاتقان ئىكەن، ئاھ!

خۇدا! دېدىم . . .

مۇھاسىرىدىن چىقىپ، ئۇزاققىچە ئۆمىلەپ، ھاڭ لېۋىگە كېلىپ، ياردىن چۈشۈپ، ھاڭنىڭ ئىچىدىكى ئېقىن بىلەن قاچتىم، بىر يەرگە كەلسەم ئاتنىڭ كىشنىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى، بۇ يەردە خىتاي ئەسكەرلىرى بار ئوخشايدۇ، دەپ دىققەت بىلەن تىڭشىسام، توقۇلغان ساغرىسىدا كۆيەك تامغىسى بار ھەربىي ئاتلار ئىكەن، قانداقتۇر يېقىن ئەتراپتا ئادەملىرى كۆرۈنمەيتتى، ھەربىي قائىدە بويىچە، بىر ئىسكادىروندىكىلەر ئۇرۇشقا بارغاندا، ئاتتىن چۈشۈپ پىيادە جەڭ قىلماقچى بولسا، ئاتلىرىنى بىر يەرگە جەم قىلىپ، بىر كىشىنى ئاتلارغا قاراشقا قالدۇرۇپ، قالغانلىرى پىيادە جەڭگە ئاتلىنىشى كېرەك ئىدى.

مەن شۇ ۋەجدىن چوقۇم ئاتلارنىڭ يېنىدا بىر ئەسكەر بار، دەپ پەرەز قىلىپ، ئۆمىلىگەن پېتى ئاتقا يېقىنلاشتىم، بىر ئادەمنى ئۇجۇقتۇرماق بەك ئاسان ئىدى، جاساربتىم كۇچلۇك ئىدى، نېمە ئۈچۈنكى ئاتنىڭ يېنىدا ئادەم يوق ئىكەن. سىنچىلاپ تەكرار كۆزەتكەندىن كېيىن ئاتلارنىڭ يېنىغا بېرىپ، ياخشى ئاتتىن بىرنى تاللىۋېلىپ، قالغان ئاتلارنىڭ يۈگەن ـ نۇقتا، ئېگەرلىرىنى چۈۋۈپ بوشىتىپ، ئۇ يەر بۇيەرگە تاشلىدىم. بوشانغان ئاتلار نېمە ئۈچۈندۇر، تەرەپ ـ تەرەپكە قېچىشقا باشلىغان ئىدى، ئۇلار نەچچە كۈندىن بىرى يول يۈرۈپ ئىگىسىدىن بىزار بولغانمۇ ياكى ئېتىلىۋاتقان ئوق

ئاۋازىدىن ئۈركىگەنمۇ بىلەلمەي قالدىم، ئاتلار مېنىڭ ھەيدەپتىشىمنى كۈتمەيلا قېچىشقا باشلىغان ئىدى. مەن ئۆزۈم تاللىۋالغان ئاتقا مىنىپ ئۇچقاندەك نىشانغا قاراپ يۈرۈپ كەتتىم. مەن ئاتتا ئەمەس، بەلكى ھېكايە ـ چۆچەكلەردىكى باتۇر پالۋانلاردەك سۈمرۈققا مىنىپ ئاسماندا پەرۋاز قىلىۋاتاتتىم. ئاللانىڭ ياردىمى بىلەن ئوتتەك ئىسسىغان كۈن نۇرى مېنىڭ ئاتقا مىنىشىم بىلەن سەل بوشاپ قانداقتۇر سالقىنلىق ھېس ئەتكۈزەتتى، سىم ـ سىم يامغۇر يېغىپ، مېنىڭ سەپىرىمگە ئاق يول تىلىگەندەك قىلاتتى.

*****

ئالتىنچى باب

خىتاي زىندانلىرىدا

1ـ مەن ئەڭ ئاخىرىدا ئەسىرگە چۈشكەن ئىدىم

1969ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى چۈش مەزگىلى ئىدى. مەن يېڭى ۋەزىپە بىلەن بەلگىلىگەن مۇددەت ئىچىدە سوۋېتلار چېگراسىغا يېتىپ بېرىشىم كېرەك ئىدى. يولدا كېتىۋاتسام، كۈتۈلمىگەن بىر يەردىن ئۈچ ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈندى. ئۇلار ھەربىيلەر ئەمەس ئىدى، پۇقراچە كىيىنىۋالغان كىشىلەردەك كۆرۈنەتتى. مەن ئات ئۈستىدە ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىدىن خىتاي ئەسكەرلىرى ئەمەس، يەرلىك كىشىلەر دەپ جەزملەشتۈردۈم. ئۇلارمۇ مېنى كۆرگەن ئىدى، ئۇلار ئات چاپتۇرۇپ ماڭا قاراپ كېلىۋاتاتتى، مەن ئۇلارنىڭ مېنى ئىزدەپ يۈرگەن غالچىلار ئىكەنلىكىنى بىلىپ، دەرھال يېنىمدىكى قورال ۋە باشقا نەرسىلەرنى يىغىشتۇرۇۋەتتىم. پەقەت بىر تاللا خاسىيەتلىك ئالتۇن ئۈزۈك بار ئىدى، ئۇنى

شەمەنىڭ سائەت يانچۇقىغا سېلىپ، ئۇلارنى باشقا بىر يولغا بۇراپ ئۇلارنىڭ دىققىتىنى چەكمەكچى بولدۇم. مەن ئۇلارنى ئۇجۇقتۇرۇۋەتسەم بولاتتى. ئۇنداق قىلىش بەك قۇلاي ئىش ئىدى، ئۇلار مېنى تۇتۇش ئۈچۈن كېلىۋاتقان دۇشمەنلەر ئىدى، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈۋېتىپمۇ بۇ رايوندىن ساق چىقىپ كېتىشىمگە كۆزۈم يەتمىدى، مەن مېڭىۋاتقان يول، بىز ئۈچۈن بىر قوغۇنلۇقنىڭ يولى ئىدى، بىزنىڭكىلەر ھەر ھەپتىدە ياكى ئايدا بىر ـ ئىككى قېتىم مۇشۇ مەن ماڭغان يول بىلەن سوۋېتقا كىرىپ ـ چىقىش قىلاتتى. بۇ يولدا ئادەملەرنىڭ پەيدا بولغانلىقى مېنى تەئەججۈپلەندۈرۈپ قويغان ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلار يەرلىك خەلق يەنىلا مېنىڭ قېرىندىشىم ئىدى. مەن مىللەتچىلىك، ئىنسانپەرۋەرلىك نۇقتىئىنەزىرىدىن شۇنداقلا مەرھۇم ئاخۇنوپنىڭ: «بىزنىڭ قورالىمىز ۋە قورالىمىزنىڭ ستولى ماۋ ـ لىن گۈرۈھىغا، خىتاي كومۇنىستلىرىغا قارىتىلىشى كېرەك....» دېگەن سۆزى كاللامدىن زادىلا كەتمىگەن ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنى ئۇجۇقتۇرۇش نىيىتىدىن يېنىپ، ئاتقا مىنىپ ئاتنىڭ سول تەرىپىگە ئۆزۈمنى يوشۇرۇپ، ئاتنىڭ ئوڭ تەرىپىنى ئۇلار تەرەپكە توغرىلاپ جەنۇب تەرەپكە قاچتىم. ئەگەر ئۇ تەلۇلەر ئوق چىقارسا ماڭا ئەمەس ئاتنىڭ ئوڭ تەرىپىگە ياكى قورساق قىسمى نىشانغا ئىلىناتتى، مېنى قارىغا ئاسانلىقچە ئالالمايتتى. ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىدىن

خىتايغا تەلۈلەرچە سادىق، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان لالمىلار ئىكەنلىكى سېزىلىپ تۇراتتى، مېنىڭ ئۇلارنىڭ ئالدىدىن باشقا يەرگە بېرىپ تۇتۇلۇشۇم، يوشۇرغان نەرسىلەرنىڭ ئىزىنى يوقىتىپ، ئۇ لالمىلارنىڭ دىققىتىنى بۇرۇۋېتىشلا ئىدى..... مەن ئاتنى تېز چاپتۇرمىدىم، ئەگەر تېز چاپتۇرغان بولسام ئۇلارنىڭ يېتىۋېلىشى ناتايىن ئىدى، ئەگەر باشقا تەرەپتە خىتاي ئەسكەرلىرىگە ئۇچراپ قالسام ئۇلارنىڭ مېنى ئولتۇرۇۋېتىشى ئېنىقلا گەپ ئىدى، شۇلارنى ئويلاپ نېمە بولسا بولسۇن، بەرىبىر سەپداشلىرىم بىلەن ئاخىرقى قېتىم دىدار كۆرۈشۈپ، ئۇلارنىڭ قاتاردا ئۆلسەم، قانداق ئۆلگەنلىكىم بولسىمۇ ئۇلار تەرىپىدىن ئابىدە بولۇپ قالار، دېگەن خىياللار بىلەن ئاتنى توختاتتىم، ئۇلار يېقىنلاشتى، ئۇلارنىڭ سانى كۆپەيگەن ئىدى، ئەمما نېمە ئۈچۈندۇر يېنىمغا كېلەلمىدى، ئاتتىن چۈش، دەپ ۋارقىرىدى. مەن ئات ئۈستىدە ئاتنى ئۈياندىن بۇ يانغا ئايلاندۇرۇپ ئۇلارنىڭ ئادىمىنىڭ كىملەر ئىكەنلىكىنى بىلىۋېلىش ئۈچۈن ئەتەي ئاتتىن چۈشمەي بىر قۇر ئۇلارنى كۆزدىن كەچۈردۈم، نېمە ئۈچۈندۇر بۇ بىر توپ ئىنسانلارغا ئىچىم ئاغرىپ قالدى. ئۇلارنىڭ رەڭگى رۇخسارىدىن توپا يىغىپ تۇراتتى، يۈز، مەڭزىدە بىرەر قانىنىڭ ئالامىتى كۆرۈنمەيتتى، لەۋلىرى شورلىشىپ كەتكەن، توپا چىراي، تۈيغۇدەك گۆش يەپ باقمىغان ياداق يۈز كىشىلەردەك كۆرۈنەتتى. ئۇلارنىڭ كىيىۋالغان كىيىملىرىمۇ بىر ـ

ئىككىسىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، جۇل ـ جۇل، نەچچە يېرىگە ياماق سالغان ئەسكى ئىشتان، چاپانلارنى كىيىۋالغان، مىنگەن ئاتلىرىمۇ كوپىراتسىيىدە ساپاندىن سۆرەمگە، ھارۋىدىن سېيالكىغا سېلىپ سۆرەپ يۈرۈپ ھالىدىن كەتكەن قوتۇر سۇپەت ئۆلۈرمۇجان ئاتلار ئىدى. مىنىۋالغان ئاتلىرىغا ھەتتا تۇزۇكرەك ئىگەرمۇ توقۇلمىغان ئىدى، بەزىلىرىدە ئەسكى پالاس، بەزىلىرىدە، ئەسكى كۆرپىدەك بىر نېمىلەر سېلىنىپ ئېگەرنىڭ ئورنىدا ئاتلىرىغا مىنىشىپ كېلىشكەن ئىدى.

ئۇلارنىڭ زادى مېنى تۇتۇش ئۈچۈن كەلگەنلىكى ياكى تاماشا كۆرگىلى چىققانلىقى نامەلۇم ئىدى، ئۇلاردا پەقەت بىر خىل ھەيرانلىق تۇيغۇسى سېزىلىپ تۇراتتى، ئۇلار ماڭا ئۇزۇلمەي قاراپ، ھاڭ ـ تاڭ بولۇشۇپ قاراپ تۇرۇشاتتى، ئۇلارنىڭ بىر نەچچىسىنى تونۇيدىكەنمەن، ئۇلار پات ـ پات شەھەرگە كىرىپ تۇرىدىغان، قاراجۇللۇك قىرغىز ۋە ئاز ساندىكى ئۇيغۇرلار ئىكەن. ئۇلارنىڭ باشلىقى ئاقاي دېگەن قىرغىز ئىدى. مەن ئۇنى بۇرۇندىنلا ياخشى تونۇيتتىم. ئۇلار يەنە ۋارقىراپ ئاتتىن چۈش دېدى. مەن ئۇلارنىڭ گېپىگە پىسەنت قىلماي ئات ئۈستىدە ئاتنى ئۇيان ـ بۇيانغا ئايلاندۇرۇپ ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرسىنى ئىزدەيتتىم. ئەمما، ئۇ ئادەم كۆرۈنمىدى، شۇ ئەسنادا بىرى تولۇق ئۇيغۇر تەلەپپۇزىدا: «يىگىت ئاتتىن چۈش، بولغۇلۇق بولدى، سېنى تۇتىمىز دەپ

قاراجۇل خەلقى نەچچە كۈندىن بىرى يا ئۇخلىيالمىدى، يا بىر قاچا تامىقىنى ئارام خۇدا يېيەلمىدى، ھازىر ھەممە يەردە سېنى تۇتىمىز، دېگەن گەپتىن باشقا گەپ يوق. بىز سېنى ئۆلگەنلەرگە ئوخشاش قېرى ئادەممىكىن دېسەك، سەن بىر ياش يىگىت ئىكەنسەن. ياخشى سەن بىزگە ئۇچراپ قاپسەن، ئۇلارغا ئۇچراپ قالغان بولساڭ ئاللىبۇرۇن جەستىڭنى قۇم باساتتى، ياخشىلىقچە ئاتتىن چۈشۈپ قورالليرىڭنى تاپشۇر» دېدى.

ئۇ ئادەمنىڭ گېپىدىن مەن قاچقاندىن كېيىن،«بۇلارنىڭ بىر باشلىقى قاچتى ئۇلارنى تۇتۇش كېرەك» دەپ، خىتاي دائىرىلىرى بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، خەلقە بېسىم قىلغانلىقىنى شۇ سەۋەبتىن بۇ بىچارە يالاڭتۇش ئادەملەرنىڭ بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن ئەسكى ئاتلىرىنى مىنىپ، مېنى تۇتۇش ئۈچۈن مەجبۇرى بۇيەرگە كەلگەنلىكىنى چۈشەنگەن ئىدىم.

ئاتتىن چۈشتۇم.

—ئالدىغا ماڭ ـ دېدى.

ماڭدىم.

—ئوڭ تەرەپكە ماڭ ـ دېدى.

ماڭدىم.

—سول تەرەپكە ماڭ ـ دېدى.

— ماڭدىم.

—ـيات ـ دېدى.

ياتتىم.

ـكىيىمىڭنى سال ـ دېدى.

سالدىم.

ئۇلارنىڭ ئۈچ ئادىمى كەلدى، قورالللىرىنى بەتلەپ تۇرۇشتى، قارىسام قولىدىكى قورالى كونا زامانىدىكى ئوۋچىلارنىڭ، ستولىدىن دورا قاچىلاپ، پىلىكىگە ئوت يېقىپ، ياۋايى ھايۋان ئاتىدىغان ئەسكى قورال ئىكەن، ئەگەر نىيىتىمنى يامان قىلىپ، ئۇلارنى ئۇجۇقتۇرۇۋېتەي دېگەن بولسام، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىر توپ گۆش قىيمىسىغا ئايلىنىپ قالارئىكەن، ھېلىمۇ خۇدا ساقلاپتۇ!

ئۇلار مېنى باغلىدى، يەنە بىر قىرغىزنىڭ كەينىگە مىنگەشتۇرۇپ ئاتقا مىندۈردى ۋە ئۇنىڭ بېلىگە قوشۇپ باغلىدى، ئىككى پۇتۇمنى ئاتنىڭ قورسىقىدىن چېتىپ باغلاپ يىقىلماس ھالغا كەلتۈردى، ئۇلار مېنى نەلەرگىدۇر خوجايىنلىرىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ ماڭغانلىقىدا شەك يوق ئىدى.

ماڭا ئەسلىدە ئاقسۇ ئۇچتۇرپان تەرەپتىن كېتىشكە مەسلىھەت بەرگەن ئىدى. چۈنكى مەن تۇرغان يەر قاراجۇلدىن ئاقسۇ تەرەپكە قاراپ تاغ يولى بىلەن ماڭغاندا، چۆل ـ جەزىرىلەرنى بېسىپ ئۇچتۇرپانغا يېتىۋالغىلى بولاتتى، يول گەرچە جاپالىق بولسىمۇ، بىخەتەر ئىدى.

ياز پەسلى بولغاچقا ئات ئاچ قالمايتتى، مەنمۇ تاغدا ئۇچرىغان يېگىلى بولىدىغان جانىۋاردىن بىر نەچچىنى سوقۇۋالسام، جان ساقلاپ مەنزىلگە يېتىشىۋېلىش مۇمكىنچىلىكى بار ئىدى. ئۇچتۇرپان ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئۇ تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىش تامامەن مۇمكىن ئىدى، لېكىن مەن ئۇ يولنى رەت قىلغان ئىدىم، بىلمىگەن يولدا ماڭغاندىن كۆرە بىلىدىغان يولدا ماڭسام، بىخەتەر مەنزىلگە يېرىۋالالايمەن، دەپ پەرەز قىلغان ئىكەنمەن.

نېمىلا دېگەن بىلەن مەن ئەزەلدىن گېپىمدىن يانمايدىغان جاھىل ئىنسان ئىدىم، ئاخىرى مۇشۇ پېشكەللىككە ئۇچرىدىم، دەپ خىيال سۈرۈپ ئات ئۈستىدە كېتىۋاتاتتىم. ئاتلار توختىدى، قاراجۇل يېزىسىغا كەلگەن ئىكەنمەن. ئۇلار مېنىڭ پۇتۇمنى بوشاتتى، ئۇلارنىڭ ئاتتىن چۈش، دېگەن بۇيرۇقىغا قاراپ تۇرماي قولۇم باغلاقلىق ئاتتىن سەكرەپ يەرگە چۈشتۈم. بىر توپ ئۇششاق بالىلار ۋە كۆرگىلى كەلگەن تاماشاچىلار ماڭا ھەرخىل باھالارنى بېرىشكىنى تۇردى. ئۇلارنىڭ گەپلىرى قۇلىقىمغا كىرىپ تۇراتتى.

يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئىچىدىن بىر توپ ئەسكەرلەر يۈگۈرۈپ چىقىپ ماڭا ياۋۇز، يىرتقۇچ ھايۋانلاردەك ئېتىلىپ، دۇمبالىغىلى تۇردى. ئۇلارنىڭ باشلىقى چىقىپ مېنىڭ باش ئۈستۈمگە بىر قارىۋېتىپ قالايمىقان سوئاللارنى سورىغىلى تۇردى، گېپىگە جاۋاب بەردىم. ئۇلار مېنى ئېلىپ كەلگەن بىچارە غالچىلارنى ھەيدىۋېتىپ

مېنى ئىچكىرىگە ئېلىپ كىرىپ كەتتى. ئالدىن تەييارلانغان كىشەن بىلەن كويزىنى سېلىپ، ئۇنىڭ ئۈستىدىن يەنە بىر قات ئارغامچا بىلەن باغلاپ، رەسمى سوراقنى باشلىدى، تۆت خىتاي ئەسكىرى ئەتراپىمدا مېنى يالاپ تۇراتتى، نېمە ئۈچۈندۇر، ئۇيەر بۇيەردە قىيا ـ چىيا يىغا ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى، ئۇلار بەك ۋەھشىي ئىدى، سورىغان سوئاللىرىغا تېز جاۋاب بەرمىسەم، پۈتى بىلەن تېپىپ، قۇلى بىلەن ئۇرۇپ، يۈز ـ كۆزلىرىمدىن ئوت چىقىرىۋېتەتتى.

ئۇرغان تايىقىنىڭ سانىنى دېيىشكىمۇ نومۇس قىلىمەن. ئۇلارنىڭ سورىغان سوئاللىرى، ئىسمىڭ نېمە؟ نېمە ئىش قىلاتتىڭ؟ دېگەندەك مېنىڭ تەرجىمھالىمغا ئائىت سوئاللار ئىدى، ھەممىسىگە جاۋاب بەرگەندىن كېيىن، مېنى سولاپ قويدى، ئۇلارنىڭ سۆزىنىڭ ئورامىدىن قارىغاندا مېنىڭ كىملىكىمنى ئېنىقلاش ئۇلار ئۈچۈن بەكلا مۇھىم ئىدى. مەن يا ئۇياقتا، يا بۇياقتا ئۆرۈلەلمەيتتىم. پۈت ـ قوللىرىم ناھايىتى ئېغىر ئىدى، ئۇخلاش مۇمكىنچىلىكى يوق ئىدى. سائەتنىڭ نەچچە بولغانلىقىنى بىلمەيمەن، بىرى يەنە بىرى بىلەن پىچىر ـ پىچىر گەپ قىلىپ، ئۇسۇپ كىرگەن پېتى قولىدىكى يېرىم ئاپتومات مىلتىقىنىڭ ئىشتىكى بىلەن ماڭا ھۇجۇم قىلىپ بېشىمغا سانجىغىلى تۇردى، مەن چەبدەسلىك بىلەن بېشىمنى ئەپقاچتىم ـ

ده، ئۇرۇلغان ئىشتىكىنىڭ ئۈچى بېشىمنىڭ ئوڭ تەرىپى، قاپىقىمنىڭ ئۈستىگە كېلىپ ئۇرۇلدى، قان شارقىراپ ئاققىلى تۇردى، مەن ئادەم ئۆلدى! ئادەم ئۆلدى! دەپ جېنىمنىڭ بارچە ۋارقىرىدىم.

سىرتتىن بىر نەچچە ئەسكەر قول چىراغلىرىنى كۆتۈرگەن پېتى يۈگۈرۈپ كېلىشتى، ئۇنىڭ كەينىدىن ئۇلارنىڭ باشلىقلىرى يېتىپ كېلىشتى، ئۇلار ئىشنىڭ تېگى ـ تەكتىنى بىلىپ مەندىن سوئال سورىدى، مەن جاۋاب بەرمىدىم، چۈنكى بېشىمدىن ئاققان قان يامراپ ئاغزىمغا كىرىۋاتاتتى، ئوڭ كۆزۈمنى زادىلا ئاچالمايتتىم. قان بىلەن تولۇپ كەتكەن ئىدى، ئۇلار دوختۇر چاقىرىپ بېشىمنى تاڭدى، ھېلىقى مېنى ئۆلتۈرمەكچى بولغان خىتايغا نېمە ئۈچۈندۇر باشلىقى ئاچچىقلىنىپ، سەن ئۇنى ئۆلتۈرسەڭ، ھەربىي سوت سېنى بوش قويۇۋەتمەيدۇ، سېنىڭ قېرىندىشىڭ ئۆلگەن بولسا، ئۇنىڭدىن ئۆچ ئېلىپ ئۇنى ئۆلتۈرۈشۈڭ توغرا ئەمەس، بىلىپ قوي ئۇنىڭ بىزگە تېرىكى كېرەك! . . . دېگەندەك بىر مۇنچە گەپلەرنى قىلىپ ئۇنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى، شۇندىن كېيىن مېنىڭ يېنىمغا تۆت قاراۋۇل قويۇپ ئەتىۋارلاپ ساقلىدى.

ئەتىسى ئۇلار مېنى يەنە سوراق قىلغىلى باشلىدى، مەن سورىغان سوئاللىرىغا جاۋاب بەرمەي، يالغاندىن ئۆلگەن قىياپەتتە يېتىۋالدىم، ئەمما، ئۇلارنىڭ ھەممە گېپىنى تولۇق ئاڭلاپ ياتاتتىم. ھەتتا

بەزىلىرى مېنى بىلمەيدۇ دەپ، مەخپىي گەپلىرىنىمۇ دېيىشكىلى تۇرغان ئىدى. مەن ئۇلارنىڭ گېپىدىن خەيرۇللا بىلەن ئوسمانجاننىڭ باتۇرلۇق بىلەن خىتايلارنىڭ ئەسكىرىنى ئۆزى بىلەن قوشۇپ پارتلىتىپ ئۆلتۈرگەنلىكىنى، بىز تەرەپتىن ئۆلگەنلەرنىڭ سانىنىڭ پەقەت بەش كىشى ئىكەنلىكىنى، مىجىتنىڭ ساق قالغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئۆلمىگەنلىكىنى، ئۇنى تېز داۋالاپ قۇتۇلدۇرۇپ، گەپ ئىلىشنىڭ مۇھىملىقىنى، بىزنىڭ 25 ئەسكىرىمىز بىلەن ئۇلارنىڭ بىر پولك ئەسكىرى ئالتە سائەتتەك ئۇرۇشۇپ كۆپ چىقىم تارتىپ ئوسال بولغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ ئەسكىرىنىڭ ياش، يېڭىدىن ئالغان ئەسكەر بولغاچقا، جىق ئۆلۈپ كەتكەنلىكىنى سۆزلەپ، مېنى كۆرسىتىپ بۇ ئۇلارنىڭ باشلىقى ئىكەن... دېگەندەك سوقا سۆھبەتلىرىدىن كۆپ مەخپىيەتلىكنى بىلىۋالغان ئىدىم.

قىرغىزلارنىڭ مېنى يات! قوپ! تۇر! ماڭ! دەپ قالايمىقان ھەرىكەتلەرنى قىلغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى شۇ چاغدا بىلىپ يەتتىم. مېنىمۇ خەيرۇللاغا ئوخشاش يالغاندىن تەسلىم بولۇپ، يېقىن كەلگەندە ئۆزى بىلەن قېتىپ پارتلىتىپ بىزنى ئۆلتۈرمەسۇن، دەپ مېنىڭ يېنىمغا يېقىن كېلەلمىگەن ئىكەن.

26 ـ كۈنى خىتايلار چۈشلۈك تامىقىنى يەپ بولغاندىن كېيىن، مەن يەنە ئۇلارنىڭ يادىغا يەتتىم. ئۇلار يەنە كىرىپ مەندىن سوراق

سوربغىلى باشلىدى. يەنە كونا گەپلەر ئىدى، ئۇلار تېخىچە مېنىڭ سالاھىيىتىمنى ئېنىقلىماقتا ئىدى، مەن ئۆلگەن قىياپەتتە زۇۋان سۈرمەي يېتىۋەردىم. ئۇلار مېنى پۇتى بىلەن مىدىرلىتىپ بېقىپ، گەپ ئالالماي دوختۇر چاقىردى، دوختۇر قان بېسىمىنى، يۈرىكىمنىڭ رېتىمىنى، تېمپېراتۇرامنى تەكشۈرگەندىن كېيىن بۇنىڭدىن قان جىق چىقىپ كېتىپتۇ، ماغدۇرىدىن كېتىپتۇ، قاتتىق چارچىغان، بۇنى دەرھال قۇتۇلدۇرمىساق بىر- ئىككى كۈن ئىچىدە ئۆلۈپ قېلىش ئېھتىمالى بار دېدى. مەن تېخى ھايات ئىدىم، روھى كەيپىياتىم يۇقىرى ئىدى، ئەمما، بېشىم بارغانسېرى يەرگە كىرىپ كېتىۋاتاتتى. قاتتىق ئاغرىيتتى، ئۇلار مېنىڭ تۇتۇلغان ۋاقتىمدىن ھېسابلاپ ھازىرغىچە تاماق بەرمىگەنلىكىنى بىلىپ، تاماق بېرىشنى بۇيرۇدى، بىر قىرغىز ئايال بىر ئارپا نېنى بىلەن بىر قاچا سۇ ئېلىپ كەلگەن ئىدى، سۈنى ئوتتەك ئىچكۈم بار ئىدى، ئەمما «ئۆلۈك» ئىدىم.

ئۆلۈك دېگەن بىر نەرسە يېمەيدۇ - دە! يېيىشنى رەت قىلدىم. ئۇ قىرغىز ئايال رەھىمدىل مۇسۇلمان ئىكەن، ئۇنىڭ سۈرە ئايەت ئوقۇپ جانابىي ئاللاھدىن ماڭا ھاياتلىق تىلەۋاتقانلىقىنى بىلىپ ياتتىم. مەن ئۇ ئايالنىڭ رەڭگى - رۇخسارىنى بىر كۆرۈۋېلىش نىيىتىدە كۆزۈمنى قىيا ئاچتىم، ئەمما يەنىلا قان يۇقى بولغانلىقى ئۈچۈن كۆرەلمىدىم، لېكىن ئازراق مىدىرلاپ قويدۇم، ئۇ قىرغىز

ئايال بۇ هاياتقۇ! دەپ توۋلاپ كەتتى، بەكمۇ خۇشال بولغان ئىدى. مېنىڭ ئارپا نېنىنى يېمىگەنلىكىمنى كۆرگەندىن كېيىن دوختۇرنى يەنە چاقىردى. دوختۇر نانىنى قولىغا ئېلىپ، بۇنى ئۇنىڭغا بەرسەڭلا هازىرلا ئۇچىيى تېشىلىپ ئۆلىدۇ، دېدى. ئۇنداق بولسا نېمە قىلىمىز دەپ سوراپتى، ئاق ئۇندا ئاتىلا ئېتىپ كېلىڭلار، ئۇنى شلانكا بىلەن بۇرنىدىن قۇيۇپ ئاشقازىنىغا ماڭدۇرىمىز، ئۇندىن كېيىن ئوكۇل تەييار بولسا ئوكۇل ئۇرىمەن، دەپ چىقىپ كەتتى. ئاتىلا كەلدى. ئۇلار دوختۇرنىڭ ياردىمى بىلەن ماڭا ئاتىلىنى بۇرنۇمدىن شلانكا ئارقىلىق ئاشقازىنىمغا ماڭدۇردى، راست دېگەندەك بىر پەستىلا بېشىمنىڭ ئاغرىقى پەسىيىشكە باشلىدى، ئۇنىڭ كەينىدىن ئاسما ئاستى، ئاسمىمۇ تۇگىدى، مەن راستىنىلا ساقىيىپ قالغاندەك هېس قىلغان ئىدىم. خىتايلارنىڭ مېنى داۋالاپ ساقايتىۋېلىش، ئۆلۈم مەيدانىغا ساق ئېلىپ چېقىپ، خەلقى ـ ئالەم ئالدىدا ئۆلتۇرۇپ، بىر رەسمىيەتنى بېجىرىپ، باشقىلارغا قۇرۇق هەيۋە قىلىپ ئادەم قورقۇتۇشتىنلا ئىبارەت ئىدى.

يەنە بىر تەرەپتىن مېنىڭدىن گەپ ئېلىپ، مېنىڭ شېرىكلىرىمنى مەن ئارقىلىق كۆپلەپ قولغا چۈشۈرمەك ئىدى. ئۇلارنىڭ مېنى داۋالىشى پەقەت يامان غەرەزدىنلا ئىبارەت ئىدى، هېچ ۋاقىت ئىنسانپەرۋەرلىك ياكى كىشىلىك هوقۇق نۇقتىئىنەزىرىدىن ئەمەس ئىدى. ئۇلار نېمىلا دېگەن بىلەن چوتنى

خاتا سوقماقتا ئىدى.

بېشىمنىڭ ئاغرىقى سەل قويۇپ بېرىپ بۇرۇنقىدىن خېلىلا ياخشى بولۇپ قالغان ئىدى، ئەمما، هارغىنلىق مېنى بەكمۇ ئازابلاۋاتاتتى، هېلىمۇ پۈت - قولۇم تۆمۈر كىشەنلەر بىلەن چېتىلغان ئىدى. ئۇخلاش مۇمكىن ئەمەس ئىدى، ئۇيانغا - بۇيانغا ئۆرۈلسەم نەچچە كىلو ئېغىرلىقتىكى كىشەن مېنى تولىمۇ بىسەرەمجان قىلاتتى. 26 - كۈنىمۇ يەنە ئۆتۈپ كەتتى. ئۇلار مەندىن سوراق سوراپ هېچ نېمىگە ئېرىشەلمىگەن ئىدى، سائەت 10:00 بولغان ۋاقىت ئىدى، مېنى قەيەرلەرگىدۇر ئېلىپ ماڭماقچى بولدى، ناتونۇش بىر توپ قوراللىق ساقچى بىلەن ئەسكەرلەر پەيدا بولدى، ئۇلار مېنى ماشىنىغا باسماقچى بولدى، مەن جايىمدىن مىدىرلىماي ياتتىم، ئۇلار بىر نېمىلەرنى دەپ، پۈتۈمدىكى كىشەننى چېقىپ قولۇمدىكى كويزىغا چېقىلماي باغلاقنى يېشىۋەتتى. مەن هېلىقى قىرغىز ئايال بىلەن ماڭمدىغان چاغدا كۆزۈمنى ئېچىپ ئۇنىڭغا « رەهمەت ساڭا ئاپا!» دېدىم، چۈنكى ئۇ ئايال ماڭا ئەتىگەن بىر قاچا تاماق ئېلىپ كېلىپ يېگۈزۈپ قويۇپ چىقىپ كەتكەن ئىدى، ئەمما، مەندىن گەپ سوراپ جاۋاب ئالالمىغان ئىدى، مېنىڭ كىملىكىمنى زادى بىلمەيتتى. ئۇنىڭ بىر بىلگۈسى بار ئىدى. مېنىڭ رەهمەت ئاپا، دېگەن سۆزۈمنى ئاڭلىغان قىرغىز ئاپا، هاڭ - تاڭ قالدى، ئۇ مېنى بۇ بالا ئۆلمىگەن ئىكەن، دەپ قالدى بولغاي.

ئۇ بىزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ۋىدالىشىشىمىز بولغان بولسا كېرەك. ئەمما، مەن ئېھتىيات يۈزىسىدىن ئۇنىڭدىن سىر تۇتقانىدىم.

ئۇلارنىڭ كۆتۈر ـ كۆتۈر قىلىشى بىلەن ماشىنىغا چىقىپ، ئۇلارنىڭ نازارىتىدە ئاتۇش تەرەپكە قاراپ ماڭدۇق.

مېنى ئاتۇش شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ تۈرمىسىگە ئېلىپ كەلگەن ئىكەن. تۈرمىگە كىرىشىم بىلەن مېنىڭ كىملىكىمنى يەنە تەكرار سوراپ، بىر كامېرغا سولاپ قويدى، كامېردا باش كۆزى تېڭىقلىق بىر توپ مەجرۇھلار بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىنى تونۇمىدىم. كىملەر ئىكەنلىكى نامەلۇم ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ساق ئەمەس ئىدى، بىر پەستىن كېيىن بىرسىنىڭ تونۇش ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇ يار مۇھەممەدكام ئىدى، ۋاي سەن يار مۇھەممەدمۇ دېيىشىمگە، سەن ئابدۇرىشىتمۇ! دەپ ئۇلار مېنىڭ ئەسلى ئىسمىمنى ئاتاپ قۇچاقلاپ، يىغا ـ زارى قىلىشىپ كەتتى، بىز تەشكىلاتتىكىلەر ئەزەلدىن ئۆز ئىسمىمىزنى قوللانماي يالغان ئىسىم قوللىناتتۇق. سەن ھەرھالدا ھايات ئىكەنسەن، بىز سېنى يا ئۆلدى، يا ئۇ تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى دەپ پەرەز قىلغان ئىدۇق، دېيىشتى.

مەن ئارتۇق گەپ قىلماي، مەن كەتكەندىن كېيىنكى ئۇرۇش ئەھۋالىنى كىملەرنىڭ قانداق ئۆلگەنلىكىنى سوربسام پەقەت خەيرۇللا بىلەن ئوسمانجاننىڭ ئۆلۈمىنى، مەريەمنىڭ ئاخىرقى قېتىم خىتاي ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن قولى چانىلىپ يۇلغۇنلۇقتا

تاشلانغانلىقىنى، خىتايلارنىڭ ئۆلۈكىنى توشۇشقا سالغاندا، خىتايلارنىڭ پۇتىدىن سۆرەپ ماڭغانلىقىنى، كېيىن خىتايلارنىڭ ئۆلۈكىنى قۇلىقىدىن، چېچىدىن تارتىپ سۆرەپ ماڭغاندا، خىتايلارنىڭ ئاچچىقى كېلىپ ئۆلگەن ئۆلۈكلەرنى ئۆزلىرىنىڭ توشىغانلىقىنى ھېكايە قىلىپ كۈلۈپ كېتىشتى، ئۇلار ئۆزلىرىنى تۇرمىدە ئەمەس، بىر كىنوخانىدا كىنو كۆرۈۋاتقاندەك ھېس قىلىشاتتى.

ئەتىسى سوراقتىن كېيىن مېنى باشقا بىر كامېرغا سولاپ قويدى، ئۇ كامېردىمۇ تونۇغلى بولمايدىغان بىر توپ كىشىلەر بار ئىدى، ئۇلارنىڭ ئاۋازىدىن بىزنىڭ ئادەملەر ئىكەنلىكىنى بىلدىم. ئۇ كامېردا جېلىل قارىم بار ئىكەن، مەن قارىمدىن ئۆلگەنلەرنىڭ قانداق دەپنە قىلىنغانلىقىنى سورىسام، مەريەمنى ئۆلگەن يېرىگىلا كۆمۈپ قويۇپتۇ، خەيرۇللا بىلەن ئوسمانجاننى بىللە دەپنە قىلىپتۇ، ئاخۇنوپنى ياتقان يېرىنىڭ ئۆزىگىلا دەپنە قىلىپتۇ، نىزامىدىننى ئېگىز بىر يەرگە ئاپىرىپ شۇ يەرگە دەپنە قىلىپتۇ، بەزىلەر بىلمەستىن نامىزنى چۈشۈرىمىز دېگەن ئىكەن، جېلىل قارىم بۇلارنى شۇ پېتى قويماق پەرزدۇر، پەيغەمبىرىمىزنىڭ بۇ ھەقتە ھەدىسى بار دەپ ئۇنىماپتۇ، ھەممىسىنىڭ قان كىيىمىنى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ جەستىگە ئوراپ بىللە كۆمۈۋېتىپتۇ. خىتايلارمۇ شۇ پېتى يەرلىكىگە قويغانىنى كۆرگەندىن كېيىن باشقا گەپ - سۆز

قىلماپتۇ.

ئاتۇش ھەربىي رايونىڭ تۈرمىسىدە لىق ئادەم بار ئىكەن. مېنى سوراقتا ئېلىپ چىقىپ قايتىشىدا، چوڭ زالدا مېنى تۈرغۈزۈپ قويۇپ رەسىمىنى تارتقىلى تۇرغان ئىدى، بىر دەمدىن كېيىن بىر توپ ئادەملەرنى ئېلىپ كېلىپ ئۇلارنى سوراق قىلىپ كىيىملىرىنى سالدۇرۇپ، ئاختۇرغىلى تۇردى، ئۇلارنىڭ بەزىلىرىدە ھەربىيچە كىيىم بار ئىكەن، ئۇلارنىڭ كىيىملىرىنى سالدۇرۇپ تارتىپ ئالماقچى ئىكەن، ئۇلارنىڭ كىيىمىنى بەرمەيمىز دەپ ئەسكەرلەر بىلەن ئۇيان تارتىشىپ بۇيان تارتىشىپ جېدەللەشكەنلىكىنى كۆردۈم، ئۇلار مەكتىتىن كەلگەن زەرەپشان پولكىنىڭ ئەزىمەتلىرى ئىكەن، مۇھەممەد ئىمىن قادىرمۇ بار ئىكەن، ئۇ مەن بىلەن يىراقتىن چالا ـ پالا سالاملاشتى، كېيىن مېنى رەسمىي تونۇغاندىن كېيىن قايتىدىن سالام بېرىپ، سېلىنىڭ باشلىرىدىكى «سەللە» دىن تونۇيالماي قاپتىمەن، سىلىگىمۇ ئوق تېگىپتىكەنده! دەپ قويدى. ياق ئۇلار چىدىماي ئۇردى، دېسەم ئۇ خىتاي ئەسكەرلىرىنى كۆرسىتىپ بىر مۇنچە تىللاپ كەتتى. زەرەپشان پولكىدىكىلەر ئۆزلىرىنى تۇرمىدىمۇ ياكى باشقا بىر يەردىمۇ پىسەنت قىلماي ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلەپ خىتاي ئەسكەرلىرى بىلەن مۇنازىرە قىلىشۋاتاتتى.

28 ـ ئاۋغۇست ئەتىگەن سائەت تۆت ـ بەشلەردە ھەمىمزنى

كامېر ـ كامېردىن ئېلىپ چىقىپ، باغلاپ ماشىنىغا بېسىپ، ھەر تۆت ئادەمنى بىر چەمبەر قىلىپ ئايلاندۇرۇپ يەنە باغلاپ، ئۇستىمىزگە ئەسكى پالاسنى تاشلاپ يېپىپ، قەشقەر تەرەپكە ئېلىپ ماڭدى، ماشىنىلارنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمەيتتى. پات ـ پات ماشىنىنى توختىتىپ، تەكشۈرۈپ بۇ ماشىنا ۋىلايەتلىك تۇرمىگە، بۇ ماشىنا شەھەرلىك تۇرمىگە، بۇ ماشىنا توققۇزاقتا، دەپ كىمدۇر بىرى بۇيرۇق بەرگىلى تۇردى، مەن بار ماشىنا قەشقەرشەھەرلىك تۇرمىگە قاراپ ماڭغان ئىدى، دېگەندەك شەھەرلىك تۇرمىگە ئەكېلىپ كامېر ـ كامېرغا بىردىن سولىغىلى تۇردى، مەن بار كامېردا ئىبراھىم پەخرىدىن دېگەن بىر جىنايەتچى باركەن.

تۇرمىگە كېلىپ تاڭ ئېتىشى بىلەن بىردىن ـ بىردىن ھويلىغا سۆرەپ ئاچقىپ ھەممىمىزنىڭ پۇتىغا كىشەن سالغىلى تۇردى. تۇرمىنىڭ ھويلىسى تۆمۇرچىخانىغا ئايلىنىپ كەتتى. خالاغا ئېلىپ چىقسىمۇ، جالدۇر ـ جۇلدۇرنىڭ ئۇستىگە تۇرۇپ بولمايتتى. مەن بار تۇرمىدە يىگىرمىدەك كىشى بىزنىڭ سەپداشلاردىن ئىدى. ئۇلار بىلەن تامنى تېلېفون قىلىپ، كۇنلۇكى سۆزلىشىپ تۇرىدىغان بولدۇق. ياكى خالاغا خەت تاشلاپ قويۇپ سوراق ئەھۋالىنى بىر ـ بىرىمىزگە دەيدىغان بولدۇق، ھەممىمىزنىڭ گېپى بىر ئىدى. بىزنى ئاتۇشقا ئەنجۇر سەيلىسىگە چاقىرغان ئىدى، بىز ئاتۇش سەيلىسىگە ماڭغان، دەپ ھېچ نېمىنى ئىقرار قىلمىغان ئىدۇق،

ھەمە ئىشنى ئۆلگەن كىشىلەرگە ئارتىپ قويۇپ ھېچ نەرسىنى بىلمىگەن بولۇۋېلىپ ياتقان ئىدۇق...

10ـ ئايغىچە شەھەرلىك تۇرمىدە ياتتۇق. ئۇ جەريانىدا ھەزىموپ دېگەن كىشى بىز بار تۇرمىدە خىتايلار تەرىپىدىن پاجىئەلىك ھالدا قىيناپ ئۆرۈپ ئۆلتۈرۈلدى. ھەزىموپ، مەرھۇم ئاخۇنوپنىڭ مىللىي ئارمىيىدىكى قەدىناس سەپداشلىرىدىن ئىدى، ئاخۇنوپ ئۆيىدىكى تۇتقۇندىن قېچىپ چىققاندا ھەزىموپنىڭ ئىداربىسىگە يوشۇرۇنغان، كېيىن ئۇيەردىن غازاخۇننىڭ ئۆيىگە يۆتكەلگەن ئىدى. ھەزىموپنىڭ قەھرىمانلىق ئىش ئىزلىرى ھەددى ـ ھېسابسىز ئادەملەردىن بىرى ئىدى، خۇدا خالىسا ئۇ كىشىنىڭ تارىخىنىمۇ بىر يازمىقىم لازىم. ئىنشائاللا!

مەكتىلىك ئىمىن توختى دېگەن بەرسىمۇ بۇ تۇرمىدە ئۆلتۈرۈلدى، ئۇ مەكتىتىكى داڭدار ۋاسكېتبولچى، مەكتىتىكى مەلۇم بىر ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، بىزنىڭ تەشكىلاتنىڭ مەكتىتىكى غوللۇق كىشىلىرىدىن ئىدى. شۇ مەزگىللەردە پۈتۈن تۇرمىلەر بىڭتۇەننىڭ باشقۇرۇلۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن بولۇپ، بۇ جاللاتلاردا رەھىم ـ شەپقەت دېگەن نەرسە زادى يوق ئىدى. تۇرمىنىڭ گۇندىپايلىرى مەھبۇسلارنى خالىغانچە قىيناپ جازالايتتى. ئاچلىقتىن، ئۇسسۇزلۇقتىن ئىلاجى بار ئۆلتۈرۈۋېتىشنىڭ كويىدا بولاتتى. سەپدىشىمىز ئىمىن توختىنى دەل مۇشۇنداق ئۇسۇل

بىلەن ئۆلتۈردى. ئۇنىڭ ئۆلگەن ۋاقتىدىكى ھالىتى ھېلىمۇ كۆز ئالدىمدىن كەتمەيدۇ. ئۇچ كۈنگىچە كېچە ـ كۈندۈز ئۇنى 6 ـ 7 جىنايەتچى خىتايلار ئۇرۇپ چىقتى. ئۇنىڭ كامېرى مەن ياتقان كامېردىن خېلى يىراق ئىدى، ئۇنىڭ جەسىتىنى ئېلىپ چىقىپ كەتكەنلىكىنى بىلىپ تۇردۇم. ئاڭلىسام تۇرمە ئىنتىزامىغا ريئايە قىلمىدىڭ دەپ، خىتايلارغا ئۇردۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن ئىكەن. ئۆلۈكىنى ئارسلانخان مازىرىغا قويغان ئىكەن. كېيىن بىر قىسىم قېرىنداشلىرىمىز ئۇنى يەرلىكىدىن ئەپچىقىپ قايتىدىن دەپنە قىلغان ئىكەن. ئۇ قەددى قامىتى كېلىشكەن، خۇشچاقچاق يىگىت ئىدى. ئۇ ئالەمدىن ئۆتكەندە ئاران 25 ياش ئىدى، تېخى ئۆيلەنمىگەن ئىدى. مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

2ـ ئاتالمىش ئۆگىنىش كۇرسى

10ـ ئاينىڭ باشلىرىدا ھەممىمىزنى، ھەر قايسى تۇرمىلەردىن پۇت قوللىرىمىزدىكى كىشەن، كويزىلارنى ئېلىپ تاشلاپ، ساقال ـ بۇرۇتلىرىمىزنى ئالدۇرۇپ، ماشىنىغا بېسىپ ئۆگىنىش كۇرسىغا ئېلىپ ماڭدى. ئۆگىنىش كۇرسىنىڭ ئورنى قەشقەر گېزىتخانىسىنىڭ يېنىدىكى 308 ـ تاش يول ئۇچاستىكىسىنىڭ

قورۇسىدا ئىكەن. بىزنى 8،ـ 10 دىن بىر ئۆيگە سولاپ، ھەر بىرىمىزگە ماۋنىڭ ئەسەرلىرىنى تارقىتىپ بېرىپ ئۆگىنىشكە سالغانىدى. ھەر بىر ياتاقنىڭ تېمىغا ئۆگىنىش كۇرسىنىڭ نىزامنامىسى يېزىلغان بولۇپ، ئۇنىڭغا مۇنداق يېزىلغان ئىدى:

«سوۋېت شيۇجېڭجۇيى خائىنلار گۇرۇھى بىۋاستە پىلانلىغان، قەشقەر ۋىلايىتىدىكى ئاخۇنوپ باشچىلىقىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ گۇرۇھى ئەزالىرى ئۆگىنىش كۇرسىنىڭ نىزامنامىسى.»

ئۇنىڭ ئاستىدا بىر قانچە مەزمۇنلار بولۇپ، مەسىلە تاپشۇرۇش، ئىقرار قىلىش، كەڭچىلىككە ئېرىشىش، باش جىنايەتچىنى جازالاش، ئەگەشكۈچىلەرنى سۇرۇشتە قىلماسلىق، نەيزىنى ئارقىغا قايرىپ ئۇرغانلارغا خىزمەت كۆرسەتكەنلەر قاتاردا چىقىش يولى بېرىش... دېگەندەك ئادەم ئالدايدىغان سەپسەتىلەر ئىدى.

بۇ ئۆگىنىش كۇرسىغا تەرەپ ـ تەرەپتىن ئادەملەرنى ئېلىپ كېلىپ، كىچىككىنە قورۇنىڭ ئىچى ئادەمگە توشۇپ كەتكەن ئىدى. قاراجۇلدىن ئەسىرگە چۈشكەن سەپداشلىرىمىزدىن باشقا، مەكتەتىن كەلگەن 45 نەپەر ئادەم، يەنە نەلەردىندۇر كەلگەن بىر توپ ئادەملەر بار ئىدى، بارا ـ بارا تونۇشۇش نەتىجىسىدە ئۇلارنىڭ ھەممىسى 21 ـ ئاۋغۇست كۈنى كەچتە سۇغۇنچازىغا بۇيرۇق بويىچە كېلىپ، قوراللىق قوزغىلاڭغا قاتناشماقچى بولغان، باشقا ناھىيىلەردىن

كەلگەن شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ ئەزالىرى ئىكەن.

ئۇلارنىڭ ئارىسىدا يوپۇرغا ناھىيىسىدىن كەلگەن بىر توپ ئەزىمەتلەرمۇ بار ئىدى. ئۇلارنىڭ يۈرۈش - تۇرۇشى، گەپ - سۆزلىرى باشقىچە ئىدى. مەن ئۇلار بىلەن سۆزلىشىپ باقمىنىمدا ئۇلارمۇ شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ ئادەملىرى بولۇپ، يوپۇرغىدىكى مەلۇم ياچېيكىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن، كۆلىمى چوڭ بولغان بىر قېتىملىق قورالىق قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن ئىكەن. قوزغىلاڭ خىتاي دائىرىلىرىنى خېلى ئاقسىتىپ قويۇپ، يەرلىك قوشۇن بىلەن ئۇلارنى بېسىقتۇرالماي، مۇنتىزىم ئارمىيە يۆتكەپ قانلىق باستۇرۇش نەتىجىسىدە دۈشمەن قولىغا چۈشكەن ئىكەن. ئۇلارنىڭ باشلىقلىرىنى قاياقتىدۇر باشقا تۈرمىگە قاماپ، ئادەتتىكى پۇقرالىرىنى بىزنىڭ قاتارىمىزغا سولاپ قويغان ئىكەن. ئۇلار شۇ قېتىملىق قوزغىلاڭدا يوپۇرغا ناھىيىسىنىڭ يېرىمىنى ئىگىلەپ بولغان ئىكەن. ئۇلار قاملىپ ئىككى ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇلارنى بىزدىن ئايرىپ باشقا تەرەپكە ئېلىپ كەتكەن ئىدى. كېيىنكى كۈنلەردە خىتايلارنىڭ شۇ ھەقتىكى ئاخباراتى ئېلان قىلىنغان بىر گېزىتى قولۇمغا چۈشكەن ئىدى.

گېزىتتە مۇنداق خەۋەر قىلىنغان ئىدى:

« 1969 - يىلى 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنى يوپۇرغا ناھىيىسىدىكى

مەخمۇت قۇربان باشچىلىقىدىكى بىر توپ بۇزغۇنچىلار، 500 دىن ئارتۇق ئادەمنى قۇتراتىپ، ئات ھارۋىلارغا ئولتۇرۇپ، يوپۇرغا ناھىيىسىگە ھۇجۇم قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ناھىيىمىزنىڭ تېرىم يېزىسى، ئاقچى يېزىسى، ئەشمە يېزىسى قاتارلىق جايلارغا غالجىرلىق بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، ئۇرۇش ـ چېقىش، بۇلاش ئىشلىرىنى ئېلىپ باردى. بۇ ئىش ئىككى ئايدىن ئۇزاق داۋاملىشىپ 76 ئادەم ئۇرۇپ يارىدار قىلىندى ۋە بەش ئادەم ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلدى. بۇ ئەكسىلئىنقىلابىي ۋەتەن پارچىلاش جىنايى ئىشلىرىغا دەرھال زەربە بېرىش ئېھتىياجى تۇپەيلى، مەركىزى پارتىيە ھۆكۈمەتكە مەلۇم قىلىپ، تولۇق قوراللانغان مۇنتىزىم ئارمىيە يۆتكەپ كېلىپ، 9 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنىدىن 18 ـ كۈنىگىچە جىددىي تۈتۈش قىلىپ قوراللىق توپىلاڭ بېسىقتۇرۇلدى.»

گەرچە دۇشمەن بىزنىڭ پۈت ـ قوللىرىمىزدىكى كويزا كىشەنلەرنى ئېلىپ تاشلاپ ئۆگىنىش كۇرسىغا ئېلىپ كەلگەن بولسىمۇ، ئىسمىدا«ئۆگىنىش كۇرسى» بولغان بىلەن ئەمەلىيەتتە ئىقرار قىلدۇرۇش كۇرسى ئىدى. ئۇرۇش، توقماق، تىل ـ ھاقارەت، قىيىن ـ قىستاق قاتارلىق ئادەمنىڭ چۈشىگە كىرمەيدىغان جازا ۋاستىلىرىنىڭ ھەممىسى بۇيەردە تېپىلاتتى. يېيىشىمىز ئىككى ۋاخ قوناق ئۇنىدا ئەتكەن ئۇماچ ئىدى، ئۇ ئايدىن بۇئايغىچە بىر

قېتىم ئاق ئۇننىڭ تامىقىنى كۆرمەيتتۇق. ئۇ ئايدىن بۇ ئايغىچە بىر قاچا چاي ياكى بىر قاچا قاينىاق سۇنى ئىچەلمەيتتۇق. ئۆيلىرىمىزدىن ھېچ نەرسىنى ئېلىپ بەرمەيتتى، بەڭگىلىرىمىزنىڭ خۇمارى قىستاپ كەتسە تاشلىۋەتكەن تاماكا قالدۇقلىرىنى تىرىپ كېلىپ چېكەتتى. ئۇنى تۇتاشتۇرىدىغانغا ئوت يوق، مازنى ئىنچىكە پىلىك قىلىپ ئىككى قىشنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئېلىپ، غىلدىرلىتىپ قىزدۇرۇپ ئوت چىقىرىپ تاماكىغا تۇتاشتۇراتتى.

ئۆينىڭ ئىچىدە غىلدىرلىغان ئاۋازنى ئاڭلىغان خىتاي ژاندارمىلىرىنىڭ زوراۋانلىقىدىن قورقۇپ بىر قېتىم ئوت چىقىرىۋالساق ئۇ ئوتنى ئۇزۇن ساقلايمىز دەپ، مازنى پىلىك قىلىپ ئېشىپ ئۇزۇن قۇ ياساپ، ئۇنىڭ بىر ئۇچىغا ئوتنى يېقىپ، ئۇ كۆيۈپ بولغۇچە يەنە بىرتال تاماكىنى چېكىۋېلىشقا ئۇلگۇرەتتى، ئۆينىڭ ئىچى ئاچچىق مازنىڭ تۇتۇنىدىن ئولتۇرۇش تەس ئىدى. ئەمما بەڭگە ئاغىنىلىرىمىزنىڭ خۇمارى ئۇچۇن ئۇنىڭغىمۇ بەرداشلىق بېرەتتۇق.

ئىقرار قىلدۇرۇپ گەپ ئالالمىغان خىتايلار، بىر - بىرىمىزنى زىددىيەتكە سېلىپ، ئاربىغا بۇزغۇنچىلىق سېلىش ھىيلىسىنى ئىشلىتىپ، ئارىمىزدىن ئىككى - ئۈچ كىشىنى مەسىلە تاپشۇرۇشى ياخشى، ئىقرار قىلدى، كەڭچىلىك قىلىمىز دەپ، كۇنىگە بىردىن ئادەمنى تارتىپ چىقىرىپ كۇرەش - پىپەنگە سېلىشقا باشلىدى،

بىرىنچى بولۇپ، يەنىلا مەن ئۇلارنىڭ دۇمبىقى بولۇپ، پىپەنگە - كۈرەشكە تارتىلدىم.

«ئالدى بىلەن كەڭچىلىككە ئېرىشىپ، قويۇپ بېرىش قارار قىلىنغان ئەنۋەر قادىر بىلەن ھەببۇللا ھوشۇرنىڭ ماۋجۇشىنىڭ ئىنقىلابىي لۇشەنگە قايتىپ كەلگەنلىكىنى ئېلان قىلىمىز» دەپ ئۇنىڭ سۈرىتىنى ماۋزېدۇڭنىڭ رەسىمىنىڭ ئالدىدا توختىتىپ، كامېردا فىلىمگە ئېلىپ، ئۇنىڭدىن كېيىن مېنى ئۆرە تۇرغۇزۇپ، مېنى بىر مۇنچە ھاقارەتلەپ، كۈرەش - پىپەننى مېنىڭ ئۈستۈمدىن ئېلىپ بېرىشقا باشلىدى، چۈنكى قويۇپ بېرىلمۇاتقان ھەر ئىككىسى مېنىڭ ئەزالىرىم ئىدى، مەن ئۇلارنىڭ باشلىقى ئىدىم، كۈرەش - پىپەن باشلاندى دېگەندە تۆت ئادەم يۈگۈرۈپ چىقىپ مېنى باسماداپ خۇددى مەن قېچىپ كېتىدىغاندەك، مەيدانغا سۆرەپ ئېلىپ چىقتى.

ئارىدىن بىرى چىقىپ:

- مەن يولدا قېچىپ كېتەي دەپ، سەپنىڭ كەينىدە قېلىپ، ئارقامغا بۇرۇلۇپ قېچىۋاتسام، بۇ ئابدۇرېشىت دېگەن ۋەتەن خائىنى باندىت، ئاخۇنوپنىڭ يالاقچىسى، ماڭا قورال تەڭلەپ، ئارقامغا ياندۇرۇپ قايتۇرۇپ ئېلىپ كەلگەن ئىدى، - دېدى.

—راستمۇ؟

مەن ئۇنىڭ كۆزىگە نەپرەت بىلەن بىر ئالىيىپ قويۇپ - راست - ،

دېدىم.

ئەگەر راست دەپ قۇتۇلمىسام، ئۆلتۈرۈۋېتىش ئېھتىمالى بار ئىدى، ئۇلار ئۇر توقماق، سۇر توقماق قىلىپ، ئاممىۋى ھەربكەتتە ئۆلۈپ قالدى، بېسىقتۇرالمىدۇق، خەلقنىڭ غەزىپى كۆچلۈك ئىدى، دەپ جاۋاب بېرىشى مۇقەررەر ئىدى.

خالىقھاجى تەمبۇرچى سەكرەپ چىقىپ:

بىز ماشىنىمىزدىن ئايرىلغان بولساقمۇ ھېچ گەپ ئەمەس، ئەمما قايتىشىمىزدا ھەر بىرىمىز تانكا، ئايروپىلان بىلەن، گۇلدۇرلەپ كىرىپ، شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتايلارنىڭ ھەممىسىنى بىرنى قويماي قىرىۋېتىمىز، دېگىنىڭ راستمۇ؟ـ دېدى.

ـــراست!

خىتايلارنىڭ تەرجىمانى بولغان ھەيىت پەيىي دېگەن سەكرەپ كېلىپ:

ـ ھۇ! كۇسپۇرۇچ، سەن تېخى خەنزۇ قېرىنداشلىرىمىزنى قىرىپ تۈگەتمەكچىمىتىڭ؟!!ـ دەپ پۇتىدىكى ھەربىيچە يوغان باشلىق سەت ئاياغ بىلەن قورسىقىمغا بىر نەچچىنى تەپتى، ئاغرىق ئازابىدىن بېشىم قېيىپ، كۆزلىرىم بىر نېمىنى كۆرەلمىدى. باشقىلارنىڭ سورىغان سوئاللىرىنى ئاڭلىيالمىدىم، ئۇيان تارتىپ، بۇيان تارتىپ قانداقتۇر مېنى كەلسە كەلمەس دۇمبالاۋاتاتتى... قىشنىڭ سوغۇق كۈنلىرىدە مېنى ئۆرە تۇرغۇزۇپ قويۇپ،

ئۇستۇمدىكى كىيىملىرىمنى سالدۇرۇۋېتىپ قانداقتۇر تېمپېراتۇرا ئۆتكۈزىمىز، دەپ قىيناشلىرى، كەينىدىن تېگىۋاتقان سان ـ ساناقسىز تاياقلارنىڭ سانىنى ئېلىپ بولغىلى بولمايتتى ...

خىتايلار تەرىپىدىن ئالدانغان بۇ «سەپداشلىرىم» نىڭ بەزىلىرى ھەقىقەتەن ئالجىشقان، خىتايلار تەرىپىدىن تارتىلىپ كېتىلىشكە باشلانغان ئىدى. ھەتتا مەجبۇرىي سىلىكىنىڭ قوغدىغۇچىسى بولغان باتۇرمۇ مېنىڭ ئۇستۇمدىن شىكايەت قىلىپ قالايمىقان پىكىر بېرىپ راستىمۇ؟ يالغانمۇ؟ـ دەپ مېنىڭ تېخىمۇ ئازابلىنىشىمغا سەۋەبچى بولۇۋاتاتتى...

بۇنداق كۆرەش ـ پىپەن مەن بىلەن تۇغمىدى. بەلكى مەندىن باشلىنىپ نۆۋەتلىشىپ كۆپ كىشىلەرنىڭ بېشىغا كەلگەن ئىدى. ھەر كۈنى كۆرەش ـ پىپەن، ۋايجان ـ ۋاييەي! قىيا، چىيا، دەرد ـ ئەلەم ئۇستىگە دەرد ـ ئەلەم ...

ئۇنىڭ ئۇستىگە قەشقەرنىڭ قىشى جاندىن ئۆتىدىغان سوغۇق بولىدۇ، كىيىملىرىمىزنى سالدۇرۇۋېتىپ، يالاڭ ئاياق، يالاڭ باشتاق پىپەن قىلىشلىرى ئادەمنى قەستەن نابۇت قىلىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىدى.

3ـ ئاينىڭ باشلىرى ئىدى، تۇيۇقسىز يەنە بىر چۈشۈمگە كىرىپ باقمىغان سوراق باشلاندى، مەن تونۇمىغان بىر توپ خىتاي

ئەسكەرلىرى بىلەن بىر بۆلۈك خىتاي باشلىقلىرى كېلىپ، تۆت ئەسكەرنىڭ ھىمايىسىدە مېنى سوراق قىلغىلى تۇردى.

سوراقنىڭ مەزمۇنى مامۇتجان ئۈستىدە ئىدى.

ـ مامۇتجاننىڭ مەسىلىسىنى پاش قىلامسەن ـ يوق؟

ـ قايسى مامۇتجاننىڭ؟ ـ دەپ سوردىم.

ـ خۇپسەنلىك قىلما!

ـ مەن چۈشىنەلمىدىم. مەن مامۇتجان دېگەن كىشىنى راستىنلا بىلمەيمەن.

ـ سېنىڭ تەشكىلاتىڭدىكى، قەشقەر گۈڭئەنچۈنىڭ كادىرى مامۇتجان.

—مەن ھەيران قالدىم. بۇ خەق راستىنلا ساراڭ بولۇپ قالدىمۇ ياكى مامۇتجان راستىنلا بىزنىڭ تەشكىلاتتا بولغىيمىدى؟!! قاتتىق خىيالغا چۆمۈپ كەتتىم.

—مامۇتجانىنى مەن ياخشى تونۇيمەن، ئەمما مەن مامۇتجان بىلەن ئەزەلدىن بىر يەردە بىرقاچا تاماق ياكى بىر پىيالە چاي ئىچىپ باققان ئەمەس، مەن راستىنلا مامۇتجاننىڭ بىزنىڭ تەشكىلاتتا ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىكەنمەن، بۈگۈن بىرىنچى قېتىم سىلەرنىڭ ئاغزىڭلاردىن ئاڭلاۋاتىمەن،ـ دېدىم. بۇ گەپ راستىنلا مېنىڭ يۈرەك سۆزۈم ئىدى.

ـ سەن جاھىللىق قىلىپ، بىزنى كولدۇرلاتما! سەن ياخشى

بىلىسەن، سەن ئۇنى ئەزالىققا تونۇشتۇرغانسەن، ھەم سەن ئۇنى قوبۇل قىلغانسەن.

ـمەن مۇشۇ يەرگە كەلگەندە بۇ ئىشنىڭ تېگىدە بىر يامان شۇملۇقنىڭ يوشۇرۇنغانلىقىنى، بۇلارنىڭ مېنى مامۇتجانغا يۆلەپ، يوقىتىش ھىيلە ـ نەيرىڭنى تەييارلاۋاتقانلىقىنى ئالدىن ھېس قىلغان ئىدىم.

ـ مەن مامۇتجانىنى بۇ تەرەپتىن زادى چۈشەنمەيدىكەنمەن،ـ دېدىم.

ئۇلار تاشقىرىغا چىقىپ كېتىپ، بىردەمدىن كېيىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ساڭا يەنە ئويلىنىش پۇرسىتى بېرىمىز، بۇگۈنكى بۇ سوراق سېنىڭ بىلەن مۇناسىۋەتسىز، جاھىللىق قىلماي ياخشى ئويلان، يەنە سەن بىلەن سۆھبەت ئېلىپ بارىمىز، ـدەپ يۇمشاپراق چىقىپ كەتتى، ئۇلار مەن بىلەن «سۆھبەت» ئېلىپ بارماقچى ئىدى.

مەن كامېرغا قايتىپ كىرگەندىن كېيىن، ناھايىتى جىمىپ كەتكەن ئىدىم. ئۇلارنىڭ سورىغان سوئاللىرى مېنى بەكمۇ بىئارام قىلماقتا ئىدى. ئىچىم بەكمۇ تىت ـ تىت بولۇپ كېتىپ باراتتى. بۇ ئىشنىڭ تېگى ـ تەكتىگە يېتىپ بولمايتتى. مەن مامۇتجانىنى ياخشى بىلەتتىم، بەكمۇ چۈشىنەتتىم. ئۇ كەم ـ كۈتىسىز خىتاينىڭ بىرىنچى دەرىجىلىك سادىق غالچىسى، خىتايلارنىڭ ئەڭ

ئىشەنچلىك رازۋېدكىچى ئىدى. يالغۇز قەشقەردە ئەمەس، پۈتۈن شەرقىي تۈركىستاندا ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتىدىغان خىتاينىڭ يەنە بىر سادىق غالچىسى يوق ئىدى.

قانداق بولۇپ بۇ مامۇتجان بىزنىڭ ئادەم بولۇپ قالدىيا!؟ تولغىنىپ زادى ياتالمىدىم، كېچىچە ئۇيقۇم كەلمىدى، بۇ غەيرىي سوراق يەنە سۆھبەت نامى بىلەن يەنە قاچان باشلىنار، كاللامدىن ھەرخىل خىياللار كەچمەكتە ئىدى، يېرىم كېچە سائەت ئۈچتىن ئاشقاندا بۇ بىر توپ لەنىتى سەت كۆرۈمسىز خىتايلار يەنە مېنى سوراققا چاقىردى.

ـ ئويلاندىڭمۇ؟

ـ ئويلاندىم.

ـ ئۇنداق بولسا سۆزلە!

ـ نېمىنى سۆزلەيمەن؟

ـ مامۇتجانىڭ مەسىلىسىنى پاش قىل!

ـ مەن تۇنۇگۈنلا راست گەپ قىلغان، مەن مامۇتجان توغرىلىق زادى ھېچ نېمىنى بىلمەيمەن.

ـ سەن جاھىل نېمە ئىكەنسەن، پرولېتارىيات دىكتاتورىسىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايسەن، ياماننى قولتۇقىغا ئالغان يامانىڭ يامىنى، بىلەمسەن! سەن ئۇنى ئاقلىماي ئۇنىڭ مەسىلىسىنى پاش قىل. پارتىيىمىزنىڭ سىياسىتى ئىقرار قىلغانلارغا كەڭچىلىك،

قارشىلىق قىلغانلارغا قاتتىق بولۇش، ئەگەر سەن يەنە جاھىللىق قىلىدىغان بولساڭ، جىنايىتىڭگە جىنايەت قوشۇپ جازالىنىسەن . . .

ئۇلارنى زادى ئىشەندۈرەلمىدىم. بىز بىر قانچە ئاي ئالدىدا مامۇتجان بىز ئۈچۈن خەتەرلىك ئۇنسۇر، ئۇنى يوقىتىۋېتەيلى، دەپ ئۇنىڭ پېيىگە چۈشۈپ يوقىتىمىز دەۋاتساق، ئاخۇنوپ بىزنى توسۇپ قويغان، راستىنلا مامۇتجانمۇ بىزنىڭ سەپكە قېتىلغان بولغىيمىدى ـ يا؟! كاللام بەكلام ئىلىشىپ كەتكەن ئىدى. بىزنىڭ قارارىمىزنى، ئاخۇنوپنىڭ قارشى چىقىپ بۇزغانلىقىنى دەيمۇ يا! ياق ئۇنداق قىلسام، بېشىمغا بالا تېپىۋالىمەن. . . . ئەمما، ئاخۇنوپ بىزنى توسۇشتا، بىر مامۇتجاننى يوقىتىش بىلەن خىتاي تاجاۋۇزچىلىرىنى شەرقىي تۈركىستاندىن ھەيدەپ چىقارغىلى بولمايدۇ، دۈشمەنلەر مەغلۇپ بولغان كۈنى مامۇتجان قاتارلىقلارمۇ بىللە يوقىلىدۇ، بىر مامۇتجاننى دەپ چوڭ ئىشقا دەخلى بولىدىغان ئىشنى قىلىپ، ئۇخلاۋاتقان يىلاننى ئويغىتىپ قويماڭلار!!! دېگەن سۆزى، مامۇتجانىڭ بىزنىڭ تەشكىلاتىمىزدا ئەمەس، بەلكى ئۇ بىزنىڭ دۈشمىنىمىز دېگەنلىك ئىدىغۇ!

مەن ئۇلارنىڭ گېپىگە بىلمەيمەن، دەپلام جاۋاب بەردىم.

ئۇلار قورالليرىنى تاراقشىتىپ، ئۈستەل ئۈستىگە بىر نەچچە پاي ئوق بىلەن بەتلەپ قويۇپ ئۆرە تۇرۇپ سوراق قىلغىلى تۇردى، مەن

باشتىن - ئاخىر بىلمەيمەن، دەپ تۇردۇم.

بىرى كېلىپ ئېغىر تەلۈە مۇشتى بىلەن بىرنى سالدى، قۇلىقىم غۇڭۈلدە قىلىپ بىر نەچچە مىنۇت ئۇلارنىڭ نېمە دېگىنىنى ئاڭلىمىدىم، پەقەت ئاغزىنىڭ مىدىرلىغانلىقىنى كۆرۈپ تۇراتتىم. ئۇلار يەنە ئۇردى، بۇ قېتىم سەن بىزنىڭ سوئالىمىزغا جاۋاب بەرمىدىڭ دەپ ناھەق ئۇرۇۋاتاتتى، قۇلىقىم زادى بىر نېمىنى ئىشىتمىدى، يا رەببىم! بۇ نېمىدېگەن تارتقۇلۇق، ئۇنداق كۈنگە قويغۇچە جېنىمنى ئالساڭمۇ بولاپتىكەن دەپ ئاللاھقا نالە قىلىۋاتاتتىم. ئۇلارنىڭ گېپىگە جاۋاب بېرەلمىدىم.

ئۇلار بىر نېمىلەرنى دەپ تىللاپ يەرنى دەسسەپ، ئۈستەللەرنى تاراقشىتىپ بېقىپ، مېنى يەنە كامېرغا سولاپ قويدى، بۇنداق سوراق بىر ھەپتىدىن ئاشقان ئىدى، ئاخىرقى قېتىم ئىدى، مەن جاندىن راستىنلا تويغان ئىدىم، ئۇلار بىلەن تاكاللىشىپ، بولمىغىنىغا بىرنى ئۆلتۈرۈۋېتىپلا ھەممىدىن بىراقلا قۇتۇلاي دېگەن قارارغا كەلدىم. كېچىسى يەنە سوراق سورىغىلى كىردى، بۇ قېتىم باشقا بىرنەچچە باشلىقى كەلگەن ئىدى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىرسىنى تونۇيتتىم. ئۇ جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايون سىياسىي باشقارمىنىڭ باشلىقى ئىدى، ئەجەبا ئولاتايوپ دېگىنى كەلمەي بۇ باشلىقى كەپتۇ ـ يا! ئەسلىدە ئۇيغۇرلارنى ئۇيغۇرلار سوراق قىلاتتى، نېمە ئۈچۈنكى مېنى خىتايلار سوراق قىلىۋاتاتتى. يەنە باشتىن

مامۇتجانىڭ مەسىلىسىنى پاش قىل دېگەن تېمىدىن باشلاندى، مەن ھەقىقەتەن ئەقلىمدىن ئازاي دېگەن ئىدىم، ئۇلارنىڭ مامۇتجان توغرىلىق سورىغان سوئاللىرى مېنى راستىنلا گاڭگىرىتىپ قويغان ئىدى . . .

مەن قاتتىق غەزەپلەنگەن ھالدا بولغۇلۇقنى بىراقلا كۆرەي، دېگەن نىيەتكە كەلدىم ـ دە، ھۇكەنى بوينۇمغا ئالدىم:

سىلەر مامۇتجاننى شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى دەپ گۇمان قىلىدىكەنسىلەر، مەندىن بۇ سوراقنى سورىغىلى بىر ھەپتىدىن ئاشتى. قەشقەردىكى سىياسىي قانۇن كادىرلىرىنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك پارتىيە مەكتىپىگە يىغۋېلىپ، نەزەر بەنتكە ئالدىڭلار، گۇڭچەنداڭغا سادىق دەپ پۈتۈن قەشقەر ۋىلايىتىدىن مامۇتجان باشلىق بىر قانچە ساناقلىق كادىرنى ئەپقېلىپ ئىشلەتتىڭلار، سىلەر مامۇتجانىنىمۇ گۇمانلىق دەپ قارىغان بولساڭلا، سىلەرنىڭ نەزىرىڭلەردە، ئۇيغۇرلارنىڭ ھەممىسى گۇڭچەنداڭغا قارشى ئەكسىلئىنقىلابچىلار ئىكەن. ئۇنداق بولغاندىكىن، پۈتۈن ئۇيغۇرلارنى قارا قويۇق ئۆلتۈرۈۋېتىپ بىراقلا بۇ ئەكسىلئىنقىلابچى ئۇيغۇرلاردىن قۇتۇلساڭلار بولمامدۇ؟ـ دېدىم ـ دە، ئورنۇمدىن دەس تۇرۇپ:.

ـقېنى! مەرھەمەت ئۆلۈمنى مەندىن باشلاڭلار، چۈنكى مەن نەق ئەكسىلئىنقىلابچى، بۇ ئىسپات تەلەپ قىلمايدۇ،ـ دېدىم.

مېنىڭ گېپىمگە چىدىيالمىغان جانابىي چۈجاڭ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپلا، تەستىكىمگە بىرنى سالدى،

ـ بۇنى ئەكىرىپ سولاپ قويۇڭلار، ـ دەپ چىقىپ كەتتى.

ئەتىسى نېمە ئۈچۈنكى مېنى سوراققا ئېلىپ چىقمىدى، شۇنىڭ بىلەن مامۇتجان توغرىلىق سوراق ئاخىرلاشتى بولغاي. ئۇندىن باشقا يەنە مېنىڭ دادامنىڭ ۋاپات بولغانلىق خەۋىرى كەلگەن ئىدى. خەۋەرنى ئاڭلاپلا، ھەممىدىن ئادا ـ جۈدا بولۇش قارارىغا كەلدىم، مەن ئۇ كۈنى تەلۈە ئىدىم، ئەگەر سوراقچىلار يەنە پەلىپەتىش سوراق سورىسا جاننى تىكەتتىم، دادامنىڭ ئىچ ئاغرىقىدا يىغلىدىم، دادامغا چىدىمىدىم، كېچىچە سۆزلەپلام چىقتىم. باشقىلارنى ئۇخلاتمىدىم، ئۇلار مېنى كاللىسىدىن ئازدى، سارىڭ بولدى، دېيىشتى. ئۇلارنىڭ گېپى ماڭا «سەن سارىڭ بولۇۋال ساراڭغا سوت يوق» دېگەندەك تۇيۇلدى، شۇندىن ئېتىبارەن مەن«سارىڭ» بولۇۋالدىم، ئاغزىمغا كەلگەننى سۆزلەۋەردىم، مېنىڭ گېپىمنىڭ بېشى بىلەن ئايىغىنى ھېچ كىم پەرق ئېتەلمەيتتى، بەزىلىرى راستىنلا بۇنىڭغا بەك كەلگۈلۈك كەلدى، دادىسى ئۆلدى. ھە دېسە بۇنى كېچە ـ كېچىلەپ ئاچچىپ كېتىپ ئۇخلىغىلىمۇ قويمىدى. بۇ راستىنلا مېڭىسىدىن ئازدى، دەپ تەستىقلاپ بېرىشتى. شۇنىڭ بىلەن مەن خىتايلارنىڭ سورىقىدىن قۇتۇلغان ئىدىم.

1989 ـ يىلىنىڭ كۈز پەسلى ئىدى. مەن تۇرمىدىن چىققانغا خېلى زامانلار بولغان ئىدى. بىر كۈنى سەمەن تەرەپتىن شەھەرگە قاراپ كېتىۋاتاتتىم. لەڭگەر مېھمانخانىسىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە مامۇتجان ئۇچراپ قالدى. سالام ـ سائەت قىلىشقاندىن كېيىن، مېنىڭ ئۆيگە كەچلىك تاماققا كېتىۋاتقانلىقىمنى بىلىپ، ماڭۇ يەردە پاكىستانلىقلار بىر رېستوران ئاچتى. كەچلىك تاماقنى مۇشۇ يەردە بىللە يەيلى، دەپ مېنى تاماققا تەكلىپ قىلدى، مەن رېستورانغا كىردىم، نېمە ئۈچۈن مېنى تاماققا تەكلىپ قىلغانلىقىنى ھازىرغىچە بىلمەيمەن. تاماق بۇيرۇتتى، تاماق كەلگۈچە پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ، تۇرمىدە بولۇپ ئۆتكەن كونا ئىشلارنى ۋە سوراقنىڭ تەپسىلىي ئەھۋالىنى مامۇتجانغا قىسقىچە سۆزلەپ بەردىم، ئاڭغۇچە تاماقمۇ كەلگەن ئىدى.

مەن بەھۇزۇر تاماقنى ئىشتىھا بىلەن يېدىم، ئەمما مامۇتجان ئولتۇرغان پېتى خىيالغا غەرق بولۇپ كەتتى. مەن مامۇتجانغا پات ـ پات قاراپ قوياتتىم. ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى تىترەشكە باشلىغىلى تۇردى. رەڭگىمۇ باشقىچە ئۆزگىرىشكە باشلىغان ئىدى. توختىماي ئۇلۇغ كىچىك تىنغىلى تۇردى. مەن تاماققا تەكلىپ قىلغاندىن كېيىنلا، ھوشىغا كەلدى.«مەن ئاشۇ يىللاردا بىر مەزگىل لەيلەپ قالغان ئىدىم. ماڭا بولغان پوزىتسىيىسىمۇ غەيرىي ئىدى، نېمە سەۋەبكى دېسەم ئەسلى ئىش مۇنداق ئىكەنده!» دېدى.

3ـ ئونسەككىزىنچى ئىيۇل مۇسىبەت كۈنى

1970ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۈچۈن ئېغىر مۇسىبەت كۈنى بولۇپ، ۋەتىنىمىزنىڭ ھەرقايسى ۋىلايەت ۋە شەھەر ناھىيىلىرىدە بىرلا ۋاقىتتا 78 نەپەر ئادەمگە ئۆلۈم جازاسى بېرىلىپ، شەرقىي تۈركىستانىنىڭ يېقىنقى زامان تارىخىدا، شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە ئۇنتۇلغۇسىز جاراھەت ئىزىنى قالدۇرغان كۈن ئىدى. بىز ھايات ياشاۋاتقان ھەر بىر شەرقىي تۈركىستانلىق بۇ مۇسىبەت كۈننى ھەرگىز ئېسىمىزدىن چىقارماسلىقىمىز لازىم.

4ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ئۆگىنىش كۈرسىدىكىلەرنىڭ ئىچىدىن بىر قانچىمىز قولغا ئېلىنىپ، يېڭىۋاشتىن تۈرمىلەرگە تاشلانغان ئىدۇق. قەشقەر ۋىلايەتلىك تۈرمىنىڭ بىز ئۈچۈن ئالايىتەن ياسالغان كۈن نۇرى چۈشمەيدىغان، دېرىزىلىرى چاپلانغان، ئىشىكلىرى يېڭىدىن پولاتتىن قىلىنىپ ياسىلىپ، تاماق بېرىدىغان كىچىككىنە كامېرىدىن باشقا يەرلىرى تامامەن ئېتىۋېتىلگەن، ئۆيلىرى بىز ئۈچۈن ھازىرلانغان ئىكەن. تۈرمىگە كىرگەن كۈندىن باشلاپ ھەر قايسىمىزنى ئىككىدىن، ئۈچتىن بىر كامېرغا سولاپ قويغان ئىدى، بىز بار تۈرمىدە بىزنىڭ ئادەملەردىن

باشقا ئادەملەر يوق ئىدى. ئۇلار ئارقىمىزدىكى بىر نەچچە يۈرۈش ئۆيلەرگە سولانغان ئىكەن. ئۇلارنىڭ ياتقان كامېرلىرىنىڭ دېرىزىلىرى بار، كۈن نۇرى چۈشىدىغان، هويلىغا چىقىپ ئۆزى خالىغان ۋاقىتتا تەرەتكە بارالايدىغان ئۆيلەر ئىكەن. بىزدە ئۇنداق ئەركىنلىك يوق ئىدى. كۈنلۈكى ئىككى ۋاخ تەرەتكە چىقاتتۇق. باشقا ۋاقىتتا ئۆي ئىچىگە تەرەت قىلاتتۇق. ئىككى ۋاخ سېرىق قوناقنىڭ قاسقاندا پىشۇرۇلغان مومىسىنى ساپال تاۋاقتا بېرەتتى.

7ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ئىدى. مەن بار كامېرغا بىر كىشىنى ئەكېلىپ سولاپ قويدى. بۇ ئادەم بەئەينى چەتئەللىككە ئوخشايتتى، بېشىدىكى كەپكىسى، كىيگەن ئىشتان، چاپانلىرى پۈتۈنلەي رۇس پاسونىدا ئىدى. مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ بوران ـ چاپقۇنلىرىدىن ساق قالغىنىغا قارىغاندا، بۇ كىشى چەتئەلدىن كەلگەن كىشىدەك كۆرۈنەتتى. بىز ئۇنىڭ بىلەن گەپلەشمىدۇق. ئارىدىن ئۈچ كۈن ئۆتتى. 18 ـ كۈنى تاڭ سەھەردە ئادەم ـ ئادەمنى تونۇغىلى بولمايدىغان بىر كۈن ئىدى. پۈتۈن تۈرمىنىڭ ئىشكى گۈلدۈر ـ قاراس، تاراق ـ تۇرۇق ئارقا ـ ئارقىدىن ئېچىلىشقا باشلىدى، ئۆيدىن چىق دېدى، ئۆيدىن چىقتۇق. تۈرمىنىڭ تېمىغا قولىمىزنى قويغۇزۇپ، ئۆيلەرنى ئاختۇرۇپ، غادىر ـ ئۇسكۇن قىلىپ بولغاندىن كېيىن بىردىن ـ بىردىن باغلىدى، تۈرمىنىڭ هويلىسىغا ئېلىپ چىقتى، ئەسكەرنىڭ كۆپلۈكىدىن دەسسەيدىغانغا

يەر يوق ئىدى. بىزنى بىر تەرەپكە ئاپىرىپ، باغلاقلارنى قايتا تەكشۈرۈپ، يەرگە ئولتۇرغۇزدى، بىزدىن 20 مېتىر يىراقلىقتىكى بىر يەرگە قاتار يەتتە ئادەمنى بىردىن ـ بىردىن ئولتۇرغۇزۇپ، بېشىغا ئېگىز كۆلا كىيگۈزدى، شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ نېمە قىلماقچى بولغانلىقىنى ئاندىن بىلدۇق، ھۆكۈم ئېلان قىلىش چوڭ يىغىنى بار ئىكەن. ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىدىغانلارنىڭ ئىچىدە ئەخمەتجان مۇنىر باشقىچە تۇراتتى. ئۇنى باغلاپ بېشىغا كۆلانى كىيدۈرۈپ، ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدىغان قىزىل كۆپەيتىش بەلگىسىنى ئۇرغاندا، ئۇ ناھايىتى ئاۋازلىق قىلىپ بىر مۇنچە شېئىرنى دېكلاماتسىيە قىلىپ ئوقۇدى، مەن پەقەت «يولۋاس»، «باتۇر»، «شەرقىي تۈركىستان»... دېگەنلىرىنى ئاڭلىيالمىدىم. ئاڭغۇچە بوينىغا سىرتماق سېلىپ ئېغزىنى ئاچۇرمىدى.

ئۇنىڭ يېنىدا ئابدۇكېرىم ساۋۇت بار ئىدى، ئۇ كىيىمىنى تەتۈر كىيىۋېلىپ تۈگمىلىرىنى ئېگىز ـ پەس قادىغان ئىكەن. باشقىلارمۇ ھەرخىل كۆرۈنۈش بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ئۆلۈمگە كېتىۋاتقانلىقىنى بىلىپ نارازىلىق بايان قىلماقتا ئىدى. ئۇلارنى بىردىن ماشىنىغا 10 ئەسكەرنىڭ يالىشى بىلەن ئېلىپ ماڭدى. يەتتە ماشىنا مېڭىپ بولغاندىن كېيىن بىزنىڭ ماشىنا يولغا چىقتى، ئۆستەڭ بويىدىن ھېيتگاھ، ھېيتگاھدىن يارۋاغ، ئۇيەردىن تۆشۈك دەرۋازا، ئاندىن تۇمەن كۆلنىڭ يېنى بىلەن باغچىنىڭ ئۇدۇلىدىكى قەشقەر

شەھەرلىك گۈڭئەنجۈنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىپ ماشىنىلارنى قاتار تىزدى، جىنايەتچىلەر ئېلىپ كېلىنسۇن دېگەندىن كېيىن، بىزنى خەلق مەيدانىنىڭ رەئىس مۇنبىرىنىڭ ئالدىدىكى چوڭ يولدا ماشىنا بىلەن توختاتتى. ھۆكۈمنى ئېلان قىلدى.

سوۋېت شىۋجېڭجۇيى خائىنلار گۇرۇھى بىۋاستە پىلانلىغان، ئاخۇنوپ باشچىلىقىدىكى قەشقەر رايونىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ گۇرۇھىغا زەربە بېرىش چوڭ يىغىنى هازىر جازا ھۆكۈم ئېلان قىلىدۇ...

يىغىنغا جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ باشلىقى رىياسەتچىلىك قىلىۋاتاتتى. يىغىن رىياسەتچىسىنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن جىنايەتچىلەر بىردىن ـ بىردىن رەئىس سەھنىسىنىڭ ئالدىدىكى ماشىنىغا چىقىرىلىپ جىنايى جازاسى ئوقۇلماقتا ئىدى. ئىسمى ئېلان قىلىنغان جىنايەتچىلەردىن ئالدى بىلەن يەتتە نەپەر ئادەمگە ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەنلىكىنى ئېلان قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئارقىدىن ئۇلاپ بىزگە ھۆكۈم ئېلان قىلدى، سىيىت نىيازغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلىپ، ئىككى يىل كېچىكتۈرۈپ ئىجرا قىلدى. قالغانلىرىمىزغا 20 يىللىق، 15 يىللىق قاماق جازاسى بېرىلگەنلىكىنى ئېلان قىلدى، تېرىك قالغانلىرىمىز خۇداغا چەكسىز شۈكۈر ئېيتتۇق، تۇرمىگە قايتىپ كەلدۇق.

نېمە ئۈچۈنكى ئۆلتۈرۈلگەن سەپداشلارنىڭ ئىچ ئاغرىقىمۇ ياكى

باشقا سەۋەبمۇ بىر - بىرىمىز بىلەن گەپلەشمىدۇق. نامازنىلا ئوقۇدۇق، باشقا ئارتۇق گەپ - سۆز بولۇنمىدى، جىمجىتلىق ئۈچ كۈندىن ئاشقان ئىدى.

- سىزنىڭ ئىسمىڭىز سىيىت نىياز ئىكەن ھە! - دېدىم مەن.

گەرچە بەش - ئالتە كۈندىن بىرى بىر ئۆيدە ياتقان بولساقمۇ، مەن ئۇ ئادەمنى سوۋېتتىن كەلگەن كىشى، بۇنى بىزنىڭ يېنىمىزغا بەلكىم ياساپ ئېلىپ كىرىپ، گەپ ئىلىشنى ئويلاۋاتقان ئوخشايدۇ، دەپ گەپ سورىمىغان ئىدىم.

بارا - بارا ئۇ ئادەم بىلەن چىقىشىپ كەتتۇق، ئۆز ئارا چۈشەنچە ھاسىل قىلىشتۇق. ئۇ ئادەمنىڭ ئىچىدىن چىققان ئالتۇن، گۆھەرنىڭ ئۆزى ئىكەن.

قولغا ئىلىنىشتىن بۇرۇن ۋىلايەتلىك ماددىي ئەشيالار ئىدارىسىنىڭ كادىرى ئىكەن، ئەكسىلئىنقىلابىي جىنايەت بىلەن 15 يىل كېسىلىپ پەيلوغا بارغان ئىكەن. پەيلو مەيداندا ئەخمەتجان مۇنىر بىلەن «دەھشەتلىك بوران پارتىيىسى» قۇرۇپ، قورالىلىق قوزغىلاڭ ئۇيۇشتۇرماقچى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۆلۈم جازاسى بېرىلىپ ئىككى يىلدىن كېيىن ئىجرا قىلىنمىز، دەپ ھۆكۈم بەرگەن ئىدى.

پەيلو مەيدانىدىن قەشقەرگە كەلگەن بەش يىل جەريانىدا قارا ئۆيدە يېتىپ خىتايچىنى راۋۇرۇس ئۆگىنىۋاپتۇ. قۇرئان كەرىمنى

يادلاپ بوپتۇ، ھەدىستىنىمۇ ناھايىتى جىق يادا بىلمىگەن. تىرىشچان ئادەم ئىكەن. ئۇ ئادەم بىلەن تاكى پەيلو مەيداندىمۇ 8 يىلدەك بىر يەردە، بىر ئەترەتتە بىللە تۇردۇم. ماڭا ياخشى تەسىر قالدۇرغان كىشى ئىدى. ئۇ تۇرمىدىن ھايات چىقتى. ئاخىرقى ئۆمرىنى ئۇرۇمچىدە ئۆتكۈزدى.

ئاڭلىشىمچە نەنمىندىكى مەسچىتتە مۇئەززىنلىك ۋە غوجىدارلىق ئىشلىرىنى قىلغانمىش. ئۇ جەريانىدا ۋەتەندە بولۇۋاتقان ناھەق ئىشلار ھەققىدە چەتئەلدىكى ئۇيغۇر تەشكىلاتلىرىنى خەۋەرلەندۇرۇپ، ۋەتەن، مىللەتنىڭ ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن بىر قاتار ياخشى ئىشلارنى قىلغانلىقىنى ئاڭلىدىم. يېقىندا ئۇنىڭ بەختكە قارشى ۋاپات بولغانلىقىنىمۇ ئاڭلىدىم. جانابىي ئاللاھدىن ئۇنىڭغا رەھمەت تىلەيمەن، ئامىن!

ھۆكۈم مەيدانىدىن كىرىپ ئىككى كۈندىن كېيىن، تۇرمىنىڭ تېمىغا بىر ئېلان چاپلاپ قويدى، ئېلان شىنجاڭ بويىچە ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەنلەرنىڭ ئىسمى ۋە جىنايى قىلمىشى ئىكەن. ئۇنىڭدا شەرقىي تۈركىستانىنىڭ ھەر قايسى ۋىلايەت ۋە شەھەر ناھىيىلىرىدە 7 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى سائەت 10:00 دا 78 ئادەمنىڭ قەتلى قىلىنغانلىقى تەپسىلىي يېزىلغان ئىدى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ ئەزالىرى ئىكەن. ئۇندىن باشقا يەنە بىر نەچچە ئېلانلار بار ئىدى. ئۇ

ئېلانلارمۇ ئۆلۈم جازاسىغا ئۇچرىغان كىشىلەرنىڭ ئىسمى ۋە «جىنايى» قىلمىشى يېزىلغان ئېلان ئىدى، ئۇلارنىڭ ئاربىسىدا مېنىڭ شېرىكىم ھەسەن قارى بىلەن توختى ھاجىمۇ بار ئىدى. مەن ئۇلارنىڭ نېمە ئۈچۈن ئۆلۈمگە مەھكۇم قىلىنغانلىقىنى بىلمىش ئۈچۈن ئېلانىنى تامدىن سويۇپ ياتاقتا ئېلىپ كىرىپ، تەپسىلىي قايتا ـ قايتا ئوقۇپ چىققان بولدۇم.«جىنايى» ئەيىبلەشنامىسىدا نۇرغۇن يەرلىرى مېنىڭكى بىلەن ئوخشىشىپ كېتەتتى، ئەمما «بانكا بۇلىغان، ئاشلىق بېلىتى بۇلىغان، خەلق ئازادلىق ئارمىيىمىزنىڭ ئوفىتسېر جەڭچىلىرىنى ئۆلتۈرگەن» دېگەن ئەيىبلەشنامىسى مېنى غەلىتە قىلىپ قويدى.

مەن ھەسەن قارى بىلەن 1968ـ يىلى قەشقەردە تونۇشقان ئىدىم. بىر كۈنى ئەتىگەندە ئالاقىچى ماڭا بىر بۈيرۇق ئېلىپ كەپتۇ، قىلىدىغان ئىش ۋە مەقسەتنى ئېنىق يېزىپتۇ، مېنى باشلاپ باردىغان كىشى بىلەن قەشقەر شەھىرىدىكى خەلق مېھمانخانىسىنىڭ ئالدىدا كۆرۈشىدىغانلىقىمنى، كۆرۈشۈش ئۇسۇلىنى تەپسىلىي چۈشەندۈرۈپتۇ.

مەن بۈيرۇققا بىنائەن خەلق مېھمانخانىسىنىڭ ئالدىكى پەلەمپەينىڭ بىرىنچى سۈپىسىدا پارولدا ئېيتىلغاندەك قىلىپ، بېشىمدىكى كەپكە شەپكەمنى قولۇمغا ئېلىپ كەينى ـ كەينىدىن ئۈچ قېتىم توپىسىنى قېقىپ بېشىمغا كىيدىم. بۇ ھەرىكەت ئۈچ

قېتىم تەكرارلانغاندىن كېيىن ناتونۇش بىرى كېلىپ:

ـ تاماكىنى تۇتاشتۇرىدىغان چاقماق بارمىدۇ؟ـ دېدى.

ـ تاماكا چەكمەيمەن. قاراپ باقاي، ئەمما ئاخشام ئوت يېقىش ئۈچۈن بىر قاپ سەرەڭگىنى يانچۇقۇمغا سالغاندەك قىلىۋاتاتتىم.

ـ سىلىدەك ئالىي سۈپەت ئادەملەرمۇ تاماكاچەكمەيدىكەن ـ ھە!

ـ مەن ئۆگەنمەپتىكەنمەن.

ـ تاماكا ئەرزانمۇـ دەپ گەپنى باشقا تەرەپكە ئەگىتىپ سوئال سورىدى.

ـ بۇ يىل قوغۇن ئەرزاندەك قىلىدۇ، مەن قوغۇن سېتىۋېلىش ئۈچۈن بىر يەرگە بارماقچى ئىدىم دېدىم، ئۇ ئادەم كۈلۈپ كېتىپ، ئەسسالامۇئەلەيكۈم ئەلەيكۈم! ئۇنداق بولسا مەن سىلىنى قوغۇنلۇققا باشلاپ ئاپىراي، دەپ مېنى كەينىگە سېلىپ ئېلىپ كەتتى، بۇ بىزنىڭ ئۇچرىشىش پارولىمىز ئىدى. شۇ كۈندىن باشلاپ مەن ھەسەن قارى بىلەن تونۇشقان ئىدىم.

ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قارا كۆرۈنەر ئىز بېسىپ قىزىلنىڭ كۆۋرۈكىگىچە بىللە باردىم. ئۇيەردە بىر تۆگە ھارۋىسى بار ئىكەن، تۆگە ھارۋىسىدا يەنە بىر ـ ئىككى ئادەم بار ئىدى. ئۇلارنىڭ بىرى قەشقەرلىك ئەنۋەر قادىر دېگەن ئوقۇغۇچى ئىدى. يېڭىشەھەرگىچە تۆگە ھارۋىسىدا باردۇق، ئۇيەردىن بىر ئات ھارۋىسىغا ئولتۇرۇپ تازغۇنغىچە باردۇق.

ئۇ يەردە يەنە ئالمىشىپ باشقا بىر ئات ھارۋىسى بىلەن ياپچانغا باردۇق، ياپچانىڭ بازىرىغا ئاز قالغاندا، يولدىكى قۇملۇقنىڭ ئىچى ئىھاتە ئورمان بەلۋىغىنىڭ ئارىسىدىن ئۆملەپ ئۆتۈپ، ئېتىزلىقنىڭ ئىچى بىلەن بىر ئۆيگە كىردۇق، ئۆي ئىگىسى مېھمانلار كەلدى دەپ، بىر تىرىك قوينى سۆرەپ كىرىپ دۇئا قىلىشسىلا دېدى، دۇئا قىلدىم. قوي بوغۇزلاندى، ئادەملەر بەش ـ ئالتىدىن ئاشتى. ئۇلار بىلەن ئارتۇقچە پاراڭلاشمىدىم.

ھەم تونۇشلۇقمۇ بەرمىدىم. بىر ـ بىرىمىزگە يەرنىڭ تېگىدىن پات ـ پات قاراپ قويۇشاتتۇق. تاماق پىشتى، تاماق يېدۇق، كاۋاپ بىلەن قورداق قىلدى، مەن سائەتكە قاراپ ھەسەن قارىنى بىر بۇلۇڭغا تارتىپ:

ـ ئىشنى باشلايلى، ئۆينى كۆرسەتسىلە! ـ دېدىم.

ئۇ ئالدى بىلەن بىز كىرىدىغان ئۆينىڭ يەر شەكلى ۋە ئۆيدىكىلەرنىڭ سالاھىيىتىنى تونۇشتۇردى، ھەسەن قارى بىلەن توختىھاجى تامدىن سەكرەپ چۈشۈپ دەرۋازىنى ئاچتى. باشقىلار دەرۋازىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە مەن بىلەن ئەنۋەر ئىككىمىزنى قوغداپ قوراللىق مۇداپىئەدە تۇردى، مەن ئەنۋەرنى ئەگەشتۈرۈپ ئۆينىڭ ئىچىگە كىردىم.

ئۆي ئىگىسىنى سوردىم. ئاردىدىن بىرەيلەننى كۆرسەتتى. مەن قەشقەر گۈڭئەنجۈدىن، بۇ كىشى قەشقەر ھەربىي رايوندىن بولىدۇ،

بىز يۇقىرىنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن سىزنىڭ ئۆيىڭىزنى ئاقتۇرىمىز، سىلەر چەتئەل بىلەن رادىئو تېلگىرام ئارقىلىق كۆپ قېتىم سۆزلىشىپ بىزنىڭ مەخپىيەتلىكىمىزنى ئۇلارغا ساتتىڭلار. شۇنىڭ ئۈچۈن سىلەرنى قولغا ئالمايمىز. ئەمما بۇيرۇقتا پالانىنى تۇتۇش كۆرسىتىلگەن، ئەمما، ئۇ ئادەم ئۆيدە يوق ئىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن جىنايەت شەكىللەندۈرگەنلىكىنىڭ ئىسپاتى قىلىش ئۈچۈن بۇ رادىئوگرامما ئېلىپ چىقىپ كېتىمىز. بالىڭىز ياۋاشلىق بىلەن ئىقرار قىلىپ ئۆزىنى مەلۇم قىلسۇن،ـ دەپ قورالنى ئۇلارنىڭ بېشىغا تەڭلەپ تۇرۇپ ئالدىغاننى ئېلىپ چىقىپ كەتتۇق.

ئۇ ئۆيدىكىلەر ئىشتانغا سىيىۋەتتى. ھەممىسى لاغىلداپ تۇرغان ئىدى، بىز ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرگەندە دەرۋازىنىڭ ئالدىدىكى خالاجايدا ئۇ ئائىلىنىڭ قىزى تەرەت قىلىپ ئولتۇرغان ئىكەن. بىزنىڭ تامدىن سەكرەپ چۈشۈپ قوراللىق ئۆيگە كىرگەنلىكىمىزنى كۆرۈپ قورقىنىدىن زۇۋان سۈرمىگەن ئىكەن. ئۆيدىن چىقار ۋاقتىدا مەن ھەسەن قارىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ چاقىرىپ، ماۋۇ نەرسىلەرنى سىلە ئۆيگە يوشۇرۇپ قويۇپ، يول بويىغا چىقىپ قەشقەرگە كېتىدىغان بىر قاتناش قورالى تاپسىلا، دېگەن گېپىمنى ئۇ قىز ئاڭلاپ، بىزنىڭ كىملىكىمىزنى بىلىۋالغان ئىكەن.

بۇ قېتىمقى ھەرىكەتنىڭ مەقسىتى مۇنداق ئىدى: بىز كىرگەن

ئۆي بىزنىڭ تەشكىلاتتىكى رادىستىنىڭ ئۆيى بولۇپ، ئۇ ئادەم مەخسۇس چەتئەلدىكى تەشكىلات بىلەن ئالاقىلىشىدىغان كىشى ئىدى، بىر نەچچە كۈن بۇرۇن ئۇنىڭ پائالىيىتى جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايون مەخپىيەتلىكىنى ساقلاش پونكىتىنىڭ رادار ئىستانسىسى تەرىپىدىن سېزىلىپ قالغان بولغاچقا، ئۆي ئىگىسىنى چاقىرتىۋېلىپ، رادىئو گرامماتىنى دۇشمەن قولىغا چۈشۈپ قېلىشتىن بۇرۇن ئېلىپ چىقىپ كەتمەكچى ئىدۇق، بۇ ئىشنى ئۇ ئۆيدىكى باشقا كىشىلەر بىلمەيتتى، ھېلىمۇ خۇدا ساقلىدى، تاس قالاتتى ئىش تەتۈرسىگە ئايلىنىپ بىھۇدە قان ئاققىلى.

بىز ئۇ ئۆيدىن چىقىپ ئۇدۇل قەشقەر تەرەپكە ماڭماقچى بولۇپ، ھەسەن قارى بىلەن توختىھاجىنى بىللە ماڭايلى دېسەم، ئۇلار بىر ـ ئىككى كۈن تۇرۇپ بۇ يەردە نېمە گەپلەر بولىدۇ، تىڭتىڭلاپ ئاندىن كېتەي، دەپ تۇرۇۋالغان ئىدى. ھەسەن قارى بىلەن توختىھاجى ياپچانلىق ئىكەن. قوي سويۇلغان ئۆي ھەسەن قارىنىڭ ئۆيى ئىكەن.

مەن چوڭ يول بويىغا چىقىپ يەكەن تەرەپتىن كەلگەن بىر ماشىنىنى توسۇپ، تازغۇنغىچە كېلىپ ئۇيەردىن ماشىنىنى يولغا سېلىۋېتىپ تازغۇندا يەنە بىر ئاخشام قونۇپ ئەتىسى ئۆيۈمگە قايتىپ كەلگەن ئىدىم، مەن ئۆيگە كېلىپ بولغۇچە مەمتېلى

تۆرەخان مېنى نەچچە قېتىم ئىزدەپتۇ، جىددىي گەپ بار ئىدى، دېگۈدەك.

مەن ھەيران بولۇپ، شۇ زامان مەمتېلى تۆرەخاننىڭ ئۆيىگە باردىم، ئۇقسام ھەسەن قارىلار ئۆز ئۆيىگە بېرىپ بولغۇچە بىر توپ يەرلىك ئەسكەرلەر ھەسەن قارىنىڭ ئۆيىنى قورشاپ تۇتماقچى بوپتۇ. ھەسەن قارى ئۆيىگە كېلىپ بولغۇچە ئۆيىنىڭ ئەتراپىدا قالايمىقان ئادەملەرنىڭ ئۇيىاندىن - بۇيانداىن قورال كۆتۈرۈپ چېپىپ يۈرگەنلىكىنى بايقاپتۇ، ھەسەن قارى دەرھال چوڭ يولغا چىقىپ قەشقەر تەرەپكە ماڭاي دەۋاتسا، ئۇلارنى ئىزدەپ يۈرگەن يەنە بىرتوپ ئادەملەر ھەسەن قارىنىڭ ئالدىنى توسۇپتۇ، ھەسەن قارى دەرھال قورالىنى چىقىرىپ ئۇلارغا قارىتىپ قالايمىقان ئوق چىقىرىپتۇ، ئۇلار بۇنىڭدا قورال بار ئىكەن، ئۇنىڭغا چىقىلغىلى بولمىغۇدەك دەپ كەينىگە قاراپ قېچىپتۇ، ئۇلار ئاتلىق كەلگەن ئىكەن، بىر - ئىككى ئاتتىن ئايرىلىپتۇ، مەمتېلى تۆرەخان مەندىن ئەنسىرىگەنلىكىنى ئېيتتى. مەن:

- ھەسەن قارى بىلەن توختىھاجى تۇتۇلۇپ قالمىغان تۇرسا، مەندىن ئەنسىرىگەن قانداق گەپ، ئۇلار مېنىڭ يېنىمغا كۈندۈزى كەلسىمۇ تونۇيالمايدۇ، خاتىرجەم بول، - دېدىم. شۇندىن كېيىن ھەسەن قارى بىلەن توختىھاجى ئىككىسى ياپچانغا بارمايدىغان بولغان.

ئۇ ئىشلارنىڭ ئايىغى تۇگەپ بىر ئايدىن كېيىن، خەيرۇللا مېنى

چاقىرتىپ:

ـ يېقىندا گۇڭگۈنتىڭىڭ بىر ئادىمى قەشقەرگە كەپتۇ. ئۇ ئادەم ئادەم تۇتۇش ئۈچۈن گۇڭگۈنتىڭىڭ بۇيرۇقىنى ئېلىپ كەپتۇ، ئۇنىڭ قولىدا ناھايىتى مۇھىم ئاخبارات بار ئىكەن. ئۇنى قولغا چۈشۈرۈشىمىز لازىم بولۇپ قالدى. ئۇ ئادەمنىڭ تۇرۇشلۇق جايى ۋە ئۆيىنىڭ يەرشەكلى، ئۇ ئادەمنىڭ يۈرۈش ـ تۇرۇش قانۇنىيىتىنى تامامەن ئىگىلەپ بولدۇق. سىز بېرىپ ئۇنىڭ قورالى بىلەن قولىدىكى مەخپىي ئارخىپنى ياندۇرۇپ ئەپكەلسىڭىز،ـ دېدى.

مەن:

ـ مېنى كىم باشلاپ ئاپىرىدۇ؟ كىم مەن بىلەن بىللە بارىدۇ؟ ئۇ ئادەمنىڭ مەن بىلىشكە تېگىشلىك تەرەپلىرىنى، مېنى باشلاپ ئاپىرىدىغان كىشى ياخشى بىلەمدۇ؟ـ دەپ تەپسىلىي سورىدىم.

ـ ئەلۋەتتە بىلىدۇ، ئۇ كىشى بىر نەچچە كۈندىن بىرى ئۇ تەرەپكە بېرىپ رازۋېدكا قىلىپ ھەممە ئىشنى ئىگىلەپ كەلدى.

ـ بولىدۇ، قاچان يولغا چىقىمىز؟

ـ بۈگۈن كېچە.

ـ بولىدۇ، يولچى بىلەن قەيەردە ئۇچرىشىمەن؟

ـ سىزنىڭ ئۆيىڭىزدە.

ـ ئۇ كىم؟

خەيرۇللا كۈلۈپ كېتىپ:ـ كىم بولاتتى؟ سىزنىڭ ھەمراھىڭىز

ھەسەن قارى بىلەن توختىھاجى، ـ دېدى.

مەن كۈلۈپ كېتىپ:

ـ بولىدۇ، ئۇلارنى ساقلايمەن، ـ دېدىم.

قاراڭغۇ چۈشكەندە، ھەسەن قارى بىلەن توختىھاجى بىر جىپ ماشىنىنى ئېلىپ، ئۇدۇل بىزنىڭ ئۆيگە كەلدى، شۇنچە قىلسامۇ تاماق يېگىلى ئۇنمىدى. ئۇلار تاماق يېيىۋالغان ئىكەن. مېنى باشلاپ بىر يەرگە ئېلىپ باردى، يولدا بارغۇچە مەن كىرىدىغان ئۆينىڭ يەر شەكلى، ياتىدىغان ئۆيى قاتارلىق ئۇ ئادەمنىڭ تۇرمۇش ئادىتىگىچە سوراپ بىلىۋالدىم. ماشىنىنى يىراق بىر يەردە توختىتىپ، ئۈچەيلەن بىللە ئۇنىڭ مەھەللىسىگە كەلدۇق. كېچە بىر نېمىنى تونۇغىلى بولمايتتى.

ھەسەن قارى:

ـ ئۇ ھازىر ياتتى، كىتاب كۆرۈۋاتىدۇ، ـ دېدى.

ئۇلار تامدىن سەكرەپ چۈشۈپ دەرۋازىنى ئاستاغىنا ئاچتى، مەن دەر ھال قورالىمنىڭ تامىقىغا ئوقنى ئىتتىرىۋېتىپ، ئۇدۇل ئۇ ياتقان ئۆيگە كىردىم.

ـ قىمىرلىما! سەن مېنىڭ كىملىكىمنى سورىما! مەن سېنى تامامەن بىلىمەن. ئارخىپ بىلەن قورالىڭنى تاپشۇر! مېنىڭ كۆپ ۋاقتىم يوق. قورال ئۇنىڭ يۈرىكىگە ئۈچ مېتىر يىراقلىقتا تەڭلەڭلىك ئىدى. مەن تەكرارلىدىم، ـ ئەگەر سەن مەن دېگەن

نەرسىنى بەرمىسەك، مەن ھامان ئۆزۈم ئالىمەن، بۇ يەردىن قۇرۇق چىقىپ كەتمەيمەن، بەلكى سېنى ۋە ئۆيۈڭدىكىلەرنى بىر يولىلا يىغىشتۇرۇۋېتىپ ئاندىن چىقىپ كېتىمەن، سېنىڭ نېمە بولغانلىقىڭنى ھېچ كىم بىلمەيدۇ، تېز بول! ـ دېدىم.

ئۇنىڭ يان تەرەپتە تىترەپ تۇرغان دادىسى: ـ

ـ بالام! دېگەن نېمىسىنى بېرىك، بولۇڭ، ـ دېدى.

ـ ۋاي نېمە گەپ بۇ! ـ دەپ ئانىسى يۈگۈرۈپ كىرىۋېدى، ئانىسىنىڭ گەجگىسىدىن تۇتۇپ، ئۇنىڭ يوتقىنىنىڭ ئايىغىغا ئولىتۇرغۇزۇپ:

ـ ئاناڭمۇ ئۆلىدىغان بولدى ـ دە، ـ دېدىم.

ئۇ دادىسىنىڭ تەكرار ئېيتقان گېپىنى ئاڭلاپ گۇڭۈلىدىن سومكىسىنى بەردى، ئاندىن تەكىرنىڭ ئاستىدىن قورالىنى ئالماقچى بولىۋىدى:

ـ توختاپ تۇر! ـ دەپ تاپانچا بىلەن كۆكسىگە چىڭ تەڭلەپ تۇرۇپ، بىر پۇتۇمنى يەرگە تىرەپ، بىر پۇتۇمنى ئۇنىڭ يوتقىنىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ، سول قولۇم بىلەن تەكىرى ئاستىدىكى كىچىككىنە ئاق تاپانچىسىنى ئالدىم ۋە تاپانچىنى بوينۇمغا ئاستىم، سومكىنى بىلىمغا قىستۇردۇم.

ئۆيدىن چىقىۋاتقاندا:

ـ بىزنى ئىزدىسەك، تەڭرىتاغلىرىدىن، تەكلىماكانىنىڭ

قۇملۇقىدىن، پامىرنىڭ ئېتىكى، جۇڭغارىيىنىڭ تۈزلەڭلىكى، دۇشمەننىڭ يۇرىكىدىن ئىزدە. ئەگەر بىز بىلەن داۋاملىق قارشىلىشىدىغان بولساڭ، پۈتۈن ئەجدادىڭ بىلەن بىللە قوشۇپ خەلقنىڭ سوتىغا تاپشۇرۇلىسەن! ـ دەپ چىقىپ كەتتىم.

دەرۋازىنىڭ ئالدىغا كېلىپ جاھان تىنچلىقمۇ دېسەم، گەپ يوق، دېدى. بىز ماڭايلى دەۋاتساق، ھېلىقى كادىر كەينىمدىن يۇگۇرۇپ چىقىلىپتۇ، سىلىگە بىر گېپىم بار ئىدى، دەپ ئۇلارغا قاراپ تۇرۇپ كەتتى، گېپىڭ بولسا تېز دە! ئۇلار بىزنىڭ ئادەم، ـ دېدىم.

ـ مەنمۇ بىر ئۇيغۇر، مەنمۇ سىلەردەك..... گېپىنىڭ ئايىغىنى دېيەلمىدى.

ـ سەن نېمە دېمەكچى!

ـ بىز بىر كۈنى ئىككىمىز خالىي سۆزلەشسەك، مېنىڭ سىلەرگە ياردىمىم تېگىپ قالسا تېگىدۇكى، زىيىنىم تەگمەيدۇ.

مەن تۇرۇپ كەتتىم. قانداقتۇر ئۇنىڭ ئاۋازىدىن بىر سەمىمىيلىك كۆرۈنۈپ تۇرغاندەك قىلاتتى.

ـ نېمە ئىش توغرىلىق مەن بىلەن سۆزلەشمەكچى؟

ـ بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە ئىش قىلىش ھەققىدە.

مەن ئۇنىڭ ئۇ بىر ئېغىز گېپىدىن ھەيرانلىق ھېس قىلدىم، ئاخۇنوپنىڭ بىر ۋاقىتلاردا بىر ئىش توغرىلىق، « ۋاقتى كەلگەندە پۈتۈن شەرقىي تۈركىستانلىق بىز تەرەپتە.... بىر تەكبىر ساداسى

بىلەن ھەممىسى ئۆي - ئۆيدىن قوزغىلىپ يۈگۈرۈپ چىقىدۇ!»- دېگەن گېپى يادىمغا كەلدى.

- بولىدۇ، پارول ئەرەبچە بەش، قەشقەر شەھەر خەلق مېھمانخانىسىنىڭ قارا دوسكىسىدىن خەۋەر ئال، ئەگەر بىزنى ئالداپ ساتقۇنلۇق قىلىدىغان بولساڭ، جىق زىيان تارتىسەن، بىر ئۆمۈر ۋىجدان ئازابى تارتىسەن!- دېدىم.

- خەير خوش! گېپىمىز گەپ!- دېدىم ئايرىلىش ئالدىدا، ئاندىن يۈرۈپ كەتكەنىدۇق.

يولدا كەلگۈچىلىك بىز ئۇچەيلەن ئۇنىڭ سۆزىنى تەھلىل قىلدۇق. ئۇرۇمچىدىكى گۇڭئەن كادىرلىرىنىڭ بىر قىسمىنىڭ بىز تەرەپكە ئۆتكەنلىكىنى، بۇمۇ بىر ياخشى ئادەمدەك قىلىدۇ، بىزگە ساتقۇنلۇق قىلمايدۇ،- دەپ پەرەز قىلىشىپ كەلدۇق.

ئۇنىڭ سومكىسىدىكى نەرسىلەرنى خەيرۇللا كۆرۈپ، ئۇنىڭ راستىنلا، مۇئاۋىن رەئىس مەمتىمىن ئىمىنوپنىڭ قىزى ھەببە (ئالمۇتادىكى دولقۇن ياسىنىڭ ئايالى) باشلىق 16 نەپەر ئادەمنى تۇتقىلى كەلگەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ سۈرىتى ۋە گۇڭئەنتىڭنىڭ تۇتۇش بۇيرۇقى ھەمدە مەزكۇرغا ھەرقايسى ۋىلايەت، شەھەرلىك گۇڭئەن ئورۇنلىرىنىڭ ماسلىشىشى تاپىلانغان بىر يۈرۈش ھۆججەتلەر بار ئىكەنلىكىنى كۆردى. ئۇنىڭ ئۆيى قەشقەردە بولۇپ، سىياسىي قانۇن مەكتىپىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، گۇڭئەنتىڭنىڭ

سىياسىي ئىشلار بۆلۈمىگە ئىشقا ئورۇنلاشقان ئىكەن. ئۇ ھەببەنى تۇتۇشنى باھانە قىلىپ قەشقەرگە تۇغقان يوقلىغىلى كەلگەن ئىكەن، ھەببەلەر ئاللىبۇرۇن غۇلجا ئارقىلىق سوۋېتلار ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتكەن ئىدى، بىز ئۇنى تەپسىلىي بىلەتتۇق.

مەن ۋەدەم بويىچە ئادەم ئەۋەتىپ ئىككى كۇندىن كېيىن مېھمانخانىنىڭ قارا دوسكىسىدىكى خەت ـ چەك ئالاقىلىشىش سومكىسىنى تەكشۈرتسەم، خەت قالدۇرۇپتۇ، خېتىنى كۆرۈپ ئۇنىڭدا بىر سەمىمىيلىكنىڭ بارلىقىنى تەكرار ھېس قىلىپ، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈش نىيىتىگە كەلدۇق. پالانى كۇنى سائەت مانچىدا خەلق مېھمانخانىسىنىڭ ئالدىدىكى پەلەمپەينىڭ ئالدىغا كېلىشنى تاپىلاپ خەت ئەۋەتتىم. شۇ كۇنى مەن دېگەن يەرگە باردىم. ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشتۇم.

مەن ئۇنى بارا ـ بارا گەپكە باھانىلاپ بىزنىڭكىلەر مەخپىي ئورۇنلاشقان ياتاقنىڭ دېرىزىسىنىڭ ئۇدۇلىغا باشلاپ كېلىپ، ئالدىمنى تۇرلۇك مالىلار شىركىتى تەرەپكە قىلىپ، ئۇنىڭ يۇزىنى تاپشۇرۇقىغا بىنائەن، مېھمانخانىنىڭ دېرىزىسى تەرەپكە قارىتىپ، سۆھبەتنى ئېلىپ باردىم، بىزنىڭ سۆھبىتىمىز، مېھمانخانىدا مەخپىي لېنىتىغا ئىلىنىۋاتاتتى، مېنى قوغداۋاتقان بىرتوپ كىشىلەر مېھمانخانىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە، تۇرلۇك مالىلار

بىناسىنىڭ ئەتراپىدا، كىنوخانىنىڭ ئالدىدا، بانكىنىڭ ئالدىدا ۋە يولدىن ئۆتكەن يولۇچى سۈپىتىدە بىر تالاي ئادەملەر بار ئىدى، ئەگەر ئۇ خائىنلىق قىلمىدىغان بولسا، ئالدى بىلەن ئۇ ئۆلتۈرۈلەتتى ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرىمۇ ھەممىسى نابۇت بولاتتى. ئۇمۇ ئۆزى سەزدى بولغاي، بەش ئادەم پات ـ پات مېنىڭ يېنىمدىن كېلىپ ـ كېتىپ تۇراتتى، ئۇ ماڭا قاراپ كۈلۈپ،«سىلەر ھەقىقەتەن مېنىڭ تەسەۋۋۇرۇمدىكىدىنمۇ يامان ئادەملەر ئىكەنسىلەر»، ئاپىرىن دەپ قويغان ئىدى.

نېمىلا دېگەن بىلەن ئۇ گۈڭگۈەن خادىمى ـ دە! سۆھبەت ناھايىتى ياخشى ئېلىپ بېرىلدى، سورىغان سوئاللارغا قانائەتلىنەرلىك جاۋاب ئالالىدۇق، نۇرغۇن گۇمانلىق مەخپىي ئىشلارمۇ ئۇنىڭ ئېغزى بىلەن ئېنىقلاندى، راست ـ يالغان كىشىلەر ئېنىقلانغان ئىدى، ئاخىردا ئۇ كېچە بولغان ئىشنى ھېچكىمگە ئېيتمىغانلىقىنى، ئۆيىدىكىلەرگىمۇ تاپىلىغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپ، مۇندىن كېيىن ئۆزئارا مەسلىھەت بىلەن ئىش قىلىش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئاشكارىلىنىپ قالماسلىقىنى نەزەرگە ئېلىپ، ئۇ قورال بىلەن سومكىنى قايتۇرۇپ بېرىشنى ئۆتۈندى، مەن باشلىقتىن سوراپ جاۋابىنى بېرەي، دەپ ئۇنى بەزلەپ قويدۇم. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ نەرسىلىرىنىڭ قىممىتى تۇگىگەن ئىدى، پۇتۇن سۇرەتلەر رەسىمگە تارتىلىپ نۇسخىسى ئىلىنغان ئىدى، ئۇنىڭ قورالىنىڭ بىزگە

ئېھتىياجى يوق ئىدى، ئۇنىڭ قورالى ئۆي ئىچىدە جەڭ قىلىشقا يارايدىغان كىچىككىنە قورال ئىدى. ئۇ ئۆيىگە بېرىپ يېتىپ بولغۇچە مەن ماشىنا بىلەن بېرىپ ئۇنىڭ قورالى بىلەن سومكىسىنى دەرۋازىسىنىڭ تېگىدىن هويلىسىغا تاشلاپ كېلىپ بولغان ئىدىم. ئۇ ئۇنى خۇشاللىق بىلەن تاپشۇرۇپ ئالغان ئىدى.

هەسەن قارى بىلەن توختىهاجىلارنىڭ هۆكۈمىدە بۇ نەرسىلەر يوق ئىدى، مەن خۇداغا شۈكرى دېدىم، ئۇلارنىڭ بانكا بۇلىغانلىق ئىشى مېنى بىر ئىشنى ئەسلەتكەن ئىدى.

بىز بىر كۈنى مەمتېلى تۆرەخانىنىڭ ئۆيىگە توپلانغان ئىدۇق، ئۇ كۈنى خەيرۇللا تۇرۇپ كېتىپ، ناهايىتى تەسلىكتە بىرئىشنى بىزگە دېدى.

—هازىر ۋەزىيەت سەل كەسكىنلەشتى، ۋاقىت قىستاپ كېلىۋاتىدۇ، قىلىدىغان بىر قانچە ئىشلار بار ئىدى، قىلالمىدىق، پۇل يېتىشمەيۋاتىدۇ، پۇل بولمىسا جىق ئىشنى قىلغىلى بولمايدىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن جىددىي تۇتۇش قىلىپ پۇل تاپساق بولاتتى، ـ دېدى.

ـ پۇل يىغساق بولامدۇ؟ ـ دەپ سورىدىم مەن.

ـ كىمدىن، نەدىن پۇل يىغىمىز؟ ـ دېدى خەيرۇللا.

ـ ئادەملەردىنچۇ؟ پۇلى بار ئادەمنى تېپىپ، ئۇنىڭدىن ئالمامدۇق!

بىز خەلقنى ئازادلىققا ئېرىشتۇرىمىز، يوقسۇزلۇقتىن

قۇتۇلدۇرىمىز، خىتاي كومۇنىستلىرىنى ۋەتەن تۈپرىقىدىن ھەيدەپ چىقىرىمىز دەۋاتىمىز، خەلقىمىز نامرات تۇرسا، قايسى خەلقتىن پۇل يىغىمىز؟ ـ دېدى خەيرۇللا نارازى بولغان قىياپەتتە.

بولدى قىلىڭلار! پۇلنى بىز ھەل قىلايلى، قانچىلىك پۇل لازىم؟ ـ دېدى ھەسەن قارى بىلەن توختىھاجى ئىككىسى.

ـ پۇلنىڭ ئېزىدىن كۆپى ياخشى قانچىلىك بولسا بولۇۋېرىدۇ.

ـ بۇ ئىشنى بىزگە تاپشۇرۇڭلار، بۇ يەردە تالاش ـ تارتىش بىلەن پۇل تاپقىلى بولمايدۇ.

ـ بولىدۇ، ـ دېدى خەيرۇللا ھەسەن قارىغا قاراپ.

شۇ كۈندىن ئېتىبارەن مەن ھەسەن قارىنى كۆرمىگەن ئىدىم. ئارىدىن خېلى زامانلار ئۆتتى، بىر يەردە يەنە بىللە بولۇپ قالغان ئىدۇق، ئۇلارنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى سورىسام، پۇل تەپكەلدۇق دېگەن ئىدى، مەن ئارتۇق سوئال سورىمىغان ئىدىم.

بىزنى 1970 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى پەيلو مەيدانغا ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىشكە ئېلىپ بارغان ئىدى.

پەيلو مەيدانغا بارغاندىن كېيىن، بىر نەچچە يىل ئۆتكەندە باشلىقلىرىمىدىن، ئۇلارنىڭ شۇ كەتكىنىچە ئۇرۇمچىگە بېرىپ، دادىيوپۇ، شودىيوپۇ دېگەن يەرلەردىكى خىتاينىڭ بانكىسىنى بۇلاپ نۇرغۇن پۇلنى ئېلىپ، ئۇ يەردىن يەنە شىمىگو، ۋىيخۇلىياڭ دېگەن يەرلەردىكى ئاشلىق پونكىتلىرىنى بۇلاپ نۇرغۇن ئاشلىق بېلىتىنى

ئېلىپ، بىيىمىنغا كېلىپ كۆپكۆندۈزده ھەربىي رايونىمىڭ ئىككى ماشىنىسىنى توسۇپ شوپۇرنى ئېتىۋېتىپ، ماشىنىمىڭ ئىشكىگه « شەرقىي تۈركىستان قوراللىق كۈچلىرى سادىر پالۋان ئەترىتى» دېگەن خەتنى چاپلاپ قويۇپ ماشىنىنى ئېلىپ قاچقانلىقىنى ئاڭلىغاندا، ھەسەن قارىنىڭ ئۆلۈمگه ھۆكۈم قىلىنىشىنىڭ سىرىنى شۇ چاغدا ئاندىن بىلگەن ئىدىم. ئۇلار قەشقەرگه كەلگۈچه يەتته ماشىنا ئالماشقان ئىكەن. سۇغۇنچازىدا دۈشمەنگه ئولجا چۈشكەن ئىككى چىپتا پۇل شۇ پۇل ئىكەن.

ئۆلۈمگه ھۆكۈم قىلىنغان 78 كىشىنىڭ ئىچىده، بىز بىلەن بىللە قەشقەر شەھىرىنىڭ خەلق مەيدانىدىكى ھۆكۈم ئېلان قىلىش جازا مەيدانىغا بىللە چىقىپ ئۆلۈمگه ھۆكۈم قىلىنغان يەتته كىشىنىڭمۇ ئىسمى يېزىلغان ئىدى.

ئۇلار: جېلىل قارىم، سىدىق توختى، ئابدۇكېرىم ساۋۇت، ھاۋۇت پاۋان، ئەخمەتجان مۇنىر، يۈسۇپ قادىر، بەختىيارلار ئىدى.

ئىلگىرى ئۆلۈمگه ھۆكۈم قىلىدىغانلارنى بېيجىڭدىكى ئالىي خەلق سوت مەھكىمىسى تەستىقلاپ يەرلىك سوت تەرىپىدىن ئىجرا قىلىشقا تاپشۇرۇلاتتى. 1969 ـ يىلىدىن باشلاپ تاكى شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ ئەزالىرىنى جىنايى جازاغا تارتقان كۈنگىچه ئۆلۈم جازاسى ھوقۇقىنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق سوت مەھكىمىسىگه چۈشۈرىدىغان بولدى. يەرلىككه

كەلگەندىن كېيىن تېخىمۇ ئاددىيلاشتۇرۇپ «ئالاھىدە ۋەزىيەت»، «مىللىي رايون ئالاھىدىلىكى». «ۋەتەن بىرلىكىنى قوغداپ، دۆلەت مۇداپىئەسىنى كۈچەيتىشقا ئائىت ئالاھىدە تەدبىر» دېگەندەك يەرلىك سىياسەت بەلگىلەپ، پرىنسىپقا كۆتۈرۈپ كۆپتۈرۈش، ساختا دېلو ياساش، ئويدۇرما پاكىت توقۇپ يالغاندىن تۆھمەت قىلىشتەك قەبىھ ئۇسۇللارنى ئىشقا سېلىپ، كىچىك ئىشنى چوڭايتىپ، يەنە بىر تەرەپتىن خىلمۇ خىل نەيرەڭۋازلىقنى ئىشقا سېلىپ، ۋەتەنپەرۋەر قېرىنداشلىرىمىزنى تۈركۈم - تۈركۈملەپ ئىتتىك پىچاقتا بوغۇزلاشقا باشلىغان ئىدى.

قەشقەر شەھىرىنىڭ ھەممە يېرىدە ھەركۈنى دېگۈدەك ئۆلۈم جازاسى بېرىش ئېلانلىرى چاپلىنىپ تۇرغان ئىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە مىجىت ساقى بىلەن مۇھەممەد ئىمىن قادىر ۋە روزى ھېكىمگە ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەنلىك ئېلانى كۆزىمىزگە ئالاھىدە چېلىقىپ تۇراتتى.

بۇ ئۇچ پارچە ئېلاندا مۇنداق يېزىلغان ئىدى:

مىجىت ساقى - ئەر، ئۇيغۇر، 29 ياش، قەشقەر شەھىرىدىن.

مۇھەممەد ئىمىن قادىر- ئەر، ئۇيغۇر، 24 ياش، مەكىت ناھىيىسىدىن.

روزى ھېكىم - ئەر، ئۇيغۇر، 32 ياش، مەكىت ناھىيىسىدىن.

ئەڭ ئاخىرقى قۇرلاردا جىنايىتى ئېغىر، ئەشەددىي جاھىل،

ئۆزگەرمەس ئەكسىلئىنقىلابچى ئۇنسۇر، ئۆلتۇرمىسە خەلقنىڭ غەزىپى بېسىلمايدۇ..... مىلتىق بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلسۇن.....

ئاھ شۇ ئەركسىزلىك، زۇلۇم، دەھشەت، قاراڭغۇ تۇنلەر....
سېنى دەپ ئەي گۈزەل مۇقەددەس ۋەتەن،
قانچە مەرد ئوغلانلار بەردى جېنىنى.
تۆكتى تۇپرىقىڭغا قېزىل قېنىنى،
سەن جىم مۇسىبەتتە ئالدىڭ باغرىڭغا،
ئۇلارنىڭ قەھرىمان شېھىت تېنىنى!

ئاشۇ كۈنلەردە مېنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغان بىر ساۋاقدىشىم، ئاشۇ ۋەقەنىڭ شاھىتى بولۇش سۈپىتى بىلەن كۈنلۈك خاتىرە دەپتىرىگە مۇنداق بىر ئەسلىمىنى يېزىپ قالدۇرغان ئىكەن.

«..... 1970 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 21ـ كۈنى قەشقەر شەھەر گۈڭشېسىغا تەۋە تۆت كوچا باشقارمىسىدىن 36 ئاھالە كومىتېتىنىڭ ئاھالىلىرى، شەھەر قارمىقىدىكى ئىدارە ـ جەمئىيەتلەر، زاۋۇت ـ كارخانىلار، ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى ۋە قوشنا يېزىلاردىن بولۇپ، ئونمىڭلارچە كىشىنى مەجبۇرى ھالدا خەلق باغچىسىنىڭ ئالدىدىكى مەيدانىغا توپلىغان ئىدى.

سەھنىنىڭ ئۈستى تەرەپكە تارتىلغان ئۇزۇن لوزۇنكىغا ئۇيغۇرچە، خىتايچە «ھۆكۈم ئېلان قىلىش چوڭ يىغىنى» دېگەن خەت يوغان يېزىلغان ئىدى. شەھەرلىك ھۆكۈمەت بىناسى، بانكىنىڭ ئۈستى، خەلق ئاشخانىسىنىڭ ئۈستى، شەرق تەرەپتىكى 3 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ بىناسى ئۈستى، ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئۈستى، ئېغىر پىلىموت، ئاپتومات، مىلتىقلار بىلەن قوراللانغان ئەسكەرلەر بىلەن لىق تولغان ئىدى.

پاساژىر بېكەتنىڭ ئالدىدىكى يول، دۆڭباغ ئەتراپى، قاتناش شىركىتىنىڭ ئارقىسىدىكى پايناپ يولى، تۇرمە ئەتراپى، پۈتۈنلەي ھەربىي ماشىنا بىلەن تولۇپ كەتكەن ئىدى. ئاشۇنداق بىر سۈرلۈك ھالەتتە يىغىن باشلاندى. سەھنىنىڭ يان تەرىپىگە، فىلىم شىركىتىنىڭ يان تەرىپىگە، يۇقىرى بېسىملىق 25 ياڭراتقۇ ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، بۇ تاريختا بىز كۆرمىگەن ئۈسكۇنە ئىدى. ياڭراتقۇنىڭ يېنىغا بىرەر كىشى كېلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتكەن ئادەم قۇلىقىنى ئېتىۋالمىسا يېرىلىپ كېتەتتى. ئۇ يەردىن باشقا يەرگە ياڭراتقۇلار بېكىتىلمىگەن ئىدى. ھاۋا سوغۇق، سۇر رەڭلىك قارا بۇلۇتلار قەشقەر ئاسمىنىنى قاپلىغان ئىدى.

جىنايەتچىلەر مەيدانغا ئېلىپ كېلىنسۇن!ـ دېگەن بۇيرۇق بىلەن ماشىنىلار ئارقا ـ ئارقىدىن مەيدانغا كىرىشكە باشلىدى. ھەر بىر

ماشىنىدا بىردىن جىنايەتچى ئېگىز ئورۇندۇقنىڭ ئۈستىگە چىقىرىلىپ بىر توپ ئەسكەرلەرنىڭ نازارىتىدە قورال كۆچى بىلەن بەتلەپ تۇرۇقلۇق ئىدى. مەن مىجىت سىلىكىنى ئېنىق كۆردۈم. يۈزلىرىمدىن چىمدىپ ئۆتۈۋاتقان سوغۇق ئىزغىرىن شامالنىڭ تەسىرىگىمۇ قارىماي مىجىت سىلىكىغا تازا سەپسېلىشقا باشلىدىم. ئۇنىڭ چاچلىرى ئۈستىرا بىلەن ئەمدى چۈشۈرۈلگەندەك قىلاتتى. بېشىدىكى يارىسىغا يېپىشتۇرۇلغان كىچىككىنە ئاق پاختا بىلىنەر ـ بىلىنمەس لەپلەپ تۇراتتى.

ھەر بىر تۇتقۇنۇنىڭ يېنىدا ئىككىدىن چىرايىدىن شۇملۇق يېغىپ تۇرىدىغان خىتاي ساقچىسى بار ئىدى. ئۇلار قانداقتۇر بىر قولى بىلەن تۇتقۇنۇنىڭ بوينىنى يەنە بىر قولى بىلەن بېشىنى تۆۋەنگە قايرىپ تۇرۇپ قىمىر قىلغىلىمۇ قويمايتتى. ئاتالمىش «جىنايەتچى» نىڭ ئىسمى ئاتىلىپ ھۆكۈم ئېلان قىلىش ئەيىبلەشنامىسى ئوقۇلغاندا «جىنايەتچى» نى تېخىمۇ ئېگىز ئورۇندۇققا چىقىرىپ خەلقى ئالەمگە ئېنىق قىلىپ كۆرسىتەتتى.

قارىغاندا «جىنايەتچىلەر» نىڭ ھەممىسىنىڭ بوينىدا سىمدىن ياسالغان سىرتماقتەك بىر نەرسە بار ئىكەن. ئەگەر ئۇلار شوئار توۋلىسا دەرھال سىرتماق بىلەن ئۇلارنىڭ گېلى بوغۇلۇپ ئاۋازىنى چىقارمايدىكەن. ھەتتا بەزىلىرىنىڭ تىلى ئىنچىكە سىم بىلەن باغلاپ قويۇلغان ئىكەن. شۇ قېتىم مىجىت سىلىكىنى ھۆكۈم

مەيدانىغا ئېلىپ چىقىشنىڭ ئالدىدا ئۇنىڭغا ناركوز ئوكۇل ئۇرۇپ مەست قىلىپ ھېچ نېمىنى سەزمەيدىغان ھالەتتە ھۆكۈم مەيدانىغا ئېلىپ چىققان ئىكەن.

يۇقىرى بېسىملىق ياڭراتقۇدىن چىقىۋاتقان قۇلاقنى يارغۇدەك سەت ئاۋاز يۇرىكىمنى سىقىشقا باشلىدى. كۆز ياشلىرىم ئىختىيارسىز تۆكۈلۈشكە باشلىغانىدى. ئەمما ئەتراپىمدا لىق ئادەم بولغاچقا باشقىلارغا سەزدۈرمەي يەنىلا بەرداشلىق بېرىپ تۇردۇم. شۇ ئاندا بىرنەرسىنى سەزگەندەك بولدۇمكى، كانايلاردىن چىقىۋاتقان سەت شوئارلارغا ئەگىشىپ ماسلىشىپ شوئار توۋلايدىغان ئادەملەر يوق دېيەرلىك ئىدى. پەقەت خىتايچە شوئار توۋلىغاندا سەپنىڭ ئالدى تەرىپىدىكى ئولتۇرغان خىتاي ئەسكەرلىرى بىلەن خىتاي ئەمەلدارلىرىلا قېتىلىپ شوئار توۋلىغاندەك قىلاتتى. شەھەر ئاھالىلىرى ۋە پۇقرالار جىم ئىدى.

ئەتراپىمغا بىر قارىۋېدىم ھەممە تىمتاس. ئالاق ـ جالاق ياڭراۋاتقان سادالار بىلەن ساراسىمىلىك ۋە نەپرەتكە تولغان كۆزلەر بىرى ـ بىرىگە ئانچە مۇنچە ئۇچرىشاتتى، چارىسىزلىق ئالامەتلىرى بىلىنىپ تۇراتتى. بۇ جىمجىتلىق —پۈتۈن قايغۇ ـ ھەسرىتىنى، دەرد ـ ئەلەمنى، ئۇنسىز كۆز ياشلىرى بىلەن قەلبىگە سىڭدۈرۈۋاتقان مىڭلارچە ئىنسانلىڭ ھېسسىياتىنى تىل بىلەن ئىزھار قىلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇلۇغ ئىستەك، ئارزۇ

ئارمانلارنىڭ تەۋىسىز ساداسى مەيداندا ئەگىپ يۈرگەندەك قىلاتتى...

ئاھ، ئۇلار ھەتتا باشلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئەزىز يۇرتىنىڭ سامالىرىغىمۇ قانغۇدەك قارىيالمىدى. پەقەت ئۇلارنىڭ جانسىز تېنى، ئوچۇق كۆزلىرى، قىپقىزىل ئىسسىق قېنى، ئۇلار ئۈچۈن سۆيۈملۈك بولغان شۇ قارا تۇپراق بىلەن بىرتەن بولماقتا ئىدى...

ئۆيگە قايتىپ كەلدىم، تۆكۈلگەن كۆز ياشلىرىم بىلەن قەلەمنى قولۇمغا ئالدىم ۋە بىر تېنىقتا شۇ مىسرالارنى تىزدىم.

يىغلىغىن ئانا ۋەتەن، ماتەم تۇتۇپ يىغلا بۈگۈن،
يانسۇن، ئۆرتەنسۇن دىلىڭ يالقۇنلىنىپ يىغلا بۈگۈن.
ئاقتى پەرزەنتىڭ ـ شېھىتلار قېنى تۇپراقتا سىڭىپ،
ئەي تۇمەن دەريا سى ئەلەمدە تولغىنىپ يىغلا بۈگۈن.
ئەمدى بەرگىن خاتىمە شوخ كۈيگە ئەي تىزناپ سۈيى،
مەرسىيە ئېيىت شارقىراپ، مۇڭغا تولۇپ يىغلا بۈگۈن.
ئەي گۈزەل قىرلار، ئېدىرلار، ۋادىلار، گۈلزارلار،
كېيىنگىن قارا لىباس، ياش تۆك، بۇلۇت يىغلا بۈگۈن.
چاك ئېتىپ ياقاڭنى ئەي بۇلبۇل نادامەت ئەيلىگىن،
چۈنكى ئايرىلدىڭ گۈلۈڭدىن ئاھ ئۇرۇپ يىغلا بۈگۈن.
شائىرىم يىغلا، قەلەم ـ قەغەزمۇ ھەم ھەسرەتلىنىپ،
يىغلىسۇن ئىلھام پەرىسى خورلىنىپ يىغلا بۈگۈن.

1970 ـ يىلى 1ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى قەشقەر شەھىرى

شۇ كۈنلەردە بىزنىڭ شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ ئەزالىرىدىن 100 دەك ئادەمگە ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەن ئىدى.

ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە جانابىي ئاللاھدىن جەننەتتىن ئورۇن بېرىشىنى تىلەيمەن، ئامىن!.

4ـ يەكەن پەيلو مەيدانىدا

يەكەن پەيلو ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانى بولۇپ، خىتاي دائىرىلىرى ئىچكى قىسمىدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش 2 ـ تارماق ئەترىتى دەپ ئاتايدۇ. بىرىنچى تارماق ئەترىتى ئۇرۇمچىدىكى باجاخۇ تۇرمىسى.

پەيلو مەيدان ـ جەنۇبتىكى باغۇ ـ بوستانلىق، مېۋە ـ چىۋىنىڭ ماكانى، يېشىللىقتا ئۇيغۇرستاندىكى ھەرقانداق يۇرتتىن ئالاھىدە ئۇستۇن تۇرىدۇ. پەيلو مەيدان پۈتۈنلەي ئىھاتە ئورمىنى بىلەن پۇركۈنۈپ تۇرىدۇ. پەيلو مەيدانىنىڭ يالغۇز تىرەك دەرىخىنىلا قەشقەردىن ئۇرۇمچىگە ماڭىدىغان تاش يولنىڭ ئىككى

تەرىپىگە تۆت قاتاردىن تىزىپ ئورۇنلاشتۇرسا يېتىپ ئېشىپ قالىدۇ. باغلىرىدىكى سەرخىل مېۋىلەر ئالايىتەن يېتىشتۇرۇلۇپ، خىتاينىڭ مەركىزىدىكى باشلىقلىرىدىن ماۋغا، جۇئىنلەيگە، ئاپتونوم رايوندىكى ئەمەلدارلارغا سوۋغا قىلىپ ئەۋەتىپ بېرىلەتتى، ئۇ مېۋىلىك دەرەخلەر ئالاھىدە پەرۋەرىش قىلىنغان بولۇپ، ھەر تۈپ مېۋىنىڭ يېنىغا بىر قانچە ئادەم، بىر قانچە تېخنىك كۈنىگە بىر قانچە قېتىم تەكشۈرۈپ كېلىپ تۇرىدۇ، مېۋىلىرىنى يەرلىك ئەمەلدارلار يېيىەلمەيتتى. چۈنكى ئۇ ماۋچىلارنىڭ يەيدىغان مېۋىسى ـ دە!

ئاشۇ كۈنلەردە بۇ باغۇ بوستانلىق، مېۋە ـ چىۋىلىرىنىڭ تەمى تەرەپ ـ تەرەپكە داڭ كەتكەن ماكان، ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ۋە ۋىلايەتنىڭ ھەر دەرىجىلىك يىغىنلىرى چاقىرىلىدىغان مەجلىسگاھىغا ئايلانغان ئىدى. ئەپسۇس ھەر بىر تۈپ مېۋە، ھەر بىر تۈپ دەل ـ دەرەخ، ھەر بىر تۈپ گۈل ـ گىياھ يەرلىك خەلقنىڭ ئىسسىق قانلىرىنىڭ بەدىلىگە يارىتىلغان ئىدى. ئۇلارنىڭ يەۋاتقىنى مېۋە ـ چېۋە، پۇراۋاتقىنى خۇش بۇي ھىد بولماستىن، بەلكى قان ـ ژىرىڭ ئىدى!!!

پەيلو مەيدان ـ يوپۇرغا تەرەپتىن ماڭغاندا مەكتىكە باردىغان زەرەپشان دەرياسىنىڭ بويىغا جايلاشقان بىر جاينىڭ ئىسمى. تارىختىكى رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشچە، مەكتىنىڭ ئامبىلى،

قەشقەردىن كېلىدىغان مادوتەي دېگەن خىتاينى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن، زەرەپشان دەريا سىنىڭ بويىدىن يوپۇرغا تەرەپكە ئۆچ كىلومېتىر كېلىدىغان بىر يەرگە بىر پەيلو ياسىغان ئىكەن. پەيلو دېگىنى خىتايچە سۆز بولۇپ، مەنىسى قاناتسىز كاتتا قوۋۇق دېگەن مەنانى بىلدۈرىدۇ. ياغاچتىن ياسالغان بۇ پەيلونىڭ ئىككى تەرىپىگە ئۈستىگە رەڭگا ـ رەڭ رەخ بىلەن يوپۇق يېپىپ ياساپ، ئاستىغا پايانداز سېلىپ، مادوتەينى پەيلودىن ئۆتكۈزۈپ، قارشى ئالغان ئىكەن، مادوتەي كەتكەندىن كېيىن ئۈستى تەرەپتىكى ۋە يان تەرەپتىكى ھەشەمەتلىك رەختلەر ئېلىپ تاشلىنىپ، پەقەت ياغىچىلا ئۇزۇن مۇددەت ساقلىنىپ قالغان ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن كىشىلەر ئۇ يەرنىڭ ئىسمىنى پەيلو، دەپ ئاتىشىدىغان بولۇپ قالغان. پەيلو ياسالغان يەرنىڭ ئورنى يەكەنگە تەۋە بولغانلىقى ئۈچۈن بەزىلەر يەكەن پەيلو، دەپمۇ ئاتايدۇ.

ئوبۇلقاسىم ھامىت

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى گۇڭئەنتاڭ سىياسىي باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ئوبۇلقاسىم ھامۇت 50 ـ يىللارنىڭ بېشىدا بۇ يەرگە كېلىپ، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانى قۇرۇشقا مۇۋاپىق يەر ئىكەن دەپ قاراپ، تەستىق سېلىپ پۇل ئاجراتقان ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ يەر ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانى قىلىپ قۇرۇلغان ئىكەن. ئاردىن 20 يىل ئۆتكەندە ئوبۇلقاسىم ھامۇتمۇ بۇ تۇرمىگە 20 يىل كېسىلىپ كىرىپ يېتىپ، «ئۆزۈم سالغان تۇرمىگە، ئۆزۈم كىرىپ ياتتىم» دەپ، يىغلاپ

ھەسرەتلەنگەن ئىدى. ئەپسۇس ئۇ ئادەم ئېغىر كېسەللىك ئازابى بىلەن ئۆزۈن مۇددەت تۇرمىدە يېتىپ ساقىيالماي، تۇرمە سىرتىدا ئىجرا قىلىش نامى بىلەن قويۇپ بېرىلىپ، ئۆزۈن ئۆتمەي ئالەمدىن ئۆتتى. مەزكۇرنىڭ ئۆيى قەشقەر يۇمىلاق شەھەر كۆل بېشىدا بولۇپ، ئاخۇنوپنىڭ قوشنىسى ۋە يېقىن ئادەملىرى ئىدى. ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

پەيلو مەيداندا تۆت دادۇي، بىر يېڭى ھايات ئەترىتى، بىر سۇ قۇرۇلۇش ئامبىرى قاتارلىق ئالتە ئۆزگەرتىش دادۇيى بار. مەن بار يىللىرى تەخمىنەن ئالتە مىڭدىن ئارتۇق تۇتقۇن بار ئىدى. ھەر دادۇيدە 1500 ئەتراپىدا «جىنايەتچى» بار ئىدى.

1ـ دادۇي زەرەپشان دەريا بويىدىكى پەيلوغا جايلاشقان بولۇپ، ئەڭ بۇرۇن سېلىنغان تۇرما بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ تۇرمىنىڭ نامى پەيلو مەيدان دەپ ئاتىلىپ كەلگەن. پاختا بىلەن دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىپ يەر تېرىيدۇ. ئايال «جىنايەتچىلەر» مۇ بۇ يەردە ئۆزگەرتىلىدۇ. 1ـ دادۇي جۇغراپىيەۋى جەھەتتىن يەكەننىڭ خاڭدى يېزىسىغا يېقىن. يەنە بىر تەرىپى مەكىتكە يېقىن.

4ـ دادۇي پەيلو مەيداننىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان بولۇپ، چاڭبۇسى(مەيدان شتابى) 4 ـ دادۇيگە ئورۇنلاشقان. دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئىدارە ـ جەمئىيەت، مەكتەپ، ماشىنا ئەترىتى، تراكتور ئەترىتى، ئۇن زاۋۇتى، قوشۇمچە كەسىپ

ئەترەتلىرىنىڭ ھەممىسى چاڭبۇغا جايلاشقان. بىر تەرىپى مەكتىنىڭ شېھىتدۆڭ يېزىسىغا تۇتىشىدۇ.

3ـدادۇي مارالبېشىنىڭ ئاۋات يېزىسىغا يېقىن، بىنەم ئېچىش ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، ئەڭ جاپالىق.

بۇلارنىڭ ئىچىدە 2 ـ دادۇينىڭ دەرۋازىسى قاپقارا بولغانلىقى ئۈچۈن قارادەرۋازا دەپمۇ ئاتىلىدۇ. 2 ـ دادۇي پەيلو مەيدان بويىچە نۇقتىلىق دادۇي ھېسابلىنىدۇ. بىر تەرىپى يوپۇرغىنىڭ بايئاۋات يېزىسىغا يانداش كېلىدۇ. بۇ دادۇيدە تۆت جۈڭدۇي بولۇپ:

1ـجۈڭدۇيى سىياسىي جىنايەتچىلەرنى ئاساس قىلىدۇ. ئاساسلىقى ئۇيغۇرلار بولۇپ، بىنەم ئېچىش ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، ئەڭ جاپالىق.

2ـجۈڭدۇي جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرى جۈڭدۇيى. دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ،

3ـ جۈڭدۇيى، مۇددەتلىك كېسىلگەن، سىياسىي ۋە جىنايى ئىشلار بىلەن كېسىلگەن خىتاي جىنايەتچىلەرنى ئاساس قىلىدۇ، دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

4ـجۈڭدۇيى گومىنداڭنىڭ ئۇرۇش جىنايەتچىلىرى، ئوسمان باتۇرنىڭ مۇددەتسىز كېسىلگەن ئادەملىرى ھەمدە تەڭرىتېغىنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىدىكى مۇددەتسىز ۋە ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىپ ئىككى يىل كېچىكتۈرۈپ ئىجرا قىلىنىشقا قالدۇرۇلغان

جىنايەتچىلەرنىڭ ھەممىسى 4 - جۈگدۈيدە بولۇپ، ئۇيغۇرستاندىكى خەتەرلىك «جىنايەتچى» لەر مۇشۇ جۈگدۈيدە ئۆزگەرتىلىدۇ.

مەن مۇشۇ جۈگدۈيدە تۇرغان ئىدىم. مەن تۇرغان جۈگدۈيدە، خوتەنلىك ئابدۇلھېكىم دامۇللامنىڭ بىر تۇغقان ئىنىسى ئابدۇسەمەت دامۇللام، خوتەن كېرىيىلىك ئابدۇلھەيخان ھاجىم، كەلپىنلىك مامۇت ھەسەن دامۇللام، شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيىسىنىڭ گېنېرالى خەمىت ئارسلان، چەتئەللىك « شىپىيون» لار قاتارلىق خەتەرلىك «جىنايەتچىلەر» بار ئىدى.

سىياسىي تۇتقۇنلار 1 - جۈگدۈيى بىلەن، بىزنىڭ مۇددەتسىز 4 - جۈگدۈي بىنەم ئېچىش بىلەن شۇغۇللىناتتى. ئەمگەك سىجىللىقى بەك ئېغىر ئىدى. ئەتىگىنى سۇبھى بىلەن ئىشقا ماڭساق ئاخشىمى كۆز قارايغاندا ئىشتىن كېلەتتۇق. ئەتىدىن كەچكىچە جاڭگالدا قاقاسلىقتا بىنەم ئاچاتتۇق. ئىچىدىغان سۇ يوق ئىدى. ئەتىگىنى ئىشقا ماڭغاندا بىزنىڭ كەينىمىزدىن قاياناق سۇ ئېلىپ يولغا چىققان كالا ھارۋىسى، چۇش بىلەن ئاران يېتىپ كېلەتتى. ئۇسسۇزلۇقتىن ئادەملەر ھالىدىن كېتەتتى. قورساق تويمايتتى، ئەتىگىنى بىر سېرىق قوناقنىڭ قاسقاندا پىشۇرغان نېنى بىلەن، بىر كورا قىزىلچىنىڭ كۆكىنى بېرەتتى. چۇشتە يەنە بىر قوناق نېنى بىلەن، بىر چۆموچ قىزىلچىنىڭ كۆكىنى بېرەتتى، ئاخشىمى

ئۇماچ ياكى زاك دېگەن تاماقنى بېرەتتى. 8 ـ ئايدىن كېيىن قىزىلچىنىك كۆكىنىك ئورنىغا سەۋزە قاينىتىپ بېرەتتى. يىل بويى ئاق ئۇننى پەقەت قۇربان ھېيىتتا ھەر كۈنى بىر قېتىم، خىتايلارنىڭ باھار بايرىمىدا ھەر ئاخشىمى بىر قېتىم يەيتتۇق، قالدى كۈنلەردە قوناق مومىسى يەيتتۇق. ئەمگەكنىڭ ئېغىرلىقىدىن، ھارغىنلىقتىن، ياداڭغۇلۇقتىن، ماغدۇرسىزلىقتىن، ھەر ھەپتىدە بىر ـ ئىككى ئادەم ئۆلۈپ كېتەتتى. كېسەللىكتىن ئۆلىدىغان ئادەملەرنىڭ سانىمۇ ئاز ئەمەس ئىدى.

بەزىلەر ئەمگەكنىڭ ئېغىرلىقىغا، ئاچلىققا، ئۇسسۇزلۇققا چىدىماي، يالغاندىن قاچقان بولۇپ، ئۆزىنى ئۆلۈمگە قەستەن تۇتۇپ بېرەتتى، بىزنى قوراللىق خىتاي ئەسكەرلىرى ساقلايتتى. قاچىدىغانلار «بوگو بەنجاك، مەن قاچتىم!» دەپ ۋارقىراپ قاچاتتى. ئەسكەرلەر ئاگاھلاندۇرۇش قىلىپ ئاسمانغا بىر پاي ئوق ئاتاتتى، ئۇنىڭغا ئۇنىمىغانلارغا، نىشانلاپ، ئۆلىدىغان يېرىگە قارىتىپ ئېتىپ ئۆلتۈرەتتى. ياشاشنى خالىمىغانلار بۇنداق قىينالغاندىن كۆرە ئۆلگەن ياخشى دەپ، قەستەن ئۆزىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرەتتى. بەزىلىرى ئىش مەيدانىدا كېتىۋېتىپ، يىقىلىپ ئورنىدىن تۇرالماي، جان ئۇزۇپ كېتەتتى. بەزىلىرى ئاخشىمى ئىشتىن كېلىپ ياتاتتى، ئەتىگىنى ئويغاتساق ئورنىدىن تۇرالمايتتى. قارىساق

هارغىنلىقتىن يۈرىكىنىڭ سوقۇشى توختاپ جان ئۈزۈپ كەتكەنلىكىنى بىلىۋالالايتتۇق. ئۆلگەنلەرنى تۆت مېتىر خەسە بىلەن ئوراپ، نامىزىنى چۈشۈرۈپ كۆمۈپ قويياتتۇق. 2 ـ دادۇينىڭ زاراتگاھلىقىدا مەن بىلىدىغان مېنىڭ شېرىكلىرىمدىن 106 كىشىنىڭ جەستى قالدى. ئۇندىن باشقا مەن بىلىدىغان باشقا جىنايەتچىلەردىن ئۆلگەنلەرنىڭ سانى مەن تۇرغان 10 نەچچە يىل ئىچىدە 600 دىن ئاشقان ئىدى. يەنى مەن تۇرغان 10 نەچچە يىل ئىچىدە باشقا بەش دادۇيدىمۇ ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئادەم ئۆلگەن ئىدى. ئۇلارنىڭ سانىنى مەن بىر نېمە دېيەلمەيمەن.

پەيلو مەيدانىنىڭ ھايۋانلىرىنىڭ يېمەك ـ ئىچمىكى، پەيلو مەيدانىدا ئۆزگەرتىلىۋاتقان «جىنايەتچىلەر» نىڭ يېمەك ـ ئىچمىكىدىن ياخشى ئىدى. پەيلو مەيدانىنىڭ ئاتلىرى كۈنىگە ئالدىدىن ئاشقۇدەك قوناق يەيتتى. ئۇسسۇزلۇقىغا سوۋۇتۇلغان قارا چاي ئىچەتتى، جىنايەتچىلەر يىل بويى بىر قېتىمىمۇ چاي سالغان چاي ئېچىش پۇرسىتىگە ئېرىشەلمەيتتى. پەيلو مەيدانىنىڭ كالىلىرى كۈنىگە ئالدىدىن ئاشقۇدەك ھەلەپ بىلەن قوناق ئۇنىدا ئالايىتەن ئېتىلگەن پوم يەيتتى. بىچارە جىنايەتچىلەر بىر توغرام زاغرا نانغا زار بولۇپ، كۆزلىرى ئاچلىقتىن چەكچىيىپ كېتەتتى. پەيلو مەيدانىنىڭ توڭگۇزلىرىنىڭ يەيدىغان يېمەكنى مەن نومۇس قىلىپ ئېغىزغا ئالالمايمەن، ئۇنىڭ يەيدىغان نەرسىلىرىنىڭ سانى

بەكمۇ جىق ئىدى. چۈنكى ئۇلارنى خىتايلار ئۆزلىرى يەيدىغان بولغانلىقتىن، تېخىمۇ ئېسىل يېمەكلىكلەر بىلەن ئالاھىدە بېقىلاتتى. ئاچلىق ئازابىغا چىدىمىغان جىنايەتچىلەرنىڭ بەزىلىرى، ھايۋاننىڭ ئالدىدىكى يېمەكنى تارتىپ يەپ، ئۆلگۈچە تاياق يەيتتى، بەزىلىرى ھايۋان يېمىكىنى يەۋالغان جىنايىتى بىلەن ئەيىبلىنىپ، قانداقتۇر چارۋىچىلىققا بۇزغۇنچىلىق قىلغانلار قاتاردا قوشۇپ جازالىناتتى.

قورسىقى تويمىغان جىنايەتچىلەر ئالدىغا كەلگەن نەرسىلەرنى يەيتتى. مەسىلەن، قوغۇنىنىڭ شاپىقى، قوغۇنىنىڭ ئۇرۇقى، تاشلاندى ئەسكى سۆڭەك قاتارلىقلارنى قايىنىتىپ سۇيىنى ئىچەتتى. قوغۇنىنىڭ ئۇرۇقىنى يەپ قورسىقى ئېسىلىپ، تەرەت ماڭماي، يىقىلغان جىنايەتچىلەردىن بىر قانچىسى قەرەلسىز ئۆلۈپ كەتكەن ئىدى.

مارالبېشىلىق باراتباخشى دېگەن بىر ئادەم بار ئىدى. ئۇ «ئەكسىلئىنقىلابچى جىنايىتى» بىلەن 15 يىللىق كېسىلگەن ئىدى، ئۇ ھەممىدىن ئېگىز بەست بويلۇق ئادەم بولغاچقا باشقىلارنىڭ كۆزىگە ئالاھىدە چېلىقىپ تۇراتتى. ئۆزى كېلىشكەن ئۇستىخانلىق، راۋۇرۇس، بەرجەس ئادەتتىكى تۆت ئادەمنىڭ ئۇستىخىنى بار ئادەم ئىدى.

رەھىمەتلىك ئاچلىقتىن قوغۇنىنىڭ ئۇرۇقى بىلەن قوغۇن -

تاۋۇزنىڭ شاپىقىنى يەپ قويۇپ قورسىقى ئېسىلىپ، تەرەت ماڭماي، قورسىقى ئىششىپ كېتىپ سەكراتقا چۈشىدۇ، ياللاپ ئىشلەتكەن جىنايەتچى دوختۇرلار بۇ ئادەمنى دەرھال ئوپېراتسىيە قىلمىسا بولمايدۇ، چاڭبۇغا ئاپىرايلى دېسە، ھازىر كەچ بولۇپ كەتتى، تۈرمىنىڭ قائىدىسى بويىچە كەچ سائەت سەككىزدىن كېيىن تۈرمىدىن ئادەم ئېلىپ چېقىشقا بولمايدۇ، دەپ قەستەن ئۇنىمايدۇ، شۇنىڭ بىلەن كېچىسى جان ئۈزۈپ كېتىدۇ.

جىنايەتچىلەرنىڭ قورسىقى تويماي ئاچلىقتىن، ماغدۇرسىزلىقتىن، كېسەللىك ئازابى بىلەن ئۆلۈپ تۇراتتى. كېسەل بولغانلارنى ئالۋان تەرىقىسىدە داۋالايتتى، دورىلىرى يېتەرلىك ياكى ياخشى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، كېسەل بولغان ئادەم ئاساسەن ساقىيالماي تېزلا ئۆلۈپ كېتەتتى. تۈرمىدىكى كۆپ جىنايەتچىلەر بىلەن ئايرىم مۇڭداشقاندا، كۆپىنچىسىنىڭ ئوخشاشلا: «قورسىقىم تۇيغۇدەك بىر ۋاخ تاماق بېرىپ ئەتىسى ئېتىۋەتسە رازى بولاتتىم» دەيتتى.

مەنمۇ شۇ كۈنلەردە تۈرمىدىن ساق چىقىشىمغا كۆزۈم يەتمەيتتى، ھارغىنلىق، ئاچلىق، ماغدۇرسىزلىقتىن، كۈنلەرنىڭ بىرىدە مەنمۇ ئۆلۈپ كېتىمەنغۇ، دەپ ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە ھەسرەت چېكەتتىم. مېنىڭ ئۈمىدسىزلەنگەنلىكىمدىن خەۋەر تاپقان دوستلىرىم ۋە مېنى ھۆرمەتلەيدىغان پېشقەدەم ئۇستازلىرىم، ماڭا نەسىھەت

قىلىپ، ئىمكان بار هاياتلىقنى ساقلاپ قېلىشنىڭ چارىسىنى ئىزدەپ تارىختىكى ئۆتكەن قەھرىمانلارنى مىسالغا ئېلىپ ئىلهاملاندۇراتتى . . .

بىر كۈنى مەن خوتەنلىك مۇھەممەد روزى دېگەن مۇددەتسىز كېسىلگەن بىر كىشى بىلەن مۇڭدىشىپ قالغان ئىدىم. ئۇ تۇرمىدە ياتقىلى شۇ كۈنلەردە 33 يىل بولغان ئىكەن. ئۇ ئادەم ئادەتتە كۈن بويى گەپ قىلمايدىغان ياكى ساراڭلىقنى ياكى ساقلىقنى بىلىپ بولغىلى بولمايدىغان غەلىتە بىر شەخس ئىدى.

ئۆزىنىڭ دېيىشىچە گومىنداڭنىڭ تۇرمىسىدىن، گۇڭچەنداڭنىڭ تۇرمىسىگە ئېشىپ قالغان ئادەم ئىكەن. ئۇ هاياتىدا ئۆيلەنمىگەن، ئايال كىشى بىلەن بىر قېتىمۇ بىر يەردە بولۇپ باقمىغان ئادەم ئىكەن.

ئۇ ماڭا يىغلاپ تۇرۇپ ئاچچىقىدا: ماڭا قورسىقىم تۇيغۇدەك بىر ۋاخ تاماق بېرىپ، قېرى بولسىمۇ ئاغزىدىن هۆ چىقىپ تۇرىدىغان ئايال بىلەن بىر كېچە ياتقۇزۇپ ئەتىسى ئېتىۋەتسە، بۇ جاللاتلاردىن ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا رازى بولاتتىم، دېگەن ئىدى. مۇنداق ئادەملەر جىق ئىدى.

يەنە بەزىلىرى تۇرمىدىن مۇددىتى توشقاندىمۇ ئۆيلىرىگە كېتەلمىگەن بولغاچقا، ئۆلۇپ كېتىشنى ئويلايتتى. چۈنكى ئۇ زامانلاردا مۇددىتى توشسىمۇ هەرخىل باهانە ـ سەۋەبلەر بىلەن يەنىلا

قويۇپ بېرىلمەيتتى، ئۇلار ئۆزلىرىنى مۇددەتلىك ياتتىم 8 ـ 10 يىل، مۇددەتسىز ياتارمەن يەنە قانچە 10 يىل دەپ، ئۇمىدسىزلىك بىلەن شىكايەت قىلىشاتتى.

شۇنىڭ ئۈچۈن پەيلو مەيداندا ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنمىغان تۇرۇپ، ئۆزىنى قەستەن ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىدىغانلارنىڭ سانىمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. خىتاي ھاكىمىيىتىگە قارشى ئىسيانلار، قارشىلىقلار ئۇزۇلمەي بولۇپ تۇراتتى. مەن بۇ ھەقتە بىر نەچچەيلەننىڭ ئىش ـ ئىزلىرىنى ئەسلەپ ئۆتۈشنى لايىق كۆردۈم.

ئابدۇللا ئۆلىمانىڭ ئۆلۈمى: ئابدۇللا مۇھەممەد مەندىن بەش ياش چوڭ ئىدى. ئۇ يەكەنلىك بىر ئۆلىما كىشى بولۇپ، يېڭىساردىن تارتىپ پوسكامغىچە دىنى تەبلىغ بىلەن شۇغۇللانغانلىقى ئۈچۈن مۇددەتسىز قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان ئىدى. تۇرمىگە كەلگەن كۈندىن تارتىپ بىر كۈنمۇ ئەمگەككە چىقمىغان ئىدى، ئۇ ئۆزىنى گۇناھسىز ھېسابلايتتى. مەن پەقەت بالىلارغا ساۋاتسىز قالمىسۇن ئۈچۈن ئىسلامدىن دەرس بەردىم، ئىسلام دىنى پۈتۈن ئىنسانلارغا ئاللاھدىن كەلگەن دىن. مېنىڭ ئۆگەتكىنىم ئاللانىڭ كىتابى، ئۇنى ھەممە ئادەمنىڭ تەشۋىق قىلىش ھوقۇقى بار، نېمە ئۈچۈن مېنى سەنلەر جىنايەتچى دەيسىلەر؟ ـ دەيتتى.

ئېسىمدە قېلىشچە 1973 ـ يىلىنىڭ قىش پەسلى ئىدى، ئۇنى

ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىشكە قارشىلىق قىلدى، ئەمگەككە چىقمىدى، دەپ كۆرەش ـ پىپەنگە تارتماقچى بولۇپ، ئوتتۇرىغا سۆرەپ چىقتى. ئالدىن ئورۇنلاشتۇرۇلغان «ئاكتىپلار» تارتىپ بېشىنى پەسكە قارىتىپ بېسىپ تۇردى. ئابدۇللا مۇھەممەد ئۇلارنى دۇشكەللەپ ئىتتىرىۋېتىپ يۇقىرى ئاۋازدا «يوقالسۇن پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئەشەددىي دۇشمىنى، قانخور جاللات ماۋزېدۇڭ!» دەپ توۋلىدى.

ھەممەيلەن ھەي!ـ دېيىشىپ ھاڭ ـ تاڭ قېلىشتى. بىزنىڭ جۇڭدۇينىڭ يېرىمى مۇددەتسىز خىتاي جىنايەتچى، يېرىمى ئۇيغۇر جىنايەتچى بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ گېپىنى چۈشەنمىگەن خىتاي جىنايەتچىلەر، ئۇ نېمە دېدى؟ـ دەپ سورىغىلى تۇردى. كادىرلار ئۇنىڭ يەنە بىر نېمىلەرنى دەپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ ئۇنى باسماداپ باغلاپ، ئاغزىغا بېشىدىكى تۇمىقىنى تىقىپ، ئېغىزىنى ئاچۇرماي، سۆرىگەن پېتى، قارا ئۆيگە ئېلىپ كەتتى. ھەممەيلەننى تارقىتىۋەتتى.

بىزمۇ مۇزدەك يەردە ئولتۇرۇشتىن قۇتۇلۇپ، كامېرلارغا تاراپ كەتتۇق. كەينىمدىن 4 ـ 5 خىتاي جىنايەتچىلەر كېلىپ، مەندىن سورىغىلى تۇردى، مەنمۇ ئابدۇللا مۇھەممەدنىڭ سۆزىنى بىردىن بىر تەرجىمە قىلىپ بەردىم. ئۇلار قاقاقلاپ كۈلۈپ، ئۇيغۇرلار ھەقىقەتەن يامان مىللەت ئىكەن! دېيىشتى. بىر دەمدىن كېيىن يەنە بىرى

ئالايىتەن كېلىپ، پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى دېدىمۇ؟ ياكى پۈتۈن دۇنيا خەلقىنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى دېدىمۇ؟ ـ دەپ سورىدى، مەن، پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى ـ دېدى، دېسەم، تۇرۇپ كېتىپ، «ئۇ دىنى ئادەم ئىكەن» دېدى. شۇ ئىش بولۇپ، يەتتە كۈندىن كېيىن ئابدۇللا مۇھەممەدكە ئۆلۈم جازاسى بېرىپ چاڭبۇ دا ئىجرا قىلدى.

ئىسمائىل ئەمەتنىڭ ئۆلۈمى: ئىسمائىل ئەمەت تېگى يېڭىسارلىق بىر مېيىپ بولۇپ، ئىككى پۇتى ئىچىگە كىرىشكەن ئاران ـ ئاران ماڭىدىغان بىر كىشى ئىدى، قەشقەر شەھىرىنىڭ كۆكتات بازىرىدا باققاللىق قىلىپ جان باقىدىغان بىر ئاجىز ئىنسان ئىدى. ئۇ ئادەمنى قەشقەرلىكىنىڭ بىلمەيدىغىنى يوق ئىدى. ماۋزېدۇڭنى تىللىغىنى ئۈچۈن 20 يىللىق كېسىلىپ پەيلوغا كەلگەن ئىدى. گەرچە بىر جۇڭدۇيده بولمىساقمۇ پات ـ پات كۆرۈشۈپ تۇراتتۇق. بىر كۈنى جۇڭدۇينىڭ ئىچىگە ماۋزېدۇڭنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ ۋاراقلىرى توشۇپ كېتىپتۇ. ئەتىگىنى ئورنىدىن تۇرغان جىنايەتچىلەر ھەممە يەردە ماۋنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ چېچىلىپ ياتقانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن، قورقۇپ يولدىن ماڭالمايدۇ، دەسسەپ قويۇشتىن قورقىدۇ. كادىرلار كىرىپ گۇمانلىق كىشىلەردىن بىر قانچىسىنى تۇتۇپ قاماپ قويىدۇ ھەمدە قىيناشقا باشلايدۇ، بۇنىڭغا چىدىيالمىغان ئىسمائىل ئەمەت ياتاقتىكى چالا

يىرتىلغان كىتابلارنىڭ ھەممىسىنى ئېلىپ چىقىپ، سەيناغا تاشلاپ ئۆزىنىڭ قىلغانلىقىنى ئىقرار قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن باشقىلار زۇلۇمدىن قۇتۇلۇپ قالىدۇ. ئىسمائىل ئەمەتنى يەتتە كۈندىن كېيىن ئوخشاشلا ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىپ، چاڭبۇدا ئىجرا قىلغان ئىدى.

ئامانۇللانىڭ ئۆلۈمى: ئامانۇللا خوتەنلىك بولۇپ، بالا ۋاقتىدىن تارتىپ خىتايلار بىلەن ئىلىشىپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن،«بالا جىنايەتچى» بولۇپ جازالىنىپ، يېشى توشقاندىن كېيىن مۇددەتسىز قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنىپ، بىز بار تۇرمىگە كەلگەن ئىدى. ئۇنىڭ دادىسى پەتھىدىن نۇر مۇھەممەد 1954 ـ يىلىدىكى ئابدۇلھېكىم دامۇللام رەھبەرلىكىدىكى خوتەن ئىسلام ھەربىكىتىنىڭ رەھبەرلىرىدىن بىرى بولۇپ، خىتايلار تەرىپىدىن 1958 ـ يىلى خوتەندە ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان ئىدى. مەرھۇم ئەرەب، پارس تىلىنى، رۇس تىلىنى مۇكەممەل بىلىدىغان بولغانلىقتىن 43 ـ يىللىرىدىن 47 ـ يىللىرىغىچە خوتەن گېزىتىدە تەھرىر بولۇپ ئىشلىگەن. كېيىنكى ۋاقىتدا مۇھەممەد ئىمىن بۇغرا بىلەن ئىيسا ئەپەندى چىقىرىۋاتقان «ئەرك» گېزىتىدە بىر مەزگىل ئىشلىگەن ئىكەن.

1976ـ يىلى ماۋزېدۇڭ ئۆلگەندە بىزنىڭ جۇڭدۇيدىكى مۇددەتسىز جىنايەتچىلەرنى ئىشقا ئېلىپ چىقماي، سىياسىي ئۆگىنىشكە

تەشكىللىگەن ئىدى. مۇددەتلىك قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان جىنايەتچىلەر بار جۇڭدۇيلەر ئوخشاشلا ئىشقا چىقىۋەرگەن ئىدى.

بىزنى ئۆگىنىشكە ئۈيۇشتۇرۇپ، خۇاگوپىڭغا بولغان كۆز قارىشىڭلارنى دەڭلار دەپ، سوئال چىقىرىپ مۇزاكىرىگە ئۈيۇشتۇردى. چۈنكى ماۋزېدۇڭ ئۆلگەندىن كېيىن خۇاگوپىڭ دېگىنى باشلىق بولغان ئىدى.

ئامانۇللا ئۆز سۆزىدە: «مېنىڭ بوۋامنى ستالىن ئۆلتۈرگەن، دادامنى ماۋزېدۇڭ ئۆلتۈردى. مېنى خۇا گوپىڭنىڭ ئۆلتۈرۈشى تۇرغانلا گەپ» دېدى. كادىرلار ئۇنىڭدىن گەپ سوراپ كوچىلاۋەرسە، كوممۇنىستنىڭ پارتىيىنى، خىتاينىڭ ھەممە باشلىقىنى بىرمۇ بىر تىللىغىلى تۇردى، ئېغزى بېسىقمىدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇنى باغلا دېسە باغلا!ـ دەپ، تۇتۇپ ئېلىپ ماڭدى.

ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى بېرىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ، ئەگەر تەۋبە قىلساڭ، جىنايى جازانى ئۆزگەرتىمىزـ دەپ، بىر ھەپتە سۈرۈك بەردى. ھەتتا جىنايەتچىلەردىن بىر نەچچىسىنى كىرگۈزۈپ تەۋبە قىلىشقا ئۇندىدى، ئۇنۇمى بولمىدى، بەلكى ئۇ سۆزىدە: «مېنى ئۇ دۇنيادا ھۆر قىزلار كۈتۈپ تۇرىدۇ، ئۆلۈمنىڭ ياخشىسى شېھىتلىك ئۆلۈمى، خىتايلارغا ئىشلىگەندىن كۆرە ئۆلگەن ياخشى.....» ـ دەپ ئۆلۈم يولىنى تاللىۋالغان ئىدى.

ئامانۇللانى دادۇينىڭ ھويلىسىدا ھۆكۈم قىلىپ ئېتىپ ئۆلتۈردى،

تارىختىن بىرى دادۇيدە ئادەم ئاتمايتتى، بىر ئامانۇللانى شۇنداق قىلدى، ئاتقاندىن كېيىن مەرھۇمنىڭ جەسىتىنى ياتقان جايىدا قويۇپ، پۈتۈن جىنايەتچىلەرنى تەشكىللەپ، جەسەتنىڭ چۆرىسىدىن بىر كۈن ئايلاندۇرۇپ «ساۋاق» ئالدۇردى.

ئامانۇللا شۇ كۈنلەردە 22 ياشلىق ئۆيلەنمىگەن، چىرايلىق، قىز بالىدەك پاكىز بىر يىگىت ئىدى، مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

يولۋاس ھەسەنىنىڭ ئۆلۈمى: يولۋاس ھەسەنىنىڭ مىللىتى ئۇيغۇر بولۇپ، ئاقتۇ ناھىيىسىنىڭ باربن يېزىسىدىن ئىدى. ئۇ قەشقەر يول ئاسراش ئىدارىسىنىڭ شوپۇرى بولۇپ، بىزنى سۇغۇنچازىغا ئېلىپ بارغان شوپۇر ئىدى. ئۇ ماڭا ئوخشاش قاراجۇلدە ئەسىرگە چۈشۈپ، 15 يىللىق قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان ئىدى. ئۇ پەيلو مەيدانىنىڭ 2 ـ دادۇيىنىڭ بىرىنچى جۇڭدۇيىدە تۇراتتى. ئۇلارنىڭ جۇڭدۇيىمۇ ئوخشاشلا بىنەم ئېچىش ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللىناتتى. ئەمگەك سىجىللىقى بەك ئېغىر ئىدى. ئۇلارنىڭ جۇڭدۇيىدىمۇ ئوخشاشلا ئۆلۈم ـ يېتىم ئىشلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. مۇددەتلىك كېسىلگەن سىياسىي جىنايەتچىلەرنىڭ ھەممىسى يولۋاس ھەسەن بار جۇڭدۇيدە ئىدى.

1974 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى دەل بىزنىڭ قوراللىق قوزغىلاڭغا ئاتلانغانلىقىمىزنىڭ 5 يىللىق خاتىرە كۈنى ئىدى.

يولۇاس ھەسەن تۇرمىدىن غايىب بولدى. ھېچكىم ئۇنىڭ دېرىكىنى ئالالمىدى. ئۇ تۇرمىدىن قاچقان ئىدى. پەيلو مەيداندا ناھايىتى بىر جىددىي ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى. تەرەپ ـ تەرەپتىن ئەسكەر باشلىقلىرى كېلىپ تۇرمىنى قورشاپ، غادىرـئۇسكۇن قىلىشقىلى تۇردى. يېقىن ـ يىراقتىكى «جىنايەتچىلەر» نىڭ ئىز دېرىكىنى قىلىشىپ، ھەممىنى تۇرمىگە سولىغىلى تۇردى.

مەن شۇ كۈنى يانتاق چېپىش ئۈچۈن جاڭگالغا كەتكەن ئىدىم. مېنىڭ كالا ھارۋام ناھايىتى قىرى كالا بولغانلىقى ئۈچۈن بەك ئاستا ماڭاتتى، كەچتە تۇرمىگە يېقىن قالغاندا بىزنىڭ جۈڭدۈيدىكى خىتاي جىنايەتچىلەر ئىچىدە مۇددەتسىز كېسىلگەن گومىنداڭنىڭ بىر گېنېرالى بار ئىدى. ئۇنى مەن ۋۇگېنېرال دەپ ئاتايتتىم. ئۇ مەندىن بەكلا مەمنۇن ئىدى. مەن ھەر قېتىم ئۇنى «گېنېرال» دەپ چاقىرغىنىمدا ئۇ كۈلۈپ كېتىپ: «ھەقىقىي گېنېرال سەن! بىزنىڭ 8 مىليون كىشىلىك ئۇستۇن ئەسكىرى كۈچ بىلەن قوراللانغان ئارمىيىمىز تۇرۇپ، كومۇنىستلارغا زېمىنىمىزنى تارتقۇزۇپ قويدۇق. سىلەر 25 ئادەم كومۇنىستلارنىڭ كۈچەيتىلگەن بىر پولك ئەسكىرى بىلەن ئالتە ـ يەتتە سائەت ئۇرۇشۇپ ئۇلارنىڭ نۇرغۇن ئەسكىرىنى يەر چىشلىتىپ، كومۇنىستلارنى شەرمەندە قىلدىڭلار، سىلەردىن بىز گومىنداڭچىلار ئۆگىنىشىمىز كېرەك .... يېقىندا بىزنى ئالاھىدە كەچۈرۈم بىلەن قويۇپ

بېرىدىغان ئوخشايدۇ، ئەگەر تۇرمىدىن ساق چىقىپ قالسام، خوتۇنۇمغا بېرىپ سىلەرنىڭ شانلىق، قورقماس، باتۇر ئىرادەڭلارنى ئەسەر قىلىپ يازمەن» دېگەنىدى.

ئۇ ئالدىمغا يۈگۈرۈپ كېلىپ: «سەن دەرھال تۇرمىدىن قاچ! بۇ ساڭا ئاتاپ تەييارلىغان ئۈچ نان، بىر قاپاق سۇ، 5 يۈەن پۇل، بۇ نەرسىلەر بىلەن سەن شېكەر كۆلگە يېتىشىپ بارالايسەن، ئۇ يەردىن ماشىنا توسۇپ، ئىچكىرىگە بارالىسالىڭ، بۇ مېنىڭ دوستۇمنىڭ ئادرېسى ساڭا يارىمم قىلىدۇ....» دەپ، ئالدىراپ تېنەپ باش ئايىغى ئېنىق بولمىغان بىر يۈرۈش گەپلەرنى قىلىپ كەتتى. مەن ئۇنىڭدىن نېمە بولدى؟ مەن نېمە ئۈچۈن تۇرمىدىن قاچىمەن؟ سەن بىرەر گەپ ئاڭلىدىڭمۇ؟ـدەپ سورىسام، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلىپ بەردى:

ـ«يولۋاس ھەسەننىڭ تۇرمىدىن قېچىشى بىلەن ئەتىگەندىن تارتىپ ھازىرغىچە ئاخۇنوپچىلارنىڭ ھەممىسىنى تۇتۇپ قارا ـ قويۇق قارا ئۆيگە سولىدى، بەزىلىرىنى باشقا تۇرمىلەرگە ئېلىپ كەتتى، مەركەزدىن خەۋەر كەپتۇ، يېقىندا سوۋېتلار ئىتتىپاقى بىلەن خىتاي سوقۇشىدىكەن، ئۇرۇش باشلىنىشتىن بۇرۇن خەتەرلىك جىنايەتچىلەرنى ئۆلتۈرۈۋېتىشنى تاپىلاپتۇ، شۇ سەۋەبتىن تۇتقۇن باشلاندى، سەن بولساڭ ياش، مەن سېنى چۈشىنىمەن، سەن بولساڭمۇ ساق قال...»ـ دېدى. مەن ئۇنىڭ سۆزىگە زادى

ئىشەنگۈم كەلمىدى. ئەگەر قاچقان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ بەرگەن نەرسىلىرى بىلەن شېكەر كۆلگە يېتىپ بېرىشىم زادى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. يولدا ئۇسسۇزلۇقتىن ئۆلۈپ، قۇم بارخانلىرىنىڭ ئاستىدا قېلىشىم تەبىئىي ئىدى. شۇلارنى ئويلاپ كالا ھارۋىسىنى ھەيدەپ بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ تۇرمىگە يېقىنلاشتىم. ئۇ مەندىن ئاغرىنىپ خورسىنغان پېتى سەيخانىغا كىرىپ كەتتى. چۈنكى ئۇ كۆكتاتلىقتا ئىشلەيتتى. مەن تۇرمىنىڭ دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا كەلسەم، تۇرمىنىڭ دەرۋازىسىنىڭ ئۈستى قوراللانغان ئەسكەرلەر بىلەن لىق تولۇپ كېتىپتۇ، تۇرمىنىڭ ئالدى ـ كەينى، يول بويلىرىدا ئەسكەرلەر قالايمىقان چېپىپ يۈرۈشۈپتۇ، ھېچ كىمنىڭ ھېچكىم بىلەن ئىشى يوق. ئۇياقتىن ـ بۇياققا ئات چاپتۇرۇپ يۈرگەن ئەسكەرلەرنىڭ سانىنى ئىلىشمۇ قىيىن ئىدى. دەرۋازىغا كېلىپ قاراۋۇلغا قايتىپ كەلگەنلىكىمنى مەلۇم قىلىپ تۇرمىگە كىرىپ كەتتىم. جۇڭدۇيىنىڭ ئىچىگە كىرسەم ھەممىنىڭ بېشى ساڭگىلىغان، بىر ئېغىزمۇ گەپ يوق، ھەممە تىمتاس ئىدى. پوتەيدىكى ئەسكەرلەرنىڭ سانى ئادەتتىكىدىن نەچچە ھەسسە كۆپ ئىدى. مەن خالاغا كىرىپ تاھارەت سۇندۇرۇپ، بىر پەس ئولتۇرسام تونۇيدىغان بىر ـ ئىككىسى خالاغا كىردى، ئۇلاردىن گەپ سورىسامۇ ماڭا بىر نېمە دېمىدى.

مەن زادى بۇ ئىشنىڭ تېگى تەكتىگە يېتەلمىدىم. كەچلىك

تاماقنى يېدىم. ھەر ئاخشىمى يوقلىما بولاتتى. تاماقتىن كېيىن ھاپىلا-شاپىلا پۇشتەك چېلىپ ھەممىزنى قورۇغا يىغدى. بىر توپ قوراللىق ئەسكەرلەرنىڭ ھىمايىسىدە كادىرلار كىرىپ كەلدى. ئادەتتە قوراللىق ئەسكەرلەر تۇرمىنىڭ ئىچىگە زادى كىرمەيتتى، بۇ قېتىم ئۇ قائىدە بۇزۇلغان ئىدى. دادۇينىڭ باشلىقى يۇقىرى ئاۋاز بىلەن: « بۇگۈن بىر قىسىم ئۆزگەرمەس جاھىل ئۇنسۇرلارنى قايتىدىن قولغا ئالدۇق. ئۇلار قوراللىق توپىلاڭ قىلىپ، ئارمىيىمىزنىڭ قوراللىرىنى بۇلاپ، جاھان ئۆزگەرتىش خام-خىيالىدا بولغان ئىكەن، بۇگۈندىن تارتىپ ئۆگىنىش كۇرسى ئېلىپ بېرىلىدۇ. ھەممەيلەن ھۆكۈمەتكە يېقىنلىشىپ، جىنايەتلىرىنى تاپشۇرۇپ، خىزمەت كۆرسىتىپ، جىنايىتىنى يەڭگىللىتىشى كېرەك! خىزمەت كۆرسەتكەنلەرگە چىقىش يولى بېرىلىدۇ!...»

مەن شۇ چاغدىلا ئىشىنىڭ تېگىگە يەتكەن ئىدىم. ۋۇگېنبېرالنىڭ دېگەنلىرى يالغان ئىدى. مېنىڭ ئۇ ئىش بىلەن زادى ئالاقەم يوق ئىدى، ئۇ قوراللىق قوزغىلاڭنى ئۇيۇشتۇرغانلار باشقا جۇڭدۇيدىكى بىزنىڭ شېرىكلەر ئىكەن، ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى ئاخۇنوپچىلار ۋە مارالبېشىدىن كەلگەن سىياسىي جىنايەتچىلەر ۋە بىر قىسىم باشقا ئىش بىلەن تۇرمىگە كىرگەن، كېيىن «سىياسىي جىنايەتچىلەر» نىڭ تەسىرى بىلەن ئۆزگەرگەن ئادەملەر ئىكەن. ئۇلار باشقا جۇڭدۇيدە بولغانلىقتىن ئۇلار بىلەن ئۇچرىشىش پۇرسىتى كەم

ئىدى. پاراڭلاشقۇدەك پۇرسەت يوق ئىدى. پەقەت يولدىلا ئۇچرىشىپ قالساق سالاملىشاتتۇق، خالاس.

كېيىن بىلىشىمچە، ئۇلار قورالىق قوزغىلاڭ كۆتۈرىدىغان بولۇپ، بىر يۇرۇش پىلانلارنى تۈزۈپ، تەشكىلى رەسمىيەتنى مۇكەممەل تۈرغۇزغان ئىكەن، ئۇلارنىڭ قورالىق قوزغىلىڭىغا سىرتتىنمۇ ئادەملەر قوشۇلۇپتىكەن، قورالىق قوزغىلاڭغا يېقىنلاشقاندا، سىرتتىكى چېتىشلىقى بار ئادەملەردىن بىرى يەرلىك ساقچى ئورۇنلىرىغا مەلۇم قىلىپ قويۇپ، تۇرمە ئىچىدە تۇتقۇن باشلانغان ئىكەن. سىرتتىكى ئىشتىن خەۋەر تاپقان يولۋاس ھەسەن ھەربكەت پاش بولغاندىن كېيىن ئەسلىدىكى پىلان بويىچە تۇرمىدىن قېچىپ كەتكەن ئىكەن.

تۇرمىدىكى تۇتقۇندا كۆپ ئادەملەر قايتىدىن قولغا ئىلىندى، قارا ئۆيلەر توشۇپ كەتتى. بەزىلىرىنى باشقا دادۇينىڭ قارائۆيلىرىگە قاماپ، سوراق سورىغىلى تۇرغان ئىدى. ھەممە دېگۈدەك جىنايەتنى يولۋاس ھەسەننىڭ بوينىغا ئارتىپ ئۆزىنى چەتكە ئالغان ئىدى. ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي يولۋاس ھەسەن يوپۇرغىنىڭ بايئاۋات يېزىسىدىن تۇتۇلۇپ، تۇرمىگە ئېلىپ كېلىندى، ئۇنىمۇ ئايرىم كامېرغا قاماپ، پۈت قوللىرىغا كويزا ـ كىشەن سېلىپ دەھشەتلىك قىينىغىلى تۇرغان ئىدى، ھەر كۈنى ئىككى ۋاخ قوناق مومىسى بىلەن بىر قاچا سۇ بېرىپ، ئاچلىقتىن تېخىمۇ قىينىغان ئىدى.

ئۇنىڭ دەردى پەريادىنى ئۇنىڭغا تاماق توشۇيدىغان جىنايەتچى ئاشپەزلەردىن بىلىپ تۇراتتۇق، بىزنىڭ ئامالىمىز يوق ئىدى. ھېچ كىم ئۇنىڭغا ماددىي ياردەم بېرەلمەيتتى، يېقىنلاشقانلارنى بىھۇدە قىينىاپ ئۇنىڭ بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى سۇرۇشتە قىلاتتى.

تەخمىنەن ئۇچ ئاي بولغاندا، قارا ئۆيدىكى يولۋاس ھەسەن كامېرنىڭ ئىشىكىنى ئاچماي، كادىرلارنى كىرگىلى قويماپتۇ، تاماق ياكى سۇ قاتارلىق نەرسىلەرنى ئىلىشنى رەت قىلىپتۇ. گۇندىپايلار قارائۆينىڭ ئىشىكىنى ئاچالماي جىنايەتچىلەرنى ياردەمگە چاقىرىپتۇ، جىنايەتچىلەر گەپ قىلىسىمۇ كامېردىن ئاۋاز كەلمەپتۇ.

خىتاي گۇندىپايلىرى بىلەن خىتاي چىرىكلىرى كېلىشىپ ئۇنىڭغا سىرتتىن گەپ قىلسا جاۋاب بەرمەپتۇ. مېنى تەرجىمانلىققا چاقىرغان ئىكەن باردىم. ھەقىقەتەن كامېردا ئاۋاز يوق ئىدى. بۇيرۇقتا بىنائەن كامېرنىڭ ئىشىكىنى ئۇزۇن بىر ياغاچ بىلەن تۆتىمىز ئۇرغىلى تۇردۇق، بىر ـ ئىككى ـ ئۇچ بىلەن تەكرار ئۇرىۋەردۇق، كامېرنىڭ ئىشىكى پولاتتىن ياسالغان، قارا تۇنىكە تاختايدىن قاپلانغان، بېجىرىم ئىشىك بولغانلىقى ئۈچۈن ئاسان ئېچىلمىدى، ياغاچنىڭ ئۇچىنى ھەرە بىلەن ئۇچلاپ قايتا ئۇرۇشقا باشلىدۇق، ئۇزۇن ھەپىلەشكەندىن كېيىن ئىشىكنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىن كاما ئېچىلدى، يەنە ئېچىلمىدى. كامادىن قارىساق، ئادەمنىڭ بەدىنى كۆرۈندى. بىز ئۇرۇۋېرىپ ياغاچ زەربىسىدىن

يولۇاسىنىڭ بەدەنلىرىنى تېتىۋەتكەن ئىكەنمىز. ئۇنىڭ بىلەن بولماي، ئىشىكنىڭ يان تەرىپىدىن كېشىكىنى بۇزۇپ، ئىشىكنى ئىچىگە يىقىتتۇق. يولۇاس ئاللىبۇرۇن ئۆلگەن ئىكەن. كامېرىنىڭ ئىچىدە سېسىقچىلىققا چىداپ تۇرغىلى بولمايتتي، كامېرىنىڭ تاملىرىغا پوق بىلەن شوئارلار يېزىلغان ئىدى. ماۋزېدوڭدىن تارتىپ خىتايىنىڭ چوڭ ـ كىچىك باشلىقلىرىنىڭ ھەممىسىنى يوقىتايلى! خىتايلار شەرقىي تۈركىستاندىن چىقىپ كەتسۇن! ياشىسۇن ئازادلىق! جاندىن كەچمىگۈچە جانانغا يەتكىلى بولمايدۇ! يا ئۆلۈم يا كۆرۈم! مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستان بولمىغۇچە بىزگە ياخشى كۈن يوق! قامچا بويى خىتايلارنىڭ ھەممىسىنى زېمىنىمىزدىن ھەيدەپ چىقىرايلى! دېگەندەك شوئارلار تولۇپ كەتكەن ئىدى. يەردە بىر قاچىدا يولۇاس ھەسەنىڭ تاماق يەيدىغان قاچىسى تۈرۈپتۇ، قاچىنىڭ ئىچىدە سۈيۈلدۈرۈلگەن پوق بار ئىدى، مەرھۇم يولۇاس ئۆزىنىڭ پوقى بىلەن شوئار يازغان ئىكەن.

ئۇ ئۆزىنىڭ يوتقىنىنىڭ ئەستىرىنى ئىنچىكە يىرتىپ، ئارغامچا توقۇپ، ئارغامچىنىڭ بىر بېشىنى سىرتماق قىلىپ بوينىغا سېلىپ، بىر ئۇچىنى ئىشىكنىڭ تۈتقىسىغا ئېلىپ، بەدىنىنى ئىشىككە چاپلاپ، پۇتىنى ئۇزالتىپ، ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغان ئىكەن. مەرھۇمنىڭ جەسىتى ئىككى كۈن ئۆيدە تۇرۇپتۇ. بىز ئۇچىنچى كۈنى ئىشىكنى ئاچقان ئىكەنمىز. مەرھۇم قارا ئۆيدە ئېغىر كېسەل

بولغان ئىكەن. يوتىسىنىڭ تېگى تەرىپى ژىرىڭداپ، قان بىلەن زەردابقا توشۇپ كەتكەن ئىكەن. قارا ئۆيدە ياتقاندا ئۇنى داۋالىمىغان ئىكەن. بىز شۇنداق ئىككى ئىشتىن خۇلاسە قىلغان ئىدۇق. بىرى، يولۋاس ئۆلۈۋېلىپ پۈتۈن جىنايەتنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ باشقىلارنى قوغداپ قالماقچى بولغان. يەنە بىرى، ئۇ كېسەللىك ئازابىدىن، ئاغرىقتا بەرداشلىق بېرەلمەي ئۆلۈم يولىنى تاللىۋالغان.

ئەھۋال مەلۇم قىلىنغاندىن كېيىن، يولۋاسنى كۆمۈۋېتىشكە بۇيرۇدى. مەرھۇم مامۇت ھەسەن دامولالام يۇيۇپ، كېپەنلىككە ئالدى، نامىزىنى چۈشۈرۈپ ھارۋىغا بېسىپ، زاراتگاھلىققا مەن بىلەن ئاقچاخۇن دېگەن يەكەنلىك ئادەم ئىككىمىز باردۇق. تامدىكى شوئارلارنى يۇيۇۋېتىش ئۈچۈن بارات ئىسمىلىك 15 يىللىق كېسىلگەن، قاغىلىقلىق بىر سىياسىي جىنايەتچىنى قالدۇردى. بىز يولۋاسنى ئىككى مېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى قۇم بارخىنىدىن يەرلىك ئېلىپ، سەۋزە ئورىسى كولاپ، يولۋاسنى ياتقۇزۇپ، ئۈستىگە ئالدىن تەييارلىۋالغان تۆت تال جىگدە غولىنى تاشلاپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەرھۇمنىڭ يوتقان كۆرپىلىرىنى تاشلاپ، ئاندىن توپا بىلەن كۆمۈپ، قەبرىسىنى يوغان قىلىپ، توپا دۆۋىلەپ، سۇ چېچىپ، بېشىغا يولۋاس ھەسەننىڭ ئىسمىنى يېزىپ، دەپنە قىلىپ ئاخشىمى قاراڭغۇدا كەلدۇق.

بارات مېنى كۆرۈپ، نېمە ئۈچۈندۇر بىر يىرگىنچلىك تەلەپپۇزدا: «

سىلىنىڭ شېرىكىڭلىنىڭ پوقىنى تازىلاپ ئەمدى بىكار بولدۇم. سىلەر ئاسان ئىشقا كېتىپ تېزلا قايتىپ كەلدىڭلار، مەن سېسىقچىلىقتا، ئۇنى يۇيۇپ تۈگىتەلمەي ھازىر ئاران بىكار بولدۇم» ـ دېدى.

مەن دەرھاللا: «سەن يولۇاسىنىڭ كومۇنىستىك پارتىيىگە قارشى يازغان شوئارلىرىنى تازىلاپ، خىزمەت كۆرسەتتىڭ، بەلكىم ئاشۇ خىزمىتىڭ ئۈچۈن سېنى بالدۇر قويۇپ بەرسە ئەجەب ئەمەس» دېدىم. مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلىغان بارات ھودۇقۇپ كېتىپ، ئېغزى كالۋالىشىپ، بىر نېمە دېيىشكە ئۇلگۈرەلمىگەن ئىدى. مەن گېپىمنى دەپ بولۇپ، ئۇنىڭغا قاراپمۇ قويماي ئۇدۇل ياتىقىمغا كىرىپ كەتتىم. ئۇ باشقا جۇڭدۇيده بولغانلىقى ئۈچۈن كۆرۈشمىكىمىز تەس ئىدى. شۇ گەپنىڭ ئاچچىقى بىلەن ماڭا بىر ئۇزۇنغىچە ماي تارتىپ گەپ قىلمىغان ئىدى.

ئاشۇ كۈنلەردە نېمە ئۈچۈندۇر مېنىمۇ بىر مەزگىل جاڭگالغا بارغۇزماي، گومىنداڭنىڭ ئۇرۇش جىنايەتچىلىرى بار خىتاي جۇڭدۇيگە سولاپ قويغان ئىدى. تاماق ۋاقتى بولغاندا، تاماق يېيىش ئۈچۈن ئۇيغۇر ئاشخانىسىغا بېرىپ، ئۇيغۇرلار بار يەرگە كېلىپ ئازراق مۇڭدىشىپ كېتەتتىم. باشقا ۋاقىتتا ئۇلارنىڭ ئىچىدە ياشايتتىم. خىتاي جىنايەتچىلەرنىڭ تۇرمۇش شارائىتى بىزنىڭكىگە قارىغاندا بىر قەدەر ياخشى ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى

بىر قانچە چوڭ گېنېرالالار بىلەن تونۇشۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولغان ئىدىم. ئۇلاردىن نۇرغۇن مەخپىيەتلىكنى بىلىۋالغان ئىدىم.

ئۇلارنىڭ بەزىلىرى مۇھەممەد ئىمىن بۇغرانى، ئىيسا ئەپەندىنى تونۇيدىكەن، ھەتتا 1940 ـ يىللىرى خىتاينىڭ داگۇڭباۋ گېزىتىدە ۋە جۇڭياڭربىاۋ گېزىتىدە مۇھەممەد ئىمىن بۇغرانىڭ خىتايلارغا قارشى رەددىيە بېرىپ يازغان ئىلمىي ئەسەرلىرىنى ئوقۇغانلىرىمۇ بار ئىكەن. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى بىزنىڭ تۇرك قان سىستېمىسىغا مەنسۇپ مىللەت ئىكەنلىكىمىزنى بىلىدىكەن ۋە بىزنى ياخشى چۈشىنىدىكەن، ئۇلار ماڭا ۋە بىزنىڭكىلەرگە ناھايىتى يۇقىرى باھا بېرىپ، ساناقسىز مەدھىيە ئوقۇيتتى.

بىزنىڭ مۇستەقىل بىر دۆلەت قۇرۇش ئۈمىدىمىزگە چىن كۆڭلىدىن ھېسداشلىق قىلغان ئىدى. مەن تۇرمىدىن ساق چىقىشقا كۆزۈم يەتمەي ئۈمىدسىز بولغان كۈنلىرىمدە: «سېنىڭ 15 يىلىڭ مېنىڭ 15 كۈنلۈك دەم ئىلىشىمغا باراۋەر» دېگەن سۆزلىرى مەندە ياشاشقا ئىنتىلىش ئۈمىدىنى تۇرغۇزغان ئىدى. ئۇلار ماڭا نەسىھەت قىلىپ، سەن تۇرمىدىن ساق ـ چىقساڭ، دەردىڭنى خەلقئاراغا ئېيىت، بۇ باندىتلار گۇرۇھى سىلەرنى دۇنيانىڭ ھەممە ئىشىدىن خەۋەرسىز قويۇۋاتىدۇ، دۇنيانىڭ ئىگىسى بار دەيتتى. مەن ئۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ھەيران قالاتتىم ..... قانداقتۇر ئۇلار ئۆزلىرىنى ھەرگىز يالغۇز ھېسابلىمايتتى، گەرچە مۇددەتسىز

كېسىلگەن بولسىمۇ، ئەتىسى تۇرمىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك چوڭ ئۈمىد بىلەن ياشايتتى. كەلگۈسىگە ئۈمىدۋار ئىدى...

*****

يەتتىنچى باب

سەپداشلىرىمنى ھەسرەت بىلەن ئەسلەيمەن

مەشھۇر قوماندان ئاخۇنوپنى ئەسلەيمەن

ئاخۇنۇپ ئەمەت

مەرھۇم ئاخۇنوپ قەشقەر شەھىرىنىڭ تاش بازىرىدىن بولۇپ، بىزنىڭ يېقىن قوشنىمىز ئىدى. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ پەخىرلىك ئوغلانى ئاخۇنوپ 1914 ـ يىلى ئاقتۇنىڭ پىلال يېزىسىدا تۇغۇلۇپ، كېيىن ئاتا ـ ئانىسىغا ئەگىشىپ قەشقەرگە كۆچۈپ كەلگەن ئىكەن.

مەن، 1950 ـ يىللىرى باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىمدىن تارتىپ ئاخۇنوپ ئائىلىسىنى تونۇيتتىم. تاش بازىرى دېگەن مەھەللىدە تۇگمەن تېشى، يارغۇنچاق قاتارلىق بۇغداي، قوناقنى ئۇنقىلىپ پىششىقلايدىغان ھەرخىل تاشلار سېتىلىدىغان بازار بولغاچقا، قەدىمدىن تارتىپ ئۇ يەرنىڭ ئىسمى «تاش بازىرى»، ـ دەپ ئاتىلىپ كەلگەن.

ئىمىن تاشچىنىڭ ئۆيىدىن تارتىپ قادىر كاشال دېگەن كىشىنىڭ ئۆيىگىچە بولغان ئارىلىق تاش بازىرى دەپ ئاتىلاتتى. ئۇ مەھەللىدە باراتھاجىم، تاش موللام قاتارلىق داڭقى بار ئادەملەر ياشايتتى. ھازىرمۇ قۇمدەرۋازا كوچا باشقارمىسى تاش بازىرى ئاھالە كومىتېت دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە. ئاخۇنوپلار ئائىلىسىنىڭ ئەسلى كەسپى تاقىچى. يەنى ئاتىنىڭ پۇتىغا تۆمۈردىن تاقا ئۇرىدىغان بىرخىل كەسىپ. ئاخۇنوپنىڭ ئەسلى ئىسمى ئاتاخان. كونىلار ئاخۇنوپنى ئاتاخان تاقىچى دەپمۇ ئاتايدۇ. ئاخۇنوپلار ئائىلىسى قانچە ئەۋلاد تاقىچىلىق بىلەن ھايات كەچۈرگەنىكەن.

ئاخۇنوپمۇ بالا ۋاقتىدا، قۇمدەرۋازىدىكى كېرىماخۇن دېگەن

ئۇستامدا شاگىرت ئىشلىگەنىدى.16 ياشلىرى بولسا كېرەك ئۇستىسى كېرىم ئاخۇن بىلەن « جەنۇبى شىنجاڭ ئاتلىق گارنىزون» نىڭ ئىچىگە ئات تاقىلاش ئۈچۈن كىرگەندە مىللەتپەرۋەر ھەربىي قوماندان مەخمۇت مۇھىدىگە ياراپ قىلىپ، ئۇستازىدىن ھەربىي سەپكە سوراپ ئېلىپ قېلىنغان. شۇنىڭ بىلەن بۇ كىشىنىڭ ئەسكەرلىك ھاياتى باشلانغان. ئۇ ئۆزىنىڭ كەم كۆرۈلىدىغان ئەسكىرىي تالانتى بىلەن يارىملىق كەسپى خادىم بولۇپ يېتىشىپ، دەسلەپتە مەخمۇت مۇھىدىنىڭ ئاتلىق قىسمىدا، شىڭشىسەي دەۋرىدە ئۇلۇسچى خىتايلارنىڭ لەڭگەردىكى ھەربىي بازىسىدا، كېيىن گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ گېنېرالى مەشھۇر قوماندان سوپاخۇن پولكىدا، ئاخىردا شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيىسىدە يەنىلا ھەربىي ۋەزىپە ئۆتەپ ئوفىتسېر بولۇپ ئىشلىگەن...

ئاخۇنوپ شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي ئارمىيىسىنىڭ سوپاخۇن پولكى تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىدىكى تاجاۋۇزچى خىتاي ئارمىيىسىگە ئەجەللىك زەربە باشلاپ باي ناھىيىسىگە كەلگەندە، قول ئاستىدىكى ئادەملىرى بىلەن جۇمھۇرىيەت ئارمىيىسىگە قوشۇلۇپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلەر قوشۇنىدا كوماندىر بولۇپ ئىشلىگەن. ئۇ كېيىن مىللىي ئىستىقلالىيەت ئۇرۇشىدا كۆپ قېتىم خىزمەت كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن باتالیون

كوماندىرى كاپىتانلىق ھەربىي ئۇنۋانىغا ئېرىشىدۇ.

مىللىي ئارمىيە كۈنسايىن شانلىق غەلىبىلەرگە ئېرىشىپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھاۋا رەڭ ئاي-يۇلتۇزلۇق كۆك بايرىقىنى ئۈرۈمچى ئاسمىنىدا لەپىلدىتىپ، مىللىي مۇستەقىللىقىمىز ئۈزۈل-كېسىل غەلىبىگە ئېرىشىشكە ئازقالغاندا، خەلقىمىزنىڭ تارىخى دۈشمىنى، ساتقىن ستالىننىڭ بىۋاسىتە قول تېقىشى بىلەن مىللىي ئارمىيىمىز ماناس دەريا بويىدا بۈيرۇق بويىچە توختاپ قېلىپ ئالغا ئىلگىرىلىيەلمەيدۇ.

غەزەپ - نەپرىتى چېكىدىن ئاشقان ئاخۇنوپ كۆپ قېتىم ئارمىيىنى باشلاپ ئالغا ئىلگىرىلىمەكچى بولغان بولسىمۇ، ستالىننىڭ ھەربىي جاسۇسلىرىنىڭ ئىسكەنجىگە ئىلىشى نەتىجىسىدە قوزغىلالمايدۇ ھەمدە، مەتىمىن ئىمىنوپ قاتارلىق گېنېرالالار قاتاردا نەزەربەندكە ئىلىنىدۇ ....

گېنېرال مەتىمىن ئىمىنوپ باشچىلىقىدىكى 13 - دېۋىزىيە قەشقەرگە يۆتكەلگەندە، ئاخۇنوپ 3 - ئاتلىق پولكىنىڭ پولكوۋنىك ھەربىي ئۇنۋانى بىلەن قەدىناس سەپدىشى مەتىمىن ئىمىنوپقا ئەگىشىپ قەشقەرگە كېلىدۇ ھەمدە قەشقەرنىڭ خاڭدى 3 - ئاتلىق پولكىدا خىزمەت قىلىدۇ.

1961 - 1962 - يىللىرىدىكى خىتاي ھىندىستان سوقۇشىدا، بۇ پولك ئۇرۇشقا قاتنىشىپ، خىتاي ئەسكەرلىرى نەچچە قېتىم

ھۇجۇم قىلىپ ئالالمىغان، ھىندىستانىنىڭ «پولات ئىستىھكام قۇم بارخىنى» دەپ ئاتالغان پوتەيلىرىنى ھەش - پەش دېگۈچە ئېلىپ، خىتاي ئارمىيىسىگە «شان - شەرەپ» كەلتۈرىدۇ. تىللاردا داستان بولغان قوماندان ئاخۇنوپ قوشۇنىنىڭ بۇ جەڭگىۋار ئۇرۇشىدىن خەۋەر تاپقان مەركىزى ھەربىي كومىتېت كاتتىۋاشلىرى «بىز بىر توپ يولۋاسلارنى قويىنىمىزدا ساقلاپتۇق. ئۇلار بىز ئۈچۈن ئەڭ ئەشەددىي تەتۇر كۈچ» دەپ قاراپ، بۇ مىللىي ئارمىيىنى بارا - بارا ھەرخىل باھانە - سەۋەبلەر بىلەن تارقىتىۋېتىدۇ.

شۇ قاتاردا ئاخۇنوپنى تىبەتنىڭ ئالىي رايونىدىكى ھەربىي رايونغا سىياسىي كومىسسار قىلىپ تەيىنلەيدۇ.

ئالىغا بارغان ئاخۇنوپ ئىنسانىي بۇرچىنى تولۇق ئادا قىلىپ، تىبەت خەلقىنىڭ ھەققانىي كۈرەشلىرىنى ئوچۇق - ئاشكارا قوللاپ پوزىتسىيە بىلدۈرىدۇ. تىبەت رايونىدىكى مۇستەقىللىق كۈرىشى ئۇلغىيىدۇ، بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان خىتاي ئەمەلدارلىرى ئاخۇنوپنى قەشقەر تەپتىش ئىدارىسىگە باش تەپتىش قىلىپ يۆتكىۋېتىدۇ. باش تەپتىش ئاخۇنوپ، قەشقەر خەلقىگە مەلۇم بولغىنىدەك، ئەمەلىي خىزمەت ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، جىنايى ئىشلار ئەنزىسىنى ئادىل بىر تەرەپ قىلىپ، خەلقنىڭ يۈكسەك ھۆرمىتىگە ئېرىشىدۇ، بولۇپمۇ سىياسىي تۈس ئالغان ئەنزىلەرنى خەلق ئىچىدىكى زىددىيەت قاتاردا بىر تەرەپ قىلىپ، جازالاش ئاز،

تەربىيە قىلىپ قويۇپ بېرىش نىسبىتى كۆپ بولىدۇ. بۇنىڭدىنمۇ خاتىرجەم بولالمىغان خىتاي ھۆكۈمىتى ئاخۇنوپنى قەشقەر يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش باشقارمىسىغا باشلىق قىلىپ تەيىنلەيدۇ. قەشقەردىكى قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ باشلىنىش ھارپىسىدا ئاخۇنوپ شۇ باشقارمىنىڭ باشلىقى ئىدى.

پولكوۋنىك ئاخۇنوپنىڭ ئايالى پاتىگۈل غۇلجىلىق ئايال ئىدى. ئاخۇنوپ قەشقەرگە يۆتكەلگەندە بىللە كەلگەن ئىدى. پاتىگۈلدىن ئادالەت، پەزىلەت، سەمىمىيەت، خىسلەت دېگەن تۆت قىزى ۋە ئەرتئوغۇل دېگەن بىر ئوغلىمۇ بار ئىدى. ئاخۇنوپ شۇ دەۋردە، قەشقەردىكى ئەڭ يۇقىرى تەبىقىدىكى ئەڭ باي، ئەمەلىي ھوقۇقى بار، دېگىنىنى قىلالايدىغان، قولى ھەر تەرەپكە يېتىدىغان، توققۇزى تەل، ئۆزىگە نىسبەتەن بەختلىك بىر ئائىلىنىڭ خوجايىنى ئىدى. ئۇ تەشكىلات قۇرۇۋاتقاندا، قوراللىق قوزغىلاڭنى پىلانلاۋاتقاندا، قوراللىق قوزغىلاڭغا مېڭىۋاتقاندا، مۇبادا غەلىبىگە ئېرىشەلمىسەك يا ئۆلۈمىز يا تۇرمىدە ياتىمىز دەپ بىلەتتى. ئۇ شۇلارنى بىلىپ تۇرۇپ نېمىشقا شۇ ئىشلارنى قىلالىدى؟!!!

ئۇنىڭ قەلبىدە ئاللاھ بارئىدى، ئۇنىڭ قېنى ساپ ئۇيغۇر قېنى ئىدى. ئۇ ھەر بىر سېقىم تۇپراقنى مېنىڭ ۋەتىنىمنىڭ تۇپرىقى، مېنىڭ كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن مۇقەددەس جاي، ئۇنى قوغداش مېنىڭ مىللىي ۋە دىنىي بۇرچۇم دەيتتى. ئۇ دائىم: بۇ مۇقەددەس

تۇپراقتا بۇ كەلگۈندىلەرنىڭ ياشاش ھوقۇقى يوق دەيتتى. ئۇ دىنىم ئۈچۈن، ۋەتىنىم ئۈچۈن، مىللىتىم ئۈچۈن ھەممىنى قۇربان بېرىشكە ھەر زامان مەن تەييار دەيتتى! ئۇ ئۆزىنىڭ شەخسى مەنپەئىتىنى ھەرگىزمۇ ئويلىمايتتى. دىنىم ئۈچۈن ياشىدىم، دىنىم ئۈچۈن ئۆلىمەن، مىللىتىم ئۈچۈن ياشىدىم، مىللىتىم ئۈچۈن ئۆلىمەن، ۋەتىنىم ئۈچۈن ياشىدىم، ۋەتىنىم ئۈچۈن ئۆلىمەن، مەن ئۇلارغا بىر ئۆمۈر قەرزدار! ـ دەيتتى.

بىز ھايات ياشاۋاتقان ھەر بىر شەرقىي تۈركىستانلىق ئۇنىڭ ئىرادىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ئۇ ماڭغان ۋە بىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن يولدا تەۋرەنمەي مېڭىشىمىز، شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلالى ئۈچۈن بىر ئۇلۇش ھەسسىمىزنى قوشۇشىمىز لازىم.

مەرھۇم ئاخۇنوپ ـ ھەر جۈمە كۈنى جۈمە نامىزىدىن يېنىپ، ھېيتگاھ مەسچىتىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى سۇپىسىدا ھېيتگاھ مەيدانىدىكى جامائەتكە تويماي قارايتتى، نېمىلەرنىدۇر خىيال قىلىپ تۇرۇپ كېتەتتى. يېنىغا بىرەر كىشى كېلىپ سالام بېرىپ دىققىتىنى بۇزمىسلا، ئۇزۇن ـ ئۇزۇنغىچە پۈتۈن خەلقنى بىردىن ـ بىردىن كۆزدىن كەچۈرۈپ ھەممىگە تەڭ سەپ سالاتتى. پەشتاقتىن چۈشكەندىن كېيىن خەلق كىنوخانىسىنىڭ ئالدىدىكى مەيدانغا بېرىپ، ئەڭ قىرى، ئاجىز ساتىراشنىڭ يېنىغا بېرىپ ئاپتاپتا چاچ ـ ساقاللىرىنى ئالدۇراتتى، بەزىدە مىجىت ئەپەندى بىلەن

ئۇچرىشىپ قالسا، ئۇزۇن مۇڭدىشاتتى، بۇ ئىككى پىشقەدەم ھەربىي قوماندانلارنىڭ ساقال ئىلىش ئادىتى، نېمە ئۈچۈندۇر جۇمە نامىزىدىن كېيىن باشلىناتتى، ئاندىن ھېيتگاھ ئەتراپىدىكى يېزىدىن كىرگەن دېھقانلارنىڭ يەرلىك مەھسۇلاتلىرىدىن ئۇنى - بۇنى ئېلىپ كۆتۈرگىنىچە يۇمىلاق شەھەر تەرەپتىكى ئۆيگە يۈرۈپ كېتەتتى.

مەن ئاخۇنوپنىڭ چوڭ قىزى ئادالەتنى ياخشى تونۇيتتىم. ئۇ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ كاساپىتى بىلەن ئالىي مەكتەپكە بارالمىغان ئىدى. ئۇ قەشقەر شەھەر كومۇناسى تەۋەسىدىكى ھېيتگاھ مەسچىتىنىڭ ئۇدۇلىدىكى سائەتچىلىك رېمونتخانىسىغا شاگىرتلىققا كىرگەن ئىدى. ئۇ دۇكاندىن قايتىپ يۇمىلاق شەھەر كىنوخانا ئالدىدىكى ئۆيگە بېرىپ كەلگۈچە قەشقەرنىڭ ئۆيلەنمىگەن ياش يىگىتلىرىدىن ئۇنىڭغا ئىچپەش تارتمايدىغىنى يوق ئىدى. ئۇ قىز راستىنلا قەشقەرنىڭ گۈزىلى ئىدى، ئۇنىڭ تەبىئىي گۈزەللىكى ئۇنىڭ گۈزەل ئەخلاقىغا قېتىلىپ ئۇنى تېخىمۇ نازاكەت، خانىش كۆرسىتەتتى. قەشقەرنىڭ يىگىتلىرى ئۇنىڭغا گەپ ئاچسا قاتتىق گەپ قىلماي، مەن تېخى ئوقۇغۇچى ئوقۇشۇم كېرەك، ئاللاھ نېسىپ قىلسا ئوقۇشۇمنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن بىر نېمە دېيىشەيلى، بولسا سىزمۇ ئوقۇڭ، ئەنە شۇ ۋاقىتدا شەرتىڭىز توشىدۇ، دەيتتى.

بۇ قىزنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان ھەر بىر ياش ئۇنىڭغا ھۆرمەت قىلماي تۇرالمايتتى.

مەن تۇرمىگە كىرىپ بىرقانچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ قىز توغرىلىق باشلىقلىرىمدىن بەزىبىر ھېكايىلەرنى ئاڭلىغان ئىدىم. ئۇ قىزنىڭ سائەتچىلىككە شاگىرتلىققا كىرىشى، پەقەت شەرقىي تۇركىستان مۇستەقىللىقى ئۈچۈن ئىكەن. پولكوۋنىك ئاخۇنوپ بىلەن ۋەتەن ئىچى ۋە سىرتىدىكى مۇناسىۋەتلىشىدىغان كىشىلەرنىڭ سانى مۆلچەردىكىدىن ئاشقاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىلەن ئالاقىلىشىش قىيىن بولغاچقا، قىزنىى سائەتچىلىككە ھۇنەرگە بەرگەن بولۇپ، پۈتۈن ئالاقىسىنى قىزى ئارقىلىق ئېلىپ بارغان ئىكەن. ئاخۇنوپ قىزنىى بەكمۇ ياخشى چۈشىنىدىكەن.

بىز تۇرمىگە تاشلىنىپ بىر مەزگىلدىن كېيىن ئادالەتنى قەشقەرلىك بىر ياش يىگىت ئۆز نىكاھىغا ئېلىپ توي قىلغان ئىكەن. ئەپسۇس توي قىلىۋاتقان كۈنىدە ئۇ يىگىتنى خىتاي دائىرىلىرى تۇتۇپ كېتىپتۇ، توي، توي پېتى قاپتۇ، ئۇزۇن تۇرمىدە ياتقان ئۇ يىگىت، تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن ئادالەت بىلەن بىللە ياشاپتۇ، ئۇنىڭدىن بىر نەچچە پەرزەنت كۆرۈپتۇ.

مەن تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن 90 ـ يىللاردا ئادالەتنى كۆردۈم. ئۇ ھەقىقەتەن ئانا بولغان ئىكەن. ئۇنىڭ قاپقارا بوتا

كۆزىدىن ھېلىمۇ كەلگۈسىگە بولغان چەكسىز ئۈمىدۋارلىق، خەلقىگە سادىق مىللىي روھ ئەكس ئېتىپ تۇراتتى، ئۇنىڭدا بىر يوشۇرۇن كۈچنىڭ بارلىقى مېنى ئۆزىگە جەلپ قىلاتتى. مەن ئۇنىڭغا تەسەللى بېرەتتىم. ئۇ ئىنقىلابنى ئەرلەر بىلەن ئەمەس، بۇ قېتىم ئاياللار بىلەن قىلغۇسى بار ئىكەن. ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇغان ئىدىم. لېكىن ئۇ يەنىلا بىر نەچچە بالىنىڭ ئانىسى، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن ئۇنىڭ بىلەن دائىم ئۇچرىشىپ تۇرۇشۇم باشقىلارنىڭ غەيۋىتىنى قوزغايتتى، مەن ئەڭ ئاخىرقى قېتىم ئۇنىڭغا، سىز يەنىلا بالىلىرىڭىزنى ياخشى بېقىڭ، ئۇلارنى ئەلگە قېتىڭ، بىز ئەركەكلەرنى ئاللاھ جەڭگە ياراتقان. بىز چوقۇم بۇ مۇشكۈل سەپەرنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايمىز، دېگەن ئىدىم. ئۇ «بىزنى ئۇنتۇماڭ. بىزنى خەلقىمىزگە تونۇتۇڭ!» دېگەن ئىدى.

مەن مۇشۇ ئەسلىمىنى يېزىۋاتقان 2005 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى بىر تېلېفون كېلىپ قالدى. دەرھال تېلېفوننى ئېلىپ نومۇرىغا قارىسام قەشقەردىن كەلگەن تېلېفون ئىكەن. كومپيۇتېرنىڭ ئالدىدا تېلېفوندا سۆزلىشىۋېتىپ، ئادالەتنىڭ مۇندىن 5 ـ 6 ئاي بۇرۇن ئالەمدىن ئۆتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، كۆزۈم قاراڭغۇلىشىپ، يۈرىكىم قاتتىق سوقۇپ، نەپسىم سىقىلىپ، گېپىمنى دېيەلمىدىم. جانابىي ئاللاھ مەرھۇمەنىڭ ياتقان يېرىنى جەننەت قىلسۇن، ئامىن!!!

بۇ خەۋەردىن كېيىن ئۆزۈمنى كومپيۇتېرنىڭ ئۈستىگە ئېتىپ ئۇزۇن يىغلاپ كېتىپتىمەن، مەن يېقىن، بىر قورساقتىن چۈشكەن سىڭلىمدىن ئايرىلغاندەك مۇسىبەتكە چۆمگەن ئىدىم. مەن ھېلىمۇ كىشىنىڭ يۇرتىدا، بۇ شەھەردە، بۇ ئۆيدە يالغۇز ئىدىم. مەن تۇرغان شەھەردە مەندىن باشقا ئۇيغۇر يوق ئىدى. مېنىڭ يا خوتۇنۇم، يا بالىلىرىم يېنىمدا يوق ئىدى، شۇ يىغلىغىنىمچە كومپيۇتېرنى تەكىر قىلىپ ھالسىزلىنىپ يېتىپ قاپتىمەن، ھوشۇمغا كەلسەم نەچچە كۈندىن بىرى يازغان ئەسلىمىلىرىم غايىب بوپتۇ، كومپيۇتېردىن ئىزدىمىگەن يېرىم قالمىدى، ھەممىسى ئۆچۈپ كېتىپتۇ. مۇسىبەت خەۋىرىنى ئاڭلاپ كومپيۇتېرنىڭ نەرىنى خاتا بېسىپ سالغانلىقىمنى بىلمىدىم.

ئاخۇنوپنىڭ بىر ئوغلى بار ئىدى. ئۇ ئاخۇنوپ ئالەمدىن ئۆتكەندە تېخى گۆدەك بىر بالا ئىدى. ئۇنىڭ تەققى ـ تۇرقى دەل ئاخۇنوپنىڭ ئۆزىگىلا ئوخشاپ قاپتۇ، مېنىڭ ئۇنىڭغا مەسلىكىم كەلدى، باشقىلارنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇ دادىسىنىڭ جەسىتىنى قاراجۇلنىڭ «ئېسىلغان قول» دېگەن يېرىدىن يۆتكەپ كېلىپ، قەشقەردە قايتىدىن دەپنە قىلماقچى بوپتۇ، بۇ مىش ـ مىش خەۋەرنى ئاڭلىغان خىتاي دائىرىلىرى، ئاخۇنوپنىڭ ئوغلى ئەرتئوغۇلغا قاتتىق بېسىم ۋە ھەيۋە قىلىپتۇ. ئۇ، ئۇنىڭغىمۇ پىسەنت قىلماي دادىسىنىڭ جەسىتىنى ئەكېلىش ئۈچۈن تەييارلىق قىلىپتۇ. بۇنى

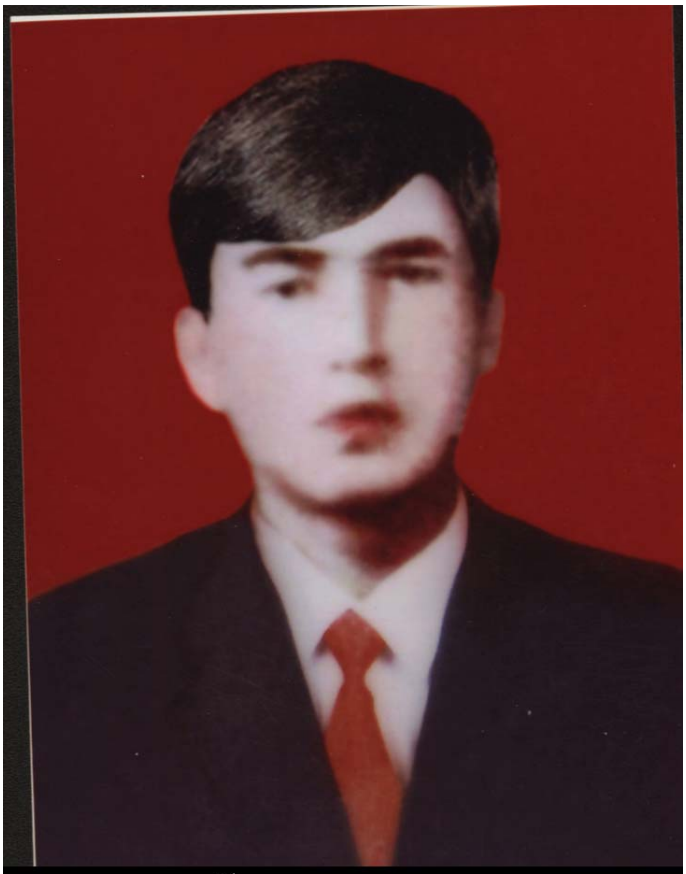
ئاڭلىغان دىنى ئۆلىمالىرىمىز، ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ «شىبھىتىنىڭ ئۆز جايىدا ياتمىقى پەرزدۇر. ئۇنى يۆتكىمەڭ!» دېگەن نەسىھەتى بىلەن توختاپ قالغانلىقىنى ئاڭلىغان ئىدىم، مەن ئۇ بالا بىلەن كۆرۈشۈش نىيىتىم بار ئىدى، قەشقەردە كۆپ تۇرالمىغانلىقىم ئۈچۈن بەزى مۇھىم ئىشلار بىلەن ئۇچرىشىشقا مۇيەسسەر بولالمىدىم...

قوماندان ئاخۇنوپ قوراللىق قوزغىلاڭغا ئاتلىنىش پەيتىنىڭ يېقىنلاپ كەلگەنلىكىنى بىلىپ، پۈتۈن جەنۇبنى بىر مۇستەھكەم بازا قىلىپ قۇرۇپ چىقىش پىلانىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئالاقىنى كۈچەيتىپ، ناھىيە، يېزىلارغىچە يۇرۇشلەشكەن ھەربىي كومىتېتلارنى قۇرغان ئىدى. ئاخۇنوپ ئەۋەتكەن ئالاقىچىلار ناھىيىلەرگىچە تەكرار بېرىپ، قوراللىق قوشۇن قۇرۇش ئىشىنى جىددىي ئېلىپ بارغان ئىدى. مەكىت مارالبېشى، يوپۇرغا، يەكەن، توققۇزاق، ئاتۇش ... قاتارلىق ناھىيىلەردە قوراللىق قوشۇنلار ئارقا ـ ئارقىدىن بارلىققا كېلىپ، ئاخۇنوپنىڭ بۇيرۇقىنى كۈتۈپ تۇرغان ئىدى.

پەيلو مەيدانغا توپلانغان ئاخۇنوپچىلار بىر يەرگە جەم بولساق، بىر مۇنتىزىم ئارمىيە يېڭىدىن شەكىللەنگەندەك مۇھىت يارىتىلاتتى. ناھىيىلەردىن كېيىلىپ كەلگەن ئەزىمەتلەرنىڭ ھەممىسى ئاخۇنوپقا بىۋاستە چېتىشلىق ئىدى. ئۇلارنىڭ ئالدى مۇددەتسىز،

ئەڭ ئاخىرى 15.ـ 20 يىللىق كېسىلىپ كەلگەن ئىدى، 1974 ـ يىلىغا كەلگەندە، پەيلو مەيداندىكى ئاخۇنوپچىلار يەنە بىر يەرگە توپلىنىپ، قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرمەكچى بولغاندا، پاش بولۇپ قېلىپ، پۈتۈن مەيدان ھەربىي ھالەتكە ئۆتكەنىدى. ھەربىيلەر ئېغىر قوراللىرىنى كۆتۈرۈشۈپ، ئاتلىرىغا مىنىشىپ، كېچە ـ كېچىلەپ سىياسىي مەھبۇسلارنى تۈرمىدىن چىقارماي، پاراكەندىچىلىك بىلەن بىر نەچچە ئاينى ئۆتكۈزگەن ئىدى. قولغا چۈشكەنلەرنىڭ ھەممىسى، جىنايەتنى يولۇاس ھەسەننىڭ ئۆلۈمگە دۇچگەپ قۇتۇلغان بولسىمۇ، يەنىلا كۆپ ئادەمنىڭ قايتىدىن جازا مۇددىتىنىڭ ئۇزارتىلىشى بىلەن ئاخىرلاشقانىدى. شۇندىن كېيىن ئاخۇنوپچىلارنى بىر يەرگە قويماي باشقا ـ باشقا دادۇي ۋە ئەترەتلەرگە تارقىتىۋەتكەنىدى.

2ـ مىللىي قەھرىمان مىجىت سىلىڭنى ئەسلەيمەن

مىجىت ساقى

مىللىي قەھرىمان مىجىت سىلىڭ قەشقەر شەھىرىدىن بولۇپ، ساقى قاسساپ ئۇرۇقىدىن ئىدى. ئۇنىڭ دادىسى ساقاخۇن بىر ئۆمۈر قاسساپلىق بىلەن قەشقەردە جاھانسازلىق قىلغان كىشى ئىدى. مىجىت ساقى ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن 3 يىللىق ھەربىي مەجبۇرىيەتنى ئۆتەپ، قەشقەر خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ سوت ساقچىسى بولۇپ ئىشلىگەن، كېيىن قەشقەر شەھەرلىك بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتىنىڭ ياغاچچىلىق كەسپى بويىچە

بىناكارلىق خىزمىتىنى ئىشلىگەن. ئۇ شېھىت بولۇش ھارپىسىدا تېخى 29 ياشلاردا ئىدى.

مىللىي قەھرىمان مىجىت ساقى قەشقەر شەھىرىنىڭ ھوقۇقىنى قوغلىغا كىرگۈزۈۋالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ نامى تەڭرىتېغىنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىغا تېزلا تارقىلىپ، خەلق ئارىسىدا مىجىت سىلىڭ، دېگەن نام بىلەن تونۇلىدۇ. بولۇپمۇ ئاتۇشتىن تارتىپ شېكەر كۆل، سانساكو، مارالبېشى، ئاقساقمارال، شامال، چوڭقۇرچاق، سېرىق بويا، يېڭى ئۆستەڭ، ئاۋات يېزىلىرىدا دېھقانلار ئارىسىدا ھەرخىل سۆز - چۆچەكلەر ئېغىزدىن - ئېغىزغا تارقىلىپ يۈرىدۇ. مىجىت سىلىڭنى بىر كۆرۈۋېلىش ئۈچۈن ئالايىتەن قەشقەرگە كەلگەن شەخسىيلەرمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. ئۇندىن باشقا يېڭىشەھەردىن تارتىپ تاكى پوسكام، يەكەنىڭ يېزىلىرىدىمۇ مىجىت سىلىڭنىڭ سۆز - چۆچەكلىرى بۇلۇڭ - بۇلۇڭدا داستان قىلىنىپ ۋەزخانلارنىڭ مەركىسىگە ئايلىنىدۇ

مەن، مىجىت سىلىڭ بىلەن ئوخشىمىغان كۆز قاراشتا بولغانلىقىم ئۈچۈن ئىككىمىز بىر - بىرىمىزگە قارشى رەقىبلەردىن ئىدۇق. ئەينى ۋاقىتتا خىتاي تاجاۋۇزچىلىرىنىڭ خۇددى شەيتاندەك ماھارەت بىلەن 72 تۈرلۈك ھىيلە-مىكىر قوللىنىپ شەرقىي تۈركىستاندىكى مىليونلىغان ئوغلانلارنى بىر-بىرىگە

ئىشەنمەس ۋە رەقىبگە ئايلاندۇرۇۋەتكەنلىكىنى ئويلىسام ئىچىم زەھەر يېگەندەك ئاچچىق بولىدۇ. قاراڭ مەن شۇ چاغدا ۋاڭ ئېنىماۋنى قوغدايدىغان «سانسۇ» دېگەن ئاممىۋى تەشكىلاتنىڭ ئىچىدىكى بىر خىزمەتچى خادىم سۈپىتىدە ۋەتەن-مىللەت ئۈچۈن ئىشلىدىم. بىز بىر-بىرىمىزنى تولۇق چۈشەنمەيتتۇق ۋە ئۆز-ئارا ئىشەنمەيتتۇق! بىر-بىرىمىزنى كۆرسەك ئۆلتۈرۈۋېتىشتىنمۇ يانمايتتۇق. ھەر قايسىمىزنىڭ ئۆز ئالدىمىزغا تارتىۋالغان قوراللىق قوشۇنلىرىمىز بارئىدى. دۈشمەنلىك كەيپىيات تازا ئەۋج ئالغان 1968 - يىلىنىڭ ئاپرېل ئايلىرىدا، بىزنىڭ تەشكىلاتتىكىلەر مىجىت سىلىڭنى يوقىتىۋېتىش پىلانىنى تۈزۈپ بۇ پىلانىنى مەن باشلىق ئابدۇرېھىم ھەسەن، ئەيىيوپ ئاخۇن، مەمتېلى... قاتارلىق كىشىلەرنىڭ ئىجرا قىلىشىغا تاپشۇرىدۇ. بىز مىجىت سىلىڭنى ئۇجۇقتۇرۇش ئۈچۈن ئالدىن تەييارلىق قىلىپ، قەشقەر شەھىرى ئۆستەڭ بويى 2 - ئاشخانىنىڭ ئالدىدا ياكى ئاشخانىنىڭ ئىچىدە يوقىتىش مەشىقىنى ئېلىپ بارغان ئىدۇق.

مەلۇم بىر كىشى مىجىت سىلىڭنى مېھمان قىلىش نامى بىلەن 2 - ئاشخانىغا ئېلىپ كەلمەكچى ئىدى، بىز ئاشخانىنىڭ ئالدىدا ھەر پەيشەنبە بولىدىغان كىچىك بازاردا، يالغاندىن تۈز ساتقان بولۇپ، بىر ھارۋىغا تۆت پارچە شور تۈزنى، يەنە بىر كالا

هارۋىسىغا بەش دانە پولۇ كاۋىسىنى باسقان بولۇپ، دېھقانچە ياسىنىپ، كورەك جۇۋىنىڭ ئىچىگە ئالدىن تەييارلىۋالغان پارتلاتقۇچ بومبا بىلەن يەڭ قورالسىزلىنىپ ئوقنى راۋۇرۇس قاچىلاپ، ساقلاپ تۇرغان ئىدۇق.

مەجىت سىلىڭنى ئېڭىكىنىڭ ئاستىدىن مېڭىسىگە قارىتىپ ئېتىپ ئۆلتۈرۈشنى، ئوقنىڭ باشقىلارغا تېگىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، تېببىي مەكتەپنىڭ ئىچىدە ئالاھىدە ھەربىي مەشىق ئېلىپ بارغان ئىدۇق. ھازىر بۇ ئىشلارنى ئويلىسام ئۇيۇلىمەن!

مىللىي قەھرىمان مەجىت ساقىنىڭ كېلىشىگە يېرىم سائەتچە قالغان ئىدى. مەمتېلى تۆرەخان ھاسىراپ يۈگۈرۈپ كېلىپ ماڭا بىر پارچە خەتنى بەردى، خەت خەيرۇللانىڭ پوچېركىسى ئىدى. خەتتە «دۈشمەن ئۆز ئادىمىمىز، ھەربىكەت توختىتىلسۇن» دېيىلگەن ئىدى، مېنىڭ كاللام قوداڭشىپ كەتتى، قانداقمۇ مەجىت سىلىڭ بىزنىڭ ئادەم بولىدۇ..... مەن خەيرۇللانىڭ بۈيرۇقىنى بۇزالمايتتىم. ئۇ مېنى ئۆلۈمگە بۈيرۇسىمۇ كۈلۈپ تۇرۇپ ئۆلۈمگە ماڭاتتىم.

ئادەملىرىمنى باشلاپ ھارۋىلارنى تاشلىۋېتىپ، زۇۋان سۈرمەي، قىزىل دۆۋە يولى بىلەن شامالباغ يېزىسىنىڭ ئوجمىلىك دادۈيى ئارقىلىق ئۇن زاۋۇتىغا كىرىپ كەتتىم، مەن بىلەن بىللە بارغانلا، مەندىن گەپ سوراپ، نېمە ئىش يۈز بەرگەنلىكىنى سوراپ جاۋاب

ئالالمىغان ئىدى. مەن كاللامدا مەن بىلەن بىللە بارغانلارغا ئەمەس «سانسو» قوماندانلىق شتابىغا باھانە كۆرسىتىشىم كېرەك ئىدى.

ـ قايتىپ كەپسىلەرغۇ؟ نېمە بولدى؟ ئىش پۈتتىمۇ؟

ـ ياق! ئىچىمىزدىن خائىن چىقىپتۇ، بىرى مىجىتقا خەۋەر قىلغان ئىكەن. ئۇ بىزدىن بۇرۇن ھەربىكەتلىنىپ، ھەممە يەرگە قاراۋۇل قۇرۇپ، ئاسمانغا تور، يەرگە قاپقان قۇرۇپ تۇرغان ئىكەن، بىزنىڭ ئىدارىدىكى بىرى ماڭا بۇ خەۋەرنى ئېلىپ كېلىۋېدى، دەرھال قايتىپ كەلدۇق، خۇدا ساقلىدى، ئۇ بىزگە خەۋەر قىلمىغان بولسا، بىز بەشىمىز تەڭلا ئۆلەرمىزكەن....

ـ ئۇلار قانداق بىلگەندۇ؟ كىم ئۇلارغا خەۋەر قىلغاندۇ؟ بۇنى سىلەردىن باشقا ھېچ كىم بىلمەيتتىغۇ؟

سوراق ئۇستىگە سوراق، مۇلاھىزىلەر ئۇزۇن داۋام قىلدى، مەن زۇۋان سۈرمەي، ئۇلارنى ئىشەندۈرۈش ئۈچۈن يەنە باھانە ئىزدەۋاتاتتىم. بىرى: ـ ئادەملەرگە ئىشىنىپ بولمايدۇ، ھەر ھالدا سىلەر سالامەت قايتىپ كەپسىلەر. بۇندىن كېيىن مۇنداق تەۋەككۈلچىلىكنى قىلماڭلار!»، ـ دېدى.

بۇ ئىش شۇنداق پۈتكەندىن كېيىن، ئاخۇنوپ بۇ ئىشنىڭ تەپسىلاتىدىن خەۋەر تېپىپ، «بۇرۇت بىلەن چوقۇرنى دەرھال بىر ئارىغا ئەكېلىپ تونۇشتۇرۇپ قويۇڭلار، بۇندىن كېيىن جىق ئىشلارنى بۇ ئىككىسى ئارقىلىق قىلغىلى بولىدۇ» دەپ، خەيرۇللاغا

تاپىلمغان ئىكەن. مەجىت چوقۇر بولغانلىقى ئۈچۈن، ئاخۇنوپ ئۇنى چوقۇر دەپ، ئاتايىتتى، مېنىڭ تەشكىلاتتىكى لەقىمىم «بۇرۇت» بولغانلىقى ئۈچۈن «بۇرۇت» دەپ مۇئامىلە قىلاتتى. مەخپىي تەشكىلاتتا ھېچ ۋاقىت ئۆز ئىسمىمىز قوللىنىلمايتتى.

شەھەر كومۇنىستىنىڭ ئالدىدا، ھېيتگاھ مەيدانىنىڭ دەل ئۈدۈلىدا ئەمەت چۆمۈچ دېگەن بىر كىشى دوغچىلىق دۇكان ئاچاتتى، ئۇنىڭ دوغىنىڭ تەمى، ئېتىش ئۇسۇلى باشقىچە ئىدى. يازنىڭ تومۇز ئىسسىق كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، مەمتېلى تۆرەخان مېنى ئەگەشتۈرۈپ، ئەمەت چۆمۈچنىڭ دۇكىنىغا ئېلىپ كەلدى، مەن بارغىلى ئۇنىماي ئۆزۈمنىڭ ھاياتىمدىن ئەنسىرىگەن ئىدىم.

مەمتېلى كۈلۈپ كېتىپ:

ـ سېنىڭ ھاياتىڭغا كېپىللىك قىلىدىغان كىشىنى ساڭا ھازىر تونۇشتۇرىمىز، ئۇ كىشى سېنىڭ ھاياتىڭغا كېپىللىك قىلىدۇ، قورقما! ـ دېدى.

راست دېگەندەك خەيرۈللا بىلەن مەجىت سىلىڭ كۈلۈشۈپ كېلىشۋاتاتتى، مەن مەجىتنى كۆرۈپلا ئىشىنىڭ تېگىگە يەتكەن ئىدىم.

ـ ئۇستام بەش موچەندىن تۆت قاچا دوغ ياسىسىلا! ـ دېدى، مەمتېلى تۆرەخان.

ئەمەت چۆمۈچ ھەممىمزگە بىر قارىۋېتىپ:

ـ مۇندىن كېيىن مەجبۇر سىلىكى جانابلىرى پات ـ پات كەپ تۇرسا بولغۇدەك، دۇكان ئېچىپ بەش موچەنلىك دوغ سېتىپ باقمىغان ئىدىم، بۇ مېنىڭ ھاياتىمدىكى ئەڭ چوڭ سودام بوپقالدى، ياشىسۇن مەجبۇر سىلىكى! ـ دەپ دوغ ئېتىشكە باشلىدى.

ئۇ زامانداا دوغنىڭ بىر قاچىسى بىر موچەن ياكى بەش پۇڭلۇق ئىدى. بەش موچەنگە ھېچ كىم دوغ ئىچمەيتتى. ياشىسۇن قوماندان مەجبۇر! دېگەن شوئار كىشىلەرنىڭ ئادەتتىكى سۆزىگە ئايلىنىپ قالغان ئىدى.

دوغنى ئىچىپ بولغاندىن كېيىن، كەسكەنيار دېگەن مەھەللىگە بېرىپ بارات ھاجى (مەرھۇم مەككىدە ۋاپات بولدى. تۇركىيە ئىستانبۇلدا ياشىغان ئىدى) نىڭ ئۆيىگە كىرىپ مۇڭدىشىپ ئۆز ئارا تونۇشۇپ، بىر ـ بىرىمىزنى ئۆزئارا قوغدايدىغانغا ۋەدە بېرىشتۇق ھەمدە شەرقىي تۇركىستان ئازادلىقىغا دائىر كەلگۈسى قىلىدىغان ئىشلارنى تەھلىل قىلىشتۇق.

ئاردىدىن بىر ئاي ئۆتە ئۆتمەي، خەلق باغچىسىنىڭ ئالدىدا، باشلانغۇچ مەكتەپتىن تارتىپ تا ئالىي مەكتەپكىچە بىللە ئوقۇغان ساۋاقدىشىم، كەسىپدىشىم مۇھەممەد روزى بىلەن مۇڭدىشىپ تۇرساق تونۇمىغان بىر توپ ئادەملەر كېلىپ مېنى تۇتۇپ كەتتى. مەن دەرھال مۇھەممەد روزىغا:

ـ مەمتېلى تۆرەخانغا ئېيتىپ قوي! ئۇ ھازىر يارۇاغ كۆكتات

شىركىتىدە ماشىنىغا سەي بېسىۋاتىدۇ،ـ دېدىم.

مېنى دەرھال قۇتۇلدۇرۇۋالمىسا، ئۇ ۋاقىتنىڭ ۋەزىيىتىدە مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىش ياكى مېيىپ قىلىپ قويۇش خەۋپى بار ئىدى، ئۇلار مېنىڭ بېشىمغا تاغار كىيدۈرۈپ، بىر يەرلەرگە ئېلىپ كەتتى. قارىسام مېنى ئۇلار شەھەر ئىچىدىكى بىر ئاشلىق دۇكىنىنىڭ ئىچىگە سولاپ قويغان ئىكەن. قاراڭغۇ چۈشكىلى تۇردى، كەچ قالسام خەتەرلىك ئىدى. كېچىسى ئادەمنى ئادەم پەرق ئېتەلمىگەن پەيتتە ئادەم ئۇرۇش قىينىلاش ئىشلىرى يۈز بېرەتتى. ھېچ بولمىغاندا مېنى مالىيە سودا سىستېمىسىدىكى تەشكىلاتلارغا تاپشۇرۇپ بەرگەن تەقدىردىمۇ مېنى ساق قويمايتتى. غەم بىلەن ئولتۇرسام، مىجىتنىڭ ئاۋازى چىقىپ قالدى، مۇھەممەد روزى دېگەن ساۋاقدىشىم بېرىپ مەمتېلى تۆرەخانغا دېگەن ئىكەن، شۇنىڭ بىلەن مىجىت مېنى قۇتۇلدۇرغىلى ئالايىتەن كەلگەن ئىكەن.

ـسىلەر ئۇنى شەھەرنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىن تۇتۇپسىلەر. يا ئۇنىڭ قولىدا قورال بولمىسا ياكى ئۇرۇش رايونىدىن تۇتمىساڭلا، ھازىر ئۇلارنىڭ ياڭراتقۇلىرى ئادىمىمىزنى قويۇپ بەرمەسەك، سېنىڭ 10 ئادىمىڭنى تۇتۇپ ئۆلتۈرىمىز دەۋاتىدۇ. ئۇنى دەرھال قويۇۋېتىڭلار، بىزگە ئىش تېرىپ بەرمەڭلار،ـ دېدى.

ئۇلار مېنى كوچىغا ئاچقىپ بېشىمدىكى تاغارنى ئىلىۋېتىپ

قويۇپ بەردى. مەن دەرھال يالغاندىن «سانسو» قوماندانلىق شتابىغا، ئۇلارنىڭ تېلېفونى بىلەن تېلېفون قىلىپ، مېنى قويۇپ بەرگەنلىكىنى ئېيتىپ قويدۇم. مېنىڭ مۇنداق قىلىشىم يەنىلا مىجىت سىلىكىنى ئاقلاش ئىدى، مەن يولدا كېتىۋاتسام، بىزنىڭ تەرەپتىكىلەرنىڭ ياڭراتقۇسىدىن چىققان ئاۋازدا، ئۇلار قانداقلا بولمىسۇن بىزنىڭ ئادەمنى ساق قويۇپ بەردى. ئۇلاردا بىرىنچى قېتىم سەمىمىيەتنىڭ ئەكس ئەتكەنلىكىنى ھېس قىلدۇق..... دېگەن تەلەپپۇزدا سۆزلەۋاتاتتى... ھۆكۈمەت ۋە خىتايلار قۇرغان قارمۇ-قارشى تەشكىلاتلاردا شەرقىي تۈركىستانچىلارنىڭ بارلىقىنى خىتاي بىلەتتى، ئەمما خىتاي تاجاۋۇزىغا قارشى مەخپىي ھەرىكەت قىلىۋاتقان ئىنقىلابچىلىرىمىزنى ئۆزىنىڭ قولى بىلەن يوقىتىۋېتىش تاكتىكىسىنى قوللىناتتى! ئوچۇق بىر نەرسە دېسە جەمئىيەتتە خىتايغا قارشى خەلق ئۇرۇشىنىڭ يامراپ كېتىشىدىن قورقاتتى. سەۋەب قورال-ياراقلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ئۇيغۇرلارنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كەتكەنىدى، خىتاينىڭ ۋەتىنىمىزدە پۈت دەسسەپ تۇرۇشى قىل ئۈستىدە تۇرغاندىنمۇ بەتتەر قىيىن ھالەتكە چۈشۈپ قالغانىدى.

ئۇزاق يىل تاقالغان قەشقەر ھېيتگاھ جامەسىنىڭ يېڭىدىن ئېچىلىشىدا مىجىت سىلىكىنىڭ رولى چوڭ بولدى! بۇ كىچىك

ئىش ئەمەس ئىدى. ئۇ يىللاردا!

1966 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى قەشقەردىكى بىر توپ ئالدانغان ئەسەبىي شۇمتەكلەر، «تۆت كونىنى بۇزۇش» نىقابى بىلەن قەشقەر ھېيتگاھ جامەسىنىڭ ئۇستىدىكى قۇببىلىرىنى ئۇرۇپ، چېقىپ قىسمەن بۇزغۇنچىلىقلارنى قىلغاندىن سىرت، جامەنى تاقاپ پېچەت سېلىۋەتكەن ئىدى، شۇ پېچەت سالغان پېتى جامائەت جامەنىڭ ئالدى ئىشىكىدىن كىرىپ نامаз ئوقۇيالماي يان ئىشىكلىرىدىن كىرىپ نامаз ئوقۇيدىغان بولغان ئىدى.

ۋەزىيەتنىڭ جىددىي تەقەززاسى بىلەن ئاخۇنوپ كىشىلەردىن پىكىر ئېلىپ، جامەنى ئېچىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلىشقا باشلايدۇ، بۇ ئىشنى پەقەت قەشقەر شەھىرىنىڭ ھوقۇقىنى يۈرگۈزۈۋاتقان مىجىت سىلىڭغا تاپشۇرسا ئۇنۇمىنىڭ زور بولىدىغانلىقىنى سەزگەن ئاخۇنوپ، قوماندان مىجىتنى چاقىرىپ بۇ ئىشنى ئۇنىڭغا تاپىلايدۇ، مىجىت سىلىڭ ئالدى بىلەن ھېيتگاھ جامەنى گۇللەندۇرۇش كومىتېتى قۇرۇپ، ئۇنىڭغا ياشلاردىن مۇھەممەد ئىمىن مىرزا، مۇھەممەد ئىلى رازىق قاتارلىق ياشلارنى سەپلەپ، تۈزۈم، نىزامنامە بېكىتىپ ئىشقا تۈتۈش قىلىدۇ، خالا ياستىلىدۇ، داۋۇ ـ دەرەخلەر پەرۋىش قىلىنىدۇ، كۆللەر چېچىلىپ سۇ قويۇلىدۇ. خالانىڭ كىرىم ـ چىقىمى ۋە باشقا كىرىم مەنبەلىرىنى ئىنچىكىلىك بىلەن ھېسابلاپ، بىر يۈرۈش پىلانلارنى قىلىدۇ،

قەشقەر شەھەردىن مەلۇم مىقداردا پۇل ئاجرىتىپ قۇرۇلۇشنى باشلايدۇ. نەققاشچىلىق ئىشلىرى داڭدار ئۇستا مۇھەممەد ئىمىن نامانغا تاپشۇرۇلۇپ، جامەنىڭ ئىچى، تاملاردىكى، تۇڭرۇكلەردىكى گۈلگەرلىكى، نەققاشچىلىقى، ئالدى ئىشىكىدىكى قۇرئان يېزىقى خەتلەر، ڭۇڭسكىلار يېڭىدىن بۇرۇنقىدىنمۇ كۆركەم قىلىپ يېزىلىپ تۇزەشتۇرۇلىدۇ. «قەشقەر ھېيتگاھ جامەسى يېڭىدىن ياسىلىشقا باشلىنىپتۇ، قۇربان ھېيتقا ئۇلگۇرۇپ پۈتىدىكەن» دېگەن خەۋەر تېز مۇددەت ئىچىدە ھەممە ناھىيە شەھەرلەرگە تارقىلىدۇ. 1968 ـ يىلى قۇربان ھېيتقا ئۇلگۇرتۇپ جامە پۈتتۇرۇلىدۇ. شۇ يىلى ناماز ئوقۇغىلى كەلگەن كىشىلەرنىڭ سانى تارىختىكى ھەرقانداق سەۋىيىدىن كۆپ بولغان ئىدى، نامازغا يېڭىشەھەر، توققۇزاق، يەكەن، يېڭىسار، پوسكام، ئاتۇش، ئاقتۇ... قاتارلىق يەرلەردىن مۇسۇلمانلار كېلىپ ناماز ئوقۇغان ئىدى. ھېيتگاھ مەسچىتىنىڭ يېڭىدىن ئېچىلغانلىق خەۋىرى تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىغىمۇ بېرىپ يېتىدۇ. ھەمدە مىجىت سىلىڭغا بولغان خەلقنىڭ ھۆرمىتىمۇ كۈنسايىن ئاشىدۇ.

قوماندان مىجىت ساقىنىڭ قورالىلىق قوزغىلاڭغا قوشقان

تۆھپىسى ناھايىتى زور بولدى!

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى، قەشقەر شۆبە بىيۈروسى، قەشقەردە قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش ۋەزىپىسىنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن، قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ تەييارلىق خىزمەتلىرىنى ئىشلەشكە جىددىي تۇتۇش قىلىندۇ.

قوزغىلاڭنىڭ ئىككىنچى ھەرىكەت يۆنىلىشى قەشقەر، ئوپال، تاشمىلىق، ئويتاغ، مۇجى، تاغارما، سۇۋاش داۋان، تاشقورغان، پاكىستان، ئافغانىستان، كەشمىر قاتارلىق يۆنىلىشىنى ئاساس قىلىدۇ. مۇبادا قوزغىلاڭ مەغلۇپ بولغان تەقدىردە، چېكىنىش يوللىرىنى پۇختا ھازىرلاپ، چارلاش خىزمىتىنى ئېلىپ بېرىشقا توغرا كېلەتتى.

بۇ ئىنتايىن مۇشكۇل ۋە مۇشەققەتلىك ۋەزىپە ئىدى. قوراللىق قوزغىلاڭغا رەھبەرلىك قىلىش كومىتېتى، مىللىي قەھرىمان مىجىت سىلىڭنى بۇ ئىشىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ، دەپ قاراپ، چارلاش خىزمىتىنى مىجىت سىلىڭغا تاپشۇرىدۇ. مىللىي قەھرىمان مىجىت سىلىڭ، ئۆزىنىڭ يېقىن ئىشەنچلىك ئادەملىرىدىن بىر نەچچىنى ئېلىپ، ئۆزى باش بولۇپ، ئوپال، تاشمىلىق، ئويتاغ، سۇۋاش، ھەتتا تاشقورغانىنىڭ ھازىرقى قونجىراپ ئېغىزىغچە بېرىپ، يەرلىك خەلق بىلەن ئۇچرىشىپ،

رازۇبدكا قىلىپ كېلىدۇ ھەمدە ئويتاغ، مۇجى، تاغارما دېگەن يەرلەردىكى ئاتالمىش خىتاي دۆلەت مۇداپىئە ئارمىيىسىنىڭ ئورۇنلىشىش، قورال ياراق مەنبەسىدىن تارتىپ تەپسىلىي بىر قوللۇق مەلۇمات ئېلىپ كېلىپ، قوراللىق قوزغىلاڭغا رەھبەرلىك قىلىش كومىتېتىغا تاپشۇرىدۇ. قايتىش سەپىرىدە تاشقورغان يولىنى ياساۋاتقان خىتاينىڭ تاجاۋۇزچى ئارمىيىسىگە ئۇچرىشىپ قېلىپ، ئۇلار بىلەن بىر قەپەس قوراللىق توقۇنۇشۇپ، خىتاي ئارمىيىسىنى ئازدۇرۇپ، ئامان ـ ئېسەن غەلىبە بىلەن قايتىپ كېلىدۇ. مىجىت سىلىڭنىڭ شۇ قېتىمقى ئېلىپ كەلگەن ھەربىي مەلۇماتى ناھايىتى مۇھىم رول ئوينايدۇ.

قوماندان مىجىت سىلىڭ ئېلىپ كەلگەن ھەربىي مەلۇمات بويىچە، قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ ھەربكەت يۆنىلىش لايىھە خەرىتىسى سىزىپ چىقىلغان ئىدى. بۇ خەرىتە كېيىنكى كۈنلەردە دۈشمەن قولىغا چۈشۈپ، تاغارما، مۇجىدىكى ئارمىيە كاتتىۋاشلىرىنىڭ جازالىنىشقا سەۋەبچى بولغان ئىكەن.

مىجىت سىلىڭنىڭ مەكىت زەرەپشان مۇستەقىل پولكىنى تەشكىللەپ قۇرۇشتىكى رولى زور بولغان. ئاتالمىش مەدەنىيەت ئىنقىلابىي تازا يۇقىرى پەللىگە چىققاندا، مەكتىتىكى خىتاي تاجاۋۇزىغا قارشى ئىسيانچى كۈچلەر مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ

يېتەكچىلىكىدە ھەربىر تەشكىلى ئاساسىنى قۇرىدۇ.

بۇ تەشكىلات، قارشى تەرەپنىڭ بېسىمىغا ئۇچراپ، مەكتتە پۈت تىرەپ تۇرالماي، قەشقەرگە چېكىنىدۇ. ئۇلارنىڭ چېكىنگەنلىك خەۋىرىنى ئاڭلىغان مىجىت سىلىڭ، چىنىۋاغ مېھمانخانىسىدىن ئۇلارنى ئىزدەپ تېپىپ، ئۇلار بىلەن ئۇزۇن مۇڭدىشىپ، قايتىدىن تەشكىللىنىپ يېڭىۋاشتىن ئىش باشلاشنى بۇيرۇيدۇ. شۇنداقلا بىر يۇرۇش قورال ياراقلارنى بېرىپ، قايتىدىن ئىسيان كۆتۈرۈپ مەكىت ناھىيىسىنىڭ ھوقۇقىنى تارتىۋېلىشقا ئۇندەيدۇ.

مۇھەممەد ئىمىن قادىر مەكتكە بارغاندىن كېيىن، خەلق ئاممىسىنى قايتىدىن قوزغاپ، قورال كۈچى بىلەن ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئىچىگە باستۇرۇپ كىرىپ، بىر قىسىم خىتاي ئەمەلدارلارنى تۇتۇپ ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىپ، دارغا ئېسىپ خەلقى ـ ئالەم ئالدىدا سازايى قىلىدۇ، قالغان خىتايلار ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئىچىگە كېرىۋېلىپ يوشۇرۇنىدۇ، بەزىلىرى ناھىيىلىك قوراللىق بۆلۈمنىڭ ئىچىگە كېرىۋېلىپ ئۇلارنىڭ ھىمايىسىدە جېنىنى ساقلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن مەكىت مەخپىي قوزغىلاڭچىلار قولىغا يېڭىدىن ئۆتىدۇ.

مەكىت ۋەقەسى تېز ئاردا قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ ھەرقايسى ناھىيە يېزىلىرىغىچە ھەتتا تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىغىچە بېرىپ تارقىلىدۇ.

بۇ ئىشتىن تولۇق خەۋەر تاپقان ئاخۇنوپ، مىللىي قەھرىمان مىجىت سىلىكىنى ئىشقا سېلىپ، ئۇ يولۇاسنى ئۇندەككە كەلتۈرۈپ، پىلانلىق ھەرىكەت قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى ھەققىدە يولىيورۇق بېرىدۇ. مىجىت سىلىڭ مەكىت ناھىيىسىگە بېرىپ مۇھەممەد ئىمىن قادىر بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭ ھەرىكىتىنى قوللاپ، دەسلەپكى قەدەمدە ئۇنىڭغا ۋەتەن سۆيۈش، مىللەتپەرۋەرلىك تەربىيىسىنى ئېلىپ بارىدۇ، كىچىكىدىن تارتىپ ۋەتەنگە مۇھەببىتى ئۇرغۇپ تۇرغان، ئوت يۈرەك بۇ ياش سەركەردە، پارتىيە نىزامنامىسىنى ئوقۇپ، تېز ئارىدا شەرتلەرنى قوبۇل قىلىپ، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىگە كىرىش ئىلتىماسىنى سۇنىدۇ.

بۇ ئىش بىر ئايغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە ئەمەلگە ئاشىدۇ. مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ شۇ كۈنلەردە تازا قىزىغان ۋاقتى ئىكەن، ھەر ئۈچ كۈندە بىر خىتاي جىنايەتچىنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىپ دارغا ئېسىپ تراكتور پونكىتىنىڭ دەرۋازىسىغا ئېسىپ سازايى قىلىدىكەن. ناھىيىدىكى خىتايلار كوچىغا چىقالمايدىغان، ئازراق يولى بارلىرى خوتۇن بالىلىرىنى ئېلىپ مەكتىتىن خىتايغا كېتىشكە باشلىغان ئىكەن. بىز ئەڭ ئاخىرقى قېتىم شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى قەشقەر بىيۈروسىنىڭ سېكرېتارى ئاخۇنوپنىڭ يولىيورۇقىنى ئېلىپ مەكتىكە بارغىنىمىزدا،

مەكىت تراكتور پونكىتىنىڭ ئالدى دەرۋازىسىغا بىر خىتاينىڭ جەسىتى ئېسىقلىق ئىكەن. يۇقىرى بېسىملىق ياڭراتقۇدا ئۇ خىتاينىڭ جىنايى قىلمىشلىرى ئوقۇلۇۋېتىپتىكەن، خەلقنىڭ خىتاي كومۇنىستلىرىغا بولغان ئۆچمەنلىكى ھەددىدىن زىيادە ئىكەن.

ئۇ خىتايغا بېرىلگەن ئۆلۈم ھۆكۈمنامىسىدە مۇنداق جىنايەتلەر ئېنىق يېزىلغانىكەن:

جىنايەتچى ياڭ، 1960 ـ يىلى خىتايدىن ئېقىپ كەلگەن بولۇپ، ئورمان مەيدانىغا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلغان، كېيىن ناھىيىنىڭ ئەمەلدارى بولغان، مەدەنىيەت ئىنقىلابىي باشلانغاندىن تارتىپ كۆپ قېتىم قورالىق ھەرىكەت ئېلىپ بېرىپ بىزنىڭ بىگۇناھ ئادەملىرىمىزدىن 12 ئادەمنىڭ ئۆلۈشىگە سەۋەبچى بولغان. پاختا تەرگىلى چىققان دېھقانلارنىڭ خوتۇن ـ قىزلىرىنىڭ ئىپپەت نومۇسىغا تېگىپ خەلقنىڭ قاتتىق غەزىپىنى قوزغىغان. زارات ئورمانچىلىق مەيدانىدىكى بىكتۆەن خىتايلىرى بىلەن بىرلىشىپ بىزنىڭ تۇرار جايىمىزغا ھۇجۇم قىلىپ تۇرسۇن ۋە ئوسمان ئىسىملىك ئىككى ياش جەڭچىمىزنى سىرتماق بىلەن سىقىپ ئۆلتۈرگەن، ئارقىدىن تۇرار جايىمىزغا باستۇرۇپ كىرىپ نۇرغۇن ئادەمنىڭ ياردار بولۇش ۋە ئۆلۈشىگە سەۋەبچى بولغان.....
كەلتۈرگەن ئىقتىسادىي زىيىنى بەكمۇ ئېغىر.....

خەلقنىڭ جىددىي تەلىپىگە ئاساسەن دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈش جازاسى بېرىلدى.....

مەن، مۇشۇ ئەسلىمىلەرنى ئىنتېرنېت تور بېتىدە ئېلان قىلىۋاتقان مەزگىللەردە، بىر كىشى ماڭا تېلېفون قىلىپ تونۇشلۇق بەردى. ئۇ ئادەم مەخسۇم ئىكەن. مەخسۇم ئۇ ۋاقىتتا 14 ياشلىق بىر كىچىك جەڭچىمىز ئىدى.

مەن مەكتتىكى كۇنلىرىمنىڭ بىرىدە، تراكتور پونكىتىنىڭ ئىچىدە ھەربىي مەشىق بولغاندا ئۇنىڭ بوينىغا ئېسىۋالغان قورالىنىڭ كەلەڭسىزلىكىدىن ئۇنىڭ قورالنى باشقورالمىغانلىقىنى سېزىپ ئۇنىڭغا باشقا بىر قورال تېگىشىپ بەرگەن ئىدىم. ئۇ تۇركىلەنكە دەيدىغان، ستولى ئادەتتىكى مىلىتسقتىن ئۇزۇن، ئوقىمۇ ئەڭ ئۇزۇنغا بارالايدىغان بىر مىلىتسقنى ئېسىۋالغان ئىكەن، مىلىتسق ئۇزۇن بولغاچقا يول ماڭغاندا يا يەرگە پاينىكى تېگەتتى يا مىلىتسقنىڭ سىدوسى باشقىلارغا پۈتلىشىپ زادى ئارامىلىق بەرمەيتتى. ئۇنىڭ قورالى ئادەتتە شۇ زامانداا ئىنسانپەرۋەر قورال ھېسابلىناتتى، چۈنكى ئۇنىڭدىن چىققان ئوق ئادەمنىڭ ئەجەللىك يېرىگە تەگمىسلا جاراھىتى تېز ساقىيىپ كېتەتتى، ئوقى ھەم ستانكىۋاي پىلىموتقا چۈشەتتى.

مەن ئۇنىڭدىن يېشىنى سورىسام، تۇرۇپ قېلىپ 17 ياش دەپ جاۋاب بەردى. مىلىتسقىنى ماڭا بەر، دېسەم، مىلىتسقنى چىڭ

قۇچاقلاپ، مەن بۇ مىللىتىمىزنىڭ خىتايلارنىڭ قولىدىن ئالغان، بىزدە ئولجىسى كىم ئالسا قورال شۇنىڭ بولىدۇ، دېدى. مەن سېنىڭ قورالىڭنى تارتىۋالمايمەن، قورالىڭ ئۆزۈن كەپقاپتۇ، ساڭا يېرىم ئاپتوماتنى مىلتىقتىن بىرنى بېرەي دېدىم. چۈنكى يېرىم ئاپتومات مىلتىق شۇ زاماندا بىر قەدەر ئىلغار قورال ھېسابلىناتتى. مەخسۇم ماڭا ئىشەنمىگەندەك قىلىپ ئاۋۋال مىلتىقنى بەرسىلە، ئاندىن مەن بۇ مىلتىقنى سىلىگە بېرەي، ـ دېدى، مەن مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا دەپ قورال ئامبىرىدىن بىر دانە يېڭى يېرىم ئاپتومات مىلتىق ئاچقىپ، يېتەرلىك ئوقى بىلەن ئۈنىڭ قورالىنى تېگىشىپ بەرگەن ئىدىم.

مەخسۇم كەتكەندىن كېيىن، مۇھەممەد ئىمىن قادىر ماڭا:

ـ ئۇ ھازىر 14 ياشتا، قورالنى تارتىۋالىدۇ دەپ يېشىنى قەستەن 17 ياش دەۋالدى،ـ دېگەن ئىدى.

مەخسۇمنى، مەخسۇم ھاجى دەيدىكەنمىز، ئۇ ھەرەمگە بېرىپ ھەج قىلىپ كەلگەن ئىكەن.

ئۈنىڭ بۇ قېتىم ئېيتىپ بېرىشىچە:

مۇھەممەد ئىمىن قادىر قەشقەردىن كەلگەندىن كېيىن، ئالدى بىلەن مەكتەكە يېقىن بولغان پەيلو مەيدانىنىڭ قورالىرىنى بۇلاپتۇ. ئۇ قېتىم قورال بۇلىغاندا مەكتەكە كىرەلمەي، يوپۇرغا ناھىيىسىگە قاراپ مېڭىپتۇ، ئادەم جىق بولغاچقا، قوراللارنى

كۆتۈرۈپ يۈرۈش بىلەپ بولغاچ، دېھقانلارنىڭ ئۆيىگە يوشۇرۇپ، مەكتىكە كېتىشنىڭ ئامالىنى ئىزدەۋاتسا، يوپۇرغىدا قورال ـ ياراقلارنىڭ بارلىقى سېزىلىپتۇ، ئۇلار ئادەم ئەۋەتىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، سېرىق بويىدىكى ئىشەنچلىك ئادىمى بولغان ئابدۇۋاھىت ئەھمەتنى چاقىرتىپ كېلىپ، يوپۇرغا ناھىيىسىگە ھۇجۇم قىلىپ ناھىيىلىك قورالىق بۆلۈمنىڭ قورالىرىنى بۇلاپ ئېلىپ كېتىپتۇ، مەكتىكە كىرىش ئىمكانىيىتى زادى بولماپتۇ، چۈنكى مەكتىتىكى خىتايلار بىخەتەرلىكى ئادەملىرىنى باشلاپ كېلىپ يول توسۇپ ياتقانىكەن.

ئۇلار مەكتىكە كىرەلمىگەندىن كېيىن يول يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىپ مارالبېشى تەرەپكە مېڭىپتۇ. مارالبېشىنىڭ ئاقساقمارال، سېرىق بويا، ئالاغىر، چوڭقۇرچاق، يېڭى ئۆستەڭ، ئاۋات قاتارلىق جايلىرىغا بېرىپ قوشۇن زورايتىپتۇ، سېرىق بويىنى تايانچى ئىستىھكام قىلىپ ئابدۇۋاھىت ئەھمەتنى قوماندان قىلىپ بېكىتىپتۇ.

ئۇلارنىڭ قوشۇنى ئىچىدە يوپۇرغىدىن كېلىپ قوشۇلغان ئەسكەرلەرمۇ بار ئىكەن. بۇ قوشۇن بىر مەزگىل مارالبېشى ناھىيىسىدە تۇرغاندىن كېيىن، مەكتىتىكى خىتاي قوشۇنلىرى ساقلاۋېرىپ زېرىكىپ ئادەملىرى ئازلىغىلى باشلاپتۇ، رازۋېدكىچىلەرنىڭ ئالدىن ئىگىلىگەن خەۋىرىگە ئاساسەن، ھۇجۇم

ۋاقتىنى بېكىتىپ بىر كېچىدىلا مەكتەك قاراپ ھۇجۇم قىلىپتۇ، تەرەپ - تەرەپتىن قىستاپ كەلگەن مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ قوشۇنىغا تاقابىل تۇرالمىغان مەكتەتكى خىتاي قوشۇنلىرى چېكىنىشكە باشلاپتۇ.

دۇشمەنلەرنىڭ بىر قىسمى ھەربىيلەرنىڭ گازارمىلىرىغا، يەنە بىر قىسمى زاراتتىكى بىكىتۇەن تەرەپكە قاراپ قېچىپتۇ. مۇھەممەد ئىمىن قادىر قوشۇنلىرى ھارماي ئۇرۇش قىلىدىغان روھنى جارى قىلدۇرۇپ، مەكتىنىڭ تۆمەنتال يېزىسىغا بېرىپ، يەرلىك خەلق بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئوبۇلخان ئاكىنىڭ قوماندانلىقىدا زاراتتىكى بىكىتۇەنگە ھۇجۇم قىلماقچى بوپتۇ، زاراتتىكى بىكىتۇەن قوشۇنلىرى يېرىم ھەربىي تۈسىنى ئالغان مۇنتىزىم قوشۇن، قوراللىرى خىل ۋە مەخسۇس تەربىيە كۆرگەن ئەسكەر بولغاچقا ئۇلارنى ئاسان بىر تەرەپ قىلالماپتۇ.

ئۇ ئۇرۇشتا مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ يېقىن ئادىمى بولغان ھۆرمەتكە سازاۋەر، پېشقەدەم ئۇستاز ئوبۇلخان ئاكا شېھىت بولۇپتۇ، ئوبۇلخان ئاكىنىڭ ئۆلۈمى مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا بەكمۇ تەسىر قىلغان ئىكەن، ئۆزىنى توختىتالماي، كۆزلىرىدىن شۇ كۈنى ياش چىققان ئىكەن. ئوبۇلخان ئاكىنى دەپنە قىلغاندا مۇھەممەد ئىمىن قادىر ئۆزى قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ ھەممىنى يىغلىتىۋەتكەنىكەن.

مۇھەممەد ئىمىن قادىر تەقۋادار، ئىمانى كامىل، دىيانىتى

كۈچلۈك مۇسۇلمان بولغاچقا پۈتۈن مەكىت خەلقى ئۇنى بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرگەن، تاجى قىلىپ قىسقان ئىدى ـ ، دەيدۇ مەخسۇم هاجى.

شۇ قېتىم چاسا ھەربىي مەيدانغا بارغاندا، مەخسۇمنىڭ دېيىشىچە، مەكىتنىڭ يېزىلىرىدىن باشقا مارالبېشىنىڭمۇ يېزىلىرىدىن ھەددى ـ ھېسابسىز ئادەم كەلگەن ئىدى، قوراللارنى توشۇش ئۈچۈن 420 ئات ھارۋىسى ھازىرلىغان ئىدۇق ـ ، دەيدۇ.

خىتاي جىنايەتچى قاتىللارغا ھۆكۈم ئېلان قىلغاندا، مۇھەممەد ئىمىن قادىر ئۆزى ھۆكۈم قىلىپ ئۆزى ئىجرا قىلىدىكەن، مۇبادا ئىنقىلاب مەغلۇپ بولۇپ قالسا ھەممە ئىش مېنىڭ بىلەن كەتسۇن، باشقىلار ئادەم ئۆلتۈرمىسۇن دېگەن ئىكەن. بىز ئاڭلىغان ھۆكۈمنامىدىمۇ ئىجرا قىلغۇچى:

بېۋاستە باش قوماندانى: مۇھەممەد ئىمىن قادىر، دەپ جىنايى ھۆكۈم ئېلان قىلىنغانىدى.

ئۇنىڭ ئالدىدىكى دارغا ئېسىلغان خىتايلارغىمۇ ئالدى بىلەن جىنايى قىلمىشى بېكىتىلىپ خەلقنىڭ بىرەك قوشۇلۇشى بىلەن قارار چىقىرىپ دارغا ئاسقان ئىكەن.

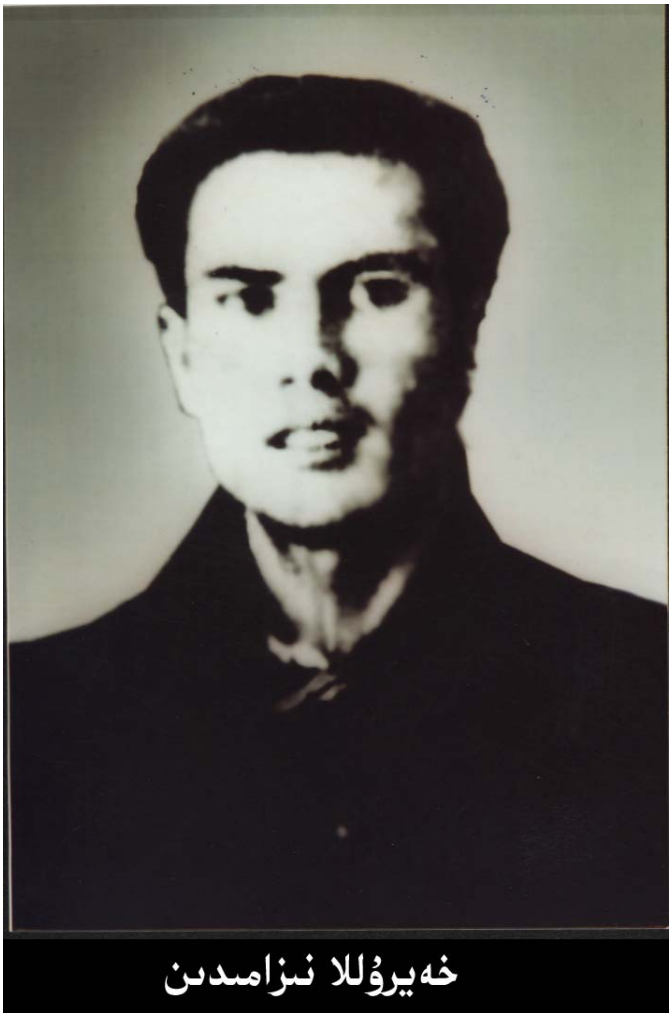
بىز ئېلىپ بارغان مەكتۇپتا مۇنداق قۇرلار يېزىلغان ئىدى:

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ باتۇر ئوغلانى، زەرەپشان مۇستەقىل پولكىنىڭ قوماندانى، مايور مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا:.

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى قەشقەر شۆبە بىيۈروسىنىڭ باش سېكرېتارى ئاخۇنوپ.

مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەت بولسۇن، ئامىن!

3. مىللىي قەھرىمان ئوسمانجان توختى ۋە خەيرۇللا نىزامىدىننى ئەسلەيمەن

خەيرۇللا نىزامىدىن

مەرھۇم ئوسمانجان توختى بىلەن خەيرۇللا نىزامىدىن، شەرقىي تۈركىستان يېقىنقى زامان تارىخىدا، كىشىلەر قەلبىدىن مەڭگۈ

ئۇنتۇلغۇسىز ئورۇن ئالىدىغان، تىللاردا داستان بولۇشقا ئەرزىيدىغان مىللىي قەھرىمانلىرىمىزدىن ھېسابلىنىدۇ.

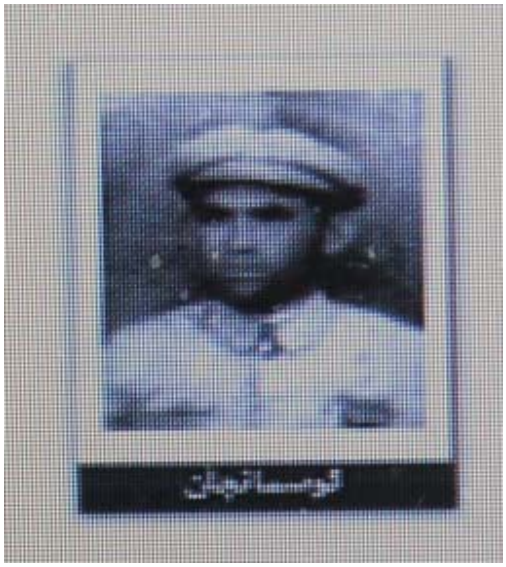
ئۇ ئىككىلىسى 1969-يىلى 8 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئاتۇشنىڭ قاراجۇل يېزىسىدىكى خىتاي ئارمىيىسى بىلەن بولغان جەڭدە باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە ئۆچمەس ئىز ۋە ئۇلگە يارىتىپ ئالەمدىن ئۆتكەن، مىللىي قەھرىمانلىرىمىزدۇر.

23 - ئاۋغۇستتىكى جەڭ ئاساسى جەھەتتىن ئاخىرلىشىپ، دۇشمەن ئارمىيىسى ئەسىرلەرنى تۈتۈپ، باغلاپ، قورال يارىقلارنى يىغىپ، بىر تەرەپتىن ئۆزىنىڭ ئۆلگەن ئەسكەرلىرىنى توشۇشقا تەمشىلىۋاتقاندا، ئوسمانجان بىلەن خەيرۇللا ئىككىيلەن يالغاندىن تەسلىم بولغان بولۇپ، بىر - بىرىنى يۆلەپ دۇشمەن ئەسكەرلىرى تەرەپكە يېقىنلىشىدۇ، بۇلارنى كۆرگەن دۇشمەن ئارمىيىسى ئۇلار ئېغىر جاراھەتلەنگەن، دەپ ئانچە ئېتىبارغا ئالمايدۇ.

ئوسمانجان بىلەن خەيرۇللا ئەڭ ئاخىرقى بىر تال قول بومبىسىنى مەخپىي تۈتۈپ دۇشمەننىڭ ئالدىغا يېقىنلىشىدۇ، بۇلارنى تۈتۈپ باغلىغىلى ۋە تەكشۈرگىلى ئالتە ئەسكەر كېلىدۇ. پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن ئوسمانجان ۋە خەيرۇللا ئالدىن ۋەدىلەشكەن مەسلىھەتى بويىچە قول بومبىسى بىلەن دۇشمەننىڭ ئالتە ئەسكىرىنى ئۆزى بىلەن قوشۇپ پارتلىتىپ تاجاۋۇزچى

ئارمىيىسىنى ئالاقزاده قىلىۋېتىدۇ.

دۇشمەنگە بېرىلگەن بۇ ئەڭ ئاخىرقى قاقشاتقۇچ زەربە، دۇشمەن ئەسكەرلىرىنى قاتتىق ۋەھىمىگە سالىدۇ، ئۆلمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەك دېگەندەك، ئۆلگەن ئەسكەرلىرىنى يىغىشتۇرۇپ بولالمىغان خىتاي ئەسكەرلىرى يېڭىدىن ئۆلگەن ئالتە خىتاينىڭ جەستى، تىرە ـ پىرەڭ بولۇپ، پارچىلانغاچقا، ئۇلارنىڭ كۆزىگە ئاتمىش جەسەت پارچىلىرىدەك كۆرۈنۈپ، قىيا ـ چىيا قىلىپ، ئېسەدەپ يىغلاپ، نەچچىسى قورقۇنىدىن هوشىدىن كېتىدۇ. ئېشەككە كۇچۇڭ يەتمىسە ئۇر توقۇمىنى دېگەندەك، بۇ ئىپلاس خىتايلار، ئەسىر ئالغان بىزنىڭ ئەزىمەتلىرىمىزنى قارا قويۇق دۇمبالاپ ئۆچ ئالغىلى تۇرىدۇ. شۇ قېتىمقى جەڭدە هايات قالغان ئەزىمەتلىرىمىزدىن بەرسىمۇ ساق قالمىغانىدى.

مەرھۇم ئوسمانجان مىللىي ئارمىيىنىڭ 3- ئاتلىق پولكىدىن كەسىپ ئالمىشىپ 1960-يىللارنىڭ بېشىدا قەشقەر ۋىلايەتلىك ساقچى باشقارمىسىغا مۇئاۋىن باشلىق قىلىپ بەلگىلىنىدۇ.

مەلۇم بىر يەكشەنبە كۈنى ئوسمانجان ئائىلىسى دوست- يارى بۇرادەرلىرىنى يەكشەنبە كۈنلۈك چايغا تەكلىپ قىلىپ، ئۆينىڭ ئىچى تېشىنى پاكىز تازىلاپ مېھمانىنىڭ كېلىشىنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتىدۇ.

مەرھۇمنىڭ ئايالى زۇلپىيە خانىم مېھمانخانا ئۆيىگە كىرىپ بىر توپ توخۇلارنىڭ ئۆينى قالايمىقانلاشتۇرۇپ، سەت چېچىپ يېگى تازىلانغان ئۆينىڭ گىلەمليرىدىن تارتىپ ھەممە يەرنى توخۇ پوقىغا مىلىۋەتكەنلىكىنى كۆرىدۇ، ئوسمانجانىنىڭ خوتۇنى جىددىيلىشىپ: ـ ۋاي ئاللاھ، كاللا بۇ نېمە دېگەن رەسۋاچىلىق! كىمنىڭ توخۇسى بۇ؟ ۋاي مەن ئەمدى قانداق قىلارمەن دەپ،- ئوسمانجاننى توۋلايدۇ. ئوسمانجان قارىسا راست دېگەندەك توخۇلار ئۆينى رەسۋا قىلىۋەتكەن. غەزەپلەنگەن ئوسمانجان ياتاق ئۆيىدىكى ئېسىقلىق تۇرغان تاپانچىنى ئاچىقىپ توخۇغا قارىتىپ ئوق ئۇزىدۇ، توخۇلاردىن قانچىسى ئۆلىدۇ. توخۇلارنىڭ قالغان ئىككىسى ئۇدۇل قوشنىسى لىيۇ جىڭۈيې دېگەن خىتاينىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭغان ئىكەن. كەينى - كەينىدىن ئېتىلغان ئىككى پاي ئوق بىلەن خىتاينىڭ

قالغان ئىككى توخۇسىمۇ ئۆلۈپتۇ. ئوق ئاۋازىنى ئاڭلىغان خىتاي ۋە ھەقەمسايىلىرى ئۆيلىرىدىن چۈۋۈلۈپ چىقىپ يەردە ياتقان توخۇغا قاراپ ھاڭ- تاڭ قېلىشىپتۇ، ئوق دەل ئىككى توخۇنىڭ بېشىغا تەگكەن ئىكەن. لىيۇ جىڭۈبيىمۇ ئۆيىدىن چىقىپ توخۇسىنىڭ ئۆلگەنلىكىنى ھەم ئىككى توخۇنىڭ بېشىغا ئېتىلغان ئوقنىڭ دەل ئوخشاش جايىغا تەگكەنلىكىنى كۆرۈپ ئۇجۇقۇپ كېتىپتۇ. كېلىپ كۆرۈۋاتقان ھەقەمسايىلەرگە ئۆيدىكى رەسۋاچىلىقنى كۆرسىتىپ قوشنىلىرىنى قايىل قىلىپتۇ. ئۇلار لىيۇ خىتايىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ قارىسا ئۆينىڭ ئىچىدە توخۇ كاتىكى تۇرغۇدەك، بىر تەرەپتە توخۇنىڭ يېمىكى تۇرغۇدەك، ئۆينىڭ ئېچى سېسىقچىلىققا چىداپ تۇرغىلى بولمايدىغان ھالەتتە ئىكەن. ئۇ خىتاي بولسا يەتمىش يەردىن ياماق سالغان ئەسكى چاپاننى يېپىنچاقلاپ توخۇسىنىڭ ئىچى ئاغرىقىدا قاراپ تۇرغۇدەك...

ئوسمانجان ئۆيىنى قايتا تازىلاپ كەلگەن مېھمانلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ بولغان ئەھۋالنى دەپ بېرىپتۇ، بولۇپمۇ ئوسمانجاننىڭ ئاتقان ئىككى پاي ئوقنىڭ دەل جايىدا ئىككى توخۇنىڭ بېشىغا تەگكەنلىكى ھەممىنى قايىل قىلىپتۇ. خىتايلار نېمە دېگەن ئۇستا مەرگەن بۇ! -دېگۈدەك...

ئاردىدىن ئۇچ كۈن ئۆتكەندە ئوسمانجاننىڭ ئىشخانىسىغا بىر پارچە خەت كەپتۇ، ئوقۇپ قارىسا، قانۇنسىز ئوق چىقىرىپ باشقىلارنى

بىئارام قىلغانلىقى ئۈچۈن قورال تاپشۇرۇلسۇن، دېگەن ئۇقتۇرۇش ئىكەن.

ئوسمانجان ئۇ خەتكە جاۋابەن ـ مەن بىر ھەربىي ئادەم، قورال تاپشۇرۇش دۇشمەنگە تەسلىم بولغانلىق ھېسابلىنىدۇ، مەن ھەرگىز قورال تاپشۇرمايمەن، دەپ چىقىپ كېتىدۇ.

ئوسمانجان ھېچ نېمىگە قارىماي دەرھال ئۆيگە قايتىپ كىرىپ ساقچى ئىدارىسىدىن بەرگەن ساقچى فورمىسىنى سېلىۋېتىپ، ھەربىي فورمىنى كىيىپ، قوراللىرىنى ئېسىپ، ساقچى باشقارمىسىنىڭ ماشىنا شوپۇرىنى چاقىرىپ ماشىنىنى ھەيدە!ـ دەپ شەھەردىن چىقىپ يارۇاغ كۆۋرۈكىگە قاراپ يۈرۈپ كېتىپتۇ. يارۇاغ كۆۋرۈكىدىن ئۆتكەندە خاڭدى تەرەپكە ھەيدەـ دەپتۇ! شۇنىڭ بىلەن ئۇدۇل خاڭدى 3 ـ ئاتلىق پولكقا قاراپ مېڭىپتۇ. ئاتلىق پولكنىڭ ئالدىغا كەلگەندە خىتاي شوپۇرنى ھەيدىۋېتىپ، ئۆزى پىيادە پولك دەرۋازىسى ئالدىغا كەپتۇ. ئالدىن ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولغاچقا پوستتا تۇرغان ئەسكەرلەر ئوسمانجانغا ھەربىيچە سالام بېرىپ دەرۋازىدىن كىرگۈزۈۋېتىپتۇ...

مەرھۇم ئوسمانجان شېھىت بولۇشنىڭ ئالدىدا، قەشقەر ۋىلايەتلىك سۇ ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ئىدى. ئۇ ئاخۇنوپ بىلەن بىللە، شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى مىللىي

ئارمىيىسىدە خىزمەت قىلغان، كۆپ قېتىم ئۇرۇشقا قاتناشقان، پېشقەدەم ئوفىتسېرلىرىدىن ئىدى.

تەشكىلات ئىچىدە، قوزغىلاڭنىڭ ھەربىي ئىشلار مەسلىھەتچىسى ۋە ھەربىي ئىشلارغا مەسئۇل ئوقۇتقۇچى ئىدى. ئۇ بىر قېتىم بىزگە پارتىزانلىق دەرسى ئۆتكەندە، ئاجايىپ قىزىقارلىق، كىشىنى قايىل قىلىدىغان مەزمۇندا دەرس ئۆتكەن ئىدى. ئۇنىڭ ئۆتكەن دەرسلىرى ھېلىمۇ يادىمدا، ھەرقېتىم ئويلىسام ئۇ ئادەمگە ئىچ ـ ئىچىمدىن ئاپىرىن ئوقۇماي تۇرالمايمەن.

ئادەم ئۆلتۈرۈش دۇنيادا ئەڭ ئاسان ئىش، ـ دەپ دەرس باشلىغان ئىدى مەرھۇم ئوسمانجان،ـ پەقەت سەندە ئادەم ئۆلتۈرىدىغان كۈچلۈك ئىرادە، قورقماس يۈرەك بولسىلا كۇپايە. بۇنىڭ ئەكسىچە ھايۋان، ئۇچار قۇشلارنى ئۆلتۈرمەك بەك قىيىن، ياكى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس.

مەسىلەن، ساڭا بىر قۇشقاچنى كۆرسەتسەڭ، مۇشۇ قۇشقاچنى ئۆلتۈر، دەپ ۋەزىپە قىلسام، سەن ئۇنى مەڭگۈ ئۆلتۈرەلمەيسەن، بەلكىم باشقا بىر قۇشقاچنى ئۆلتۈرۈشنىڭ مۇمكىن. چۈنكى قۇشقاچلارنىڭ رەڭگى ئوخشاش، ئۇلارنىڭ مۇئەييەن ياشاش شارائىت قانۇنىيىتى يوق. ئۇ نەدە كەچ بولسا شۇ يەردە ياشايدۇ، نەدە دان بولسا شۇ يەرگە بېرىپ جان ساقلايدۇ، بۈگۈن بۇ يەردە بولسا ئەتىسى ئۇ يەردە بولىدۇ. ياۋايى ھايۋانمۇ شۇنداق. ساڭا مەلۇم بىر ياۋايى

هايۋانلىق كۆرسىتىپ ئۇنىڭغا بەلگە سېلىپ ئاشۇ ياۋايى هايۋانلىق ئۆلتۈر، دېسەم سەن بىر ئۆمۈر ئۇنى ئۆلتۈرەلمەيسەن. بەلكىم باشقىسىنى ئۆلتۈرۈشۈڭ مۇمكىن.

ئادەم ئۆلتۈرۈشچۇ؟ بۇ بەكلا ئاددىي. پەقەت سەندە قورقماس ئىرادە بولسىلا كۈپايە! مەن ساڭا مەلۇم بىر شەھەردىكى ئادەمنى ئۆلتۈر، دەپ ۋەزىپە قىلسام سەن ئۇنى ئۆلتۈرەلەيسەن. چۈنكى ئۇ ئادەمنىڭ ئىسمى بولىدۇ. ئۇ ئادەمنىڭ ياشايدىغان مۇئەييەن بىر تۇرالغۇسى بولىدۇ، ئۇنىڭ ئىش ئورنى، كەسپى، تەققى ـ تۇرقى قاتارلىق بەلگىلىرى بولىدۇ، سەن شۇ قانۇنىيەت ئارقىلىقلا ئۇ ئادەمنى تاپالايسەن ۋە مەن تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئورۇندىيالايسەن.

ئەمما، بىز هازىرقى بۇ شارائىتتا ئادەم ئۆلتۈرۈش بىلەن شۇغۇللانمايمىز، بىز ئۆزىمىزنىڭ مىللىي هاكىمىيىتىمىزنى تىكلىگەندىن كېيىن، قانۇن ئارقىلىق خەلق دۈشمەنلىرىنى ۋە مىللىي مۇناپىق، ۋەتەن خائىنلىرىنى جازالايمىز، بۇ ئايرىم بىر ئەھۋال.

بەلكىم بىز ۋەتەننىڭ ئېھتىياجى، مىللەتنىڭ كەلگۈسى ئۈچۈن جازالىمىسا بولمايدىغان ۋەتەن خائىنلىرى، مىللىي مۇناپىق.... قاتارلىق دەلىل ـ ئىسپاتى تولۇق بولغان جىنايەتچىلەر بولىدىكەن، ئۇنى جازالىشىمىز مۇمكىن، بۇ بەك ئاددىي، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈۋېتىش ئەمەس، بەلكى ئۇلارغا خائىنلىق بەلگىسى سېلىش،

يەنى بىر تال كۈمۈش يىڭنە بىلەن ئۇلارنى ساراڭ قىلىۋېتىش. بىر تال كۈمۈش يىڭنە بىلەن ئۇلارنى گاس قىلىۋېتىش. بىر تال كۈمۈش يىڭنە بىلەن ئۇلارنىڭ كۆزىنى كۆرمەس، قۇلىقىنى ئاڭلىماس قىلىۋېتىش. ياكى گاچا قىلىۋېتىش. ۋاقتى كەلگەندە ئىنشائاللاھ ئۇلارنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشىمىزمۇ مۇمكىن، ـ دېگەنىدى

ئۇ، يەنە ھەر خىل قوراللارنى ئىشلىتىش، قۇراشتۇرۇش، قورال ئوقلىرىنى يۆتكەپ ئىشلىتىش، ئوقنىڭ خۇسۇسىيىتى قاتارلىق تېخنىكىلارنى ئىخلاس بىلەن ئۆگىتەتتى. ئۇندىن باشقا دالادا ئۇرۇش قىلىش، ئورمانلىقتا ئۇرۇش قىلىش، تاغدا ئۇرۇش قىلىش، تۈزلەڭلىكتە ئۇرۇش قىلىش، دۈشمەن كۈچلۈك بىز ئاجىز ئەھۋالدا، دۈشمەن بىلەن بىر تەرەپتىن ئۇرۇش قىلىپ بىر تەرەپتىن چېكىنىشتە دىققەت قىلىدىغان ئىشلار قاتارلىق ئۇرۇش تاكتىكىسىنى ئەمەلىي مەشىق بىلەن ئۆگەتكەنىدى.

بىر قېتىم بىز بىر نەچچە ئادەم ئۈستۈن ئاتۇشنىڭ قاراغۇل دېگەن يېرىگە بېرىپ ھەربىي مەشىق ئېلىپ بارغان ئىدۇق، شۇ قېتىمقى ھەربىي مەشىقتە بىز قارىغا ئېتىشنىڭ ھەرخىل ئۇسۇل ماھارەتلىرىنى پۈختا ئۆگىنىۋالغان ئىدۇق.

قاراجۇلدىكى جەڭدە مەرھۇم ئوسمانجان دۈشمەن ئارمىيىسىنى ئەڭ كۆپ چىقىمغا ئۇچراتقانلارنىڭ بىرى ئىدى. ئاللاھ ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن، ئامىن!

مەن ئوسمانجاننىڭ بۇ دەرسلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمىتىم بەكمۇ ئاشقان ئىدى، نەدە كۆرسەم بىردەم پاراڭلىشىۋالغۇم كېلەتتى، ئەپسۇس ئۇ ئادەم كۈن بويى بەك ئالدىراش ئىدى، مەرھۇمغا جانابىي ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمەن، ئامىن!

مەرھۇم خەيرۇللا نىزامىدىن، ئاتۇشنىڭ بويامەت يېزىسىدىن بولۇپ، ئالىي مەكتەپنى باكلاۋۇرلۇق ئۇنۋانى بىلەن پۈتتۈرگەن ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ بىرىنچى قارار ستۇدېنتى ئىدى، ئۇ ئۇنىۋېرسىتېتنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئاتۇش ئوبلاستلىق 1-ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بولغان. ئۇ شېھىت بولۇشنىڭ ئالدىدا قەشقەر ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ كادىرى ئىدى.

ئۇ خۇش چاقچاق، ئادەملەر بىلەن ئاسانلا چىقىشىپ كېتىدىغان، ئولتۇرۇش قوپۇشى بار، ناخشا مۇزىكىغا ھېرىسمەن، دوستلىرى كۆپ بىر ئىنسان ئىدى. مەن ئۇزۇندىن بىرى ئۇنى تونۇيتتىم ھەمدە بىر كەسىپتە، بىر تارماقتا بىر مەزگىل بىللە ئىشلىگەن ئىدىم.

ئۇنىڭ ماڭا تەسىر قىلىدىغان تەرىپى، ئەتراپلىق پىكىر قىلالىشى، يىراقنى كۆرەلىشى، مەلۇم بىر ئىشنىڭ ئالدى-كەينىدە بولىدىغان ياخشى-يامان تەرەپلىرىنى ئالدىن تەسەۋۋۇر قىلالىشى ئىدى. ئۇ ھەقىقەتەن بىر سىياسىيون ئىدى. ئۇنىڭ مۇندىن 30 يىل بۇرۇن ماڭا دېگەن تەسەۋۋۇرلىرى دەل بۈگۈنكى

كۈنده ربئاللىقغا ئايلىنىۋاتىدۇ.

مەن خەيرۇللا نىزامىدىن بىلەن داۋاملىق ئۇچرىشىپ تۇراتتىم، ماڭا تاپىلايدىغان ئىشى بولسا مەن بېجىرىپ قويماتتىم. ئۇ كۈندۈزلىرى تالا تۈزگە چىقمايتتى. سىياسىي قانۇن ئورۇنلىرى ئۇنى تۈتۈشقا بۇيرۇق چۈشۈرگەن ئىدى. شۇڭلاشقا بەزى بىزنىڭكىدە، بەزىدە مەمتېلى تۆرەخانىنىڭ ئۆيىدە، بەزىدە باشقىلارنىڭ ئۆيىدە مەخپىي تۇراتتى. قەيەرگە بارسا بىز ئۇنى قوراللىق قوغدايتتۇق. ئۇ بىزگە ۋەزىپە تاپشۇرغاندا ئىخلاس بىلەن تەپسىلىي ئورۇنلاشتۇراتتى، ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە ئىش بېجىرسەك ئىشىمىزدىن زادى چاتاق چىقمايتتى.

1969 ـ يىلىنىڭ ياز پەسلى ئىيۇل ئايلىرىنىڭ مەلۇم بىر كۈنى، ھاۋا بەك ئىسسىق بىر كۈن ئىدى، مېنى خەيرۇللا چاقىرغان ئىكەن، مەن مەمتېلى تۆرەخان نىڭ ئۆيىدە خەيرۇللا بىلەن ئۇچراشتىم. ئۇ مېنى چاقىرىشتىكى مەقسىتىنى ئېيتتى، قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ ھەربىكەت يۆنىلىش لايىھە خەرىتىسىنى سىزماقچى ئىكەن. سىزماقچى بولغان خەرىتىنىڭ مەزمۇنى ۋە مەقسىتى ھەققىدە ماڭا تەپسىلىي چۈشەنچە بەردى ھەمدە خەرىتىنى بار مەسلىھەت قىلىپ، بىللە سىزماقچى بولغانلىقىنى ئېيتتى. مەن خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلدىم. شۇنىڭ بىلەن خەرىتە سىزىشقا لازىملىق سايمانلارنى، قەشقەر ۋىلايەتلىك بىناكارلىق

قۇرۇلۇش لايىھىلەش ئىنستىتۇتىدىن، چىرتىيۇج سىزىشقا ئىشلىتىدىغان كۆادرات تاختاي، ھەرخىل سىركۇل، ئۇچ بۇلۇڭلۇق سىزغۇچ، ئۇچ قىرلىق ماشىتاب سىزغۇچ، 45 گرادۇسلۇق سىزغۇچ، ھەرخىل رەڭلىك قارا قەلەم، كۇنۇپكا مىخ قاتارلىق چىرتىيۇج سىزىشتا كەم بولسا بولمايدىغان بىر يۈرۈش ئەسۋاب ئېلىپ كەلدىم ھەمدە قەشقەر ۋىلايەتلىك يەر ئۆلچەش ئىداراسىدىن قەشقەر ۋىلايىتىگە تەۋە ھەرقايسى ناھىيىلەرنىڭ يۈرۈشلەشكەن توپۇگىراپىك خەرىتىسىنى ئېلىپ كەلدىم.

ئىش تەقسىماتى بويىچە مەن قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ ھەربىكەت يۆنىلىش خەرىتىسىنىڭ دەسلەپكى لايىھىسىنى سىزىشقا كىرىشتىم.

خەرىتە ئىككى چوڭ مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. بىرى: دۇشمەننىڭ ئورۇنلىشىش ئەھۋالى ۋە زەربە بېرىدىغان تۈزسىزىقلىق مۇساپىسى. ئىككىنچىسى: قوراللىق قوشۇننىڭ چېكىنىش يوللىرى ۋە جان ساقلىغىلى بولىدىغان مۇھىم جايلار.

خەيرۇللا ئىش تەقسىماتى بويىچە، مىجىت سىلىڭ ئېلىپ كەلگەن ھەربىي ئاخبارات بويىچە خەرىتىنىڭ يول مۇساپىسى، خىتاي ئارمىيىسىنىڭ قەشقەردىن پاكىستانغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ئورۇنلىشىش ئەھۋالى ۋە تەكشۈرۈش پونكىتلىرى، ساقچىخانىلار ... قاتارلىق جايلارنى شەرتلىك بەلگە بىلەن

ئىزاھلاپ، خەرىتىگە رەڭ بېرىپ پىشىلدۇرۇش ئىشىنى قىلماقچى بولدى. مەن قەشقەر ۋىلايەتلىك يەر ئۆلچەش ئىداربىسىدىن ئېلىپ كەلگەن توپۇگىراپىك خەرىتىنى ئاساس قىلىپ، تىك بۇلۇڭلۇق كوئوردىنات سىستېمىسى بويىچە، تەكشىلىك خەرىتىسىنى سىزىپ، ئۇنىڭ كوئوردىنات نۇقتىسىنى بېكىتىپ، قەشقەردىن تارتىپ سوۋېت چېگراسىغىچە ھەمدە ئافغانىستان، پاكىستان، كەشمىر چېگرىلىرىغىچە بولغان يەر شەكلى، يول خەرىتىسىنى سىزىپ چىقتىم.

يەنە بىرى قەشقەردىن تارتىپ قاراجۇلگىچە بولغان يول مۇساپە خەرىتىسى ئىدى، بۇ خەرىتىمۇ ناھايىتى تەپسىلىي سىزىلغان ئىدى، خەرىتە مىجىت سىلىڭ ئېلىپ كەلگەن ھەربىي ئاخبارات بويىچە تەپسىلىي سىزىلغان ئىدى. قوراللىق قىسىم چېكىنىشكە توغرا كەلگەندە قانداق چېكىنىش؟ نەگە بېرىپ ماكانلىشىش، قەيەردە ئۆڭكۇر بار؟ قەيەردە جان ساقلىغىلى بولىدىغان ياۋا مېۋىلەر بار؟ قەيەردە سۇ بار؟ قايسى يول بىلەن قەيەرگە چېكىنىپ چىقىپ كەتكىلى بولىدۇ....؟ ھەممىسى تەپسىلىي خەرىتىگە ئىلىنىپ شەرتلىك بەلگە بىلەن ئالاھىدە ئىزاھلانغان ئىدى. ھەتتا تارىختىن بىرى ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز ماڭغان كېيىن تاشلىنىپ قالغان، ئوۋچى يولى، كارۋان يولى، چىغىر يوللارمۇ خەرىتىگە ئىلىنغان ئىدى.

خەرىتە پىلانلانغان مۇددەت ئىچىدە سىزىلىپ، رەڭ بېرىلىپ

پۈتتى. خەرىتىنىڭ ئىزاھلانغان قىسمىغا مەرھۇم خەيرۇللا ئۆز قەلىمى بىلەن ناھايىتى چىرايلىق قىلىپ، «ئىستىقلال يولى»، دەپ يېزىپ قويغانىدى.

مۇھەممەت ئىلى تۆرەخان

بىز بىر نەچچە كۈن ئۇخلىماي ياكى چالا ئۇيقۇدا بۇ خەرىتىنى سىزىپ چىققان ئىدۇق، مەرھۇم مەمتىلى تۆرەخان بىزگە كېرەكلىك بولغان نەرسىلەرنى ئۈزۈلدۈرمەي ئەكېلىپ بېرەتتى، ئۇسساپ كەتتىڭلار دەپ چايىنى ئاغزىمىزغا ئەكېلىپ كىچىك بالىغا چاي

ئىچكۈزگەندەك ئىچكۈزۈپ قويىاتتى. ئۆي بەك ئىسسىق ئىدى، تەرلەپ كەتكەندە بىزنى يەلپۈپ سەگىدىدەتتى. مەرھۇم مەمتىلى تۆرەخان ۋەتەننىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن، مىللەتنىڭ بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشىشى ئۈچۈن ھېچ نېمىسىنى ئايمايتتى، بىز ئۇرۇشتا ئەسىرگە چۈشۈپ تۈرمىگە تاشلانغاندىمۇ، ئۇ خەلقنى قايتىدىن ھەربىكەتلەندۈرۈپ قوراللىق قوزغىلاڭنى داۋاملاشتۇرماقچى بولۇپ، ھەربىكەت ئېلىپ بېرىپ قەشقەرنى ئوڭتەي ـ توڭتەي قىلىۋەتكەن ئىكەن، مەن تۈرمىدە ئۇنىڭ ئەيىبلەشنامىسىنى كۆرۈپ ھەيران قالغان ئىدىم. ئۇنىڭغا 20 يىللىق قاماق جازاسى بېرىپ، بىر نەچچە يىلدىن كېيىن پەيلو مەيدانغا ئېلىپ كەلگەن ئىدى، كېيىن كېسەل بولۇپ، ياش ئالەمدىن ئۆتتى، مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

خەيرۇللا نىزامىدىندىن بىزنىڭ قوراللىق قوزغىلىڭىمىزنى خەلقئارادا قوللايدىغان بىرەر مەملىكەت بارمۇ؟ ياكى يەككە ـ يېگانە ھەربىكەت ئېلىپ بېرىۋاتامدۇق؟ دەپ سورىغىنىمدا:

ـ بىزنىڭ بۇ قېتىمقى قوراللىق ھەرىكىتىمىز يەككە ـ يېگانە ئەمەس، ۋەتەن سىرتىدىكى بىر نەچچىلىگەن تەشكىلات ۋە دۆلەتلەر بىلەن ئالاقە ئورناتتۇق. ئۇلار بىزنىڭ بۇ قېتىمقى ھەرىكىتىمىزنى ئەملىي ھەرىكىتى بىلەن قوللايدۇ. بولۇپمۇ سوۋېتلار ئىتتىپاقى بىزنىڭ بۇ قېتىمقى ھەرىكىتىمىزنى قوللاش يۈزىسىدىن، بىزگە

ئاغزاكى ۋەدە بېرىپلا قالماستىن، كېلىشىمنامىمۇ يازدۇق، كېلىشىمنامىده مىللىي مۇستەقىللىق ھەرىكىتىمىز مۇبادا 10 يىل داۋام قىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇلار بىزنى قورال كۈچى، قوراللىق قوشۇن، ھەربىي مۇلازىمەت، يېمەك ـ ئىچمەك، ئوق ـ دورا قاتارلىقلار بىلەن تەمىنلەشنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى. پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان خەلقى بۇ ئۇرۇشقا ئاتلانغان تەقدىردىمۇ، ئۇلارنىڭ يەيدىغان ئۇن ـ گۈرۈچ، ياغ، كىيىدىغان كىيىم كېچەك، ھەممىسىنى تەمىنلەيدۇ، ئۇرۇش ئاخىرلىشىپ مىللىي مۇستەقىللىقىمىز ئىشقا ئاشقاندىن كېيىن ئۇنىڭ بەدىلىگە، كانسۇنىڭ 2 ـ سەرتاشتىكى ئوران (ئوران ـ ئاتوم بومبىسى ياساشتا كەم بولسا بولمايدىغان بىر خىمىيىۋى ئېلېمېنت) تېغىنى بىر يىل ئېچىۋېلىشىغا بېرىدىغان بولدۇق. مانا بۇ بىزنىڭ كېلىشىمنامىمىزنىڭ كۆپەيتىلگەن بىر نۇسخىسى ـ دەپ ماڭا كۆرسەتكەن ئىدى، خەيرۇللا يەنە:

ـ بۇ قېتىم بىزنى سوۋېتلار ئىتتىپاقىنىڭ «يۇرتنى قايتۇرۇۋېلىش ئارمىيىسى» كۈتۈۋېلىپ بىزگە ئەمەلىي ياردەم قىلىدۇ، بىز پەقەت مەلۇم بىر چېگرادىن ئېغىز ئېچىپ، ئۇلارنىڭ ئۈسۈپ كىرىشىگە سىياسىي جەھەتتىن شەرت ھازىرلاپ بەرسەكلا بولىدۇ ـ، دېگەن ئىدى.

شۇ ۋەجدىن بىزنىڭ سىزغان خەرىتىمىزمۇ، ئىككى نۇقتىنى

ئاساس قىلغان ئىدى.

بىرى زەربە بېرىدىغان نىشان، ئىككىنچىسى، قوغدىلىدىغان رايون.

زەربە بېرىدىغان نىشان، خىتاي ئارمىيىسىنىڭ ئورۇنلىشىش جايى، يەنى قەشقەردىكى خىتاي ئارمىيىسىدىن تارتىپ تاكى تاشقورغان ۋە قونجىراپ ۋە چېگرا رايونىدىكى ئەسكەرلىرىنىڭ ئورۇنلىشىش جايى، تاشقورغانغا قارايدىغان مۇجى، تاغارما، ئويتاغ قاتارلىق جايلاردىكى خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ ئورۇنلىشىش جايى، يول توسۇش پونكىتلىرى، پەيچۇسولار، يۇلتۇز بەلگىسى بىلەن ئىپادىلىنىپ، شەرتلىك بەلگە قويۇلۇپ ئىزاھلانغان ئىدى.

قوغدىلىدىغان رايون، قەشقەر ھېيتگاھ مەسچىتىدىن تارتىپ، ئاھالىلەر ئولتۇراقلاشقان رايونلار، مەكتەپلەر، دوختۇرخانا، بالىلار يەسلىسى، مازارلار، خىتايسىز رايونلار بولۇپ، بۇلار شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ بايرىقى بىلەن ئىپادىلىنىپ، شەرتلىك بەلگە قويۇلۇپ ئىزاھلانغان ئىدى.

خەرىتە پۈتكەندىن كېيىن، خەيرۇللا تاشقورغانىنىڭ سۇئاش داۋىنى بىلەن، ئاتۇشنىڭ قاراجۇلگە ئالاھىدە ئىزاھات بېرىپ، كۈتۈۋېلىش ۋە ئۇچرىشىش نۇقتىسى قىلىپ بەلگە سالغان ئىدى ۋە بۇ نۇقتىلاردىن خىتاي ئارمىيىسىنىڭ ئورۇنلىشىش جايىغا ماشىتاب بويىچە مۇساپىسىنى ھېسابلاپ، تۈز سىزىق بويىچە يول ئارىلىقىنى

ئېنىق ئىپادىلىگەن ئىدى.

مەن 1995 ـ يىلى 5 ـ ئاي مەزگىللىرىدە تاشكەنتتىكى ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ پائالىيىتىگە قاتنىشىش پۇرسىتىگە ئىگە بولدۇم. ئۇ قېتىمقى پائالىيەت ناھايىتى كاتتا ئېچىلغان بولۇپ، ژۇرنالىستلار ئارىسىدا نۇرغۇنلىغان كىشىلەر بىلەن تونۇشتۇم. پائالىيەت جەريانىدا نۇرغۇنلىغان كىشىلەر بىلەن تونۇشتۇم. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئەينى ۋاقىتتا يۇرتنى قايتۇرۇۋېلىش ئارمىيىسىنىڭ گېنېرالى بولغان ئابدۇرەھىم ئاقۋاش دېگەن مويسىپىت كىشىمۇ بار ئىدى. ئۇ كىشى تاشكەنتنىڭ يۇنۇس ئاباد دېگەن يېرىدە ياشايدىكەن. مەن ئۇ كىشىگە تونۇشلۇق بەرگەندىن كېيىن، بىز يېقىن دوستلاردىن بولۇپ كەتتۇق. بارا ـ بارا سىردىشىپ، ھەر قېتىم ئۇچراشقىنىمىزدا كونا ئىشلارنى ئەسلەپ ھەسرەتلىنىدىغان بولدۇق.

بىزنىڭ بىر قېتىملىق سۆھبىتىمىز 1969 ـ يىللىرىدىكى ئاخۇنوپنىڭ قاراجۇلدىكى ئۇرۇشىغا كىرىپ كەتتى. شۇ كۈنلەردە يۇرتنى قايتۇرۇۋېلىش ئارمىيىسى راستىنلا كاتتا تەييارلىق قىلىپ، نەچچە قېتىم ھەربىي مانېۋىر ئۆتكۈزۈپ، شەرقىي تۈركىستان مىللىي مۇستەقىللىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن ھەربىي ھەرىكەت قوللىنىپ، ئىچكى جەھەتتىكى كۈچلەرگە

ماسلاشماقچى ئىكەن. سوۋېتلار ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ مىللىي قەھرىمانى غېنى باتۇر، شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيىسىنىڭ پولكوۋنىكى مۇھەممەدجان يۈسۈپ، پودپولكاۋنىكى ھاشىر ۋاھىدى، تونۇلغان يازغۇچى يۈسۈپ بەگ مۇخلىسى قاتارلىقلار سوۋېت ھۆكۈمىتىگە بىر قانچە قېتىم يارەم سوراپ تەلەپ ۋە تەكلىپ نامىلەرنى يېزىپ ئەۋەتكەن ئىكەن.

1968 ـ يىلىغا كەلگەندە غېنى باتۇر باشلىق ئۇيغۇرلارنىڭ كۆزگە كۆرۈنەرلىك ۋەكىللىرىدىن 27 كىشى قول قويغان چوڭ ھەجىملىك مەكتۇپنى شۇ چاغدىكى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىرىنچى رەھبىرى بېرژىنېۋغا ئەۋەتىپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئاخىرى بۇ تىرىشچانلىقلار ئىشقا ئېشىپتۇ. سوۋېت ھۆكۈمىتى مۇھاجىر بولۇپ ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ۋەتەن قۇتقۇزۇش باتالىيونلىرىنى تەشكىل قىلىشقا رۇخسەت قىلىپتۇ. پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن ۋەتەنپەرۋەرلەر دەرھال ھەربىكەتكە كېلىپ مىللىي ئارمىيىنىڭ گېنېرالى زۇنۇن تېيىپ بىلەن مەرھۇم ئىسھاقوپلارنىڭ رەھبەرلىكىدە ۋەتەن قۇتقۇزۇش ئارمىيىسىنى قۇرۇپ ھەربىي تەييارلىقلارنى باشلاپتۇ.

ۋەتەننى قۇتقۇزۇش رادىئوسىنىڭ ئاڭلىتىشلىرىمۇ ھاۋا دولقۇنلىرىدا ياڭراشقا باشلاپتۇ. ۋەتەن ئىچىدە پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى بىلەن

ئالاقه باغلاپ هەربىرىنى تازا جانلاندۇرۇپتۇ. ئۆزئارا بىر يۇرۇش كېلىشىمنامىلەر ئىمزالىنىپتۇ.

ئەپسۇس 1969 - يىلى 10 - ئايغا كەلگەندە هەر خىل باهانە - سەۋەبلەر بىلەن، شۇ كۈنلەردە ئالدىنقى سەپكە قاراپ ماڭغان قوشۇن توختىتىلىپ قويۇلۇپتۇ. ئۇنىڭ سەۋەبىنى سورىغىنىمدا:

بىرى: ئىچكى جەهەتتىكى كۈچلەر، يەنى شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى خەلقئارادا بىرەر تەسىر كۆرسىتەلمەپتۇ.

ئىككىنچى سەۋەب: شۇ چاغدىكى هاكىمىيەت بېشىدىكى بېرىژنېۋ، تۈركىيەدە تۇرۇۋاتقان ئىيسا ئەپەندىنى ئوتتۇرا ئاسىياغا كېلىپ، هۆكۈمەت تەشكىللەپ، يۇرتنى قايتۇرۇۋېلىش ئارمىيىسىنىڭ مەسئۇللۇقىنى ئۆز ئۈستىگە ئىلىشنى تاپىلىسا، كېلىشنى رەت قىلىپ، قىزىل كوممۇنىستلارنىڭ ئاخىرقى بىر قېتىم مېنى يوقىتىشتىكى نەيرىڭى دەپ ئۇنىماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىگىسىز قالغان بۇ ئارمىيە ئۆز ئالدىغا هەربىرى قىلالماي، ئالغا ئىلگىرىلەشتىن توختاپتۇ.

شۇ چاغدىكى هەربىي قوماندانلاردىن بىرى، ئۆز ئالدىغا ئەسكەر تارتىپ، ۋەتەنگە قاراپ ماڭغان ئىكەن، ئۇنى قولغا ئېلىپ جازالاپتۇ. كېيىن مەن ئۇ كىشى بىلەنمۇ بىر نەچچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن تونۇشۇپ قالغان ئىدىم. ئۇ كىشىنىڭ ئىسمى ئىلەم تۈركىستانى

ئىكەن. 1999 ـ يىلىدىن تارتىپ 2000 ـ يىلى 3 ـ ئايغىچە ئۇنىڭ بىلەن تاشكەنت، پەرغانە، قوقەنت تەرەپلەردە بىللە بولدۇم. ئىلھام تۈركىستانى قازاقىستانىنىڭ ئالمۇتۇلۇق ئۇيغۇر بولۇپ، شۇ دەۋردە يۇرتنى قايتۇرۇۋېلىش ئارمىيىسىنىڭ پولكوۋنىكى ئىكەن. ئۇ شۇ كۈنلەردە ئۆز ئالدىغا ئەسكەر تارتىپ تۈركىستان ئۈچۈن ئالغا! دەپ شوئار توۋلاپ ماڭغان ئىكەن. سوۋېتلار ئىتتىپاقىنىڭ ھەربىي باشلىقلىرى كەينىدىن قوغلاپ كېلىپ، قوشۇننى ئارقىغا چېكىندۈرۈپ، ئىلھامنى ھەربىي سوتقا تاپشۇرۇپ 5 يىللىق قاماق جازاسى بېرىپ، ئارمىيە ئىچى ۋە سىرتىدىكى بارلىق ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلىغان ئىكەن. ئۇنىڭ لەقەمىنىڭ تۈركىستان دەپ ئاتىلىشى، «تۈركىستان ئۈچۈن ئالغا!» دەپ شوئار توۋلىغان بولغانلىقى ئۈچۈن، باشقىلار ئۇنى «تۈركىستان» دەپ ئاتايدىغان بولغان ئىكەن.

4ـ مىللىي قەھرىمان مەريەمنى ئەسلەيمەن

يېتىپتۇ قىپقىزىل قانغا بويۇلۇپ،

چاچلىرى چۈۋۈلغان مەسۇمە بىر قىز.

مۇشتۇمى تۈرۈلگەن قەھرى غەزەپتىن،

كۆكسىدە قالغاندۇر پىلىمۇتتىن ئىز.

ئەنە ياش باللار، قاۋۇل يېگىتلەر،
يېتىپتۇ تۇغۇلغان يېرىنى قۇچاقلاپ.
ئاقساقال بوۋاي ۋە مەزلۇم مومايلار،
يىغلايدۇ ساقال ۋە چاچنى تۇتاملاپ.
.....

يېقىنقى زامان شەرقىي تۈركىستان تارىخىدا يۈز بېرىپ، تىللاردا داستان قىلىشقا ئەرزىيدىغان ئوت يۈرەك، باتۇر ئايال قەھرىمانىمىزدىن بىرى دەل مەريەمدۇر.

مەريەم 1969 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى ئاتۇشنىڭ قارا جۇلدىكى كەڭرال يۇلغۇنلۇقىدا دۇشمەن بىلەن قانلىق جەڭ قىلىپ شېھىت بولغان ئىدى.

ئۇنىڭ شېھىت بولغان ۋاقتى دەل ئۇنىڭ 22 ياشقا توشقان كۈنى ئىدى.

ئاخۇنوپ باشچىلىقىدىكى قوراللىق قىسىم 23 ـ كۈنى ئەتىگىنى سۇبھى بىلەن ئاتۇشنىڭ قاراجۇل يېزىسىغا بېرىپ ئورۇنلاشتۇق.

كەلگۈسى قىلىدىغان خىزمەتلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بولۇپ، دەم ئىلىشقا باشلىغاندا، قاراۋۇللۇق نۆۋىتى مىجىت سىلىڭغا كەلگەن ئىدى، يول ئۈستىدە چارچاپ كېسەل بولغان مىجىت سىلىڭنىڭ ھالىدىن خەۋەردار بولغان مەريەم، تەشەببۇسكارلىق بىلەن مىجىت سىلىڭنىڭ قاراۋۇللۇق نۆۋىتىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ، سائەت ئىككى دىن

تۆت گىچە پوستتا تۇرماقچى بولىدۇ. پوستتا تۇرۇش جەريانىدا يول بويى ھاۋانىڭ ئىسسىقىدا كىرلىشىپ كەتكەن پايپاق، ياغلىق قاتارلىق نەرسىلىرىنى يۇيۇپ يۇلغۇنىنىڭ شېخىغا ئارتىپ قويىدۇ. ئارقىمىزدىن قوغلاپ، ئىزدەپ كېلىۋاتقان دۇشمەن قوشۇنلىرى، يىراقتىن دۇربۇن بىلەن يۇلغۇنغا ئېسىقلىق تۇرغان رەڭگارەڭ كىيىملەرنى كۆرۈپ، دەل مەريەم بار يەرگە يېقىنلىشىپ كېلىدۇ.

مەريەم ئېھتىيات يۇزىسىدىن ئايال بولغانلىقى ئۈچۈن بىزدىن خېلى يىراق يەردە پوستتا تۇرۇپ دۇشمەن ئەھۋالىنى كۆزىتىپ تۇرغان ئىكەن. يۇلغۇن شاخلىرىنىڭ شىرىلدىغان ئاۋازىنى تۇيغان مەريەم ئادەم كەلدى، دەپ ئورنىدىن تۇرىدۇ، قارىسا خىتاي ئەسكەرلىرى ئىكەن.

مەريەم دەرھال يېنىدىن تاپانچىسىنى ئېلىپ دۇشمەنگە قارىتىپ ئوق چىقىرىدۇ، نەق مەيداندا دۇشمەننىڭ ئىككى ئەسكىرى ئۆلۈپ، ياڭ پەيجاڭى ئېغىر يارىدار بولىدۇ، بىللە كەلگەن دۇشمەن ئەسكىرى مەرھۇم مەريەمگە قارىتىپ ئوق چىقىرىپ مەريەمنى شېھىت قىلىدۇ.

بىز ئىككى كېچە ـ كۈندۈز ئۇخلىماي ياكى بىر نەرسە يېمەي يول ماڭغان بولغانلىقىمىز ئۈچۈن، مەريەمنىڭ تاپانچىسىدىن چىققان ئوقنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىماي پەقەت دۇشمەننىڭ 56 لىك ئاپتوماتىدىن ئۇزۇلمەي چىققان ئوقنىڭ ئاۋازىدىنلا ئويغانغان

ئىكەنمىز، مەرىيەم باتۇرلارچە شېھىت بولدى. بىزنىڭ زەربىمىزدىن دۇشمەن ئەسكەرلىرى قېچىشقا باشلىدى، ئۇرۇش ئاخىرلىشىپ، تازىلاش بولغاندا دۇشمەن ئەسكەرلىرى: «ئەگەر مۇشۇ خوتۇن ئوق چىقىرىپ سەپداشلىرىغا خەۋەر بەرمىگەن بولسا ۋە بىزنىڭ ئادەملىرىمىزنى ئۆلتۈرمىگەن بولسا، بىز مۇنچىۋالا چىقىم تارتمايتتۇق، مۇنچىۋالا ئادىمىمىز ئۆلمەيتتى، بۇلارنى تىرىك قولغا چۈشۈرەتتۇق» دەپ، مەرىيەمنىڭ جەسىتىنى پارچە - پارچە قىلىپ تاشلىغاندىن كېيىنمۇ يەنە ئۇنىڭلىق بىلەن قالماي، مەرھۇمنىڭ قولىنى كېسىپ يۇلغۇنىنىڭ شېخىغا قارىتىپ ئاتىدۇ، قول يۇلغۇنىنىڭ شېخىغا ئارتىلغان پېتى قېلىپ قالىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ھازىرغىچە ئۇيەرنىڭ ئىسمى خەلقنىڭ ئاغزىدا«ئېسىلغان قول» دەپ ئاتىلىدىغان بولغان.

مەرھۇم مەرىيەمنىڭ مىللىتى تۇڭگان ئىدى، ئۇ قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسىنىڭ بېكتۇەنگە قاراشلىق ساۋۇخۇ مەيدانىنىڭ ئىشچىسى ئىدى. مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە بېكتۇەندىن ئىسيان كۆتۇرۇپ قەشقەرگە قېچىپ كەلگەن ئىسيانچىلاردىن ئىدى، ئۇ ئۆزىنىڭ مەڭگۈلۈك ياخشى كۆرىدىغان ئېرى ئىسلام بىلەن، قەشقەردىكى ھازىرقى «دوستلۇق» سودا سارىيىنىڭ كونا ئورنى ساۋۇخۇ مېھمانخانىسى بولۇپ، شۇ يەردە تۇرغان ئىدى. 1966 - يىلى 11 - ئاي مەزگىللىرى ئىدى، ساۋۇخۇ

مېھمانخانىسىدا مەرھۇم مەرىيەمنىڭ ئېرى ئىسلام، خىتايلار تەرىپىدىن ۋەھشىيلەرچە قىيناپ ئۆلتۈرۈلىدۇ.

ئۇنىڭ ئېغىز - بۇرنىغا ئەسكى پايپاق تىقىپ، ئىككى قولىدىن تۇڭلۇككە ئېسىپ قويۇپ ئۆلتۈرگەن ئىكەن. ئېرىنىڭ داۋاسىنى قىلغان مەريەم، ئايلاپ ساقچى ئورۇنلىرىغا بارسا ئۇنىڭ جاۋابى«مەدەنىيەت ئىنقىلابىدىكى ئامىۋى ھەرىكەتتە بولغان ئەگرى - توقايلىق» دېگەن يەكۈن بىلەن ئاخىرلىشىدۇ. ئېرىنىڭ ئىچ ئاغرىقىغا چىدىمىغان مەريەم، كوچىغا چىقىپ خىتاينى كۆرسە تىللاپ، قوغلايدىغان ئادەتنى ھەركۈنى دېگۈدەك قىلىدۇ. مەريەمنىڭ ئىشى كەڭ جامائەتچىلىككە مەلۇم بولىدۇ. ئۇنىڭ نېمە ئۈچۈن شۇ ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقىدىن خەۋەر تاپقان جامائەت ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىدۇ، ئەمما، تۈپ ئامالىنى قىلالمايدۇ، ھوقۇق يەنىلا خىتاي كومۇنىستلىرىنىڭ قولىدا ئىدى. بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيە تەشكىلاتى، مەريەمنى يېنىغا تارتىپ ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ، تۇرمۇش يولىنى ئورۇنلاشتۇرۇش يۈزىسىدىن، قەشقەر شەھىرىنىڭ ئۆستەڭ بويىدىكى «ساۋۇخۇ ئاشخانا» سىغا ئاپىرىپ، ئىبراھىم گوشۇڭ دېگەن كىشىگە تاپشۇرىدۇ ۋە ئىشقا ئورۇنلاشتۇرىدۇ، ئىبراھىم گوشۇڭمۇ بىزنىڭ تەشكىلاتنىڭ ئادىمى ئىدى، (مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەت بولسۇن، ئامىن!) مەريەم ئاشخانىدا كۈتكۈچىلىك قىلغاچ

تەشكىلاتنىڭ ئالاقىلىشىش ئىشىنى بېجىرىدۇ، تەدرىجىي ھالدا پارتىيىگە قوبۇل قىلىنىدۇ.

ۋەتەننىڭ ھەر قايسى يېرىدىن كەلگەن تەشكىلات ئەزالىرى ساۋۇخۇ ئاشخانىسىغا كېلىپ مەرىيەم بىلەن كۆرۈشۈپ ئاندىن ئاخۇنوپ بىلەن كۆرۈشىدىغان بولىدۇ. بۇ ئىش ئۇزۇنغا بارمايدۇ، ھېيىلىگەر دۇشمەن ئاللىبۇرۇن مەرىيەمنى نىشانغا ئېلىپ، زەربە بېرىشكە كىرىشمەكچى بولىدۇ، مەرىيەمنىڭ بىخەتەرلىكىگە كۆڭۈل بۆلگەن تەشكىلات رەھبەرلىرى، مەرىيەمنىڭ خىزمەت ئورنىنى ئۆزگەرتىپ، چەتئەل بىلەن ئالاقىلىشىش بۆلۈمىگە يۆتكەپ ئېلىپ كېلىپ، رادىستانسىق ئىشىغا مەسئۇل قىلىدۇ، مەرىيەم شۇندىن باشلاپ، رادىستانسىقنى ئۆگىنىپ، چەتئەل بىلەن بولىدىغان پۈتۈن ئالاقە ئىشىنى مەرىيەم قىلغان ئىدى. (مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!)

مەن پەيلو مەيداندىكى ۋاقتىمدا بىر تۈركۈم جىنايەتچىلەرنى ئاقسۇدىن ئېلىپ كېلىپ، بىر قانچىسىنى مەن بار ئەترەتكە سولاپ قويدى، ئۇلار بىلەن بارا - بارا تونۇشۇپ سىردىشىدىغان بولدۇق. ئۇلار مېنىڭ كىملىكىمنى بىلگەندىن كېيىن، مېنى تونۇۋاپتۇ، چۈنكى، خىتايلار 70 - يىلدىن 75 - يىلىغىچە، ئۇيغۇرىستانىنىڭ ھەممە ۋىلايەت، شەھەرلىرىدە ئاخۇنوپچىلارنى داغدۇغا بىلەن كۆرگەزمە قىلغان ئىكەن، كۆرگەزمىدە بىزنىڭ قىلغان ئىشلىرىمىز، بىز

ئىشلەتكەن قوراللارنىڭ بىر قىسمىنى، دۇربۇن، قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ خەرىتىسى، شېھىت بولغان بەش كىشىنىڭ كەينىدىن تارتىلغان رەسىمى، ئىككى تاغار پۇل، شەرقىي تۈركىستاننىڭ بايرىقى، ئىستىقلال گېزىتىنىڭ بىر قانچە نۇسخىسى، سەپەرگە ئاتاپ ئىلىۋالغان كىيىم ـ كېچەكلىرىمىز ..... ھەمدە مەرھۇم مەريەمنىڭ ئىشلەتكەن س س س ر ماركىلىق رادىئو ئالاقىلىشىش ئاپپاراتىنى ئۇزۇن يىل كۆرگەزمىگە قويغان ئىكەن...

مەرھۇمغا جانابىي ئاللاھدىن جەننەت تىلەيمەن، ئامىن!

5ـ مەرھۇم نىزامىدىننى ئەسلەيمەن

مەرھۇم نىزامىدىن قەشقەر شەھىرىدىن بولۇپ، قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ سابىق ۋالىيسى ئابدۇرەھىم پەتەكنىڭ ئوغلى ئىدى.

ئۇ 1969 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى ئاتۇشنىڭ قاراجۇلدىكى جەڭدە دۈشمەن تەرىپىدىن شېھىت قىلىنغان ئەڭ ياش جەڭچىمىز ئىدى. ئۇ شېھىت بولغاندا تېخى 18 ياشقا توشمىغان گۆدەك، سەبىي بىر بالا ئىدى.

1956 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى قەشقەر ئابدۇرېھىم ئىمىنوف ئائىلە خاتىرىسى

ئۇنىڭ دادىسى ئابدۇرەھىم ئىمىنوپ مەرھۇم ئاخۇنوپنىڭ يېقىن سەپداشلىرىدىن بولۇپ، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى مەركىزى بېيۇرونىڭ ئەزاسى، قەشقەر شۆبە بېيۇرونىڭ ئالاھىدە تەپتىشى ئىدى. نىزامىدىن دادىسىنىڭ ئالاقە ئىشلىرىنى قىلىدىغان مەخسۇس ئالاقىچىسى ئىدى. دادىسىنى خىتاي

ئەسكەرلىرى 1969 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى تۈتقىلى كىرگەندە ئۇ ئۆيدە ئىكەن. دادىسىنىڭ تۈتۈلۈش ۋاقتىدىكى دۈشمەنلىك دادىسىغا قىلغان مۇئامىلىسى ياش نىزامىدىنلىك قەلبىدە چوڭقۇر ئۆچمەنلىكنى قوزغايدۇ، شۇ ۋەجدىن بىزنىڭ قوراللىق قوزغىلاڭغا ئۆزلۈكىدىن تەلەپ قىلىپ قاتنىشىپ، دادىسىنىڭ قىساسىنى ئالماقچى بولىدۇ.

نىزامىدىن ئائىلىسى تارىختىن بىرى خىتاي تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى قوزغالغان تارىخى ھەربىكەتلەردە ئاكتىپ ئىپادە كۆرسىتىپ، ھېچ نېمىسىنى ئايىمىغان شەرەپلىك ئائىلە ھېسابلىنىدۇ. قۇمۇلدىن قوزغالغان 32 ـ يىللىرىدىكى خوجا نىياز ھاجى قوزغىلاڭچىلىرى قەشقەرگە كەلگەندە نىزامىدىنىڭ بوۋىسى، نۇرغۇن پۇللارنى ئىئانە قىلىپ، خىتاي تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى بۇ بۇيۇك ھەربىكەتكە بىر ئۇلۇش ھەسسىسىنى قوشىدۇ. دۇشمەنگە چىش تىرنىقى بىلەن قارشى تۇرىدىغان بۇ ئائىلە پەرزەنتى ئۆزىنى بۇ قېتىمقى مۇستەقىللىق ئىنقىلابىغا ئاتاپ، باتۇرلارچە شېھىت بولغان ئىدى. مەن ئۇنىڭ ئاشۇ ۋاقىتتىكى جان ئۈزۈۋاتقان ھالىتىنى ھېلىمۇ يادىمدىن چىقىرالمايمەن. ئۇ مەندە چوڭقۇر تەسىرات قالدۇرغان ئىدى. مەرھۇم ئاخۇنوپ ئۇنىڭدىن:

—سېنى بۇيەرگە كىم ئېلىپ چىقتى؟ـ دەپ ئىككى كۆن بۇرۇن سورىغاندا، «مېنى ۋىجدانىم ئېلىپ چىقتى»، دېيىلگەن ئىدى.

ئۇ يەنە قانداقتۇر ئاخۇنوپتىن خاپا بولغان ئاھاڭدا دادامنى دۇشمەنلەر تۇتۇپ كەتكەن تۇرسا، مەن دادامنىڭ ئىنتىقامىنى ئالمامتىم؟! دەپ دومسىيىپ قاراپ قويغان ئىدى. مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

6ـ مىللىي قەھرىمان مۇھەممەد ئىمىن قادىرنى ئەسلەيمەن

مەرھۇم قەھرىمانىمىز مۇھەممەد ئىمىن قادىر مەكىت ناھىيىسىدىن بولۇپ، مەكىت ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ۋاقتىدا، خىتاي تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى سۆز ۋە ھەرىكەتتە بولغانلىقى ئۈچۈن مەكتەپتىن ھەيدىلىنىپ، بىر مەزگىل نازارەتتە تۇرغان ئىكەن.

ئوت يۈرەك، ياش مۇھەممەد ئىمىن قادىر، مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە يەنىلا خىتايلارنىڭ ھاقارەتلىشى ۋە كەمسىتىشىگە ئۈچراپ، مەكىتتە تۇرالماي قەشقەرگە چېكىنىپ كەلگەن ئىدى. قەشقەرگە كەلگەندىن كېيىن، تەشكىلاتنىڭ ياردىمى بىلەن بىر يۈرۈش قوراللارنى ئېلىپ تەكرار مەكىتكە بېرىپ، خەلقنى قايتىدىن تەشكىللەپ، مەكىتنىڭ ھوقۇقىنى قورال كۈچى بىلەن تارتىۋېلىپ، مەكىتتە يېڭى بىر ۋەزىيەت ياراتقان ئىدى، مەكىتتىكى ئۆزگىرىشتىن خەۋەر تاپقان

قوشنا ناھىيىلەرمۇ مۇھەممەد ئىمىن قادىردىن ئۆگىنىپ، قورال كۈچى بىلەن ھوقۇق تارتىۋېلىش كۆرۈشىنى باشلىغان ئىدى.

مۇھەممەد ئىمىن قادىر يالغۇز مەكتەت ناھىيىسىدە ئەمەس، بەلكى پۈتۈن دولان تەۋەسىدە «مۇستەقىل بىر دۆلەت» قۇرغانىدەك كەيپىيات يارىتالىغان ئىدى. چوڭىدىن كىچىكىگىچە خەلقنىڭ ھەممىسى ئۇنى ئۆزىنىڭ قەدىردان داھىيىسىدەك ئاتاپ، ھەممە يەردە« ياشىسۇن مۇھەممەد ئىمىن قادىر!» دەپ شوئار توۋلايدىغان بىر كەيپىيات ئىستىخىيىلىك ھالدا شەكىللەنگەن ئىدى. مەن بىر قانچە قېتىم مەكتەت ناھىيىسىگە بارغان ئىدىم، چۈنكى مېنىڭ مەكتەكە بېرىش شارائىتىم ياخشى ئىدى. ئۇ زامانلاردا ئوخشاش بولمىغان كۆز قاراشلار تۈپەيلى، پۈتۈن قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ يوللىرى توسۇلغان ئىدى، مەن ھەر قايسى ناھىيىلەرگە بەخىرامان بېرىپ كېلەلەيتتىم. شۇ ۋەجدىن مۇھىم ئىش بولسا، تەشكىلات مېنى ئەۋەتەتتى.

مەن دەسلەپكى قېتىمدا مارالبېشى تەرەپتىن بارغىنىمدا سېرىق بويا، چوڭقۇرچاق، يېڭى ئۆستەڭ، ئاۋات قاتارلىق يېزىلاردىكى يېڭىدىن بازار ئاچقان كىچىك ـ چوڭ تىجارەتچىلەر ماللىرىنى ساتقاندا، «ياشىسۇن مۇھەممەد ئىمىن قادىر!» دەپ توۋلاپ سېتىشىدىكەن. مەن ئۇنى كۆرۈپ، ھەيران قالغان ئىدىم. چۈنكى ئۇ زاماندا، مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ كاساپىتىدىن ھەممە ئادەم

مەجبۇرى ھالدا بىر - بىرى بىلەن كۆرۈشكەندە «ياشىسۇن ماۋجۇشى!» دەپ كۆرۈشەتتى. ئۇنداق دەپ كۇرەشمىسە، ماۋجۇشىغا سادىق ئەمەس، دەپ خاپىلىق تارتاتتى. كىشىلەرنىڭ مۇھەممەد ئىمىن قادىرنى ياشىسۇن! دەپ توۋلاشلىرى، دەل خەلقنىڭ خىتاي كوممۇنىستلىرىغا بولغان قارشىلىق ئىپادىلىرىنىڭ ئاددىي بىر قىسمى ئىدى.

بولۇپمۇ، مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ مەكتىنىڭ چاسا بۇدۇينىڭ قوراللىرىنى بۇلاش، پوسكام كۆۋرۈكىنى ساقلاۋاتقان خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ قوراللىرىنى بۇلاش، مەكىت ناھىيە ئىچىدىكى قەشقەرگە كېتىۋاتقان خىتاي ئارمىيىسىنىڭ قوراللىرىنى بۇلاش قاتارلىق ۋەقەلىك، كەڭ خەلق ئاممىسىغا تارقالغاندىن كېيىن، مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ داڭقى تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىغىمۇ بېرىپ يەتكەن ئىدى.

كىشىلەر ئاغزىدا، مەكتىتە «دولان ھۆكۈمىتى» قۇرۇلۇپتۇ، دېگەن پاراڭ كەڭ تارقالغان ئىدى. مەكتىتە ئۆز ئالدىغا قانۇن تۇرغۇزۇپ، جىنايى ئىشلار جىنايىتىنى جازالايدىغان ئىشلار تېز ئارىدا يېراق - يېقىنغا تارقالغان ئىدى، مۇھەممەد ئىمىن قادىر تۇرۇۋاتقان تراكتور پونكىتىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا، خىتايلارنىڭ جەسىتى پات - پات ئېسىلىپ تۇراتتى. ياڭراتقۇلاردىن خىتايلارنىڭ جىنايى قىلمىشلىرى خەلق ئاممىسىغا ئېلان قىلىنىپ تۇراتتى. ئۇلار ئۆز

ئالدىغا قانۇن چىقىرىپ، جىنايەتچىلەرنى دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرەتتى. مەن بارغان بىر قېتىمدا بىر خىتاينىڭ دارغا ئېسىلغانلىقىنى كۆرگەن ئىدىم. ئۇلاردىن سوريسام ھەر قېتىم خىتايلارنى دارغا ئېسىپ جازالاش ئېلىپ بارغاندا ئۇلارنىڭ جىنايى قىلمىشىنى ئوچۇق ـ ئاشكارا ھالدا خەلقە بىلدۈرىدىكەن.

مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ قوشۇنى تەرتىپكە سېلىنىپ، ھەربىي تۈزۈم بويىچە ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەندىن كېيىن، ھەممە ئىشلار ئۆز رېتىمىغا چۈشكەن ئىدى. ئاخۇنوپ مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش تەرەققىياتىغا بەكمۇ كۆڭۈل بۆلەتتى. ھەر قېتىم ئادەم ئەۋەتىپ ئالاھىدە خىزمەت تاپىلايتتى. ئەڭ ئاخىرقى قېتىم بارغىنىمدا بىرى مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ئانىسىنىڭ خەۋىرىنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى. ئانىسى مۇھەممەد ئىمىن قادىرنى بىر كېلىپ كەتسۇن دېگەن ئىكەن. مۇھەممەد ئىمىن قادىر يېنىمدا مېھمان بار، دەپ بېرىشنى رەت قىلغان ئىدى، ئۇقسام مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ئانىسى تۇغقان ئىكەن، شۇ ۋەجدىن بالام كېلىپ ئات قويۇشقا قاتنىشىپ بەرسۇن دەپ چاقىرغان ئىكەن.

مەن بېرىشنى تەۋسىيە قىلدىم. مۇھەممەد ئىمىن قادىر باردىغان بولدى. بىز يولغا چىقىشتىن بۇرۇن ئالدىن ئەۋەتىلگەن ئادەم يوللارنى چارلاپ بارسا بولىدۇ، دېگەن خەۋەرنى بەردى، بىز بىر قانچىمىز مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا ھەمراھ بولۇپ، بىللە باردۇق.

ئالدى ـ كەينىمىزدە بىر قانچە قورالسىق جەڭچىلەر بىزنى ئالاھىدە قوغداپ ماڭاتتى. ئۆيگە كىرىش بىلەن، مەرھۇمنىڭ ئانىسى قىلىدىغان ئىش تاپالماي، بەكمۇ خۇرسەن بولۇپ كەتتى، داسقانىنى ناھايىتى كەڭ سالدى، بىز ئەدەپ ـ ئەخلاق بىلەن جىم ئولتۇردۇق، كۈتۈلمىگەن يەردىن:

— سەن مېنى چاقىرىپتىكەنسەن، ھە! بىز كەلدۇق، نېمە مۇھىم ئىشىڭ بار ئىدى؟ـ دەپ سورىدى، مۇھەممەد ئىمىن قادىر.

— بالام! مەن تۇغقىلى بەش كۈن بولاي دەپ قالدى. ئەسلىدە ئۈچ كۈن ئىچىدە ئات قويۇش كېرەك ئىدى، سەن بالىنىڭ چوڭى، سەن ئات قويۇشقا قاتنىشىپ بېرىشىڭ كېرەك ئىدى، شۇڭا سېنى چاقىرغان ئىدىم،ـ دېدى، ئانىسى.

— ئىسمىنى مۇھەممەد ئىمىن قوي!

بالام! بۇ نېمە دېگىنىڭ. سېنىڭ ئىسمىڭ مۇھەممەد ئىمىن تۇرسا، يەنە نېمىگە سېنىڭ ئىسمىڭنى قويىمەن.

—مەن شەرقىي تۈركىستانىنىڭ بالىسى، مېنى سەن ۋەتەنگە ئاتىۋەتكەن، ئۇنىڭ ئىسمىنى مۇھەممەد ئىمىن قويساڭ بولىدۇ،ـ دېدى، دە ـ ئورنىدىن دەس تۇرۇپ مېڭىشقا تەمشەلدى.

مەن نېمە قىلىشىمنى بىلمەي، قادىراخۇن ئاكىمىز بىر دۇئا قىلىپ بەرسۇن دەپ، دۇئاغا تەكلىپ قىلدىم. ئايىغىدا قۇرۇت ئۆلمەيدىغان، سېخى ـ ساخاۋەتلىك قادىر ئاخۇن ئاكىمىز ئۇزۇن بىر

سۈرىنى ئۇنلۇك ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ:

—ئىھا! رەببىم، مەن سەندىن داۋاملىق ئوغۇل پەرزەنت بېرىشنى تىلەيتتىم. سەن ماڭا ئوغۇل پەرزەنت ئاتا قىلدىڭ. قىلغاندىمۇ تۇزۇك بىر پەرزەنت ئاتا قىلغان ئىكەنسەن، مەن سەندىن ئۇ دۇنيا بۇ دۇنيا رازى. مەن ئوغلۇم مۇھەممەد ئىمىننى ساڭا تاپشۇردۇم. ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغايسەن، ئامىن ئاللاھۇ ئەكبەر، دېدى، دە ـ ئورنىدىن دەس تۇرۇپ ئىچكەركى ئۆيگە كىرىپ بۇقۇلداپ يىغلىغىلى تۇردى، بىزمۇ بىر نەرسە دېيىشكە پېتىنالمىدۇق، بىر پىيالە چايمۇ ئىچمەستىن داسقاندىن تۇردۇق. بۇ ئىش ماڭا بەكمۇ تەسىر قىلغان ئىدى، يول بويى بىر ـ بىرىمىز بىلەن گەپلەشمەي كەلدۇق.

مەن ھازىرمۇ شۇ كۈندىكى بولغان گەپلەرنى ئۇنتۇيالمايمەن. قانداق بېرىپ قانداق كەلگەنلىكىمنىمۇ ھازىرغىچە ئەسلىيەلمەيمەن. يولدا پەقەت ئالدى ـ كەينىمىزدىكى قوراللىق ئەسكەرلىرىمىزنىڭ ئايىغىنىڭ ئاۋازىدىن باشقا ھېچ بىر نېمە ئاڭلانمايتتى. ھېلىغىچە ئاشۇ گەپلەرنى ئويلىغىنىمدا، ئىچ ـ ئىچىمدىن مۇھەممەد ئىمىن قادىرەك بىر ئۇيغۇر ئوغلانىمىزنىڭ بۇ دۇنيادا بولۇپ ئۆتكەنلىكىدىن چەكسىز پەخىرلىنىمەن.

مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ئانىسى نۇسرەت سەمەر، مەكىت ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىرى

بولۇپ، ئايالىلا ھاكىمى ئىدى.

مەن ئۇنى ئەڭ ئاخىرقى قېتىم، 1969 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى ئاتۇشنىڭ ھەربىي رايون تۈرمىسىدە كۆرگەن ئىدىم. دەسلەپتە ئۇ مېنى تونۇمىدى، چۈنكى مېنىڭ بېشىمغا نەچچە مېتىر داكا تېڭىلغان ئىدى. ئاۋازىمنى ئاڭلاپ مېنى تونۇپ، ھۆرمەتىنى بىلدۈرۈپ، مەن ئۈچۈن خىتايلارنى بىر قەپەس تىللاپ، ئۇرۇشۇپ كەتكەن ئىدى. ئۇ بىزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ۋىدالىشىشىمىز بولغان ئىكەن.

1970 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنىمۇ ياكى باشقا كۈنمۇ، شۇ كۈنلەردە مەن تازا ساراسىمىدە ئىدىم، ئېسىمدە قالماپتۇ، ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلىپ، مەكتىتە ئىجراقىلغانلىقىنى ئاڭلاپ، بەكمۇ قايغۇردۇم، ئۇنى ئۇزۇن ئەسلىدىم. قاچانمۇ ئاشۇنداق بىر ئەزىمەت يەنە دۇنياغا كېلەر؟ ـ دەپ كەلگۈسىگە نەزەر تاشلىدىم.

ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدىغانلىقى بىر كۈن بۇرۇن ئۇقتۇرۇلغان ئىكەن، ئۇ كېچىچە شوئار توۋلاپ تۈرمىدىكىلەرنى ئۇخلاتماپتۇ، خىتاي ئەسكەرلىرى ئۇنىڭغا گەپ قىلسا، يامان بولساڭ مېنىڭ قېشىمغا چۈش، سەن بىلەن يۈزتۇرانە سۆزلىشىمىز، ـ دەپتۇ، خىتاي ئەسكەرلىرى ياكى باشقا گۇندىپايلارنىڭ ھېچ قايسىسى يېنىغا كىرەلمەپتۇ، ئەتىسى ئۆلۈم مەيدانىغا ئېلىپ چىققاندا، يەنىلا شوئار توۋلىغان ئىكەن، بوينىغا سىرتماق سېلىپ ئاۋازىنى چىقارغىلى

قويماپتۇ.

مەرھۇمنى زەرەپشان دەريا بويىدىكى جازا مەيدانىغا ئېلىپ چىقىپ ئېتىپ شېھىت قىلىپتۇ، مەرھۇم شۇ يىلى 23 ياشلاردا ئىدى. مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا جازا بەرگەن كۈنى روزى ھېكىمگىمۇ جازا بەرگەن ئىدى، ھەر ئىككىلىسىنى جازا مەيدانىغا ئېلىپ چىققاندا ئاغزىغا ئېغىزدۇرۇق سېلىپ، بويىندىن ئىنچىكە سىمدا سىرتماق سېلىپ ماڭغان ئىكەن، روزى ھېكىمنى ماشىنىغا باسقاندىلا خىتايلار ئۇرۇپ دەسسەپ، قولىدىكى قاتىللىق قوراللىرىنى ئىشقا سېلىپ قىيناپ ئۆلتۈرۈپ بولغان ئىكەن، جازا مەيدانى زەرەپشان دەريا بويىغا چىققاندا ئۇنى ماشىنىدىن چۈشۈرسە ئاللىبۇرۇن ئۆلگەن ئىكەن، رەسمىيەت يۈزىسىدىن بىر پاي ئوق چىقىرىپ ئىشنى تۈگىتىپتۇ.

نۆۋەت مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا كەلگەندە، ماشىنىدىن سۆرەپ چۈشۈرۈپ بىرىنچى پاي ئوقنى ئوڭ قولىغا، ئىككىنچى پاي ئوقنى سول قولىغا، ئۈچىنچى پاي ئوقنى پۇتىغا، شۇنداق قىلىپ ھەر بىر پاي ئوق چىققاندا مەرھۇم سەنتۈرۈلۈپ دۈشمەنگە ئوقتەك ئېتىلىپ كېلىدىكەن، دۈشمەن كەينىگە سىلجىپ قاچىدىكەن، ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ 16 پاي ئوق بىلەن قىيناپ ئۆلتۈرگەن ئىكەن.

جازا مەيدانىغا بارغان خىتاي باشلىقلىرى ۋە ئۇنىڭ رەقىبلىرى قاقاقلاپ كۈلۈپ تاماشا قىلغانلىقىنى نەق مەيداندا بولغان كىشىلەر

ئېيتىپ بەرگەن ئىدى، ئۇ كۈنى پۈتۈن مەكىت خەلقىنى مەجبۇرى ھۆكۈم ئېلان قىلىش يىغىنىغا ئېلىپ چىققان ئىكەن. مەرھۇمنىڭ قان كىيىملىرىنى ئۇزۇن مۇددەت ساقلىغان ئانىسى نۇسرەت سەمەر كېيىنكى كۈنلەردە خېلى ئاۋارىچىلىك تارتىپتۇ، ئۇنىڭ ئۇكىسىغا راستتىنلا مۇھەممەد ئىمىن دەپ ئات قويغان ئىكەن.

كېيىنكى كۈنلەردە باشقىلار ئۇنى مەمەت دەپ چاقىرىدىغان بوپتۇ، ئىنشائاللاھ! بەلكىم مەرھۇمنىڭ ئۇكىسى مەمەت، ھازىر ھاياتلا بولسا 44 ياشقا كىردى. مەن مەرھۇم مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا جانابىي ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمەن! ئامىن! ئۇنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا سەۋرى تاقەت تىلەيمەن. ئالىي ھۆرمىتىمىنى بىلدۇرىمەن!

7ـ مەرھۇم يۈسۈپ قادىر داۋۇتنى ئەسلەيمەن

مەرھۇم يۈسۈپ قادىر داۋۇت مەكىت ناھىيىسىدىن بولۇپ، مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ بىرىنچى دەرىجىلىك قوغدىغۇچىسى ھەمدە زەرەپشان مۇستەقىل پولكىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانلىرىدىن بىرى ئىدى. ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى بېرىپ 1970 ـ يىلى 5 ـ ئاي ئۆچۈرۈسىدە مەكىتنىڭ زەرەپشان دەريا بويىدا قەتلە قىلغان ئىدى.

مەرھۇمنىڭ جەستىنى ئېلىپ كېلىشكە بارغان ئاتا ـ ئانىسى ۋە ئاكا ـ سىڭىللىرى، مەرھۇمنىڭ جەستىنى كۆرگەندىن كېيىن ئۆزىنى تۇتالماي، ھۆركىرەپ يىغلاپ كېتىدۇ، ئۇنىڭ پۈتۈن بەدەنلىرى تىتما ـ كاتاك بولۇپ، ساق يېرى قالمىغان ئىكەن. جاراھەت ئىزىنى كۆرگەن ئاتا ـ ئانىسى، ئاكا ـ ئۇكا، سىڭىللىرى مەرھۇمغا چىدىماي يىغلاپ ھوشىدىن كېتىشىدۇ. 14 ياشلىق سىڭلىسى يىغلىغان پېتى جەسەتنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى تاشلاپ جان ئۈزۈپ كېتىدۇ، مەرھۇمنىڭ جەستىنى ئېلىپ كېتىشكە كەلگەن يۈسۈپ قادىر ئائىلىسى، جەسەتنى ئىككى قىلىپ ئېلىپ كېتىدۇ. مەرھۇم شۇ يىلى 22 ياشلاردا ئىدى.

مەن يۈسۈپ قادىر داۋۇت بىلەن مەكتىتە تونۇشقان ئىدىم. ئۇ چەبدەس، قولىدىن ئىش كېلىدىغان يارامليق بىر يىگىت ئىدى، مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ھەممە ئىشىغا دېگۈدەك ھەمكارلىشىدىغان جەسۇر ئەزىمەت ئىدى. مۇھەممەد ئىمىن قادىردىن بىر مىنۇتمۇ ئايرىلمايتتى. ئۇ قورالغا بەكمۇ ھېرىسمەن ئىدى، قورالنىڭ ئەڭ ياخشىسىنى تاللاپ ئېسىۋالاتتى. بوش ۋاقىتلىرىدا ھەربىي مەشىقنى قولىدىن بەرمەي ئۇنى بۇنى ئېتىپ ئۆز ماھارىتىنى ئۆستۈرەتتى. ئۇ دۇشمەننىڭ 20 ئەسكىرىنى ئۆلتۈرۈۋېلىپ بۇ ئالەمدىن كەتسەم كۆزۈم يۇمۇلاتتى دەيدىغان. دەرۋەقە ئۇ دۇشمەن ئەسكىرىدىن راستىنلا خېلى ئۆلتۈرگەن

ئىكەن. مەن ئۇنىڭ ھۆكۈم نامىسىنى كۆرگەندە ئۇنىڭ قەھرىمانلىقىغا ئاپىرىن ئوقۇغان ئىدىم.

مەن ئۇنىڭ بىلەن قەشقەردىكى«ئۆگىنىش كۇرسى» دا بىر كامپىردا بىر قانچە كۈن بىللە بولغان ئىدىم. ئۇ كۈنلەردە مەن «سارائ» ئىدىم. ئۇ مەن بىلەن بىر نەچچە كۈن تۇرغاندىن كېيىن مېنىڭ قېشىمدىن مەكتىكە ئېلىپ كېتىلگەن ئىدى. ئۇ ماڭا نۇرغۇن ئىشلارنى دەپ بەرگەن ئىدى. ئۇزۇن قالماي ئۇنىڭ شېھىت بولغانلىق خەۋىرى كەلدى، ھۆكۈمىنى بىزنىڭ كامپىرغا چاپلاپ قويغان ئىدى. ئۇنىڭ ھۆكۈمىدە: بىر قانچە خىتاي باشلىقلارنى ئۆز ئالدىغا سوراق قىلىپ ئۆلتۈرگەنلىكى يېزىلغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈپ كېتىشىنى بىلەتتى. بىر كۈنى ماڭا: مەن ھامان ئۆلىمەن. ئەمما بىر ئەۋلاد قالدۇرالمىدىم ـ ، دېگەن ئىدى. ئۇ شۇ چاغدا تېخى ئۆيلەنمىگەن بىر بالا ئىدى.

مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

8 ـ مەرھۇم ئابدۇكېرىم ساۋۇتنى ئەسلەيمەن

مەرھۇم ئابدۇكېرىم ساۋۇت (لەقىمى لەڭزا)، ئەسلى يۇرتى يېڭىشەھەر ناھىيىسىنىڭ خان ئېرىق يېزىسىدىن بولۇپ، كېيىنكى مەزگىللەردە قەشقەرگە كۆچۈپ كېلىپ ئورۇنلاشقان ئىدى.

مەن مەرھۇمنى بۇرۇندىنلا بىلەتتىم. ھازىرمۇ قەشقەر شەھىرىدە ھاشىماجى سائەتچى، ئىمىنجان دوەي دەيدىغان ئىنىلىرى بار. مەرھۇم ئابدۇكېرىم ساۋۇت 1970 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى قەشقەر شەھىرىدىكى ھۆكۈم ئېلان قىلىش چوڭ يىغىنىدا ئۆلۈم جازاسى بېرىلىپ ئىجرا قىلىنغان ئىدى. جازا ئېلان قىلىش مەيدانىغا بىللە چىقتۇق. ئەمما ئۇ ئاخىرەتكە سەپەر قىلىپ كەتتى. بۇ كۈن شەرقىي تۈركىستان تارىخىدىكى ئېغىر مۇسىبەت كۈنى بولۇپ، شۇ كۈنى ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستان بويىچە 78 كىشىگە ئۆلۈم جازاسى بېرىپ، بىرلا ۋاقىتتا ھەر قايسى شەھەر ۋە ۋىلايەتلەردە ئىجرا قىلىنغان ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ ئەزالىرى ئىدى.

مەن ئابدۇكېرىم ساۋۇت بىلەن تا ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىشقا چىققانغا قەدەر بىر كامېردا ياتقان ئىدىم. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىشىغا زادى ئىشەنمەيتتى ۋە بىلمەيتتى. «مەن گۇناھسىز، مېنىڭ ھېچ قانداق گۇناھىم يوق، مەن پەقەت قەشقەرگە كېتىۋېلىش ئۈچۈن مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ماشىنىسىغا چىقىۋالغان ئىدىم» دەيتتى. ئۇ مەكتتىن كەلگەن مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ماشىنىسى بىلەن سۇغۇنغا كېلىپ ئەسىرگە چۈشكەن ئىدى.

ھۆكۈم ئېلان قىلىش چوڭ يىغىنىغا چىققاندا، ھەممىزنى

ۋىلايەتلىك تۇرمىنىڭ ھويلىسىغا يىغىپ، پۈت ـ قوللىرىمىزغا كويزا ـ كىشەن سېلىپ، ئۇستىلەپ قاتتىق باغلاپ جازا مەيدانىغا ئېلىپ ماڭغان ئىدى. ئۇنىڭ بېشىغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدىغان كىشىلەرگە كىيگۈزۈلىدىغان كۆلانى كەيدۈرگەندىمۇ بىر نېمىنى ھېس قىلمىغان ئىدى، پەقەت ئالدىدىكى ماشىنىدىكى كىشىلەرنىڭ بېشىغا كىيدۈرۈلگەن ئۆلۈم جازاسى تاختىيىنى كۆرگەندىلا، ئۆزىنىڭكى بىلەن سېلىشتۇرۇپ ئاندىن ئۆزىنىڭمۇ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلىقىنى بىلگەن ئىدى.

ئۇ گەرچە نارازىلىق بىلدۈرگەن بولسىمۇ ھېچ كىم ئۇنىڭ گېپىنى چۈشەنمەيتتى. باسماداپ ئېلىپ ماڭغانلارنىڭ ھەممىسى خىتاي ئەسكەرلىرى ئىدى. مەن ئۆلۈم مەيدانىدا نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدىغانلىقىغا دىققەت قىلىپ ئاڭلاپ تۇردۇم.

ـ سوۋېت شيۇجېڭجۇيى خائىنلار گۇرۇھى بىۋاستە پىلانلىغان ئاخۇنوپ باشچىلىقىدىكى قەشقەردىكى ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭنىڭ شېرىك جىنايەتچىسى ئابدۇكېرىم ساۋۇت، تەركىبى پومېشچىك، بۇزۇق ئۇنسۇر قالپىقى بىلەن كۆپ قېتىم تۇرمىگە كىرىپ جازالانغان، زامان ئۆزگەرتىش خىيالىدا بولغان. مەكتتىكى مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا مەسلىھەت كۆرسىتىپ، مەكىت ناھىيىلىك سودا كوپىراتىپىنىڭ ماگىزىنىغا ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈپ،

نۇرغۇن ئىقتىسادى زىيان سالغان. تىزناپ دەريانسىنىڭ سۈيىنى قويۇپ بېرىپ، مەكتەت ناھىيىسىنى سۇغا باستۇرماقچى بولغان، كۆپ قېتىم قورال ياراق بۇلاشقا قاتنىشىپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىمىزنىڭ شان ـ شەرىپىگە داغ چۈشۈرگەن. خەلقنىڭ غەزىپى كۈچلۈك ئۆلتۈرمىسە بولمايدىغان جاھىل جىنايەتچىدۇر..... دېگەندەك جىنايەت بىلەن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلغانلىقىنى ئېلان قىلغان ئىدى.

كېيىن پەيلو مەيدانىغا بېرىپ، باشقىلاردىن ئۇقسام، ئۇ ھەقىقەتەن باتۇرلۇق بىلەن خىزمەت كۆرسەتكەن، كۆپ ئۇرۇشقا قاتنىشىپ ئاجايىپ پىداكارلىقلارنى كۆرسەتكەن ئىكەن.

مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

9ـ مەرھۇم سىدىق توختىنى ئەسلەيمەن

مەرھۇم سىدىق توختى مەكتەت ناھىيىسىدىن ئىدى. 1969 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى مەكتەت زەرەپشان پولكى بىلەن بىللە، سۇغۇنچازىدا دۈشمەن تەرىپىدىن ئەسىرگە چۈشكەن جەڭچىلەردىن ئىدى.

1970 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى قەشقەردىكى ھۆكۈم ئېلان قىلىش چوڭ يىغىنىدا ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان

يەتتە كىشىنىڭ بىرى ئىدى. شۇ كۈنى پۈتۈن شەرقىي تۈركىستانىنىڭ ھەممە ۋىلايەت ۋە شەھەرلىرىدە بىرلا ۋاقىتتا 78 كىشىگە ئۆلۈم جازاسى بېرىپ، ئىجرا قىلىنغان ئىدى. بۇ كۈن شەرقىي تۈركىستان تارىخىدىكى ئۇنتۇلغۇسىز ئېغىر مۇسىبەت كۈنى بولۇپ خاتىرىلەنگۈسى.

مەن مەرھۇم بىلەن قەشقەر ۋىلايەتلىك تۈرمىدە بىر يىلدەك بىللە ياتقان ئىدىم. بىر ـ بىرىمىزدىن ھال سورۇشۇپ تۇراتتۇق. مەن ئۇ كىشىنى«بوۋايى قەمبەر» دەپ چاقىراتتىم. چۈنكى ئۇنىڭ ئۆزىگە يارىشىملىق قاپقارا ساقىلى بار ئىدى. گەپ ـ سۆزلىرىمۇ دىنى ئۆلىمالاردەك ناتىق ئىدى. مەن مەرھۇمنىڭ قەھرىمانلىقى ھەققىدە كۆپ پاراڭلارنى ئاڭلىغان ئىدىم. مەرھۇم پېشقەدەم ئەسكەرلەردىن بولۇپ، مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ پولكىغا ئۆزلۈكىدىن كېلىپ تىزىمغا ئالدۇرۇپ ئەسكەر بولغان ئىكەن. ئۇ پولكنىڭ ئاتاقلىق پىلىموتچىسى ئىكەن. كۆپ ئۇرۇشلاردا دۈشمەننىڭ ئەسكىرىنى پىلىموتنىڭ زەربىسىدىن باش كۆتۈرگۈزمەي، قىسمىنىڭ ئىلگىرىلىشى ئۈچۈن يول ئاچقان ئىكەن. بولۇپمۇ مەكىتىنىڭ چاسا بۇدۇيىنى مۇھاسىرىگە ئېلىپ، قوراللىرىنى بۇلىغاندا، خىتاي ئارمىيىسىنىڭ باشلىقلىرىنى ئۇندەككە كەلتۈرۈشتە، جەسۇرلۇق كۆرسەتكەن ئىكەن. مەرھۇم ئالەمدىن ئۆتكەندە 55 ياشتا ئىدى. مەن ئۇنىڭغا بېرىلگەن جازانىڭ سەۋەبىنى دىققەت بىلەن ئاڭلاپ

تۇرغان ئىدىم.

قورال ياراق بۇلىغان، بىگۇناھ خەنزۇ ئىشچى خىزمەتچىلىرىنى ئۆلتۈرگەن، خەلق ئازادلىق ئارمىيىمىزنىڭ كادىر ـ ئوفىتسېرلىرىنى ھاقارەتلىگەن ۋە ئۆلتۈرگەن..... دېگەندەك جىنايەتلەرنى ئۇنىڭغا ئارتقان ئىدى. ئەمما كىمنى ئۆلتۈردى؟ نەچچىنى ئۆلتۈردى؟ تەپسىلىي ئېيتمىغان ئىدى.

مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

10ـ مەرھۇم ئەخمەتجان مۇنىرنى ئەسلەيمەن

مەرھۇم ئەخمەتجان مۇنىر 1970 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى قەشقەردە ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان 7 كىشىنىڭ بىرى ئىدى. شۇ كۈنى ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستانىنىڭ ھەممە ۋىلايەت، شەھەرلىرىدە بىرلا ۋاقىتتا 78 كىشىگە ئۆلۈم جازاسى بېرىلىپ، شەرقىي تۈركىستان تارىخىدا ئېغىر مۇسىبەت كۈنى بولغان ئىدى. مەن ئەخمەتجان مۇنىرنى بىرىنچى قېتىم ۋە ئەڭ ئاخىرقى قېتىم قەشقەر ۋىلايەتلىك تۈرمىنىڭ ھويلىسىدا، ئەتىگەن سائەت ئالتىدە ھۆكۈمگە ئېلىپ چىقىدىغان مەھبۇسلارنى بىردىن ـ بىردىن باغلاپ، پۇت ـ قوللىرىمىزغا كويزا ـ كىشەن سېلىپ، ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىدىغانلارنىڭ بېشىغا كۆلا كىيدۈرۈپ، ئۆلۈم جازاسى

بېرىلىدىغانلارغا ئاسىدىغان قىزىل كۆپەيتىش بەلگىلىك تاختاينى ئاسقاندا، ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىدىغانلار بىردىن - بىردىن ئايرىم ماشىنىغا ئولتۇرغۇزۇلۇپ، 10 ئەسكەرنىڭ نازارىتى بىلەن جازا مەيدانىغا ئېلىپ ماڭغاندا كۆرگەن ئىدىم.

ئۇ مېنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ۋە بىرىنچى قېتىم كۆرۈشۈم شۇنداقلا ۋىدالىشىشىم ئىدى. ئۇ ئۆلۈم مەيدانىغا ئېلىپ مېڭىشنىڭ ئالدىدا، باغلاۋاتقاندا قانداقتۇر يۇقىرى ئاۋازدا دېكلاماتسىيە ئاھاڭىدا «شەرقىي تۈركىستان... يولۋاس.... مەرد ...» دېگەندەك سۆزلەرنى قىلغان ئىدى، خىتاي ئەسكەرلىرى ئاغزىغا بىرنېمىلەرنى تىقىپ سۆزلىگىلى قويمىغان ئىدى. ئۇنىڭ ئۇ كۈندىكى ھالىتى ھېلىمۇ ئېسىمدىن چىقمايدۇ. ئۇ ئۆلۈم مەيدانىغا ئەمەس، بەلكى تويغا كېتىۋاتقاندەك غەيرەتلىك، جەسۇر، ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى، خىتاي ئەسكەرلىرى ئۇنىڭ شىللىسىدىن بېسىپ تۇرغان بولسىمۇ، پىسەنت قىلماي، مەغرۇر قىياپەتتە ھەممە تەرەپكە تەڭ قاراپ، كىشىلەر بىلەن ۋىدالىشىۋاتقاندەك قىلاتتى.

بىزنى ۋىلايەتلىك تۈرمىنىڭ دەرۋازىسىدىن ئېلىپ چىقىپ، ھېيتگاھ تەرەپتىن يارۋاغ تەرەپكە ھەيدەپ، ئۇيەردىن تۆشۈك دەرۋازا ئارقىلىق تۈمەن كۆلىنىڭ ئالدى بىلەن ئايلاندۇرۇپ، شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئالدى، خەلق مەيدانىغا ئېلىپ كېلىپ، رەئىس مۇنبىرىنىڭ ئالدىدا چوڭ يولدا ماشىنىنىڭ ئىچىدە ئۆرە تۇرغۇزۇپ،

بىردىن ـ بىردىن ھۆكۈم ئېلان قىلغان ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىدىن چىقىرىلغان ھۆكۈمنامە ۋە ئەيىبلەشنامىدە:

ـسوۋېت شىۋجېڭجۇيى خائىنلار گۇرۇھىنىڭ قەشقەرگە قاققان قوزىقى، ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ كۆتۈرۈپ، پرولېتارىيات دىكتاتورلىقىدىكى ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرماقچى بولغان، تۈرمىدىكى ئۆزگەرتىش جەريانىدا، ئۆزگەرتىشكە قارشىلىق قىلىپ، جىنايەتچىلەرنى قۇتراتىپ، يەنە قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرمەكچى بولغان..... دېگەندەك گەپلەر بىلەن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلغان ئىدى.

ئەخمەتجان مۇنىر غۇلجا ۋىلايىتىنىڭ چاپچال ناھىيىسىدىن ئىدى. ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن خىزمەت تەقسىماتى بىلەن قەشقەرنىڭ ئۇيغۇر تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپىگە خىزمەتكە ئورۇنلاشقان ئىدى. ئۇ ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان مەزگىللەردە، ئۇنىڭ قەشقەردىكى تەسىرى خېلىلا چوڭ بولغان ئىدى. مېنىڭ زامانداش دوستلىرىمدىن ئاڭلىشىمچە، ئەخمەتجان مۇنىر قەشقەر ياشلىرىغا شۇ زامانىنىڭ ئۆزىدە، شىمالىنىڭ مەدەنىيىتىنى تارقىتىپ، ئولتۇرۇش ـ قوپۇش، ئويۇن تاماشالاردا كۆپ ياشلارنى ئۆزىگە جەلپ قىلىپ، چوڭ سورۇنلارنى ھاسىل قىلغان ئىكەن.

ئۇنىڭ بىلەن باردى ـ كەلدى قىلىدىغانلارنىڭ سانى كۈندىن ـ كۈنگە ئېشىپ، قەشقەردە ئۇنىڭغا ئىخلاس قىلىدىغانلارنىڭ سانى

مەلۇم دەرىجىگە يەتكەن ئىكەن. كېيىن ئۇ ئەكسىلئىنقىلابىي جىنايەت بىلەن قولغا ئېلىنغاندا، ئۇنىڭ بىلەن باردى-كەلدى قىلغانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك قولغا ئېلىنىپ، جازالانغان ئىدى، ئۇنىڭ سورۇنى ئادەتتىكى سورۇن بولماستىن مۇستەقىللىقنى تەرغىب قىلىدىغان سىياسىي سورۇن بولغان ئىكەن. مەرھۇم شۇ ئىش بىلەن 15 يىللىق قاماق جازاسىغا ئۇچراپ، پەيلو مەيدانىغا بارغاندىن كېيىن، تۇرمىدىكى سەپداشلار ئىچىدە كۇرەشنى داۋاملاشتۇرۇپ، «دەھشەتلىك بوران پارتىيىسى» قۇرۇپ، پەيلو مەيدانىدا قايتا قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرمەكچى بولغان ئىكەن. ئۇنىڭ تەشكىلاتىغا قاتناشقان كىشىلەرنىڭ سانى جىق بولۇپ، تەسىر دائىرىسىمۇ چوڭ بولغان ئىكەن. « دەھشەتلىك بوران پارتىيىسى» نىڭ قاتناشقۇچىلىرى ئىچىدە، مەرھۇمنىڭ تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپىدىكى ئوقۇغۇچىسى، پەيلو ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانى «جىنايەتچى» لەرنى قوراللىق قوغداش باتالیونىنىڭ پەيجاڭى پالتا مۇھەممەد ئىمىنمۇ بار بولۇپ، دەھشەتلىك بوران پارتىيىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىنى ھەمدە قوراللىق قوزغىلاڭغا كېرەكلىك بولغان قوراللارنى تەمىنلەشنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان ئىكەن.

مەرھۇم سىيىت نىياز دەھشەتلىك بوران پارتىيىسىنىڭ تەشكىلات ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغان ئىكەن. قوراللىق قوزغىلاڭغا

ئاتلىنىش پەيتى يېقىنلاشقاندا، ساتقۇنىڭ خائىنلىقى بىلەن پاش بولۇپ، پۈتۈن پەيلو مەيدانىدا ھەربىي ھالەت ئىجرا قىلىنىپ، تۇت ـ تۇت بولۇپ كېتىپ، نەچچە يۈزلىگەن مەھبۇس قايتىدىن جىنايى جازاغا تارتىلىپ، ئەخمەتجان مۇنىرگە ئۆلۈم جازاسى، سىيىت نىيازغا ئۆلۈم جازاسى بېرىپ ئىككى يىلدىن كېيىن ئىجرا قىلىدىغان، پالتا مۇھەممەد ئىمىنغا 20 يىللىق قاماق جازاسى بېرىپ ئەنزىنى ياپقان ئىدى.

بىز پەيلو مەيدانىغا بارغاندا ھېلىمۇ ئەخمەتجانىڭ تەسىرى تۈگىمىگەن ئىكەن. خىتاي كادىرلار شەرقىي تۈركىستانىڭ سىياسىي سەھنىسىدە ئىككىنچى بىر ئەخمەتجانىڭ چىقىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئىككى جىنايەتچى بىر يەرگە كەلسە، سوراق سوراپ، نېمە دېيىشتىڭ؟ـ دەپ گۇمان قىلىدىكەن. ئەخمەتجان قاتارلىقلار 1965 ـ يىلى پەيلو مەيداندا قايتا قولغا ئىلىنغان پېتى 1970 ـ يىلىغىچە قەشقەر ۋىلايەتلىك تۈرمىدە قاماقتا تۇتۇپ تۇرۇلۇپ، بىز بىلەن بىللە جازا مەيدانىغا ئېلىپ چىقىلىپ، ئۇ ئالەمگە كەتكەن ئىدى.

ئەخمەتجان ئالەمدىن ئۆتكەندە تېخى ئۆيلەنمىگەن ئىدى...

بىز بىر قانچىمىز جازا مەيدانىدىن قايتىپ كىرگەندىن كېيىن، مەن سىيىت نىياز بىلەن بىر كامېردا ياتقان ئىدىم. كېيىن پەيلو مەيدانىدىمۇ بىر ئەترەتتە بىر قانچە يىل بىللە بولغان ئىدىم.

سىيىت نىيازىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە:

ئەخمەتجان مۇنىر قەشقەر ۋىلايەتلىك تۇرمىدە تۇرغان مەزگىلدە، ئاخۇنوپ، مىجىت سىلىڭ ۋەقەسىنى ئاڭلىغان ئىكەن. ئۇ ۋەتەنىڭ مۇستەقىللىقىغا ئىنتىلىۋاتقان ئىشلاردىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، مەن هامان ئۆلۈپ كېتىمەن، مەن ئۆلۈپ كەتكەن تەقدىردىمۇ ۋەتەن يەنىلا بىر كۈن مۇستەقىللىققا ئېرىشىدىكەن، ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ باشلىقلىرىدىن تارتىپ، قەشقەرنىڭ دوتەي، هاكىملىرىغىچە، خىتايغا قارشى تەشكىلاتقا ئۇيۇشقىنىدىن قارىغاندا، بىزنىڭ ئىنقىلابىمىز هەققانىي ئىنقىلاب ئىكەن، خەلق ئويغىنىپتۇ، مۇستەقىللىقنىڭ پۇرىقى دىمىغىمغا ئۇرۇنۇۋاتىدۇ، ئۆلۈپ كەتسەم ئارمىنىم يوق. بىرسىمىز ئۆلسەك مىڭمىز بۇ يولنى داۋاملاشتۇرىدىكەنمىز، دېگەن ئىكەن!

ئەخمەتجانىنىڭ شېرىكلىرىدىن كۆپ قىسمى تۇرمىدە ئالەمدىن ئۆتتى. ئاز بىر قىسمى جازا مۇددىتىنى تۈگىتىپ قەشقەرگە قايتىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە پالتا مۇهەممەد ئىمىن قەشقەردە قاسساپلىق بىلەن جان ساقلاۋېتىپتۇ. ئەسقەرجان قاتارلىق بىر نەچچىسى هەرخىل يول تۇتۇپ، جان بېقىپ هازىر قەشقەردە ياشاۋېتىپتۇ. ئەلهەمدۇ لىللاه!

مەرهۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

ئاللاهغا شۈكرى! سىيىت نىيازمۇ تۇرمىدىن ساق چىقتى. ئۇ

ئاخىرقى ئۆمرىدە خېلى جىق ئىشلارنى قىلدى، ئۇ ئۇرۇمچىدىكى نەنمېن مەسچىتىدە بىر مەزگىل مۇئەززىنلىك ھەم خوجىدارلىق ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىپتۇ. ئۇ مەزگىلدە ۋەتەندە بولۇۋاتقان ئىشلاردىن چەت ئەلدىكى تەشكىلاتلارنى خەۋەرلەندۇرۇپ، نۇرغۇن مۇھىم قىممەتلىك بار ئاخباراتلار بىلەن تەمىنلىگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدىم. مەن ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ۋاقتىمدا مەلۇم بىرى ئارقىلىق سىيىت نىياز بىلەن ئالاقىلىشىپ تۇرغان ئىدىم. كېيىن مەن پاسپورت ۋە ئىقامەتسىزلىك كاساپىتىدىن كۆپ قېتىم خاپىلىق تارتىپ، بىر يەردە مۇقىم تۇرالماي ئالاقىمىز ئۈزۈلۈپ قالغان ئىدى، كېيىنكى كۈنلەردە ۋەتەندىن چىققان بىرسىدىن مەرھۇمنىڭ ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ، بەكمۇ قايغۇردۇم.

مەرھۇمغا جانابىي ئاللاھدىن جەننەتتىن يەر بېرىشىنى تىلەيمەن، ئامىن!

11ـ مەرھۇم جېلىل قارىمىنى ئەسلەيمەن

مەرھۇم جېلىل قارىم 1970 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى قەشقەردە ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان يەتتە كىشىنىڭ بىرى ئىدى. مەن جېلىل قارىمىنى 21 ـ ئاۋغۇست كېچىسى، قەشقەردىن

چىققان قوماندانلىق شتابىنىڭ ماشىنىسىغا ئولتۇرۇپ، بىر ماشىنا بىلەن سۇغۇنغا بارغاندا، ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا كۆرگەن ئىدىم.

مەرھۇم كېلىشكەن، ئۇزۇن بوي، كالتە ساقال، ياداڭغۇ كەلگەن، گەپ - سۆزىدىن تەقۋادار مۇسۇلمانلىقى چىقىپ تۇرىدىغان، سالاپەتلىك بىر ئىنسان ئىدى. قاراجۇلگە يېتىپ بارغان كۈنى ئەتىگەندە بامدات نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپ، دۇئاغا تۇرغاندا ھەممىمىزنى يىغلىتىۋەتكەن ئىدى. ئەسلى ئىسمى ئابدۇللا قارى ئىكەن. يەر ئىسلاھاتى مەزگىلىدە بۇ كىشىگە پومېشچىك ئۇنسۇر قالپىقى كىيدۈرۈلگەن بولغاچقا، نازارەتتىن قېچىپ، بىر ئۆمۈر ئۆز يۇرتىدا سەرگەردان، سەرسان بولۇپ، قېچىپ يۈرگەن كىشى ئىكەن.

ئىسمىنى ئۇكىسىنىڭ نامىغا ئۆزگەرتىپ جېلىل قارىم نامى بىلەن ئۈرۈمچى، غۇلجا، كۇچار... قاتارلىق يەرلەردە ھۇنەر - كەسىپ بىلەن جاھانسازلىق قىلىپ يۈرگەن ئىكەن.

ئۇ زامانلاردا پومېشچىك قالپىقى بار ئادەم بىر يەردىن يەنە بىر يەرگە بېرىشقا توغرا كەلسە، چوقۇم گۇڭئەنجۇنىڭ رۇخسىتىنى ئىلىشى كېرەك ئىدى. شۇ ۋەجدىن مەرھۇم ئۇكىسىنىڭ نامىدا ھايات ساقلىنىپ كەلگەن ئىكەن. مەرھۇم مەركىزى بىيۇرونىڭ قەشقەرگە ئەۋەتكەن ئالاھىدە ئالاقىچىسى بولۇپ، مۇھىم ئىشلار جېلىل قارىم ئارقىلىق مەركىزى بىيۇروغا مەلۇم قىلىناتتى. مەرھۇم قاراجۇلدىكى جەڭدە باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىپ،

دۇشمەننى كۆپ ئۆلتۈرگەنلەرنىڭ بىرى ئىدى. مەن مەرھۇم بىلەن قەشقەر ۋىلايەتلىك تۈرمىدە بىر نەچچە كۈنلا بىللە بولۇشقا نېسىپ بولغان ئىدى. ئۇ كىشىدىن كۆپ دىنى بىلىملەرنى ئۆگىنىۋالغان ئىدىم. مەرھۇمنىڭ ئېيتىشچە ياقا يۇرتتا 20 يىلدەك سەرگەردان بولۇپ، مەخپىي هايات كەچۈرگەن ئىكەن. جازا مەيدانىغا بىللە چىقتۇق. ئەمما ئۇ كىشى ئۇ ئالەمگە كېتىپ قالدى. جېلىل قارىم داۋاملىق قولىدا تەسۋىر سېرىپ ئاسمانغا قاراپ قانداقتۇر بىرنېمىلەرنى دەيتتى، ئەمما، باشقىلار گەپ سورىسا دەرهال جاۋاب بېرەتتى.

بىر كۈنى مەن جېلىل قارىمدىن سورىدىم، سىللە ئەتىدىن كەچكىچە ئاسمانغىلا قاراپلا تۇرىدىكەنلا، ئاسماندا بىر نېمىنى بايقاۋاتاملا ـ ياكى كۆزلىرىگە بىر نېمە كۆرۈنۈۋاتامدۇ؟ ـ دەپ سورىدىم:

ـ بۇ پەسكەش دۇنياغا كۆز تىككەندىن كۆرە، ئاللاهغا سېغىنىپ ئاسمانغا قارىسام كۆڭلۈم يورۇپ قالىدۇ. ـ دېگەنتى.

ـ هەپتىدە بىر ئېغىز گەپ قىلىدىكەنلا، ئانچە ـ مۇنچە باشلىرىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلەرنى دەپ بەرمەملا؟. ـ دېسەم، ئارتۇق گەپ ئېشەككە يۈك، ئاللاھ نېسىپ قىلسا، سۆزلەيدىغان مۆرىتى كەلگەندە پۈخادىن چىققۇدەك سۆزلەپ قورسۇغۇمنى بوشىتىۋالسام ئۆزۈمنى هارغىنلىقتىن قۇتۇلدۇرغاندەك هېس قىلىمەن....!، ـ دەيتتى.

ھەي رەھىمسىز دۇنيا! ھەي رەھىمسىز خىتاي كومۇنىستلىرى. جېلىل قارىمىنىمۇ ئاخىرى يەپ كەتتىڭ! بۇ قىساسنى ئاخىرى بىر كۈن ئالىمىز. ئىنشا ئاللاھ!

مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

12ـ مەرھۇم ھاۋۇت پاۋاننى ئەسلەيمەن

مەرھۇم ھاۋۇت پاۋان (مەرگەن) مەكىت ناھىيىسىدىن بولۇپ، 1970 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى قەشقەر شەھىرىدە ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان يەتتە كىشىنىڭ بىرى ئىدى. مەن مەرھۇم بىلەن بىللە جازا مەيدانىغا بىللە چىققان ئىدۇق. ئەمما ئۇ كىشىگە ئۆلۈم جازاسى بېرىلىپ ئۇ ئالەمگە يۈرۈپ كەتتى. ئۇ بىزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ۋىدالىشىشىمىز بولغان ئىدى.

مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

مەرھۇم 85 ياشلىق، ئاپئاق ساقال، پەرىشتە سۈپەت بىر ئىنسان ئىدى. مەرھۇم مەكىت ناھىيىسىدە بىر ئۆمۈر مەرگەنلىك بىلەن ئوۋ ئوۋلاپ، چۆل ـ جەزىرىلەردە ھاياتى ئۆتكەن، خىتاينىڭ ئۇنداق ياكى مۇنداق سىياسەتلىرىدىن قىلچە خەۋىرى يوق، تەركى دۇنيا بولۇپ كەتكەن قارا تۇرك بىر ئىنسان ئىدى. مەدەنىيەت ئىنقىلابىي

يۇقىرى پەللىگە چىقىپ، ئىسيانچىلار باشلىقى مۇھەممەد ئىمىن قادىر مەكتىنىڭ ھوقۇقىنى قورال كۈچى بىلەن تارتىۋېلىپ، مەكتەپ خەلقىگە مۇراجىئەتنامە چىقىرىپ ئەسكەرلىككە تىزىمغا ئالدۇرۇش ھەققىدە ئۇقتۇرۇش چىقارغاندا، مەكتەپ خەلقىنىڭ ئازادلىققا چىققانلىقىنى ئاڭلىغان ھاۋۇت پاۋان، جاڭگالدىكى ئوۋچىلىق كەسپىنى تاشلاپ، پىداكارلىق بىلەن مەكتەپ ناھىيىسىگە كېلىپ، ئۆزىنى مەلۇم قىلىپ، ئەسكەرلىككە تىزىملاتقان ئىكەن.

ھاۋۇت پاۋاننى كۆرگەن مۇھەممەد ئىمىن قادىر ئۇ كىشىگە ئۆز قولى بىلەن بىر دانە بەش ئاتار مىلتىق بىلەن يۈز تال ئوق بەرگەن ئىكەن. ئۇ كىشىنىڭ مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ بۇيرۇقى بىلەن كەسكىنىشانچىلىقىنى (يىراقتىن قارىغا ئېلىپ ئاتىدىغان ئاتۇچى) قىلىدىكەن. ئۆزىنىڭ ئېيتىشچە، «كۆزۈمگە ئىلىنىشقان نەرسىنى سوقۇۋېتەلەيمەن» دەيتتى.

مۇھەممەد ئىمىن قادىر بەرگەن مىلتىق بىلەن ھەر قېتىمقى جەڭدە بىر نەچچە دۈشمەننى يەر چىشلەتكەن ئىكەن. ئۇ ئۆزىنىڭ دېيىشچە، «بىلىپ تۇرۇپ يىراقتىن ئون ئىككى خىتاينى يەر چىشلەتتىم، يەنە قانچىسى يەر چىشلىدى بىلمەيمەن»، دەيدىغان. ئەمما ھۆكۈمنامىسىدە «بىگۈناھ بىر نەچچە خەنزۇ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرىنى ئۆلتۈرگەن» دەپ ئەيىبلىگەن ئىدى. باشقىلارنىڭ

دەپ بېرىشىچە: «بۇ ئادەم خىتايغا بەك ئۆچ ئىدى، خىتاينى كۆرسىلا، ئۇنىسىنى بۇنىسىنى سۈرۈشتە قىلماي ئېتىۋېتەتتى» - دېگەنىدى.

مەن بىر قېتىم چاقچاق قىلىپ، راست نەچچەيلەننى ئاتقانتىلە؟ دېسەم، «ئاللاھ بىلىدۇ ئۇنىڭ ھېسابىنى، كىم ئۇلارنى بىزنىڭ ۋەتەنگە كەلسۇن دەپتۇ!» -دېگەن ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ تەرجىمھالى ھەققىدە ھېچ كىمگە بىر نېمە دېگەن ئەمەس، ئۇ راستىنلا بىر سىرلىق ئىنسان ئىدى.

مەرھۇمغا جانابى ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمەن. ئامىن!

مەن بۇ ئەسلىمىلىرىمنى، مەرھۇم ئۇستازىمىز ئۆتكۈر ئەپەندىنىڭ «**ئىز**» دېگەن شېئىرى بىلەن تاماملاشنى لايىق كۆردۈم.

ئىز

ياش ئىدۇق مۇشكۈل سەپەرگە ئاتلىنىپ چىققاندا بىز .
ئەمدى ئاتقا مىنگۈدەك بويىقالدى ئېنە نەۋرىمىز .
ئاز ئىدۇق مۇشكۈل سەپەرگە ئاتلىنىپ چىققاندا بىز ،
ئەمدى چوڭ كارۋان ئاتالدۇق قالدۇرۇپ چۆللەردە ئىز .
قالدى ئىز چۆللەر ئارا گاھى داۋانلاردا يېنە ،
قالدى نى - نى ئارسلانلار دەشتى چۆلدە قەبرىسىز .
قەبرىسىز قالدى دېمەك يۈلغۇن قىزارغان دالادا ،

گۈل - چېچەكنى يۇرگىنۇر تاڭنا باھاردا قەبرىمىز.

قالدى ئىز، قالدى مەنزىل، قالدى يىراقتا ھەمىسى،

چىقسا بوران، كۆچسە قۇملار ھەم كۆمۈلمەس ئىزىمىز.

تۇختىماس كارۋان يولىدىن گەرچە ئاتالار بەك ئورۇق،

تاپقۇسى ھېچ بولمىسا بۇ ئىزنى بىركۈن، نەۋرىمىز يا

چەۋرىمىز.

كىتاب تۆگۈدى.

ھۆرمەت بىلەن: ئابدۇرېشىت ھاجى كېرىمى

*****

شەرقىي تۈركىستاندا 60 ـ يىللاردىكى قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ تەشكىللىنىشى ۋە مەغلۇپ بولۇشى

(تارىخى ئەسلىمە)

يۈنۈس ھاجىم قەشقىرى

تۆۋەندە يۈنۈس ھاجىم قەشقىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي ھەربىتى ھەققىدىكى ئەسلىمىسىنى، تولۇقلىما ماتېرىيال سۈپىتىدە ھوزورۇڭىزلارغا سۇنماقچىمەن.

ـ ئابدۇرېشىت ھاجى كېرىمى

مەن ئەسلىدە بۇ ۋەقەلىكنى يېزىپ چىقىشنى ئويلىمىغان ئىدىم. مۇشۇ يولدا قەتلىئام قىلىنغان تۇرمىدە جىسمانىي ئىسكەنجە سەۋەبىدىن ئۆلتۈرۈلگەن قەھرىمانلارنىڭ ئېچىنىشلىق پاجىئەلىك ۋاپاتى كۆز ئالدىمغا كېلىۋېلىپ، ئۇلارنىڭ ئاجايىپ پائالىيەتلىرىنى يېزىپ چىقىشنى مۇۋاپىق كۆردۈم. ئۇ،

قەھرىمانلارنىڭ بالا-چاقىلىرىنىڭ 40 يىل مابەينىدە تارتىۋاتقان ئازاب - ئوقۇبەتلىرىنى ئۇنتۇپ كېتەلمىدىم. بىرگە ئۆتكەن، بىللە ھەربكەت قىلغان، جاپا - مۇشەققەتتە بىللە بولغان دوست - بۇرادەرلىرىم پاجىئەلىك ھالدا ھاياتىدىن ئايرىلدى. مەن بولسام ھايات قالدىم، بۇنداق ھاياتلىقنىڭ ماڭا نېمە كېرىكى، ئۇلار ئۈچۈن بىرەر ئىش قىلىپ قويۇش ئىستىكى يۈرىكىمنى ئازابلاپ كەلدى...

بۇ ئەھۋالنىڭ تەپسىلاتىنى ئاتىمىز ئاخۇنوپ باشچىلىقىدىكى بىر قانچە كىشى تولۇق بىلەتتى. ئەپسۇسكى: بۇلار ئەينى چاغدىلا قازاغا ئۈچراپ ئۇ ئالەمگە كەتتى. بۇ ئەھۋالدىن خەۋىرى بار يانا بىر ھايات سەپدىشىم:« قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ تەپسىلىي ئەھۋالىنى مەن قەلەم بىلەن خاتىرىلەپ كېتەلمەيمەن، شۇڭا ئۆزلىرىنىڭ قىسقىغىنە بىر نەرسە يېزىپ قالدۇرۇپ قويۇشلىرىنى سورايمەن. بۇ ھەربكەتكە قاتناشقان ئىكەنمىز ۋە تەشكىللىگۈچىلەر قاتاردا ئىكەنمىز ئۇنى ئۆزىمىز بىلەن بىرگە ئېلىپ ئۇ دۇنياغا كەتسەك بولماس» - دېدى.

شۇڭلاشقا غەيرەتكە كېلىپ بۇ ۋەقەلىكنى قۇربىتىمىنىڭ يېتىشىچە يېزىپ چىقىشقا نىيەت قىلدىم. مەن يازىدىغان بۇ ۋەقەلىك: قەشقەر شەھىرى، مەكىت ناھىيىسى، مارالبېشى ناھىيىسىنىڭ بىر قىسمى، يەكەن، تاشمىلىق، بارىن قاتارلىق جايلاردىكى قوراللىق تەشكىلاتلارنىڭ دەسلەپتە قۇرۇلۇشى، كېيىن

ھەربىرىدا شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى جەنۇبى تەڭرىتاغ بىيۈروسى بىلەن بىرلىشىش قاتارلىقلارنى ئاساس قىلىندۇ.

مەن ئەسلى يازغۇچىمۇ ئەمەس، ئالاھىدە بىلىملىك كىشىمۇ ئەمەس، پەقەتلا تاجاۋۇزچى، ئالدامچى ۋە كاززاپ خىتايلارنىڭ زۇلۇمىنى يەتكۈدەك تارتقان ساۋاتى بار بىر كىشى.

مەن قەلەمگە ئالغان ھادىسىلەر كېيىن ۋەتەنپەرۋەر ياخشى بىر ئىلىم ئىگىسىنىڭ قولىغا چۈشۈپ مەڭگۈلۈك تارىخ سۈپىتىدە خاتىرىلىنىپ قالسا ئەجەپئەمەس.

قوراللىق قوزغىلاڭغا قاتناشقان سەپداشلار ئىچىدە ۋەتەن يولىدا قۇربان بولغانلار بولسۇن، ياكى ھايات قالغانلار بولسۇن ھەممىسى ياخشى كىشىلەر ئىدى. تەقدىر قىسمەت شۇنداقمۇ ۋە ياكى رىزقى شۇنچىلىكىمۇ ئۇلار بىزدىن ۋاقىتسىز ئايرىلدى. بۇ سەپداشلارنىڭ كۆپ قىسمى قۇربان بولۇپ كەتتى. يانا بىر قىسمىنىڭ يېشى چوڭىيىپ كەتتى. قۇربان بولغان، ۋاپات بولغان، ھايات قالغۇچىلارنىڭ ئائىلە- تاۋابىئاتلىرى خائىنلار، مۇناپىقلار تەرىپىدىن ئۇزۇن مۇددەت كەمسىتىلىشكە ئۇچرىدى...

بىچارە نارەسىدە مەسۇم بالىلار، ئۆزلىرىنىڭ ئاتىلىرىنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلىپ ھەر نامىزدا شۇلار ئۈچۈن دۇئا - ئىبادەتتە بولسۇن ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئىش ئىزلىرىنى چۈشەندۈرۈشكە

توغرا كېلىدۇ.

ئەينى چاغدا تۇتقۇندا دۇشمەن قولىغا تېرىك چۈشكەن يۈسۈپ سەھىدى، تۇردى ئىلى، ئابدۇرېھىم ئەييوپ، ئابدۇرېھىم ئەمەت، ئابدۇغىنى، ئابدۇرېھىم سالى، يار مۇھەممەت ئاكا قاتارلىق كىشىلەرگە رەھمەت ئېيتىش يۈزىسىدىن بۇ ۋەقەلىكنى يېزىپ قالدۇردۇم. ئۇلار مېنى ئاسراپ قالمىغان بولسا بۇ ۋەقەلىكنى يېزىپ قالدۇرالمىغان بولاتتىم. يازغانلىرىم تولۇق بولۇپ كېتىشى ناتايىن. قېرىنداشلىرىمنىڭ ئەپۇ قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

تۆۋەندە مۇشۇ ھەرىكەتكە قاتناشقان سەپداشلارنىڭ قىسقىچە ئەھۋالىنى چۈشەندۈرۈپ ئۆتىمەن.

*****

مەشھۇر قوماندان ئاخۇنوپ ئەمەت

ئاخۇنوپ ئەمەت شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى جەنۇبى تەڭرىتاغ بىيۈروسىنىڭ باش سېكرېتارى. قورالىلىق قوزغىلاڭغا مەسئۇل باشقۇماندان.

ئاخۇنوپنىڭ ئەسلى يۇرتى، ئاختۇ ناھىيىسىنىڭ فىلال

يېزىسىدىن بولۇپ، كېيىن قەشقەر شەھىرىنىڭ تاش بازىرى دېگەن مەھەللىدە ئولتۇرغان. قۇمدەرۋازىدىكى كېرىم ئاخۇن دېگەن ئۇستامدا تاقىچىلىق كەسپىنى ئۆگەنگەن. 16 ياشلىرى بولسا كېرەك ئۇستىسى كېرىم ئاخۇن بىلەن «جەنۇبى شىنجاڭ ئاتلىق گارنىزون» نىڭ ئىچىگە ئات تاقىلاش ئۈچۈن كىرگەندە مەخمۇت مۇھەدىگە ياراپ قىلىپ، ئۇستازىدىن ھەربىي سەپكە سوراپ ئېلىپ قالغان.

شۇنىڭ بىلەن بۇ كىشىنىڭ ھەربىيلىك ھاياتى باشلانغان. كەسپى ھەربىي خادىم.(دەسلەپتە مەخمۇت مۇھەدىنىڭ ئاتلىق قىسمىدا، شىڭشىسەي دەۋرىدە لەڭگەردىكى ھەربىي قىسمىدا، گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ سوپاخۇن پولكىدا، گۇچۇڭدىكى گومىنداڭ ئارمىيىسىدە ئىشلىگەن...)

شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيىسى بۇيرۇق بويۇنچە جەنۇبقا يۈرۈش قىلىپ بايغا كېلىدۇ.

ئاخۇنوپنىڭ بايدا تۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلگەن مىللىي ئارمىيە قىسمىلىرى ئۇنى ئىزدەپ تەرەپ ـ تەرەپكە ئادەم ئەۋەتىدۇ. مىللىي ئارمىيە جەڭچىسىدىن ئەزىز قاسىمغا ئۇچراپ قالىدۇ. ئەزىز قاسىم «سالام! پەيجاڭ»،ـ دەپ ھەربىيچە سالام بېرىدۇ. ئەزىز قاسىمنىڭ مىللىي ئارمىيە كىيىمىنى كىيىپ ئاخۇنوپقا سالام بەرگىنىدىن ئۇنىڭ مىللىي ئارمىيىگە ئۆتكەنلىكىنى پەرەز قىلىدۇ. ئەزىز قاسىم

گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ گۇچۇڭدىكى قىسمىدا ئاخۇنوپنىڭ قول ئاستىدىكى بەنجاڭ ئىكەن. ئەزىز قاسىم مىللىي ئارمىيە ھەققىدە سۆز ئېچىپ سوپاخۇن پولكىنىڭ ئاللابۇرۇن مىللىي ئارمىيىگە ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى، مىللىي ئارمىيە ۋە سوپاخۇن پولكىدىكىلەردىن بىر مۇنچە ئادەمنىڭ ئاخۇنوپنى ئىزدەپ يۈرگەنلىكىنى ئېيتىپ « مېنىڭ تەلىيىم باركىن سىللە ماڭا ئۇچراپ قالدىلا»، ـ دەيدۇ.

ھەمدە سوپاخۇن پولكوۋنىكنىڭ يېنىغا باشلاپ بارىدۇ. سوپاخۇن ئاكا بىر رۇس ھەربىي كوماندىرى بىلەن سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرغان ئىكەن. ئەزىز قاسىم بىلەن بىللە كىرىپ كەلگەن ئاخۇنوپنى كۆرگەن سوپاخۇن پولكوۋنىك دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ئاخۇنوپ بىلەن قىزغىن كۆرۈشىدۇ ھەمدە رۇس كوماندىرىغا ئاخۇنوپنى ماختاپ چۈشەندۈرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاخۇنوپ شۇ كۈندىن ئېتىبارەن مىللىي ئارمىيىگە ئۆز قول ئاستىدىكى مىللىي ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئۆتۈپ كېتىدۇ.

ئاخۇنوپ مىللىي ئارمىيە تەرەپتىن ئەسىر ئىلىنغان گومىنداڭ ئوفىتسېرلىرى ئىچىدە يارمۇھەممەت ئاكىنى تونۇپ قىلىپ، ئۇنىمۇ ئازاد قىلىپ سەپكە قېتىۋالىدۇ.

سوپاخۇن پولكى بۈيرۇق بويۇنچە غۇلجىغا قايتىدۇ. مۇزداۋانغا بارغاندا، بۇ قىسمىنىڭ تەقدىرىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى

بىلىش ئۈچۈن ساقلاپ تۇرۇۋاتقان قاسىمجان قەمبىرى بىلەن ئابدۇكېرىم ئابباسوفلار بار ئىكەن.

مىللىي ئارمىيە پولكى بايدىن ئايرىلغاندىن كېيىن بايىنى قايتا « تازىلاش» بىلەن پىتىراپ يۇرگەن گومىنداڭ قىسمىلىرىنىڭ يەنە پاراكەندىچىلىك تۇغدۇرۇپ خەلقنە ئېغىر زۇلۇملارنى سېلىپ، مىللىي ئارمىيىگە ھېسداشلىق قىلغان مۇنەۋۋەر ۋەتەنپەرۋەر كىشىلەرنى قىرغىن قىلغانلىقىنى ئاڭلىغان بىر قىسىم مىللىي ئارمىيە ئوفىتسېرلىرى كەينىگە قايتىپ گومىنداڭ قىسمىلىرىغا قايتا ھۇجۇم قىلىپ ئەدىپىنى بېرىش پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ.

قاسىمجان قەمبىرى دەرھال غۇلجىغا قايتمىسا بولمايدىغانلىقى ھەققىدە سوپاخۇن پولكىنىڭ بايغا تەكرار ھۇجۇم قىلىش پىكرىگە قوشۇلمايدۇ. شۇ سەۋەب بىلەن ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا جىددىي تالاش تارتىش بولىدۇ. سوپاخۇننى قايىل قىلالمىغان قاسىمجان قەمبىرى گېپىنى ئۆتكۈزۈلمەي سوپاخۇننى قاتتىق تەنقىدلەيدۇ. ئابدۇكېرىم ئابباسوف ئوتتۇرىغا چۈشۈپ ھەر ئىككىيلەننى مۇرەسسە قىلىپ مۇنداق قارار ماقۇللايدۇ.

قاسىمجان قەمبىرى بىلەن ئابدۇكېرىم ئابباسوف قىسىم بىلەن مۇزداۋاندىن قوزغالمايدىغان، ئاخۇنوپ باشلىق 30 ئەسكەر بايغا بېرىپ دۈشمەننىڭ ئەدىپىنى بېرىپ قايتىپ كېلىدىغانغا كېلىشىدۇ.

ئاخۇنوپ ئۇلار بەرگەن 30 ئەسكەرنى باشلاپ بايغا قاراپ يولغا چىقىدۇ، يول ئۈستىدە ئەسكەرلەرنىڭ قورال تۇتۇش ماھارىتىنى سىناپ بېقىش ئۈچۈن بىر نەچچە ئەسكەرگە ئوق ئېتىشقا بۇيرۇق بېرىدۇ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە بەزىلىرىنىڭ تېخى قورال تۇتۇشنى تازا ياخشى بىلمەيدىغان يېڭى ئەسكەرلەر ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ. ئاخۇنوپ ئۇلارنىڭ كېلىپ چىقىشىنى سۈرۈشتۈرىدۇ، ئەسلىدە ئۇلار بۇرۇتى خەت تارتمىغان گۆدەك ئوقۇغۇچىلار بولۇپ، شەرقىي تۈركىستان ئارمىيىسىگە يېڭىدىن ئۆزىنى تىزىملىتىپ كەلگەنلەردىن ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ.

ئاخۇنوپ بەختكە يارىشا يارمۇھەممەت ئاكىنى بۇ 30 يېڭى ئەسكەرگە قېتىپ ئېلىپ قالغان ئىكەن. يارمۇھەممەت ئاكا ئۇلارغا قورال تۇتۇش ئىشلىتىش، گرانات ئېتىش قاتارلىق ھەربىي مەشىقنى قىلدۇرۇپ بىر قەدەر ياخشى ئۆگەنگەندىن كېيىن ئاندىن يولغا چىقىدۇ.

ئاخۇنوپنىڭ 30 نەپەر بۇ قوراللىق قىسمى باي ناھىيىسىگە يېقىن بىر يەرگە كېلىپ سۆگەتلىكتە ئارام ئاپتۇ. ھەممە ھارغىنلىقتىن قاتتىق ئۇيقۇدا ئىكەن. ئاخۇنوپ يېرىم كېچە بولغاندا بىر چۈش كۆرۈپتۇ ـ دە دەرھال ئويغىنىپ كېتىپتۇ. قارىسا تەرەپ ـ تەرەپتىن راستىنلا دۈشمەن ئەسكەرلىرى قىستاپ كېلىۋاتقۇدەك، ئاخۇنوپ دەرھال مىلتىقتىن ئوق چىقىرىپ

ئەسكەرلەرنى ئويغىتىپ دۇشمەنگە زەربە بېرىشكە بۇيرۇق قىلىپتۇ. دۇشمەنلەر ئاخۇنوپ قىسمىغا بەك يېقىن بولغان بىر سەيخانىغا كىرىپ بولغان ئىكەن. ئەسكەرلەرنىڭ ئاتقان ئوقلىرىدىن قورققان گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئالدى كەينىگە قارىماي كەلگەن يېرىگە قاراپ قېچىپ كېتىپتۇ.

دۇشمەن قاچقاندىن كېيىن ئاخۇنوپنىڭ ئايىغى ئاغرىغاندەك ھېس قىلىپتۇ، قارىسا كاسىسىغا ئوق تەگكەن ئىكەن، يارمۇھەممەت ئاكا ئاخۇنوپنىڭ يارىسىنى تېڭىپ، ئۇنى يۇدۇپ ئەسلىدىكى پىلان بويۇنچە باي ناھىيىسىگە قاراپ يۇرۇش قىلىدۇ. ئاخۇنوپ قىسمىلىرى باي ناھىيىسىگە كىرىپ ئۇرۇشنى داۋاملاشتۇرىدىكەن، كېچىسى ئىلىپ بېرىلغان ھۇجۇمدا دۇشمەنلەر پاتىپاراق بولۇپ قالايمىقان بىرمەھەل ئوق چىقارغان بولسىمۇ بەرداشلىق بېرەلمەي باي ناھىيە بازىرىنى تاشلاپ قېچىشقا باشلاپتۇ. دۇشمەننىڭ بىر قىسمى تاغ تەرەپكە قاچسا، يەنە بىرقىسمى ئاقسۇ تەرەپكە قېچىپتۇ. ئاخۇنوپ قوشۇنى دۇشمەن ئورۇنلاشقان چوڭ گازارمىغا بۆسۈپ كىرىدۇ. دۇشمەنلەر قورال ـ ياراق، ئوق ـ دورا، ھەربىي ئاپتوموبىل ۋە ھەربىي ئاتلارنى، شۇنداقلا مول مىقداردىكى گۇرۇچ، ئۇن، ياغ قاتارلىق يېمەك ئىچمەكلەرنى تاشلاپ قاچقان ئىكەن.

بىر ئايالنىڭ ئاخۇنوپقا بولغان ساداقىتى

جەنۇبى شىنجاڭ بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتىدە، مەرھۇم ئاخۇنوپنىڭ قول ئاستىدا ئاتلىق پولكىدا ھەربىي سەپتە ئىشلىگەن ئىبراھىم ئاكا دېگەن بىرىكىشى بولىدىغان. بۇ ئادەم ناھايىتى مۇلايىم، تەقۋادار، كىشىگە ئازار بېرىشنى گۇناھ دەپ بىلىدىغان ساپ دىل ئاق كۆڭۈل كىشى ئىدى. ئۇنىڭ ئايالى ئايشەمخان مەرھۇمەمۇ تولىمۇ ۋىجدانلىق يۇرەكلىك مەرد بىر يەڭگە ئىدى.

ئاتىمىز ئاخۇنوپلار قازاغا ئۆچراپ ئۇ ئالەمگە كەتكەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ روھىغا ئاتاپ قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ نەزىر قىلغان. بۇنى سېزىپ قالغان ھۆكۈمەت ۋە ئۇنىڭ قاراكۇچلىرى ئايشەم يەڭگىنى ئۇرۇپ قوۋۇرغىلىرىنى سۇندۇرۇپ قىينىغاندا،ـ «ئاخۇنوپلار ياخشى ئادەملەر ئىدى، شۇنداق قەھرىمانلارغا نەزىر ـ چىراغ ئۆتكۈزمەي كىمگە نەزىر قىلىمىز؟»،ـ دەپ ئۆز پىكرىدە چىڭ تۇرغان. خىتايلار ئۇنى بىر قانچە ۋاقىت قاماپ قويۇپ ئاندىن قويۇپ بەرگەن. بىۋاستە تۇغقانچىلىقى يوق، بىر ئايالنىڭ ئۇنداق ھېسداشلىق قىلىشى خەلقنىڭ ئىنقىلابچىلارنى نەقەدەر قوللىغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ.

سەپدىشىمىز قۇربان بەگنىڭ ئايالى خەيرىنىساخان يەڭگىمىز ئۇرۇمچىدىن چېكىنىپ قەشقەرگە كەلگەن شەرقىي تۈركىستان

خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ يوشۇرۇن ئەزالىرىنى ئۆيدە مەخپىي ساقلاپ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ، ئاش تامىقىنى تەييارلاپ، كىر-قاتلىرىنى يۇيۇپ تاكى ئۇلار قاراجۇلگە ئاتلانغۇچە خىزمىتىنى قىلغان...

مەرھۇم قوماندانىمىز ئاخۇنوپ قاراجۇلدىكى جەڭدە ئوق - دورا تۇگەپ كېتىپ دۇشمەننىڭ قولىغا تېرىك چۈشۈشىنى نومۇس بىلىپ ئەڭ ئاخىرقى بىر تال ئوق بىلەن ئۆزىنى ئېتىۋالغان. ھايات ۋاقتىدا قوراللىق قوزغىلاڭنى ئۇيۇشتۇرۇش ۋە ئۇلارنى باشقۇرۇشتا ئالاھىدە تۆھپىلەرنى قوشقان. ئاخۇنوپ جەسۇر، ۋۇجۇدىدىن قەھرىمانلىق ئۇرغۇپ تۇرىدىغان ۋەتەننىڭ ساداقەتمەن ئوغلانى ئىدى. ئۇ، قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنى تولۇقى بىلەن بەجانىدىل ئورۇندىغان كىشى. جەننەت ماكان ئاتىمىزنىڭ ئاخىرەتلىكى خەيرلىك بولسۇن، ئامىن!

مەرھۇم ئالەمدىن ئۆتكەن 1969 - يىلى 53 ياشتا ئىدى...

*****

تۇردى ئىلى ھەققىدە

مەرھۇم تۇردى ئىلى ئائىلىسى بىلەن چۈشكەن سۈرەت

تۇردى ئىلى. ئەسلى يۇرتى ئاقسۇنىڭ ئاۋات ناھىيىسىدىن، كېيىنكى ئولتۇرۇشلۇق جايى، قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئائىلىلەر قورۇسىدا بولغان. مىللىي ئارمىيىگە قاتناشقان، ئۆتمۈشتىكى خىتاي تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى يەر ئاستى تەشكىلاتلارغا قاتناشقان.

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى جەنۇبى تەڭرىتاغ بىيۈروسىنىڭ 1 ـ مۇئاۋىن سېكرېتارى، دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ ئۇيۇشتۇرغۇچىلىرىدىن بىرى. شۇ ۋاقىتتا 51 ياشتا ئىدى. دەسلەپتە ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ ئاۋات يېزىسىدا خىزمەت قىلغان، كېيىن ئۇرۇمچىدە خىزمەت قىلغان. 11

بىتىمدىن كېيىن غۇلجىغا بېرىپ مائارىپ ساھەسىدە خىزمەت قىلغان. 1949 ـ يىلدىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ نازارىتىدە ئىشلىگەن.

1998 ـ يىللىرى ئالەمدىن ئۆتتى. مەرھۇمنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى بىلەن چۈشكەن رەسىمنى ئەۋەتتىم ئەسەرگە قويۇپ قويسىلىرى بولىدۇ.

*****

يۈسۈپ سەھىدى ھەققىدە

يۈسۈپ سەھىدىنىڭ ئەسلى يۈرتى قەشقەر شەھىرى قۇمەرۋازا، كېيىنكى ئولتۇراقلاشقان جايى، چاسا كوچا باشقارمىدىكى بىر شەخسىنىڭ ئۆيىدە ئولتۇرغان. شۇ ۋاقىتتا 53 ياش ئىدى.

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى جەنۇبى تەڭرىتاغ بىيۈروسىنىڭ 2 ـ مۇئاۋىن سېكرېتارى ئىدى. قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ تەشكىللىگۈچى مەسئۇللىرىدىن ئىدى. نۇرغۇن قېتىم مىجىت ھاجى، مىجىت ساقى ۋە مەكتىتىكى روزى ھېكىم، مۇھەممەد ئىمىن قادىر، ئابدۇرېھىم ئەمەت، ئابدۇرېھىم سالى قاتارلىق كىشىلەر بىلەن مەخپىي سۆھبەتتە بولغان. قوراللىق

قوزغىلاڭنىڭ جەنۇبى تەڭرىتاغ بىيۇروسى بىلەن بىرلىشىپ كېتىشىگە ئالاھىدە خىزمەتلەرنى كۆرسەتكەن كىشى. 1973 ـ يىل ۋىلايەتلىك تۇرمىدە خىتايلار تەرىپىدىن تاياق يەپ ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلدى. بۇ زاتمۇ ئارزۇ ئارمانلىرىغا يېتەلمەي ۋاقىتسىز ئالەمدىن ئۆتتى.

*****

سىدىق شىرىپ ئاكا ھەققىدە

سىدىق شىرىپ ئاكىنىڭ ئەسلى يۇرتى ئۇستۇن ئاتۇش، كېيىنكى ئولتۇرۇشلۇق ئورنى ئۆستەڭبويى ساندۇق بازىرىنىڭ ئىچىدىكى كوچىدا ئىدى. ئەسلىدىكى شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلابىنىڭ تاشقورغاندىكى پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ سىياسىي كومىسسارى ۋە كاتىپى بولغان. 1949ـ يىلدىن كېيىن يېڭىسار ۋە قەشقەر شەھەرلىك ساقچى ئىدارىلىرىنىڭ باشلىقى بولغان. يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەشتە قالپاق كىيدۈرۈلۈپ قەشقەر كۇتۇپخانىسىغا چۈشۈرۈۋېتىلگەن.

شەرقىي تۈركىستان ئىسلام پارتىيىسىنىڭ سېكرېتارى بولغان. بۇ ئىككى پارتىيە (شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى بىلەن شەرقىي تۈركىستان ئىسلام پارتىيىسى)

بىرلەشكەندە ئۇنىڭ ھەيئەت ئەزاسى بولغان.

بۇ كىشى بىر تارىخى ئىنقىلابچى بولۇپ، دۇنياغا كېلىپ قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى تولۇقى بىلەن بېجىرگەن زات ئىدى.

بۇ كىشى ۋەزىپە بېجىرىۋاتقان مەزگىلدە مىجىت ھاجى، مىجىت ساقىلارنىڭ تەشكىلاتىغا قوبۇل قىلىنىشىنى ھاۋالە قىلغان. كېيىن سالامەتلىكى يار بەرمەي ئۆزى ئۆتەۋاتقان ئىسلام پارتىيىسىنىڭ سېكرېتارلىق ۋەزىپىسىنى مەرھۇم ئەخمەد زىيائى جانابلىرىغا، مۇئاۋىنلىق ۋەزىپىسىنى ئابلىمىت ئەينەككە ئۆتكۈزۈپ بەرگەن. بۇ پېشقەدەم ئىنقىلابچىمىز ئارزۇ ئارمانلىرىغا يېتەلمەي 40 ياش ئەتراپىدا ياش تۇرۇپلا ۋاپات بولدى.

ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

*****

خەيرۇللا نىزامىدىن ھەققىدە

خەيرۇللا نىزامىدىن ئاتۇش ناھىيە بويامەت يېزىسىدىن، مەشھۇر ۋەتەنپەرۋەر مائارىپچى مەمتىلى ئەپەندىنىڭ (تەۋپىق) ئاكىسى نىزامىدىن ئەپەندىنىڭ كىچىك ئوغلى، يېشى 31 ياش ئىدى. ئاتۇش ئوبلاستلىق 1-ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ سابىق ئوقۇتقۇچىسى،

شەرقىي تۈركىستان ياشلار پارتىيىسى تەشكىلاتىنىڭ جەنۇبى شەرقىي تۈركىستان شۆبە تەشكىلاتى سېكرېتارى، كېيىن شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى جەنۇبى تەڭرىتاغ بىيۈروسىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، تەشۋىقات باشلىقى، قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ باش قوماندانى ئاخۇنوپنىڭ يارەمچىلىكى ۋەزىپىسىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان. ئىنقىلابقا باشتىن ئاخىر مەسئۇل بولغان، جاسارەتلىك كىشى ئىدى. ئۇ كىشىگە تۈتۈش بۇيرۇقى چىقىرىلغان بولسىمۇ ئاجايىپ پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بارغان. نۇرغۇن ئەزا قوبۇل قىلغان، مۇشكۈل ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. ئەسلىدە شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنى تاماملىغاندىن كېيىن ئاتۇشتا بىر مەزگىل مائارىپ خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. كېيىن ۋالىي مەھكىمىگە يۆتكىلىپ ستاتىستىكا باشقارمىسىدا ئىشلىگەن ھەمدە تۆۋەنگە چۈشۈرۈلۈپ يېڭىشەھەر ناھىيىسىنىڭ ياپچان يېزىسىغا سۈرگۈن قىلىنغان.

مەرھۇم خەيرۇللا نىزامىدىن قاراجۇلدىكى جەڭدە قورال- ياراق، ئوق دورا تۇگەپ كېتىپ ئەڭ ئاخىرقى بىرتال گرانىتنى ساقلاپ قىلىپ يېقىنلاپ كەلگەن دۇشمەن ئەسكىرىنىڭ قولىغا تىرىك چۈشۈپ قېلىشنىڭ ئالدىنى ئىلىش ئۈچۈن پۈتۈشۈالغىنى بويىچە ھەربىكەت قىلىپ خىتاي ئەسكەرلىرى بىلەن ئۆزىنى ۋە سەپدىشى ئوسمانجانلارنى قوشۇپ پارتلىتىپ ئۆيغۇر مىللىي ھەربىتى

تارىخىغا ئۆچمەس ئىز قالدۇرغان.

مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن. ئامىن!

*****

ئابدۇرېھىم ئەيىۋۇب ھەققىدە

ئابدۇرېھىم ئەيىۋۇبنىڭ ئەسلى يۇرتى كونا شەھەر ناھىيە، بەشكېرەم يېزىسىنىڭ بەشتوغراق كەنتىدۇر. شىڭشىسەينىڭ ساقچى مەكتىپىدە ئوقۇپ، شىڭشىسەينىڭ ژاندارمىسىدا كوماندىر

بولۇپ ئىشلىگەن. كېيىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتىدە ئىشلىگەن. مىللىي ئىنقىلاب پارتلىغاندىن كېيىن ھەقىقەتكە قايتىپ، شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتىگە ئۆتۈپ كەتكەن.

ئونبىر مادداىلىق بېتىمدىن كېيىن قاسىمجان قەمبىرى بىلەن غۇلجىدىن قەشقەرگە كېلىپ ئاتۇش ناھىيىنىڭ ساقچى ئىدارىسىگە باشلىق، قەشقەر ساقچى باشقارمىسىغا باشلىق بولغان ھەمدە قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتكومغا باش كاتىپ بولغان. كېيىن قەشقەر شەھىرىنىڭ ۋىلايەتلىك مادداي ـ ئەشيالار شىركىتىنىڭ ئائىلە قورۇسىدا ئولتۇرغان. ئەينى يىللاردا، قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ باش كاتىپى، ۋىلايەتلىك مادداي ـ ئەشيالار شىركىتىنىڭ بىرىنچى قول باشقارما باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەردە بولغان.

تەشكىلاتتىكى ۋەزىپىسى، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى جەنۇبى تەڭرىتاغ بىيۈروسىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، تەشكىلات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولغان. ئابدۇرېھىم ئەيىۋب ئاكىنىڭ قەشقەردىكى تەسىرى چوڭ شەخسى بولۇپ جامائەت ئىززەت ئىكرامىنى قىلىدىغان كىشى ئىدى. گومىنداڭ تۈرمىسىدىمۇ ۋەتەن مىللەت داۋاسى ئۈچۈن مۇددەت يېتىپ 20 يىللىق كېسىلگەن. شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندا، خىتاي بىلەن بولغان بىتىمدىن كېيىن تۈرمىدىن قويۇپ بېرىلگەن. ھەمدە

مىللىي ئارمىيىنىڭ ئىلىدىكى قىسمىغا بېرىپ شۇ يەردە مۇھىم ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. 1969ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 18ـ كۈنى قەشقەردە تۇتقۇن قىلىنىپ 20 يىللىق قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان. تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن قەشقەر شەھىرىدە خىتاينىڭ قاتمۇ قات ئېغىر بېسىمدا مۇدھىش ياماق ھاياتنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇر بولدى....

ئۇلۇغ ئۇستاز ئابدۇرېھىم ئەيىۋب ئاكا ھاياتىنىڭ ئاخىرىدا پەرىشتە سۈپەت ئاپئاق ساقىلى بىلەن قەشقەرنىڭ ھېيتگاھ جامەسىگە نامازغا ماڭغاندا، نەچچە يۈزلىگەن ئۇيغۇر ياشلىرى تەبەسسۇم بىلەن سالام قىلىپ مەرھۇمغا ئۆزلىرىنىڭ چوڭقۇر ھۆرمەت تۇيغۇسىنىڭ بارلىقىنى ئىزھار قىلىشار ئىدى. ئۇنىڭ ۋاپاتى قەشقەر خەلقىدە غايەت زور تەسىر قوزغىدى، نەچچە مىڭلىغان كىشى جىنازا نامىزىغا كېلىپ خىتاي دائىرىلىرىنىڭ چۈچۈتۈۋەتتى، قاتمۇ قات ساقچى ماشىنىلىرى جىنازا جامائىتىنى توسۇپ ھېچ بىر ئامال قىلالمىدى پەقەت بىر قانچە ياشلارنى تۇرمىغا بىر مەھەل سولىۋېلىپ، تۈك ئۇندۇرەلمىگەندىن كېيىن ئىلاجسىزلىقتىن قويۇپ بېرىشكە مەجبۇر بولدى، ئۇنى خەلقىمىز ھەر ۋاقىت ياد ئېتىدۇ. مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن. ئامىن!

*****

ئوسمانجان توختى ھەققىدە

ئوسمانجان توختى ئەسلى يۇرتى ئاتۇش ناھىيىسىنىڭ ئاغۇ يېزىسىدىن. كېيىنكى ئولتۇرۇشلۇق جايى، قەشقەر شەھىرى ئۆستەڭ بويىدا ئىدى.

ئوسمانجان توختى شېھىت بولۇشنىڭ ئالدىدا، ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ قەشقەر شەھەرلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، قەشقەر ۋىلايەتلىك ساقچى باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، گەزدەريا باشقارمىسىنىڭ باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەردە بولغان.

1940- يىللىرى مىللىي ئارمىيىدە كېيىن ئۆزگەرتىلگەن خىتاي ئارمىيىسىدە پولكوۋنىك دەرىجىلىك ھەربىي ۋەزىپىدە بولغان، كېيىپ چىقىشى ھەربىي خادىم.

قاراجۇلدىكى جەڭدە خەيرۇللا بىلەن بىللە بىر گېرانىتتا ئۆزىنى دۇشمەن ئەسكەرلىرى بىلەن قوشۇپ پارتلىتىپ ئۇيغۇر تارىخىغا ئۆچمەس ئىزلار قالدۇرغان....

تەشكىلات ئىچىدىكى ۋەزىپىسى مەخپىي بولۇپ ھەربىي ئوقۇتقۇچىلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەن، مىڭلىغان ئۇيغۇر پەرزەنتلىرى قورال - ياراق تۇتۇشنى ئىشلىتىشنى مەرھۇمدىن ئۆگەنگەن ... مەرھۇمغا جانابىي ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمىز. ئامىن!

*****

ئابدۇكېرىم ھامۇت ھەققىدە

ئابدۇكېرىم ھامۇت قەشقەر شەھىرى ئۆستەڭبويى باشقارمىسى تەۋەلىكىدىكى تاغارچى كوچا ئاھالىلەر كومىتېتىدا ئولتۇرۇشلۇق، يۇقۇملۇق كېسەللەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ئىدى. شۇ چاغدا تېخى 28 ياش ئىدى.

تەشكىلاتتىكى ۋەزىپىسى، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى جەنۇبى تەڭرىتاغ بىيۈروسىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، قەشقەر شەھەرلىك پارتكومىنىڭ سېكرېتارى، ياشلار كومىتېتى سېكرېتارى قاتارلىق مۇھىم ۋەزىپىلەردە بولغان. ئاخۇنوپ باشچىلىقىدىكى قوراللىق قوزغىلاڭچىلار قوشۇنى ھەربىي يۈرۈش قىلىپ قاراجۇلگە قاراپ ماڭغاندا، جەنۇبىي تەڭرىتاغ بىيۈروسىنىڭ بارلىق خىزمەتلىرى ئابدۇكېرىم ھامۇتقا يۈكلەنگەن ئىدى.

ئابدۇكېرىم ھامۇت ھاياتىدا ۋەتەن-مىللىتى ئۈچۈن نۇرغۇن ئىشلارنى قىلىپ مىللىي تۆھپە ياراتقان ھايات شاھىتلاردىن بىرىدۇر. ئۇ ھازىر ئۆزبېكىڭ شەخسى تېرىشچانلىقى بىلەن مىللەتكە ئاخىرقى ھېسابتا بىرەر ياخشى ئىش قىلىپ بېرىش نىيىتىدە شەخسى دوختۇرخانا ئېچىپ كېسەل داۋالاپ تاپقان پۇل بەدىلىگە مەھەللىسىگە بىر مەسچىت سېلىپ بەردى... ھېلىمۇ خەلق ئارىسىدا يۈكسەك ئىناۋەتكە ئىگە كىشىلەرنىڭ بىرى!

*****

مىللىي قەھرىمان مىجىت سېلىنىڭ ھەققىدە

مىجىت ساقىنىڭ ئەسلى يۇرتى قەشقەر شەھىرىدۇر. ئۆستەڭ بويى ئاھالىلەر كومىتېتى ياغاچ كوچىسىدا ئولتۇرۇشلۇق بولۇپ، قەشقەر شەھىرىدە تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان.

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىگە قوبۇل قىلىنغان. قورالىق قوزغىلاڭنى ئۇيۇشتۇرغۇچىلارنىڭ بىرى. مىجىت ساقىنىڭ ئانىسى تۇرسۇن خېنىم ۋەتەنپەرۋەر ئايال ئىدى. ئۇ ئوغلىنىڭ تەشكىلاتقا قاتنىشىشىنى قوللىغان. قۇمدەرۋازا موپاڭ مەھەللىسىدە ئولتۇرۇشلۇق مەمەت يولۋاس دېگەن كىشىنىڭ ئۆيىدە (مەمەت قاسىمۇ دەپ ئاتايدۇ قەشقەر خەلقى ـ ت) ئاخۇنوپ بىلەن ئۇچۇرۇشۇپ:

ـ مەن بالامنى سىلەردەك ياخشى كىشىلەرگە تاپشۇردۇم، ۋەتەن مىللەت يولىدا ئۆلۈپ كەتسە ئارمىنىم يوق، ـ دېگەنىدى.

مەرھۇم مىجىت ساقى تەشكىلاتقا ئەزا بولغان كۈنىدىن تارتىپ تەشكىلاتنىڭ نىزامنامىسىگە ئاڭلىق رىئايە قىلىپ، ساداقەتمەنلىك ۋە بەجانىدىللىق بىلەن كۈرەش سېپىمىزدە مۇستەھكەم تۇرغان. قاراجۇلدىكى جەڭدە دۈشمەن قولىغا تىرىك چۈشۈشنى نومۇس دەپ بىلىپ ئۆزىنى ئېتىۋالغان بولسىمۇ، ئوق مېڭە قىسمىنىڭ يان تەرىپىگە تېگىپ مەجرۇھلۇنۇپ سېزىمچانلىقىنى يوقىتىپ گەپ قىلالماس ھالغا چۈشۈپ قالغان

ئىدى. خىتاي دائىرىلىرى جەنۇبى شىنجاڭ ھەربىي دوختۇرخانىدا ئۇنى ئۇزۇن مۇددەت داۋالاپ سۆز ئالالماي شۇ پىتى مەرھۇمغا ئۆلۈم جازاسى بېرىپ 1970 ـ يىل 1 ـ ئايدا قەتلى قىلدى.

شەرقىي تۈركىستان خەلقى شىر يۈرەك بۇ پەرزەنتىنى مەڭگۈ ئۇنتۇمايدۇ!

مەرھۇمغا جانابى ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمىز. ئامىن!

*****

ئابدۇرېشىت ھاجى كېرىمى ھەققىدە

ئاپتور: ئابدۇرېشىت ھاجى كېرىمنىڭ 1995 ـ يىلدىكى رەسىمى

ئابدۇرېشىت ھاجى كېرىمى («قاراجۇلدىكى جەڭ» دېگەن كىتابنىڭ ئاپتورى) ئۆز ۋاقتىدا 26 ياش ئىدى. قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتىيە ـ ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدا ئىشلىگەن بولۇپ قەشقەردە ئابدۇرېشىت فەييى (تەرجىمان ـ ت) دېسە تونۇمايدىغىنى يوق ئىدى.

جەنۇبى شەرقىي تۈركىستان ياشلار تەشكىلاتىنىڭ مەسئۇللىرىدىن بىرى ئىدى. خەيرۇللا نىزامىدىنگە يارەملىشىپ نۇرغۇن مەخپىي پائالىيەتلەرنى قىلغان. قاراجۇلدىكى جەڭدە

قەھرىمانلىق كۆرسىتىپ نام چىقارغان. ئاخۇنوپ تاپشۇرغان ۋەزىپىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇنلاپ كېيىن دۇشمەن قولىغا تىرىك چۈشۈپ قالغان. تۇرمىدىكى مۇددىتىنى تۈگەتكەندىن كېيىن بىر مەھەل ۋەتەندە ياشىغان ئىدى. دۇشمەننىڭ تەكرار زىيانكەشلىكى تۈپەيلى چەتئەلگە چىقىپ كىتىشگە مەجبۇر بولغان. ھازىرمۇ يەنە خەلقىمىزنى ئۇنتۇماي بىز بىلەن بولغان دوستلۇق مۇناسىۋەتنى ساقلاپ، ئىنقىلابى پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ. ھازىر ۋەتەندە ئۇنىڭ ئايالى ۋە ئوماق بالىلىرى بار. ئەپسۇس خىتاي كومۇنىست غالچىلىرى ئۇنىڭغا ئارام بەرمەي زىيانكەشلىكىنى توختاتقىنى يوق. ھايات قەھرىمانىمىز ئابدۇرېشىت ھاجى كېرىمى ھېلىھەم ھەر تۈرلۈك بېسىملارغا پىسەنت قىلماي كۈرەشنى توختاتقىنى يوق!

ئۇنىڭ قەھرىمانلىق ئىش ـ ئىزلىرى ۋەتەنىنىڭ بۇلۇڭ-پۇچقاقلىرىدا داستان بولۇپ تارىلىپ يۈرمەكتە. بۇ كىشىدىن ۋەتەن ئىچىدىكى كىشىلەر رازى بولدى، كۈرەشنى توختاتمىدى. بۇ كىشىنىڭ پۈتۈن ھېسسىياتى ۋەتەن ئىشتىياقىدا بولدى. شەخسى تۇرمۇشنى قىلچە ئويلىمىدى. ۋەتەنىنىڭ ھەقىقىي جەسۇر ئوغلانى قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنى قىلىۋاتىدۇ. بۇ كىشىدىن ۋەتەندىكى نۇرغۇن كىشىلەر ئۆز رازىمەنلىكلىرىنى بىلدۈرۈپ مەمنۇن بولماقتا ۋە ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇماقتا. بۇ كىشىنىڭ ئىشلىرىنىڭ يەنمۇ

ئوڭۇشلۇق بۆلىشىنى جانابىي ئاللاھدىن تىلەيمىز. ئامىن!

*****

يار مۇھەممەد ئاكا ھەققىدە

يار مۇھەممەد ئاكىنىڭ 10 بالىسى بىلەن چۈشكەن رەسىمى

يار مۇھەممەد ئاكىنىڭ ئەسلى يۇرتى يېڭىسار ناھىيىسىدىن بولۇپ، كېيىنكى كۈنلەردە قەشقەر شەھىرىنىڭ ئۆستەڭبويى باشقارمىسىدا ئولتۇرغان ئىدى.

گومىنداڭ خۇاڭپۇ ھەربىي مەكتىپىدە ئوقۇغان، ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ بايدىكى قىسمىدا دېۋىزىيە كوماندىرى بولۇپ ئىشلىگەن. مىللىي ئارمىيىنىڭ سوپاخۇن پولكى ئاقسۇغا كەلگەندە مىللىي ئارمىيىگە ئۆتۈپ كەتكەن. مىللىي ئارمىيە غۇلجىغا ماڭغاندا بىللە كەتكەن. مىللىي ئارمىيىنىڭ 13ـ دېۋىزىيىسى قەشقەرگە كەلگەندە بىللە كېلىپ داۋاملىق ھەربىي ۋەزىپە ئۆتىگەن. كېيىن كەسىپ ئالمىشىپ پەيزىۋات ناھىيىسىدە ئىشلىگەن. «يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەش» تە، يەرلىك مىللەتچى قالپىقى كىيدۈرۈلۈپ جىق خاپىلىق تارتقان.

يارمۇھەممەت ئاكا ـ شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى، قوراللىق قوزغىلاڭ ئۇيۇشتۇرغۇچىلارغا يېقىندىن ماسلاشقان پېشقەدەم مىللىي ئارمىيە كوماندىرلىرىدىن بىرى ئىدى.

ئەينى ۋاقىتتىكى قوراللىق قوزغىلاڭچىلار بىلەن باشقا بىر قانچە تەشكىلاتلارنى خىزمەت ئىشلەپ يېقىنلاشتۇرۇپ بىرلىك سەپنى كۈچەيتىپ قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ غەلىبە قازىنىشى ئۈچۈن كۆپ ئەجىر سىڭدۈرگەن. ئۇ جىگەرلىك، قورقماس يۈرەك، ساپ دىل، سادىق كىشى ئىدى. ئاخۇنوپ باشلىق قوراللىق قوزغىلاڭچىلارنىڭ مەسئۇللىرى يارمۇھەممەد ئاكىنى بەكمۇ ھۆرمەتلەيتتى ھەم ئۇنىڭغا

ئىشىنەتتى.

قاراجۇلدىكى جەڭدە ئاجايىپ باتۇرلۇق كۆرسەتكەن ئىدى. كېيىپ چىقىشى ھەربىي خادىم كوماندىر بولغانلىقى ئۈچۈن ئاتقان ئوقى زايە كەتمىگەن ئىدى.

مەرھۇم تۇرمىدىن بوشىنىپ چىققاندىن كېيىن 10 بالىسىنى بېقىش ھەلەكچىلىكىدە ئاز بولمىغان جاپا ـ مۇشەققەتنى تارتتى، ئات ھارۋا ھەيدەپ قىش توشۇپ، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى توشۇپ جان بېقىپ كەلگەن ئىدى. ئاخىرقى ھېسابتا، بالىلىرىنى چوڭ قىلىپ ئالدى نان تېپىپ يېگۈدەك بولغاندا قەرەلسىز ئالەمدىن ئۆتتى. 10 ئۇيغۇر بالىنى ئۇيغۇر جەمئىيىتىگە قوشقان قەھرىمان دادا ـ يارمۇھەممەد ئاكا ئۇ ئالەم! بۇ ئالەم ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەلبىدە مەڭگۈ ھايات!

جانابىي ئاللاھ مەرھۇمغا جەننەت مەرھەمىتى ئاتاقىلسۇن. ئامىن!

*****

قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ ئۇيۇشتۇرغۇچىلىرى ھەققىدە قىسقىچە بايان

قوراللىق قوزغىلاڭنى ئۇيۇشتۇرغۇچى 3 نەپەر كىشى كېيىن قېتىلغان 2 نەپەر كىشى جەمئىي 5 نەپەر كىشى بولۇپ بۇلارنىڭ

ئەھۋالىنى يېزىپ قالدۇرىمەن. بۈلار روزى ھېكىم، مىجىت ھاجى، مۇھەممەد ئىمىن قادىر، ئابدۇرېھىم ئەمەت، ئابدۇرېھىم سالى. بۇ 5 نەپەر كىشى ئۆلۈم كۆرۈمدە بىللە بولىمىز، ھەرقانداق ئىشنى مەخپىي ساقلايمىز، ـ دەپ ئۆز ـ ئارا قەسەم بېرىشكەن ئىدى.

*****

روزى ھېكىم ھەققىدە

روزى ھېكىم قەشقەر ۋىلايىتى، مەكىت ناھىيىسىدىن بولۇپ 29 ياش ئىدى. مەكىت كىنو فىلىم شىركىتىنىڭ كادىرى ئىدى. قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ تەييارلىق خىزمەتلىرىدىن ئاممىنى قوزغاش، قورال ـ ياراق ھازىرلاش، خىتاي ئەسكەر قوراللىق قوشۇنلىرىنىڭ قوراللىرىنى بۇلاپ تارتىۋېلىش قاتارلىق ئەمەلىي ھەرىكەتلەرنى ئېلىپ بارغان بولۇپ، ئەڭ ئاخىرىدا جەنۇبى تەڭرىتاغ بىيۇروسى بىلەن مۇناسىۋەت ئورنىتىپ پارتىيىنىڭ بىر تۈتاش ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن پىلانلىق، سىستېمىلىق ھەرىكەت ئېلىپ بارغان. مىجىت ھاجى، خەيرۇللا نىزامىدىن، مىجىت ساقىلار مەكىتكە قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ تەييارلىق خىزمەتلىرىنى ئەمەلىيلەشتۇرۇشكە بارغاندا، ھەرىكەتنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك ئېلىپ

بېرىلىشىغا يېقىندىن ماسلىشىپ ئۆزىنىڭ ساداقەتمەنلىك ئىپادىسىنى بىلدۈرگەن...

مەرھۇم روزى ھېكىم 1970 ـ يىلى خىتاي مۇستەمچىلىكىلىرى تەرىپىدىن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىپ قەتلە قىلىندى. روزى ھېكىم ۋەتەن مىللەت ئالدىدا قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلىرىنى قىلالىدى. غەلىبە قىلىش مەغلۇپ بولۇش ئۇرۇشتا بولۇپ تۇرىدىغان ئىش.

ئۇ، ھاياتلىقىدا زور تىرىشچانلىق كۆرسەتتى، ۋەتەن مىللەت ئالدىدىكى مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلدى. بۇ قەھرىمانىمىزنىڭ ھاياتلىقىدىكى ئىش ـ ئىزلىرى ھېلىھەم ۋەتەن خەلقى ئارىسىدا ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا داستان بولۇپ تارالماقتا!

مەرھۇمغا جانابىي ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمىز. ئامىن!

*****

مىجىت ھاجى ھەققىدە

مجىت هاجى

مىجىت هاجىنىڭ ئەسلى يۇرتى ئاتۇش. ئۇ ئاتۇش ئازاق تۆۋەن شتاچىدىن، كېيىنكى ئولتۇرۇشلۇق جايى قۇمدەرۋازىدا. قەشقەر شەھىرىدە ياشاۋاتقانلىقىغا 50 يىلدىن ئاشتى.

قوراللىق قوزغىلاڭنى ئۇيۇشتۇرغۇچىلارنىڭ بىرى، خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى، قوراللىق قوزغىلاڭنى نۇرغۇن ئىقتىسادى ياردەم بىلەن تەمىنلىگەن ۋەتەنپەرۋەر باي كىشى. باشقىلارنى ھۆرمەت قىلىدىغان، باشقىلارنىڭمۇ ھۆرمىتىگە سازاۋەر كىشى ئىدى. ئۆز ۋاقتىدا 29 ياشلار چامىسىدا ئىدى. دەسلەپتە بىيۇرو بىلەن قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ مەسئۇللىرىنى بىر ئاربغا

يىغىپ بىرلىشىشكە ئالاھىدە كۈچ چىقارغان كىشى ئىدى. كېيىن خەيرۇللا، مىجىت ساقىلارنى مەكتىكە باشلاپ ئاپىرىپ قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ تەييارلىق خىزمەتلىرىنى كۆزدىن كۆچۈرۈپ پۈختا تەييارلىقلارنى قىلغان. قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ ۋاقتىنى مۇزاكىرە قىلغان ھەم ئەمەلىي ئىشلارنى قىلغان كىشى. ھازىر ھايات ئەمما، تەن سالامەتلىكى بەكلا ناچار شۇنداق بولسىمۇ مىللىي مۇستەقىللىقتىن ئۈمىدىنى ئۈزمەي قولىدىن كېلىدىغان ئىشلارنى قىلىۋاتىدۇ.

ئەينى زاماندا شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ قەشقەر شەھىرىدىكى، يېڭى شەھەر تاشمىلىقتىكى پائالىيەتلىرىگە مەسئۇل بولۇپ نۇرغۇن پىداكارلىقلارنى كۆرسەتكەن.

ئۇ قولغا ئىلىنىپ تۇرمىدە ياتقان ئاشۇ مۇدھىش زىندانىدا سەپداشلىرى بىلەن كۈرەشنى توختاتماي ئابدۇرېھىم ئەمەت، مەمتېلى تۆرەخان، ئەخمەتجان خۇدابەردىلەر بىلەن بىللە «نۇرلۇق چىراغ» دېگەن تەشكىلاتنى قۇرۇپ مىللىي مۇستەقىللىقنى قولغا كەلتۈرۈش پائالىيىتىنى داۋاملاشتۇرغان.

ئاللاھ مەزكۇرنىڭ ئۆمرىنى ئۇزۇن قىلىپ، دۇشمەنگە قارشى جاسارەت ئاتا قىلسۇن، ئامىن!

*****

قوماندان مۇھەممەد ئىمىن قادىر ھەققىدە

مۇھەممەد ئىمىن قادىر مەكىت ناھىيە ئىچىدىن. 19 ياشلىق ئوقۇغۇچى ئىدى. ئۆزى بەكمۇ جاساراەتلىك، قەيسەر، مىللىي قەھرىمان دېيىشكە بولىدۇ. روزى ھېكىم بىلەن بىللە قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ تەييارلىق خىزمەتلىرىگە مەسئۇل بولۇپ نۇرغۇن قورال ياراق توپلاپ قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ غەلىبىسىگە ئاساس سالغان سەركەردە ئىدى. ئالىي غايىلىك، ئۆتكۈر پىكىرلىك گېپىدىن يانمايدىغان قابىل يىگىت ئىدى.

قاراجۇلگە يۇرۇش قىلىش جېڭىدە سۇغۇنچازا دېگەن جايدا دۇشمەننىڭ قاپقىنىغا چۈشۈپ قىلىپ قولغا ئىلىنغان. 1970 ـ يىلى 1 ـ ئايدا مەكىتتە ئۆلۈم جازاسىغا مەھكۇم قىلىنىپ شېھىت قىلىندى.

مەرھۇمغا جانابىي ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمىز. ئامىن!

مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ شەرەپلىك نامى تىلغا ئىلىنىدىكەن مەكىت ناھىيىسىدىكى 7ياشتىن 70 ياشقىچە ئىنسانلارئۇنىڭ قەھرىمانلىق ئىش ـ ئىزلىرىنى مەدھىيىلىشىدۇ. قەھرىمانىمىز گەرچە دۇنيانىڭ ھېچ قانداق خورلۇقىنى كۆرمەي ئالەمدىن ئۆتكەن بولسىمۇ، ۋەتەن ـ مىللەتكە بولغان مەجبۇرىيىتىنى تولۇقى بىلەن

ئادا قىلدى.

*****

ئابدۇرېھىم ئەمەت ھەققىدە

ئابدۇرېھىم ئەمەتنى قەشقەر خەلقى ئابدۇرېھىم بۇرۇت دەپ ئاتايدۇ. قەشقەر خەلقى ئىچىدە يۈكسەك ئابرۇيى بار، كېلىشكەن ساقال سۈمباتلىق، مەرد كىشى ئىدى.

ئەسلى يۇرتى ئاختۇ ناھىيىسىنىڭ بارىن يېزىسىدىن بولۇپ

جەنۇبى شىنجاڭ بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتىنىڭ خادىمى ئىدى.

ئاخۇنوپ، خەيرۇللا ئەپەندىلەر بىلەن كۆپ قېتىم ئۇچۇرۇشۇپ پىكىرلىشىپ قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرمىگىچە ۋەتەننىڭ مىللىي مۇستەقىللىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرگىلى بولمايدۇ؛ ـ دېگەن قاراشتا چىڭ تۇرغان قەھرىمانلىرىمىزدىن ئىدى.

خەلق ئىنقىلابى پارتىيىگە ئەزا بولغان، قوراللىق قوزغىلاڭنى ئۇيۇشتۇرغۇچى 5 نەپەر سەركەردىنىڭ بىرى ئىدى. ئۆز ۋاقتىدا 36 ياش ئىدى. ئۆزى تېگى تېگىدىن قەيسەرلىكى چىقىپ تۇرىدىغان، دېگەن سۆزىدىن يانماس، باتۇر، ساداقەتمەن كىشى ئىدى. ئۇنىڭ دوستـ يارـ بۇرادەرلىرى كۆپ بولغاچقا قوراللىق قوزغىلاڭغا قاتنىشىدىغان ئادەملەرنىڭ سانىنى تولۇقلاپ بېرىشتە كۆپ ئەجىر سىڭدۈرگەن ئىدى.

تاشمىلىق ۋە بارىنغا بېرىپ يەرئاستى تەشكىلات قۇرۇپ ئادەم توپلاپ، بارىندىكى مەمەت ئىيسا، يولۋاسلارنى ئۆزىگە تارتىپ زور قوشۇن ھاسىل قىلغان. تاشمىلىقتىن ئابدۇرېھىم سالى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئىمىر ھاجى يۈسۈپ، تۇرسۇن ئەبەي، ئەيسا قاسىم قاتارلىق كىشىلەرنى يېنىغا تارتىپ ئۇلارغا قوراللىق قوزغىلاڭغا قاتنىشىش پۇرسىتىنى يارىتىپ بەرگەن.

ئابدۇرېھىم ئەمەت ئاكىمىز تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن قەدىناس

ئايالى ئۆلۈپ كەتتى. يالغۇز قالغان ئابدۇرېھىم ئاكا تۇرمۇش غۇربەتچىلىكىدىن ئىككى كۆزى ئەما بولۇپ قىلىپ ئاتا ماكانى بولغان ئاختۇ ناھىيىسىنىڭ بارىن يېزىسىغا كېتىپ شۇ يەردە ھايات كۆچۈرۈۋاتىدۇ.

ھازىر ئۇنىڭ ئىككى كۆزى ئەما بولسىمۇ قۇلىقى ئاڭلىغاچقا ھەركۈنى ئەركىن ئاسىيا رادىئو ئىستانسىيەسىنىڭ رادىئو پروگراممىلىرىنى ئاڭلاپ، ئاڭلىغانلىرىنى يېقىنلىرىغا يەتكۈزۈپ ئۇلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشىپ ئۇلاردىن مۇكاپات ئېلىپ ياشاۋاتىدۇ.

ئابدۇرېھىم ئەمەت ئاكا:

ـ مېنىڭ كۆزۈم كۆرمەس بولۇپ قالدى. كۆزى كۆرمىگەن كىشى ۋەتەن سۆيمىسۇن دەپتىمۇ؟ ھاياتلا بولىدىكەنمەن مىللىتىم ئۈچۈن، ۋەتىنىم ئۈچۈن قىلالىغان ئىشىمنى قىلىپ ئۆلۈپ كەتسەم كۆزۈم ئاندىن يۇمۇلىدۇ،ـ دەيدۇ.

ئاللاھ مەزكۇرغا ئۇزۇن ئۆمۈر سالامەتلىك يار بەرگەي. ئامىن!

*****

داڭلىق ئالىم ئەھمەت زىيائى ھەققىدە ئەسلىمىلەر

ئەخمەت زىيائى ئۇلۇغ ئالىم، شائىر، تىلشۇناس، دراماتورگ، ئەدىب، قەشقەر شەھىرىنىڭ شامالباغ يېزىسىدىن بولۇپ، ئۆمۈر

بويى يېزىقچىلىق ئىلمى تەتقىقات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان، ۋەتەن ئىچى ۋەتەن سىرتىدا تونۇلغان شەخسىدۇر.

گومىنداڭ دەۋرىدە قەشقەر گېزىتخانىسىنىڭ باشلىقى بولۇپ ئىشلىگەن. گوڭچەنداڭ دەۋرىدىمۇ يەنىلا قەشقەر گېزىتخانىسىدا باشلىق بولۇپ ئىشلىگەن يازغۇچى، شائىر ناتىقلىق بىلەن داڭ چىقارغان بىر ئىنسان ئىدى.

1968 ـ يىللىرى شەرقىي تۈركىستان ئىسلام پارتىيىسىنى قۇرۇپ تەشكىلاتنىڭ مەسئۇللۇق خىزمىتىنى ئۆز ئۈستىگە ئالىدۇ. كېيىن شەرقىي تۈركىستان خەلق پارتىيىسى بىلەن بىرلىشىپ شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ تەركىبىدە دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى بولۇپ قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش تەرەپدارلىرىدىن بىرى بولىدۇ ۋە قوراللىق قوزغىلاڭغا ئاكتىپ تەييارلىق قىلىدۇ.

1970 ـ يىلى 20 يىللىق قاماق جازاسى بىلەن پەيلو مەيدانغا ئەۋەتىلىدۇ. مەرھۇم تۈرمىدە ئەمگەك قىلالماي باشقا جىنايەتچىلەرنىڭ بېسىمىغا ئۇچراپ خارلىنىدۇ. مەرھۇمنىڭ بەختىگە يارىشا ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى، يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇتاتغۇبىلىك» ۋە مەخمۇت قەشقىرىنىڭ «تۈركى تىللار دىۋانى» دېگەن ئەسەرلىرىنى يېڭىدىن نەشر قىلىش ئۈچۈن مەرھۇمنى تۈرمىدىن ئارىيەت ئېلىپ

ئۇرۇمچىگە يۆتكەپ ئېلىپ كېتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن مەرھۇم ئىلمى تەتقىقات خىزمىتىنى يېڭىدىن باشلايدۇ ۋە ئىككى كىتابنىڭ نەشرىدىن چىقىشىغا ئالاھىدە زور تۆھپىلەرنى قوشىدۇ.

مەرھۇمنىڭ جازا مۇددىتى ئۇرۇمچى پەنلەر ئاكادېمىيىسىدە تاماملىنىدۇ.

تۇرمىدىن بوشانغان ئەخمەت زىيائى ئاكىمىز ئۆز ئىجادىيىتى بىلەن داۋاملىق مەشغۇل بولىدۇ، «رابىيە ـ سەيدىن» دېرامىسىنى باشقىلارنىڭ ئىشلەپ سەھنىلەشتۇرىشىگە ياردەم قىلىدۇ. بىر قاتار ئىلمى ماقالىلەر يېزىپ خەلق ئامما سىنى بىلەن يۈز كۆرۈشتۇرىدۇ.

مەرھۇم ئەرەبچە، پارسچە، ئوردوچە تىللارنى مۇكەممەل بىلەتتى ھەمدە چاغاتاي يېزىقىنىمۇ ياخشى ئۆزلەشتۇرگەن بولۇپ كېيىنكى ۋاقىتلاردا كۆپلىگەن ئەسەرلەرنىڭ يورۇقلۇقتا چىقىشىدا ئۆچمەس ئىزلارنى قالدۇرغان.

مەرھۇم 2000 ـ يىللىرى ئۆزبېكىستاننىڭ ئاخىرقى ئارزۇسى بويۇنچە ھەج پائالىيىتىنى تاماملاپ 2001 ـ يىلى ئالەمدىن ئۆتتى.

مەرھۇم بىزگە قىممەت باھالىق بىباھا ئەسەرلىرى قالدۇرۇپ بۇ رەزىل دۇنيادىن كەتتى.

مەرھۇمغا جانابي ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمىز. ئامىن!

ئۇندىن باشقا نۇرغۇن سەپداشلىرىمىز ۋەتەن مىللەت ئۈچۈن، ۋەتەننىڭ مۇستەقىللىقى، مىللەتنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن ئۆچمەس

تۆھپىلەرنى قوشتى. نۇرغۇنلىرى ئالەمدىن ئۆتتى. مەن پەقەت ئېسىمدە قالغان ناھايىتى ئاز بىر قىسىم سەپداشلىرىمىڭلا نام شەرىپىنى يېزىپ سىزلەرگە تونۇشتۇردۇم. ھەممىنى يېزىش توغرا كەلسە بىر قانچە كىتاب بۆلۈشى مۇمكىن

مىللىي ئىنقىلابچى مامۇت كەنجى ھەققىدە ئەسلىمىلەر

مەرھۇم مامۇت كەنجى قەشقەر شەھىرىدىكى ھەممىگە تونۇشلۇق پېشقەدەم مىللىي ئىنقىلابچىلىرىمىزدىن ئىدى. ئۇ تارىختىكى مىللىي ئىنقىلابلارغا قاتنىشىپ كۆپ قېتىم خىتاي زىندانلىرىدا يېتىپ پىشىپ يېتىلگەن تەجرىبىلىك، قايىل قىلىش كۈچى يۇقىرى، ناتىق سەپداشلىرىمىزدىن ئىدى.

ئاتالمىش «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىكى قالايمىقانچىلىقتىن پايدىلىنىپ بىر مەيدان خەلق ئىنقىلابى ئۇرۇشى ئېلىپ بېرىپ، مىللىي مۇستەقىللىقنى ئىشقا ئاشۇرۇش تەشەببۇسىنى كۆپ قېتىم ئوتتۇرىغا قويۇپ ياشلارنى ھەرىكەتلەندۇرۇش ۋە تەشكىللەش خىزمىتىدە ئاجايىپ كۈچ چىقارغان چوڭلىرىمىزدىن ئىدى.

مەرھۇم بالا تەربىيىلەشتىن ئىبارەت ئائىلە تەربىيىسىگە بەكمۇ ئەھمىيەت بەرگەن ئىدى. ئۇ مىللىي ئىنقىلابنى ئۆز ئائىلىسىدىن باشلىغان ئىدى. مەرھۇم بالىلىرىنىڭ ھەممىسىنى يېمەي،

ئىچمەي ئوقۇتۇپ ۋەتەن مىللەتكە ياراملىق ئىقتىدارلىق كىشىلەردىن يېتىشتۇرۇپ چىقىشقا بەل باغلىغان كىشى ئىدى. شۇڭلاشقىمۇ ئۇنىڭ بالىلىرى ھەقىقەتەن مەرھۇم ئۇمىد قىلغاندەك مىللەتكە، ۋەتەنگە ياراملىق كىشىلەردىن بولۇپ يېتىشىپ چىقتى. چوڭ قىزى تاڭنۇر خانىم ۋەتەندە تونۇلغان ئەدىبلەردىن بولسا، ئۇنىڭ ياستۇقدىشى ۋەتەن ئىچى ۋە ۋەتەن سىرتىدا تونۇلغان داڭلىق يازغۇچى، دېرامىتورك، شائىر، پروفېسسور مەمتېلى زۇنۇندۇر.

ئىككىنچى قىزى ئايشەم مامۇت بولسا مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا تارتمىغان ئازابلىرى قالمىغان، كىيىمگەن سەت قالپاقلىرى قالمىغان، ۋەتەن مىللەتكە ياراملىق بالا تەربىيىلەپ يېتىشتۇرگەن ھازىر ئامېرىكىدا خىزمەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇرلارغا تونۇشلۇق بولغان داڭلىق ئادۋوكات ـ نۇرى تۇركەلنىڭ ئانىسىدۇر.

شۇنداقلا يالقۇن ھاجى مامۇت، ئەركىن ھاجى مامۇت قاتارلىق بالىلىرىمۇ ۋەتەن ئىچى ۋە ۋەتەن سىرتىدا مىللەت ئۈچۈن ۋەتەن ئۈچۈن ئاجايىپ ياخشى ئىشلارنى قىلىپ ئاتا ئارزۇسىنى، ئانا سۈتىنى ئاقلىماقتا!

ئەسلى مەن مەرھۇم ھەققىدە كۆپ نەرسىلەرنى يېزىشنى ئويلىغان ئىدىم، نۇرغۇن ئىش ئىزلىرىنى ياخشى بىلەتتىم، چۈنكى مەرھۇم بىلەن بىر ئىداردە ئۇزۇن مۇددەت بىللە ئىشلىگەن تاكى قورالىق قوزغىلاڭغا ئاتلىنىش ھارپىسىدىمۇ بىللە بولغان ئىدىم. ئەپسۇس،

مەن ئۇنىڭ ھازىر چەتئەلدە تۇرۇۋاتقان پەرزەنتلىرىدىن بەزى ئەھۋاللارنى ئىگىلەپ تولۇق بىر ماتېرىيال توپلاشنى ئويلىسام، ئۇلار مېنىڭ پىكرىمگە قوشۇلمىدى. ھەمدە دادىسى توغرىلىق ھازىرچە بىر نېمە يېزىشنىڭ ۋاقتى ئەمەسلىكىنى ئېيتىپ ۋەتەندىكى ھايات ياشاۋاتقان پەرزەنتلىرىنىڭ بىخەتەرلىك ۋە ئامانلىقىنى ئېسىمگە سالدى، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن مۇندىن كۆپ يېزىشنى توختاتتىم.

مەرھۇم، بالىلىرىغا شۇنداق ۋەسىيەت قىلىپ: « ۋەتەن ئازاد بولۇپ شەرقىي تۈركىستان بايرىقى ۋەتەننىڭ زېمىنىغا قادالسا، دادا! ۋەتەن ئازاد بولدى!،ـ دەپ مېنىڭ تۇپراق بېشىمغا چىقىپ يۇقىرى ئاۋازدا توۋلاپ قويۇڭلار!»ـ دېگەن ئىكەن.

1968ـ يىلنىڭ كۈز پەسلىدە، مىجىت ھاجى بىلەن مىجىت ساقى قەشقەر مىللىي شىپاخانىدا ئارام ئىلىشنى باھانە قىلىپ يالغاندىن داۋالىنىپ ياتقان ئىدى. مىجىت ساقىنىڭ ئىداربىسىدە بىللە ئىشلەيدىغان پېشقەدەم ئىنقىلابچى مامۇت كەنجىمۇ بىللە يېتىپ داۋالانغان ئىدى. مامۇت كەنجى بولسا بۇ ئىككى ياشقا ئۆزىنىڭ ئاتالمىش« ئازادلىق» تىن ئىلگىرى يەر ئاستى تەشكىلاتقا قاتنىشىپ نۇرغۇن تاياق يەپ، ئازاب ـ ئوقۇبەتلەرنى تارتقانلىقىنى، گومىنداڭ سوراق جەريانىدا بىرلا قېتىم قاتتىق قىيىن قىستاققا ئېلىپ بەكمۇ ئازابلىغانلىقىنى (جازالاش ئۇسۇلىنىڭ قەبىھلىكىنى،

بۇرنىغا لازا قويۇش، ئەرلىك جىنسى ئەزايىغا قىل تىقىش قاتارلىق ئۇسۇللارنى قوللانغانلىقىنى، بىرقېتىملىق سوراققا بەرداشلىق بېرىپ ئىقرار قىلماي چىڭ تۇرۇۋالسا قايتا سوراق سورىمايدىغانلىقىنى، گۇندىپايلارغا پۇل بەرسە، تۇرمىنىڭ ئىچىدە پىكىرداشلار ئارا يېغىن ئاچقىلى بولىدىغانلىقىنى، قىمار ئويناپمىز، دەپ بىر قانچەيلەن بىرئۆيگە كىرىۋېلىپ قىمارنى باھانە قىلىپ ئىنقىلابى ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللانغىلى بولىدىغانلىقىنى، پۇل بېرىپ ئۆيدىن تاماق ئەكەلدۇرۇپ يېيىشكە بولىدىغانلىقىنى) سۆزلەپ بېرىپ بىزنى زېرىكتۇرمەيتتى...

بىز بىر- بىرىمىزگە يېقىنلاشقانسېرى مامۇت كەنجى بىزگە، ئەينى چاغدىكى ۋەزىيەتنىڭ ئۇيغۇرلارغا ئىنقىلاب قىلىشنىڭ تازا ياخشى پۇرسىتى ئىكەنلىكىنى، مۇنداق پۇرسەتنىڭ قايتا كەلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ، بىزنى تەشكىللىنىپ خەلق ئاممىسىنى ھەرىكەتلەندۇرۇپ قوراللىق قوزغىلاڭغا ئاتلىنىشقا چاقىرغان ئىدى.

ئەمەلىيەتتە، مىجىت ھاجىلارنىڭ تەشكىللىنىپ بولغانلىقى مامۇت كەنجىگە نامەلۇم ئىدى.

قەشقەر مىللىي شىپاخانا شۇ زاماندا، بىزنىڭ بىر ئارىغا كېلىپ چوڭ ئىشلار ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزىدىغان«مەجلىسخانىمىز» ئىدى. ئۇ يەرگە مەكتىتىن روزى ھېكىم، مۇھەممەد ئىمىن قادىرلار كېلىپ

مىجىت ھاجى، مىجىت ساقى، ئابدۇرېھىم ئەمەتلەر بىلەن پات-پات كېلىپ سۆزلىشىپ تۇرۇشاتتى.

دەل شۇ پەيتتە، قەشقەرنىڭ باش ۋالىيسى ئىمىنوپ ھامىت «كۆرەش، پىپەن» دېگەنلەردىن قورقۇپ مىللىي شىپاخانىغا كىرىپ داۋالىنىشنى باھانە قىلىپ يېتىۋالغان ئىدى. ئۇ كىشى بەكمۇ قورقۇپ كەتكەن بولۇپ، كۆرەش قىلغۇچىلارنىڭ ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويۇشىدىن قورققانىكەن. شۇ سەۋەبتىن داۋاملىق يىغلاپ بىزنى بىئارام قىلاتتى. مامۇت كەنجى بىلەن ئۇ كىشىنىڭ يېقىن تونۇشلۇقى بولغانلىقى ئۈچۈن ئىمىنوپنى « كۆرەش - پىپەن» قىلىشقا كەلگەنلەرگە مىجىت ساقىنىڭ گەپ - سۆز قىلىپ قويۇشىنى ھاۋالە قىلىپتۇ. مىجىت ساقى ئىمىنوپنى ئېلىپ كېتىپ كۆرەش قىلىمىز دېگۈچىلەرنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ« سەنلەر بېرىپ دۈشمەنكى مېڭىشۇلىننى كۆرەش قىلىش، بۇ ئۇيغۇر تۇرسا بۇنىڭ قولىدىن نېمە ئىش كېلەتتى»- دەپ كۆرەش- پىپەن قىلغۇچىلارنى ھەيدەۋەتكەن ئىكەن.

مىجىت ساقى: «ماڭا تەھدىت خېتى يازغانلار مۇشۇلاردۇر، بەلكىم، بۇ بولمىغاندا مۇشۇ كىشىنىڭ سەپداشلىرىدۇر. بۇلار مۇشۇنداق يىغلاپ تۇرسا قولىدىن نېمە ئىشلار كېلەر؟»،- دەپ، مىجىت ھاجى، مامۇت كەنجىلەرگە سۆزلەپ بەرگەن ئىكەن. ئۇ يانا: مۇنداق ئۆز ھەلەكچىلىكىدە قالغان كىشىلەر باشقىلار ئۈچۈن نېمە

ئىش قىلىپ بىرەر، ـ دېگەن ئوي بىلەن ئۇنىڭ بىلەن مىللەتنىڭ تەقدىرى ھەققىدە سۆزلەشمىگەن. ئۇ ئىككى ياش، ئۇنداق ئادەملەردىن ئۇمىد كۈتۈشنىڭ بىھۇدە ئىكەنلىكىنى بىلىپ يەتكەن.

*****

قۇربان بەگ ھەققىدە

قۇربان بەگ

قۇربان بەگ، قەشقەر شەھىرى قۇمەرۋازا كوچا باشقارما، پاختا بازىرىدا ئولتۇرۇشلۇق قايىل بەگ دېگەن كىشىنىڭ چوڭ ئوغلى ئىدى. قوراللىق قوزغىلاڭغا قاتنىشىپ نۇرغۇن ياخشى ئىشلارنى

قىلغان شىمالدىن چېكىنىپ كەلگەن پىداكار جەڭچىلەرنىڭ ئالدىغا چىقىپ ئۇلارنى ئورۇنلاشتۇرغان، ئاخۇنوپ بىلەن ۋالىي ئىمىنوپ، ئابدۇرېھىم پەتەك قاتارلىق بىيۇرونىڭ كاتتىۋاشلىرى ئوتتۇرىسىدا ئالاقىچىلىك ئىشلىرىنى قىلغان.

*****

روزى ھېكىم ھەققىدە تەتۇر بايان

روزى ھېكىم يۇرەكلىك ھالەتتە مەكتەپ ۋە مارالبېشىنىڭ قىسمەن يەرلىرىدە ئوقۇشلۇق ھەربىرىت ئېلىپ بارىدى. ئادەتتىكى تەشكىللىنىش، قورال ياراق توپلاش، قورال بۇلاپ كۈچ زورايتىش قاتارلىق ھەربىرىتلەرنى ئېلىپ بارىدى.

تاشمىلىقتىكى سەپداشلارمۇ تاشمىلىقنىڭ ئادەملىرىدىن باشقا ئويتاغلىق بىر قانچە قىرغىز مەرگەننى باشلاپ كەلگەن ئىدى. ئۇلار بىلەن سۆزلىشىپ ئۇلارنىڭ روھىدىن ئىلھاملاندۇق. ئۇلار قاچانلا بولمىسۇن ئۆزلىرىنىڭ قوراللىق قوزغىلاڭغا قېتىلىشقا ھەرزامان تەييار ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈشتى.

مەكتەپ ناھىيىسىدە، تاشمىلىقتا، بارىنلاردا خەلقە يامانلىق قىلغان خىتاي ئەمەلدار ناھىيىدىن ۋە باشقا يۇرتلاردىن قوغلاپ

چىقىرىلدى. گويا‌كى بۇ ئىنقىلابچىلارنىڭ قەدىمى يەتكەنلا يەردە ئازادلىق شوئار ياڭراپ خەلق بىر مەھەل بولسىمۇ خىتايسىز ئازاد رايون قۇرۇپ ئەزگۈچىلەردىن قۇتۇلغاندەك ھېس قىلىپ ئارام خۇدا ياشاش پۇرسىتىگە ئېرىشتى.

غەيرەتلىك روزى ھېكىم، 1968 ـ يىلى 12 ـ ئايدا قەشقەردە بىر مەھەل تۇرۇپ، قورال ياراق توپلاش ئۇچۇن قەشقەرگە بىر قانچە يۇز كىشىنى باشلاپ كەلدى. بۇلارنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك خىراجىتىدىن مىجىت ھاجى خەۋەر ئالدى. ئۇلار قەشقەر چىنىۋاغ مېھمانخانىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىدى.

نەزەرباغ باغئىربقدىكى ھەربىيلەرنىڭ تۇرالغۇسىغا كېچىدە باستۇرۇپ كىرىپ قورال ئىزدىگەن بولسىمۇ، ئۇيەردە قولغا چىققۇدەك قورال تاپالمىدى. قەشقەر شەھەرلىك ساقچى ئىدارىسىگە باستۇرۇپ كىرىپ قورال بۇلاشنى مەقسەت قىلغان بولسىمۇ، ئۇيەردىمۇ قورال چىقمىدى. قەشقەر ئەتراپىدا قورال تاپالمىغاندىن كېيىن مەكىت، يوپۇرغا، مارالبېشى قاتارلىق ناھىيىلەرگە بېرىپ قورال تاپالماي كېلىشتى، ھەر قېتىمقى ھەربكەتتە مىجىت ھاجى، مىجىت ساقى، روزى ھېكىم، ئەبەي تۇردى ۋە ئىمىن گۇيخۇالار بىللە بولغان ئىدى. ئۇلار قەشقەر شەھىرىدىن قورال ھەل قىلىشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلىپ يەتكەنىدى.

بىر كۈنى مىجىت ھاجى روزى ھېكىمدىن، ئىمىن گۇيخۇانى

نېمىشقا بۇ ئىشقا ئېلىپ كەلگەنلىكىنى سوراپسا: ـ «ئىمىن گۈيخۇانىڭ تەسىرى بار شەخسى، قولىدا نەچچە يۈزلىگەن چاپارمەنلىرى بار، ئازدۇر كۆپتۇر قوراللىرىمۇ بار، تەشكىلاتقا قېتىۋېلىشى ئۈچۈن خىزمەت ئىشلەش يۈزىسىدىن بىللە ئېلىپ كەلدىم، ئەگەر بىزگە قېتىلسا ياخشى، ئەگەر قېتىلماي بىزگە خائىنلىق قىلىدىكەن دەرھال يىغىشتۇرۇۋېتىمىز، ـ دېگەن ئىدى.

شۇنداق قىلىپ ئىمىن گۈيخۇامۇ بۇ تەشكىلاتقا ئەزا بولغان ئىكەن. قەشقەردىن ئۇمىدىنى ئۇزگەن روزى ھېكىم قەشقەردىن يۆتكىلىپ خوتەن تەرەپكە قاراپ پائالىيىتىنى يۈزلەندۈرگەن ئىدى. خوتەندە يېڭىدىن باش كۆتۈرگەن تۇرغۇن دېگەن بىرى بار ئىدى. ئۇ روزى ھېكىمنىڭ ئۇرۇمچىدە تونۇشۇپ قالغان دوستى بولۇپ، ئۇنىڭ خوتەندە ئۇستۇن ئەسكىرى كۈچكە ئىگە ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئۇنىڭ بىلەن تونۇشۇش ۋە ھەمكارلىشىش مەقسىتىدە خوتەنگە قاراپ يولغا چىقىدۇ.

روزى ھېكىم، غېنى ئابدۇللانى ئېلىپ خوتەنگە بارىدىغان، مەمەت كېرىم باشقا قېرىنداشلارنى باشلاپ ھازىرچە مەكىتكە قايتىدىغانلىقىنى قارار قىلىپتۇ.

مىجىت ھاجى، ئابدۇرېھىم ئەمەتلەر تاشمىلىققا بېرىپ ئۇيەردە قوشۇن زورايتىپ ئابدۇرېھىم سالى، ئىمىرھاجى يۈسۈپ، تۇرسۇن ئەبەي، ئەيسا قاسىم قاتارلىق كىشىلەرنى تەشكىلاتقا قوبۇل

قىلىپ، ئۇلارنىڭ قوراللىق قوزغىلاڭغا قاتنىشىش ھەققىدىكى ئىرادىسىنى يېتىلدۈرگەن.

تاشمىلىق ۋە بارىن يېزىسىدىكى ئادەملەر تاريختىن بىرى كۆپ ئىنقىلابنى بېشىدىن كۆچۈرگەن تەجرىبىلىك كىشىلەر يېتىشىپ چىققان يەر بولغاچقا، ئۇيەردىكى كىشىلەر مىجىت ھاجى باشلىق قوراللىق قوزغىلاڭغا ئادەم ئىشتىراك قىلىش سەپەرۋەرلىكىگە تىزدىن ئىپادە بىلدۈرۈپ، بىر قوراللىق كىچىك قوشۇن بارلىققا كەلگەن ئىدى.

سەپىدىشمىز روزى ھېكىم، كېيىنكى بىر قېتىملىق ئۇچرىشىشتا خوتەن ھەققىدىكى سەپىرى ھەققىدە توختىلىپ:

«مەن خوتەنگە زور ئۇمىدلەر بىلەن بارغان ئىدىم. ئەپسۇسكى، بۇ ئۇمىدلىرىم سۇغا چىلاشتى. مەن خوتەنگە بارسام تۇرغۇن دېگەن مەن بىلەن بىر مەقسەت بىر نىيەتتىكى دوستۇم قولغا ئىلىنغان ئىكەن. ئۇنىڭ ئورنىغا ئاممىۋى تەشكىلاتنىڭ مەسئۇلۇقىغا ئابلىز دېگەن بىرى تەيىنلەنگەن ئىكەن. مەن غېنى ئابدۇللا بىلەن ئىككىمىز ئۆزىمىزنى تونۇشتۇرۇپ كېلىش مەقسىتىمىزنى ئابلىزغا چۈشەندۈردۇق. ئابلىز بىزنى دەسلەپكى كۆرۈشكىنىمىزدە قىزغىن قوبۇل قىلدى. بىر قانچە كۈندىن كېيىن مەن ئۇنىڭغا كەلگۈسى ئېلىپ بېرىلىدىغان قوراللىق قوزغىلاڭ ھەققىدە كەسكىن پىكىر لايىھىمىزنىڭ بارلىقىنى ئېيتقاندا: مەن ھەرگىزمۇ ھۆكۈمەتكە

قارشى ھەربكەتتە بولمايمەن، سىلەرنىڭ ئۇنداق نىيىتىڭلار بولسا مەندىن ياخشىلىق كۈتمەڭلار!» ـ دەپ رەڭگى روھىدا تىز ئۆزگىرىش پەيدا بولغان ـ دېگەن ئىدى.

تەجرىبىلىك روزى ھېكىم دەرھال گېپىدىن يېنىۋېلىپ، يالغان ياسىما گەپلەر بىلەن بىز ئۆزلىرىنى تۇرغۇنىنىڭ ئورنىغا باشلىق بوپتۇ، دەپ ئاڭلاپ، بۇنى تەبرىكلەپ ئازراق بولسىمۇ سىلىگە بىردانە ئىلغار تېپتىكى تاپانچا، بىر دانا ماشىنا ئالغاچ كەلگەنتۇق، ـ دەپ ئاران قۇتۇلۇپ مەكتىكە قاراپ يول ئالغانىكەن.

روزى ھېكىم شۇنداق دەيدۇ:« ھازىر ھەممە ئادەم ئويغانغاندەك، ئۇيغۇرلاردا كۆتىرلىش كەيپىياتى يېتىلگەندەك بىلىنسىمۇ، جەمئىيەتتە خائىن، خىتاي پەرەس ئادەملەرمۇ ئاز ئەمەسكەن.... پۇرسەت تاپسام ئۇ مەلئۇننى چوقۇم يوقىتىۋېتىمەن، ئۇنداق بىر خائىننى يوقاتمىغۇچە بىزنىڭ ئىشلىرىمىزدا مۇۋەپپەقىيەت بولمايدۇ»،ـ دېگەن ئىدى. ئەپسۇس روزى ھېكىم كېيىنكى كۈنلەردە قوراللىق قوزغىلاڭغا تەييارلىق ئىشلىرى بىلەن جىددىيلىشىپ ئۇ مەلئۇننى يوقىتىدىغانغا ۋاقتى چىقماي قالغان ئىدى. مەرھۇمنىڭ ئارزۇ ئارمانلىرىنى كېيىنكى سەپداشلىرىمىز ئەمەلگە ئاشۇرسا ئەجەب ئەمەس.

روزى ھېكىم بىلەن غېنى ئابدۇللا ماشىنا ۋە ياخشى قوراللىرىن ئايرىلىپ قارا ماشىنىغا ئولتۇرۇپ مەكىت تەرەپكە كىتىۋاتسا پوسكام

كۆۋرۈكىنى ساقلاۋاتقان بىر تۈركۈم خىتاي ئەسكەرلىرىگە كۆزى چۈشىدۇ. ماشىنىدىن چۈشۈپ ئۇلارنىڭ قورال ياراق، ئەسكىرى كۆچىنى مۆلچەرلەپ دەرھال ھەربىكەتكە كېلىش نىيىتىگە كېلىدۇ. مەكىتكە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن دەرھال ئابدۇسەمەت ئوبۇل باشچىلىقىدا بىر بۆلۈك كىشىلەرنى ئەۋەتىپ پوسكام كۆۋرۈكىنى ساقلاۋاتقان خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ پۈتكۈل قوراللىرىنى بۇلاپ مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا مەكىتكە قايتىپ كېلىدۇ.

بۇ ۋەقە يۈز بەرگەندىن كېيىن روزى ھېكىم، مۇھەممەد ئىمىن قادىرلار بىر مەزگىل مەكىت مارالبېشى ئەتراپىدا قورال ياراق توپلاش ئادەم مەشىق قىلىش پائالىيىتى بىلەن جىددىي تۈتۈش قىلىۋاتاتتى. شۇ مەزگىللەردە توپلانغان قورال ياراق سانى ئانچە كۆپ ئەمەس ئىدى. بار بولغان قورال بىلەن نىشانلانغان مەقسەتكە ئاسانلىقچە يەتكىلى بولمايتتى.

تەشكىلاتقا مىجىت ساقىنىڭ قاتنىشىشىدا مىجىت ھاجى، ئابدۇرېھىم ئەمەتنىڭ رولى بار ئىدى. 3ـ دىن، ئاخۇنوپنىڭ مىجىت ھاجىنى سالامەت ئېلىپ كېلىشى ھەققىدە مىجىت ساقىگە بەرگەن يولىيورۇقى بار ئىكەن. ئۇندىن باشقا سەپداش مىجىت ھاجى تاشمىلىققا خىزمەت ئېھتىياجى ئۈچۈن بارغان بولغاچقا ھەممەيلەن جىددىيلىشىپ كەتكەن ئىكەن.

. . . . . .

ئابدۇربهمم پالۋاننىڭ ياربسى خىلى ياخشى بولۇپ ماڭغۇدەك بولغاندا قايتىشقا توغرا كەلدى. قايتىش يولىنى ئۆزگەرتىپ ئاختۇ ناھىيىسى بارىن يېزىسى، ساۋخۇ يولى بىلەن قايتىپ كېلىشكە توغرا كەلدى. چۈنكى، بۇلاقسۇ بىلەن ماڭمدىغان يولغا ساقچى ۋە ھەربىي ئىتلار ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىدى.

تاشمىلىقتىن ئابدۇربهمم سالى بىر ماشىنا ئادەم بىلەن بىللە قەشقەرگىچە ئاپىرىپ قويۇش ئۈچۈن يولغا چىقتى. بارىنغا كەلگەندە ماشىنا لايغا پېتىپ قىلىپ ماڭالمىغاندا بارىندىكى مەمەت ئىيساغا خەۋەر قىلغان ئىكەن، 150 دەك ئادەمنى ئېلىپ كېلىپ ماشىنىنى پاتقاقتىن چىقىرىپ مىجىتھاجىلارنى دوختۇرخانىنىڭ ئىچىگە باشلاپ، بىر نەچچە قوي ئۆلتۈرۈپ زىياپەت بېرىپ ئۇزىتىش تەييارلىقىنى قىلغان. بارىنغىمۇ ج خ ساقچى ئىتلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغان ئىكەن.

گەرچە ئۇ يەردىمۇ ئادەم بولغان بىلەن ئۇ ۋاقتىدا خەۋەرلىشىش ئۈسكۈنىلىرىنىڭ ناچارلىقىدىن مىجىت ھاجىنىڭ سالامەت قايتىپ كېلىشىنى توسۇپ قالالمىغان. (مىجىت ھاجىنى تونۇيدىغان بىر ج خ رازۋېدكىچى شۇ يەردە ئىكەن). ئابدۇربهمم سالى قەشقەر شەھىرىگىچە ئەكېلىپ قويۇپ قايتىپ كەتكەن. قەشقەر شەھىرىگە كىرگەندىن كېيىن ساقچىلارنىڭ بىر نېمە دېيىشىگە ھەققى يوق ئىدى.

ئېلىپ كەلگەن شوپۇر سۇ ئىدارىسىنىڭ ياغاچقا بارغان شوپۇرى ئىكەن، ئۇنى باشلاپ كەلگەندە مىجىت ھاجى: «سېنىڭ نېمە ئادەم بولۇشۇڭدىن قەتئىي نەزەر، بىزنى سالامەت قەشقەرگە ئېلىپ بارىسەن، يولدا ئاسىيلىق قىلساڭ، ھاياتىڭ بىلەن ئويناشقان بولىسەن!»،ـ دەپ راست گەپنى قىلىپ، قورالنى كېپىنىكىگە يوشۇرۇپ، يولغا چىققان. شوپۇرمۇ يامان ئەمەس ئادەم ئىكەن، يول بويى دىققەت قىلىپ ماشىنىنى ھەيدەپ، توساقلاردىن ئارامخۇدا ئۆتكۈزۈپ قەشقەرگە ساق سالامەت ئېلىپ كەلگەن.

ئەمدى بىز يەنە 1969 ـيىل 12ـ ئايغا قايتىپ كېلىپ سۆزىمىزنى داۋاملاشتۇرايلى

قەشقەر شەھىرىدە، يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتۈلگەن 4 تەشكىلات بىر بولۇپ، بۇنىڭ ئۈچى مۇشۇ مەزگىلگە كەلگەندە بىرلىشىپ كەتكەن ئىدى. بىرسىلام ئايرىم پائالىيەتتە ئىدى. ئۇ بولسىمۇ قوراللىق قوزغىلاڭ ئۇيۇشتۇرۇش تەرەپدارلىرى بولۇپ، بۇلارنىڭ بىر قىسمى مەكىت، مارالبېشى، يەكەن تەرەپتە، بىر قىسمى قەشقەر شەھىرى، تاشمىلىق، بارىن تەرەپلەردە جىددىي ھەرىكەتتە ئىدى.

بىرلىشىپ بىر گەۋدە شەكىللەندۇرگەن 3 تەشكىلات مەسئۇللىرى بىرلىككە كېلىپ بۇلارغا قول سېلىپ بېقىشقا ئۇرۇنغان. سىدىق شىرىپ ئاكا، ئاخۇنوپ باشلىق ئاكىلارنىڭ تەشەببۇسى بىلەن

بوشلۇققا ئەھمىيەت بېرىدىغان خەيرۇللا نىزامىدىن ئەپەندى، ئابدۇرېھىم ئەمەتنىڭ ھېسسىياتچانلىقىدىن پايدىلىنىپ شۇ يەرگە قول سالغان.

دەسلەپتە، يوشۇرۇنۇپ تۇرۇش ئۇچۇن ئابدۇرېھىم ئەمەتنىڭ ئۆيىدە پاناھلىنىپ، ئاندىن ئۆزلىشىپ بولغاندىن كېيىن ئابدۇرېھىم ئەمەتنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئۇ ئارقىلىق مىجىتھاجىنى قولغا كەلتۈرمەكچى بولغان. بىرلەشكەن تەشكىلات ئىچىدىكى سەپداشلار ئاساسى جەھەتتىن جەمئىيەتتىكى كادىرلار، باشلىقلاردىن تەركىب تاپقان يۇقىرى مەنسەپتىكى كىشىلەر ئىدى. ئۇ دەۋردە، ئۇلاردىن ھۆكۈمەتمۇ بىزار بولغانلىقتىن ئۇلار خالىغان ۋاقىتتا تارتىپ چىقىرىلىپ كۈرەش - پىپەن قىلىنىپ كوچىلاردا سۆرەپ يۈرۈپ « سازايى» قىلىنىۋاتقان كىشىلەر ئىدى.

ئۇلارنىڭ ھېچ قانداق ئەمەلىي ھوقۇقى يوق ئىدى. كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىمۇ ئۇلارنىڭ قولىدىن ھېچ قانداق ئىش كەلمەيدۇ، دەپ قارىلاتتى. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئاتىمىز ئاخۇنوپ، خەيرۇللا نىزامىدىنلەر ئالاھىدە شەخسىيلەردىن ئىدى. كىشىلەرنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالغان ھۆرمەتكە سازاۋەر ئوغلانلاردىن ئىدى.

خەيرۇللا نىزامىدىن ئۆتكۈر پىكىرلىك، تىرىشقاق، سەۋىيىسى يۇقىرى، ناتىق زات، يۈسۈپ سەھىدىمۇ ئۆتكۈر پىكىرلىك، كەمتەر، باشقىلار بىلەن ئاسانلا چىقىشىپ كېتەلەيدىغان يۇقىرى بىلىم

سەۋىيىسىگە ئىگە ناتىق زاتلاردىن ئىدى.

مەكتىتىكىلەرنى تەشكىلاتقا قوشۇۋېلىش ئۈچۈن مەجىت ھاجىنى ئاخۇنوپ يېنىغا تارتىپ مەقسەتنى ئېيتقاندىن كېيىن، مەجىتھاجى دەرھال مەكتىكە ئادەم ئەۋەتىپ روزى ھېكىم، مۇھەممەد ئىمىن قادىرلار بىلەن خەت ئالاقە قىلىپ ئۇلاردىن ئېنىق بىر جاۋاب ئالغاندىن كېيىن ئاخۇنوپقا خەۋىرىنى بەرگەن ئىدى.

ئەمما، شۇنىمۇ قىستۇرۇپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇكى، مەكىت، مارالبېشى، قەشقەر، تاشمىلىق قاتارلىق جايلاردىكى قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ ئىشتىراكچىلىرى، « بىز ھېچ قاچان سىرتىنىڭ ھامىيلىقىدا ئىش ئېلىپ بېرىشنى خالىمايمىز، ساپ ۋېجدانىمىز بىلەن قوراللىق قوزغىلاڭ قىلىمىزكى چەتئەلگە باغلىنىپ قىلىشنى خالىمايمىز، بىز قوراللىق قوزغىلاڭنى باشلىغاندا ياكى مەلۇم باسقۇچقا كەلگەندە بىزنى قوللايدىغان دۆلەتلەر ئوتتۇرىغا چىقىپ پوزىتسىيە بىلدۈرسە ئۇنىڭغا قاراپ ئىش تۇتايلى...»- دېيىشكەن ئىدى.

يارمۇھەممەت ئاكا كېلىپ مەجىت ساقىنى تەشكىلاتقا ئەزا قىلىش ھەققىدە ئاخۇنوپ، يۈسۈپ سەھىدىلەرنىڭ پىكرىنى مەجىت ھاجىغا يەتكۈزگەن.

مەجىت ساقى يەنى مەجىت سىلىڭنى تەشكىلاتقا قوبۇل قىلىش جەريانىدا كۆپلىگەن پىكىر ئىختىلاپلار مەيدانغا چۈشكەن، چۈنكى ئۇ

دەۋرده مىجىت ساقى ھۆكۈمەت تەرەپتىن گۈمانلىق ئۇنسۇر دەپ ھەرتەرەپتىن گۈمانلىنىپ تۇرۇۋاتقان، ھەمدە خەلق ئارىسىدىمۇ داۋقى چىققان مىللىي قەھرىمان ئىدى. لېكىن ئۇنى نېمە دەپ ئەزا قىلىش كىم ئارقىلىق ئۇنى ئۇندەككە كەلتۈرۈش ئىشى، كاللا قاتۇرىدىغان ئىشلاردىن ئىدى.

شۇ ۋەجىدىن مىجىت ساقىنى تەشكىلاتقا ئەزا قىلىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئۇنى بىر سىناپ بېقىش مەقسىتىدە بىرپارچە خىتاي ھۆكۈمىتىگە قارشى تەشۋىقات ۋاراقى تەييارلاپ، مىجىت ساقىنىڭ يانچۇقىغا سېلىپ قويىدىغان، ئەگەر ئۇ تەشۋىق ۋاراقىنى خىتاي ھۆكۈمىتىگە بەرسە ئۇنىڭغا يېقىنلاشمايدىغان، ئەگەر تەشۋىق ۋاراقىنى ئوقۇپ مەزمۇنى بويۇنچە بىزنى ئىزدىسە ئۇنىڭ بىلەن ئاشكارا سۆزلىشىدىغان ئۇسۇلنى قوللانغان، شۇنداق قىلىپ مىجىت ساقى ئۆزلۈكىدىن تەشكىلاتنى سۈرۈشتۈرۈپ تېپىپ، تەشكىلاتنىڭ نىزامنامىلىرىنى ئوقۇپ چۈشىنىپ ئاكتىپ ھالدا رەسمى ئەزا بولدى.

جەنۇبى تەڭرىتاغ بىيۇروسى بىر قاتار ھەربىكەتلەرنى ئېلىپ بېرىپ، مىجىت ساقى، مىجىت ھاجى، ئابدۇرېھىم ئەمەت، ئابدۇرېھىم سالى قاتارلىق دوستلار ۋە ئۇلارنىڭ قول ئاستىدىكى ئورۇنلار، مەسىلەن ـ قەشقەر شەھىرىدىكى قوراللىق كۈچلار، تاشمىلىق، بارىن، بۇلاقسۇدىكى كۈچلارنى ئۆز ئىختىيارىغا ئالغاندىن

كېيىن بىر قەدەر خاتىرجەم بولۇپ قوشۇننىڭ زورايغانلىقىدىن مەمنۇن بولغان ئىدى. مەكتەتكى دوستلار ئۆزلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلابى پارتىيىسىگە ئەزا ئاخۇنوپ باشچىلىقىدىكى بىر قوشۇن ئىكەنلىكىنى بىلىسىمۇ، كونكرېتنى ئىشلار ھەققىدە تېخى يېتەرلىك مەلۇماتقا ۋە تولۇق چۈشەنچىگە ئىگە ئەمەس ئىدى.

شۇ ۋەجىدىن بۇ ئىشنىڭ نەدىن ـ نەگىچە ئىكەنلىكىنى بىلىپ يېتىش مەقسىتىدە مۇھەممەد ئىمىن قادىر قەشقەرگە ئالاھىدە كەلگەن ئىدى. مۇھەممەد ئىمىن قادىر قەشقەرگە كېلىپ مىجىت ھاجى ۋە ئابدۇرېھىم ئەمەتلەر بىلەن كۆرۈشۈپ ئەھۋالنى تولۇق ئۇقتى. ھازىرغىچە بىر قانچە قېتىملىق سۆھبەتنىڭ يۈزە ھالدا پارتىزانلىق ھەرىكىتىدەك ئاددىيراق بولۇۋاتقانلىقىنى مىجىت ھاجى چۈشەندۈرگەن بولدى. مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ قەشقەرگە كېلىشىدىمۇ يەنە ئۆزىنىڭ ھاياتلىقىدا بىر توي قىلىپ ئاتا پەرزىنى ئادا قىلىش نىيىتىنىڭ بارلىقىنى، ئەمما كىم بىلەن قاچان توي قىلىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. گەرچە تويغا كېرەك بولغان نەرسە كېرەكلەرنى ئازدۇر كۆپتۇر سېتىۋالغان بولسىمۇ، توي ۋاقتىنى ۋە نەدە قىلىدىغانلىقىنى سېر تۇتۇپ بىر نېمە دېمىگەن ئىدى.

40 ـ يىللاردىكى شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلابى مەملىكەتنىڭ ھەممە يېرىدە پارتىلىغاندا قەشقەرنىڭ ئوپال، تاشمىلىق،

تاشقورغان، ئويتاغ ئەتراپلىرىدا پارتىزانلىق ھەرىكىتى كەڭ ئەۋج ئالغان، تاشقورغاندا شىرىن بەگ، سىدىق شىرىپ، ئوپالدا ئەنجان باي، تاشمىلىقتا يۈسۈپ ۋاگان (مەرھۇم قورالىق قوزغىلاڭچىلىك ئەزاسى ئىمىر ھاجى يۈسۈپنىڭ دادىسى) قاتارلىقلار گومىنداڭغا قارشى قاقشاتقۇچ قورالىق ھەرىكەتلەرنى ئېلىپ بارغان ئىدى.

بۇ ئىنقىلاب كېيىنكى ۋاقىتتا شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئىرادىسىگە قارشى ھالدا سوۋېت ئىتتىپاقىدەك « ئۇلۇغ دۆلەت» بۇ زېمىنىنىڭ تەقدىرىنى گومىنداڭدىن گۇڭچەنداڭغا سېتىپ بەردى. بۇ زېمىن قولدىن قولغا ئۆتۈپ زالىملارنىڭ زۇلۇم قىلىدىغان مەيدانىغا ئايلىنىپ قالدى.

خىتاي كومۇنىستلىرى ئۇيغۇرىستان زېمىنىدا بۇرۇن خىتايغا قارشى چىققان ئۇيغۇرلارنى بولۇشىغا جازالىدى. قەشقەردە خىتاي تەرىپىدىن جازالانغانلارنىڭ سانى ھەددى ھېسابسىز بولدى. خىتاينىڭ زالىملىق دەرىجىسى تارىختا ئۆتكەن ھەرقانداق بىر ھاكىمىيەتتىن نەچچە ھەسسە ئېشىپ كەتتى.

باشقىلار جانىنى ئاغرىتىدىغان قاسساپ بولسا كومۇنىستلار يالغان ياۋىداق سۆز سىياسىي ھەرىكەتلەر بىلەن ئاۋام خەلقىنى قان چىقارماي باستۇردى، شۇڭلاشقا قەشقەر خەلقى زالىملارنىڭ زۇلۇمىدىن زار قاقشىغاچقا ھازىرمۇ كۆرەشلەر توختىماي داۋاملىشىۋاتىدۇ.

بۇ زېمىن شۇنداق ئەزىز زېمىن ئىكەنكى ـ ئابدۇقادىر دامۇللامدەك ئالىم، ئىنقىلابچى تەرەققىيپەرۋەر زاتلارنى تەربىيىلىگەن بولسا، كېيىنكى دەۋرلەردىمۇ يەنە ئەنجانباي، يۈسۈپ ۋاگان، ئاخۇنوپ، خەيرۇللا، ئوسمانجان، مۇھەممەد ئىمىن قادىر، روزى ھېكىم، مىجىت ساقى، ئابدۇكېرىم لەڭزازا، نىزامىدىن ئابدۇرېھىم، مەريەم، جېلىل قارى، يۈسۈپ قادىر داۋۇت، ھاۋۇت پاۋان، سىدىق توختى قاتارلىق مەرھۇم ئىنقىلابچىلارنى ۋە تۇردى ئىلى، سىدىق شىرىپ، يۈسۈپ سەئىدى، ئابدۇرېھىم ئەييۇپ، ئابدۇكېرىم ھامۇت، سىدىق ھاجىم سائەتچى، مىجىت ھاجى، ئابدۇرېھىم بۇرۇت، ئابدۇرېھىم سالى، ئابدۇرېشىت ھاجى كېرىمى، مەمەت ئىلى تۆرەخان، مەمەت ئەلىخان ئاكا، قاتارلىق ۋەتەنپەرۋەر زاتلارنى تەربىيىلەپ يېتىشتۇرۇپ خىتاي ھاكىمىيىتىگە قارشى كۈچ ھازىرلاپ بەردى.

ئالاھىدە ئىنقىلابچىلاردىن يەنە ئابلىمىت دامۇللام ھاجىم، رەھمىتۇللا قاربھاجىملار تا ھازىرغىچە كۆرەشنى بوشاشتۇرماي ۋەتەن مىللەتنىڭ تەقدىرىگە كۆڭۈل بۆلۈشنى توختاتقىنى يوق!...

گەرچە بۇ زېمىندا ياخشى كىشىلەر ھېسابسىز نۇرغۇن بولسىمۇ يەنە بەزى ئىنسانلار بارکى، ئۇلار كۈن ئۆتكۈزۈش كويىغىلا كىرىۋالغان، بۇرۇنقى ئىشلاردىن نەتىجە چىقمىغاندىن كېيىن ھەممىدىن ئۈمىدسىزلىنىپ، پەقەتلا مۇسۇلمانداركىلىقىنىڭ بۇرچىنى ئادا قىلسىملا بولدى، نامار ئوقۇپ، بالىلارنى ئوقۇتۇپ ئۇلار

بىلەن بىر كۈن بولسىمۇ خاتىرجەم ئۆتسەم مۇشۇنىڭ ئۆزى كۈپايە دەيدىغان كويغا كىرىۋالغان.

مەسىلەن ئۇلار كىمنى كۆرسە: «نامازنى ئوقۇيالىلىمۇ؟ تاھارەتلىرى بارمۇ؟ نامаз ۋاقتى بوپ قالدى، ئائىلىمىزدە ئاتا-ئانىمىزنى ياخشى مۇھاپىزەت قىلىۋاتىمىز»، - دەپ ئاكاڭ كىمنى ئالسا يەڭگەڭ شۇ، - دەيدىغان كوچىغا كىرىۋالغان.

ئۇلار ھازىر چەتئەلدە ياشاۋاتقان خوتۇن بالىلىرىدىن ئايرىلىپ يەككە يېگانە ياشاپ بارلىقىنى ۋەتەن مىللەتنىڭ ئازادلىقىغا ئاتىغان ساناقسىز ئابدۇرىشىت ھاجى كېرىمىدەك ئىنقىلابچىلارنى ئەستىن چىقىرىپ قويدى...

ئۇلار قانداقتۇر كىچىككىنە تۇرمۇش ھالاۋىتىدىن ھەممىنى ئۇنتۇپ ئۆزلىرىنى « بەختىيار» ياشاۋاتقاندەك ھېس قىلغان بۆلۈشى مۇمكىن.

ھەرقانداق ئادەم، چوڭ بىر زالىمنىڭ قولىدا تۇرۇۋاتقاندا ئۆز خەلقىنى تېخىمۇ ئۇنتۇماسلىقى لازىم، چۈنكى ئۇلارمۇ سېنىڭ مىللىتىڭ. سېنىڭ خەلقىڭ، سېنىڭ قان - قېرىندىشىڭ! ئۇلار چەككەن ئازاب، سېنىڭ ئازابىڭ، ۋەتەن ئازاد بولماي تۇرۇپ سېنىڭ يېگەن ھەر بىر شېرىن نەرسەڭمۇ سەن ئۈچۈن زەھەردۇر!

ۋەتەن مىللەت ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان بۇ مۇجادىلە ئۇزۇن مۇددەت بولغان بولسىمۇ بوشاپ قىلىشقا ھەرگىز بولمايدۇ، بەلكى

هوشيار تۇرۇش كېرەككى بۇ ۋەتەن ئۈيغۇرنىڭ ۋەتىنى هامان بىركۈن ئازادلىققا ئېرىشىدۇ!

*****

ئەمدى قوراللىق قوزغىلاڭغا ئائىت ئىشلار هەققى توختىلىپ ئۆتىمىز

1969 ـ يىلى 4 ـ ئاي مەزگىللىرى بولسا كېرەك، ئاتىمىز ئاخۇنوپ يارمۇهەممەت ئاكا ئارقىلىق مىجىتهاجىنى چاقىرتىپتۇ. مىجىتهاجى ئاتىمىز ئاخۇنوپنىڭ ئۆيىگە بارغاندا ئۇكىشىنىڭ كەيپىياتىنىڭ ئانچە ياخشى ئەمەسلىكىنى سەزگەن هەمدە بىرەر مۇشكۈل مەسىلىگە دۇچ كەلگەندەك قىياپەتتە ئىكەنلىكىنى كۆرگەن. مىجىتهاجىنى كۆرگەندىن كېيىن يۈرىكىدىكى سۆزىنى قىلغان « بىزنىڭ سەپداشلىرىمىز ئىچىدە ۋىلايەتلىك ساقچى ئىداريسىدىكى مامۇتجان هەققىدە ئوخشىمىغان پىكىر قاراشلار بار، پىكىرلەر بىريەرگە كېلەلمەيۋاتىدۇ، بەزىلەر مەخپىي جازا بېرەيلى

دېسه، بەزىلەر تولۇق تەكشۈرۈپ ئاندىن بىر نېمە دەيلى دەيدۇ، جازا بېرىشتە چىڭ تۇرغانلاردىن خەيرۇللا بەكرەك تەكىتلەۋاتىدۇ، مېنىڭ كۆز قارىشىمۇ تەكشۈرۈپ ئاندىن بىر تەرەپ قىلساڭلار» ـ دەيدۇ. مەجىتهاجى ئاخۇنوپنىڭ پىكرىگە قوشۇلۇپ ئالدىن تەكشۈرەيلى، راستتىنلا جازا بېرىشكە تېگىشلىك بولسا جازا بېرىش تەس ئەمەس، ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتەمدۇق، ياكى پۈت قولىنى كېسىۋېتىپ ناكا قىلىپ قويامدۇق ئۇ بىر ئاددىي ئىش دەپ تەسەللى بېرىدۇ.

قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ مەكىتتىكى كۈچلىرىنى تەرتىپكە سېلىش ئۈچۈن خەيرۇللا ئەپەندى مەكىتكە باردىغان بولۇپ جەنۇبىي تەڭرىتاغ بىيۈروسى تەرىپىدىن ماقۇللانغان ئىدى. ئەمما، خەيرۇللا ئەپەندى شۇ كۈنلەردە خىتاي ساقچى دائىرىلىرى تەرىپىدىن تۇتۇش بۇيرۇقى چىقىرىلغان ئالاھىدە شەخسى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى قانداق قىلىپ مەكىتكە ساق سالامەت ئاپىرىش مەسىلىسى بەك مۇھىم مەسىلە ئىدى. شۇ ۋەجىدىن خەيرۇللا ئەپەندىنى ئۇزىتىش ئۈچۈن بىر گۇرۇپپا قوراللىق كىشىلەر تەيىنلەندى. بۇ ئىشقا مەجىت هاجى باشتىن ئاياغ خەيرۇللا ئەپەندىنىڭ بىخەتەرلىكىگە مەسئۇل بولىدىغان بولدى. خەيرۇللا ئەپەندى توپىدا تۇرۇپ تۇرىدىغان، مەجىت ساقى يول ئۈستىدىكى بىخەتەرلىكىگە مەسئۇل بولۇپ قوراللىق قوغدايدىغان بولدى. چۈنكى شۇ كۈنلەردە مەجىت ساقىنىڭ قەشقەردىكى ئابرۇيى چوڭ، ئاممىۋى تەشكىلات ئىچىدىكى

نوپۇزى يۇقىرى ئىدى.

مەجىت ھاجى بىلەن مەجىت ساقى چىنىۋاغ مېھمانخانىسىنىڭ يېنىدىكى يولدا مەرھۇم يولۋاس ھەسەنىنىڭ ماشىنىسىغا چىقىپ، ئابدۇرېشىت ئىسمائىلنىڭ ھەمراھلىقىدا خەيرۇللا تۇرۇۋاتقان يەرگە باشلاپ ئاپاردى. خەيرۇللا ئەپەندى تۆشۈكدەرۋازىدىكى ياربېشىغا چىقىپ كېتىدىغان يولنىڭ ئېغىزىدىكى سىيىت ئاخۇن دېگەن كىشىنىڭ ساريېيىنىڭ 2ـ قەۋىتىدە ياتقان ئىكەن.

ئابدۇرېشىت ھاجى كېرىمى بىلەن مەمەتئىلى تۆرەخان بىللە ئىكەن. بىز ماشىنىغا چىقىپ يولغا ماڭغاندا باشقىلار قايتىپ كېتىشتى ئەمما، ئۇلار بىزنىڭ نەگە بارىدىغانلىقىمىزنى بىلمەيتتى.

گەرچە ئابدۇرېشىت ھاجى كېرىمى، مەمەتئىلى تۆرەخانلار بىلەن بىز بىر ئىدارىدە ئىشلىگەن بولساقمۇ ئۇلارنىڭ بۇ تەشكىلاتتا بارلىقىنى زادى بىلمەيدىكەنمىز.

بىز يولغا چىقىپ خېلى ماڭغاندىن كېيىن ئابدۇرېشىت ھاجى كېرىمىنىڭ خەيرۇللانىڭ مۇئاۋىنى ئىكەنلىكىنى، مەمەتئىلى تۇرەخانىنىڭ تەشكىلاتتىكى يەنە بىر مۇھىم شەخسى ئىكەنلىكىنى خەيرۇللانىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغان ئىدۇق. شۇندىن كېيىن مەجىت ھاجى ۋە مەجىت ساقىلار ئابدۇرېشىت ھاجى بىلەن مەمەتئىلى تۆرەخانلارغا ئالاھىدە ھۆرمەت بىلەن قارايدىغان بولغان.

بىز مەكتىكە ماڭغان 3 نەپەر كىشى يولغا چىقىپ قەشقەر

ئايدرۇمغا بارغاندا ماشىنىدىن چۈشۈپ بىرمەھەل قورال ئېتىپ قوراللىرىمىزنى سىنىۋالدۇق ۋە ئازراق ھەربىي مەشىق قىلىۋالدۇق. تاپانچىلىرىمىزدىن چىققان ئوق دەل نىشانغا تېگەتتى يولۇچىلارمۇ بىزگە مىيىقىدا قاراپ كۈلۈپ قويۇپ تاماشا قىلاتتى...

بىز شۇ كۈنى يولبويى ئالدىرىماي يول يۈرۈپ كەچ سائەت يىگىرمە يېرىمدا سانساكوغا يېتىپ باردۇق. مارالبېشىغا قاراپ كېتىۋاتقىنىمىزدا يولدا بىر بۆلۈك كىشىلەر يولىمىزنى توسۇپ قورال تەڭلەپ ئالدىمىزغا چىقتى. مىجىت ساقى دەرھال ماشىنىدىن چۈشۈپ ئۇلاردىن سەنلەر كىمنىڭ ئادىمى؟ نېمە دەپ بىزنىڭ يولىمىزنى توسىشىسەن دېگەندە، بىرى دەرھال مىجىت ساقىنى تونۇۋېلىپ، ۋاي بۇ مىجىت سېلىڭ كەن!، دەپ ۋارقىراپ دەرھال يولنى بوشاتقان.

ئەسلىدە ئۇلار مارالبېشىدىكى تاغتۇرا ئىمىن گۈيخۇا دېگەن ئادەمنىڭ ئەسكەرلىرى ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەسكەر باشلىقى قارى دېگەن بىر تاجىك يىگىتى بولۇپ كېيىنكى كۈنلەردە قەشقەر شېپىڭ گوڭسىدا ئىشلىگەن ئىدى. ئۇ مىجىت سىلىڭنى باشلاپ، ئىمىنگۈيخۇانىڭ ئاشلىق ئىداربىسىدىكى تۇراربغا باشلاپ ئاپاردى. ئىمىن گۈيخۇا دەرھال بىر تۇركۈم ئەر ئاياللارنى مىجىت سىلىڭنىڭ خىزمىتىگە سەپ قويۇپ ئۆزى غىمىسسىدا تۇمشۇق تەرەپكە قېچىپ

كەتكەن.

شۇ كېچىنى مارالبېشىدا ئۆتكۈزۈپ ئەتىسى سېرىق بويىغا قاراپ يولغا چىققان. سېرىق بويىغا كەلگەندە، سېرىق بويىدىكى ئاممىۋى تەشكىلاتنىڭ باشلىقى ئابدۇكېرىم ئاخۇن بۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ قارشى ئالغان ھەمدە كېچىسى سازەندىلەرنى چاقىرتىپ ساز چېلىپ بەزمە قىلىپ، راسا مېھماندارچىلىقتا بولغان، ئەتىسى بىلقىز خانىم دېگەن دوختۇر ئايال بۇلارنى مېھماندارچىلىققا چاقىرىپ پۈتۈن قويلارنى كاۋاپ قىلىپ كاتتا ھەشەمەت بىلەن مەجىت سىلىڭنىڭ شەرىپىگە دوسقان سالغان.

گەرچە شۇ كۈنلۈك مېھماندارچىلىقتا شۇنچە چوڭ داستىخان سېلىنغان بولسىمۇ ئاز بىر قىسىم كىشىلەر شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئۆزىنىڭ مىللىي قەھرىمانى مەجىت سىلىڭنى كۆرۈش شەرىپىگە ئېرىشكەن، مېھماننىڭ شەرىپى ئۈچۈن نەدىندۇر ئەنجۇر تېپىپ كېلىپ ئەنجۇرده مېھمان قىلغان. مېھماندارچىلىق ئاخىرلاشقاندىن كېيىن قايتىش سەپىرىدە، بىلقىز خانىمنىڭ 8 ئايلىق مائاشىنى ئىمىن گۈيخۇانىڭ بەرمىگەنلىكىنى بىلگەن مەجىت سېلىڭ ئۇنىڭ سەۋەبىنى سۈرۈشتۈرۈپتۇ.

ئەسلى ئىش مۇنداق ئىكەن، مەكتىتىكى روزى ھېكىملار سېرىق بويىغا كېلىپ خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ قوراللىرىنى بۇلاپ قايتىش سەپىرىدە، روزى ھېكىمنىڭ بۇ بىر يۈرۈش ئەسكەرلىرىنى بىلقىز

خانىم كاتتا مېھمان قىلىپ ئۆزىنىڭ ئۇلارنى قوللايدىغانلىقىنى ئىزھار قىلغان ئىكەن. ئىمىن گۈيخۇا بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن بىلقىز خانىمنىڭ 8 ئايلىق مائاشىنى بەرمىگەن ئىكەن.

مىجىت سېلىك دەرھال ئابدۇكېرىم ئاخۇننى چاقىرتىپ«مەن مۇشۇ يەردىن كەتكۈچە ماڭۇ خانىمنىڭ 8 ئايلىق مائاشىنى ئەكېلىپ بېرىڭلار »،ـ دەيدۇ. ئابدۇكېرىم ئاخۇن مۇناسىۋەتلىك كىشىلەر بىلەن كۆرۈشۈپ بىلقىز خانىمنىڭ 8 ئايلىق مائاشىنى ئەكېلىپ بېرىدۇ. شۇنىڭدىن كۆرۈڭالغىلى بۆلىدىكى، مىجىت سىلىڭنىڭ مارالبېشى تەۋەسىدە ئابرۇيى ناھايىتى يۇقىرى ئىدى.

ئۇلار مېھماندارچىلىقتىن قايتىپ يولغا ماڭايلى دەڭاتسا، ئىمىن قۇشلار ئاكا ـ ئۇكا مىجىت سىلىڭنى مېھماندارچىلىققا تەكلىپ قىلىپ زادىلا ئۇنىمايدۇ. مىجىت سېلىك، مىجىت ھاجى، خەيرۇللا ئەپەندىلەر سېرىق بويىدا يەنە بىرنەچچە سائەت تۇرۇپ قىلىشقا مەجبۇر بولىدۇ. مەكتەكە بارغۇچە يول بويى مىجىت سىلىڭنى كۆرىمىز دېگۈچىلەر ۋە ئۇنى مېھمان قىلىۋالايلى دېگۈچىلەرنىڭ سانى كۈندىن ـ كۈنگە ئېشىپ بارغان، شۇنداق قىلىپ يول مېھماندارچىلىقى بىلەن ئەسلىدىكى مەكتەكە يېتىپ بېرىش پىلانىدىن ئۇزىرىپ كەتكەن، مەكتىتىكى سەپداشلار ئۇلارنىڭ شۇ چاقىچە يېتىپ كېلەلمىگەنلىكىدىن ئەنسىرەپ ئالدىغا ئادەم ئەۋەتكەن. يولبويىدىكى سان ساناقسىز ئۇيغۇر دېھقان، قىز

يىگىتلىرى « ياشىسۇن مەجىت سېلىڭ!» دەپ شوئارلار توۋلىغان...

مەكتەتسىن كەلگەن ئالاقىچى دەرھال يول باشلاپ بۇلارنى مەكتەكە ئېلىپ كەتكەن، يەنە ئاز بولمىغان ئۇيغۇر قىز-يىگىتلىرى مەجىت سىلىڭنى كۆرەلمىگەنلىكىدىن ھەسرەتلەنگەن...

مەكتەكە باردىغان چاغدا ئاتىمىز ئاخۇنوپ، مەجىت ھاجىغا مەكتەتىكى سەپداشلارغا ئازراق پۇل ئىلىۋېلىڭلار دەپ تاپالايدۇ، مەجىت ھاجى ئۇلاردا پۇل كۆپ، ئازراق تىللا ئىلىۋالايلى، دەپ ئون سومىلۇق تىللادىن 15 دانە ئىلىۋالىدۇ. بۇنى روزى ھېكىمگە «ئاخۇنوپىنىڭ سوۋغىتى» دەپ، بەرگەندە، روزى ھېكىم ئۇ تىللانى ئالماي، بۇنى مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا بېرەيلى، قىينىچىلىقى بار يىگىتلەرگە بەرسۇن، دەپ ئالغىنى ئۇنىمايدۇ. ئەمەلىيەتتە، بىز ئويلىغاندەك ئۇلارنىڭ پۇلىمۇ يوق ئىكەن. تۇرمۇشى ئاران ئاران ئۆتەۋاتقان ھالەتتە ئىكەن. پەزىلەتلىك روزى ھېكىم، خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ قورالىلىرىنى بۇلاپ قورال توپلىغانكى ھېچ قاچان پۇل توپلىغان ئەمەس ئىكەن.

روزى ھېكىم ئۆزى تۇتۇۋاتقان بىر 54 لىك تاپانچىنى مەجىت ھاجىغا سوۋغا قىلىپ بېرىپتۇ. مەجىت سىلىڭغا بىر دانە ئاپتومات سوۋغا قىلىپ بېرىپتۇ. ئابدۇكېرىم ئاخۇنمۇ مەجىت سىلىڭغا ناھايىتى جىق ئوق سوۋغا قىلىپتۇ.

مەكتتىن قايتىپ كېلىشىدە سېرىق بويىغا كەلگەندە مىجىت سىلىكىنىڭ قوغدۇغۇچىسى باتۇرنىڭ تاپانچىسىدىن ئوق چىقىپ كېتىپ قېلىپ، يوتىسىنى زەخمىلەندۈرۈالمىدۇ، باتۇرنى سېرىق بويا دوختۇرخانىغا قالدۇرۇپ قالغانلار قەشقەرگە قاراپ يولغا چىقىدۇ.

قەشقەرگە كەلگەندىن كېيىن خەيرۇللا ئەپەندى ۋە مىجىت هاجىلار ئايرىم ـ ئايرىم هالدا مەكتتىكىلەرنىڭ ئەمەلىي ئەهۋالى، قورال ياراقلارنىڭ سەپلىنىش ئەهۋالى، ئەسكەرلەرنىڭ روهى هالىتى، ئىنتىزامچانلىقى، جەڭگىۋار روهى... قاتارلىقلارنى ئېگەللىگىنىچە دوكلات قىلىدۇ...

مىجىت هاجىنىڭ دوكلاتىدا، روزى هېكىملەر «ئومۇمىي يۈزلۈك قوزغىلاڭ قىلىپ 50ـ 60 مىڭ ئادەم بىلەن چىقىپ كېتىپ پارتىزانلىق هەرىكىتى ئېلىپ بارايلى، ئەگەر مەغلۇپ بولساقمۇ ناممىز تارىخ سەھىپىسىدە قالسۇن»،ـ دېگەنلىكى هەققىدىكى مەزمۇنلار يەر ئالغانكەن. تەييارلىقلارمۇ ئاساسى جەهەتتىن پۈتۈپ قالغان ئىدى شۇنىڭ بىلەن ئاخۇنوپمۇ روزى هېكىمنىڭ پىكرىگە قوشۇلىدۇ.

دەل شۇ پەيتتە، ئۇرۇمچىدىكى مەركىزى بىيۇرودىكى بەزى باشلىقلار قولغا ئىلىنىپ كېتىپ يېڭى باشلىق ئوتتۇرىغا چىققان، پىكىر ئىختىلاپلار تازا ئەۋج ئالغان ۋاقىت ئىكەن. توختى قۇربان، نىياز ئۆمەر، ئىدرىس، مۇتەللىپ قاتارلىقلار قولغا ئىلىنىپ

ئىسمائىل ئىبراھىم بۆرتالا يولى بىلەن چەتكە قاچقان ۋاقىت ئىكەن.(ئىسمائىل ئىبراھىم گەرچە سالامەت چەتكە چىقىپ كېتىپ ئالمۇتاغا ئورۇنلاشقان بولسىمۇ، كېيىن جۇڭگو ـ سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ مۇناسىۋىتى نورمالىلىشىپ قالغاندا، جۇڭگونىڭ جاسۇسلىرى بىلەن سوۋېتنىڭ جاسۇسلىرى بىرلىشىپ مەرھۇمنى ئۆز ئۆيىدە بوغۇزلاپ ئۆلتۈرۈپ سۇغا تاشلاپ قويغان ئىكەن. ۋەتەندىن چىققان بىر ياش زىيالىي ئىسمائىل ئىبراھىمنى سوربغاندا، يۈرۈك ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىپ پەتىلەپ كېلەيلى،ـ دەپ ئۇنىڭ ئۆلۈش پاجىئەسىنى سۆزلەپ بەرگەن. مەرھۇم ئىسمائىل ئىبراھىم خىتايلارنىڭ قولىدىن قېچىپ كېيىن شۇلارنىڭ قولى بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن.)

قەشقەردىكى ئاخۇنوپتىن باشقا كىشىلەرنىڭ مۇنداق بىر چوڭ ھەربكەت ئېلىپ بېرىشقا قوشۇلماسلىقىدا مۇنداق بىر سەۋەب بارئىدى.

ئۇلار باشقىلارنىڭ كاساپىتىگە كەتمەستىن تىنچ ئامان چېگرادىن ئوغرىلىقچە چىقىپ كېتىشنى ئويلايتتى. ھەرگىزمۇ يۇقىرىقىدەك چوڭ قوزغىلاڭغا قوشۇلمايتتى. ئاقىۋەت شۇنداق بولدى. جەنۇبىي تەڭرىتاغ بىيۇروسىنىڭ يىغىنىدا ئاخۇنوپ ئومۇمىي يۈزلۈك قوزغىلايلى، مەكىت، تاشمىلىقتىكى مەسئۇل خادىملارنىڭ شۇنداق تەلىپى بارکەن، بىز پەقەت تۇرۇپلا بەرسەك بولىدىكەن دېسىمۇ،

باشقا گۇمانلىق كىشىلەر يالغاندىن ئۇرۇمچىدىكى رەھبەرلىكتىن رۇخسەت ئالماي تۇرۇپ ئۇنداق چوڭ ھەربكەت قىلالمايمىز،ـ دەپ قوشۇلمىغان...

يولغا چىقىشتىن بىر قانچە كۈن ئىلگىرى ئاتىمىز ئاخۇنوپ، مىجىت ھاجى، ئابدۇرېھىم ئەمەتنى چاقىرتىپ: «مەن گەرچە بىرىنچى قول رەھبەر بولساممۇ، سان جەھەتتىن باشقىلار كۆپ سانىنى ئىگىلەپ كەتتى، ئۇلارنىڭ پىكرىگە قوشۇلماي ئىلاجىم يوق، ھازىرچە بىرىنچى تۇركۈمدە پاش بولۇپ قالغان سەپداشلار مۇھاسىرىدىن بۆسۈپ چىقىپ كېتىدۇ، قالغانلار ئىككىنچى تۇركۈمدە چىقىدۇ،ـ دەپ قارار قىلدۇق، مەن ئامالسىز قوشۇلدۇم، ئىلاجى بولمىدى... سىلەر مەكتىتىكى سەپداشلار بىلەن ھوشيار تۇرۇپ، بىز يېتىپ بارغۇچە جىم تۇرۇپ بىزنىڭ ئۆتۈپ كەتكەنلىك خەۋىرىمىز بىلىنگەندىن كېيىن ئومۇمىي يۈزلۈك قوزغىلىپ چىقىڭلار، جەنۇبى تەڭرىتاغ بىيۈروسىنىڭ خىزمىتى ھازىرچە ئابدۇكېرىم ھامۇتقا تاپشۇرۇلدى، يېقىندىن يارەمدە بولارسىلەر،ـ دېگەن ئىدى.

1969 ـ يىلى 08ـ ئاينىڭ 21ـ كۈنى شەرقىي تۇركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى قەشقەر بىيۈروسىنىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن قەشقەردىن ۋە مەكتىتىن بولۇپ ھەرقايسى ئۇرۇش لىنىيىدىكى بىر قىسىم شەخسلەر ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا

يولغا چىقىدۇ.

بۇلار ئەسلىدىكى پىلان ئۈچرىشىش نوختىسى سۇغۇن چازىغا كەلگەندە دۇشمەننىڭ قاتمۇ-قات مۇھاسىرىسىگە ئۇچراپ بىر قەپەس ئىلىشقاندىن كېيىن ئامالسىزلىقتىن ئەسىرگە چۈشۈپ قالىدۇ. قەشقەردىن كەلگەن ئاخۇنوپ باشچىلىقىدىكى قوشۇن دۇشمەننىڭ مۇھاسىرىسىنى بۆسۈپ ئۆتۈپ تاققا قاراپ يول ئالىدۇ. ماشىننى تاشلاپ پىيادە يولغا چىققان ئاخۇنوپ قوشۇندىكىلەر ئىككى كېچە بىر كۈندۈز يول يۈرۈپ ئاچلىق ۋە ئۇسسۇزلۇقتىن بىرئۆلەپ بىر تېرىلىپ ئاران دېگەندە ئاتۇشنىڭ ئارپىلىق كەنتىدىن ئۆتۈپ قاراجۇلنىڭ كەڭرال دېگەن يېرىگە بېرىپ ئورۇنلىشىدۇ.

قەشقەردىن بىرگە يولغا چىققان قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ئارتىسى تەمبۇرچى خالىق هاجى يولدىن ئادىشىپ قوشۇننى تاپالماي، كاتتايلاقنىڭ بىر قانچە ئوتۇنچىغا ئۇچراپ ئۇلارغا ئەگىشىپ قەشقەرگە كېلىۋالىدۇ. ئەمما ماشىنىدا ئۇنىڭ تەمبۇرى قىلىپ قالغاچقا ئۇنىمۇ قەشقەردىن تۇتۇپ تۇرمىغا تاشلايدۇ.

ئاخۇنوپ باشچىلىقىدىكى قوشۇن ئاتۇشنىڭ قاراجۇل يېزىسىغا يېتىپ بارغۇچە، قوشۇننى ئىزدەپ يۈرگەن خىتاي ئەسكەرلىرى يەرلىك مىللىي مۇناپىقلارنىڭ ئەقىل كۆرسىتىپ يول باشلىشى بىلەن ئاخۇنوپلار يەرلەشكەن يۇلغۇنزارلىق كەڭرالغا كېلىپ

قوراللىق ئېتىشىش بولىدۇ. ھەر ئىككى تەرەپتىن نۇرغۇن ئادەم چىقىم بولىدۇ. تەپسىلاتىنى ھازىر چەتئەلدە تۇرۇۋاتقان شۇ ئۇرۇشقا قاتناشقان تېرىك شاھىت ئابدۇرېشىت ھاجى كېرىمى تولۇق مەلۇمات بېرەلەيدۇ...

ئۇرۇش مەيدانىدا مەرىيەم شېھىت بولىدۇ. 16 ياشلىق نىزامىدىن دۇشمەن ئوقىدا شېھىت بولىدۇ. ئاتىمىز ئاخۇنوپ ئۆزىنى ئۆزى ئېتىپ ئۆلۈۋالىدۇ. مەجىت ساقىمۇ ئۆزنى ئېتىۋالغان بولسىمۇ ئاتقان ئوق دەل جايىغا تەگمەي، مېڭە قىسمىنىڭ بىر تەرىپىنى ئېغىر زەخمىلەندۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مەجىت ساقىنىڭ سۆزلەش ئىقتىدارى يوقىلىدۇ. 1970ـيىلى 7ـئايدا شەرقىي تۈركىستان زېمىنىدا 78 ئادەمنى بىرلا ۋاقىتتا ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىپ ئاتقاندا مەرھۇم مەجىت ساقىمۇ شۇ قاتاردا شېھىت بولىدۇ، توختى قۇربان، نىياز ئۆمەرلەرمۇ شۇ قاتاردا ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان ئىدى.

خەيرۇللا ئەپەندى بىلەن ئوسمانجان ئاكا ئەڭ ئاخىرقى بىرتال گېزاناتنى پارتلىتىپ دۇشمەننىڭ ئالتە ئەسكىرى بىلەن بىللە ئالەمدىن ئۆتتى، پارتلىغان گېزاناتتا خەيرۇللا بىلەن ئوسمانجاننىڭ كۆكرەك قىسمى بىلەن بىردىن قولى ئۇزۇلۇپ يەرگە چۈشكەن...

ئۇرۇش ئاخىرلاشقاندىن كېيىن «ئەسىرلەر» نى ئاتۇشتىكى بىر تۇرمىگە ئېلىپ كېلىپ ناھايىتى رەھىمسىزلەرچە قىينىغان، ھەتتاكى ئوق تېگىپ ھوشسىز ياتقان مەجىت ساقىنىڭمۇ

مەيدىسىگە دەسسەپ ئازابلىغان. دۇشمەن غالجىرلىشىپ پۈتۈن قەشقەرنى ۋەھىمە قاپلىغان، قىيا چىيالار شەھەرنى بىرئالغان. دوستلار قايغۇغا چۆمگەن بولسا، دۇشمەنلەر بايرام قىلىشقان، مەكتىكە بىر قانچە دېۋىزىيە قوراللىق ئەسكەر يۆتكەپ قاتمۇ ـ قات مۇھاسىرىگە ئالغان.

روزى ھېكىمنى تۇتۇپ ماڭغاندا خەلق قوزغىلىپ قارشىلىق كۆرسەتسە، روزى ھېكىم بىلەن سۆزلىشىدىغان مۇھىم بىر ئىش بار، دەپ ئالدامچىلىق ئۇسۇلىنى قوللىنىپ تۇتۇپ كەتكەن. ئۇندىن كېيىن ئابدۇغېنى ئابدۇللا قاتارلىق دوستلارنى قولغا ئېلىپ قەشقەر ۋىلايەتلىك تۇرمىغا ئېلىپ كەلگەن.

قەشقەر شەھىرىدىن ئاخۇنوپلار مېڭىشتىن بۇرۇن تاشمىلىقتىكى ئابدۇرېھىم سالى 30دەك ئادەمنى قورال ـ يارالىرى بىلەن باشلاپ قەشقەرگە كەلگەندە قەشقەردە چاتاق چىققانلىقىنى ئەسكەرتىپ ئابدۇرېھىم سالىنىڭ قوشۇنىنى قايتۇرۇۋەتكەن. تاشمىلىقتىكى قوشۇننىڭ مەسئۇللىرىدىن ئابدۇرېھىم سالى، ئىمىر ھاجى يۈسۈپ قولغا ئىلىنىپ قالغانلار ساقلىنىپ قالغان.

ۋىلايەت ۋە شەھەردىن بولۇپ نۇرغۇن ئادەملەر كەينى كەينىدىن قولغا ئىلىندى. « جەنۇبى شىنجاڭ بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتى» گە نەچچە يۈزلەپ ئادەمنى سولاپ ئېغىر قىيىن قىستاقتىن كېيىن مەمەتېھىم گودەيزى، مىجىت ھاجى،

ئابدۇرېھىم ئەمەت، ئابدۇرېشىت ئىسمائىل قاتارلىق 4 نەپەر كىشىنى قولغا ئېلىپ تۇرمىغا تاشلىغان ئىدى، بۇ تەخمىنەن 1969 ـ يىلى 08 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنىگە توغرا كېلىدۇ.

شۇ مەزگىلدە قەشقەردىكى تۇرمىلەر توشۇپ كېتىپ ناھىيىنىڭ تۇرمىلىرى، مەكتەپلەر، كىنوخانىلار، تۇتۇلغان ئادەملەرگە توشۇپ كەتكەن. نۇرغۇن كىشىلەرنى ئۇرۇپ قىيناپ پۈت ـ قوللىرىنى سۇندۇرۇۋەتتى.

2 ـ قېتىمدا قەشقەرنىڭ ۋالىيسى ئىمىنوپ ھامىتنى، ئابدۇكېرىم ھامۇت، ئابلا ئىمىن، مەمەت ئىمىن سايىت، ئوبۇلقاسىم ھامۇت قاتارلىق نۇرغۇن سەپداشلىرىمىزنى قولغا ئېلىپ تۇرمىغا تاشلىدى. 1970 ـ يىل 1 ـ ئايدا قەشقەردە مىجىت ساقى،7 ـ ئايدا جېلىل قارى، ئابدۇكېرىم لەڭۋازا، مەكتىتە روزى ھېكىم، مەمەت ئىمىن قادىر، سىدىق توختى، يۈسۈپ قادىر داۋۇت قاتارلىق سەپداشلىرىمىز قەتلە قىلىندى.

ئۇلار ۋەتەن مىللەت ئۈچۈن تۇرمىلەرگە تاشلاندى. يۇقىرىدا زىكرى قىلىنغان قولغا ئىلىنغان سەپداشلىرىمىزنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك يۇقىرى تۇرمۇش سەۋىيىسىدە ياشاۋاتقان ھېچ نېمىدىن قىسىنچىلىقى يوق ئىنسانلار ئىدى. ھەتتاكى ئۇلارنىڭ ھەممىسى كاتتا مەنسەپدار ھوقۇق تۇتۇۋاتقان كىشىلەر ئىدى. ئۇلار شۇ دەۋردە ئۆزىنى ئويلىمىدى، باللىرىنى ئويلىمىدى، پەقەت ئەزىز ۋەتەننىڭ

ھۆرىيىتىنى، ئۇيغۇر خەلقىنى ۋە ئۇلارنىڭ مىللىي مۇستەقىللىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى ئويلىدى!

بىر كىشى مەجىت ھاجىدىن:

ـ ئاڭلىسام ھازىر سىلىنىڭ تۇرمۇش شارائىتلىرى ناچار ئىكەن، ئۆتمۈشتە ئىنقىلاب يولىدا نۇرغۇن ئىقتىسادنى بەرگەن ئىكەنلا، ھازىر سىلىگىمۇ ياردەم قىلىدىغان بىرەر كىشى بارمىدۇ؟ـ دەپ سورىغان.

مەجىت ھاجى:

ـ تۇرمۇشنىڭ ياخشى يامان ئۆتۈشى چوڭ ئىش ئەمەس، مەن پۇلۇم بارچاغدا ئىنقىلابچىلارغا ياردەمدە بولدۇم، ئۆز ۋاقتىدا 20 ئورۇندىن ئۆي زىمىن سېتىۋالغۇدەك پۇل بىساتىم بار ئىدى، بۇ پۇللارنىڭ كۆپ قىسمىنى ئىنقىلاب يولىغا سەرپ قىلدىم، كېيىنكى كۈنلەردە بالىلىرىم ئۇششاق بولغاچقا تۇرمۇشتا قىينالدىم، ھەتتاكى ئۆيدىن

ـ ئۆيگە كۆچۈپ يۈردىم، تاماكا سېتىۋالغۇدەك پۇلغىمۇ ئېرىشەلمەيدىغان كۈنلىرىمۇ بولدى، ئەمما، مەن ئۆتمۈشۈمگە قىلچە پۇشايمان قىلمايمەن، ھازىر بەزى ئىنقىلابچىلارنىڭ تۇرمۇشىدىكى قىينىچىلىقنى كۆرۈپ يۈرىكىم ئېزىلىپ كېتىدۇ، ئۇلارغىمۇ ئاخىرى بىر كۈن ئاللاھ مەدەتكار بولغۇسى، ئۇلارنىڭمۇ بېشىنى سىلايدىغان ئادەم چىقار دەپ ئويلايمەن...

مۇندىن كېيىنمۇ ئەۋلادلارنىڭ كەلگۈسى ئۈچۈن يۈرت كاتتىلىرى

ئىنقىلاب يولىدا قۇربان بولغان سەپداشلىرىمىزنىڭ بالا ـ چاقىلىرىغا شەپقەت قولۇڭلارنى سۇنۇڭلار، ئۇلار 42 يىلنى غۇربەتچىلىك بىلەن ئۆتكۈزدى، يانىمۇ غېرىبچىلىقتا ئۆتمەسۇن، قېرىنداشلار يۇرت ئايرىماڭلار! مەزھەپچىلىك قىلماڭلار! ھوقۇق تالىشىش تۈپەيلى ياخشى نىيەتلىك كىشىلەرگە ئازار يېتىپ قالمەسۇن! خائىن، مۇناپىق بولمىغان كىشىلەرگە زىيان سالماڭلار! تەرىيىسىز قالغان نارەسىدە بالىلارنى تەربىيەڭلەرگە ئىلىڭلار! ياخشى نىيەتلىك كىشىلەر ئۈچۈن ھوقۇق لازىم بولمايدۇ. چاكارلىق، غېرىبلىق، ھەممىدىن ئەۋزەلدۇر!

بۇ زېمىنىڭ پەرزەنتلىك كىشىلىرى ئۆزىنىڭ ياخشى تۇرمۇشلىرىدىن كېچىپ ۋەتەن، مىللەت ئۈچۈن جانلىرىنى تەسەددۇق قىلدى، ئۇلارنىڭ ئەخلاقى جەھەتتىكى نۇقسانلىرىنى ئىزدىمەڭلار! دوستلارنىڭ دىلىغا ئازار بەرمەڭلار! ئۇلار ھاياتىنى ۋەتەنگە تەقدىم قىلدى، مۇشۇلارمۇ ئازلىق قىلارمۇ؟! ئۇلار ئۈچۈن پەخىرلىنىڭلار! شۇنداق قىلساڭلار ئاللاھمۇ، خەلقىڭلارمۇ سىلەردىن خۇرسەندە بولىدۇ، پەرزەنتلىك كىشىلەر ھەرگىزمۇ ياخشىلارنىڭ دىلىغا ئازار يېتىدىغان گەپ سۆزلەرنى قىلمايدۇ!

ۋەتەن مۇستەقىللىقتا ئېرىشكەن كۈنلەردە مۇشۇ زېمىنغا ئاتا بولغانلار مۇشۇ زېمىنىڭ ۋجدانلىق ئوغلانلىرى خىتاي مۇستەبىتلىرىنى مۇشۇ زېمىندىن پاك ـ پاكىز ھەيدەپ چىقىرىڭلار!

ئۇلارنىڭ بىزگە سالغان زۇلۇمىنى، مىللەتچىلىكىنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالماڭلار! ئۇلەرگە رەھىم شەپقەت قىلماڭلار! تاجاۋۇزچىلارغا سېتىلىپ ئۆز خەلقىگە ساتقۇنلۇق قىلغانلارغىمۇ قىلچىمۇ رەھىم شەپقەت قىلماڭلار! ھايات قالغانلىرىنى دارغا ئېسىڭلار! ئۆلگەنلەرنىڭ جەسەتلىرىنى يەردىن تارتىپ چىقىرىپ مېيىت كۆيدۈرۈش ئورنىغا ئاپىرىپ كۆيدۈرۈپ تاشلاڭلار! ئۇلارنىڭ ئۆلۈكىگىمۇ ئانا تۇپراقتىن ئورۇن بەرمەڭلار! ئۇلارنىڭ كۈللىرىنى خىتاي زىمىنىغا ئاپىرىپ چىچىۋېتىڭلار! خائىن مۇناپىقلارنىڭ سۆڭەك كۈللىرى خوجايىنلىرى بىلەن بىللە كەتسۇن! پەخەس بۇلۇڭلار، ھوشيار بۇلۇڭلار. خىتايلار تەرىپىدىن ھەرگىز ئالدانماڭلار!

بۇ قېتىمقى تۇتۇش، قاماش ئىشىگە قاتناشقانلار، بۇ ھەربىكەتكە قاتناشقان ۋە ھېسداشلىق قىلغانلارنى پاك ـ پاكىز تۇتقاندىن باشقا ئازابلاشمۇ بەك رەھىمسىزلىك بىلەن ئېلىپ بېرىلدى. بۇ ئازابلاش قىيناشلار تۈپەيلى سەپداشلىرىمىزنىڭ بىر قىسمى مېيىپ بولۇپ قالدى. ھۆكۈمەتكە سادىقلىق بىلەن خىزمەت قىلىپ كېلىۋاتقان ئۆزبېكىڭ مالايلىرىنىمۇ بوش قويۇۋەتكىسى كەلمىدى، چۈنكى، ئۇنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكى ئۇلارنىڭ نەزىرىدە گۇمانلىق «دۈشمەن»، ـ دەپ قارالغان ئىدى.

ھەممىمىزگە مەلۇم، قەشقەر ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى كاللا كېسەر، مۇناپىق مامۇتجان بىزنىڭ ئەشەددىي

دۇشمىنىمىز بولۇپ ھەممىمىز ئۇنىڭدىن نەپرەتلىنەتتۇق. بىزنىڭ تەشكىلاتىمىزنىڭ بەزى ئىشلىرىنىڭ پاش بولۇپ قىلىشىدا ئۇنىڭ رولى خېلى چوڭ بولغان ئىدى، شۇنداق تۇرۇقلۇق خىتاي جاللات ھاكىمىيىتى مامۇتجاندىن گۇمانلىنىپ، بىزنىڭ ئادەملىرىمىزدىن مامۇتجانىنىڭ مەسىلىسىنى«پاش» قىلىسەن،ـ دەپ مىجىت ھاجى، ئابدۇرېھىم ئەمەت قاتارلىق سەپداشلىرىمىزنى قىيناپ، قورالىلىق قوزغىلاڭچىلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك تەرەپلىرى بارەپ قاتتىق ئۇردى. مىجىت ھاجىنى ئېغىزى بۇرنى قانغا بويالغىدەك ئۇرۇپ مەجبۇرى ئىقرار قىلدۇرماقچى بولغان بولسا، ئابدۇرېھىم ئەمەت ئاكىنىمۇ بوش قويۇۋەتمىدى. ئۇنى قىيناپ تولا سوراق قىلىپ كېچىلىرىمۇ ئارام خۇدا ئۇخلىغىلى قويماي بۇرۇتلىرىنى يۇلۇپ قان چىققۇچە ئۇرۇپ زەخمىلەندۇردى.

خىتاي مۇستەملىكىچى ھاكىمىيىتى ئۇيغۇرلارنىڭ ھەممىسىدىن ئوخشاشلا گۇمانلىنىپ شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىنىڭ ئەزاسى دەپ قارىغان ئىدى. دېمىسىمۇ شۇ يىللاردا ئاشۇنداق بىر ۋەزىيەت شەكىللەنگەنىدى.

*****

مەمەت كېرىم ھەققىدە

مەمەت كېرىم

مەمەت كېرىم ـ مەكتەپ ئاھالىسىدىن بولۇپ، ئاھالىلىك باج ئىشلىرى ئىدارىسىدە ئىشلىگەن.

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ مەكتىتكى ئالاھىدە ۋەكىلى، جەنۇبىي تەڭرىتاغ بىيۇروسىغا بىۋاستە قاراشلىق « زەرەپشان مۇستەقىل پولكى» نىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. روزى ھېكىم، مۇھەممەد ئىمىن قادىرلارنى « يۇگەنلەپ» تۇرىدىغان ئاقىل مەسلىھەتچىسى بولۇپ، مۇھەممەد ئىمىن قادىر ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرىنىڭ پارتىيىگە كىرىشىدە تونۇشتۇرغۇچى بولغان، ئۇلارنىڭ قورالىق قوزغىلاڭغا قاتنىشىشىغا كۆپ ئەجىر سىڭدۈرگەن ئىدى.

مەمەت كېرىم ـ كەم سۆز، پەم ـ پاراسەتلىك، يىراقنى

كۆرەلەيدىغان، سىياسىي سەۋىيىسى يۇقىرى، باشقىلار بىلەن ئاسانلا چىقىشىپ كېتەلەيدىغان، تەشكىللەش ئىقتىدارى يۇقىرى، ھەربىي ئىشلاردىن مەلۇماتى يېتەرلىك كىشى ئىدى.

مۇھەممەد ئىمىن قادىرلار قاراجۇلگە يۇرۇش قىلغاندا پۈتۈن ناھىيىنىڭ ئىشلىرى ۋە تەقدىرى مەمەت كېرىمنىڭ ئۈستىگە يۈكلەنگەن ئىدى.

خىتاي ئەسكەرلىرى مەكىتنى قورشاۋغا ئېلىپ ئاقتېرورلۇق يۈرگۈزگەندە، خەلقنى تەشكىللەپ قوراللىق قوشۇنغا سىياسىي يېتەكچىلىك قىلىپ دۈشمەن ئارمىيىسىگە قاقشاتقۇچ زەربە بەرگەنىدى.

1970 ـ يىلدىكى « بىرگە زەربە بېرىپ، ئۈچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىدە قولغا ئېلىنىپ تۇرمىغا تاشلانغان. تۇرمىدە ۋەتەن مىللەتنىڭ مۇستەقىللىق يولىدىكى كۈرىشىنى توختاتمىغان، ئاخۇنوپ ۋە خەيرۇللا قاتارلىق كىشىلەر بىلەن مۇناسىۋەتتە بولغان سەپداشلىرىنى ساتمىغان، نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ بولۇپمۇ خىتاينىڭ ئاتالمىش پارتىيە ـ ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدىكى ئادەملەرنىڭ ھايات قىلىشىغا سەۋەبچى بولغان.

مەمەت كېرىم، مەكىتتىكى ۋە قوشنا ناھىيىلەردىكى شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ ئەزالىرىنىڭ سانى ۋە ئىسىملىكىنى تولۇق بىلەتتى. ئۇلارنىڭ ئارخىپى مەمەت

كېرىمنىڭ قولىدا ئىدى. مۇتلەق كۆپچىلىكى مەمەت كېرىمنىڭ ئاقىلانە ئىش كۆرگەنلىك سەۋەبى بىلەن تۇرمىغا تاشلانمىغان. ئۇ 20 يىل تۇرمىدە يېتىپ تۇرمىدىن ساق چىققاندا مەكىت خەلقىنىڭ بولۇپمۇ ئەينى زامانىدىكى هايات قالغان كىشىلەرنىڭ يۈكسەك هۆرمىتىگە ۋە قوللىشىغا ئېرىشكەن.

مەمەت كېرىم تۇرمىدە ئۇزۇن مۇددەت يېتىپ كېسەل بولۇپ تۇرمىدىن چىققاندا ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرەلمىدى، ئۇ تۇرمىغا كىرگەندە 27 ياشلاردا ئىدى. تۇرمىدىن چىقىپ ئارانلا 3يىل ئۆمۈر كۆرەلىدى.

مەرھۇمغا جانابي ئاللاهدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمىز. ئامىن!

*****

مەمتېلىخان ئاكا هەققىدە

مەمتېلىخان ئاكىنى قەشقەر خەلقى « مەمەت ئىلى كۆڭزى» دەپ ئاتىشىدۇ.

چۈنكى خىتايلار ئىچىدە كۆڭزى دېگەن بۇ ئادەم خىتاي مىللىتى ئۈچۈن ناھايىتى چوڭ دەسمى. ئۇنىڭ يازغان كىتابلىرى ۋە قىلغان ئىشلىرى خىتاي مىللىتى ئىچىدە چوڭ تەسىر ۋە يۈكسەك ئابرۇيغا ئىگە.

مەمتېلىخان ئاكامۇ ئۇيغۇرلار ئۈچۈن تېپىلغۇسىز بىر ئالاھىدە ئىنسان، ئۇنىڭ خەلقىمىز ئىچىدە ئىززەت ئابرۇيى بەكلا چوڭ، قىلغان ئىشلىرى ۋە سۆز ئىبارىلىرى ھېلىمۇ ھەم قەشقەر خەلقى ئىچىدە ئېغىزدىن ئېغىزغا تارقىلىپ يۈرمەكتە. ئۇ خۇشچاقچاق، زۇۋاندا راز، ئويۇنغا ھېرىسمەن، ئولتۇرۇش قوپۇشىدا باشقىلارنى كۈلدۈرۈپلا يۈرىدىغان، سورۇندارلىقى بار ئىنسان. ئۇنىڭسىز قەشقەر خەلقى ئارىسىدا سورۇن تۈزۈلمەيدۇ، ئۇ بولمىسا سورۇن قىزىمايدۇ.

مەمتېلىخان ئاكا ئاخۇنوپ ۋە خەيرۈللا ئەپەندىلەرنىڭ يېقىن ئادىمى ئىدى، پارتىيىگە بۇرۇنلا ئەزا بولغان، «قوراللىق قوزغىلاڭ قىلمىغۇچە ۋەتەننىڭ ئىشى ھەل بولمايدۇ»، دەپ چىڭ تۇرغان كىشىلەردىن ئىدى.

ھازىرمۇ خىتاينىڭ ھىيلە مىكىرلىرىگە پىسەنت قىلماي، ئۆزىنىڭ يولىنى تېپىپ مېڭىۋاتقان ھايات سەپداشلىرىمىزدىن بىرى، ئۇ ھازىر گەرچە يېشى 90 غا يېقىنلىشىپ قالغان بولسىمۇ ۋەتەننىڭ

مۇستەقىللىقىدىن ئۇمىدىنى ئۈزمەي، ۋەتەن ئازادلىقىنى تەشنالىق بىلەن كۈتۈۋاتىدۇ...

ئاكىمىز مەمتىلىخانغا جانابىي ئاللاھ ئۇزۇن ئۆمۈر بەرسۇن، ۋەتەن ئازادلىقىنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر ئەيلىسۇن. ئامىن!

*****

ئابلىمىت ئوسمان ھەققىدە

ئابلىمىت ئوسمان، قەشقەر شەھىرىدىن بولۇپ، مەرھۇم مىجىت سىلىكىنىڭ ئەڭ يېقىن ئادىمى ۋە ئۇنىڭ مۇھاپىزەتچىسى ئىدى.

قەشقەر شەھەرلىك بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتىنىڭ تامچىلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللانغان.

مەدەنىيەت ئىنقىلابى تازا ئەۋجگە چىققان كۈنلەردە قۇم دەرۋازا نىڭ تاش بازىرى، پاختا بازىرى قاتارلىق مەھەللىرىدە خىتاينىڭ 2- ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ خىتايلىرى قالايمىقانچىلىق چىقىرىپ ئۇيغۇرلارنى ئۇرۇش، ھەتتا ئۆيلىرىگە باستۇرۇپ كىرىپ زوراۋانلىق

قىلىش ئەھۋاللىرى يۈز بەردى. ئابلىمىت ئوسمان « قەشقەر شەھەر كومۇناسى ئىسيانچىلار باش قوماندانلىق شىتاۋى» نىڭ قارارى، مىجىت سىلىكىنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن قۇمدەرۋازا باشقارمىسى تەۋەسىدە ياشلاردىن تەركىب تاپقان قوراللىق ئەترەت تەشكىللەش ۋەزىپىسى بىلەن مۇھاپىزەتچىلەر قوشۇنىنى قۇرۇپ ئۇنىڭ مەسئۇللۇقىنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى.

2ـ ئوتتۇرا مەكتەپتىكى خىتايلارنىڭ يول توسۇپ ئادەم ئۇرۇش، تاپانچا، قولبومبىلىرى قاتارلىق قوراللار بىلەن بىگۇناھ خەلقنى قورقۇتۇپ بوزەك ئېتىشتەك ھەرىكەتلىرىگە زەربە بەردى.

خىتايلار شۇندىن باشلاپ بۇ مەھەللىلەرگە ئۈسۈپ كىرىپ يەرلىك ئۇيغۇر ئاھالىلىرىنى بوزەك قىلالمايدىغان بولدى.

شۇنىڭ بىلەن ئابلىمىت ئوسمانىنىڭ خەلق ئىچىدە ئابرۇيى كۆتۈرۈلدى ۋە ئۇ تەشكىللىگەن قوراللىق ئەزىمەتلىرىمۇ خەلق ئىچىدە تونۇلۇشقا باشلىدى.

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ قەشقەر شەھىرىدىكى تەشكىلاتى، ئابلىمىت ئوسمانىنىڭ بۇ پائالىيىتىدىن خۇشاللىنىپ بارا ـ بارا ئۇنى تەشكىلاتقا يېقىنلاشتۇرۇپ ئۇنى ۋە ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى قوشۇنىنى تەشكىلاتقا قوشۇۋالدى. شۇندىن باشلاپ ئۇنىڭ ھەربىر قەدىمى تەشكىلاتنىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشى بويۇنچە ھەرىكەت قىلىدىغان بولدى.

كېيىنكى كۈنلەردە تەشكىلاتنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن مەكتەتكى زەرەپشان مۇستەقىل پولكىغا بېرىپ تەشكىلات ئورۇنلاشتۇرغان خىزمەتلەرنى بەجانىدىللىق بىلەن ئورۇنلاپ مۇھەممەد ئىمىن قادىر بىلەن شەخسى دوستلۇق ئورنىتىپ ۋەتەنىنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالى ئۈچۈن بىر يۈرۈش ئىشلارنى قىلغانىدى.

1970ـ يىلدىكى« بىرگە زەربە بېرىش، ئۈچكە قارشى» تۈرۈش ھەرىكىتى باشلانغاندا، مەرھۇمۇ تۇتقۇن قىلىنىپ تۈرمىغا تاشلانغان ئىدى. تۈرمىدىكى ئۇ مۇدھىش قىيىن قىستاق، ئازاب ئوقۇبەتلەرگە بەرداشلىق بېرىپ ۋەتەنگە مىللەتكە خائىنلىق قىلماي ئۆزىنى پاكىز ساقلاپ قالالىغان ئىدى.

تۈرمىدىكى سەپداشلىرىدىن ئايىمنىسا ھىلىم، ماھىرە ئابدۇرسۇللارنىڭ ئېيتىپ بېرىشچە مەرھۇمنى خىتاي دائىرىلىرى تۈرمىدە بەك قىينىغان بولۇپ تاياق ئازابى ئۇنىڭ ئىچكى ئەزايىغا ئۆتۈپ كەتكەن ئىكەن. ئۇ تۈرمىدىن چىقىپ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرمەي بىئەجەل ئاللانىڭ دەرگاھىغا كەتتى.

مەرھۇمغا جانابي ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمىز. ئامىن!

*****

مەمتىمىن قاراقاش (مەمتىمىن تۇرسۇن) ھەققىدە

مەمتىمىن قاراقاش بولسا، مىجىت سىلىڭنىڭ بىرىنچى دەرىجىلىك قوغدىغۇچىسى ۋە مەسلىھەتچىسى ئىدى. مىجىت سېپىلىڭ بىلەن بىللە ئىشلىگەن بىر ئىدارىنىڭ ئىشچى خىزمەتچىلىرىدىن ئىدى. ھايات ـ ماماتتا بىللە بولۇشقا قەسەمياد قىلغان سەپداشلاردىن ئىدى. پارتىيىگە بىللە كىرگەن قوراللىق قوزغىلاڭغا بىللە قاتناشقان، مەكتەتكى زەرەپشان پولك جەڭچىلىرىنى مەكتەتىن باشلاپ كەلگەن ۋە ئاخۇنوپىنىڭ بۇيرۇقىنى ئېلىپ بارغان سەپدىشىمىز ئىدى. سۇغۇنچازدا مۇھەممەد ئىمىن قادىرلار بىلەن بىللە ئەسىرگە چۈشكەن ئىدى.

20 يىللىق كېسىلىپ تۇرمىدىن ساق چىققان بولسىمۇ قەشقەردە ئۇزۇن تۇرالماي ئامالسىزلىقتىن شىمالغا كەتكەن ئىدى. شىمالدىكى ھاياتىمۇ ئوڭۇشسىز بولدى. خىتاي غالچىلىرى ھە دېسە، ئۇنىڭغا كۆز قۇلاق بولۇپ بىر قەدەم ئىلگىرىلىيەلمىدى. ئامالسىزلىقتىن « مەمتىمىن قاراقاش ئۇرۇمچىدە، قۇرۇلۇشقا جا باغلاۋاتقاندا يىقىلىپ چۈشۈپ ئۆلۈپ كېتىپتۇ »،ـ دېگەن گەپنى تارقىتىپ، ئىسمىنى ئۆزگەرتىپ تۇرپانغا كېتىپ شۇ يەردىن ئۆيلىنىپ بىر مەزگىل جان ساقلىغان ئىدى، شۇم پېلەك مەرھۇمغا قىسقىغىنە ئۆمۈر ئاتا قىلغان ئىكەن. تۇرمىدىن چىقىپ ئۇزۇن

ئۆتمەي بۇ دۇنيا بىلەن خوشلاشتى. ئۇنىڭ دۇتتىرىنىڭ شوخ ئاۋازى بىلەن ۋەتەن مىللەتكە بولغان ساداقەتمەن تەسىراتى خەلق ئارىسىدا قېپقالدى، خالاس.

مەرھۇمغا جانابي ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمىز. ئامىن

*****

تۆۋەندە ئىنقىلابنىڭ قىزغىن ئىشتىراكچىلىرىدىن تۇردىناسىر سادىق ئوغلىنىڭ شۇ دەۋرگە ئاتاپ يازغان شېئىرلىرىدىن بىرقانچىنى سەمىڭلارغا سالىمەن.

*****

تۇردى ناسىر سادىق ئوغلى ھەققىدە

تۇردى ناسىر سادىق ئوغلى ئاتۇش ئازغانلىق ھېزىمباي دېگەن كىشىنىڭ تۆتىنچى ئەۋلادى. ئۇ شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى، ئوت يۈرەك ئىنقىلابچى، روزى ھېكىم ۋە مۇھەممەت ئىمىن قادىرلار بىلەن بىر سەپتە كۈرەش قىلغان يارامليق ئەسكەر.

ئۇنىڭ بۇيۇك بوۋىسى ھېزىمباي ۋەتەنپەرۋەر، مىللەتپەرۋەر كىشى بولۇپ، ئاتۇش كېچىكىزدىن كاتتايلاق چۇشۇرگە كەنتىگىچە شەخسىي خىراجىتى بىلەن قانال قېزىپ سۇ باشلاپ، خەلقنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەن. ھازىرمۇ ئۇ قانال ۋە شۇ سۇدىن بەھرىلىنىدىغان يۇرت ھېزىم ئېرىقى دەپ ئاتىلىدۇ.

تۇردى ناسىر سادىق ئوغلى ئىنقىلاب مەغلۇپ بولۇپ قولغا ئىلىنىشتىن ئىلگىرى يەرلىك سەنئەت ئۆمەكنىڭ كەسپىي يازغۇچىسى بولغان. ئىنقىلاب سەۋەبىدىن 15 يىللىق تۇرمىگە تاشلىنىپ كۆرمىگەننى كۆرۈپ 11 يىلدا تۇرمىدىن ئازاد بولغان.

يەكەن پەيلو تۇرمىسىدە شەرقىي تۇركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ يەر ئاستى پائالىيەتچىلىرى تەرىپىدىن قۇرۇلغان «دەھشەتلىك بوران پارتىيىسى» نىڭ قۇرغۇچىلىرىنىڭ بىرى. ئۇ تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن خىتاي مۇستەبىتلىرىنىڭ ئۇزلۇكسىز تەقىب ۋە زىيانكەشلىكىگە ئۇچراپ كەلگەن. ئۇنىڭ سىياسىي تەسىرىگە ئۇچرىغان ئابلىكىم دېگەن بىر ئىنىسى 34 ياشتا، ھەبىبۇللا قارى دېگەن بىر ئوغلى 23 ياشتا قەستلەپ ئۆلتۈرۈلگەن.

تۇردى ناسىر سادىق ئوغلى ھازىر ھايات بۆلۈشى مۇمكىن قەيەردىلىكى مەلۇم ئەمەس!

تۆۋەندە بىز ئۇنىڭ دوستلىرى ۋە سەپداشلىرىنىڭ قولىدا ئېقىپ

يۈرگەن بىر قانچە پارچە شېئىرىنى كىتابقا قىستۇرۇپ ئۆتىمىز.

ۋەتەن قەھرىمانلىرىنى ئەسلەپ

كۆكرەك كىرىپ جەڭ قىلغان
ئىشغالىيەتچى قاباھەتكە.
باشلاش ئۈچۈن مىللەتنى،
ئاسايىشلىق ئادالەتكە.

خائىن - مىلئۇنلار تۆۋەيلى
باتۇرلار قالدى ئېغىر تالايىتكە.
جاندىن ئايرىلدى نەچچە ياش
ئېرىشمەيلا سائادەتكە.

1985 - يىل، 12-ئاي ئۈيغۇرىستان

يول باشچىمىز ئاخۇنوپقا

سەركەردىمىز گېنېرال تاۋلىنىپ يېشىقان،
ئاخۇنوپ ئىدى يېيىشى 50 دىن ئاشقان.
جەڭلەردە ئارسلاندەك نۇسرەت قۇچقان،
مىڭ بولۇپ دۇشمەننىڭ كۆزىگە يېتىقان.

ئاخۇنوپ ئىرادەك خۇددى ئۇيۇلتاش
ئوت يۈرەك باتۇر ئىدىك ئۆزۈك تېخى ياش.
ئىشغالىيەتچى خىتايلار رەھىم قىلماستىن،
ھاياتىڭنى نابۇت قىلدى، بولغاچ باغرى تاش.
1987- يىل، 7- ئاي ئۇيغۇرستان

ئۇيغۇرنىڭ قەھرىمان يەرزەنتلىرى

خەيرۇللا، ئوسمانجان ئۇيغۇرلارنىڭ سەردارى،
نىزامىدىن ھەم مەريەم مەزلۇملارنىڭ باھارى.
ۋەتەن- مىللەت دەپ تۇۋلاپ ئۆتتى ھايات،
مەردلەرچە قۇربان بولدى بۇ ئەقىدىسىنىڭ قارارى.
ۋەتەننىڭ ئوت يۈرەك باتۇر ئوغلانلىرى،

روزى ھېكمدۇر ، شۇنداقلا مجىت ساقى .
ئۇنتۇمايمىز تا ئەبەد ، روھۇڭلار مەڭگۈ ھايات ،
ئىنتىقام ئالمىز ، بۇ ھايات ئەمەستۇر بىزگىمۇ باقى .

سەركەردىلەرنىڭ سەردارى ئوسمانجان ،
ھەي قەران بۇركۈت كەبى خەيرۇللا .
ۋاقىتسىز باتۇرلارچە قۇربان بولدۇڭلار ،
جەننەتتىن ئورۇن بەرگەي يارانقان ئاللاھ .

مەتمەن ، جېلىل قارى ، ئابدۇكېرىم لەڭزازا ،
بىزلەر تىرىك دۇزاقتا ، سىلەر شېھىت روھى شاد .
ئەسلەيمەن سىلەرنى روھىڭلارغا قايىلمەن ،
شۇ روھ بىزگە بايراق بوپ ، ۋەتەننى قىلار ئازاد !

1989 - يىل ، 9 - ئاي ئۇيغۇرستان

يېشىلمەس سىر يوق

سەن ئۆزۈڭنى بىر قابىل ئىر سانايۋ
يۈرۈش قىل ئازادلىق ھۆرلۈككە قارايۋ .
شېھىتلەرگە بەرمەدەت بولسۇن ساۋاب

ئالىملارنى ئەسلىگەن دىلىڭدىن قىلغىن تاۋاپ.

چىققاندا ئەجدادتىن مۇتەپەككۇر ئالىملار،
جاھالەت بەربات بولغان، يايغان ئىدى زالىملار
يۈسۈپ خاس ھاجىپ ۋە مەخمۇت قەشقەرى.
تەپەككۇرى بۇ يولغا تا ئەبەدكە نۇر چاچار،

ئىز بېسىپ ماڭساق ھامان ھەق سۆيەر باتۇر كەبى
بىلىم بېغى ياشناپ، چېچەك ئاچار ئەۋلادلىرى،
رونەق تاپسا بۇ مىللەت تەڭ ئېچىلسا گۈللىرى
يېشىلەي ئامال يوق تىلىسمانىڭ سىرلىرى.
1991 - يىل 11- ئاينىڭ 12 - كۈنى ئۈيغۇرستان

يەخسىلەن ئۈيغۇر قىزى

ئۇنتۇما ئەسلى نەسلىڭنى،
يەخسىلەن ئۈيغۇر قىزى.
گۈزەللىكتە نامىڭ بار،
سەن مىللەتنىڭ ئەركىسى.

ئۇنتۇما ئەسلى نەسلىڭنى،

بەخسىلەن ئۇيغۇر قىزى.
قامىتىڭ شۇنداق گۈزەل،
بال كەبى شېرىن سۆزى.

قامىتىڭ شۇنداق زىبا،
بەخسىلەن ئۇيغۇر قىزى.
كىرپىكىڭ ئوقيا كەبى،
لالىزار ئايدەك يۈزى.

بوستان كەبى چاچلىرىڭ،
ئەسلىدىن ئۇيغۇر قىزى.
بىر قاراپ مەست قىلغۇدەك،
سېھىرگەر شەھلاكۆزى.

ئۇنتۇما ئەسلى نەسلىڭنى،
مەجنۇن تالدەك چاچلىرىڭ.
بەرسىلمۇ قايىلدۇر،
بەرگى قىياقىڭ قاشلىرىڭ.

بەخسىلەن ئۇيغۇر قىزى،

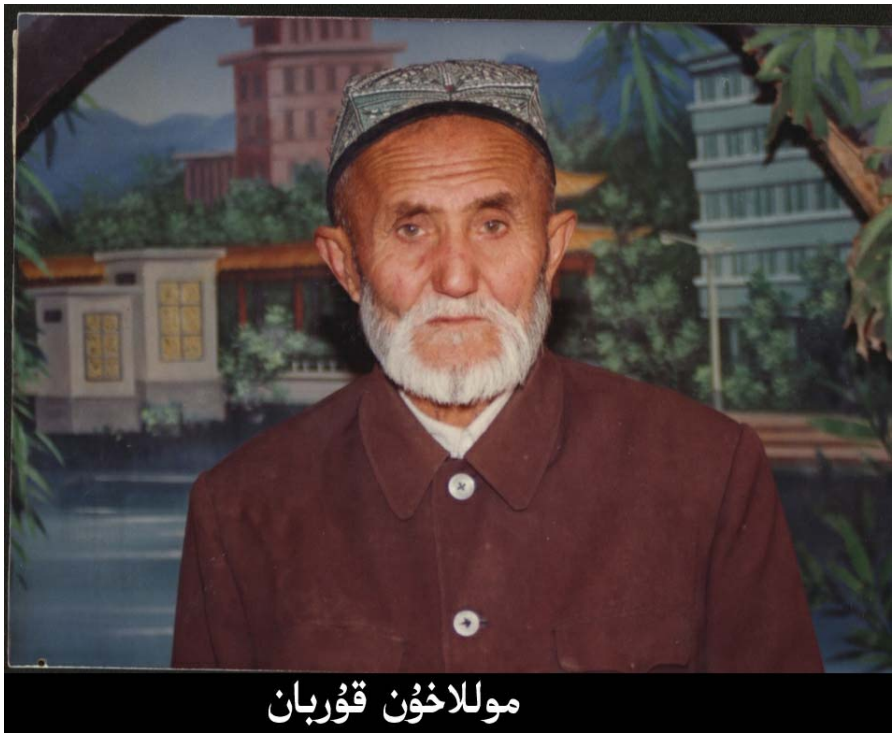
ناز كەرەشمە بەللىرسىڭ.
زوق بېغىشلار كىشىگە،
بېستە بادامدەك لەۋلىرىڭ.

ھەمراھىڭ شەرمى ھايا،
ھەي گۈزەل ئۇيغۇر قىزى.
بەخىرلەنسۇن ئەجدادىڭ،
بول ئەخلاقىڭ غۇنچىسى.

1997- يىل 07 - ئاينىڭ 10 - كۈن ئۇيغۇرىستان

*****

موللاخۇنكام قۇربان ھەققىدە

موللاخۇن قۇربان

مەرھۇم موللاخۇنكام قۇربان، قەشقەر شەھىرىدىن بولۇپ، تەقۋادار مۇسۇلمان، كىشىلەر قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغان، ئىنسانىيەتكە جۇملىدىن ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرىغا ياخشى تەسىر قالدۇرۇپ ئەۋلاد تەربىيىلەشكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرگەن كىشى ئىدى.

تەشكىلات خىزمىتىگە كۆپ ئەجىر سىڭدۇرگەن، قورالليق قوزغىلاڭغا ياردەم قولىنى سۇنغان، ئەقىلگە مۇۋاپىق پىكىر تەكلىپلەرنى بەرگەن، ياشلار ئوتتۇرىسىدىكى چىقىشالماسلىقتەك كېسەللەرنى ئىلمى ئۇسۇلدا ھەل قىلىپ كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتىگە

سازاۋەر بولغان كىشى ئىدى.

مەرھۇم موللاخۇنكام قۇربان، ئەسلى ئاتۇشنىڭ ئازاق يېزا، مېيى كەنتىدىن ئىدى.

مەرھۇمغا جانابي ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمىز، ئامىن.

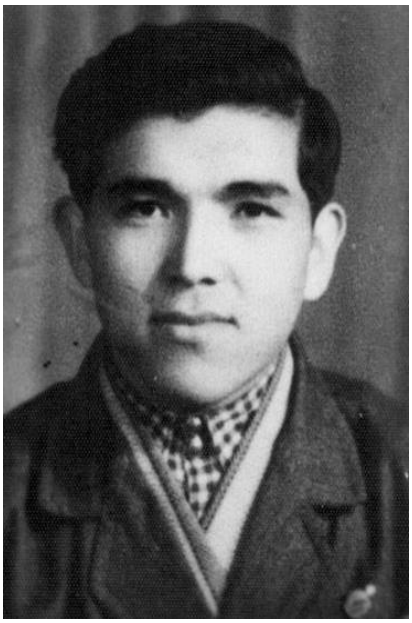
ياقۇپ ئەيسا ھەققىدە

ياقۇپ ئەيسا قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ يېڭىشەھەرناھىيىسىدىن ئىدى. كەسپى دوختۇر. شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ مۇنەۋۋەر ئەزاسى، پارتىيە ئەزالىرىنى تەربىيىلەشتە ئالاھىدە كۈچ چىقارغان، ۋەتەن مىللەتنىڭ ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن ھارماي تالماي كۈرەش قىلغان شەخسى ئىدى.

مەرھۇمۇ ئۆز ۋاقتىدا ۋاپات ئەتكەن ئىدى، مەرھۇمغا جانابي ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمىز، ئامىن!

*****

دوختۇر ئەخمەتجان ئىسلام ھەققىدە

دوختۇر ئەخمەتجان ئىسلام قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ توققۇزاق ناھىيىسى زەمىن يېزىسىدىن بولۇپ، 1962ـ يىلى تېببىي ئىنستىتۇتنى پۈتتۈرۈپ قاتناش نازارىتىدە دوختۇرلۇق قىلغان، شۇ يىلى سوۋېتلار ئىتتىپاقىغا ئۆتۈپ كېتىپ 1969 ـ يىللىرى ۋەتەن مىللەتنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن ۋەتەنگە كىرىپ ئىنقىلابى پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللانغان، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى بىلەن سوۋېتلار ئىتتىپاقى ئوتتۇرىسىدا ئالاقىچىلىك خىزمىتىنى قىلغان، كۆپ قېتىم چېگرادىن كىرىپ چىقىپ تۇرغان، 1969 ـ يىلى ئۇرۇمچىدىكى تۈتقۇندا باشقىلار تەرىپىدىن پاش بولۇپ قالغان.

ئەسلىدە مەركىزى بىيۇرونىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن قەشقەرگە كېلىپ ئاخۇنوپ بىلەن بىۋاستە كۆرۈشۈپ، مەكتەكە ئورۇنلاشتۇرۇلغان. مەكتتىكى زەرەپشان پولكىدىكىلەر بىلەن 1969 ـ يىلى 08 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى مەكتتىن يولغا چىقىپ سۇغۇنچازىغا كەلگەندە دۈشمەن مۇھاسىرىسىدە قىلىپ ھايات قولغا چۈشكەن.

1970 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى قەشقەردە 20 يىللىق قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان. تۈرمىدىن چىققاندىن كېيىن تاكى ھازىرغىچە قەشقەر شەھىرىدە دوختۇرلۇق كەسپىنى داۋاملاشتۇرۇۋاتىدۇ.

جانابي ئاللاھ ئۆز پاناھىدا ساقلىسۇن، ئامىن!

*****

پالتا مەمتىمىن ھەققىدە

پالتا مەمتىمىن قەشقەر شەھىرىدىن بولۇپ، 1962 ـ يىلى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ بىر سىنىپتىكى ئوغۇل ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى سىنىپ بويۇنچە ھەربىي سەپكە قوبۇل قىلىنغان ھەمدە پەيلو ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىدا جىنايەتچىلەرنى ساقلاش ئىشىغا مەسئۇل بولغان. ھەربىي ئۇنۋانى پەيجاك. تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتىكى مۇئەللىمى ئەخمەتجان مۇنىر سىياسىي جىنايەت بىلەن 15 يىللىق كېسىلىپ پەيلو مەيدانغا بارغان ھەمدە پالتا مەمتىمىننىڭ نازارىتىدە بولغان.

مۇئەللىمى بولغان ئەخمەتجان مۇنىرنىڭ تەسىرى بىلەن «دەھشەتلىك بوران پارتىيىسى» گە ئەزا بولۇپ تۇرمىدىكى جىنايەتچىلەرنى قوزغاپ قوراللىق قوزغىلاڭ قىلماقچى بولغان

ھەمدە دەھشەتلىك بوران پارتىيىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىك ۋەزىپىسىنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ قورالىق قوزغىلاڭنىڭ قورال ياراق توپلاش ئىشىغا مەسئۇل بولغان، خائىننىڭ ساتقۇنلۇقى بىلەن پاش بولۇپ قىلىپ قوزغىلاڭ مەغلۇپ بولغان. پالتا مەمتىمىنگە 20 يىللىق قاماق جازاسى بەرگەن.

تۇرمىدىن ساق چىققاندىن كېيىن ھازىرغىچە ئاتا كەسپى قاسساپلىق قىلىپ تۇرمۇشىنى قامداپ كېتىۋاتىدۇ. بۇ كىشىنىمۇ جانابىي ئاللاھ ئۆز پاناھىدا ساقلىسۇن، ئامىن!

*****

ياسىن قارىھاجى ھەققىدە

ياسىنقارىھاجى قەشقەر شەھىرىدىن، ھۇنەرۋەن كاسىپ،

ئاشپەزلىك ۋە كاۋاپچىلىق بىلەن تۇرمۇشىنى قامداپ كېلىۋاتىدۇ، مىللەتنىڭ ئىستىقبالى ئۈچۈن يارەم قولىنى سۇنۇپ كېلىۋاتقان ۋەتەنپەرۋەر كىشىلىرىمىزنىڭ بىرى.

جانابىي ئاللاھ مىللىي ۋەتەنپەرۋەرلىرىمىزگە جاسارەت كۈچ قۇۋۋەت ئاتا قىلسۇن، ئامىن!

*****

مەمتېلى ھاجى ھەققىدە

مەمتېلى ھاجى قەشقەر شەھىرىدىن، «خەلق ئازادلىق ئارمىيىمىزنىڭ قوراللىرىنى بۇلىغان»،- دېگەن تۆھمەت بىلەن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىپ 2 يىل كېچىكتۈرۈپ ئىجرا قىلىشقا

قالدۇرۇلغان. تۇرمىدە باتۇرلۇق بىلەن مەردلەرچە بەدەل تۆلەپ خىتاي ئەمەلدارلىرىنى مات قىلىپ تۇرمىدىن ساق چىقتى.

هازىر ئاللاھ خالىسا كۈندىلىك تۇرمۇشىنى قامداپ كىشىلەرنىڭ قولىغا قاراپمۇ قالماي جان ساقلاپ كېلىۋاتىدۇ.

ئاللاھ ئۇنىڭغا ياردەمچى بولسۇن. ئامىن!

*****

سىدىق ھاجى كىران ھەققىدە

سىدىق ھاجى كىران قەشقەر شەھىرى خام بازىرىدا

ئولتۇرۇشلۇق بولۇپ سائەتچىلىك كەسپى بىلەن شۇغۇللىناتتى. شەرقىي تۈركىستان خەلق پارتىيىسىنىڭ چەتئەل بىلەن بولغان ئالاقىچىلىكىنى قىلاتتى. مەرھۇم ئاخۇنوپنىڭ يېقىن سەپداشلىرى

ۋە ئىشەنچلىك ئادەملىرى ئىدى. ئۇزۇن يىل تۇرمىدە يېتىپ چىققاندىن كېيىن ۋاقىتسىز ئالەمدىن ئۆتتى.

ئاللاھ ياتقان يېرىنى جەننەتتىن قىلسۇن. ئامىن!

*****

پاتىمە مەتنىياز ھەققىدە

پاتىمە مەتنىياز قەشقەر شەھىرى زەرگەلى كوچىسىدىن ئىدى. ئەينى يىللىرى قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ئىدى. مەرھۇم تۇردى ئىلى، قۇربانوپلارنىڭ ھەمسۆھبەتدىشى ئىدى. پارتىيە ئىچىدە مۇھىم ۋەزىپىلەرنى ئورۇندىغان ئىدى. ئېغىر ـ ئازاب ئوقۇبەتلەر تۇپەيلى كېسەللىكتىن خالىي بولالماي بالدۇرلا ئالەمدىن ئۆتتى.

مەرھۇمغا جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمىز. ئامىن!

*****

رابىيە مۇھەممەت ھەققىدە

رابىيە مۇھەممەت قەشقەر شەھىرى جانان كوچىسىدا ئولتۇرۇشلۇق ئىدى. قەشقەر شەھەرلىك يېمەك ـ ئىچمەك ئىستېمال شىركىتىنىڭ كادىرى ئىدى. شەرقىي تۇركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ ئاكتىپ ئىشتىراكچىسى، جاپا ـ

مۇشەققەتكە چىدىغان مەرد ئاياللاردىن ئىدى. مەرھۇمۇ جىق خاپىلىق تارتىپ قەرەلسىز ئۇ ئالەمگە كەتتى.
ياتقان يېرى جەننەتتىن بولسۇن. ئامىن!

*****

ھامۇت ھاجىم ھەققىدە

ھامۇت ھاجىم قەشقەر شەھىرى جان قورغاندا ياشايدىغان 11 بالىنى چوڭ قىلىپ مىللەتكە ھەسسە قوشقان، جاپا مۇشەققەتتە پىشىپ يېتىلگەن ئادەم ئىدى. تەشكىلاتچىلىقتا نۇرغۇن كىشىلەرنى يېنىغا تارتىپ ئەزا قوبۇل قىلغان، ۋەتەن ئۈچۈن جانپىدالىق بىلەن ئىشلىگەن كىشى ئىدى. مەرھۇمۇ خاپىلىق ئۈستىگە خاپىلىق تارتىپ ۋاقتىسىز ئالەمدىن ئۆتتى.
مەرھۇمغا جانابىي ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمىز. ئامىن!

*****

ئابدۇكېرىم ئوسمان ھەققىدە

ئابدۇكېرىم ئوسمان ئاتۇش ناھىيە ئازاق يېزا مىيي كەنتىدىن ئىدى. ئەينى يىللىرى قىزىلسۇ ئوتتۇرا سوت مەھكىمىسىنىڭ

باشلىقى ئىدى. شەرقىي تۈركىستان خەلق پارتىيىسى ئۈچۈن نۇرغۇن ياخشى ئىشلارنى قىلغان ئىدى.
كېسەللىك سەۋەبى بىلەن قەرەلسىز ئالەمدىن ئۆتتى.
مەرھۇمغا جانابىي ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمىز. ئامىن!

****

ئەخمەتجان خۇدابەردى ھەققىدە

ئەخمەتجان خۇدابەردى ئەسلى يۇرتى ئاتۇش بولۇپ، قەشقەر 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ماتېماتىكا ئوقۇتقۇچىسى، قەشقەرگە تونۇلغان ھۆسنىخەت ئۇستىسى ئىدى. ئۇنىڭ يازغان ھۆسنى خەت ئەسەرلىرى ھېلىمۇھەم قەشقەرنىڭ مۇزېيلىرىدا ساقلىنىپ تۇرۇپتۇ.
شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ ئورگان گېزىتى بولغان« ئىستىقلال» گېزىتىنى چىقىرىپ پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان زېمىنىدا تەسىر قوزغىغان ئىدى.
مەرھۇم 8 يىل تۈرمىدە يېتىپ چىققاندىن كېيىن كېسەللىك سەۋەبى بىلەن ياقا يۇرتتا ئالەمدىن ئۆتتى.
مەرھۇمغا جانابىي ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمىز. ئامىن!

*****

توختى ياقۇپ ھەققىدە

توختى ياقۇپ، ئەسلى يۇرتى ئاتۇش ناھىيىسىنىڭ تۆگۈرمەت يېزىسىدىن. مىللىتى قىرغىز، قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنى تاماملاپ قەشقەر 1ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە ماتېماتىكا دەرسى بېرەتتى. شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ ئاكتىپ ئەزاسى، مىللەتكە، ۋەتەنگە ئاز بولمىغان تۆھپە قوشقان جەڭچىمىز ئىدى. ئۇزۇن مۇددەت تۈرمىدە يېتىپ سالامەت قايتىپ چىقتى. ھازىر دەم ئىلىشتا. شۇ يىللىرى 23 ياشتا ئىدى.

ئاللاھ ئۆز پاناھىدا ساقلىسۇن. ئامىن!

*****

ئەمەت يۈسۈپ ھەققىدە

ئەمەت يۈسۈپ قەشقەر شەھىرى ئازاد كوچىدا ئولتۇرۇشلۇق ئىدى. ئەينى يىللىرى يېڭىشەھەر بانكىنىڭ كادىرى ئىدى. شۇ يىللىرى 35 ياشلاردا ئىدى. شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى ئۈچۈن ئاز بولمىغان پىداكارلىقلارنى كۆرسەتكەن كىشى ئىدى.

ھازىر ھايات ياشاۋاتىپتۇ، ئەمما سالامەتلىكى بەكلا ناچار ئىكەن،

ئاللاھ ئۆز پاناھىدا ساقلىسۇن. ئامىن!

*****

مەمەت زۇنۇن ھاجىم ھەققىدە

مەمەت زۇنۇن ھاجىم قەشقەر شەھىرى ئۆستەڭبويىدا ئولتۇرۇشلۇق روزى بانكا دېگەن كىشىنىڭ ئوغلى. ئەينى يىللىرى قەشقەر شەھەرلىك بىناكارلىق شىركىتىنىڭ مانتىيۇرلۇق كەسپىنى قىلاتتى، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىگە ئەزا بولۇپ بىر يۇرۇش ياخشى ئىشلارنى قىلغان. تۇرما ھاياتىنى بېشىدىن كۆچۈرۈپ چىققاندىن كېيىن ھازىر ئۆز غېمى بىلەن ھايات ھەلەكچىلىكىدە جان ساقلاۋاتىدۇ.

ئاللاھ ئۆز پاناھىدا ساقلىسۇن. ئامىن!

*****

ھەسەن توختى ھەققىدە

ھەسەن توختى قەشقەر شەھىرى چاسا مىللىي شىپاخانىدا ئولتۇرۇشلۇق ئىدى. شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى

پارتىيىسىنىڭ ئاكتىپ ئەزاسى ئىدى. ئەينى يىللىرى قەشقەر شەھەرلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ كادىرى ئىدى. شۇ يىللىرى 25 ياشلاردا ئىدى، ھازىر ھايات.

*****

ئىمىر ھاجىم يۈسۈپ ھەققىدە

ئىمىر ھاجىم يۈسۈپ ئولتۇرۇشلۇق ئورنى تاشمىلىق يېزىسىدىن، تارىختا ئۆتكەن مەشھۇر شەخسى يۈسۈپ ۋاگاننىڭ ئوغلى. توققۇزاق ناھىيە سۇ ئىدارىسىنىڭ تاشمىلىق سۇ پونكىتىدا ئىشلەيدىغان كادىر ئىدى. شۇ يىللىرى 35 ياشلاردا ئىدى، تاشمىلىقتىكى يەر ئاستى تەشكىلات قورالىق قوزغىلاڭنىڭ باشلامچىلىرىدىن ئىدى. تۇرمىدىن چىقىپ ئۇزۇن ئۆتمەي ئالەمدىن ئۆتتى. مەرھۇمغا جانابىي ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمىز. ئامىن!

*****

تۇرسۇن ئەبەي ھەققىدە

تۇرسۇن ئەبەي مەكىت ناھىيىسىدىن بولۇپ ناھىيە بازىرىدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلاتتى. شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى

پارتىيىسىنىڭ سادىق ئەزاسى مۇھەممەد ئىمىن قادىر، روزى ھېكىملارنىڭ سەپداشلىرىدىن ئىدى. تۇرمىدە 21 يېشىدا خىتايلار تەرىپىدىن ناھەق ئۆلتۈرۈلدى.

مەرھۇمغا جانابىي ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمىز. ئامىن!

*****

ھاشىم قۇش ۋە ئىمىن قۇش ئاكا ـ ئۇكا قۇشلار ھەققىدە

ھاشىم قۇش ۋە ئىمىن قۇش ئاكا ـ ئۇكا قۇشلار مارالبېشى ناھىيە سېرىقبۇيا يېزىسىدىن. كېلىپ چىقىشى دېھقان، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ سېرىقبويىدىكى جەڭگىۋار جەڭچىسى ئىدى. مۇددەتسىز قاماق جازاسىغا مەھكۇم قىلىنغان. روزى ھېكىم، مۇھەممەد ئىمىن قادىر، مىجىت سىلىڭلارغا يېقىندىن ماسلاشقان، قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشىدا مۇھىم رول ئويىنىغان ۋە ئۆچمەس تۆھپىلەر قوشقان، جىق قوراللارنى خىتاي قولىدىن تارتىۋېلىپ قوراللىق قوزغىلاڭغا ھەسسە قاتقان. تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن ھازىرغىچە يەنىلا دېھقانچىلىق ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ. جانابىي ئاللاھ ئۇلارغا يار بولسۇن. ئامىن!

*****

ئابدۇغېنى ئابدۇللا ھەققىدە

ئابدۇغېنى ئابدۇللا مەكىت ناھىيىسىدىن بولۇپ ئوقۇتقۇچىلىق قىلاتتى. مەكتتىكى قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ ئاكتىپ قوللىغۇچىلىرىدىن بىرى ئىدى. شۇ يىللىرى 24 ياشتا ئىدى. تۇرمىدىن چىقىپ 96 ـ يىلى ئالەمدىن ئۆتتى. مەرھۇمغا جانابىي ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمىز. ئامىن

*****

ئابدۇكېرىم ئاخۇن ھەققىدە

ئابدۇكېرىم ئاخۇن مارالبېشى ناھىيە سېرىقبۇيا يېزىسىدىن ئىدى. شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ ئاكتىپ ئەزاسى ئىدى. سېرىق بويا تەمىنلەش كوپېراتىۋىدە كادىر ئىدى. ۋەتەن مىللەت ئۈچۈن قىلىدىغان ئىشلارنى تولۇقى بىلەن ئورۇندىغان كىشى ئىدى.

شۇ يىللىرى 29 ياشتا ئىدى. تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن ھازىرغىچە ئۆز يۇرتىدا دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ.

*****

ئابدۇۋاهىت ھەققىدە

ئابدۇۋاهىت مارالبېشى ناھىيە چوڭقۇرچاق يېزىسىدىن بولۇپ دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىناتتى. 23 يېشىدا شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىگە ئۆزلۈكىدىن ئەزا بولغان، روزى ھېكىم، مۇھەممەد ئىمىن قادىر، مىجىت سېلىكلار چوڭقۇرچاقتا بارغاندا ئالدىغا چىقىپ ھەربىيلەرنىڭ قورال ئامبىرىنى ئىگىلەپ قورال توپلاش ئىشلىرىغا ئاكتىپ كۈچ چىقارغان.

ئۇزۇن مۇددەت تۈرمىدە يېتىپ چىققاندىن كېيىن ھازىر ئۆز يۇرتىدا يەنىلا دېھقانچىلىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ.

جانابىي ئاللاھ مەزكۇرنى ئۆز پاناھىدا ساقلىسۇن. ئامىن!

*****

ئابدۇرېھىم سالى ھەققىدە

ئابدۇرېھىم سالى، ئوقۇغۇچى، 19 ياش، كونا شەھەر ناھىيىسى تاشمىلىق يېزىسىدىن. قورالىق قوزغىلاڭنى ئۈيۈشتۈرۈش تەرەپدارلىرىنىڭ ئاكتىپ تەرغىباتچىسى، خەيرۇللا ئەپەندىنىڭ

تونۇشتۇرۇشى بىلەن خەلق ئىنقىلابى پارتىيىگە ئەزا بولۇپ كىرگەن. تۇرمىگە قامالغان بولسىمۇ ئۆزىنى ۋە دوستلىرىنى ساتماي، پاش قىلماي، ئىقرار قىلماي دۇشمەن قولىدىن ساق چىققان.

قورالىق قوزغىلاڭنىڭ تەييارلىق پائالىيەتلىرى ئۈچۈن تاشمىلىق تەۋەلىكىدە كۆپ كۈچ چىقارغان.

تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن ئوقۇپ خەلقنىڭ سايلىشى بىلەن بىر مەزگىل تاشمىلىق يېزىسىغا باشلىق بولۇپ سايلانغان، كېيىن ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلاتقا پۇل ئاجراتتى دېگەن « جىنايەت» بىلەن قولغا ئېلىنىپ 2 يىل ئەمگەك بىلەن تەربىيىلىنىشكە ئەۋەتىلىپ تۇرمىدىن چىقتى.

هازىر تاشمىلىقتا هاياتلىق پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ. ئاللاه ئۇ كىشىنىمۇ ئۆز پاناهىدا ساقلىسۇن، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشكە نېسىپ ئەيلىسۇن، ئامىن!

*****

ئابلىمىت هاجىم قادىر (ئابلىمىت ئەينەك) هەققىدە

ئابلىمىت ئەينەك دېسە، قەشقەردە جۇملىدىن شەرقىي تۈركىستانىنىڭ هەممە يېرىدە نامى تىلغا ئېشىلىنىدىغان داڭلىق

شەخسلەرنىڭ بىرىدۇر.

مەرھۇم ئابلىمىت ئەينەك 1940 ـ يىللىرىدىكى شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيە خىزمەت قىلىپ ۋەتەن مىللەت يولىدا پىداكارلىق بىلەن ئىشلىگەن پېشقەدەم ئىنقىلابچى ۋە ئۇستازلىرىمىزدىن بىرى ئىدى.

مەرھۇم ئابلىمىت ئەينەك 1960 ـ يىللىرىدىكى« ئىستىل تۈزىتىش ۋە ئوڭچى يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى» تۈرۈش كۆرۈشىدە مىللەتچى قالپىقىنى كىيىپ تارتمىغان ئازابلىرى قالمىغان، ئۇ خىزمەتتىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىنمۇ خىتاي ھاكىمىيىتىگە تەن بەرمەي مۇستەقىل ئىگىلىك تىكلەپ، ماشىنا ريمونتچىلىق، رەسىمچىلىك، ئەينەكچىلىك كەسىپلىرىنى راۋاجلاندۇرۇپ، كۆپ ياشلارغا ھۈنەر ـ كەسىپ ئۆگىتىپ ياشلارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش، تەربىيىلەش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان ئىدى.

شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلابى پارتىيىسى بىلەن شەرقىي تۈركىستان ئىسلام پارتىيىسىنى بىرلەشتۈرۈشتە ئاكتىپ تۆھپە ياراتقان ئىدى. قورالىق قوزغىلاڭنىڭ پارتلىتىشى ئۈچۈن ئۆچمەس تۆھپە قوشقان ئىدى. ئۇ تۈرمىغا 15 يىللىق كېسىلىپ كىرگەندىن كېيىنمۇ تۈرمىدە خىتاي ژاندارمىلىرى بىلەن ئىلىشىپ بەشۋاق نامىزىنى قازاقىلماي ئورۇنلاپ كەلگەن ئىدى.

بىر قېتىم پەيلو مەيدان 1 ـ دادۇينىڭ باشلىقى لىيۇ زىداۋيۈەن دېگەن خىتاي مەرھۇم ناماز ئوقۇپ سەجدىگە باش قويغاندا، بېشىغا دەسسەپ « قېنى سېنىڭ خۇدايىڭ مېنىڭ پۈتۈمنى سېنىڭ بېشىڭدىن ئالسۇن»، ـ دەپ زوراۋانلىق قىلغاندىمۇ مەرھۇم ئۇنىڭ پۈتىنى غەزەپ بىلەن سىلكىپ تاشلىۋېتىپ نامىزىنى داۋاملاشتۇرغان ئىدى...

ئۇ تۇرما هاياتىدىمۇ مەھبۇسلارغا دىنىي ئىھتىقات، دىنى تەلىم تەربىيىنى ئۇزۇلدۇرمەي ئېلىپ بېرىپ تۇرمىداشلار ئىچىدە يۈكسەك ئابرۇي ۋە ئىشەنچىگە ئېرىشكەن ئىدى.

1969 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى قەشقەردىكى چوڭ تۈتقۇندا ئاخۇنوپ باشلىق بىر تۈركۈم شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ مەسئۇللىرىنى تۈتقاندا، ئاخۇنوپ تۈتقۇندىن قېچىپ كېچىسى ئابلىمىت ئەينەكنىڭ ئۆيىگە كەلگەندە، دەرھال ئىشكىنى ئېچىپ ئاخۇنوپنى يوشۇرۇپ، پىنهان يەرگە يۆتكەپ قويغان ئىدى.

قورالىق قوزغىلاڭنىڭ ئۇنۇملۇك ئېلىپ بېرىلىشى ئۈچۈن مەرھۇم قولىدىن كېلىدىغان هەممە ئىشنى بەجانىدىللىق بىلەن قىلالىغان ئىدى. مەرھۇم شۇ چاغدا 53 ياشلاردا ئىدى.

مەرھۇم تۇرمىدىن چىقىپ ئوغلى بەختىيارنىڭ بالىلىق يارىدىمى بىلەن تۇرمۇشىنى نورمال قامداپ كېتەلىگەن ئىدى. هەمدە

ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرى ئۆز ئىرادىسى بويۇنچە ھەج پەرزىنى ئادا قىلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي ئالەمدىن ئۆتتى.

مەرھۇم ئابلىمىت ھاجىمغا جانابىي ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمىز. ئامىن!

*****

ئابدۇراخمان بۇلاق ھەققىدە

ئابدۇراخمان بۇلاق قەشقەر شەھىرىدە ئۆسۈپ يېتىلگەن ئەسلىدىن يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان بىر ئۆمۈر تارقىتىش خىزمىتى بىلەن قەشقەر گېزىتخانىسىدا ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمىدە ئىشلىگەن ئىدى. ئۇنىڭ مەشھۇر ئەسەرلىرى داۋاملىق ئېلان قىلىنىپ تۇرۇلاتتى. شېئىرى ۋە نەسرىي بىلەن ئۇيغۇر جامائىتىگە تونۇشلۇق ئەرباب ئىدى.

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ جەڭگىۋار ئەزاسى ئىدى. مەرھۇم ئاخۇنوپچىلارغا يېقىندىن ئەگىشىپ تاپشۇرۇلغان خىزمەتلەرنى ئەستايىدىللىق بىلەن ئورۇنلىغان ئىدى. 15 يىل تۈرما ھاياتىنى بېشىدىن كۆچۈرۈپ، ئېغىر مۇدھىش ھايات ئىچىدە ئالەمدىن ئۆتتى. مەرھۇم شۇ يىللىرى 53 ياشلاردا ئىدى.

مەرھۇمغا جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمىز. ئامىن!

*****

قۇربانوپ قۇربان ھەققىدە

قۇربانوپ قۇربان ئەسلى يۇرتى ئاتۇشنىڭ ئازاق يېزىسىدىن بولۇپ قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇتۇش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ئىدى. مەرھۇم تۇردى ئىلىغا يېقىندىن يارەملىشىپ شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ ئىشلىرىغا يېقىندىن يارەمدە بولغان ئىدى. جەنۇبىي تەڭرىتاغ بىيۇروسىدىمۇ مۇھىم ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن.

15يىل تۇرما ھاياتىنى بېشىدىن كۆچۈرۈپ تۇرمۇش ھەلەكچىلىكىدە ئاز بولمىغان خاپىلىق تارتىپ قەشقەردە تۇرۇش ئىمكانىيىتى بولماي قاراشەھەردىكى تۇغقىنىنىڭ ئۆيىگە كېتىپ ـ شۇ جايدا ئالەمدىن ئۆتتى.

مەرھۇمنىڭ ئۆلۈمى بىز ئۈچۈن بەكمۇ قايغۇلۇق ئۆلۈم بولدى. مەرھۇمغا جانابىي ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمىز. ئامىن!

*****

ناسىر سەمەت ھەققىدە

ناسىر سەمەت مەكىت ناھىيىسىدىن بولۇپ، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى، زەرەپشان پولكىنىڭ ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ... قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى

ئۆتىگەن. زەرەپشان پولك جەڭچىلىرىنىڭ يېمەك-ئىچمەك، كىيىم- كېچەك، يول خىراجىتى قاتارلىق چىقىملارنى ھەل قىلىپ قورالىلىق قوزغىلاڭنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك ئېلىپ بېرىلىشىغا ئىقتىسادى جەھەتتىن كۆپ ياردەملەرنى كۆرسەتكەن كىشى ئىدى.

« بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى» تۇرۇش ھەرىكىتىدە، خىتاي تاجاۋۇزچىلىرى تەرىپىدىن تۇتقۇن قىلىنىپ 20 يىللىق قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان ئىدى. تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن قەرەلسىز ئالەمدىن ئۆتتى..

مەرھۇمغا جانابى ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمىز. ئامىن!

*****

مەمەت ھاۋۇت ھەققىدە

مەمەت ھاۋۇت مەكتەت ناھىيىسىدىن بولۇپ، مەكتەت ناھىيىدىكى بىر باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ئىدى. مەكتەت ناھىيىسىدىكى داڭدار ھۇسنە خەت ئۇستىسى ئىدى. ئۇنىڭ شۇ زامانداا يازغان ھۇسنە خەتلىرى ھازىرمۇ مەكتەت ناھىيىسىدە ئارخىپ بولۇپ ساقلىنىپ تۇرۇپتۇ.

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ مۇنەۋۋەر

ئەزاسى بولۇپ، زەرەپشان پولكىنىڭ تەشۋىقات خىزمىتىگە مەسئۇل بولغان ئىدى.

« بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى» ھەرىكىتىدە خىتاي تاجاۋۇزچىلىرى تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ 15 يىللىق قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغانىدى. تۇرمىدىكى رەھىمسىزلەرچە قىيىن ـ قىستاقتا قەرەلسىز ئالەمدىن ئۆتتى.

مەرھۇمغاجانابى ئاللاھدىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمىز. ئامىن!

*****

ياسىن بارات ھەققىدە

ياسىن بارات مەكىت ناھىيىسىدىن بولۇپ، يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ مالىيە كادىرى بولۇپ ئىشلىگەن.

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ ئەزاسىدى. قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ تەييارلىق خىزمەتلىرى ئۈچۈن ئىقتىسادى جەھەتتىن كۆپ ياردەملەردە بولغان. مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش پىلانىغا يېقىندىن ياردەملىشىپ ئەمەلىي ھەرىكىتى بىلەن قوللىغان...

« بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى» تۈرۈش ھەرىكىتىدە خىتاي تاجاۋۇزچىلىرى تەرىپىدىن تۇتقۇن قىلىنىپ قولغا ئېلىنىپ 15

يىللىق قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان ئىدى.
مەرھۇم تۇرما ئازابىدا ئالەمدىن ئۆتتى. مەرھۇمنىڭ ياتقان يەرلىرى جەننەتتە بولسۇن. ئامىن!

*****

تۇردى ئىلى، ئابدۇرېھىم ئەييۇپ، ئابدۇرېھىم ئىمىنوپلارنىڭ قورساق سوقۇشى

مىجىت ھاجى شۇنداق بايان قىلىدۇ:
بۇ ئۇچ نەپەر كىشىنىڭ نېمە ئۈچۈن زىددىيەتلىشىپ قالغانلىقىدىن زادىلا خەۋىرىم يوق ئىكەن.
ئوغلۇم ئابدۇۋۇھلىنىڭ تويىنى قىلىدىغان بولۇپ تۇردى ئىلىگە باغاق بەرسەم، تۇردى ئىلى شۇنداق دېدى، ئابدۇرېھىم ئەييوپ بىلەن ئىمىنوپ ئابدۇرېھىم تويغا كەلسە مەن بارمايمەن، ـ دېدى.
تۇردى ئىلىنىڭ گېپى بىلەن ئۇ ئىككىيلەننى تويغا ئېيتمىدىم. تۇردى ئىلى تويغا كېلىپ بۇ ئوتتۇرىدىكى زىددىيەتنى ماڭا چۈشەندۈرۈپ بەردى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا چەتئەلنىڭ بېسىمى ۋە ئىچكى ئىشلاردىكى نارازىلىقلار تۈپەيلى، خىتاي دۆلەت رەئىسى خۇياۋباڭ 1979 ـ يىلى 9 ـ 10 ئاي مەزگىللىرى:
شىنجاڭدا ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلات يوق، ئۇ بولسا بىر

سىياسىي ۋەقە، ئۇلار ئەينى زامانىدىكى خاتالىقلىرىنى تونۇپ، شەرقىي تۈركىستان خەلق پارتىيىسى دېگەن نەرسە مەۋجۇت ئەمەس، بىز ھېچ ۋاقىت ۋەتەننى پارچىلاش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغان ئەمەس ھەم ئۇنداق نىيىتىمىزمۇ يوقتى.... دېسە، ئۇلارنىڭ دېلوسىغا قاراپ، ئۇلارنىڭ باشلىقلىرى خاتالىقىنى تونۇپ تەۋبە قىلسىلا، ئۇلارنى تۈرمىدىن بوشۇتۇپ چىقىش يولى بەرسە بولىدۇ»، ـ دېگەن ئىكەن.

تۈردى ئىلى گېپىنى داۋاملاشتۇرۇپ شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق يۇقىرى خەلق سوت مەھكىمىسى ۋە ئاتالمىش سىياسەتنى ئەمىلىلەشتۈرۈش ئىشخانىسىدىن بىر گۇرۇپپا ئادەملەر پەيلو مەيدانىغا كېلىپ، مەن بىلەن سۆزلەشتى. ئۇلار مەندىن،

« ئەگەر شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى دېگەن يوق نەرسە دېسەڭ، بىز سىلەرنى تۈرمىدىن قويۇپ بېرىمىز»، ـ دېدى. مەن ئۇلارغا مەن تەشكىلاتنى يوق دېسەم، تەشكىلات يوقلىپ كەتمەيدۇ، تەشكىلاتنىڭ بىر يۈرۈش پروگراممىلىرى بار، سىلەر نۇرغۇن كىشىلىرىمىزنى تەشكىلاتنىڭ ئەزاسى ئۇنى قىلغان، مۇنى قىلغان دەپ ئۆلۈم جازاسى بەردىڭلار، ئۇزۇن مۇددەتلىك قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلدىڭلار، ئۇلارنىڭ ئىشىنى قانداق بىر تەرەپ قىلغىنى بولىدۇ؟ بۇ نۇرغۇن ئادەملەر بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغانلىقى ئۈچۈن مەن ئۇنداق دېيەلمەيمەن، ـ دېگەن.

ئابدۇرېھىم ئەيىۋپ بىلەن، ئىمىنوپ ئابدۇرېھىملار تۇردى ئىلىنىڭ سۆزىنى رەت قىلىپ تۇردى ئىلىنى جاھىل، ھەممىمىزنىڭ ئېشىغا توپا چاچتى، بىزنى قويۇپ بىرىمىز دەۋاتسا نېمە ئۈچۈن « يوق. ھە ئە شۇنداقتى» دەپ جاۋاب بېرىپ قۇتۇلمايدۇ..... دېگەن، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا مۇرەسسە قىلغىنى بولمايدىغان زىددىيەت چۈشكەن!

ئابدۇرېھىم ئىمىنوپ بىلەن ئابدۇرېھىم ئەيىۋپقا ئازراقتىن تۇرمۇش يارەم پۇلى بېرىپ « رازى قىلغان». تۇردى ئىلىگە ھېچقانداق تۇرمۇش پۇلى يارەم بەرمىگەن. تۇردى ئىلى يېڭىشەھەرلىك تىجارەتچى ھوشۇر ئاخۇن دېگەن كىشىنىڭ ياردىمى بىلەن ئۇنىڭ پوپايكا زاۋۇتىغا يارەمچى دىرېكتورى بولۇپ ئىشلەپ تۇرمۇشىنى قامدىغان.

كېيىنكى كۈنلەردە تۇردى ئىلى ئۇرۇمچىگە بېرىپ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئىمىنوپ ھامىت بىلەن كۆرۈشكەندە، «مەن بۇ ئىشقا ئارىلاشسام بولمايدۇ، سەيپۇللايوپ بىلەن كۆرۈشسىڭىز»،ـ دېگەن. سەيپۇللايوپنىڭ يېنىغا بارسا باشلىقلار بىلەن بىر ئازغا كېلىپ ئاران تەستە ھەرئايدا 300يۈەن تۇرمۇش يارەم پۇلى بېرىدىغانغا تايىن تاپقان.

كېيىن قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ مەكتەپ مۇدىرى چوڭ ھاجىم يۇقىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن، مەكتەپنىڭ فېرما

كىرىمىدىن توپلانغان پۇلدىن ھەر ئايدا 300يۈەن پۇل بېرىدىغان بوپتۇ، كېيىنكى كۈنلەردە فېرمىدىن كىرىم بولمىدىغان پۇل يېتىشمىگەنلىكتىن ئۇ 300 يۈەن پۇلمۇ توختاپ قالغان.

بۇلارنىڭ شەخسى زىددىيىتى ئەنە شۇنداق باشلانغان، شۇنداق داۋاملاشقان، زادى كىمنىڭ توغرا، كىمنىڭ خاتا مەن بىر نېمە دېيەلمىدىم.

قورالسىق قوزغىلاڭغا قاتنىشىپ قۇربان بولغان ئىنقىلابچىلىرىمىز ئۈچۈن ئەرز شىكايەت بار

ئەسلىدە قورالسىق قوزغىلاڭ رەھبەرلىرى ئاخۇنوپ بىلەن ئالاقە باغلىغاندىن كېيىن چوڭ ئىشلارنى قىلىشقا بولمىدۇ، دەپ ئويلىغان ئىدى. لېكىن ئۇلار چەتئەلگە چىقىپ كېتىپ ھەربىكەت قىلىش پىلانىنى ئورتىغا قويغاندا، مەكىت، قەشقەر، تاشمىلىقتىكى ۋەتەنداشلار بۇنىڭغا ئۇنىمىغان ئىدى. ئۇلارنىڭ مەقسىتى ۋەتەن ئىچىدە ئومۇمىي يۈزلۈك قورالسىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش كېرەكلىكىنى ئوتتۇرىغا قويغان ئىدى. ئەپسۇسكى، بۇ ئىشقا جەنۇبى

تەڭرىتاغ بىيۇروسىدىكى بىر قىسىم قورقۇنچاقلار قوشۇلماي، چەتئەلگە چىقىپ كېتىش پىكرىدە چىڭ تۇرۇۋالغان ئىدى.

روزى ھېكىم باشلىق مەكتەتكى قوراللىق كۈچلار، ھازىر قولىمىزدا 60 مىڭدىن ئارتۇق ئەسكىرى كۈچ بار، قوراللىرىمىزنىڭ سانىمۇ نەچچە مىڭ تالدىن ئاشىدۇ، ھازىرقى بار كۈچىمىز بىلەن ئومۇمىي يۈزلۈك قوراللىق قوزغىلاڭنى باشلىساق، قورال كۈچىمىز بىلەن يەنە نۇرغۇن قوراللارنى خىتاي ئارمىيىسىنىڭ قولىدىن تارتىپ ئالالايمىز، كۈچىمىز يەتمىسە چېگرانى بۇزۇپ چىقىپ كەتسەكمۇ كېچىككەن بولمايمىز،ـ دەپ ئۆز پىكرىدە چىڭ تۇرىدۇ.

مەرھۇم قوماندان ئاخۇنوپمۇ ئۇلارنىڭ پىكرىگە تامامەن قوشۇلىدۇ.

جەنۇبىي تەڭرىتاغ بىيۇروسىدىكى بىر قىسىم توخۇيۇرەك قورقۇنچاق كىشىلەر، قانداقتۇر: مەركىزى بىيۇرونىڭ ماقۇللۇقىنى ئالماي تۇرۇپ مۇنداق چوڭ ئىشقا تۇتۇش قىلساق بولمايدۇ،ـ دەپ ئۇنىمىغان.

كېيىن مەلۇم بولدىكى ئاشۇ كۈنلەردە مەركىزى بىيۇرودىكى باشلىقلاردىن بىرىنچى تۇركۈمدە توختى قۇربان خىتاي دائىرىلىرى تەرىپىدىن قولغا ئىلىنغان ئىكەن، ئىككىنچى تۇركۈمدە نىياز ئۆمەر، مۇتەللىپ، ئىدرىس، ئىسمائىل ئىبراھىم، قاسىم پەرسا قاتارلىق مەسئۇل كىشىلەر ئاللاھ بۇرۇن تۇتقۇن قىلىنىپ تۇرمىغا تاشلانغان ئىكەن. « يۇقىرىدىن سورايلى»، دېگەن سۆز ئادەم

ئالدايدىغان كاززاپلارنىڭ سۆزى ئىكەن.

بۇ كاززاپلار ئۆزلىرىنىڭ جېنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈنلا ئازغىنە ئادەمنى تەشكىللەپ چەتئەلگە چىقىپ كېتىشكە ئالدىرىغان ئىكەن. ئۇلار چەتئەلگە چىقىپ كېتىش پىلانىنى ھەتتا روزى ھېيىتىدىنمۇ يوشۇرۇپ، پەقەت مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىلا 400 دەك ئەسكەر بىلەن يەڭگىل قوراللارنى ئېلىپ يولغا چىقىشنى ئورۇنلاشتۇرغان ئىكەن. گەرچە شۇنداق تەنتەكلىك قىلغان بولسىمۇ ئاخىرى بۇ قورقۇنچاقلار ئوخشاشلا چەتئەلگە چىقىپ كېتىشكە ئازقالغاندا يەنىلا قولغا ئېلىندى.

ئەھۋال مۇشۇ دەرىجىگە يەتكەندە ئامال بولمىغان ئاخۇنوپ ئازغىنە ئادەم بىلەن جىددىي تۇتۇش قېلىپ قوراللىق قوزغىلاڭغا بۇيرۇق بەردى، ھەرقايسى ئۇرۇش رايوندىكىلەر كۈچىنىڭ يېتىشىچە ئۇرۇشقا ئاتلىنىپ باتۇرلۇق كۆرسىتىپ بىر تەرەپتىن دۇشمەن ئارمىيىسى بىلەن ئۇرۇشۇپ، بىر تەرەپتىن چېكىنىپ نىشانلانغان ئاخىرقى رايون ئاتۇشنىڭ قاراجۇل يېزىسىغا توپلاندى.

ئاخىرقى ئۇرۇش مەيدانى قاراجۇل يېزىسى بولۇپ، بۇ ئۇرۇشتا ئازغىنە ئادەم بىلەن ئۇرۇش قىلغان ئاخۇنوپ باشلىق قەھرىمانلار 5 نەپەر ئادەمنى چىقىم قىلىپ، ئۇنىڭ بەدىلىگە نۇرغۇن خىتاي ئەسكەرلىرىنى يەر چىشلىتىپ ئوخشىمىغان دەرىجىدە جاراھەتلىنىپ دۇشمەن قولىغا ئەسىرگە چۈشكەن بولدى. بۇ

ئۇرۇشتا هايات قالغان سەپداشلىرىمىزنىڭ بىرقىسمى دۈشمەن تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگە ھۆكۈم قىلىنغان بولسا يەنە بىر تۈركۈمى ئۇزۇن مۇددەتلىك قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنىپ تۇرما ئازابىنى تارتىشقا مەجبۇر بولدى.

ئۇلار ھەسرەت نادامەت بىلەن ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلدى. ئۇلارنىڭ ئەڭ ئاخىرقى «شەرقىي تۈركىستان مىللىي مۇستەقىللىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش» ئارزۇسى ئىشقا ئاشمىدى. توخۇ يۈرەك كىشىلەرنىڭ ئالدىمىغا چۈشكەن بۇ قەھرىمانلىرىمىزنىڭ كۆزلىرى يۇمۇلماي ئۇ دۇنياغا كەتتى.

ئەگەر روزى ھېكىمنىڭ پىكرىگە قوشۇلغان بولسا، 70مىڭ- 80 مىڭ قوراللىق قوشۇن بىلەن دۈشمەن ئارمىيىسىگە ئۇرۇش ئېلان قىلغان بولسا، ھېچ بولمىغاندا 40 مىڭ ئادەم ئۇرۇشتا قۇربان بولسىمۇ قالغان ئادەملەر بىلەن ۋەتەننىڭ تەقدىرىدە ياكى ئۇنداق ياكى مۇنداق چوڭ ئۆزگىرىش بولغان بولاتتى.

ھېچ بولمىغاندا هايات قالغان 40 مىڭ ئادەم مۇرىنى - مۇرىگە تىرەپ كۈرەش قىلالىغان بولسا، بۈگۈنكى كۈندە ۋەتەن مۇستەقىل سۈپىتىدە كۆپ تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەن بولاتتى، چەتئەلدىكى كۈچلەرمۇ قاراپ تۇرمايتتى. مەسىلىسىدە زور ئۆزگىرىش پەيدا بولغان بولاتتى.

شۇ يىللاردىن ئېشىپ هايات قالغان سەپداشلىرىمىز بىر يەرگە

جەم بولساق، شۇ ۋەقەنى ئەسلەپ كۆز يېشى قىلىشىمىز، يۈرەكلىرىمىز پۈچۈلۈنۈپ قانغا تولۇپ كېتىدۇ. ئۇ دۇنياغا بارغاندا ھەسرەتتە پۈت ـ قولى باغلانغان قويدەك ئۆلۈپ كېتىۋاتقان قەھرىمانلىرىمىزنىڭ ئالدىغا قايسى يۈزىمىز بىلەن بارىمىز،ـ دەپ يىغا زارى قىلماقتىمىز.

بۇ دەۋانى قىيامەتكە ئېلىپ كېتەمدۇق؟ ياكى ۋەتەننىڭ رەھبەرلىرى سوراپ، ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم چىقىرىپ شېھىت كەتكەن قەھرىمانلارنىڭ روھىنى ئەمىن تاپتۇرامدۇ؟ ئۇلارمۇ سورىمىسا ئاللانىڭ ئالدىدا بىر ئادىل سوراقچى ئالدىدا دەرد ـ ئەھۋالىمىزنى ئېيتارمىز،ـ دەپ تۇردۇق خالاس!

ۋەتەن خىتايدىن ئازاد بولۇپ، يېڭى ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندا بۇ دەۋاگەرلەرمۇ ۋاپات بولۇپ كەتسە، كېيىنكىلەر بۇ دەۋانىڭ ئادەملىرىنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالماي، تارىخ بېتىگە يېزىشى، ئۇلار ئۇچۇن بولسىمۇ خاتىرە مۇنارى تىكلەپ ئابىدە تېشى ئورنىتىشىنى ئۇلارنىڭ روھىنى بولسىمۇ ئەمىن تاپقۇزۇشنى ئۈمىد قىلىمىز!

بىز 43 يىلنى مانا مۇشۇنداق زور ئۈمىد بىلەن ئۆتكۈزدۇق.

43 يىل يىغلاش بىلەن ھەسرەت نادامەت بىلەن، قايغۇرۇش بىلەن ھەم زور ئۈمىد بىلەن ئۆتكۈزدۇق. ھەرقانچە قىلساقمۇ بىز ئامال قىلالمىدۇق ۋە داۋاملىق بەدەل تۆلەپ بۇگۈنكى كۈنگە كەلدۇق، ئارمانسىز ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىڭ روھى بىزنى بىر كۈنمۇ

ئارام تاپقۇزمىدى. شۇلار ئۇچۇن بولسىمۇ بۇ دەۋانى ھازىر ھايات ياشاۋاتقان ھەربىر شەرقىي تۈركىستانلىق ئۆزبىنىڭ مىللىي ۋە دىنىي بۇرچى دەپ بىلىپ، ۋەتەن ئۇچۇن ئىسسىق جېنىنى پىدا قىلغانلارنىڭ روھىنى بولسىمۇ خاتىرجەم قىلايلى!

ھۆرمەت بىلەن: يۈنۈس ھاجىم قەشقىرى

2005 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى جۈمە

*****

قوشۇمچە ماتېرىياللار:

«قاراجۇلدىكى جەڭ» دېگەن كىتابىم نەشر قىلىنغاندىن كېيىن، بەزىبىر خىتاييەرەست مۇناپىقلار ماڭا تۆھمەت چاپلاپ،« يالغانىنى ئويدۇرۇپ چىقاردى، مۇنداق چوڭ ئىشلارنىڭ بولۇپ ئۆتۈشى ئادەمنىڭ ئەقلىگە ھېچ سىغمايدۇ، بۇ بىر ياسالما تارىخ»ـ دەپ خەلق ئارىسىدا شۇبھە تۇغدۇردى. مەن كىتابتىكى تارىخىي ۋەقەلەرنىڭ چىنلىقىنى تەكىتلەش يۈزىسىدىن خىتاي ھۆكۈمەت مەنبەلىرىدىكى شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى ھەققىدىكى بەزى ھۆججەتلىك ماتېرىياللارنى كىتابقا ئۆز پېتىچە قىستۇرۇپ ئۆتۈشنى لايىق تاپتىم.

شىنجاڭدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرەش تارىخى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى پارتىيە تارىخى تەتقىقاتى ئىشخانىسى تۈزگەن.

مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى مەزگىلىدە«شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى» نىڭ قەپەستىن چىقىشى ۋە يوقىتىلىشى (1) «شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى» نىڭ قەپەستىن چىقىشى

شىنجاڭ ئازاد بولغاندىن بۇيان، بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەر ئىزچىل تۈرده ئاتالمىش «شىنجاڭنى مۇستەقىل» قىلىش ۋە «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» قۇرۇش ئەكسىلئىنقىلابىي بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتى بىلەن خۇپىيانە شۇغۇللىنىپ كەلدى، ئۇلار كۆپ قېتىم پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئىش تېرىپ، توپىلاڭ ۋە ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش ۋەقەلىرىنى پىلانلىغان ۋە سادىر قىلغان بولسىمۇ، لېكىن پارتىيە ۋە ھەر مىللەت خەلقى ئاممىسى تەرىپىدىن بىتچىت قىلىنىپ، شەرمەندىلەرچە مەغلۇپ بولدى.

بۇ بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەر يەنىلا مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمەي، 60 ـ يىللاردا سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى جۇڭگوغا قارشى كۈچلەرنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا، پائال ھەرىكەتلىنىپ كەڭ ئالاقە

باغلاپ، ئېنىق سىياسىي پروگراممىسى بولغان ئەكسىلئىنقىلابىي پارتىيە قۇرۇشنى مەخپىي پىلانلىغان بولسىمۇ، لېكىن شۇ چاغدا دۆلەت ئىچىدىكى جاھانگىرلىككە، زومىگەرلىككە قارشى كۈرەشنىڭ كۈچلۈك ھەيۋىسىدىن قورقۇپ، قارامىقى قىلىشقا پېتىنالماي، يوشۇرۇن پۇرسەت كۈتۈپ يېتىپ، نىشانىنى كۆزىتىۋاتاتتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەرنى پۇرسەت بىلەن تەمىنلىدى، ئۇلار تەشكىللىك، پىلانلىق، مەقسەتلىك ھالدا ئاممىۋى تەشكىلاتلارنى تىزگىنلەپ، ئاممىۋى تەشكىلاتلار ئارقىلىق ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ، ئەكسىلئىنقىلابىي پارتىيە قۇرۇپ، تېخىمۇ چوڭ دائىرىدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلىك ھەرىكەتلىرى ۋە ئەكسىلئىنقىلابىي بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىشنى مەخپىي پىلانلىدى. ئۇلار ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ ئۇرۇمچى، قەشقەر قاتارلىق جايلاردا ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ «شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى»، «شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىللىق كۈرىشى ئىتتىپاقى»، «شەرقىي تۈركىستان ياشلار ۋەتەن قۇتقۇزۇش ئارمىيىسى»، «ياشلار ۋەتەن قۇتقۇزۇش ئارمىيىسى»، «ئىنتىقام ئالغۇچىلار جەمئىيىتى» قاتارلىق ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلاتلارنى قۇردى. «شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى» بۇلار ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ ئەكسىلئىنقىلابىي بۆلگۈنچىلىك گۇرۇھى تەشكىلاتى.

1967ـيىل 4ـئاينىڭ 10ـكۈنى، ئۇرۇمچى بىلەن قەشقەردە «شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى» (قىسقارتىلىپ شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى، دېيىلىدۇ) خۇپىيانە قۇرۇلدى. دەسلەپتە ئۇنىڭ نامى «ئۇيغۇرىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى» دەپ ئاتالدى. كېيىن كۆز بويىاپ، ئاممىنى ئالداش ئۈچۈن، بۇ نام شىنجاڭ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەزگىلىدىكى خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ نامى بىلەن ئوخشاش قىلىپ ئۆزگەرتىلدى ھەمدە قۇرۇلغان ۋاقتىنى 1933ـيىل 11ـئاينىڭ 12ـكۈنى.(1944ـيىلى 11ـ ئاينىڭ12ـكۈنى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدا ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت قۇرۇلغان كۈن) دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1968ـيىلى 2ـئايدا «شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى» تەشكىللەندى ھەمدە بىر نەچچە ئەزا ۋە كاندىدات ئەزادىن تەشكىل تاپقان «مەركىزىي ھەيئەت رىياسىتى» تەسىس قىلىندى.

«شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى» قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۇلار «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي» دا، ئىلى، ئاقسۇ، خوتەن، قۇمۇل، تۇرپان قاتارلىق رايونلاردىكى تەرەپبازلىق كۈرىشى يامرىغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، تەشكىلاتىنى تېز راۋاجلاندۇرۇپ، بۆلگۈنچىلىك ۋە ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش ھەرىكىتى ئېلىپ

بېرىشنى پائال پىلانلىدى. «شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» ئۆزىگە بىۋاستە قارايدىغان «تەڭرىتاغ قىساسچىلىرى»، «تەڭرىتاغ ئوغلانلىرى»، «ياشلار تەشكىلاتى» دىن ئىبارەت ئۈچ ئەكسىيەتچىل تەشكىلاتتىن باشقا، 1969ـيىلى 1ـئايدىن 4ـئايغىچە، ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ «شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى ئۇرۇمچى شۆبىسى، ئالتاي شۆبە بىيۈروسى، ئىلى كومىتېتى، بۆرتالا شۆبە بىيۈروسى، قەشقەر جەنۇبىي تەڭرىتاغ بىيۈروسى قاتارلىق تارماق ئاپپاراتلارنى قۇردى. بۇ تارماق ئاپپاراتلار يەنە ئۆز تەۋەلىكىدە ۋىلايەتلىك كومىتېت، ناھىيىلىك (شەھەرلىك) كومىتېت، رايونلۇق كومىتېت، ياچېيكا قاتارلىق 78 ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتىنى قۇرۇپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى 12 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرگە ۋە ئاپتونوم رايوندىكى 22 رايون دەرىجىلىك ئورۇنغىچە كېڭەيدى.

(2) «شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» نىڭ پروگراممىسى ۋە ئۇنىڭ بۆلگۈنچىلىك، بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى

«شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» پروگراممىسى، تەشكىلاتى، پىلانى، ھەرىكىتى بولغان ئەكسىلئىنقىلابىي بۆلگۈنچىلىك تەشكىلاتى بولۇپ، ئۇ جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە، ئېلىمىزنىڭ مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە تۈزۈمىگە زەھەرخەندىلىك بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا

بۇزغۇنچىلىق قىلىپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىك پەيدا قىلىپ، شىنجاڭنى مۇستەقىل قىلىشنى تەرغىب قىلدى. ئۇ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىكى قالايمىقانچىلىقتىن پايدىلىنىپ، ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلاتنى ھەدەپ راۋاجلاندۇرۇپ، ئەكسىلئىنقىلابىي تەشۋىقات ۋاراقلىرىنى تارقىتىپ، دۆلەتنىڭ مال ـ مۈلكىنى تالان ـ تاراج قىلىپ، قورال ـ ياراق، ئوق ـ دورا توپلاپ، ئەكسىلئىنقىلابىي بۇزغۇنچىلىق ھەرىكىتى بازىسى قۇرۇپ، «مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» قۇرۇشقا ئۇرۇندى.

«شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» قۇرۇلغاندىن كېيىن، «شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى» بىلەن «شۆبە بىيۇرولىرى» ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، «ئۇيغۇرىستانىنىڭ تەقدىرى»، «شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ نىزامنامىسى»، «شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ ئومۇمىي پروگراممىسى» قاتارلىق ئەكسىيەتچىل ھۆججەتلەرنى تەييارلاپ، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە زەھەرخەندىلىك بىلەن ھۇجۇم قىلدى، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ مىللىي سىياسىتىنى خۇنۇكلەشتۈردى، «قوراللىق كۈرەش قىلىپ» شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قۇرمىز، دەپ ئاشكارا داۋراڭ سالدى.

بۇ ئەكسىيەتچىل ھۆججەتلەردە شىنجاڭنىڭ تارىخىنى بۇرمىلاپ، شىنجاڭ ئەزەلدىنلا بىر «مۇستەقىل دۆلەت» ئىدى، دەپ جۆيلۇپ، « شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» بۇ نۇقتىنى خەلققە دائىم تەشۋىق قىلىپ تۇرىدۇ، دەپ كاپشىدى. بۇ مىللىي بۆلگۈنچىلەر يەنە «شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» نىڭ «پارتىيە گېربى»، «پارتىيە بايرىقى» ۋە «ئۇيغۇرىستان خەلق جۇمھۇرىيىتى» نىڭ «دۆلەت بايرىقى» نۇسخىسىنى تەييارلىدى. ئۇلار ئامېرىكا ئالداش ئۇچۇن، بەزىدە ماركسىزمنىڭ سۆز-ئىبارىلىرىنى تىلغا ئېلىپ قويۇپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىك شۇملۇقى بىلەن شۇغۇللاندى.

«شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىكى قالايمىقان ۋەزىيەتتىن پايدىلىنىپ، تېز سۈرئەتتە راۋاجلاندى. 1968-يىلى 2-ئايدا، «شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى مەركىزىي ھەيئەت رىياسىتى» مەيدانغا كېلىشى بىلەنلا، ھەر تەرەپكە زور تۈركۈمدە ئادەم ئەۋەتىپ، ھەر تەرەپتىن ئالاقە باغلاپ، تەشكىلاتنى راۋاجلاندۇرۇپ مۇرت توپلىدى، ئۇلار سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئېلىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى جىنباداۋ ئارىلىغا ۋە شىنجاڭ تارباغاتايىنىڭ تېرەكتى رايونىغا قورالىق تاجاۋۇز قىلىش ۋەقەسىدىن پايدىلىنىپ، سۆز- چۆچەك پەيدا قىلىپ ۋە تارقىتىپ، «سوۋېت ئىتتىپاقى پات يېقىندا باستۇرۇپ كېلىدۇ» دەپ گەپ سېتىپ، كۈچىنىڭ بارچە جىددىي كەيپىيات پەيدا قىلدى ھەمدە

كىشىلەرگە بۆلۈنۈپ «مۇستەقىل» بولۇش پەيتى يېتىپ كېلەي دەپ قالدى، دەپ بېشارەت بەردى. ئۇلار يەنە «شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى 23 يىللىق تارىخقا ئىگە بولۇپ قالدى» ۋەھا-كازا دەپ ماختىنىپ، بۇ ئارقىلىق ئاممىنى ئالداپ، تەشكىلاتنى كېڭەيتىپ تولۇقلىدى. ئۇلار ھەممىلا يەرگە سۇقۇنۇپ كىرىپ، ئۇرۇق - تۇغقان، ئەل-ئاغىنە، ساۋاقداش، خىزمەتداشلىق ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت توربىكى بارلىق ئەزالاردىن پايدىلىنىشقا ئادەتلىنىپ، ھەتتا زوراۋانلىق قىلىپ ۋە تەھدىت سېلىپ،«تەشكىلاتىمىزغا قاتناشمىغانلارنى ئۆلتۈرىمىز، ئۆي بىساتىنى ئېلىپ كېتىمىز» دەپ جار سالدى. تۈرمۇشتا قىيىنچىلىقى بارلار ۋە رېئاللىققا نارازى بولۇپ يۈرگەنلەرنى پۇل بېرىپ ئازدۇرۇپ، ئاندىن ئۇلارغا زوراۋانلىق قىلىپ تەھدىت سېلىپ، ئۇلارنى تەشكىلاتقا قاتنىشىشقا مەجبۇرلىدى.

«شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» تەشكىلاتىنى راۋاجلاندۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، بۇنىڭ ئاساسلىقلىرى «مەشئەل گېزىتى» ۋە باشقا ئەكسىيەتچىل ماقالە، تەشۋىقات ۋاراقلىرى، كىتابچە قاتارلىقلار. ئۇلار يەنە ئۆزلىرىنىڭ ئەزالىرىنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگوغا قارشى رادىئو تەشۋىقاتىنى ئاڭلاشقا ئۇيۇشتۇردى. «شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» نىڭ بەزى ئاساسلىق ئەزالىرى كۆپلىگەن ئەكسىيەتچىل ماقالىلەرنى يېزىپ، تارىخنى كۆچەپ بۇرمىلاپ،

پاكىت ئويدۇرۇپ چىقىرىپ، ئاق - قارىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە، سوتسىيالىزم تۈزۈمىگە ۋە پارتىيىنىڭ تۈرلۈك فاڭجېن، سىياسەتلىرىگە زەھەرخەندىلىك بىلەن ھۇجۇم قىلىش، شىنجاڭ ئازاد بولغاندىن بۇيانقى نەتىجىلەرنى يوققا چىقىرىپ، شىنجاڭنىڭ مۇستەقىللىقىنى ئاشكارا تەرغىب قىلىپ، بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتى ئۈچۈن جامائەت پىكرى تەييارلىدى.

«شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» يەنە پائال ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ پىلانلىدى، ئەكسىلئىنقىلابىي بازا قۇرۇش قەستىدە بولدى. ئۇلار ھەرىكەت خىراجىتى توپلاش ئۈچۈن، بانكا، ئىسكىلات، ماگىزىن، ئاشلىق ئىسكىلاتى قاتارلىقلارنى تەپتارتماستىن بۇلىدى، پەقەت ئۇرۇمچى، ئىلى، قاراماي قاتارلىق جايلاردىلا 22 قېتىم بۇلاڭچىلىق قىلىپ، 100 نەچچە مىڭ يۈەندىن ئارتۇق نەق پۇل بۇلىدى. ئۇلار يەنە «ئەزالىق بەدىلى» يىغىش، ئىئانە توپلاش ۋە «زايوم» تارقىتىش چارىلىرىنى قوللىنىپ خىراجەت توپلىدى. «شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» نىڭ ئۇرۇمچى شۆبىسى تەپتارتماستىن «زايوم» بېسىپ چىقىرىپ، خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتورىمىزنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش غەرىزىنى ئاشكارىلىدى.

«شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» يەنە جايلاردىكى ئەزالىرىنى

قورال - ياراق، ئوق - دورا ۋە ماددىي - ئەشيا بۇلاشقا كۆپ قېتىم بۇيرۇپ، قورالىق توپىلاڭ كۆتۈرۈش ئۈچۈن تەييارلىق قىلدى. «ئالتاي شۆبە بىيۈروسى» توپىلاڭغا تەييارلىق قىلىش ئۈچۈن، «شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كۆپ قېتىم قورال - ياراق سوردى ھەمدە كىيىم - كېچەك، يەم - خەشەك قاتارلىق نەرسىلەرنى تەييارلىدى، قېچىش يولىنى سىزىپ چىقتى. «بۆرتالا شۆبە بىيۈروسى» كىچىك گازارما، ئاتلىق ئەسكەرلەر تارماق ئەترىتى ۋە ساقچىخانىنىڭ قورال - ياراقلىرىنى بۇلىغاندىن كېيىن، قارا تولۇق تېغىنىڭ ئېغىزىدا ئەكسىلئىنقىلابىي قورال - ياراق بازىسى قۇرۇپ، ئەكسىلئىنقىلابىي پارتىزانلىق ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىش قەستىدە بولدى. «شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى ئىلى كومىتېتى»، «ئۇرۇمچى شۆبىسى»، «ئالتاي شۆبە بىيۈروسى» ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 12 قېتىم سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن موڭغۇلىيەگە ئادەم ئەۋەتىپ، قورال - ياراق، تېلېگراف ئاپپاراتى سوردى ھەمدە ھەربىي ئىشلار مەسلىھەتچىسى ئەۋەتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جاسۇسلۇق، ئاخبارات ئورگىنى شىنجاڭغا توققۇز تۈركۈمدە خۇپىيانە ھالدا تۈركۈمدە 14ئادەم/ قېتىم تېلېگراف ئاپپاراتى، قورال - ياراق ۋە ھەرىكەت خىراجىتى كىرگۈزۈپ، «شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» بىلەن ئالاقىلەشتى.

(3) «شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى» نىڭ يوقىتىلىشى

«شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» نىڭ تۇتقان تەتۈر يولى خەلقنىڭ كۆڭلىگە ياقمىغاچقا، ئاخىرى يېتىم قېلىپ، مۇقەررەر يوقىلىش تارىخىي تەقدىرىدىن قېچىپ قۇتۇلالمىدى. 1969ـ يىلى 1ـ ئايدا، ئاپتونوم رايوننىڭ جامائەت خەۋپسىزلىكى، قوغداش تارماقلىرىدىن تەشكىللەنگەن مەخسۇس دېلو تەكشۈرۈش بەنزىسى ئەتراپلىق تەكشۈرۈپ رازۇېدكا قىلىش ئارقىلىق، «شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» نىڭ ھەربىكەت ئەھۋالىنى ئاساسى جەھەتتىن ئىگىلەپ ھەمدە تولۇق، ئىشەنچلىك پاكىتلارنى قولغا چۈشۈرۈپ، بۇنىڭ ئازادلىقتىن بۇيان شىنجاڭدا يۈز بەرگەن ئەڭ چوڭ تەشكىلاتى، پروگراممىسى، پىلانى، ھەربىتى بولغان ئەكسىلئىنقىلابىي بۆلگۈنچىلىك گۇرۇھى دېلوسى ئىكەنلىكىنى بايقىدى. شىنجاڭ ھەربىي رايونى پارتىيە كومىتېتى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسى دېلونى دەرھال پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا يوللىدى. جۇ ئېنلەي دوكلاتنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بۇ دېلونى بىر تەرەپ قىلىش ھەققىدە دەرھال تۆۋەندىكىدەك مۇھىم يولىيورۇق بەردى: «دەلىل ـ ئىسپاتقا، تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىپ، خىزمەتكە ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى ئارقىلىق قوماندانلىق قىلىڭلار؛ سىياسەتنى

ئىگىلەپ، جىنايىتى چېكىدىن ئاشقان، پاكىتى تولۇق بولغان كاتېگورىيىلىك جىنايەتچىلەرنى قاتتىق تەنقىد قىلىپ، قايمۇقماي، مەجبۇرىي ئەگەشكەنلەر ۋە راستچىللىق بىلەن ئىقرار قىلغانلارنى كەڭچىلىك بىلەن بىر تەرەپ قىلىڭلار؛ ئىشنى كېڭەيتىۋېتىشنىڭ ئالدىنى ئىلىڭلار، دۇشمەنلەرنىڭ مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنى بۇزۇپ، باشقىلارنى قالايمىقان چىشلەپ تارتىپ، دىققەت نەزىرىنى باشقا ياقتا يۆتكىۋېتىشنىڭ ئالدىنى ئىلىڭلار.»

«شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» ئەكسىلئىنقىلابىي بۆلگۈنچىلىك گۇرۇھى 1970 ـ يىلى 3ـ ئايدا تارمار قىلىندى. خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ كەڭ كومانداننىڭ جەڭچىلىرى ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى ۋە خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ پائال ماسلىشىشى ۋە قوللىشى ئارقىسىدا، «شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» نى ئۇزۇل ـ كېسىل بىت ـ چىت قىلىش ۋە «شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» ئۇنسۇرلىرىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش يولىدا زور تۆھپە قوشۇپ، ئارمىيە بىلەن خەلق قول تۇتۇشۇپ توپىلاڭنى تىنچىتىشنىڭ زەربە مارشىنى ياڭراتتى.

1969 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى، «شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» جەنۇبىي شىنجاڭ بىيۈروسىنىڭ كاتتىۋېشى ئاخۇنوپ باشچىلىقىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭچىلار گۇرۇھى بىر تۈركۈم توپىلاڭچىلارنى يىغىپ، ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا مەكىت

بىلەن قەشقەردىن يولغا چىقىپ، سۇغۇن چازىدا ئۇچرىشىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا تايىنىپ ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ بازىسى قۇرۇشقا ئۇرۇندى. ئۇلارنىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي سۇيىقەستى باشلىنىشى بىلەنلا، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرىمىز ئەھۋالنى ئىگىلەپ بولغانىدى، ئۇلار كەڭ خەلق ئاممىسى بىلەن مەخسۇس ئورگانلارنىڭ قاتتىق نازارىتى ئاستىدا ئىدى. 8 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى، يۇقىرى دەرىجىلىك رەھبەرلىك ئورگىنى جامائەت خەۋپسىزلىكى تارماقلىرى ئىگىلىگەن ئەھۋالغا ۋە خەلق ئاممىسى مەلۇم قىلغان ئەھۋالغا ئاساسەن، تېزدىن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنى ۋە خەلق ئەسكەرلىرىنى تەشكىللەپ، ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىنىڭ پائال قوللىشى ئارقىسىدا، ئەكسىلئىنقىلابىي خورىكى ئىنتايىن ئۆسۈپ كەتكەن بۇ ئىككى تۈركۈم قوراللىق توپىلاڭچىلارنى قورشاپ يوقاتتى.

مەكتتىن يولغا چىققان بىر تۈركۈم توپىلاڭچىلار بىر قېتىملىق زەربىگە بەرداشلىق بېرەلمەي، بىردەمنىڭ ئىچىدىلا خەلق ئازادلىق ئارمىيىمىز بىلەن خەلق ئەسكەرلىرىمىز يايغان تورغا چۈشتى، 40 تىن ئارتۇق توپىلاڭچى بىر ـ بىرلەپ قولغا ئىلىندى.

قەشقەردىن يولغا چىققان يەنە بىر تۈركۈم توپىلاڭچىلار مەخپىي

ھەربىرى ئېلىپ بارغان بولغاچقا، ئۇلارنىڭ كەتكەن يېرىنى بىلگىلى بولمىغاندىن، قورالىق توپىلاڭچىلارنىڭ سۈيىقەستىنى ۋاقتىدا تارمار قىلىش ئۈچۈن، يۇقىرى دەرىجىلىك رەھبەرلىك ئورگانلىرىمىز تېزدىن شۇ يەردىكى ھۆكۈمەتكە خەلق ئەسكەرلىرىنى ۋە خەلق ئاممىسىنى تەشكىللەپ، ھوشيارلىقنى ئۆستۈرۈپ، ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرگە قاتتىق كۆزـقۇلاق بولۇپ، توپىلاڭچىلارنىڭ ئىزـ دېرىكىنى ئىگىلەشنى ئۇقتۇردى.

ئۇلار توپىلاڭچىلارنىڭ ئاتۇش ناھىيىسى كاتتايلاق يېزىسىنىڭ سۇغۇن چازا ئەتراپىغا جايلاشقان ئارپىلىق كەنتىدىكى بىر خالىي تاغ جىلغىسىدا ھەربىرى قىلىۋاتقانلىق خەۋىرىنى ئاڭلاپ، دەرھال خەلق ئەسكەرلىرى بىلەن ئاممىنى تەشكىللەپ، ئۇلارغا زەربە بېرىشكە تەييار تۇردى. 8ـ ئاينىڭ 22ـ كۈنى كەچ سائەت 12:00 دە، خەلق ئەسكەرلىرى لىيەنىنىڭ لىيەنجاڭىنىڭ دادىسى ئۆگزىدە تۇرۇپ تاغ قاپتىلىدىن كىشىلەرنىڭ ئاياغ ئاۋازى كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدى. ھەمدە نۇرغۇن كىشىنىڭ سايىسىنى خىرە ـ شىرە كۆردى. ۋەزىپە ئىجرا قىلىۋاتقان خەلق ئەسكەرلىرى بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن دەرھال نەق مەيدانغا يېتىپ كېلىپ، ئۇ يەردە نۇرغۇن خۇرۇم ۋە رېزىنكە ئاياغ ئىزىنى بايقىدى ھەمدە بۇ ئىزلارنىڭ بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ ئىزى ئەمەسلىكىنى جەزملەشتۈرۈپ، بۇ كىشىلەرنىڭ كېچىسى يول يۈرۈپ، كەنتكە كىرىشكە

پېتىنالمىغانلىقىغا قارىغاندا، ئۇلارنىڭ دەل ئاشۇ توپىلاڭچىلار بولۇش ئېھتىمالى ناھايىتى چوڭ، دەپ قارىدى. ۋەزىپە ئىجرا قىلىۋاتقان خەلق ئەسكەرلىرى توپىلاڭچىلارغا قوغلاپ زەربە بېرىۋاتقان خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە دەرھال ئادەم ئەۋەتىپ بۇ ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۆزلىرىمۇ كۈچ تەشكىللەپ توپىلاڭچىلارنى قوغلاپ ماڭدى.

خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى يەرلىك ئاممىنىڭ ياردىمى، خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ يول باشلىشى بىلەن، شۇ يەردىكى بىردىنبىر سۇ مەنبەسىدە توپىلاڭچىلارنى بايقىدى. خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بىلەن خەلق ئەسكەرلىرى ئۆز ئارا ماسلىشىپ، توپىلاڭچىلارنى تېز سۈرئەتتە قورشاپ، جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسەتكەنلىرىگە زەربە بېرىپ، توپىلاڭچىنى نەق مەيداندا ئېتىپ ئۆلتۈردى، توپىلاڭچىلارنىڭ كۆپىنچىسىنى قولغا ئالدى، پەقەت ئالتە نەپەر توپىلاڭچى چېگرا تەرەپكە قېچىپ كەتتى.

چېگراغا جايلاشقان ئاتۇش ناھىيىسى قاراجۇل يېزىسىنىڭ مەسئۇلى توپىلاڭچىلارنىڭ مۇشۇ رايونغا سۇقۇنۇپ كىرىۋالغانلىقىنى ئاڭلاپ، دەرھال خەلق ئەسكەرلىرىنى تەشكىللەپ، ئازادلىق ئارمىيىگە ماسلىشىپ توپىلاڭچىلارنى ئىزدىدى. خەلق ئەسكەرلىرى توپىلاڭچىلارنى قوغلاپ تۇتىدىغانلىق خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىن

كېيىن، بەس - بەستە ئۆزلىرىنى تىزىملاتتى، بۇ ھەربىرىكە ئايال خەلق ئەسكەرلىرىمۇ قاتنىشىشنى تەلەپ قىلدى.

خەلق ئەسكىرى توختى سىرتقا چىقىپ قايتىپ كەلگەندى، ئۇ باشقا خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ توپىلاڭچىلارنى تۇتقىلى كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، شۇ ھامان باشقىلارنىڭ بىر ئېتىنى سوراپ تېزدىن ئالدىن كەتكەن خەلق ئەسكەرلىرىگە يېتىشىۋالدى. شۇنداق قىلىپ، توپىلاڭچىلارنى ئىزدەشكە قاتناشقان خەلق ئەسكەرلىرى بارغانسېرى كۆپەيىپ، ئەڭ ئاخىرىدا 62 خەلق ئەسكىرىدىن تەشكىل تاپقان توپىلاڭچىلارغا قوغلاپ زەربە بېرىش، توپىلاڭچىلارنى ئىزدەش - تۇتۇش قوشۇنى شەكىللەندى. خەلق ئەسكەرلىرى غەزەپ - نەپرىتى تاشقان ھالدا توپىلاڭچىلارنى قوغلاپ تۇتقۇچى ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىلىرى بىلەن بىرلىكتە تاغ - ئېدىرلاردىن ئېشىپ، بىر كېچە - كۈندۈزدە 70 نەچچە كىلومېتىر يول يۈرۈپ، سۇ ۋە يېمەك - ئىچمەك كەمچىل بولغان جاپالىق مۇھىتتا، روھلۇق، جەڭگىۋارلىق بىلەن كۈرەش قىلىپ، قېچىپ سۇقۇنۇۋالغان توپىلاڭچىلارنى تېزلا قولغا چۈشۈردى.

توپىلاڭچىلارنى بىرلىكتە قورشاپ يوقىتىش جېڭىدە ئارمىيە بىلەن خەلق بېلىق بىلەن سۈدەك چوڭقۇر ريشتە ئورناتتى، خەلق ئاممىسى پەرزەنت ئەسكەرلەرنى قىزغىن سۆيىدىغان مەنزىرە ھەر ۋاقىت ھەممىلا يەردە كۆزگە چېلىقىپ تۇردى، بىر قېتىم ئازادلىق

ئارمىيە جەڭچىلىرى توپىلاڭچىلارنى ئىزدەپ تۇتۇش جەريانىدا بىر قاقاسلىققا كېلىپ قېلىپ، سۇ بولمىغاچقا قىينىلىپ قالغانىدى. يېقىن ئەتراپتىكى ئاما بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، دەرھال سۇ ۋە يېمەك ـ ئىچمەكلەرنى ئېلىپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا باردى، بىر موماي چوڭ بىر قوغۇندىن بىرنى ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىلىرىگە ئاپىرىپ بەردى. نۇرغۇن ئاما ئۆيلىرىدىكى ئاتلىرىنى ئېلىپ چىقىپ ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىلىرىگە توپىلاڭچىلارغا قوغلاپ زەربە بېرىشلار، دەپ بەردى. بەزى ئاما ئۇلارغا يول باشلاپ بېرىپ، توپىلاڭچىلارنى تۇتۇش ھەرىكىتىگە تەڭ قاتناشتى. بىر قېتىملىق توپىلاڭچىلارنى ئىز قوغلاپ تۇتۇش ھەرىكىتىدە، ھاۋا ئىسسىق، سۇ كەمچىل بولغاچقا، بىر ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىسى ئۆزىنىڭ يېرىم سۇدان سۈيىنى ئۆزلىرىگە يول باشلاپ ماڭغان چارۋىچى بوۋايغا بەرگەنىدى، بوۋاي بۇنىڭدىن چوڭقۇر تەسىرلىنىپ، قوينىدىن قولياغلىققا ئىككى قات قىلىپ ئورالغان چوڭ بىر نەشپۈتنى ئاۋايلاپ ئېلىپ ئۇنىڭغا بەردى. بۇ ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىسى نەشپۈتنى ئېلىپ كۆڭلىدە بۇ بىر تال نەشپۈت بولۇپلا قالماي، بەلكى چېگرا رايوندىكى خەلقنىڭ پەرزەنت ئەسكەرلەرگە بولغان كۆڭلى، دەپ ئويلىدى. ئۇ نەشپۈتنى ئۆزى يالغۇز يېيىشكە قىيماي، ئۇنى ئوراپ قوينىغا سېلىۋېلىپ، توپىلاڭچىلارنى قوغلاپ تۇتۇش ۋەزىپىسىنى ئورۇنداپ بولۇپ لىيەنگە قايتىپ كەلگەندىن

كېيىن، نەشپۈتنى پارچىلاپ، پۈتۈن بەندىكى جەڭچىلەرگە بىر پارچىدىن بەردى، كىچىككىنە بىر پارچە نەشپۈت خەلق ئاممىسىنىڭ پەرزەنت ئەسكەرلەرگە بولغان چوڭقۇر مۇھەببىتىنى ئىپادىلىدى. بىر كۈنى 60 ياشتىن ئاشقان بىر بوۋاي ئالتە دانە يوغان خالتىنى يۈدۈپ، يولدا ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ يېتىپ كېلىشىنى ئالايىتەن ساقلاپ تۇرغانىدى، ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىلىرى يېتىپ كېلىپ، ئۇنىڭغا «ئۇچ چوڭ ئىنتىزام، سەككىز دىققەت» نى سۆزلەپ، ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىلىرى ئاممىنىڭ بىر تال يىپ - يىڭنىسىنىمۇ خالىغانچە ئالسا بولمايدىغانلىقىنى چۈشەندۈردى، بوۋاي تەسىرلەنگىنىدىن كۆزىگە ئىسسىق ياش ئالغان ھالدا: «ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىلىرى قۇربان بېرىشتىن قورقماي خەلقنىڭ دۈشمىنىنى يوقاتتى، ئاممىنىڭ نەرسىلىرىگە زىيان سالمىدى، زىرائەتلىرىگىمۇ دەسسىمىدى، بۇ بىز دېھقانلارنىڭ پەرزەنت ئەسكەرلەرگە ئەكەلگەن ئاددىي سوۋغىتىمىز، سىلەرگە بولغان كۆڭلىمىز، بۇنى ئالمىساڭلار بولمايدۇ» دېدى. خەلق ئاممىسىنىڭ پەرزەنت ئەسكەرلەرنى قىزغىن سۆيۈشتەك ئەمەلىي ھەرىكىتى ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىلىرىنى ناھايىتى ئىلھاملاندۇردى، ئۇلار «چېگرا خەلقى ئۈچۈن ئۆمۈرۋايەت خىزمەت قىلىمىز!» دەپ ئىرادە بىلدۈرۈشتى.

«شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» ئەكسىلئىنقىلابىي

بۆلگۈنچىلىك گۇرۇھىنى پاش قىلىش ۋە تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش خىزمىتى ئارقىلىق، پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى بىر قېتىملىق سوتسىيالىزم ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسىگە شۇنداقلا ماركسىزملىق دۆلەت قارشى ۋە مىللەت قارشى تەربىيىسىگە ئىگە بولدى، ھەر مىللەت خەلقى جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكى بولمىغان بولسا، سوتسىيالىستىك جۈڭگونىڭ بۈگۈنى بولمايدىغانلىقىنى، شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئازادلىققا ئېرىشەلمەيدىغانلىقىنى ھەمدە ئۆزلىرىنىڭ بۈگۈنكىدەك بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرەلمەيدىغانلىقىنى ھەقىقىي تونۇپ يەتتى. «شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى» نىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتى دۆلەتنىڭ بىخەتەرلىكىگە ۋە بىرلىكىگە خەۋپ يەتكۈزدى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئورتاق مەنپەئىتىگە زىيان سالدى، كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە ياقمىدى، ئۇنىڭ ھالاك بولۇشى مۇقەررەر ئىدى.

ئىلاۋە: يۇقىرىقىلار خىتاي كوممۇنىست ئاخبارات ئىشخانىسىنىڭ يالغان ـ ياۋىداق، ھەق بىلەن ناھەقنى ئاستىن ئۈستۈن قىلىپ يازغانلىرى بولۇپ، شاكىلىنى ئىلىۋېتىپ مېغىزىدىن پايدىلانسىڭىز بولىدۇ.

ئالاقه ئۇچۇن:

ئابدۇرېشىت ھاجى كېرىمى

Teflon: 0046 709471 671

E_mail: sewdayi62@gmail.com

QQ: 1714789799

كىتابنىڭ ئىككىنچى نەشرى تۈگىدى.

قارا جۇلدىكى جەڭ
مۇستەقىللىق يولىدا كۈرەش

ئاپتورى: ئابدۇرېشىت ھاجى كېرىمى
مەسئۇل مۇھەررىرى: كۈرەش ئاتاخان

خەلقئارا قەلەمكەشلىرى ئۇيغۇر مەركىزى نەشر قىلدى

2013 ـ يىلى ئاپرېل

شۇڭېتسىيە ـ ستوكھولم

i